ANLATIDAN GERÇEKLİKLERE:

KENTTEN KIRA DÖNÜŞ

Doktora Tezi

Tuğba ERULTUNCA

Eskişehir 2025

ANLATIDAN GERÇEKLİKLERE: KENTTEN KIRA DÖNÜŞ

Tuğba ERULTUNCA

DOKTORA TEZİ

Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Sosyoloji Programı

Danışman: Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPINAR

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Mart 2025

Eskişehir

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Tuğba ERULTUNCA'nın "Anlatıdan Gerçekliklere: Kentten Kura Dönüş" başlıklı tezi 26/2/2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği"nin ilgili maddeleri uyarınca, Sosyoloji Anabilim dalında Doktora Yeterlik tezi olarak kabul edilmiştir.

		Ünvanı Adı ve Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı):		**Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPINAR**	**.....**
Üye	**:**	**Prof. Dr. Mustafa ALTUNOĞLU**	**.....**
Üye	**:**	**Doç. Dr. Erhan AKARÇAY**	**.....**
Üye	**:**	**Doç. Dr. Yaşar SUVEREN**	**.....**
Üye	**:**	**Doç. Dr. Aksu AKÇAOĞLU**	**.....**

.....

Prof. Dr. Nafiz Öncü CAN

ÖZET

ANLATIDAN GERÇEKLİKLERE: KENTTEN KIRA DÖNÜŞ

Tuğba ERULTUNCA

Sosyoloji Anabilim Dalı

Doktora Programı

Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mart 2025

Danışman: Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPINAR

Hiçbir hikâye birbirine benzemez. Bu sebeptendir ki her hikâyede bulduklarınız da birbirinden farklı renktedir. Bu çalışmanın hikâyesini bilinçli bir tercihle kentten kıra dönüş kararı alan bireylerin yaşadıkları ve sürdürdükleri deneyimin sosyolojik açıdan çizdiği renkler oluşturur. Alanyazında yalnızca işaret edilen ancak oldukça müphem olan bu renkler çalışma yoluyla bir araya getirilmiştir. Nitel araştırma sürecinin adımlarını takip eden bu çalışma aynı zamanda bu adımları araştırmacının deneyimleri ile buluştururken yönteme dair konum alış ve sorgulamaları da içerir. Katılımcı gözlem ve görüşme tekniğinin kullanıldığı çalışma amaçlı seçim yoluyla belirlenen 40 kişiyle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerin yanı sıra tesadüfen ve kendiliğinden ortaya çıkan temaslar yoluyla 11 kişi ile gerçekleştirilen yapılandırılmamış görüşmeleri de kapsar. Araştırma konusu, amacı, yöntemi doğrultusunda etnografi ve temellendirilmiş kuram desenlerinin teması ve birlikteliğini sağlayan bu çalışma kırsal alanlara dönüşün karakterini araştırma öznelerinin sesi ve araştırmacının alan gözlemleri ile betimleme ve analiz etme çabasının sonucudur. Araştırmacı olarak tam gözlemci pozisyon ile tam katılımcı pozisyon arasında gezindiğim çalışmanın saha süreci yaklaşık bir yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır. Çalışmanın sahası, deneyimin gözlemcisi ve paylaşımcısı olma üzerine inşa edilen metodolojik anlayış doğrultusunda tespit edilen, ulaşılabilen, dahil olmayı kabul eden öznelerin yaşamlarını sürdürdükleri Bursa, Burdur, Eskişehir, İzmit, Muğla, Sakarya illerindeki kırsal alanlardan oluşmaktadır.

Sahadan işitilen seslerin değerlendirilmesi sonucunda başka türlü bir gelecek tasavvurunu içerisinde barındıran kırsala dönüş hareketliliğine dair derin bir anlayış kazanmanın yolunun kırsala dönüşçülerin sosyo-biyografileri ve yaşam deneyimlerine odaklanılmasından geçtiği ortaya çıktı. Onların bireysel yaşam deneyimleri hareketliliği kolektif bir çerçevenin içerisine yerleştirdi. Bu yolla alternatif bir yaşam biçiminin diğerlerine göre daha anlamlı, başka bir hissetme ve yaşama şekli açısından taşıdığı potansiyelin ne denli mümkün ve sürdürülebilir olduğu da görüldü.

Anahtar Sözcükler: Kırsal sosyoloji, Kırsal alan, Kıra/kırsala dönüş, Kırsala dönüşçüler

ABSTRACT

FROM NARRATIVE TO REALITIES: THE RETURN FROM URBAN TO RURAL

Tuğba ERULTUNCA

Department of Sociology

PhD Program

Graduate School Of Anadolu University, Mar, 2025

Supervisor: Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPINAR

No two stories are the same. That is why what you find in each story is of a different color. The story of this study is the sociological coloring of the experiences of individuals who make a conscious decision to return from the city to the countryside. These colors, which are only pointed out in the literature but are quite ambiguous, were brought together through the study. This study, which follows the steps of the qualitative research process, also includes the positioning and questioning of the method while bringing these steps together with the experiences of the researcher. Using participant observation and interview techniques, the study includes semi-structured interviews with 40 people selected through purposive selection, as well as unstructured interviews with 11 people through serendipitous and spontaneous contacts. This study, which provides the theme and unity of ethnography and grounded theory designs in line with the research subject, purpose and method, is the result of an effort to describe and analyze the character of the return to rural areas with the voice of the research subjects and the field observations of the researcher. The field process of the study, in which I, as the researcher, moved between the position of full observer and full participant, covered a period of approximately one year. The field of the study consists of rural areas in the provinces of Bursa, Burdur, Eskişehir, İzmit, Muğla and Sakarya, where subjects who are identified, reached and accept to be included continue their lives in line with the methodological understanding built on being an observer and sharer of experience.

As a result of the evaluation of the voices heard from the field, it became clear that the key to gaining a deeper understanding of the back-to-rural mobility, which embodies a different vision of the future, is to focus on the socio-biographies and life experiences of rural returnees. Their individual life experiences placed mobility within a collective framework. In this way, it was also seen how possible and sustainable an alternative way of life is in terms of its potential for a different way of feeling and living that is more meaningful than others.

Keywords: Rural sociology, rural area, return to the countryside, rural returnees

27/03/2025

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan "Bilimsel İntihal Tespit Programı"yla tarandığını ve hiçbir şekilde "intihal içermediğini" beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

.....

Tuğba ERULTUNCA

ÖN SÖZ

Bu çalışma çok sesli. Zaman zaman araştırmacının sancılarını duyabileceğiniz bazen yazarın kendi duygularını hissedebileceğiniz bazen de her ikisi ile sahanın öznelerinin de sesini duyduğunuz bir metin. Bunları yaparken sık sık araya girdiğimi göreceksiniz yazar olarak size kendimi sık sık hatırlatırken araştırmacı olan "ben" konumumu da sorguluyorum. Metin içerisinde yazarın/araştırmacının sesini duymadığım çalışmalarda her zaman o sesleri aradım. Başka bir ifade ile "dışarıda, ötede, metnin sınırlarının uzağındaymış gibi" bir yazım tarzına uzak kalmak hem kişisel bir tercihti hem de araştırma konusu ve tasarımının buna verdiği imkânı sonuna kadar kullandım. Metin boyunca bilimselliği "yazım dilinde" aramamalısınız. Böyle yaparak kolaya kaçtığımı düşünmenizi de istemem. Hatta "bilimsel yazımın beklenen standartlarına sahip olma" endişesinin bu durumu daha güç hale getirdiğini söyleyebilirim. Ancak tıpkı bir "gönüllü onam formunun" alınmasının araştırmayı etik yapmadığına inanmam gibi bilimin "mesafeli ve soğuk dilinin" de bir araştırmayı daha bilimsel yaptığına inanmıyorum. Bu sebepledir ki bu metin çok sesli ve bu seslerin aktarımı ben dilinin kullanımı ile yapıldı.

Öte yandan metin içerisinde yönteme dair birtakım sorgulamalarda -belki de gereksiz bulunacak türden- bulacaksınız. Bu parantezleri özellikle açtığımı ve oldukça önemsediğimi belirtmem gerekir. Bunları hem benden önceki araştırmacıların sorgulamalarına bir yenisini eklemek hem de yöntemin sınırlarını ve Maxwell'in (2022) de belirttiği gibi bilimsel araştırmaların bir "tarif defteri" olamayacağını hatırlatmak için yapıyorum. Standart bir ölçümüz yoksa nerede durduğumuzu, nasıl baktığımızı, anladığımızı, araştırmanın dinamikleri ve araştırmacının sancılarını daha açık anlatmamız gerekmez mi? Beklenen zaten bu olmamalı mıdır? Aynı zamanda bunu bir borç olarak görüyorum. Nitel alan araştırma becerilerini geliştirmek isteyen ya da başkalarının saha deneyimlerinden öğrenmek isteyen araştırmacılar için bir borç.

Çalışma boyunca heyecanımı, hayal kırıklıklarımı, kaygılarımı hatta vazgeçişlerimi sahip olduğu özveri ile benimle hatta benden de daha çok aşmaya çalışan değerli danışmanım Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPINAR; sürecin başlangıcından sonuna kadar yalnızca akademik birikimiyle değil iyi ve güzel bir insan olma adına da üzerimde çokça emek ve etkiye sahip. Araştırma konusunun belirlenmesinden yöntem hatta yazım diline kadar özgürlüğümün sınırlarını daraltmadan hatta genişleterek her zaman bu

sınırlar içerisinde düşündürmeye ve yol göstermeye devam etti. Böylesi bir emeğe nasıl teşekkür edilir bilmiyorum.

Hiç kuşku yok ki bu metin gösterilen tüm çaba ve özene rağmen çok sayıda eksik ve kusurlarla dolu. Bazılarını belki henüz bu sayfaları tamamlarken göreceğim bazılarını görmem için belki daha uzun bir zaman gerekecek. Çalışma boyunca tüm nezaketleri, iyi niyetleri, özenleri, çabaları ve sabırları ile yanımda olan kıymetli hocalarım Doç. Dr. Yaşar SUVEREN ve Doç. Dr. Erhan AKARÇAY bazen aklımı okudular bazen de yalnızca paylaştılar. Bu paylaşımlar yol gösteren, düşündüren, motive eden, birlikte düşünmemizi imkân veren ve metin kusurlarını azaltmamı, küçültmemi sağlayan türdendi. "İyi ki" cümlesini tamamlayabileceğim bir kelime bulmakta güçlük çektiğimden yalnızca İyi ki.

Tez savunma toplantımda yer almayı kabul edip değerli görüş ve önerilerini incelikle paylaşan Prof. Dr. Mustafa ALTUNOĞLU ve Doç. Dr. Aksu AKÇAOĞLU hocalarıma da katkılarıyla metne dokunabildikleri için teşekkür ederim.

Bir iyi ki de çalışma sürecinde beni derinden etkileyen bir kaybım için… Araştırmanın saha sürecinin henüz başında iken Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğrenimine devam eden kıymetli öğrencim Rana BATAR'ı kaybetmenin derin üzüntüsünü yaşadım. Rana, yirmi yıllık ömrüne sığdırdığı mücadeleleri ve gayreti bu dünyadan gelip geçti. İyi ki senin gibi güzel bir gönülle karşılaştım Rana'cım.

Düşüncelerini, fikirlerini, duygularını benimle paylaşan ve pek çoğunun bana evlerinde, bahçelerinde, yaşam alanlarında bir yer açtığı tüm katılımcılarım benimle yaşam deneyimlerini incelikle ve samimiyetle paylaştılar ve o deneyimin bir parçası, paylaşımcısı olmama izin verdikleri için kendilerine her zaman minnettar kalacağımı bilmelerini isterim.

Hepimizin bildiği üzere doktora tezi yazmak tüm öğretici ve keyifli yanlarının yanı sıra oldukça sancılı bir mücadele alanı da. Gerilimler, yorgunluklar, tavizler, kıvranışlar, imkânsızlıklar... Liste bu şekilde uzayıp gidebilir. Bütün bu durumlarla mücadele edebilme becerisinin önemli ölçüde "ailede" şekillendiğini inanıyorum. Verdikleri sorumluluklar ile hayatla çokça mücadele etmemi sağlayan dolayısıyla mücadele etmeyi erken yaşlarda öğreten anne ve babama da teşekkür ediyorum.

27/3/2025

ETİK KURUL BELGESİ BEYANNAMESİ

Evrak Kayıt Tarihi: 07.07.2023	Protokol No: 547524	Tarih: 27.07.2023

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERÎ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
KARAR BELGESİ

ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	BAP Kapsamında-Doktora Tez Çalışması
KONU:	Sosyal Bilimler
BAŞLIK:	Anlatıdan Gerçeklere: Kentten Kıra Dönüş
~~PROJE~~/TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ:	Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPINAR
TEZ YAZARI:	Tuğba ERULTUNCA
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	-
KARAR:	Olumlu

Prof. Dr. Saime ÖNCE *(Başkan-İkt. ve İdari Bil. Fak.)*	
Prof. Dr. M. Erkan UYUMEZ *(Başkan Yardımcısı -İkt. ve İdari Bil. Fak.)*	**Prof. Dr. Fatime GÜNEŞ** *(Edebiyat Fak.)*
Prof. Dr. Yıldız UZUNER *(Eğitim Fak.)*	**Prof. Dr. Erkan YÜKSEL** *(İletişim Bil. Fak.)*
Prof. Dr. Handan DEVECİ *(Eğitim Fak.)*	**Prof. Dr. Kamil ÇEKEROL** *(Açıköğretim Fak.)*

27/03/2025

ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI

“Bu tez çalışmasının hazırlanması, yürütülmesi, verilerin analizi vb. aşamalarının herhangi birinde üretken yapay zekâ programlarından yaralanmadığımı beyan ederim.”

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

.....

Tuğba ERULTUNCA

İÇİNDEKİLER

BAŞLIK SAYFASI i

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii

ÖZET iii

ABSTRACT iv

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ v

ÖN SÖZ vi

ETİK KURUL BELGESİ BEYANNAMESİ viii

ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI ix

İÇİNDEKİLER x

TABLOLAR DİZİNİ xiii

ŞEKİLLER DİZİNİ xiv

GÖRSELLER DİZİNİ xv

1 GİRİŞ

1.1 Sorun 1

1.2 Araştırmacı Olarak Alana Merakım 5

1.3 Tezin Hikâyesi 9

1.4 Literatürün Sesleri 14

1.5 Mevcut Literatür İçerisinde Çalışmanın Yeri ve Öncelikleri 24

1.6 Araştırma Sorusu/Soruları 28

1.7 Sınırlılıklar 30

1.8 Tezin Genel Yapısı 36

2 ALAN YAZIN

2.1 Köy, Kır, Kırsal Alan, Kırsal Sosyoloji 38

2.2 Yeni Öncü, Yeni Çiftçi, Yeni Köylü ve Toprağa Dönüşçüler 50

3 ARAŞTIRMAYI ŞEKİLLENDİREN FELSEFİ ÖNKABULLER VE YÖNTEM

3.1 Sahayı Aydınlatan Yöntemsel Işıklar..... 59

3.2 Araştırma Grubu, Alanın Seçimi ve Kullanılan Teknikler 71

3.3 Katılımcıların Özellikleri 82

3.4 Orada Olmak: Alana Erişimin Sağlanma Süreci 87

3.5 Veri Üretimi Sürecine Dair: Güven, Beceriler ve Beklentiler.....91

3.6 Etik İkilemler 102

3.7 Eve Dönüş: Sahadan Ayrılık.....107

3.8 Geçerlik ve Güvenirliğe Dair.....108

3.9 Bir Hatırlatma: Düşünümsellik ve Yazım Stilleri.....113

3.10 Veri Analizi..... 116

4 ANLATILARIN GERÇEKLİKLERLE BULUŞMASI

4.1 Kıra Dönüş Kararı Üzerine: Tercihler, Farkındalıklar, Zorundalıklar 122

4.1.1 Anlatıları Gerçekliklerle Buluşturan Motivasyon Alanları.....126

4.2 Gündelik Yaşam: Farklılaşan Hikâyeler Benzer Rutinler.....152

4.2.1 Yirmi Dört Saatin Hikâyeleri.....156

4.3 Uyum Mümkün Mü? 177

4.3.1 Aşinalaşma ya da Uyum: Sınırlar, Sermayeler, İkilemler ve Sosyal Ağlar 180

4.4 Kimlikler Üzerine..... 197

4.4.1 Rol Beklentileri, Tepkiler ve Kendilikler.....200

4.5 Kır-Kent Düalizmi 231

4.5.1 Kır-Kent Düalizmini Kurmak ve Yıkmak.....233

4.6 Anlatıları Yeniden Kurgulamak: Dönüş Eğilimlerinin Kitleselliği ve Sürekliliğine Dair 241

5 SONUÇ 267

KAYNAKÇA 282

EKLER

ÖZ GEÇMİŞ

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 3. 1 Katılımcıların Temel Tanımlayıcı Özellikleri.....84

Tablo 4. 1 Kod Listesi 1.....123

Tablo 4. 2 Kod Listesi 2.....155

Tablo 4. 3 Kod Listesi 3.....180

Tablo 4. 4 Kod Listesi 4.....199

Tablo 4. 5 Kod Listesi 5.....233

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 4. 1 Alanların Birlikteliği.....126

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 4. 1 Tozlu Kırsal.....136

Görsel 4. 4. 1 Küçük Bir Teste Ne Dersiniz ?.....207

1 GİRİŞ

1.1 Sorun

Bu çalışma, kentten kıra dönüş deneyimini merkeze alır. Pek çok insan dünyayı düşündüğünde gezegenin tamamını değil daha çok içinde yaşadıkları alanı düşünür. İçinde yaşanılan bu alan nerede olursa olsun belli bir süre geçirildikten sonra "ev" kabul edilir. Ev, hem başlangıç noktası hem de son istasyondur. İçerisinde yönümüzü bulmak için dünyaya atfettiğimiz koordinat sisteminin sıfır noktasıdır. Ev sadece bir bina ya da toprak değil evin temsil ettiği her şeydir ve kavramın bu sembolik karakteri duygusal çağrışımlarda yapar. Bu açıdan düşünüldüğünde tarif etmesi güçtür çünkü "ev" farklı insanlara farklı şeyler ifade eder (Schuetz, 1945, s. 370). Fakat öte yandan bu ev değişmez de değildir. Zira değişmez ve mutlak kabul edilebilecek bir ev fikri insanlığa ilişkin hikâyeleri de önemli ölçüde azaltırdı. Bu tezin hikâyesini de durmak bilmeyen bir faaliyet olarak insanoğlunun hareketi oluşturur. İnsanoğlu oldukça hareketli olmuş ve hareketli olmaya da devam etmektedir. Bir nedenle bulundukları yerden hoşnut olmazlar ve hareket ederler (Tuan, 2015, s. 28). Hareketlilikleri sosyal bilimlerin "kara kutusu" olarak niteleyen Urry (2007, s. 12) aynı zamanda hareketlilikler yoluyla yalnızca insanların değil fikirlerin ve bilgilerin bir yerden başka bir yere, kişiden kişiye, olaydan olaya aktarıldığını vurgular. Dahası bu durumun sosyal ilişki biçimlerini etkileyerek yeni yaşam tarzlarına izin veren bir süreç kümesi oluşturduğunun altını çizer.

Kişinin değiştirmek istediği -belki de kaçmak istediği- koşullar toplumsal, ekonomik ya da siyasi olabilir. Hangi gerekçe ile olursa olsun alternatifleri düşünme, oluşturma ve harekete geçme eğilimleri özellikle içerisinde yaşadığımız toplumsal dünyada oldukça dikkat çekmekte ve günden günde daha fazla yaygınlaşıyor gibi görünmektedir. Belki de bu düşüncenin ardındaki en önemli koşullardan biri modern zamanlardaki başarıların insan yaşamına muazzam ölçüde "çokluk ve öngörülebilirlik" getirdiği varsayımdan hareket edildiğinde bu durumun mutluluğu ve refahı mevcut ve sürdürebilir kılması gerektiği fikridir. Bu beklenti aynı zamanda Wallerstein'ın (2000, s. 26) belirttiği gibi bir istikrar unsuru da oluşturuyordu, sabır yaratıyordu çünkü herkes işlerin bir gün, yakın bir gün, kendisi için olmasa bile en azından çocukları için daha iyiye gideceğine temin ediyordu fakat beklenilen olmadı ve bugün dünya bu inancı kaybetti. Şimdi görülen manzarayı toplumlar arasındaki gelir uçurumları, tabakalar içerisindeki asgari

yaşam standartlarına ulaşmadaki farklılıklar, nükleer silahlar, afetler, açlıktan ölen milyonlarca çocuk...oluşturuyor. Bu sebepledir ki bazı insanlar yeni "evlerini" galaksinin başka bir gezegeninde, ayda aramaya girişmişken bazı insanlarda bu arayışının rotasını kentten kırsal alanlara doğru çizdi. Ekoköyler, organik tarım, doğal ve organik olanı tüketim, perma kültür, doğa tatilleri, doğaya dönüş, kırsala dönüş fikirleri gibi kavramlara ilişkin daha fazla kulak aşinalığı oluştu. Yükselen bu sesler kimi insanları yaşam alanları üzerine yeniden düşünmeye, yeni yaşam biçimleri oluşturmaya itti. Başka bir deyişle harekete geçen bir insan kitlesini de beraberinde getirdi. Yaşanılan belki de Charles Wright Mills'in belirttiği üzere "insanların sürdürdükleri yaşam biçimi ile dünya tarihinin gelişim çizgisi arasında ne denli yoğun ve karmaşık bir bağlantı olduğuna dair bir farkındalık kazanmalarına (Mills, 2007, s. 12)" işaret ediyordu. Bu hareketliliğin literatürde ve çalışma kapsamına dahil olan katılımcılar tarafından nasıl isimlendirildiğine yer vermeden önce hareketliliğin kendisinin kırsal alanları dönüştüren yeni dinamiklerle bağlantılı olduğunun altını çizmek gerekir. Bu dinamikler, kırsal dünyayı geliştirmek ve dönüştürmek için açıkça alternatif yollar ve modeller arayan bireylerin, grupların, derneklerin hatta kurumların sayısının artmasıyla ortaya çıkmıştır. Kırsal alanlar bu anlamda başka bir yaşam biçiminin veya başka bir sosyal ve ekonomik örgütlenme modelinin uygulamaya konulmasının mümkün olduğu/olabileceği yerler olarak kabul edilir. Aynı zamanda hareket, geleneksel olarak çiftçiliği ve kırsal dünyayı destekleyen kurum ve yapıların dışında büyümüş radikal grupları ya da kişisel alternatif arayan bireyleri bir araya getirmiştir. Ortak noktaları ise sadece yerleşik yönetim ve kalkınma stratejilerine yönelik olumsuz değerlendirmeleri değil aynı zamanda kırsal dünyanın nasıl olması gerektiğine dair, genellikle belirsiz olsa da sembolizmle yüklü vizyonlarıdır (Mormont, 1987, s. 11).

Hareket Halfacree tarafından küreselleşmeye karşı bireysel ya da topluluk düzeyinde kırsal alanlara pozitif yönde oluşan bir tepki olarak "çağdaş toprağa dönüş hareketi ve yeni köylülük" olarak adlandırılırken (Halfacree, 1997), Mailfert "yeni çiftçiler" (Mailfert, 2007), Trauger "yeni ziraatçiler" (Trauger, 2007), Jacob "yeni öncüler" (Jacob, 1997) ve Wilbur "toprağa dönenler" (Wilbur, 2013) olarak kavramsallaştırdı. Hareketliliğin parçası olan bireyler sosyal medya platformlarında kendileri ve hareketlilik ile ilgili çoğunlukla "şehirden kaçanlar, köye dönüş, şehirden köye göç, göç hikâyemiz, yeni köylü, şehirli köylü" gibi adlandırmaları tercih ediyorlar. Tez

çalışmasına dahil olan bireyler içerisinde ise "yeni köylülük" kavramının bilinçli ve bilinçsiz kullanımına şahit olunmuştur. Ayrıca kendilerini köylü olarak tanımlamaktan ziyade -köylü tanımının hem kendi yaşam tarzlarına uymaması hem de "köylülere" ilişkin bazı olumsuz fikirlere sahip olmaları nedeniyle- "çiftçi ve üretici" kavramlarının daha sık kullanıldığını ifade etmek mümkündür. Burada şunu da vurgulamak gereklidir. Katılımcılardan birkaçı (K7, K20, K21, K22, K23) "çiftçiliği ya da üreticiliği bir meslek olarak değerlendirirken köylülüğü bir yaşam biçimi, hayat tarzı" olarak görmektedir. Türkkan (2023, s. 81) da yaptığı araştırmada benzer bir tanımlama biçimine dikkat çekmektedir. Saha çalışmasına dahil olan bireylerin kendilerini "çiftçilik" kavramıyla tanımladıklarını ifade eder. Kendileri nasıl tanımladıkları ya da başkaları tarafından nasıl tanımlandıklarının ötesinde onları bu çalışmanın parçası haline getiren şey etkili bir dönüşüm oluşturmak adına aldıkları sorumluluktur. Garrard (2017, s. 111) sorumluluğun ne olduğumuz değil, nasıl daha iyi, daha doğal, daha otantik olabileceğimiz değil, "ne yaptığımız" olduğunun altını çizer. Dolayısıyla bu çalışma araştırma öznelerinin "ne yaptıklarına" odaklanır.

Bu tez, kendi memleketine geri dönüş[1] maksadı taşımayan bu anlamda daha önce kırsal alanlarda yaşama tecrübesi olmayan, kentte yapabileceği ve sürdürebileceği belli bir mesleği, işi olup yine de yaşamını "kırda/kırsal alanlarda" devam ettirmek isteyen kişileri kapsamaktadır. Çalışmanın, araştırma grubunun seçiminde amaçlı örneklem tercih edilmiştir. Bu tercih hem temellendirilmiş kuramın genel çerçevesine uygundur hem de özellikle Türkiye'deki saha çalışmaları hâkim olan temaların dışına çıkılmasına imkân sağlamıştır. Araştırmanın zihinsel tohumlarının atıldığı ilk günlerden tamamlanmasına kadar geçen süre boyunca sahip olunan metodolojik anlayış ve özellikle de saha sürecinin katılımcıların gündelik yaşam deneyimlerinin "yerinde ve uzun erimli" gözlenmesine hatta bu deneyimin bir parçası olunmasına imkân verecek tasarlanması çalışmanın etnografik anlayıştan beslenerek süreç bakımından ise temellendirilmiş kuram kullanılarak şekillendirilmesini sağlamıştır.

[1]Metin içerisinde sıklıkla yer alan "kentten kıra alanlara dönüş, kırsal alanlara dönüş, kıra dönüş" ifadelerindeki dönmek eylemini "geri gelmek, geri gitmek" anlamında değil "yönünü belli bir tarafa çevirmek (TDK, 2024)" anlamında kullandığımın altını en baştan çizmem gerekir. Araştırma grubu daha önce köyde/kırsalda yaşamış sonra kentte gelip tekrar kırsala dönmüş bireylerden oluşmamaktadır. Araştırma özneleri böyle bir dönüşün aksine yaşam alanlarının yönünü kıra/kırsal alanlara çevirmiş kişilerden oluşmaktadır. Bu durum uluslararası literatürde kırsala dönüş eğilimleri sınıflandırmada bir araç olarak kullanılmıştır. U dönüşü; göçmenlerin doğum yerlerine veya memleketlerine dönmesi, I dönüşü; göçmenlerin hiçbir bağlantısının olmadığı bir yere taşınması ve J dönüşü; göçmenlerin memleketlerine yakın bir yere taşınması olarak adlandırılmıştır (Ji, 2024, s. 4).

Özellikle çalışmanın ana sorunsalları ve amacı dikkate alındığında ayrıca gündelik yaşamın içerisinde barındırdığı zenginlik, çeşitlilik ve sınırsız çelişkilerin varlığı göz önünde bulundurulduğunda alana belli bir kuramsal bakış açısı ile çıkmak bazı zorluklarını beraberinde getirebilirdi. Bu nedenle kuramsal bakışın ardında getireceği ön kabul belki de ön yargılar yerine teorinin alandan toplanılan verilerden doğmasına izin veren temellendirilmiş kuram araştırmada kullanılacak olan yöntemsel çerçeve haline dönüştü. Kentten kıra dönüş eğilimlerinin başka bir deyişle bu hikâyelerin toplumdaki çeşitli faktörlerden (ekonomi, politika, kültür gibi) etkilenmediğini düşünmek de olanaksızdı. Yapıdan ve yapısal güçlerden etkilenen özneler için bu bağlam belki de ortak ya da benzer özellikler gösterir. Ancak öznelerin kendilerini, yaşam deneyimlerini, sorunlarını tanımlama ve anlamlandırma biçimleri belli bir özgünlüğe sahiptir. Dahası, araştırmanın merkeze aldığı sorun açısından katılımcıların kendi hayatlarını yaşama ve yönlendirme kapasiteleri yapısal güçlerin etkisine rağmen onu aşan bir alternatif olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca temellendirilmiş kuramın araştırmacı için sahada ve araştırma sürecinde öznelerle etkileşim içerisinde kendi bakış açısını formüle etme biçimine imkân vermesi ve alanın sunacağı sınırsız zenginlikteki veriyi bir kuramsal çerçevenin sınırlarına bağlı kalmadan betimleyebilme gücü, çalışmanın yöntemsel stratejisine temellendirilmiş kuramı dahil etmeyi düşünmemi sağladı.

Tezin başlıca üç sorunsal çerçevesinde şekillendiğini ifade edebilirim: İlki, kentten kırsal alanlara geçiş süreci; ikincisi yaşam alanlarını kırsal alanlara taşıyan bireylerin kıra/köye dönme niyetleri bir diğer ifade ile kentin ya da kırın/köyün bireyde kışkırttığı duyguların neler olduğunu ve kıra dönüş sonrası yaşam pratiklerini gözlemlemek ve deneyimlemek. Üçüncüsü bir yaşam biçimi olarak "köylülük/yeni köylülük" tercihinin ne düzeyde gerçekleştirilebildiğini ortaya çıkarmak ve bu eğilimin kitlesel bir hareket haline dönüşebilecek bir potansiyeli olup olmadığını tartışmaya açmaktır. Bunu yaparken kır-kent arasında farklılıklara ilişkin algının yeniden yapılandırılmasına katkı sağlanması da hedeflenmiştir. Kırsal alanlara dönen bireylerin deneyimlerinden yola çıkılarak sağlanacak bu katkı ile bir yaşam biçimi olarak "köylülüğün/yeni köylülüğün[2]" ne ölçüde mevcut düzene alternatif olabileceğini de sorgulamaktadır.

[2]Yeni köylülük kavramını günümüz toplumlarında köylülüğe dair alternatif bir yaşam biçimi olduğu kabulüne Ploeg (2008) dayanarak kullanıyorum. Ayrıca bu kavram kırsal alana dönüş eğilimlerinin betimlenmesinde ilk akla gelen kavramlardan biridir. Kavramsal çerçeve başlığı içerisinde

Ayrıca kentten kıra dönen katılımcıların gittikleri "köyü/kırı" nasıl dönüştürdükleri ve bu dönüşümün doğayı/doğal olanı bir tüketim nesnesi haline getirip getirmediğinin de anlaşılması amaçlanmıştır.

1.2 Araştırmacı Olarak Alana Merakım: Başka Türlü Yaşamanın İmkânı Üzerine

> "İnsanlar kentleri neden terk etmek istiyorlar sorusunun yanıtı baktığım bu ufuk çizgisinde ve elimdeki buğday başağında gizli." (Bi Çiftlik Programı - TRT Belgesel - 12.11.2015).

İşittiğim ve not defterime yazdığım bu cümle zannederim araştırma alanıma dair düşünsel sürecin hatırladığım ilk nüvelerinden.[3] O zamanlarda tüketim çalışmalarına ilgi duyan bir yüksek lisans öğrencisiydim. Yaşam tarzlarımız, tüketim alışkanlıklarımız, neleri tükettiğimiz, gereklilikler, zorunluluklar hepsi zihnimi kurcalayan sorulardı. Öyle ki bu sorular yüksek lisans tez çalışmamın "tüketim" üzerine şekillenmesi sürecini beraberinde getirdi. Görüşme yaptığım katılımcıların ortak vurgusu ise "başka türlü yaşamanın" mümkün olmaması etrafında toplanıyordu. Bauman'ın da belirttiği üzere, modern yaşam biçimlerinin küresel ölçekte yaygınlaşması yaşamlarını, yaşam alanlarını, ihtiyaçlarını kendilerine özgü yollarla ve araçlarla karşılayan ve oluşturan büyük bir insan nüfusunu bu imkânlardan yoksun bıraktı. Bugün üretim ve tüketim süreçlerinin neredeyse tamamı piyasa ve pazarlardan bağımsız düşünülemez (Bauman, 2018, s. 18-19). Sınırları çoğu zaman kendimizin çizmediği yaşam dünyaları içerisinde gerçekten "başka türlü yaşamak, alternatif yaşam biçimleri oluşturmak, sınırları yeniden belirlemek mümkün değil miydi?" soruları etrafında zihnimdeki düşünceler her geçen gün biraz daha akademik meraka dönüşüyordu. Maxwell (2022, s. 26) bu süreci bir çalışma yapmak için araştırmacıların sahip olduğu hedeflere işaret ederek açıklar. Kişisel hedefler başkaları tarafından önemli görülmeyen/görülmek zorunda olmayan ancak araştırmacıyı motive eden şeylerdir. Bazı durumları değiştirme isteği, geliştirme arzusu, belirli bir konu ile ilgili merak ya da

---

yeni köylülük kavramını da dahil olmak üzere diğer ilişkili kavramlar hakkında ayrıntılı bilgiye yer verilmiştir.

[3] Araştırma fikrinin aklınıza düştüğü ilk andan kamusal alana açılıncaya dek diğer bir ifade ile "nitel araştırma boyunca yazmak" düşüncesine dair yeterince yüksek bir farkındalığa sahip olduğumu düşünmemekle birlikte bu araştırmaya dair çok erken, kendimin dahi unuttuğu "bu özleri" tekrar hatırlamanın, karşılaşmanın, "ben bunu yazdıysam kesin bunu da bir yerlere yazmışımdır" arayışının çok keyif verici olduğunu söylemeden geçemeyeceğim. Daha bilinçli bir yazma süreci ile ilgili bilgi için bakınız: (Hightower, 2021, s. 29-45). Bu karşılaşma Wolcott'un (1999, s. 248) belirttiği "düşüncelerinizi bir günlüğe veya kişisel günlüğe kaydederken bile, bu malzemeye kesinlikle tekrar döneceğinizi unutmayın. Hatta, okuyucunuzu ilk başta karşılaştığınız şekilde ortama yönlendirmenin bir yolu olarak bu ilk kayıtlardan alıntı yapmak isteyebilirsiniz." İfadesini de örneklendirir.

sadece kariyerinizi geliştirme gereksinimi bu kapsamda değerlendirilebilir.[4] Kişisel hedefler araştırmacıların çalışma boyunca aldıkları kararlardan iki tanesini derin bir şekilde etkiler. Bunlardan ilki araştırmanın konusu, soru/sorunlarıdır. İkincisi ise araştırmanın yöntemine ilişkin alınan karardır. Ayrıca araştırmacının kişisel hedeflerinin de dahil olduğu bir araştırma yürütmesi çoğu zaman kişiye motivasyon sağlamaktadır. Hatta Liberman (1999, s. 51) araştırmacıların konularına gerçekten inanmamaları ve çalışma konusunun içsel değerleri tarafından motive edilmemesi durumunda, metnin özgünlük duygusundan yoksun olabileceğini belirtmektedir. Bu noktada akla araştırmacının konumu ile ilgili kaygılar gelebilir. Bu kaygılara dair farkındalık geliştirmek başka bir ifade ile bu hedefin araştırma sürecine etkisiyle nasıl başa çıkılabileceği düşünmek önemlidir. Öte yandan kişisel hedefleri de içeren bir konu seçiminin özünde içsel bir paradoks olduğu da doğrudur. Araştırmacıların bir yandan ilgi alanları ya da tutkularını harekete geçiren ve sahada olmanın emek yoğun süreci içerisinde kendilerini motive eden, motivasyonlarını sürdüren konuları seçmeleri gerekir. Bu durum aslında bir şekilde araştırma konusuna yakın olmaları gerektiği anlamına gelir. Diğer taraftan da saha sürecinde çok önemli olan dinleme ve keşif sürecine açık olmak için araştırma ilgi alanlarını belli bir saflık, masumiyet ve önyargısızlık duygusuyla ele almak gerekir. Bu türden bir gerginlik ya da paradoksu aşabilen araştırmacılar dikkatle dinleyebilir, hikâyenin doğru çıkarılması için gerçek sorular sorabilir ve veri üretimi, analizi için zengin bir içerik elde edebilir (Moustakas, 1994, s. 33). Araştırmacının kişisel hedeflerinin yanı sıra sadece kendisi için değil, diğerleri için de önemli olan pratik ve entelektüel hedefleri de olabilir. Pratik hedefler bir ihtiyaca cevap verirken; entelektüel hedefler ise aksine, bir şeyi anlamaya, neler olup bittiğini, nasıl olduğuna dair fikir edinmeye veya önceki araştırmaların henüz yanıtlamadığı soruları cevaplamaya odaklanmıştır (Maxwell, 2022, s. 27-29). Bu araştırmada kişisel hedeflerin yoğun bir içsel motivasyon sağladığı aynı zamanda entelektüel ve pratik hedefleri de barındıran bir çabanın ürünü.

Bu arada TRT Belgeseldeki program pek ilgi görmemiş olacak ki yalnızca 5 bölüm sürdü. Ardından araştırma alanımla ilgili başka programlarda çekildi (Yeni köylü,

[4]Tüm bu kişisel hedefler dışında Daniş Navaro'nun "Kariyer ve Varoluş" kitabının ön sözünde belirttiği vurguyu eklemeyi uygun buluyorum: "İnsanın tüm edimlerinin arkasında, ilk muhatabının kendisi olduğunu; insanın tüm yaşamı boyunca, bazen fark etmese dahi, son kertede hep kendisiyle hesaplaşma/yüzleşme oyununu oynadığını düşünenlerdenim. Bu açıdan, kitabı okurken, kendimi de yeniden tanıma fırsatı bulacağımı düşünüyorum."

Hayallerinin Peşinde gibi). Bu programlar başka türlü bir yaşam tarzlarına ilişkin kararlar alan bireyleri konu ediniyordu. Öte yandan bu programları araştırma sahama ulaşmamda bir çıkış noktası olarak kullanılabileceği fikrini o zamanlar henüz düşünmemiştim. Belki de kendilerine ulaşabilme fikri imkânsız görünmüştü.

Bu deneyime sahip kişilerin bu araştırmanın merkezine konulmasındaki bir diğer nedense alanyazında göze çarpan çalışmaların renklerinin sosyolojik manadan uzak olmasıydı. Daha çok kamu yönetimi, siyaset bilimi, yerel yönetimler, coğrafya, şehir planlama, mimarlık gibi alanlarda dikkat çeken çalışmalar arasında sosyolojinin renkleri solgundu. Üstelik bu renkler araştırma alanının belli noktalarına vurgu yaparken (emeklilik deneyimi, yurt dışında çalıştıktan sonra köye dönme, memleket özlemi/memlekete dönme eğilimleri gibi) "diğerlerini" görmeyen, görmezden gelen bir yaklaşıma da sahipti. Hatta Kepenek ve Uğuzman (2018, s. 29) yaptıkları araştırmalarında "kent yaşamına adapte olamayarak geri dönen kişi ya da aile sayısı yok denecek kadar azdır." tespitinde bulunmuşlardı. "Diğerleri" vurgusu ile işaret ettiğim kişiler bu çalışmanın da araştırma grubunu oluşturdu. Bu vurgu Mills'in tasvir ettiği rasyonelize olmuş toplumun bünyesinde "yaşamakta olan" bireylerin tam zıttını temsil eder. Diğerleri "elinden geleni yapmakla yetinmekten başka çareler bulabilen; umutlarını, emellerini ve çalışmalarını içinde bulunduğu ortama göre biçimlendirmeyen, bu ortamlardan kurtulmak için çıkış güzergâhları belirleyen, çıkış yollarını deneyen bireylerdir (Mills, 2007, s. 278). Bu çalışma benim açımdan onların deneyimleri üzerine düşünmek, onları duymak, deneyimlerinin bir parçası olmak üzerine kurulu. Katılımcılarım açısından ise hem hikâyelerine yönelik içsel bir yolculuk ve hem de sözlerini söylemek için bir fırsattı. Katılımcılardan birinin ifadesi ile;

> İnsana dışardan bir gözün bakıp yaptığınız şeyin kıymetli olduğunu söylemesi önemli. Bana bunu hatırlattığınız için teşekkür ederim. Bazen öyle anlar oluyor ki çok zorlaşıyor şartlar o zamanda mücadeleye devam etmek daha güç oluyor... Öyle anlarda hatırlayacağım bir deneyimdi benim için de (K38, Kadın, 30).

Bu çalışmanın hangi gerekçelerle, heveslerle, ilgiyle okunabileceğini tahmin etmek mümkün değil. Yine de okuyucular açısından mümkün olduğunca keyifli, anlaşılır, düşündürücü bir metin olmasını diliyorum ayrıca özellikle araştırma sürecine ilişkin karar, deneyim, endişe ve fikirlerimin diğer araştırmacılar için yol gösterici olmasını da önemsiyorum.

“Diğerlerine” ilişkin gündelik anlatı önemli ölçüde kent-kır ikiliğini yansıtırken aynı zamanda kır/köyde yaşamanın ütopik, romantik olduğuna ilişkin vurguları da içerir. Bu vurguların bir örneğine aslında roman yazarı olan bir sosyal medya kullanıcısının paylaşımında da rastlanır:

> “Köyde yaşam ütopik bir dünyanın yansıması ruhumuzda. Şehrin kalabalığının, gürültüsünün, çoğu an hissedilen yalnızlığının tam zıttı. Ufak bir zaman dilimine yayılan pek huzur, çok yeşil, bolca mavi burada duyumsadığımız. Yaşamın koşturmacasının içinde yoğuranlar için masalsı, imrenilesi ve uzak bir ütopya. Hayal kurduran, sorgulatan bir rüya.” (Yavuz, 2023).

Benzer bir anlatıyı kendi konumunu “kırsalda yaşam hayali, toprak ve doğaya dönüş” ifadeleri ile vurgulayan bir yük konteynerini kırsal bir alan satın alarak bir eve dönüştürmesi ile tanınan “@kirkonteyneri” isimli bir Instagram kullanıcısının hesabında da görebiliriz. Konteynerinde vakit geçirirken paylaştığı fotoğrafın altında şu ifadeler yer almaktadır:

> “Serin bir yaz akşamından. İş çıkışı kaçışı. Ayın geç kaldığı gökyüzü ve karanlık. Milyonlarca yıldız, samanyolu. 2-3 saatlik uyku. Yaşadığını hissetmek, standart masa başı insan modundan uzak. Kuşlara uyanıp, güneşin her şeyi boyamasını izlemek.” (Durmaz, 2024).

Yukarıdaki anlatılar ile benzer bir şekilde televizyon programlarında da aynı izleri görebilmek mümkündür. Köy/şehir, köylü/şehirli ikiliklerini merkeze alarak köy hayatı ve değerlerini yücelten “Ana Ocağı” isimli bir televizyon programında da köy yaşamının gerçek bir köy hayatını yansıtmaktan ziyade bir şehirlinin bakış açısıyla kurgulanan, idealize edilen, arzu edilen köy unsurlarının ön plana çıkarıldığı görülür. Günlük anlatıya paralel bir şekilde köyde “saf, bozulmamış, geleneksel değerlerin” varlığını sürdürdüğüne dair temsillere yer verilir. Bu türden bir temsile Little ve Austin’in (1996, s. 102) çalışmasında dikkat çekilir. Kırsallık; “karmaşık olmayan, masum, geleneksel değerlerin sürdürüldüğü daha samimi bir toplumdur. Meşguliyetler, arkadaşlıklar, aile ilişkileri hatta istihdam süreçleri şehir yaşamının sahte ve samimiyetsiz tuzaklarından ya da bunlarla ilgili şüpheli değerlerden aranmış bir şekilde daha dürüst ve otantik olarak görülür.” Programa dahil kişilerin hayatları boyunca hiç köye gitmemiş, köy yaşamıyla ilgili herhangi bir bilgiye sahip olmadıklarına başka bir ifade ile “şehirli” olduklarına sürekli vurgu yapılır. Yaşam biçimi ve değerler üzerinden devamlı olarak üretilen anlatılar medyada da köylerin unutulan değerleri barındıran,

doğal ve sağlıklı hayatın olduğu yerler olarak temsil edilirken; şehir insani değerleri aşındıran, insanı insanlıktan uzaklaştıran bir alan olarak gösterilmektedir (Gülçayır Teke, 2016). Kitabını "yaşamın/yaşamımızın kontrolünü yerel düzeyde elimize almak için bir eylem planın uygulaması" olarak tanımlayan Julian Rose'un (2018, s. 24) da belirttiği üzere Avrupa genelinde köyler, metropollerin ve etrafındaki otoyolların çılgın temposundan bir kaçış sunan, gözlerden uzak ve sakin bir yaşam tarzını tasvir eden "güzel" birer tablo durumundadır. Trauger (2007, s. 11) bu temsil ya da imajların özellikle medya tarafından kasıtlı olarak tasvir edildiğine dikkat çeker. Dahası bu tasvir geniş bir ürün yelpazesi için pazarlama logusu olarak kullanılmaktadır. Bu yolla ilginç gelenekler, yöresel ürünler hatta bütün kırsal alanlar "paketlenip" pastoral romantik nostalji özlemlerini gidermek isteyen kişilere satılacak önemli miras sermayelerine dönüştürülürler. Bu sermayeye ulaşım imkânına sahip olanlar ise kendi özelleştirilmiş kırsal parçalarını satın alarak "kırsal cennete" erişim sağlarlar (Little ve Austin, 1996, s. 102-103).

"Diğerlerinin" kıra ilişkin gerçeklikleri[5] nelerdir? Gerçekten bir ütopya ya da kırsal bir cennet içerisinde mi yaşıyorlar? Kırsal yaşam deneyimlerinin renkleri nelerdir? Hangi gerçeklikler yüzlerine çarpmıştır? Vb. sorulara verilen yanıtlar ne denli homojendir? Gabriel de Tarde (2004, s. 63) "Ne yazık ki, bilmediğimiz her şeyi homojen sanma gibi, anlaşılmaz bir eğilimimiz var." diye yazar. Orada olmanın, kalmanın bedellerine ilişkin yanıtları içeren bu sorular pek de homojen bir alan oluşturmaz. Bununla birlikte diğer yandan şu soruya da bir yanıt verebilmeyi, onun peşinden gitmeye ilişkin de bir heyecan, merak oluşturur. *"Sizi burada tutan ne?* Sorusuna verilen en sade ve çarpıcı yanıtlardan birisi katılımcılarımdan birinin ifadesi ile "özgürlük" oldu. Özgürlük sizce nedir? Sorusunu yönelttiğimde aldığım cevap ise *"özgürlük istediğini yapabilme, seçebilme, hareket edebilme durumu değildir. Özgürlük istediğini yapmama ve seçmemedir. Yani ben özgürüm istediğimi yaparım değil aslında. Özgürüm ve özgür olduğum için de bunu yapmak istemiyorum (K7, Erkek, 36)."* demişti. Onun anlatısı Osho'nun (2015, s. 25-25) özgürlük üzerine düşüncelerini hatırlatır. Bir şeyi istemek, arzulamak zihinden gelir ve zihnin esaretidir. Hakiki özgürlük ise kişinin seçimsiz farkındalığından gelir. Seçimsiz farkındalığı takip eden özgürlük yalnızca kendin olma

[5]Gerçeklik; her zaman oluşturucudur, gelişmeye yöneliktir. Görme ve koku alma duygularımızla algılayabileceğimiz basit bir "şimdi" ve "burada" değildir (Bookchin, 2013, s. 226). Çalışmanın başlığı da dahil olmak üzere metin içerisinde kullanılan "gerçeklik" ifadesini bu kabule dayanarak kullanıyorum.

özgürlüğüdür. Katılımcılar özgürlüklerini ve yaşam biçimlerini "yapmayarak, uzakta kalarak, dışarıda durarak" oluştururken zihnimdeki meraka ilişkin yanıtlarını veriyorlardı.

1.3 Tezin Hikâyesi

"Bu alanda çalışma yapmak nereden aklınıza geldi? Ne kadar değişik bir konu... Neleri araştırıyorsunuz? Eee... Neler buldunuz?" biçimindeki sorular araştırma konumdan bahsettiğim hemen hemen herkesten aldığım tepkilerdi. Araştırmamın saha süreci boyunca da bu konuya ilgi duyan, meraklı, biraz ısrarcı bir araştırmacı ile karşılaşmanın onları da heyecanlandırdığı, ne yapmaya çalıştığımı dikkatle anlamaya çalıştıklarını, sorduklarını, sorguladıklarını göz ardı etmem mümkün değildi. Karşılaştığım bu manzara katılımcıların hikâyelerine yer vermeden önce tezin hikâyesini yazmam gerektiği fikrini doğurdu. Bir önceki başlıkta yer verdiğim alana olan merakımın ortaya çıkışına değindikten sonra bu başlıkta da tez çalışmasının hikâyesine yer vermeyi gerekli gördüm. Bundan sonraki satırlarda tezin hikâyesini bir araştırmacı olarak farkında olduğum ya da olmadığım, bazen hissettiğim ama göz ardı ettiğim, bazen de bana yansıtılan şekliyle bir dizi ön kabulle ifade edeceğimi bilmeniz önemlidir.

Uzun süren bir yolculuktan sonra alan araştırmasının merkezlerinden biri olarak gördüğüm Muğla'ya ulaşmıştım. Çalışmanın zihinsel tohumlarını attığım ilk günlerden beri aklımda olan soru pek çok araştırmaya kıyasla görece az ve ulaşılması zor araştırma grubuna nasıl ulaşacağım olmuştu. Çıkış noktam modern dünyanın ve yaşamın negatif yüklerini de tartışmaya açtığım tezimde gelişen iletişim teknolojilerinin yarattığı sanal ağlardı. Katılımcılarıma ulaşmamda, onların daha çok bölgede bulunduklarını tespit edebilmem de araştırma katılımcılarımın ifadesi ile "bir ajan gibi izleri toplayıp resmi tamamlamam da" Youtube'da gördüğüm videolar ve bazı Televizyon kanallarında çekilen "Tersine Göç, Yeni Köylülük" temalı programlar yol göstericim oldu. Burada "tersine göç" ifadesini şu yüzden tırnak içerisinde kullanıyorum. Hem videolarda hem de televizyon kanalları için çekilen programlarda bu kavram daha sıklıkla tercih edilmektedir. Türkiye'de istatistiki verilerden hareketle köyden kentte göçün hâlâ yoğun olduğunu bunun yanında son yıllarda kentlerden kentlere göçün de yaşadığını ifade etmek mümkündür. 2022 yılının istatistiklerine göre ülkemizde en çok göç alan iller sırasıyla "İstanbul, Ankara ve İzmir'dir." Bu göçlerin en önemli üç sebebi ise "Aile fertlerinden birine bağımlı göç, eğitim ve daha iyi yaşam standartlarına ulaşma"

şeklinde ifade edilmiştir (TUİK, 2023). "Tersine göç" bu istatistiki verilerin tam zıttına işaret eden bir kavram olarak düşünülmekte ve pandemi süreci ile bu eğilimlerin arttığına yönelik haberler gündemi işgal etmektedir.[6]

Youtube videoları ve televizyon kanallarındaki programlardan öncelikle katılımcıların kırsala dönüş hareketini gerçekleştirirken hangi bölgeleri daha yoğunlukla tercih ettiklerini tespit etme imkânına sahip oldum. Pek çoğu tarım ve hayvancılıkla uğraşmaya niyetli olarak yola çıktıkları için iklim açısından elverişli ve yılda birden çok defa ürün alabilecekleri alanları/köyleri tercih etmeleri olağandı. Muğla bu açıdan muazzam bir bölgeydi. Bir katılımcı; "en azından kışın kar yağmayacak, en kötü burada yağmur yağar (K5, Kadın, 44)" demişti. Görüşme yaptığım yerli halktan bir katılımcının ifadesi de "Muğla hem yeşili hem de maviyi bir arada görebileceğiniz bir şehir. Buraya gelen bir daha gitmek istemiyor (Erkek, Esnaf)" şeklindeydi. Muğla katılımcılar açısından önemli bir yaşam alanı iken bu tez çalışması için de önemli bir lokasyona böylece dönüştü. Çalışmanın saha süreci Muğla ile başlayarak diğer başka şehirleri de içine alarak genişledi.

Araştırmanın katılımcıları bilinçli bir tercihle yaşam alanlarını kentin dışına taşıyarak kırsal alanlarda alternatif yaşam deneyimleri oluşturan -yukarıda bahsettiğim yollarla ulaştığım- kişilerden oluşmaktadır. Çalışma ise bu deneyimlerin katılımlı bir tavırla anlaşılması ve bu deneyimi çevreleyen diğer unsurların (kentten kıra gitmekle ilgili kararın alınması, kararı etkileyen unsurlar, gündelik pratikler, kimlikler, kent ve köylülüğe ilişkin algılar, doğa/doğal olanla ilgili fikirler... gibi) betimlenmesi, anlaşılması ve anlamlandırılmasını içermektedir.

Malinowski'nin kültürü "orada bir yerde, bozulmamış olarak, muhafaza edilmiş bir mefhum olarak gördüğü ve kendi misyonunu bu özgün 'ötekini' doğru bir şekilde yansıtmak olarak tanımladığı etnografik yaklaşım" (Zırh, 2017, s. 68) belki de bu araştırmanın merkez noktalarından birisi oldu. Hiç kuşkusuz bu etnografik bakış geçerliliğini yitirmiş olsa da Malinowski'nin bu vurgusu bu tez çalışmasının "anlatı" kısmına işaret ediyordu. "Orada bir yerde, bakir, el değmemiş" köy ya da doğaya ilişkin tasvirler alınyazının hâkim paradigması ve günlük dilin parçası gibi görünüyordu. Öyle ki Google arama motoruna yazılan "Türkiye'deki Köyler" anahtar kelimesi ile yapılan aramada Google 0,32 saniyede 18.800.000 sonuçla sizi karşı karşıya bırakır. Bu

[6](BBC, 2023); (CNN TÜRK, 2021).

sonuçlara ilişkin görsellere bakıldığında bir deniz ya da köy kenarında, yeşillikler içerisinde, ağaçların üzerinde güzel çiçeklerin ya da olgun meyvelerin olduğu köy manzaraları bilgisayar ekranınızı işgal eder. Benzer şekilde "köy çizimleri" anahtar kelimesi ile yapılan aramadaki görsellerde köyler yine "yeşil, neşeli, güzel" ve dayanışma göndermeli, üretim süreçlerinin tasvirleriyle doludur. Tıpkı Garrard (2017, s. 13) belirttiği gibi bu masal, doğal güzellik imgelerine odaklanıp insanlığın "bir zamanlar" var olmuş uyumunu vurgulayarak, özünde değişmeyen bir dünya resmeder. Dolayısıyla günlük yaşamdaki karşılaştığımız, herkesçe bilinen ve tekrarlanan "pastoral ve romantik" anlatıyı[7] bu açıdan makul görebilmek mümkündür. Alan yazın açısından düşünüldüğünde de durum pek de farklı değildir. Kent-kır düalizmi ekseninde yürütülen tartışmalar kentleri "kalabalık, huzursuz, güvenliksiz" olarak tanımlarken tam zıttı konumda bulunan köy/kır yerleşimleri için verilen yanıtlar ise "sakin, rahat, güvenli" şeklinde kabaca ifade edilebilir.[8] Bu şekliyle kent-kır düalizmine çalışma boyunca zaman zaman işaret ediyor olsam da araştırmacı olarak zihnimde bu ayrım Mills'in Sosyolojik Tahayyül'de işaret ettiği sosyolojik tahayyülü hareket geçirmenin yollarından biri olarak kullanılmıştır:

> "En iyi iç görüleri çoğu zaman uç değerleri hesaba katmakla, ilgilendiğiniz şeyin karşı kutbunu da düşünmekle kazanırsınız. Eğer keder üzerine düşünüyorsanız, o zaman sevinç üzerine de düşünün; hasisliği inceliyorsanız, savurganlığı da inceleyin. Dünyadaki en zor şey, tek bir konu incelemektir; konuları karşıtlaştırmayı denediğinizde malzemelere daha iyi egemen olur ve kıyaslamaların yapıldığı boyutları daha iyi çözümlersiniz." (Mills, 2016, s. 276-277).

Saha sürecinin başlangıcında, hatta araştırma grubuna kimlerin dâhil olabileceğini planlarken konuyu çoğu zaman tüketim odaklı kapitalist duruş, tavır ve davranışlarının karşısında konumlandırdım. Birileri dünyanın kaynaklarını "tüketirken" ya da Thoreau'nun (2017, s. 10) belirttiği üzere "insanoğlu yanlış işlerle uğraşıyor. İnsanın en iyi parçası, çok geçmeden gübre olarak toprağa karışıyor. Genellikle zorunluluk denen sözde bir yazgıyla çalıştırılıyorlar. Eski bir kitabın yazdığı gibi, börtü böceğin yiyeceği, pasın çürüteceği, hırsızların bulup çalacağı hazineler biriktiriyorlarken" birileri de aldıkları kararlarla alternatif yaşam deneyimleri oluşturarak "üretme" çabası içerisinde

[7]Pastoral romantik anlatı ve bu anlatıların ortaya çıkardığı kırsal temsillerin tarihsel sosyolojik bağlamına dair ayrıntılı değerlendirme için "Handbook Of Rural Studies" eserinin 9. Bölümüne bakılabilir (Short, 2006, s. 133-148).

[8]Bu karşıtlığın ürettiği çağrışımların bir örneği olarak Gkartzios ve Remoundou (2018, s. 6-9) tarafından yapılan saha araştırmasına bakılabilir.

bulunuyordu. Üretimle ilgili deneyimleri başarılı olsun ya da olmasın -saha sürecinde katılımcıların bazıları üretme fikrinden uzaklaşırken, bazıları tamamen vazgeçmişti- üretmeye duyulan inanç, gösterilen çaba, alınan riskler ve başka türlü yaşama cesaretinin incelemeye değer olduğuna inandım. Thoreau'nun (2017, s. 14) çalışmasında bahsettiği gibi, yaygın yaşam biçimlerini insanlar sanki bilinçli olarak seçmiş görünüyorlar. Böyle yaşamayı diğer yaşam biçimlerine yeğliyorlar ve başka bir seçeneğin olmadığını düşünüyorlar. Üstelik bu yaşam biçimiyle övünüyorlar. Peki ama neden şu ya da bu yaşam biçiminin değerini diğerleriyle karşılaştırarak abartalım ? Peki ya üretmeyi seçenler, deneyenler ve kendi yaşamlarını inşa edenler ? Bu çalışma onların sesini ve sözünü daha yüksek ve güçlü bir şekilde duymamıza imkân veriyor.

Başka türlü yaşama biçimleri kararlarının farklı gerekçelerle alınabileceği bilinen bir gerçek. Bu çalışma kapsamında bilinen bu gerçekliklerin yanı sıra kırsala dönüş motivasyonlarının çeşitliliği ve kalıcılığı üzerine değerlendirme yapabilmek adına[9] araştırmaya dâhil olan katılımcılarımın kıra dönüşle birlikte üretim sürecinin farklı alanlarında yer almalarına dikkat ettim bu yolla veri çeşitliliğini sağlayarak alınyazının kısıtlılığını aşmaya ve resmi büyütmeye çaba gösterdim. Aralarında kendi doğal sabunlarını üretip satanlardan gezici arıcılıkla uğraşanlara hatta döndükleri kırsal alanlarda katılımcılarımdan birinin ifadesi ile "kentli birinin bir kır ütopyası (K39, Kadın, 38)" oluşturarak -köyde açmış oldukları işletmeyi tanımlama şekli- bulundukları kırsal alanlarında dönüşümüne katkı sağlayan kişiler çalışmanın araştırma grubunu oluşturdu. Çalışmanın araştırma grubuna dâhil edemediğim ancak "başka türlü yaşamayı" deneyimleyen başkalarının da olduğunu bilmek benim için değerli, kendilerine ulaşamamış olmak ise oldukça üzücü. Yine de akademik bir merakın katılımcıların da özverili tavırları ve ilgileriyle buluşması anlatıları gerçeklere çok daha fazla yakınlaştırmama imkân verdi.

Çalışmanın düşünsel aşamasının başlangıcından, saha sürecinin tamamlanıp sonuçlarının yazılmasına kadar geçen araştırma sürecinin her aşaması getirdiği sorunlar ve zorluklara rağmen son derece tahmin edici oldu; olmaya da devam ediyor. Zorluk ve

[9]Alanyazında kırsala dönüşün karakteri önemli ölçüde kırsal yaşam ve üretim biçimlerini sürdürme ya da sürdürmeme tercihi ile analiz edilir ve bu kapsamda hareketliliğin kalıcılığı üzerine de bir değerlendirme yapılır. Örneğin Ji (2024, s. 7) Japonya'da gerçekleştirdiği saha çalışmasında katılımcılardan birinin eğilimini şöyle ifade eder: "İlk defa bağımsız bir yaşamı deneyimlemenin adresi olan kırsal alan görüşmeci açısından geleneksel bir ahşap ev kiralamak veya çiftçilikle uğraşmak gibi 'gerçek kırsal yaşamı' sürdürme arzusu taşımaz çünkü apartman yaşamının rahatlığı daha tercih edilirdir ve her an denizaşırı başka bir yere gidiş için plan yapılabilir."

problemlerin yanı sıra araştırmanın çok keyifli yanları olduğunu da atlamadan katılımcı gözlem ve görüşme yoluyla insanların hikâyelerini dinlemenin, bilmenin, dahil olmanın ve anlamanın bir ayrıcalık olduğunu hissini hiç kaybetmedim. Onlara ve kendime dair anlatının önemli yanlarından birisi düşünceleri, duyguları harekete geçiren bu yolla kendileri, sorunları ve sorgulamaları hakkında yeni iç görüler kazanmaları ve kazanmamı sağlamaktı. Bu tez çalışması yoluyla bunu da başarabilmiş olmayı umuyorum.

1.4 Literatürün Sesleri: Türkiye'de ve Dünya'da Kentten Kıra Dönüş Çalışmaları Üzerine Yapılan Uygulamalı Araştırmalar

Bir araştırma yolculuğunun belki de en önemli arayışlarından birisi çalışılması planlanan alanda/sahada neler olup bittiği, neler söylendiği ve nelerin yazıldığıdır. Araştırmacılar için bu başlık araştırmaya devam edip etmeme konusunda da kritik bir karar vermeyi gerektirir. Merak edilen sorular, yanıtlanması gerekli görülen hususlara yanıt verilmiş olabilir. Verilen cevaplar eksik görülebilir, yeni araştırma sorularını düşündürebilir ya da -muhtemelen en kötüsü veya en iyisi- zihninizi kurcalayan düşüncelere bir başkası tarafından yanıt verilmiş olmasıdır.

Alanyazın, kişinin kendi çalışması için önemli olan yayımlanmış araştırmalara "eleştirel bir gözle" yazılan yazılardır. Bu sebeple araştırmacılar, diğerlerinin çalışmalarını özetlerken çalışmaları aynı zamanda değerlendirmek; benzerlik ve farklılıklarına dikkat çekmek, aralarındaki ilişkileri bulmak gibi bir sorumluluğa sahiptir.[10] Bunlardan daha da önemlisi alan yazının kendi araştırması için bir arka plan ve gerekçe teşkil etmesidir (Bruce, 1994, s. 221-222). Bu yolla yapılan bir gerekçelendirme işlemi aynı zamanda araştırma hedefleri ile bağdaşır. Alan yazın taraması yoluyla araştırmacılar neler yapıldığına bakarken, aynı zamanda neler yapılmadığına da bakmış olur. Alanyazın bu anlamda alanın resmini araştırmacının zihninde oluştururken aynı zamanda yöntemin sınırlarına dair de ipuçları sağlar (Seggie ve Ergin, 2015, s. 39). Her ne kadar literatürü özümsemiş olmak eleştirel bir gözle bakma, mevcut bakış açılarındaki rakip ve dostları tespit etme ve görme açısından bir katkı sağlasa da "literatürü çok fazla özümsemek" de sağlıklı olmayabilir; "İçinde boğulabilirsiniz... Belki de mesele ne zaman okumanız gerektiğini bilmektir." (Mills, 2016, s. 277). Özetle, daha önce yapılmış çalışmalar

[10]Becker (2016, s. 54) "her alanın bilim insanları arasında, rutin bir şekilde alıntıladıkları bilimsel makalelerdeki bazı iddiaları göz ardı edebilenler vardır ve literatürü sırf kendi amaçlarına hizmet edebilecek olan sonuçları bulmak için yağmalarlar." diye yazar.

araştırma konusu ile ilgili teorilerle yakınlık kurmak, desen kararları almak, çalışmanın genel teorik çerçevesini belirlemek, mevcut çalışmaların eleştirel bir değerlendirmesini yapmak açısından oldukça önemlidir ve böylelikle okuyuculara da alanın genel görünümü hakkında bilgi sağlanmış olur (Merriam, 2015, s. 75).

Bu araştırma için kısıtlı ve henüz tam olarak olgunlaşmamış bir literatür bulunduğu ifade edilebilir. Şimdilik sahada olup bitenlere ilişkin kapsayıcı ve bütünsel bir fotoğrafa sahip olmadığımızı da söyleyebilmek mümkündür. Bu sebeple başlık içerisinde hem Türkiye'de hem de dünyanın farklı bölgelerinde kentten kıra dönüş eğilim ve pratikleri ile ilgili olarak yapılan saha araştırmalarına yer verilmiştir. Bu yolla hem alanda sıklıkla yanıtlanmış sorular hem de henüz aydınlatılmayan ilgiler ortaya çıkarılmıştır. Aynı zamanda tez çalışmasının literatürden farklılaşan yönleri de gözler önüne serilmiştir.

Literatür, kentten kıra dönüş eğilimlerinin kapsamına "tersine göç, toprağa/doğaya dönüşçüler, geriye dönüş göçü, kıra dönüş, kırsal soylulaştırma, yeni köylülük, yeni öncüler, yaşam biçimi göçü" kavramlarının dâhil edilmesi yoluyla değerlendirilmiştir. Bu tercihin bazı gerekçelerini bulunmaktadır. Öncelikle alanda çalışan ve bu tez çalışmasını da okuma potansiyeli olan kişiler için kavramlar arasındaki farklar daha belirgin ve anlaşılırdır. Ancak literatürün genel görünümüne bakıldığında benzer eğilim ve deneyime sahip bireyler farklı kavramsal çerçeveler seçilerek okuyucular açısından kafa karışıklığına sebep olabilir. Bu sebeple hem kavramların hangi gerekçelerle tercih edildiğini göstermek hem de aralarındaki farklara işaret etmek amacıyla literatür daha geniş bir kavram seti ile düşünülerek değerlendirilmiştir.

İlgili alanlarda yapılan çalışmalara bakıldığında Baş'ın (2019) "Yeni Bir Göç Modeli Olarak Kentten Tersine Göç: İstanbul Örneği" isimli yüksek lisans tezine değinmek mümkündür. Bu çalışmada metropol yaşamını ve problemlerini merkeze almıştır. Simmel, Sennett ve Wirth perspektifi ile metropol yaşamına ilişkin bir arka plan sunduktan sonra örneklem grubuna dâhil olan 25-55 yaş aralığında uzun süre metropolde yaşamış sonrasında da tam ya da yarı yerleşik olarak Köyceğiz'e taşınmış olan bireylerinin metropolden kırsal bir alana göç etmesinin nedenlerini araştırmıştır. Aynı zamanda bu göç eyleminin yeni bir göç tipi olarak literatüre kazandırılmasını amaçlamıştır. Kartopu örneklem yoluyla belirlenen on yedi kişi ile derinlemesine mülakat yoluyla gerçekleştirilen çalışmada ulaşılan en önemli bulgu metropolün yoğun

uyaranlarının, bireylerde sebep olduğu bunalım ve bu bunalım sonucunda göç kararının verilmesidir.

Bir diğer çalışma Kent, Çevre ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı kapsamında yapılan "Cazibe Merkezleri Programının Tersine Göç Mekânizması Üzerindeki Etkisi: Gaziantep Örneği" isimli çalışmadır. 2018 yılından beri uygulanmakta olan Cazibe Merkezleri Programının kentten kıra göç üzerindeki etkilerinin neler olduğu 409 katılımcı ile yapılan anket çalışması ve Gaziantep'te faaliyet gösteren 5 hemşerilik dernek başkanı ile yapılan görüşmelerle analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında ulaşılan sonuç mevcut haliyle bu programının uygulanmasının tersine göçün uygulanabilirliği ve sürekliliği için yeterli olmadığı ve "Güçlendirişmiş Cazibe Merkezleri Programları"nın hayata geçirilmesi gerektiğidir (Nedinç, 2022).

Kırpınar (2020) ise "Tersine Göç; Kültür-Kimlik İlişkisi: Karaman Örneği" başlıklı yüksek lisans tezi kapsamında 1964 yılında Karaman'da meydana gelen yangın sebebiyle Hollanda ve Almanya başta olmak üzere farklı Avrupa ülkelerine yaşanan iş göçünü merkeze almıştır. Bu bireyler içerisinden emekli olup tekrar Karaman'a dönmek isteyenlerle birlikte tersine göç süreci hayat bulmuştur. Çalışmada geriye dönüş yapan ya da yapmayı planlayan 53 kişi ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Cevap aranan sorular; bireylerin tekrar geri dönmelerine etki eden faktörler neler olduğu, geri dönüş sonrası yaşadıkları kimliksel ve kültürel problemler ile mevcut halka uyum sağlama sürecinde ne tür problemler yaşadıklarıdır.

Araştırma evrenini Giresun'dan İstanbul'a göç edip sonrasında tekrar Giresun'a geri dönen kartopu örneklem yoluyla seçilen 50 yaş üzerindeki 17 katılımcının oluşturduğu "Tersine Göç: İstanbul'dan Giresun'a Geri Dönüşler" isimli çalışmada Bodur (2019) memlekete geri dönüş kapsamında değerlendirdiği tersine göçün varış ili ilgili var olan maddi-manevi bağlarla ilişkisini açıklamayı hedeflemiştir. Dönüş durağı olan Giresun ile ilgili düşünceler "betonlaşma durumunda şikâyet ve doğal çevreye vurgu, sakin bir yaşam isteği, metropolün güvensizliğe karşı bilindik çevre, 'ata toprağı' fikri üzerinde geçmişe özlem ve bağlılık, akrabalık ilişkileri" kapsamında değerlendirilmiştir.

30-70 yaş aralığındaki 8 katılımcı ile gerçekleştirilen "Tersine Göç Olgusunun Nedenleri Üzerine Bir Araştırma" isimli tez çalışmasında veri toplama aracı mülakat olarak tercih edilmiştir. Çalışma örneklemine dâhil olan bireyler uzun süre metropolde yaşadıktan sonra Balıkesir'in kırsal bölgelerine göç etmiş kişilerden oluşmaktadır.

Çalışmanın temel soruları; göçün gerçekleşmesindeki temel faktörler, devlet desteğinin etkisi, göç durumundan memnuniyet düzeyleri olarak özetlenebilir (İnan, 2019).

Araştırma evrenini İstanbul'da yaşamakta olan Kastamonu kökenli bireyler ile halen Kastamonu'da yaşamakta olan bireylerin oluşturduğu çalışmasında Şimşek (2017) İstanbul'da 154, Kastamonu'da ise 126 kişi ile derinlemesine mülakat gerçekleştirmiştir. Çalışmada bireylerin memleketleri ile ilişkilerine, göç olgusu ile Kastamonu'da şekillenen sosyal yapıya, göç veren bölgedeki meydana gelen değişim ve dönüşümlere odaklanılmaktadır.

Bir başka çalışma da üye sayıları 3-20 arasında farklılık gösteren eko-topluluklarla yürütülen etnografik bir araştırmadır. Tez, kırsal alanda birlikte yaşamın nasıl mümkün olabileceği sorusuyla başlar ve eko toplulukların yaşam biçimlerinin bir direniş pratiği olarak değerlendirilebilmesinin imkânı üzerine yapılan tartışma ile sürdürülür. Çalışmada ekolojik çiftliklerin yaşam biçimleri ve tarım/hayvancılık politikalarındaki alternatif yöntemleri ile ekoloji hareketinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Yukarı yer verilen çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada göçün nedeni en temelde ekonomik gerekçelerle ilgili değil yaşam biçimi ile ilgilidir. Ayrıca eko-toplulukların içerisinde bulunan bireyler "memleketlerine ya da kendi evlerine" geri dönmek isteyen kişilerden oluşmamaktadır. Aksine örneklem grubu daha önce kırsal bir alanda yaşamamış kendisine "yeni bir ev" bulmak isteyen kişilerden oluşmaktadır (Özadak, 2016).

Çalışma şu vurgularla sonuçlanmaktadır: İlk olarak köye geri dönüş kırsal alanların ve köylülüğün de kendisini dönüştürmektedir çünkü kırsal alanlara göç eden bireyler bu yaşama adapte olmaya çalışırken kendi bildikleri yöntemleri kullanmaktadır. İkinci vurgu; katılımcıların mevcut politik sisteme olan direnişleri belirgin olmasıdır ancak bu durum çiftliklerin anarşist bir hareket olarak değerlendirilebileceği anlamına da gelmez. Eko-toplulukları direnişi ve farklılığı belirginleştiren somut mekânlar olarak nitelendirebilmek mümkündür. Üçüncü olarak; kent-kır ayrımına ilişkin vurgu bireyleri kentlere "farklı açılardan problemli" alanlar olarak bakmaya yönlendirirken kırsal alanları romantize etmektedir. Ancak kırsala göç deneyimini yaşayan ve özellikle kırsal alanda yaşam koşullarına ilişkin bir arka plan bilgisine sahip olmayan kişiler için durum pek de kurgulandığı kadar pastoral değildir. Diğer yandan kapitalist tarıma alternatif olarak değerlendirilen ekolojik tarım biçimlerini uygulama konusundaki eğitim ve

rehberlik "yüksek ücretli" bir tarife üzerinden üst ve orta sınıfa sunulmaktadır (Özadak, 2016). Özetle söz konusu çalışma; sınıfsal bir vurgu ile komün yaşam tarzını eleştirel bir perspektif ile ele alan bir çalışmadır.

Bir diğer çalışma Arıcan (2014) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında Türkiye'deki ekoköy girişimleri yaşam tarzları ve topluluk stratejileri bakımından analiz edilmesi amacıyla Çanakkale, İzmir ve Ankara'da saha çalışması yürütülmüştür. Yazar ayrıca girişimlerin internet sayfalarını takip etmiş ve düzenledikleri atölye ve buluşmalara da katılım göstermiştir. Sonuç bölümünde yazar, eko köy girişimlerinin yerelle kurduğu ilişkilerin mesafeli olduğuna; üyelerin eğitimli, beyaz yakalı bireylerden oluştuğuna; kırsala çekilmek için ihtiyaç duyulan gelire ve gelir getirecek eğitime sahip olduklarına; ekoköylerde kalıcı olarak yaşamadıklarına dikkat çekmiştir. Söz konusu çalışmada, bu haliyle eko köylerin ekolojik krize çözüm olarak önerilen ekolojik topluluk modeline (Bookchin, 1996) bir alternatif olmayacağı vurgulanmıştır.

İletişim Bilimleri bilim dalında yürütülen bir diğer çalışmada ise Poyraz (2019) ekolojik krizin yarattığı tahribatın bir sonucu olarak çevre hareketlerinin artması kapsamında ülkemizde yürütülen bir proje olan TaTuTa'ya[11] odaklanmıştır. Çalışma kapsamında TaTuTa'ya bağlı çiftliklerde alternatif yaşamın nasıl sürdüğü, gönüllü olma motivasyonunu etkileyen faktörlerin neler olduğu, ekotopya düşüncesinin nasıl yorumlandığı araştırılmıştır. Yazar bir ay süreyle çiftliklerde katılımcı gözlem -TaTuTa gönüllüsü olarak- gerçekleştirmiş ve etnografik bir çalışma yürütmüştür. Yazar eko çiftliklerin romantikleştirilmiş geçici üsler olduğunu ve ziyaretçi sayısı ile yerleşikler arasındaki sayının bu görüşü doğruladığını ifade etmiştir.

Bulut Keskin (2021) çalışmasında Almanya'dan Iğdır'a geriye dönüş yapan kartopu örneklem yoluyla ulaştığı bireylerle yarı yapılandırılmış mülakat gerçekleştirmiştir. Çalışma kapsamında cevap aradığı sorular; geriye dönüş sürecinin nasıl gerçekleştiği, yurtdışında karşılaştıkları ayrımcılık, dışlanma gibi tutumların ve Iğdır'daki aile bağlarının geriye dönüş sürecini nasıl etkilediğidir. Sonuç kısmında Almanya'daki ayrımcılık temelli bakış açısının -siyah kafalılar tabiri- geriye dönüşte etkisi olduğuna,

[11]TaTuTa "Ekolojik Çiftliklerde Tarım Turizmi ve Gönüllü Bilgi, Tecrübe Takası": Projenin temel maksadı Türkiye'de "ekolojik tarımla geçinen çiftçi ailelerine mali, gönüllü işgücü ve/veya bilgi desteği sağlayarak ekolojik tarımı teşvik etmek ve sürdürülebilirliğini sağlamaktı." 2003 yılında hazırlanan proje 2004-2006 yılları arasında sürdürüldü ve tamamlanmasının ardından kendini döndürebilen bir programa dönüştü. Program bugün hâlâ 74 ev sahibini gönüllülerle buluşturmaya devam etmektedir (Buğday Derneği, tarih yok).

ailelerinin Iğdır'da bulunmasının Iğdır'daki toplumsal yaşamlar bütünleşmelerindeki olumlu katkısına değinilmiştir.

Rizeli kırsal göçmenin geriye dönüş ve bağlılığını sürdürme hikâyesini kartopu örneklem yoluyla ulaştığı örneklem grubuna yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla ele alan Beyaz (2020) göç eden bireylerin gittikleri yerlerde/ülkelerde gerekli tutum ve eylemleri yerine getirirken; geldikleri yer/ülke ile bağlarını koparmadıklarını vurgulamaktadır. Bu bağlılık zaman zaman kişisel etkilerden beslenerek nostalji ihtiyacını karşılarken; bazı durumlarda ise sonraki nesle devir motivasyonunu canlı tutmaktadır. Yazar; bireylerin sahip olduğu bağlılık ve motivasyonu Weber'in duygu yönelimli akılcılık vurgusuyla açıklayarak göç kararının tamamen rasyonel birey tercihi ile anlaşılamayacağını ifade etmiştir.

Etnografik bir çalışma olarak yürütülen köylüleşen "Daha az aslında daha çoktur" anlayışına sahip gönüllü sadelere odaklanan Başçı (2019) iki eko çiftlikte ve beş komün köyde pilot ve nihai çalışma süresi dört ay olmak üzere katılımcı gözlemler, kayıtlı ve kayıt dışı görüşmeler gerçekleştirmiştir. Ulaştığı katılımcıların profili; daha çok üniversite mezunu, sosyo ekonomik açıdan orta ve orta üst tabakada yer alan otuz yaş üstü bireylerden oluşmaktadır. Bireylerin bu yeni yaşam biçimini seçme ve sürdürme nedenleri; "fiziksel ve mental olarak sağlıklı ve huzurlu bir yaşam, aşırı tüketimden uzaklaşma, dünyadaki kaynaklara etkinin olumluya çevrilmesi" olarak belirtilmiştir.

Covid-19 pandemi sürecinin etkisiyle kırsala dönüş hareketini ekonomik ve kültürel yönleri ile değerlendiren Albayrak (2021) Artvin İlinde yerinde gözlem ve mülakat tekniğini kullanarak yürüttüğü çalışmasında 12 katılımcı ile görüşme gerçekleştirmiştir. Araştırmacı, pandemi sürecinin kırsal alanlara dönüşle ilgili çeşitli vurguları içerdiğini (sosyal mesafenin korunması, düşük finans kaynakları, daha iyi günlük yaşam koşulları gibi) vurgulamıştır. Çalışmasının temel soruları "köye dönüşle birlikte uğraşılan tarımsal faaliyetler, sağlıklı gıdaya erişim, kırsal alanlardaki yapılaşma biçimlerinin dönüşümü" temaları ekseninde ele almıştır.

Güney Marmara Bölgesinde yaşayan 10 kadın 10 erkek katılımcı ile gerçekleştirdikleri araştırmalarında Sarıtaş ve Çoban (2020) genç çiftçilerin çiftçiliğe yükledikleri anlamları, değişen politik süreçlerinin kendilerini nasıl etkilediğini, çiftçiliğin geleceğine yönelik fikirlerini fenomenolojik araştırma deseni ile incelemişlerdir. Araştırma bulgularında çiftçilerin çoğunluğunun başka bir iş kolunda çalıştıkları, sadece

çiftçilikten elde edilen gelirle geçimlerini sağlayamadıkları; bir (kooperatifleşme gibi); gelecekle ilgili kaygı ve endişelerinin fazla örgütletme sürecinin eksikliği olduğu vurguları dikkat çekmektedir.

"Toprağa Dönüşçüler: Türkiye Özelinde Bir Saha Araştırması" başlığı ile yürütülen bir başka alan araştırmasında 24 katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kırsal alanlara göç eden bireylerin bu göçü nasıl deneyimledikleri, göç motivasyonları, yaşam tarzlarına ilişkin vurgular, karşılaştıkları sorunlar, kır ve kente ilişkin algıları çerçevesinde değerlendirmelerde bulunulmuştur. Çalışma sonucunda göç edenlerin heterojen nitelikte bir grup olduğu tespit edilmiştir. Göç etme gerekçeleri, toprak ve tarımla ilişkileri, üretim biçimleri, bulundukları kırsal alanlar gibi pek çok noktada birbirinden farklılaşan düşüncelere sahip oldukları ortaya çıkarılmıştır (Ak Kuran ve Kuran, 2022).

Samsun ili Tekkeköy ve 19 Mayıs ilçelerinde kentsel alanlardan (katılımcıların çoğunluğu yurtdışından gelmiştir) göç ederek kırsal alanlarda ikamet etmeye başlayan 50 katılımcı ile görüşme tekniği kullanarak yürütülen tez çalışmasında Akbulut (2023) geriye dönüş sürecinde; memlekete duyulan hasret, ekonomik gerekçeler, sağlık sorunları, pandemi, kentlerin yoğunluğundan uzak kalmak, tarımsal desteklerden yararlanmak gibi gerekçelerin etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Tersine göç sonrasında bireylerin hem kendi yaşam tarzlarında hem de bulundukları kırsal alanlar da çeşitli dönüşümler meydana geldiği de vurgulanan bir diğer husustur. Çalışmada 50 katılımcıdan 40'ının memlekete dönme özlemi ile tersine göçü gerçekleştirmiş olmaları ve katılımcıların %90'ının 50 yaş ve üzerinde olması "tersine göç" süreci anlamlandırmada belirgin kısıtlar olarak göze çarpmaktadır.

2014 yılında ABD'de 21 farklı kırsal toplulukta yaşayan 400 kişiyle yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin "Geri dönüş göçünü deneyimleyen kişilerin kırsal alanların nüfusunu, ekonomisini ve toplumunu nasıl etkiledikleri" sorusu ekseninde cevap arandığı çalışmada Von Reichert, Cromartie ve Arthun (2014) geriye dönüşün katılımcısı olan bireylerin eğitim ve sahip oldukları iş becerileri ile kırsal alanlarda ihtiyaç duyulan insan sermayesini oluşturdukları, istihdam tabanını genişlettikleri böylelikle kırsal ekonomiye katkıda bulunduklarını vurgular. Aynı zamanda bu kişilerin kırsal alanların nüfus kaybını yavaşlatırken nüfus tabanını da gençleştirdikleri ortaya çıkarılmıştır.

Portekiz'de yaşayan 14 yaş üzerindeki 1839 kişiyle gerçekleştirilen anket çalışmasında Silva, Figueiredo, Eusebio ve Carneiro (2016) kırsal alanlarda yaşanan dönüşümlerin batı toplumlarında "kırsalı" tanımlama yollarını da değiştirdiğini söyler. Çalışmada kırsal alanlara yönelik üç anlatıdan bahsedilmektedir. Modernlik öncesi anlatıda kırsal alanlar genellikle daha az gelişmiş ve değişime ihtiyaç duyan alanlar olarak tasvir ediliyor. Üretken bir bakış açısı yönelik anlatıda ise kırsal, tarımsal modernleşmeyle ilişkilendirilmiştir. Son olarak kırsal Rönesans vizyonunda[12] ise kırsal alanlar, giderek artan bir şekilde, korunması gereken geleneksel kültürel değerlerin ve doğal kaynakların deposu olarak anlaşılmaktadır. Bu anlatılar bağlamında katılımcılardan kırsal alanları tasvir etmeleri istendiğinde ilk gruptaki katılımcılar kırsalı çoğunlukla fiziksel ve yaşanılan bir alan olarak tasvir ederken aynı zamanda Portekiz kırsal alanlarının pastoral olmayan kırsal imajına dikkat çekiyor. İkinci gruptaki katılımcılar kırsal alanları terk edilmiş ve dezavantajlı olarak tanımlıyor. Üçüncü gruptaki katılımcılar ise kırsal alanları cennet gibi, bir refah yeri olarak betimliyor. Araştırma sonucundan yazarlar Portekiz'deki kırsal kesime ilişkin sosyal temsillerin çok çeşitli olduğunu, bazı çelişkileri ve örtüşen görüntüleri ortaya çıkardığı sonucuna varmışlardır.

Kırsal alanları "bir cennet" tasavvuru olarak betimleyen akademik literatürün çoğu zaman güçlülerin çıkarlarına hizmet eden bir araç olduğu vurgusuyla başlayan çalışma, tarihi belirsiz, hayali bir zamana duyulan bu nostaljinin arzu edilen bir gelecek için sağlayabileceği vizyonla ilgili düşündürücü sorular sormaktadır. Bu kapsamda çalışmada kırsalın yeniden tasavvur edilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. "Kırsalı yeniden hayal etmek: kırsal cennetten iyi kırsala" başlıklı makalede aynı zamanda akademisyenlerin bu tasavvur sürecinde oynayabilecekleri rollere de yer verilmiştir (Shucksmith, 2016).

Bir diğer çalışma yaşam biçimi göçü üzerine odaklanmaktadır. Araştırmada "yaşam biçimi göçü"; kırsal alanlarda dahil olmak üzere farklı nitelikteki (kıyı turizm alanları, tarihsel alanlar gibi) göç destinasyonlarına daha iyi bir yaşam sürme fikriyle hareket eden refah düzeyi yüksek bireylerin, iradi bir biçimde gerçekleştirdikleri hareketlilikleri

[12]Covid-19 sonrası ülkelerde yaşanan kısmi sosyal kısıtlamalar ya da tam karantina/kapanma uygulamalarının vatandaşlarının öncelik ve beklentilerini tersine çevirerek kırsal alanların sürdürülebilir, dirençli toplumlar olarak kurgulanmasında başka bir ifade ile kırsal rönesansın gerçekleşmesinde dikkat çekilen hususlar ile ilgili olarak Luca, Tondelli ve Aberg (2020)'in çalışması da incelenebilir. Benzer şekilde Wilson, Noble ve Currie (2025) tarafından İskoçya'da gerçekleştirilen alan araştırması da salgının bireylerin kırsal topluluklar için çıkarımlarını nasıl değiştirdiğine odaklanır.

kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Çalışmada Avrupa, Kuzey Amerika, Japonya gibi bölgelerde bu göç tarzının hangi özellikteki kişiler tarafından yapıldığına ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır (Südaş ve Mutluer, 2010).

Assos'taki soylulaştırma pratikleri ve soylulaştırıcı aktörleri -büyükşehirden gelenler, yerel yönetim aktörleri, emlakçılar- çalışmasının merkezine alan Kılıç (2020) katılımlı gözlem ve görüşme tekniklerini kullandığı araştırmada soylulaştırma yoluyla Assos'un eski evlerinin büyük şehirlerde yaşayan bireyler tarafından satın alınmasının birbirine yabancı iki farklı grubu bir araya getirirken aynı zamanda köyün çehresini değiştirdiği de vurgulanmaktadır. Köyün mekânsal, sosyal ve demografik yapısında meydana gelen değişimler ve bu değişimin aktörleri Türkiye'de ve dünyada meydana gelen daha büyük bir dönüşümün -şehirlerden kırsal alanlara göçün- parçası olarak değerlendirilmiştir.

Orhan ve Yücel (2020) tarafından Domatia'da (Eski Doğanbey Köyü) gerçekleştirilen alan araştırmasında ise soylulaştırma pratiklerinin kır ölçeğinde nasıl deneyimlendiği mercek altına alınmıştır. Çalışmada kırsal mekânda gerçekleşen soylulaştırma pratikleri kentteki birikim süreçlerinin bir tezahürü olarak değerlendirilmiş ve alan araştırması yoluyla, kırsal mekândaki "kültürel mirasa sahip çıkan" soylulaştırıcı aktörlerin kentsel birikimlerini yeterli ölçüde sermayeye açılmamış alanlara nasıl yönlendirdiklerinin izlerini takip etmeyi amaçlanmıştır.

"Toplumun Güçlendirilmesi Yoluyla Kapitalizmin Çözülmesi: İtalyan Tarım Deneyiminden Bulgular" başlıklı çalışma Kuzey İtalya'da yerel gıda ağları ile ilgili iki deneyime odaklanır. Kapitalizmin verili doğasına vurgu yaparak başlayan araştırma bu kabulün alternatifleri görme ve seçmedeki engelleyici rolüne dikkat çeker. Öte yandan bu sınırlılıklar aynı zamanda tarımsal üretim sürecinin yukarıdan aşağıya düzenlenmesine katkıda bulunur. Araştırmada merkeze alınan iki deneyim sürdürülebilir ve aşağıdan yukarıya bir dönüşümün adımları olarak değerlendirilir ve kapitalizmi içeriden bozmaya yönelik yerel toplulukların güçlendirilmesi ve potansiyellerine dikkat çekilmesi amacını taşır (Piccoli, Vittori ve Uleri, 2023).

Japonya'da yapılan bir diğer araştırmada kentsel yaşamın bir parçası olan ve yaşları 20-40 arasındaki değişen 35 genç Japon'un Seto İç Denizinde nüfusu azalan ada topluluklarına geri dönüş deneyimine odaklanılmıştır. Çalışmada 2008 ekonomik krizi, 2011 Büyük Doğu Japonya Depremi ve daha yakın tarihli olan COVİD-19'un insanların yüksek yaşam kalitesinin ne olduğu konusundaki değer ve anlayışlarını yeniden

düşünmeye başladıkları ve bu durumun kırsal dönüşü etkileyen temel faktörler olduğuna dikkat çekilmiştir. On beş aylık bir saha araştırması olarak yürütülen çalışmada kıra dönüş katılımcılar tarafından şehirden kaçmanın bir yolu, uzun ve stresli çalışma koşullarından uzaklaşma, bağımsızlık kazanma, gelecek ile ilgili karar alabilmek için kendine zaman tanıma vurguları ile aktarılmıştır (Ji, 2024).

Ankara'dan Ankara'nın Çamlıdere ilçesine göç eden 17 katılımcı ile yüz yüze görüşmeler yapılarak gerçekleştirilen bir diğer araştırmada katılımcılar "kentin bireysellik duygusundan kaçmak, güvenlikle ilgili kaygılar, dingin bir hayat sürmek gerekçeleri ile yer değiştirdikleri" ifade etmişlerdir. Bu çalışmada da kent "bilinmezlik ve güvensiz" hisleri ile tanımlanırken kırsal alanlar "daha samimi, daha içten, güven, özlem" duyguları ile tanımlanmıştır (Bulut ve Dinçmen, 2021).

2019 yılında amaçsal örneklem yoluyla seçilmiş 50 kişiye kartopu örnekleme tekniği ile ulaşarak derinlemesine görüşmeler gerçekleştiren Güzel (2020, s. 28-29) katılımcılarını "yeni öncüler" kavramı ekseninde tanımlamıştır. Katılımcılarının geneli sosyo-ekonomik düzeyde belli bir birikime sahiptir ve çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır. Hepsinin ortak demografik özellikleri; büyükşehirde bir yaşam deneyimine sahip, ekonomik ve kültürel birikimi ve bir meslek sahibi olmalarıdır. Yazar, araştırmasına dâhil olan katılımcıların yola çıkış hikâyelerinden hareketle bir taraftan yeni köylülüğe ilişkin dinamikleri açıklamaya çalışırken diğer yandan "yeni öncü" adaylarına bir kılavuz olabilmeyi amaçlamıştır. Katılımcılarının sınıfsal özellikleri dikkate alındığında ve yazarın kendi ifadesi ile de "seçkinci bir algı" oluşturmuş olmasının gerekçesini yeni öncülerle ilgili uzun ömürlü ve gerçekçi bir model oluşturabilme isteği ile açıklamıştır.

"Kırsal Dönüşümler-Kentleşen Köyler" başlığı ile yapılan bir diğer araştırmada kırsal alanda yaşamlarını devam ettiren bireylerin kentleşme dinamiklerinden ne ölçüde etkilendikleri ve bu dinamiklerin yaşantılarına yansıyan yönleri ortaya çıkarmaya çalışılmıştır. Muğla iline bağlı iki köyde 45 katılımcı ile gerçekleştirilen çalışmada "Göç bağlamında kır-kent ilişkisi" teması içerisinde kırsal alanlara geri dönüşlerin niteliği hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bu kapsamda tersine göç eğilimleri genel itibariyle; emekliler, yaşlılar, iş yaşamlarında problem yaşayanlar, işsizler, şehirde yaşayıp tatil amacıyla köyde bir evinin olmasını isteyenlerle ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte geriye dönüşlerin nüfus kaybını önlemenin yanı sıra kır dışında oluşmuş tecrübenin tekrar köye eklemlenme potansiyeli vurgulanmıştır (Gürgen, 2024).

Bu yeni eğilimin kırsal alanların çekiciliğinden mi yoksa kentin iticiliğinden mi kaynaklandığına dair tartışmalara kısaca değinilmiş olmakla birlikte çalışmanın genel literatür ile benzer nitelikte vurgulara -emeklilik, nostaljik kır hayali, kentte geçinememe gibi- yer verdiği dikkat çekmektedir.

"Türkiye'de Tarımsal Dönüşümler ve Yeni Köylülük" araştırması dahilinde Türkkan (2023) 2008 dünya finans krizi sonrasında hareketlilikleri belirginleşen kentten kıra göç eden kişileri "yeni köylülük" kavramsallaştırması ile betimler. Çalışma dahilinde araştırma motoru optimizasyonu ve kartopu örneklem metotlarıyla tespit edilen 209 üreticiden 83'ü ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yeni köylüler; çoğu üniversite ve üstü düzeyde eğitim almış, kıra gelmeden önce kent yaşamında beyaz yakalı olarak çalışmış, kendileri ve birinci derece aileleri çiftçi olmasa da kıra göçün ardından üretimle ilgilenmişlerdir. Yeni köylülük için kırsala dönüş yoğun bir sorgulamanın ürünüdür ve bu sorgulamalar kıra göç ile tamamlanmıştır. Çalışmada yeni köylülerin bir meslek olarak çiftçiliği ve köylülüğü nasıl algıladıkları konu edilmiştir. İki uçta konumlandırdıkları köylülük ve çiftçilikle ilgili fikirleri şu yöndedir: Eğitimsizlik ve tutuculukla özdeşleştirilen köylüler aynı zamanda tarımsal üretim sürecinde bilim dışı ve hoyrat yöntemleri ile ekosistemi de sömürmektedirler. Kendilerini de dahil ettikleri çiftçilik ise birey, doğa ve diğer aktörleri kaynaştırmakta, tarımsal üretimin dahil olduğu tüm sistemlerin korunması ve onarılması için çaba göstermektedir.

Bu çalışmaların yanı sıra literatürün diğer disiplinlerle kesiştiği noktalarda -özellikle ekoköyler, çiftçilik, tersine göç, yaşam biçimi göçü, soylulaştırma, yeni köylü" anahtar kavramları ile- mimarlık, sinema, yerel yönetimler, ekonomi, şehir ve bölge planlama, kamu yönetimi gibi alanlarda da yazılmış farklı çalışmaları görebilmek mümkündür. Ancak bu tez çalışmasına değen yönleri olmaması sebebiyle burada yer verilmemiştir.

1.5 Mevcut Literatür İçerisinde Bu Çalışmanın Yeri ve Öncelikleri

Alana dair Türkiye'de ve diğer ülkelerde yapılan araştırmalarının genel görünümü hakkında bazı değerlendirmeler yapmak gerekir. Yapılan değerlendirmeler ile aynı zamanda bu çalışmanın literatürdeki konumunun ne olduğu sorusuna ayrıntılı bir cevap verilebilmesi hedeflenmektedir. Wolcott (2009, s. 66-67) "eski alışkanlıklar zor öldüğünden ve araştırmacıların aynı kalıpları takip etmeye/ettirilmeye istekli

olduğundan" literatür taraması kısmının hemen hemen her tezde bir başlık olarak bulunan ancak metin bütününden bağımsız olarak yer almasının hatalı olduğuna dikkat çeker.[13] Önerisi ise bu "bağımsız" literatürün metinle bağlantısının gerektiği zaman gerektiği şekilde kurulmasıdır. Veri analizi sırasında ilgili literatüre tekrar temas edeceğim gibi bu başlık içerisinde de mevcut saha araştırmalarının sağlamış olduğu manzaranın içinde ve dışında bu tez çalışmasının yerini göstermeye çalışıyorum.

Türkiye'de alanyazında yer alan çalışmalar içerik olarak "üst orta sınıf, yaşlı nüfus" örneklem grupları ve "memlekete geri dönüş" fikri üzerine yoğunlaşmaktadır. Araştırmaların hemen hemen hepsinde kişilerin yerleştikleri kırsal alanlarla bir bağı bulunmaktadır. Bu bağ; memleket, akrabalık ilişkileri, hemşerilik bağları ile kurulmuştur. Kırsala dönüş fikrinin ardında yatan gerekçeler ise "yaşanılan ekonomik zorluklar, sağlıkla ilgili sorunlar, pandemi sürecinin etkisi" sıklıkla vurgulanan görüşler arasında yer almaktadır. Öte yandan kıra dönüş fikrinin ardından özellikle "üst sınıf, kentli, iyi eğitim görmüş bireylerin" Türkiye'nin belirli bölgelerinde yer alan (genellikle Balıkesir, Çanakkale bölgesi ve buradaki köyler) bir şekilde boşaltılmış ya da terk edilmiş köylerine giderek köylerin mekânsal, işlevsel ve demografik yapısında meydana getirdikleri değişimlere odaklanan araştırmalarda mevcuttur. "Kırsal soylulaştırma" kavramı ile ifade edilen bu yeni durum kaçış fikrini sınıfsal ve konjonktürel açıdan anlamlandırmamıza imkân verir. Dahası kıra dönüş fikriyle ilgili yeni eğilimleri Türkiye özelinde tartışabilmeyi sağlar.

Benzer şekilde yine yaşam standartları yüksek kişilerin özellikle Türkiye'nin kıyı bölgeleri ve tarihsel destinasyonlarına dönüş fikrini ele alan çalışmalarda güncel değerlendirmeler için dikkat çekicidir. "Yaşam biçimi göçü" olarak isimlendirilen bu yeni eğilimin Türkiye'deki karşılığı henüz bir alan araştırması ile sorgulanmamıştır.[14] Özellikle Türkiye'de yapılan çalışmaların genel eğilim ve odak noktalarının yukarıda belirtilen belli temalar içerisinde toplanması kırsal alanlara doğru yaşanan hareketliliği anlamlandırmada yeterince doyurucu açıklamalar içermeyen, sahanın görünümünü tüm yönleri ile betimlemek açısından daha sınırlı kalan bir görünüme sahip olması ile

[13]Çalışma kapsamında sosyolojik renkler ve seslere dair bütün referans noktaları ve literatür taraması yoluyla ulaşılan bulgular çalışmanın verileriyle birlikte düşünülmüş ve değerlendirilmiştir. Pek çoğumuz için "oradan duran" ve çalışmanın geri kalanıyla bütünleşmemiş literatüre dair bilgiler ve referans noktaları ne denli ilgi çekicidir? Ya da bu bilgilere dair merakımız çalışmanın yöntem ve veri üretiminin gerçekleştiği sayfalardaki ilgimiz kadar yüksek midir ? (Wolcott, 2009, s. 68).

[14]Yaşam biçimi göçü ile ilgili ayrıntılı değerlendirme için Hoey (2005) tarafından yürütülen etnografik çalışmanın verilerine bakılabilir.

sonuçlanmıştır. Bu çalışma ise şu tür soruların peşine düşmektedir. Sınıfsal vurgu bu hareketliliğin bir parçası olan kişileri hangi yönleri ile ayrıştırmakta ya da hangi yönleri ile benzer davranış kalıpları, eğilimler ortaya çıkarmaktadır? Ya da kırsal alanda yaşamını sürdürmek yalnızca "emeklilik hayali" kapsamında mı değerlendirilmelidir? Alınan karar ve parçası olunan hareketlilik emeklilik süreci beklenecek kadar "geç" ve gerçekleşmesi mümkün olmayanı tarif eden "hayal" kelimesi ile tasvir edilecek kadar romantik midir? Peki ya kırsal alanların geçirdiği dönüşüme, "orada" nelerin değiştiğine dair açıklamalar yeterli midir? Gibi çok sayıda soruyu cevaplayabilme ya da en azından bu sorulara bir kapı aralama ve sorular üzerine düşünme imkânı vermesi bakımından bu araştırma sahanın diğer renklerinden ayrılır.

Öte yandan Türkiye'de henüz az sorgulanan ve belli gerekçeler etrafında kısırlaştırılan kırsala geri dönüş fikri uluslararası literatürde gerekçeler ve genel görünüm açısından oldukça heterojen görünüm arz eder. Türkiye dışında yapılan çalışmalarda kırsalın yeniden tasavvur edilmesinden kırsala alanlara dönüşün aşağıdan yukarıya bir dönüşümü tetikleme potansiyeli ve kırsal alanların dönüşümün kapitalizmin çözülmesinde bir etken olabileceği fikri üzerine durulur. Başka bir ifadeyle sorgulanan noktalar sürecin mevcut yapısı ve gerekçelerinin ötesinde oluşturabileceği fırsatlar, dönüşümün sonuçları ve eğilimlerin kalıcılığı üzerinedir.

Hem Türkiye'de hem de farklı ülkelerde yapılmış olan uygulamalı araştırmaların niteliği göz önünde bulundurulduğunda bu tez kırsal alanlara dönüş eğilimlerinin gerekçelerine ve sürecin kendisine hem örneklem grubu hem de cevap aranılan sorular itibariyle daha bütüncül bir perspektifle bakabilmeyi hedeflemiştir. Diğer bir deyişle bu tezde anlaşılmak istenen mesele sürecin kendisi ile süreç sonunda yaşanan dönüşümlerin neler olduğunun anlaşılabilmesidir.

Alanyazında dikkat çeken bir diğer husus da konunun "eko köy, eko topluluk, komün yaşam, ekolojik toplum" şeklinde kitlesel bir hareket olarak görülmesi ve bu kitlesel hareketin ütopik bir vurgu olduğuna ilişkin değerlendirmelerdir. Türkiye açısından bu eğilimin henüz kitlesel ve ütopik bir karakter taşıdığını ifade etmek zor görünmektedir. Bireysel deneyimlere henüz yeterince odaklanılmamışken, bireyin hareketliliğinin duygulanımına (gerçekten ne için gidiyorlar kentten kaçmak için mi yoksa doğaya duydukları özlemden mi? Doğaya dönüşte bir bedel ödediler mi ya da bir bedel ödeyeceklerinin farkındalar mı? Vb.) dair bir bakış açısı eksiklikler taşıyorken bu

hareketi kitlesel olarak değerlendirmek ve ütopik olarak atfetmek oldukça güç görünmektedir. Bu açıdan çalışma kırsal alanlara dönüşlerin karakterine, bireyin duygulanımına "onların sesi ve sözüyle" yer vermesi bakımından da farklılıklar taşımaktadır. Bu noktada akla şu soru gelebilir? Bireylerin duygularını tanımlamak nasıl mümkündür? Özellikle sosyal bilimlerde, edebiyat ve sanat alanlarında duygular adeta bir sığınak olarak değerlendirilse de diğer disiplinlerin duygulara bir biçimde daha kayıtsız oldukları ifade edilebilir. Bu kayıtsızlık önemli ölçüde duyguların kendisinden değil onlara nasıl yaklaşılacağına dair bir çıkmazdan kaynaklanmaktadır. Duyguları gözlemlemek, tartmak, tanımlamak oldukça güç bir meseledir. Duyguların kendisi olmasa bile etkileri üzerinden konuşmak bir çözüm yolu gibi görünmektedir. Başka bir ifade ile duygular üzerine konuşulamıyorsa "duygulanım" üzerinden konuşmak bir imkân olarak karşımızda durmaktadır (Sağıroğlu, 2022, s. 9).

İnsanoğlunun deneyimlediği her duygu toplumsal ilişkilerde belli rollere sahiptir. Bu anlamda bir duyguyu anlamak demek aslında onu üreten durumu ve sosyal ilişkiyi anlamak demektir (Bericat, 2016, s. 495). Bir diğer ifade ile duygular davranış ve eğilimlerin içselleştirilmiş ve düşünümsel olmayan yönleridir ancak bunun sebebi duygunun içinde kültür ve toplumun bulunmaması değil, aksine daha fazla bulunmasındandır. Sosyal davranış ya da eğilimleri özellikle "içeriden" anlamak isteyen araştırmacılar davranışın duygusal renklendirmesine ve bunun itici gücünün aslında ne olduğunu dikkat yöneltmeden yeterince başarılı olamayacaktır (Illouz, 2011, s. 15). Çalışma boyunca tercih edilen yöntemsel stratejiler, metodolojik anlayış ve araştırmacının konum alışı sözü edilen "duygu ve duygulanımları" tanımaya, anlamaya, gözlemlemeye olanak sağladığını diğer bir deyişle toplumsal gerçekliğin duygusal doğasını da içerdiğini belirtmem gerekir. Bununla birlikte çalışma boyunca araştırma öznelerinin sesinin yanı sıra katılımcı gözlem pozisyonumdan ötürü araştırmacı olarak "ben"i de sıklıkla duyacaksınız.[15] Alandaki diğer çalışmaların pek çoğunun yalnızca görüşme tekniğinin kullanılarak gerçekleştirilmesinin hem araştırmacı hem de katılımcılar için bir bariyer olduğunu düşünüyorum. Bu bariyerin hem sözü edilen duygusal renklendirmeyi azalttığı hem de araştırmacının veri üretiminin bir parçası olduğu gerçekliğini gölgelediğine inanıyorum. Ayrıca sahanın daha homojen olduğu gerçekliğinden ziyade heterojenlikler fark edildiğinde katılımcı gözlemin sağladığı

[15]Charmaz ve Mitchell (1996, s. 297) yazarın sesi "hem gösterir hem de anlatır. Bulunan eylemi ve onu bulma deneyimlerini tanımlar." diye yazar.

imkânlardan yararlanılması fikrini oldukça önemsediğimi belirtmem gerekir. Katılımcı gözlemin sahanın seslerini çeşitlendirmedeki katkısı bu araştırmayı diğer araştırmalardan ayıran bir diğer husustur. Başka bir deyişle tıpkı Suzuki Him'in (2023, s. 23) belirttiği gibi bu çalışmanın saha deneyimleri ve ulaşılan veriler kadar, sahip olduğu metodolojik anlayış ve tutumundan dolayı da özgün olduğunu ifade etmem gerekir.

1.6 Araştırma Sorusu/Soruları

Bu araştırma, bir anlatı olarak işitilen kentten kıra dönüş eğilimlerinin gerçeklikle buluşmasını temele alır. Bu gerçekliğin kendisini öznelerin bakış açıları, deneyimleri, yaşam biçimleri, tercihleri ile değerlendirirken aynı zamanda gerçekliğe dönüş hikâyelerini de açığa çıkarmayı hedefler. Bu kapsamda öncelikle aşağıda yer verilen kent-kır düalizmine vurgu yapılarak belli sorulara cevap arandığının altını çizer. Sahadaki seslerin çeşitliliği ve yapıların özneler üzerindeki etkilerinin yeni sorular ve yeni sonuçlar doğuracağını unutmadan araştırmanın temelde belirtilen sorulara yanıt vermeyi amaçladığını ifade edebilmem mümkündür.

Araştırmanın temel sorusu *"Bilinçli bir tercih ve kararla yaşam alanlarını kentten kıra/kırsal alanlara taşıyan bireylerin yaşam deneyimlerinin nasıl değiştiği ve bu değişimin taşıdığı potansiyelin ne olduğudur."* Botton (2008) kenti; "eski zaman insanlarının aksine, pek çok şeyi ancak tamamen gelişigüzel öğrenen ve yaşayan; hiçbir şeye yeterince çaba gösteremeyen ve minnettarlık hissini kaybetmiş bireylerin kaotik ve belirsiz dünyası" olarak tanımlar. Kır ya da doğa tanımlarının ortak vurgusunda ise iyileştirici bir etki, kusursuz güzellik, el değmemişlik, ferahlık, özgürlük yer alır. Başka bir deyişle iki kavram bir düalizm içerisinde betimlenir. Bu çalışma öncelikle bu düalizmin kesinliğini ve keskinliğini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Kentten kıra dönen bireylerin yanlarında "kentli bagajlarını" taşımamaları ne kadar mümkündür, Taşıdıkları bu bagaj kırı/doğayı nasıl dönüştürmektedir? Birey bu dönüşümün bilinçli olarak gerçekleştirmeyi tercih etmekte midir? Bir adım daha ötesinde aslında olan doğanın da bir tüketim nesnesi haline gelmesi midir? Diğer taraftan doğanın kusursuz betimlenişinin aksine göç edenlerin deneyimlerinden hareketle "uzaklara gitmenin, yeni bir ev" yapmanın zorluklarının neler olduğu çalışmanın odağındadır. Tanık olunan hatta parçası olunan deneyimler kıra/doğaya dönüş nostaljilerini ne ölçüde dönüştürecektir? Ve bu çalışma ile yeniden tanımlanacak doğa ve doğaya dönüş fikri/ kır ve kıra dönüş

fikri modern toplumun ve kent yaşamının tüm problemlerine bir alternatif sunabilecek nitelikte midir? Çalışma ayrıca kapsamı itibariyle bireysel bir hareketlilik olarak görülebilecek kentten kıra dönüş/doğaya dönüş fikrinin gelecekte kitlesel bir hareketliliğe dönüşme ihtimalini de tartışmaya açar.

Sahada bu sorulara yanıt ararken her ne kadar örneklem grubuna dâhil olan katılımcıları merkeze almış olsam da sürecin diğer aktörleri "yerli halk/köylüler" ve tarım, gıda üzerine çalışan dernek ve kuruluşların toplantı, etkinlik ve aktiviteleri de araştırmaya daha bütüncül yaklaşmam da etkili oldular. Öte yandan araştırma odağının ilişkiler ve süreçler olması katılımcıların üretim ve hayvancılık sürecinin farklı alanlarında deneyim sahibi olmaları fikrini de beraberinde getirdi.[16] Bu sayede hem araştırma sorularına ilişkin verilen yanıtlar çeşitlendi hem de farklılaşan deneyimlere tanık olmak hareketliliklerin sürekliliği üzerine yeni sorgulamalar yapmaya da imkân sağladı. Üretim süreciyle ilgili benzer deneyimleri olan katılımcılarla görüşmek araştırmanın büyük bir eksikliği olarak kalabilirdi. Böylelikle araştırma yerli halk ve katılımcılarımın arasındaki teması görmemi de sağlayacak şekilde genişledi. Yerli halkla yaptığım görüşmelerde temel meseleler "dışarıdan gelenlere bakış açıları, diyalogları, köylerinde ya da yaşadıkları çevrelerde nasıl dönüşümler olduğu" üzerineydi. Genellikle bol miktarda sitem yüklü bu görüşmeler "Uyum mümkün mü? Uyum sağlanmalı mı? Karşılıklı olarak beklentiler nedir?" sorularının yanıtlanabilmesi için iyi bir zemin hazırladı. Belediye meclislerinin bir parçası olarak belli şekillerde katılımcıları desteklemeye çalışan üç "meclis üyesi" kadın ile de görüşme yapma fırsatım oldu. Kendileri ile "üretim yapmanın zorlukları, belediyelerin sağladığı imkânlar, proje destekleri ve tarıma bakış açıları" üzerine görüşmeler gerçekleştirdim. Sürecin aktörü olan katılımcıların yanında dolaylı şekilde dahli olan kişilerle görüşme sağlayabilmek gerçeklikleri de çeşitlendirdi.

Bu sorulara yanıt ararken ve yanıt verirken Ergül'ün (2013, s. 3) belirttiği "araştırmacının, literatürün, sahasını ve çalışmasını tamamladıktan sonra dönüp kendi deneyimine -kendine- bakan yazarın seslerinin[17] işitildiği bir metin yazabilmeyi

[16]Üretim ve hayvancılık süreci ile ilgili farklı deneyimlere sahip olan katılımcıların yanı sıra araştırma grubunun içerisindeki -5 kişi- tarım ve hayvancılık ile doğrudan uğraşmayan ve geçimini bu yollardan biri ile sağlamamaktadır. Onların tercihleri metin içerisinde de vurgulanan "yaşam biçimi göçü" ile bazı ortak vurguları içerir. Ancak yine de tüm katılımcılar açısından hareketliliğin kendisine yükledikleri kırsal bir vizyonları olduğunu ifade etmem gerekir.

[17]Bunu yapmaya çalışırken Maanen'ın (2017) tavsiyesine uymaya da gayret ediyorum: "Katılımcılarınız hikâyelerini gölgelememek kaydıyla hikâyenizi anlattığınız yerler elbette olabilir."

umuyor, önemsiyor ve önceliyorum. Metin içerisinde zaman zaman birbiriyle karışan, birbirine değen ya da dans eden bu seslerin nitel alan araştırmaların doğası hakkında yeniden ve başka türlü bir düşünce penceresi açmasına da yardımcı olacağına inanıyorum.

1.7 Sınırlılıklar

Her alan araştırmasında olduğu gibi bu tez çalışması da belli sınırlılıklar dahilinde hayata geçirilebildi. Bu sınırlılıkları "bir hatalar, eksiklikler listesi" gibi görmediğimi çalışmanın tam olarak neyi kapsayıp kapsamadığını açıklamak için bir fırsat olarak değerlendirdiğimi belirtmeliyim. Başka bir ifade ile "çalışmam sınırlandırılmıştır" yerine "bulgularımın söyledikleri buraya kadardır." (Hightower, 2021, s. 225) diyorum. Bu araştırmanın kendi dinamikleri dahilindeki sınırlılıklara yer vermeden önce tüm çalışmalarda "araştırmacı" olarak paylaşılan ortak bir tür sınırlılıktan söz etmek gerekir. Hangi çalışmada olursa olsun araştırmacı; kendine ait kişisel tarihi olan bireydir ve araştırmakta olduğu konuyu seçmiş kişidir. Diğer bir ifade ile konuya dair ilgisi derindir ve nicel araştırmaların görece daha yapılandırılmış ortamına kıyasla yapılandırılmamış bir ortamda veri toplamaktadır. Araştırmacı; geçmiş yaşamı, kişilik yapısı, sosyal çevresi gibi kendisini şekillendiren ve onu kendisi yapan tüm unsurlarla sahaya adım atmaktadır (Seggie ve Ergin, 2015, s. 49). Dışarıda bırakamayacağımız bu özelliklerin tümü kendiliğinden tüm araştırma sürecini bir anlamda sınırlandırır. Burada vurgulanması gereken araştırmacı olarak bu "zihinsel bariyerlerin" farkında olmak ve aşmak için gösterilen çabadır. Bu farkındalığın kendisi ve aşmanın imkânına çalışmanın başka bir bölümünde yer verilecektir.

Bu araştırmanın kendi dinamikleri içerisinde öncelikle bir kurumun çalışanı olarak sahip olduğum diğer sorumluluklarla bu çalışmayı yürütmem gerekti. Sahada olabileceğim zamanın önemli bir kısmı ister istemez kurumdan alabildiğim izin dâhilinde belirlendi. Dolayısıyla çalışmanın başlangıcında planlandığım sahada kalış süremi kısaltmak zorunda kaldım. Bir diğer sınırlılık her ne kadar bu çalışmayı Muğla ili ile sınırlamamış olsam da sahip olduğum zaman kısıtını da düşünerek Muğla ilinde ulaşabildiğim kadar kişiye ulaşma eğilimine neden oldu. On on beş katılımcı ile tamamlamayı planladığım Muğla'daki saha süreci katılımcıların desteği ile yirmi dokuz

Benzer bir uyarıyı Atkinson ve Hammersley (2007, s. 204) de yapar: "Yazarın ya da araştırmacının sesi araştırma öznelerinin seslerini aşmamalıdır."

kişiye ulaşmamla sonuçlandı. Başka bir ifadeyle kurulan bağlar beni hep bir katılımcımdan sonra bir diğer katılımcıya ulaşmamı sağlayacak şekilde kartopu örnekleme dönüşerek tamamlandı.

Karşılaştığım bir diğer zorluk sahada -Muğla'da- daha aktif ve bütüncül olarak bulunduğum/bulunmak zorunda kaldığım zamanın (Ağustos ve Eylül Ayı) katılımcılar açısından yaz işlerini bitirip (bahçedeki yazlık sebzelerin son ürünlerinin toplanması, toprağın kış dikimi için hazırlanması, turfanda[18] sebzelerin bakım işleri gibi), kış hazırlıklarına yapma dönemine (bahçelerin, seraların hazırlanması, kış sezonunda herhangi bir aksaklık oluşturabilecek durumlarla ilgili önlemlerin alınması gibi) denk gelmesiydi. Görüşmek istediğim dört katılımcı (Muğla'da) bu geçiş yoğunluğu sebebiyle araştırmaya dâhil olamayacağını ifade etti. Sahip olduğum zamanı mümkün olduğunca verimli geçirebilmek maksadıyla katılımcıların uygun olduğu zaman dilimlerine göre süreci planlamaya gayret ettim. Bu durum bazı görüşmelerin art arda gelmesi, gözlem sürecinin kısalması ve görüşme üzerine düşünülecek zamanın daralması ile sonuçlandı.

Yaşam deneyimlerine dâhil olmak ve görüşme yapmak istediğim dört katılımcım ile yaşadıkları bölgenin (2 kişi Muğla'da, 1 kişi Burdur ve diğer kişi de Ankara'da olmak üzere) "herhangi bir toplu taşıma aracı" ile ulaşılamayacak bir noktada olması sebebiyle görüşme sağlayamadım. Bu kişilerden Burdur'da ikamet eden potansiyel katılımcı hemen hemen yüz nüfuslu, Burdur merkeze yüz km. den fazla uzaklıkta bir köyde yaşamını devam ettirmektedir. Kendisini görüşme için ikna etmem zaten hiç kolay olmamıştı. Uzun ikna çabasından sonra beni köyüne davet etti. Kendi aracım olmadığını toplu taşıma kullanarak nasıl gelebileceğimi sordum. Aldığım yanıt "buraya toplu taşıma aracı yok." Oldu. Kendilerinin de aracı olmadığını söyledi. Nasıl yapabiliriz diye konuşmayı sürdürürken gitmek istediğiniz yerlere nasıl ulaşım sağlıyorsunuz? Diye sordum. "Her pazartesi günü saat 9:00'da köyden ilçeye bir süt arabasının gittiğini onların da bu aracı kullanarak ilçeye gidip haftalık olarak işleri hallettiklerini -kargo ve diğer kişisel işler- ve aynı süt arabasıyla saat 12 civarı köye döndüklerini ifade etti." Biraz şaşırmış olduğumu anlamış olacak ki "biz böyle olduğunu biliyorduk, bilerek bu köye yaşamak istedik." dedi. Katılımcının süt arabasıyla kentte erişim sürecini deneyimlemeye niyet ettiysem de dönüşte köyden dönemeyecek olmak bu görüşmenin

[18]Mevsiminin dışında yapılan sebze yetiştiriciliği (TDK, 2024).

yapılmasını engelledi. Ancak sahaya ilişkin deneyiminde önemli bir parçası oldu. Ankara'daki potansiyel katılımcı ile de hemen hemen benzer bir deneyim yaşadık. Burdur'daki katılımcıya göre araştırmaya katılmaya ve dahil olmaya oldukça istekliydi. Beni hemen evine, bahçesine davet etti. Hatta görüşme tarihi için bile sözleştik. Kızılcahamam ilçesinin toplu taşıma olmayan köylerinden birinde yaşadığını öğrenmek büyük bir hayal kırıklığıydı.

Ayrıca zamansal kısıt ulaştığım, görüşme yapmayı kabul eden 3 katılımcı ile de hiç görüşememe sebep oldu (biri Tekirdağ, ikisi İzmir'de olmak üzere). Eğer bu görüşmeleri de sağlamış olsaydım çalışmaya dahil olan kişi sayısı kırk üç katılımcıya ulaşmış olacaktı.

Saha sürecine başlayıp katılımcılarla bir araya gelmeye başlayana kadar araştırma örneklemine dâhil olacak katılımcıların tamamına (kabul edenler ve etmeyenler) sosyal medya aracılığıyla ulaştım. Kendimden, araştırma izninden, araştırma içeriğinden, süreçten bahseden bir dizi mesaj sonrası belli bir güven bağı oluşturabildik. Yazışmalar, ikna çabaları, görüşme zamanlarının belirlenmesi yaklaşık iki ay gibi bir süre çalışmanın gündemini işgal etti. Özellikle görüşme yapmak istediğim kişiler yaygınlaşan bir alışkanlık olarak "online görüşme yapmak için zamanları olduklarını, telefondan görüşebileceklerini ya da soruları kendilerine göndermem ve yazılı olarak cevaplayabilecekleri" konusunda ısrar ettiler. Onları ikna etmem kolay olmadı. Neden yüz yüze görüşme yapmak istediğimi, onların yaşam deneyimlerine tanık olmak konusunda ısrarcı olduğumu pek çoğunun ortak ifadesi olarak *"uzaktan olacak iş değilmiş (K3, K8, K13, K21, K22, K33, K40)"* Şeklinde cevap aldığımı vurgulanmam mümkündür.

Araştırma sürecinin bana kattıklarını, katılımcılarımın özenini, paylaştıkları değerli bilgileri, yaşamlarını benimle paylaşma gayretlerini, zaman ayırma nezaketlerini hiç unutmadan ve büyük bir minnettarlıkla ama yine de bir araştırmacı olarak sahada olup biteni mümkün olduğunca eksiksiz paylaşma sorumluluğum gereği yaşadığım bir başka sınırlılığa da yazmayı gerekli görüyorum. Bu sınırlılık başörtülü bir birey olmamım bazı katılımcıların araştırmaya dâhil olmasında bazılarının ise sorduğum birkaç soruyu yanıtlamalarında ön yargı/bilinçsiz bir ön yargıya sahip oldukları hissidir. Ön yargı; "belirli bir dış grup hakkında olumsuz, dogmatik kanaatler (Bilgin, 1994, s. 172) olarak tanımlanabilirken günlük dilde ön yargının genellikle "birini veya bir şeyi önceden

yargılamak anlamına geldiği" söylenir. Alan yazınında daha farklı tanımlar yapılmış olsa da bu tanımların beş ana özelliği bulunur: "Ön yargı bir tutumdur, hatalı ve esnek olmayan bir genellemeye dayanır, peşinen verilmiş bir hükümdür, değişime dirençlidir ve kötüdür (Augoustinos, Walker ve Donaghue, 2006, s. 225-226). Bilinçsiz ön yargı; "çoğu insanın farkında olmadığı bir olgu ve olumsuz gönderimleri olan" bir kavramdır (Oberai ve Anand, 2018'den aktaran Suveren, 2022, s. 414). Bu ön yargılar; günlük karar alışlarımızda, algılarımızın oluşmasında çeşitli biçimlerde ve alanlarda kendisini gösterebilir. Örneğin; farklı dini ve siyasi fikirlere sahip olan bireyleri küçük görmek, kendimize benzer geçmişe sahip olduğunu düşündüğümüz kişilere yönelik ayrımcılık yapmak, alternatif bakış açılarını yok saymak gibi çok sayıda olumsuzluğa sebep olabilir. Bu gibi durumlarla okullarda, işyerlerinde, siyasette kısacası yaşamın tüm alanlarında karşılaşmak olasıdır. Aşılabilmesi için öncelikle bilinçsiz ön yargının tanınması gerekir. Engel olabilmek içinse belli bir birikim ve farkındalığa ihtiyaç duyulmaktadır (Suveren, 2022, s. 424).

Monaghan (2002) da "kimlik ve etiket" vurgusu ile araştırma katılımcılarının bizi nasıl tanımladıklarının, bize neler anlatacaklarını etkilediğini söyler. Katılımcılar tarafından yapılan tanımlamalar; onların gözlemlerine ve aynı zamanda tanıdık, yabancı gibi yaptıkları sınıflandırmalara bağlı olarak değişebilir. Aynı fikirde olup olmadığımız farketmeksizin katılımcılar araştırmacılarla ilgili yorumlarını belirler, gerçek olanları tespit eder ve ona göre hareket ederler. Aşinalık ve güven elde ettikten sonra, yüklenen etiket ve kimlik tanımlamaları değişebilir. Böylece katılımcılar daha önceden ön görmediğimiz fakat fikirlerimizi daha ileriye taşıyacak materyal ve bilgiler sunabilirler (aktaran Charmaz, 2015, s. 56).

Bilinçli ya da bilinçsizse sahip olduğumuz tutumlar olarak ön yargılar hissedilen ya da ifade edilen şeylerdir (Allport, 1954'ten aktaran Augoustinos, Walker ve Donaghue, 2006, s. 225). Baş örtüsü ile ilgili deneyimin katılımcılar açısından ön yargı ya da bilinçsiz ön yargı olarak tarif edilmesinin kararsızlığı yaşamakla birlikte veri üretimi sırasında hissettiğim duygunun "endişe" olduğunu göz önünde bulundurarak tanımlama konusunda bilinçsiz ön yargıya daha yakın bir noktada yer aldığımı ifade etmeliyim. Yukarıda da yer verdiğim üzere ön yargının daha katı, belirgin ve davranışsal sonuçlarının olduğunu vurgulamam gerekir. Buna karşın bilinçsiz ön yargıların daha belirsiz, -her iki taraf açısından da- daha aşılabilir olduğuna inanıyorum. Bir araştırmacı

olarak hissettiğim ve adlandırmakta da zorladığım bu şeyin kendi kişisel yaşam deneyimlerimle ilgili olabileceğini/olduğunu da söylemem gerekir. Bu durum benim kişisel tarihimin de bir parçası. Bunun da ötesinde Türkiye'de güçlü bir damara sahip olan toplumsal kutuplaşmanın nitel saha deneyimine nasıl yansıdığının ve neler düşündürüp, neler hissettirdiğin de bir örneği. Saha sürecindeki deneyimlerim ve alan notlarıma yer vererek yaşanılan deneyimi tanımlamayı daha sonraya bırakmayı, belki de tamamen okuyuculara bırakmayı tercih ediyorum.

Araştırmaya dahil olmayan ancak dahil olması için ön görüşme yaptığım bireylerden birisine öncelikle kendi kişisel sosyal medya hesabı üzerinden ulaşmayı denedim. Denememem başarısız oldu ne mesajıma yanıt alabildim ne de takip isteğimi kabul etti. Bir sonraki adımda ise ürünlerinin tanıtımını ve satışını yaptığı sosyal medya hesabı üzerinden kendim ve çalışma ile ilgili bilgileri içeren bir mesaj gönderdim ve bu arada öncelikle kişisel sosyal medya hesabı üzerinden kendisine ulaşmayı denediğimi de belirttim. Görüşmek için telefon numaralarımızı aldıktan sonra ilk konuşmamızda *"kusura bakmayın, böyle bir çalışma için olduğunu düşünemedim. Sizin profilinize bakınca baş örtülü bir kadın olduğunuzu gördüm. Benimle ne işi olabilir ki? Yanlışlıkla takip istedi gönderdi herhalde diye düşündüm (15 Ağustos 2023, Alan Notları, Muğla)."* dedi. Şaşırmıştım ama yabancı olduğum ve daha önce baş edemediğim bir durum değil diye de düşündüm. Kendisi Türkiye İşçi Partisi'nin açık destekçilerden birisi görünümüm itibariyle beni hiç şüphesiz iktidar partisine yakın bir noktada konumlandırdı. Benimle ne işi olur bu kadının diyerek kestirip attı, belki de benim onunla ne işim olur diye düşündü. Bunu gülümseyerek belirtiyorum çünkü sahanın imkânları bizi araştırma için buluşturamadı -birkaç kez yapılmış planlara rağmen- ama kendisi ile iletişimimin devam ettiğini de mutlulukla belirtmek isterim. Bu arada Eskişehir'i eşinin memleketi olması nedeniyle ikinci memleketim olarak tanımlaması ve Eskişehir'i çok sevmesinin çalışmaya dahil olma motivasyonunu arttırdığını söylemeden edemeyeceğim.

Bu noktadaki diğer deneyimin özellikle görüşme soruları içerisinde yer alan Türkiye'deki gıda, tarım, hayvancılıkta ilgili politikalar ve verilen destekleri nasıl değerlendirdikleri ile ilgili kısımda kendisini hissettirdi. Katılımcılarımdan biri Türkiye'de tarım ve hayvancılıkla ilgili sorunları anlatırken *"bunları da size anlatıyorum şimdi ama"* şeklinde bir ifade kullandı. Bir diğeri de sorun alanlarından ya

da uygulamadaki eksikliklerden bahsettikten sonra *"buraları kesebilir miyiz, şimdi size anlattım ama kullanmasanız olur mu"* dedi. Görüşmeyi tamamladığım bir başka katılımcım beni eve kadar bırakma ısrarı ve nezaketini göstermişti. -Bulundukları yer yalnızca 2-3 saat arayla otobüs olduğunu ve görüşme dışında diyalogu sürdürme imkânını dikkate alınca geri çevrilemez bir teklif- Yol boyunca konuşmaya devam ettik. Hem yaşam biçimlerimiz hem de çalışma konusuyla ilgili. Sohbetin bir yerinde *"Şimdi biz Atatürkçüyüz, sizi bilmiyorum nasıl düşünürsünüz ama"* dedi. *"Siz/Size"* vurgusu hissettiğim ve tanımlamakta zorlandığım şeyin kendisi. Ben bu deneyimleri bir tür küçümseme ya da alay etme olarak değil bir tür "endişe" olarak aldım. Kendilerini benim politik, kültürel, sosyal tercihlerimden farklı gören bireylerin "bunları size anlatıyoruz ama bunlarla ne yapacağınızı bilmiyoruz endişesi." Böyle düşünmemim gerekçesini ifade edebilmem zor. Belki görüşmecilerim içerisinde yer alan bu birkaç katılımcıyı tamamen ön yargılı, mesafeli kişiler olarak adlandırmayı istemiyor ve doğru bulmuyorum. Belki de bir tür etik ikilem yaşıyorum. Bu noktada yüksek lisans tezimdeki deneyimlerimin de etkili olduğunu düşünüyorum. Araştırma grubunu kurumsal din eğitimi almış ve bu alanda aktif olarak çalışan ve bu sebeple de "dindar/mütedeyyin" olarak nitelediğim bireylerin yer aldığı araştırmada baş örtülü bir araştırmacı olmak dahil olmayı kolaylaştıran belki de en önemli unsurdu çünkü görüşmeciler için ben "onlardandım." Kendilerine değişen ve dönüşen tüketim eğilimleri ve dindarların yaşadığı dönüşümlerle ilgili sorular sorarken "sen bizdensin" hissini çok yoğun bir şekilde yaşadım. Yaşam biçimleri, deneyimler, düşünce tarzları açısından kendileri ile farklılaştığıma/farklılaşabileceğime pek ihtimal vermediler bende var olan farklılıkları onlara yansıtmadım. Zaten araştırmanın örüntüsü de buna imkân vermiyordu. Daha yapılandırılmış bir soru formuyla çalışıyordum ve yalnızca görüşme tekniğini kullanarak araştırmayı yürütmüştüm. Dolayısıyla baş örtülü olmak orada "güveni" temsil etmişti. Bu araştırma kapsamında ise baş örtüsü bir tür "kaygı" aracı oldu. Burada sahip olduğum avantaj ise araştırmayı katılımcı gözlem yoluyla ve yerinde gerçekleştirmemdi. Çünkü inşa sürecini gerçekleştirmek için yeterli zamanımız vardı. Araştırmanın yöntem ve teknikleri hiçbir zaman bu saha çalışmasını hızlı bir şekilde "veriyi al ve kaç" formuna dönüştürmedi. -Bu durum benim kişisel olarakta tercihim değildi.- Kendimi doğru ve yeterince anlatmama, paylaşmama, yeni bağların kurulmasına, birbirine yaklaşmaya izin veren bu araştırma böyle bir sınırlılığı da sahip olmakla birlikte bunu sınırlılığın en fazla beş kişi (biri araştırmaya zaten dahil olmayan)

ile deneyimlediği ve çalışmanın tümüne genellenebilecek bir niteliği olmadığını da vurgulamam gerekir.

Araştırmacı olarak farkında olmadığım ancak araştırmaya dâhil olmayı istemeyen/en baştan reddeden kişiler açısından bu ön yargı ile karşılaşıp karşılaşmadığımı bilmek mümkün değil ama görüşme yapmayı kabul eden katılımcılar için görüşme başlangıcından sonuna değin bu önyargılı tavrı aşabildiğimi ifade etmem mümkündür. Nasıl aşabildiğim sorusuna verebileceğim yanıt ise gözle görülür durumları içermemektedir. Burada bana avantaj sağlayan ve katılımcıların beni konumlandırması ile ilgili fikirlerini değiştiren durumun süreci hiçbir zaman katı, kuralcı, soru-cevap şekline dönüştürmememe olduğunu söyleyebilirim. Onların kendilerini bana açmasını isterken bende bir takım düşünce, fikir ve deneyimlerimi kendileri ile paylaşmaktan kaçınmadım. Ortaklıklar, temaslar, benzerlikler fark edildikçe bu ön yargının azaldığını gördüm. Sonrasında ön yargılı yanıt aldığımı düşündüğüm soruları konuşmanın akışı içerisinde yeniden başka şekillerde kendilerine yönelttim. İşittiğim şeyler değişmişti. Bu durumu aşabilmek, aşabildiğimi hissetmek araştırmaya devam edebileceğim konusunda beni de cesaretlendirdi.

Yer vermem gereken bir diğer husus çalışmaya dâhil olan katılımcıların yaşam alanlarının tümüne ilişkin bir gözlemde bulunamadığımdır. Bunun mümkün olmadığını savunmam ve böyle bir iddiaya sahip olmamakla birlikte yine de şunları söylemeyi gerekli görüyorum: Araştırma boyunca katılımcılarının gündelik yaşamlarının önemli parçası olan, rutinleri dâhilinde bulunan mekânları genel hatlarıyla gözlemlemeye çalıştım. Bu durum geçimini ürettiği sabunları pazarda satarak sağlayan bir katılımcı için "semt pazarı" olurken, bahçesinde beslediği, baktığı süs tavuklarını satarak ev ekonomisine katkı sağlamaya çalışan bir başka katılımcı için "evlerinin bahçesi" oldu. Kimisi için bu alanlar ürünleri sattıkları "dükkânlar" ya da yönetimini de üstlendikleri "işletmeler" oldu. İçlerinde koyunların sağım saatinin gelmesi ve geciktirilmemesi gerektiği sebebiyle "ağıllarında" görüşmeye devam ettiğim katılımcılarım da oldu. Bu mekânsal çeşitliliği bir sınırlılık olarak görmemekle birlikte araştırmayı bir şekilde sınırlandırma gerekliliğimi de göz önünde bulundurarak bazı mekânlara ilişkin gözlemlerimin zayıf kaldığını ifade etmem gerekir.

1.8 Tezin Genel Yapısı

Bu tez; araştırmacının alana olan merakı, araştırma sorun, soruları, sınırlılıklarını içeren ve ayrıca literatürün detaylı incelemesine dayanarak yer verilen literatür içerisinde çalışmanın konumu ve hangi sorulara yanıt aradığına odaklanılan giriş bölümden sonra dört bölümden oluşmaktadır. Alanyazın bölümünde tez içerisinde de zaman zaman yan yana ya da birbirinin yerine kullanılan kır, kırsal alan, kırsallık, köy gibi kavramlara odaklanılmış ve bu kavramların literatürdeki kullanımına dair tartışmalara değinilmiştir. Aynı zamanda tez çalışması boyunca ilgili kavramların nasıl ve hangi anlamda kullanıldığına yer verilmiştir. Bununla birlikte yaşamlarının yönünü kırsal alanlara doğru çizen ve farklı isimlendirmeler ile düşünülen hareketliliğin aktörleri tanıtılmıştır. Bu yolla hem kırsal alanlara ilişkin güncel tartışmalara hem de kırsal sosyolojinin kapsamına dair değerlendirmelerde bulunmuştur. Araştırmayı şekillendiren felsefi ön kabuller ve yöntem bölümü ise tezin metodolojik bağlamı, araştırma grubu ve alanının nasıl seçildiği, sahaya erişimin sağlama süreci, etik güçlükler, düşünümsellik, yazım stilleri ve veri analizinin hangi adımları takip ederek yapıldığına dair deneyim, kabul, konum alış ve sorgulamaları içermektedir. Bu bölümde aynı zamanda araştırmanın saha deneyimleri ile yoğrularak yönteme ilişkin alınan kararların gerekçelerini bulduğunuz gibi katılımcıların seslerini de işitiyorsunuz. Çalışmanın dördüncü bölümü kırsal dönüşün gerçekliklerinin sosyolojik düşünce ve sosyolojinin renkleri ile sunulduğu başka bir ifade ile verilerin okuyucu ile buluşturulması, anlamlandırılması ve tartışılmasını kapsar. Kırsala dönüşün ardındaki motivasyonlar nelerdir? Dönüşün yönü, dinamikleri nasıl belirlenir? Hangi duygular karar ve süreçlere etki eder? Deneyimler nasıl oluşur ve sürdürülür? Günlük yaşam pratikleri değişirken uyum nasıl sağlanır? Kır-kent ikiliği aşındırılıyor mu? Kimlikler ve kendilikler nasıl dönüşüyor? Sosyal çevre yeniden şekillendirilirken neler ve kimler geride bırakılıyor? Vb. sorular sosyolojinin sağladığı güçlü kavramsal araçlar ve birikimle değerlendirilerek sunulmuştur. Sonuç bölümünde ise Seidman'ın (2006, s. 146) "araştırmanın bulgularını yorumlar, tartışırlar ayrıca öğrendiklerini ve veri üretim sürecinin onlar için ne anlama geldiği üzerine düşünebilirler." vurgusunda belirttiği üzere hem araştırma bulgularını bir kez daha değerlendiriyor hem de araştırma deneyimin öğrettiklerini paylaşıyorum.

2 ALAN YAZIN

2.1 Köy, Kır, Kırsal Alan, Kırsal Sosyoloji

Bu çalışmayı kavramsal karşıtlıklar üzerine şekillendirdiğimi ifade etmem mümkün olmasa da alanın genel görünümü kent-kır karşıtlığını odağa almamı ve bunu aşabilme gayretini de beraberinde getirdi. Hatta daha da ötesinde çalışma boyunca kır ya da köy kavramlarından hangisinin kullanılması gerektiği üzerine kafa yormama sebep oldu. Bu sebeple öncelikle kır/köy sosyolojisi literatürünün genel görünümüne ilgili kavramların tarihsel süreçte ve kanunlar içerisinde tanımlanma biçimleri ile kullanımlarına odaklanılacaktır. Toplumsal değişim süreçlerinin kırsal sosyoloji alanında sorgulamaları nasıl dönüştürdüğüne dikkat çekildikten sonra kır kent ikiliğinin mevcut görünümü, alandaki melezleşme eğilimleri ile ilgili tartışmalara yer verilecektir.

Batı'da I. Dünya Savaşı'nın hemen ardından başlayan "kır sosyolojisi" çalışmaları, Türkiye sosyoloji alan yazınında Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren "köy sosyolojisi" adıyla yer bulmuş, oldukça eski bir alandır. Türkiye'de köy sosyolojisi çalışmalarının Cumhuriyet'in kuruluşu ile eş zamanlı ortaya çıkışı kuşkusuz bir tesadüf değildir. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında hâkim olan modernleşme, çağdaşlaşma ya da batılaşma fikirlerinin temelinde kırdan kente geçiş ile yaşanacak zihinsel ve kültürel değişimler yer almaktadır dolayısıyla bu dönemde kentler zihinsel ve kültürel dönüşümün merkezleri olarak görülmüştür (Aslanoğlu, 2000, s. 34). Kentler, modernleşme sürecinde kırdan kente göç eden bireylerin modern olma deneyimlerini yaşadıkları mekânlardır. Dolayısıyla gelenek olan, köylere ait olan yapıların kentleşme sürecinde çözülmesi hedeflenmiştir (Nerse, 2014). Başka bir ifade ile çağdaşlaşma düşüncesi öncelikli olarak kırsal alanların dönüştürülmesi fikri ile tezahür etmiştir.[19] Bu doğrultuda ilk dönem köy sosyolojisi adı altında yapılan çalışmalar çağdaşlaşmayla köylerin kalkınması, sosyal yapı araştırmaları ve değişim problemleri üzerine odaklanmıştır.[20] Tıpkı Türkeş'in (2005, s. 172) belirttiği gibi taşranın tartıldığı terazinin

[19]Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde "medeni" kelimesinin karşılığı "kentlileşmiş, kırsallıktan kurtulmuş" şeklindedir (TDK, 2024). Türkiye'nin "modernleşme, batılılaşma, medenileşme" deneyimi bu tanımdan da anlaşılacağı üzere köylülükten kurtulunması için bir süreci tasvir eder (Şen, 2012, s. 10).

[20]Bakınız: Halk evlerinin yayın organı olarak Ülkü dergisinde Nusret Köymen köylerin gelişmesi hakkında yazılar kaleme almıştır. Bu yazılarında köylerin imarı ve köylüyü yetiştirmek fikirleri üzerine kafa yormuştur (Köymen, 1933; Köymen, 1933). Ülkü dışında Halkevlerinin farklı şubelerinde yayınlanan elli beş kadar dergi ile köy ve köylü sorunlarına değinilmiştir (Geray, 1974, s. 11-12) 1931'de Mehmet Şevki tarafından yazılan "Kurna Köy" monografisi Türkiye'deki ilk alan araştırması olarak kabul edilir (Kaçmazoğlu, 2019, s.47). Berkes (1942) de çalışmasında toprakların parçalanması, şehre göç, Ankara'nın başkent olması ile meydana gelen kültürel, toplumsal değişimleri ele alır.

referansı Türk modernleşmesi olmuştur. Kentten bakan her göz için taşrayı keşfetmek ve tasvir etmek aslında modern olmayanı göstermekle eşleşmiştir.

Bu çalışmalar ve devam eden araştırmalarda köy/kır kavramının sosyolojik tanımlarında da dikkat çeken bazı hususlar bulunmaktadır. Örneğin Boran (1945) köyleri "geçimi, başlıca iktisadi dayanağı, zirai istihsal olan topluluktur" şeklinde tanımlayarak köy yerleşimleri ve geçim kaynağı arasında bir ilişki kurmuştur. Diğer taraftan Berkes (1942) ise tanımı sosyal ilişkiler ve toplumsal iş bölümü temelinde yapar. Köy "diğer köylerden uzak ve ayrı, muhtelif sosyal faaliyetleri yapacak şekilde teşkilatlanmış ve çok sayıda hanelerden müteşekkil bir cemaattir (s.9)." Toplumsal değişme konusunda daha geleneksel bir görüntü çizen köyler özellikle 1950-1960'lı yıllarda sosyolog ve antropologların en fazla çalıştığı konu haline gelmiştir ve dönem sosyologlarının neredeyse tamamı mutlaka köy sosyolojisi üzerine çalışmalar yapmıştır. Bu araştırmalar yoluyla, köyde toplumsal ve kültürel dokunun değişmesini etkileyen maddi ve manevi unsurlar, geleneksel yaşam tarzları ve bu yaşam tarzlarının ortaya çıkardığı hayata bakış biçimleri, kılık-kıyafetteki değişimler, geleneksel ögelerin yaşatılma eğilimleri ve sürdürülme biçimleri gibi pek çok unsur tespit edilmeye ve açıklanmaya çalışılmıştır. Böylece değinildiği üzere köylerin daha hızlı bir şekilde değişerek Türk toplumunun Batılılaşacağı (Kaçmazoğlu, 2020, s. 105-106) başka bir ifade ile batılılaşma yolunda bir yol haritası çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu düşünceye göre, kırsal alanlarda yaşanacak değişim ancak merkezden gelen etkiler sonucunda gerçekleşebilecektir, zira köyler kendi içerisinde dinamizmin olmadığı, statik, durağan yapılar olarak tasvir edilir ve modernleşme sürecinin izlenebileceği birer laboratuvar olarak algılanırlar (Kayaalp ve Karsak, 2018, s. 85). Bu politik bakış açısı -batılılaşma ve modernleşme karşısında sorunsallaştırılan "köylülük"- aynı zamanda köylerin yalnızca coğrafi bir sınırlama ile tanımlanamayacağını aynı zamanda bir yaşam biçimi olduğu kabulüne de dayanır. Kuşkusuz kırsal yaşam biçimlerinin ve köylülüğün dönüştüğü bilinen bir gerçek. Bu dönüşümlerin neler olduğuna ilgili yerlerde yer verildikten sonra bu çalışmanın aynı zamanda köylülüğün/yeni köylülüğün bir yaşam biçimi olarak nasıl deneyimlendiği de betimlenmeye çalıştığını hatırlatmayı gerekli görüyorum.

Kırsal alan çalışmalarına yönelik bu ilgi 1990'lı yıllara kadar belli belirsiz varlığını sürdürse de 1990'lı yıllarla birlikte çalışma sayılarının azaldığını ifade etmek mümkündür. Özellikle 1980'li yıllar yoğun bir şekilde kırsal nüfusun azaldığı yıllar

olduğundan köye/kırsala yönelik araştırmalarda azalmıştır. 2000'li yılların başında kır çalışmalarına yönelik ilgide bir artış olsa da bu ilginin ilk dönem çalışmaları ile benzer temalara odaklanıldığını gerekir. Günümüzdeki çalışmaların odak noktaları arasında ise kırın pazara açılması/küresel pazarla eklemlenme süreci, küçük meta üreticiliği, alternatif tarım yöntemleri, gıda güvenliği gibi başlıklar yer almaktadır.

Kısaca yer verilen tarihsel süreçteki ilgi odaklarına bakıldığında da son yıllarda literatürde çoğunlukla kır sosyolojisi kavramı daha yaygın olarak kullanılmakta olduğu görülür. Burada vurgu kır sosyolojisi ile köyün sınırlarının aşılmış olmasıdır. Kır daha genel bir kavram olarak köy, köy altı yerleşim birimleri ile belde/kasaba gibi birimleri de kapsar (Nerse, 2014, s. 166-168). Genel manada kırsal alan kavramı günümüzde, "kentsel alanların dışarında kalan yerler" olarak tanımlanmaktadır. Tanım oldukça dar olmakla birlikte kırsal toplulukların genel karakteristiklerini Ozankaya (1991) şu şekilde ifade etmektedir:

> "genelde tarımla uğraşan, içinde bulundukları toplum bütünlüğü ile ortak çıkarları az olan, sınırlı ölçüde örgütlenmiş bulunan, birbirleri karşısında da güçlü özerklik eğilimleri gösteren; toplumsal çevreden çok doğal çevreyle yoğun ilişkilerde bulunan, birkaç, düzine ile birkaç yüz arasında değişen sayıda hanelerden kurulu, belli ve özenle korunan sınırları bulunan topluluklardır (s.285)."

Ozankaya (1991) ile benzer vurgular ilgili kanun, yönetmelik ve raporlarda görülebilir. Sosyolojik ve mekânsal karşılıkları eş zamanlı olarak içerisinde barındıran kırsal alan, kırsal yerleşimler, kırsal toplum, kırsal kesim gibi ifadelerle de anılan kır; tarımın geçim kaynağı olarak birincil sektör olduğu, geleneksel yaşam ve üretim ilişkilerinin sürdürüldüğü, toplumsal ve ekonomik değişim hızının kentlere kıyasla daha yavaş olduğu, yüz yüze ilişkilerin yoğunluğunun devam ettiği sosyal çevreyi ifade etmektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2018). Bu geniş tanımlama ile kırsal-kentsel alan tanımlamalarının oluşturduğu ayrımların ülkeden ülkeye hatta ülke içerisinde sektörden sektöre değişiklik gösterdiğini ifade etmekte gereklidir. Dahası yapılan bir tanımın ne kadar süre geçerliliğini koruyacağı da tartışmalıdır. Hızla değişen toplumlarda yapılan tanımlamalar belli bir süre sonra işlevsizliğe sebep olabilmektedir. Türkiye'de özelinde kır-köy kavramlarının kullanımını ve tercih sebeplerini ilgili kanunlar, istatistiki veriler ve üst politika belgeleri açısından inceleyen Yardımcı (2023)'ün tespitleri şu şekildedir:

> "Kırsal alanların tanımlanması ile ilgili bir teşebbüs Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar geri götürülebilir. 1924 tarihli ve 442 sayılı Köy Kanunu "nüfusu iki binden aşağı yurtları köy,

> iki bin ile yirmi bin arasında olanları (kasaba), yirmi binden çok olanlara ise şehir" şeklinde sınıflandırmaktadır. İkinci Beş yıllık Kalkınma Planı'na (1968-1972) kadar olan dönemde, bugün sıklıkla kullanılan kır, kırsal ifadelerinin yerine köy kavramının tercih edildiği görülür. Bu plan aynı zamanda "kırsal" ifadesinin köy yerleşimlerinden daha farklı ve daha fazlasını ifade edecek şekilde kullanıldığı ilk üst politika belgesi olmuştur ve kırsal alanların yalnızca nüfus büyüklüğü ile tanımlamayacağı ifade edilmiştir. Nüfus büyüklüğünün yanı sıra belirtilen faktörler içerisinde "tarım dışı faaliyetler, ihtisaslaşma, ailenin küçülmesi, dayanışmanın azalması, dikey ve yatay hareketlilik" gibi unsurlar dikkat çekmektedir. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1979-1983) kırsal alan net olarak köy altı, köy ve bucak merkezlerini kapsayacak şekilde "kırsal yerleşmeler" olarak tanımlanmıştır. 1982 yılında Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Planlama Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada şehir-köy ayrımının nüfus açısından değerlendirilmesi de değişmiştir. Bu kapsamda nüfusu yirmi bin ve altı olan yerleşimler "kırsal"; yirmi bin bir ve üzeri yerleşimler "kent" olarak tanımlanmıştır. Yirmi bin nüfus eşiği günümüzde de geçerliliği korumaktadır (s.195)."

2000'li yıllara gelindiğinde, Avrupa Birliği ile müzakere süreçlerinin yoğunlaşması AB ile uyumlu kent-kır tanımının yapılması gerekliliğini de beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte 1950'li yıllarda tarımda makineleşme süreci ile başlayan 1980'li yıllara gelindiğinde zirve yapan iç göç ve kentleşme hareketi, yine nüfus büyüklüğüne dayalı bir ayrım yapmanın sınırlarını zorlamıştır. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) hayata geçirilinceye kadar kırsal alan tanımında bir güncelleme yapılması gerektiği ancak yapılmadığı görülmektedir. Dokuzuncu Kalkınma Plan'ındaki değişim ise 1982 yılındaki değişim kadar çarpıcı olmuştur. 6360 sayılı Kanun'la büyükşehir belediyesi olan 30 ilin mahalli idari birimlerinde yapılan değişiklikler kent-kır tanımlamasını da değiştirmiştir. Bahse konu olan 30 ilde köyler ve belde belediyeleri kaldırılmış ve bu yerler bağlı bulundukları ilçelerin belediyeleri kapsamına "mahalle" olarak dahil edilmiştir. Onuncu Kalkınma Planı'nda (2014-2018) yer aldığı şekliyle kent-kır tanımının yapılmasına ilişkin sorumluluk 2014 yılında Kalkınma Bakanlığına verilmiştir. 2015-2018 yılları arasında ise TUİK'e verilen sorumluluk 2023 yılında Hazine ve Maliye Bakanlığına devredilmiştir (s.197-199). Bu tespitler aynı zamanda kır kavramının sınırlarının nasıl oluştuğu ve değiştiğini açıkça gözler önüne serer. Toplumsal yaşamın dinamik yapısı gereği zaten kesin bir tanım ya da ayrımın yapılması da oldukça güçtür. Başka bir ifade ile "kırsal" kavramının coğrafi bir kavram mı, sosyal bir temsil mi, bir harita üzerinde sınırları belli bir konum mu yoksa bir kültür ve yaşam tarzı mı olduğunu (Plessis ve Clemenson, 2001, s. 3) müphemdir. Yine de günümüzde

“kırsal alanların” ne sadece bir yerleşimi birimi olarak ne de diğer tanımların kapsadığı şekilde tek boyutlu olarak tanımlanması mümkün görünmemektedir. Halfacree’nin (1993, s. 34) de belirttiği üzere “kırsalın tek ve kapsayıcı bir tanımın yapılması arayışı ne arzu edilebilir ne de uygulanabilir değildir.” Kırsal alanlar; karmaşık ekonomik, doğal ve kültürel özelliklere sahip yerlerdir. Bu çalışma kapsamında kırsal alan -veya metin içerisinde ve katılımcıların anlatılarında köy- kavramı katılımcıların “yaşamayı tercih ettikleri yerler” anlamında kullanılmaktadır. Ancak metin içerisinde kırsal alan kavramı yerine yer yer köy, köye dönüş kavramlarının kısmen araştırmacı daha fazla olarak ise katılımcıların anlatılarında kullanıldığını görülebilir. Bununla birlikte kavramın bir yaşam tarzına işaret eden yönleri de katılımcıların ifade ve anlatılarında vurgulanmaktadır. Dahası bu araştırmanın katılımcılarının pek çoğu için kırsal alan kavramı tıpkı Okumuş’un (2023, s. 22) ifade ettiği gibi bir zamanlar bireyler tarafından hayal edilen, daha sonra gerçekliğe yansıtılan ve rafine edilen inşa edilmiş gerçeklikler olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu gerçekliklerin inşa edilme süreci toplum ve bireylerin kültürel ve tarihsel geçmişlerine bağlı olarak değişmektedir. Bu açıdan düşünüldüğünde Cloke ve Milbourne’nun (1992, s. 360) yorumladığı gibi artık tek bir kırsal alan değil, aynı coğrafi alan içerisinde çok sayıda kırsal sosyal alanların var olduğunu/inşa edildiğini ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla herhangi bir yerin kırsal statüsü, her zaman sahada/yerinde belirlenmelidir (Halfacree, 2006, s. 51). Kırsal alanların bu çağdaş görünümleri kırsalın karma melez alanlardan oluştuğu gerçekliğini de beraberinde getirir ve bu kabul aynı zamanda modası geçmiş kır-kent ikiliğini de bulanıklaştırır (Cloke, 2006). Diğer bir ifade ile tıpkı Thomas Sharp’ın klasikleşmiş “Town” eserinde belirttiği kent ve kır sözcükleri arasında bir bulaşma ve kaynaşma olmadığı, aralarında grilik veya alacakaranlık bulunmadığı fikri de aşınmış olur (Sharp, 1940, s. 29).

Bu başlık içerisinde değinilmesi gereken bir diğer husus da günümüzde kırsal alanlara yönelik ilginin ne düzeyde olduğu, kırsal alanlara ilişkin yaşanan dönüşümlerin yönü ve yeni tartışma zeminlerinin neler olduğudur. Yukarıdaki satırlarda kısaca işaret edildiği üzere bugün kırsal alan çalışmaları özellikle dünya çapında yaşanan, insanların yaşamları, sonraki kuşakların ve toplumların geleceklerini ilgilendiren istihdam, gıda meselelerini çözmeye yönelik olmak üzere (Öztürk, Kentel ve Öğün Emre, 2020, s. 83) kapitalist üretim süreçlerinin kırsal alanlar üzerindeki etkilerini tartışan -özellikle küçük meta üretimi özelinde- eş zamanlı olarak üretim süreçlerinde yaşanan dönüşümlerinin

kırsal alanlardaki yaşam biçimlerini de değiştirdiğini, kırda yeni yaşam tarzlarının oluşmaya başladığı tartışan bir yöne doğru evrilmiştir.

Tarihsel zemin ya da tarımsal değişimin ekonomi politiğinde en önemli husus kapitalizmin ve değişiminin analizidir. Ecevit'in (1999) sıklıkla kullandığı haliyle kapitalizm "serbest piyasa ve rekabet koşullarında metalar aracılığıyla meta üretimidir." Büke (2017, s. 341) bu tanımın kritik unsurunun, üretilen metaların metalar aracılığıyla üretilmesi olduğunu belirtir. Diğer bir ifade ile, kapitalizmin tanımlayıcı unsurunun, insanın yaratıcı çalışma kapasitesinin ücretli emek formunda metalaşarak emek gücüne dönüşmesi olduğunu söyler. Bernstein (2014, s. 9) ise kapitalizmden kastının "üretim ve yeniden üretimin temel olarak sermaye ile emek arasındaki toplumsal ilişkiye dayandığı sistem" olduğunu söyler. Sermaye, karı ve birikimi maksimize etmek için daima emeği sömürür; emekçi çoğu zaman yalnızca asgari geçimini sağlamak amacıyla çalışma zorunluluğu bulunur. Sürece dair büyük resmi de şu şekilde çizer:

> "12.000 yıl önce yerleşik tarım, şu ya da bu biçimde yazılı tarihin büyük bir bölümünde, toplumların temeli oldu. Tarım toplumlarında işleyen büyük çoğunluk köylülerdi. 1750'ye gelindiğinde bunlar 770 milyonluk dünya nüfusunu beslemekteydi. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanayileşmenin başlaması ve yaygınlaşması, tarımı da dönüştürerek, yeni tür bir dünya ekonomisi yarattı, "tarihi hızlandırdı" ve çiftçiliği dönüştürdü. 1750'de 770 milyon olan dünya nüfusu, 1950'de 2,5 milyar oldu. 2000'de dünya nüfusu 6 milyar oldu (2050'de 9 milyar olacağı tahmin ediliyor). Bu rakamlar, dünya nüfusu nun artışında, tarımsal verimlilik artışının oynadığı role dikkat çekmektedir. 2008'de ilk kez dünya kentsel ve kırsal nüfusları eşitlendi ve kentli nüfus, tarımcı nüfusu geçmeye başladı. Şu halde büyük resmin bir yönü özellikle 1950'lerden sonra yiyecek üretim artışının başarılması ve dünya nüfusunun artmasıdır. Her ikisi de, kapitalizmin ve onun yarattığı dünya ekonomisindeki gelişimin bir yönüdür. Resmin öbür tarafında, küresel gelir ve yaşam güvencelerindeki, yaşam standartlarındaki, ortalama yaşam süresindeki ve üretkenlikteki devasa eşitsizlikler vardır. Dünya nüfusunu yeterli ölçüde besleyebilecek yiyecek üretilirken, birçok insan sürekli ya da çoğu zaman açlık çekmektedir (s.10-11)."

Bernstein'ın büyük resme ilişkin kısa bakışını Türkiye özelinde değerlendirdiğimizde - Hobsbawm'ın tarımın son kalesi olarak Türkiye vurgusunu da hatırlayarak- şu gerçeklikler ile karşı karşıya geliriz. 1950'li yıllarda uygulamaya konulan politikalar bir biçimde ve farklı boyutları ile kapitalist üretim biçimlerinin ülke içerisine nüfus etmeye başladığı zamanlar olarak bilinir. Küçük üreticilerin kendileri ve asgari geçimlerini sağlamak için üretme fikri kapitalist üretim biçimlerinin ülke içerisinde yaygınlık kazanmasıyla geçerliliği yitirmeye başlamıştır. Özellikle devlet politikalarının yön

vermiş olduğu üretim teknolojisindeki değişmeler -artan traktör kullanımı, modern girdilerin kullanımı, kamyon minibüs alım ve sayılarındaki artış- üreticileri piyasaya dönük üretim yapmaya yöneltmiştir (Teoman, 2001, s. 43-44). Nüfusun görünümü açısından incelendiğinde 1950'den sonra kırsal nüfusun toplum nüfus içerisindeki payının sürekli azalma eğilimine girdiği ülkemizde kırsal nüfustaki artışta da kentsel nüfusa göre daha yavaş olmuştur (Yılmaz, 2015, s. 163). 1980 yılındaki istatistiki verilere bakıldığında Türkiye'de nüfusun %57,3'ünün şehirlerde yüzde 42,7'sinin köylerde yaşamakta olduğu görülür (Çetik, 1992, s. 2). Özellikle 1980 sonrasında kır nüfusunun azalması iki temel gerekçe ile açıklanabilir. Bu gerekçelerden ilki kırsal yaşamın olumsuzlukları ile ilgilidir. Tarım alanlarının miras yoluyla bölünmesi bu alanları artık bir hanenin geçimini sağlayamayacak duruma gelmesi ile sonuçlandı. Dolayısıyla eğitim ya da çıraklık yoluyla meslek sahibi olmak, bir iş kurmak ya da bir işte çalışmak ve bu yolla yaşamını idame ettirmek daha güçlü bir seçenek hatta belki de bazı kesimler için bir zorunluluğa dönüştü. İkinci gerekçe en temelde kır-kent algısı ile ilgilidir. Şehirlerde yaşam standartlarının daha yüksek olduğu vurgusu bireyleri şehirlere yöneltti.[21] Devam eden ekonomik, politik ve sosyal gelişmeler bu trendin sürekliliğini pekiştirdi. Kır nüfusundaki azalış 2000'lere kadar yavaş, bu tarihten sonra ise şiddetli oldu. Kırsal nüfustaki azalma tabi olarak işlenen tarım arazileri, tarımsal istihdam ve hayvan sayılarının da azalması ile sonuçlandı (Öztürk, Kentel ve Öğün Emre, 2020, s. 88-89). Bu iki gerekçenin ardındaki ekonomi-politik süreci kısaca 1980 sonrası piyasalardaki serbestleşme ve uluslararası piyasalara açılma söylemleri oluşturmaktadır. Bilindiği üzere 24 Ocak Kararları ile Türkiye ekonomisi yapısal bir dönüşüm süreci içerisinde girmiş ve dönüşüm tarımsal destek oranlarından, fiyat politikaları ve üretim ilişkilerine kadar çok sayıda değişime neden olmuştur (Nerse, 2014, s. 176).

2023 yılında TUİK tarafından açıklanan verilere göre ise nüfusun %93,4'ü il ve ilçe merkezlerinde %6,6'sı ise belde ve köylerde yaşamaktadır (TUİK, 2023). Dahası köylerde yaşayan nüfus içerisinde yaşlı nüfusun payı giderek artmaktadır. Köy ve kırsal alanlarda yaşlı nüfusun payının artması yapılan üretim faaliyetlerini de doğrudan etkilemektedir. Yapılan bir araştırmada çiftçilerde ortalama yaşın 51 olduğu tespit

[21]Bu noktada kırsal alanlardan şehirlere doğru yaşanan insan hareketliliğinde yalnızca toprağı olmayan yoksul köylülerin şehirlere gittiğine ifade etmek mümkün değildir. Behice Boran'ın çalışması hatırlanabilir. Kendisinin Ege bölgesinde gözlemlediği gibi daha yüksek gelirli kır aileleri de şehirlere doğru hareketliliğin parçası hatta öncüsü olmuşlardır (Boran, 1992).

edilmiştir (Kredi Kayıt Bürosu, 2020, s. 6). Türkiye Ziraat Odaları Birliği tarafından paylaşılan başka bir veride de erkek çiftçilerin yaş ortalamasının 57,7 kadın çiftçilerin ise 60,1 olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte çiftçilerin sadece %1'inin 18-24 yaş arasında olduğuna dikkat çekilmiştir (Türkiye Ziraat Odaları Birliği, 2023). İstatistikler yoluyla çizilen manzaralar başka bir ifade ile tarım istihdamı ve kır nüfusunun azalması geleneksel küçük üreticiliğin ve köylerin ortadan kalkacağı düşüncesine neden olmuştur (Öztürk, Kentel ve Öğün Emre, 2020, s. 93). Öyle ki Hobsbawm çalışmasında (2011, s. 390-392) "bu yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen en dramatik, uzun erimli ve bizi geçmişin dünyasından koparan toplumsal değişim köylülüğün ölümüdür."der. Ardından Marx'ın sanayileşmenin köylülüğü tasfiye edeceği[22] kehanetini ülkeler açısından değerlendirmeye girişir. Tarım kesimi ülkeler özelinde azalmaya devam ederken köylülerin toprağı işleme eğilimlerin de düşüş yaşandığı belirtir. Avrupa ve Ortadoğu'nun kalan son köylü kalesinin de Türkiye olduğunun altını çizer. Bu istatistiki bilgilerin köylülüğün tasfiye edildiği tezinin yalnızca bir kısmını aydınlattığı da bilinen bir gerçektir. Başka bir ifade ile istatiksel olarak bu durum saptanabildiği için bir eğilimi temsil ettiğini söyleyebilmek mümkündür (Kentel ve Öztürk, 2018).

Köylülüğün tasfiyesinde asıl odak ise genelde küçük aile işletmeleri ya da küçük meta üreticiliğine dayanan, geçimlik üretim yapan kitlelerin modernleşme ve kapitalist düzene bir engel olarak görülmesidir. Bu üretim biçimi ve ilişkilerinin eninde sonunda yok olacağı ya da varlıklarını sürdürebilmek için kapitalist pazara eklemlenme gerçekliği sorunsalıdır (Aydın, 2016, s. 46-47). Bu sorunsal John Berger'in endişesini de paylaşmamıza imkân verir. Berger köylü yaşamının bütünüyle bir varkalmaya adanmış olduğunu ifade eder. Araçları, ürünleri, toprakları, efendileri farklı olabilir; toplum ister kapitalist ister feodal bir toplumda olabilir. İklimleri, dinleri, toplumsal tarihleri ne kadar farklı olursa olsun köylülük her yer varkalma çabasında bir sınıftır ve ilk kez "varkalmacı sınıf varkalmayabilir. Batı Avrupa'da, ekonomi planlayıcılarının hesapları doğru çıkarsa yirmi beş yıl içinde artık hiç köylü kalmayacak" demişti (Berger, 1998, s. 224). Varkalma tezinin farklı tarih ve toplumsal yapılar içerisinde sayısız biçimlerde olabileceği fikri ile köylülüğün değişim ve dönüşümünün tek bir hikâyede toplanmasının mümkün olmadığı (Öztürk, Kentel ve Öğün Emre, 2020, s. 99)

[22]Marxist tasfiye tezinin özü, kapitalist bir sosyo-ekonomik yapının er ya da geç tarımda da kapitalist üretim ilişkilerini yerleştireceği savına dayanır (Boratav, 1980, s. 78). Yerleşen kapitalist düzen küçük köylü üretimini tıpkı "bir buhar makinesinin el arabasını ezmesi gibi" yok edecekti (Berger, 1998, s. 240).

fikri bu çalışmanın da sorunsallarından birisidir. Bauman'ın (2018, s. 33) da işaret ettiği üzere tarım sürekliliği hedefler. Tohum yerini yeni tohumlara bırakır, koyun yeni koyunlara. Kayıpsız bir büyüme... Hiçbir şey yitip gitmez. Ölüm ve doğum birbirlerini izler. Çiftçi toplulukların mevcudiyetlerinin edebi devamlılığını olağan görmemelerine şaşırmamalı; bu insanlar sürekli bir doğum sürecinin aralıksız bir ölüm zinciriyle beraber sürdüğüne devamlı tanık oluyorlardı. Tez kapsamında tartışılan hareketlilik "köylülüğün" başka türden bir varkalma mücadelesi midir? Ya da onların gerçeklikleri yeni bir "çiftçilik" deneyimini mi betimlemeye izin verir? Öyle görünüyor ki "köylülük" kırsala yönelen bireylerin "bagajları" ile yeniden şekillenir ve dönüştürülürken aynı zamanda "yeni köylüler" bambaşka türden "köylülükler" üretmektedirler. Tıpkı Murdoch ve Marsden (1994, s. 224) belirttiği gibi gelenler "eski ve yeniyi" melez bir kırsallıkta bir araya getirdikçe, başka topluluklar yaratılacaktır. Bu topluluk yeni sakinlerin uzaklaştığı, uzaklaşmak istediği her şeyin zararlı etkilerini dışlamayı amaçlanmaktadır.

Belki bu noktada çiftçilik kavramının nasıl tanımladığı ya da tanımlanabileceği sorusunun sorulması da gereklidir. Dahası çiftçilik yapanların ne türden, ne zaman, nerede çiftçi oldukları da önemlidir. Başka bir ifade ile bütün çiftçiler, bütün zamanlar da çiftçi midir? Çiftçilik ile işitilen "küçük çiftçi, aile çiftçisi, köylü" kavramlarının arasındaki farklar nedir? Bu kavramlar arasındaki farklılıklara dikkat çekmeye çalışan Bernstein (2014) "köylüyü" hanesinin asgari düzeyde geçimini sürdürebilmek adına küçük çaplı yapılan yeniden üretim çiftçiliği olarak tanımlarken; ortaya çıkısında kapitalizmin etkili olduğu ve toprak bütünlüğünün esas alındığı kavramı ise "küçük ölçekli çiftçi" olarak tanımlar. Aile işletmesi ise bir ailenin sahip olduğu kendi topraklarında kendi emek gücü ile üretim yaptığı süreci açıklar (s.11-14). Bu ayrımın yanı sıra çiftçilik ve çiftçiliğin farklı görünümleri ile ilgili yaşanan dönüşüm tartışmalarının odaklarından biri olan küçük meta üretimi/üreticisi kavramını nasıl ortaya çıktığına bakmakta da yarar vardır. Korkut Boratav küçük meta üretimini "üreticinin, üretim araçlarına esas olarak sahip olduğu; kendi ya da ailesinin emeğiyle, kısmen veya tamamen piyasa için, fakat tüketim amacıyla üretimde bulunduğu" bir durum (Boratav, 1980, s. 33) olarak tanımlar. Ecevit (1999) ise küresel kapitalizmin toplumsal karakteri bağlamında tarif ettiği ve kapitalist bir üretim formu olarak değerlendirdiği küçük meta üretimi, tarımsal üretimin esas olarak ücretli emek yerine metalaşmamış hane emeği ve geçimlik üretim temelinde örgütlenmesi olarak tanımlar

ve kavrama ilişkin farkındalık ve yapılan çalışmaları üç dönem içerisinde değerlendirir. İlk dönem 1960-1980'li yıllar arasında hâkim olan ve dayanağı; kır-kent, tarım-sanayi, doğa-kültür, geleneksel-modern gibi ikiliklerin özcü eğilimler temelinde analiz edilmesini kapsayan döneme işaret eder. Bu bakış açısından tarımsal/kırsal ilişkiler "geleneksel" toplumun kalıntısı ve "gerilik" işareti olarak değerlendirildikleri ölçüde anlamlı bir analiz nesnesi olmaktan çıkmış ve modern/kapitalist toplum çözümlenmesinde işgal ettikleri konum itibariyle de marjinalleşmiştir. İkinci dönem; ilerlemeci tarih fikrine verilen tepki ekseninde kırı kentin tarih öncesi olarak gören sosyoloji geleneklerine karşı, kırın kentsel ilişkiler tarafından tekrar dönüştürülen modern bir kategori olduğu savının ortaya atıldığı dönemi kapsamaktadır. Kent-kır ikiliğine dair kavranışın sorgulandığı aşamada bu defada kırı önceleyerek sürdüren ve çoğunlukla da kır güzellemelerine varan bir çerçeve oluşmuştur. Yukarıda da vurgulandığı üzere kente ilişkin olumsuz algıların kıra yüklenen içsel olumlu özellikler temelinde aşılabileceğine ve modern bir "kırsal uygarlığın" yaratılabileceğine yönelik inanç 1980'lere kadar kır sosyolojisi araştırmalarının içeriğini oluşturmuştur. 1980'lerden sonraki üçüncü dönem; kırsal ilişki ve üretim süreçlerinin kapitalist mantık çerçevesinde analiz edilmeye başlanması ile içeriksel bir kopuşun yaşadığı döneme işaret eder. Bu açıdan gelinen noktada küçük meta üreticileri, her ne kadar metalaşmamış aile emeği temelinde geçimlik ve meta üretimi yapıyor olsalar da, gerek üretim gerekse de yeniden üretim süreçlerinde varlıklarını sürdürmeleri metalaşma örüntüleri içerisinde mümkündür (aktaran Büke, 2017, s. 333-340).

Kırsal üretim süreçleri kapitalizm ekseninde değerlendirildiğinde aralarındaki ilişkiyi nasıl kurabiliriz? Weber (2013, s. 25-26) kapitalist ekonomi düzeninin uçsuz bucaksız bir evren olduğuna dikkat çekmişti. Bu öyle bir evrendir bireyler buraya doğar ve bu evren onların tek başına değiştiremeyecekleri ancak içinde yaşamak zorunda oldukları bir barınak gibidir. Tek birey piyasa ilişkileri ile bir biçimde temas kurduğu sürece bu evren bireye kendi ekonomik davranış normlarını dayatır. Dahası ekonomik yaşantıya egemen olan bugünkü kapitalizm, ihtiyaç duyduğu ekonomik özneleri -girişimcileri ve işçileri- ekonomik bakımdan seçerek yaratmakta ve bunları eğitmektedir. Kapitalizmin sözü edilen özelliğine uyum sağlayacak olan yaşam biçimi ve meslek anlayışının "seçkinleşmesi" yani başka yaşam biçimleri ve meslek anlayışları karşısında zafer kazanabilmesi için, önce ortaya çıkması, ardından da tek tek bireylerce değil insan gruplarınca bir bakış biçimi olarak benimsenmesi gerekir.

O halde Berger'in (1998, s. 239) global bir bağlamda kırsal yaşam ne gibi bir önem taşımaktadır? Sorusunu da anımsayalım. Berger, kendi içinde bütünleşmiş bir köylülüğün, tüketimciliğe karşı içten yerleşmiş bir direnç gösteren tek sınıf olduğu vurgusunu yaparak köylülüğün dağılması ile ilgili düşünceleri belirtir. Kapitalizm çıkarları için zola monokültür üretiminin benimsetilmesi, kendine yeterli çiftçiliğin marjinalleştirilmesi bu ve diğer başka etmenlerden dolayı artan nüfus gitgide köylüyü yoksullaştırırken kendi toplumsal kimliklerini unutmalarına neden olmuştur. Bu kitle daha önce hiç görülmemiş bir biçimde kentlere doğru bir hareketlilik sürecinin parçası haline gelmiş, geçmişten kopmuş, ilerleme düşüncesinin "faydalarından" dışlanmış, hiçbir şeye hizmet etmeyen bireylere dönüşmüşlerdir. Özellikle çokuluslu şirketlerin ortaya çıkışı şirket tarımını da ortaya çıkarmış bu yolla belki üretim değil ama pazar denetim altına alınmıştır (s.240-241). Tüm tarım makineleri, tohumlar, gübreler, ilaçlar bu şirketler tarafından üretildiği gibi bu ürünlerin kullanımı için gereken bilgi de bunları üreten devlet, tarım uzmanları, bilim insanları ve yine şirketler tarafından üretilmektedir. Torunlara, bir sonraki kuşağa aktarılmak üzere nineden-dededen kalma bilgiler "bilimsel" olanla yer değiştirir. Finansman maliyetleri de düşünüldüğünde tüm bunları temin etmek için çiftçi, gelirinin önemli bir kısmını ayırmak zorunda kalmaktadır (Öztürk, Kentel ve Öğün Emre, 2020, s. 100-101). Marx'ın "metabolik yarılma" olarak isimlendirdiği bu süreç bir yandan üretim süreçlerinin biyolojik temellerinin zayıflaması, diğer taraftan da insanların doğadan kopmasına gönderme yapar. Marx metabolizma kavramını insanın doğayla emek aracılığıyla kurduğu ilişkisinin tanımlamak için kullanır:

> "İnsan ve yeryüzü arasındaki metabolik alışverişteki diğer bir ifade ile toprağı 'sistematik biçimde yenilenmesi' gereken oluşturucu bileşenlerden soymak yoluyla "hayatın doğal yasalarınca konmuş olan toplumsal metabolizmada" meydana gelen bu yarılma kapitalizmde büyük ölçekli sanayinin tarımda da eş zamanlı olarak büyümesiyle gelişmiştir." (Foster, 2001, s. 211).

Emek yoluyla kurulan bu ilişki kapitalist üretim biçimleri ile insanlarla toprak arasında bir metabolik yarılma oluştururken; Weberci bir bakışla kapitalist düzen tarımsal üretim süreçlerinde de "istediği aktörleri" yaratmış ve ön plana çıkarmıştır. Dahası kent yaşamı ile ilintili meslek ve yaşam tarzları kitlesel bir kabule açık hale getirilirken kırsal alanlar ve doğa "uzaklaşılması gereken yerlere" dönüştürülmüştür.

Öte yandan modernleşme kuramı ve Marksist analizlerin "köylülüğün ölümü" iddialarının günümüzde geçerli olmadığı; modernleşmenin ardından köylülüğün yeni ve beklenmedik biçimlerde yaşamaya devam edeceği düşüncesini "post-modern köylü çalışmaları" olarak isimlendirdiği analizinin odağına yerleştiren Van der Ploeg (2008) tüm olumsuz koşullara rağmen yok olmayan değişen koşullarda varlığını sürdüren "yeni köylülükler" kavramını da ileri sürmüştür. Onun temel argümanı; köylülüklerin bağımlılık süreçleriyle yakından temasıyla ilintili olan sömürü ve marjinalleşme ekseninde bağımsızlık ve gelişme için sürdürdükleri mücadelenin betimlenmesi gerektiğidir (s.xvi-xvii). Van der Ploeg öncelikle dünya tarımını karakterize eden üç farklı üretim biçimi olduğuna dikkat çeker. Bunlarda ilki; emeğin temel olarak aile tarafından sağlandığı, toprak ve üretim araçlarının da aileye ait olduğu, çok işlevli, ekolojik sermayenin sürekli kullanımı üzerine inşa edilen köylü tarımıdır. Üretim aile ve çiftliğin geçiminin sağlanmasının yanında pazara da yöneliktir. İkinci tür girişimci tarımıdır. Finansal ve endüstriyel sermayenin üzerine inşa edilen, üretimin son derece uzmanlaşmış ve tamamen pazara yönelik olduğu bu üretim tarzı genellikle devletlerinde desteklediği tarımın "modernizasyonu" için kalkınma odakları programları da kapsamaktadır. Bahsettiği üçüncü üretim süreci ise büyük ölçekli kurumsal veya kapitalist tarımdır. Bu türde işgücü esas olarak hatta yalnızca maaşlı işçilere dayanır ve üretimin amacı elde edilecek karı maksimize etmektir. Başka bir ifade ile kapitalist tarım sanayileşmenin ana laboratuvarıdır. Tahmin edilebileceği üzere bu üç üretim tipi ile elde edilen ürünlerin nitelikleri de birbirinden farklı olacaktır. Ploeg bu noktada zaman boyutuna da dikkat çekerek köylü tarımının geçmişe ait olduğu, girişimcilik ve kapitalist çiftçiliğin de geleceği temsil ettiği kabulüne dikkat çeker (s.2-3). Böylece köylülüğün kendi içerisinde yeniden bir düalizm daha kurulur: Geçmiş ve gelecek.

Bütün bu vurgular ile "geleneksel köylü yaşamının" muhakkak korunması gerektiğini savunmuyorum ya da Ploeg'un işaret ettiği gibi kapitalist pazara bir biçimde eklemlenmeden varkalma mücadelesini sürdürebilen bir köylülük fikrine de şüphe ile yaklaşıyorum. Ancak bu çalışmanın katılımcılarının da deneyimlediği üzere üretim sürecinin bir parçası olmanın yorucu ve baskıcı yanları göz ardı edilemez. Öte yandan köylü yaşam biçimini tamamen yok saymak aslında binlerce yıldır süregelen gelenekleri, kültürü, üretim süreçlerine ilişkin kadim bilgileri de değersizleştirir ve dışlar. Bu kültür ve ve bilgilerin üzeri bir kalemde çizilebilecek türden değildir. Tıpkı Delaney'in (2012, s. 12) belirttiği gibi köy yaşantısı Anadolu topraklarında yaklaşık 10

bin yıl önce ortaya çıktı ve yerleşik köy yaşantısına belki de ilk kez Anadolu topraklarında geçildi. Bugün bu yaşam biçiminin hızla ortadan kalktığı vurgulanırken bu durumun dünya-tarihsel etkileri üzerine pek az kişi kafa yormaktadır. Dahası sorun çalışmanın en başında da vurgulandığı üzere çokluk ve bolluk getirebileceği öngürülen çağın bunları getirmemesidir. Verimlilikte meydana gelen artış da kıtlığı azaltmıyor. O halde yapılması gereken kapitalist düzenin genişlemesini izlemek midir? Belki sık sık hayal kırıklıkları ile karşılaşan, pazarın yönetici ve yönlendiricileri karşısında oldukça zayıf bir noktada bulunan, anlatılarında piyasadan tamamen bağımsız olmayacakları fikrini kabul eden ama olabildiğince "kendi kendine yeten" bu çalışmanın özneleri "alternatif bir yolun" imkânı ve güçlükleri üzerine düşünmemize olanak vermektedirler. Yine onların ifadelerinde görebileceğiniz bilimsel olanı atadan kalma bilgilerle buluşturarak bu yolu deneyimlemektedirler. Sahip oldukları motivasyonlar onları "varkalma mücadelelerinin" içerisinde tutmaktadır. Üstelik pek çoğunun yukarıda istatistiki bilgilerde de değinildiği üzere köylerin azalan nüfusunun "şenlikliğini[23]" arttırmak için önerileri vardır ayrıca kendi deneyimlerinin bir başkasına ilham olabilmesine ve bu hareketlililiğin -içerisinde barındırdığı aksaklıklara rağmen- büyüyebilmesi için teknolojik imkânlara da sahiptirler. Kentel ve Öztürk (2018) bu durumu araştırmalarında köylüler ölmüyor aksine "köylülük" melez biçimlerde varlığını sürdürmektedir tespiti ile açıkladılar. Onların "melez aktörler" vurgusu da bu hareketliğin farklı isimlendirmeleri üzerine değerlendirme yapmaya kapı aralar. Bu sebeple, bundan sonraki kavramsal çerçeveye ilişkin başlıkta "melez aktörlerin" farklı araştırmacılar tarafından nasıl isimlendirildiğine bakılmıştır.

2.2 Yeni Öncü, Yeni Çiftçi, Yeni Köylü ve Toprağa Dönüşçüler

Kentten kıra dönüş eğilimleri en temelde bir hareketlilik olarak değerlendirildiğinde hareketliliğin parçası olan bireylerin nasıl tanımlanacağı "onlara" dair isimlendirmenin ne olacağı sorusu da ortaya çıkar. Bu başlık içerisinde bu tipolojilerin neler olduğu ve hangi özelliklere sahip olduğunun altı çizilecektir. Halfacree (1997) çalışmasında "toprağa dönüşçüler" olarak isimlendirdiği bireylerin özellikleri arasında şehir dışında alternatif yaşam biçimleri ve geçim kaynakları aramaları olduğunu belirtmiştir. Bu sınıflandırmanın geleneksel kırsal ile modern, kozmopolit şehir arasındaki ikiliğe dayandırılan bir kent karşıtlığı oluşturduğuna dair farklı görüşler kentin zararlı

[23]Kavramı Ivan Illich'ten (1989) ödünç alarak kullanıyorum. Metnin analiz kısmında bu "şenlikliğe" yeniden temas ediyor ve ayrıntılandırıyorum.

unsurlardan hayali kırsal cennetlere kaçış şeklinde gerçekleşen fobik bir tepki olarak yorumlandı (Bunce, 2003'den aktaran Wilbur, 2013, s. 150). Toprağa dönüş hareketliliğinin aktörü olan bireyleri Jacob (1997) "Yeni Öncüler" olarak isimlendirirken hareketin kökenleri de klasik Amerikan tarımcılığının bir parçası ve felsefi köklerini de Thomas Jefferson ile Henry David Thoreau'ya dayandırdı (s.6). Özellikle Thoreau'nun Walden'i kapitalist sistemin dayattığı çalışma rutinlerine karşı bir muhalif bir duruş olarak çiftçiliğe dayalı yaşam biçimini sunması açısından önemlidir. Dahası Jacob "toprağa dönüş" ifadesinin gerçek mi yoksa mecazi bir ifade mi olduğunu da sorgulamaya açtı. Bu nedenle araştırmasına dahil olan bireylere ilk sorduğu sorulardan biri "kendiniz ve eşlerinizin 18 yaşına gelmeden önce ne kadar çiftlik/çiftçilik deneyimine sahip olduklarıydı (s.33)." Ve çalışmada çok fazla çiftlik deneyimine sahip olan bireylerin oranı %27 iken; deneyimi az, biraz ya da hiç olmayanların oranı %73 olarak belirlenmiştir. Çiftçilik deneyimleri ile ilgili sorulan bu soru araştırmacının toprağa dönüş hareketinin parçası olan bireylerin aslında gerçek köklerini değil de efsanevi köklerini aramaya gittikleri şeklinde bir değerlendirme yapması ile sonuçlanmıştır. Ona göre yeni öncüler; kentsel geçmişlerinden kesin bir kopuş yaşamış, iyi eğitimli, orta yaşlı ve yetişkin hayatlarının hemen hemen yarısını kırsal geçirmiş eski şehir halkından oluşmaktadır (s.45). Jacob ayrıca yeni öncülerin belirgin ilkel içgüdeleri içerisinde izole küçük çiftliklerinde geçim ve zevkleri için üretim, kırsalın ekolojik bütünlüğünün korunması, kırsal Amerika'nın karşılaştığı sorunları çözmek için mücadele eden aktivist örgütlere duyulan sempati olduğunu vurgular (s.209).

1960 ve 1970'lerde Fransa'da toprağa geri dönen yaklaşık yüz bin kişiye atıfta bulunarak kapitalizmden, modern yaşamdan hayal kırıklıklarına uğrayan kentli bireyleri keçi yetiştirerek, peynir, bal gibi ürünler ürüterek, bahçelere bakarak ya da zanaatkâr olarak yaşayarak alternatif ekonomik ve sosyal sistemler oluşturmakta kendilerini "özgür" hissedebilecekleri bir "ideal toplum" arayışı ile köy köy dolaştıklarını iddia eden Mailfert (2007) bu kişileri de yeni çiftçiler olarak isimlendirdi ve yeni çiftçilerin bugün artık yalnızca mevcut çiftçilerin kızları ve oğulları olmadığına, farklı geçmişlerden geldiklerine de işaret etti (s.21-23). Ayrıca Mailfert araştırmasında maksimum çeşitliliği sağlamak adına 10'u çiftçilik kökenli yeni çiftçiler diğer 10'u da çiftçilik dışı kökenli yeni çiftçiler -ebeveynleri çiftçi olmayanlar- ile görüşme yaptığını belirtir. Çalışmasına dahil olan "yeni çiftçilerin" yaşlarının 23-45 arasında olduğunu ve

kıra dönüş kararında yaşam tarzına ilişkin motivasyonlarının ekonomik motivasyonlarından daha baskın olduğunu ifade etmektedir. Tercih ettikleri üretim faaliyetleri içerisinde de bahçecilik, meyve suyu, reçel gibi ürünlerin üretimi için meyve ağaçları yetiştiriciliği, elde ettikleri unlarla ekmek yapımı, koyun ve keçilerden elde ettikleri sütlerin işlenmesi ve pazarlanması olduğunu vurgulamıştır (s.25). Sürdürülebilir tarımsal bir gelecek için küçük ölçekli aile çiftliği modelini vurgulayan Trauger (2007) ise bu yapının adil, ekonomik olarak sağlam ve ekolojik sürdürülebilirliğe katkı sağlayacağını ifade eder. Daha iyi ve sağlıklı bir yaşam biçimine ulaşma çabası ile kendi tarımsal vizyonlarını oluşturan toprağa dönüşçüler, aile ölçeğinde sürdürülebilirlik odaklı ideal bir tarım arayışı içerisinde bulunmaktaydılar. Eski kentsel sakinler ve yeni toprağa dönüşçüler için bu arayış modern kentsel yaşamın kötülüklerine karşı bir panzehir olarak görülür (s. 9-11). Öte yandan Ferraresi (2013) yaşanan süreci sahadaki aktörler ve çevreleri arasındaki ilişkiye bakarak yeni kırsallık olarak isimlendirdi ve bu hareketliliğin mevcut sosyo-ekonomik ve bölgesel sisteme alternatif unsurlar getirebilen yenileyici bir rol üstlenme potansiyeline dikkat çekti (s.79-80). Ferraresi yeni kırsallığın kodlarının ise ortak üretimsel pratikler, alternatif ticaret yolları, bilgi ve sorumluluğun paylaşılması yoluyla mekânın yeniden sahiplenilmesi olduğunu vurguladı. Bu manada yeni kırsallık devam eden yapısal süreçler ve olasılıklar olarak kurgulanmaktadır ve aynı zamanda yeni bir uygarlık vizyonunun işaretlerini de içerisinde barındırır. Yeni kırsallığında kodları aynı zamanda hakim modernitenin kodlarından radikal bir biçimde "öteki" olarak konumlanır. Bu açıdan insanlığın ve yaşayan toprakların kaderi için sürdürülebilir bir yaşam biçiminin bir başlangıç rotasıdır (s.82).

Kırsal yerleşimlerin son yıllarda önemli yeniden yapılanma ve demografik değişiklerden geçtiğine dikkat çeken Markham (2024) bu durumun en önemli gerekçelerinden birinin insanların kentsel yerlerden kırsal göç etme isteği ve hareketi olduğunu ifade eder. Bu hareketi tanımlamada ise Berry (1976, s. 2) tarafından ortaya atılan karşı kentleşme kavramını odağına alır. On yıllar boyunca anlatılan karşı kentleşme hikâyelerinin incelemesine dayanarak mevcut literatürün analizini yapan Mitchell (2004, s. 23-24) ve Halfacree (2008) benzer karşı kentleşme tipolojileri geliştirmişler ve üç form üzerinde uzlaşma sağlamışlardır:

> "Orta sınıf hane halklarının kırsal yaşam tarzı yanlısı algıları nedeniyle kent çevresi kırsal alanlara taşınması olarak tanımlanan eski kentleşme/ana akım karşı kentleşme, bu haneler

> genellikle istihdam ve günlük işe gidip gelme yoluyla kentsel alanlara bağlı kalmaya devam etmektedir. İkincisi; istihdam, daha düşük yaşam maliyetleri ve uygun fiyatlı konutlar nedeniyle kırsal alanlara (amaçsız) hareket olarak yerinden edilmiş kentleşme/varsayılan karşı kentleşme; ve anti-kentleşme/toprağa dönüş karşı-kentleşme, kentsel yaşam tarzlarını reddeden hanelerin kırsal (bazen uzak) bölgelere daha radikal bir şekilde taşınması olarak anlaşılmaktadır."[24]

Bu isimlendirme ve tipolojiler dikkate alındığında kırsal alanlara/toprağa dönüş eğilimlerinin yeni kırsal yaşam biçimleri ve melez aktörler (toprağa dönüşçüler, yeni çiftçiler, yeni öncüler, yeni köylüler) yarattığı aşikar. Özellikle farklı ülkelerdeki hareketlilik ve deneyimlerin anlamlandırılması için kullanılan bu kavramların buluştukları ortak zemin ise; kırsal alanlara dönüşte bireylerin kendi kırsal vizyonlarını yaratmış olmalarıdır. Bu vizyon içerisindeki vurgular öncelikli olarak ekonomik motivasyonlardan ziyade başka türden ilgi, istek ve kavrayışları içerir. Diğer bir deyişle hareketlilik ve bu hareketliliğe yüklenen anlamın bu araştırmanın özneleri tarafından nasıl çerçevelendiği ve anlaşıldığı çalışma boyunca odaklanılan, sık sık tekrar hatırlatılan en temel hususlardan biridir. Ayrıca araştırmanın kapsamı içerisinde yer alan deneyimlerin ilgili tipolojiler/melez aktörler ile kesişim alanları ve başka bir tipolojinin oluşturulma imkânı çalışmanın sonuçları kapsamında tartışılmıştır.

[24]Mitchell (2004, s.24) ayrıca sözü edilen üçüncü grubun -kent karşıtı, karşı kentleşme- kendi içerisinde üç farklılığına işaret eder: "radikal düzeyde çoğu zaman kendi kendine yeten bir yaşam tarzı arayışında olan toprağa dönüşçüler; daha küçük bir toplulukla ikamet ederek ve çalışarak yaşam kalitelerini yükseltmeyi hedefleyenler; ve çoğunlukla yaşlı ve emekli olan sosyal göçmenler olarak."

3 ARAŞTIRMAYI ŞEKİLLENDİREN FELSEFİ ÖN KABULLER VE YÖNTEM

Kitaplar, internet, ansiklopediler, sözlükler, televizyon, gelenekler bireylerin bilgiye -doğru ya da yanlış- ulaşmalarında kullanabilecekleri araçlardan yalnızca birkaçıdır. Eş zamanlı olarak kullanılabilecekleri gibi kişilerin ihtiyaçları ve imkânları doğrultusunda bu araçlardan herhangi biri ya da ikisi tercih de edilebilir. Akademik bir ilgi ve merakla yola çıkmış bir araştırmacı içinse bilmenin yolları farklı paradigmalarla düşünmeyi, hareket etmeyi gerekli kılar. Buradaki gereklilikten kasıt kullanılan paradigmanın araştırmacı için bir rehber niteliği taşımasının yanı sıra araştırmacının konu ve sahasına ilişkin -bazen farkında olmasa- ön kabullerinin de bir değerler dizisi çerçevesinde biçimlenmiş olduğudur.

Tez çalışması boyunca bana eşlik eden paradigmaya ya da kendimi nerede konumlandırdığım ile ilgili hususlara değinmeden önce yanıt aranılan soruları ve bu sorulara verilebilecek cevaplarının çeşitliliğine imkân sağlayan paradigmalar ve ilgili ön kabulleri herhangi bir şekilde birbirine üstün görmediğimi ifade etmeliyim. Kuhn'un ifade ettiği şekliyle birbirine karşıt bilim görüşleri arasındaki tercihler büyük oranda sosyo-psikolojik süreçlerdir. Karşıt bilim görüşleri ortaya çıktığı anda, bilgi üretimi de aslında bir tür güç mücadelesine dönüşür. Böylelikle birbiriyle yarışan bilimsel yaklaşımlar paradigmaları da oluşturur. Kuhn paradigma kavramını daha geniş bir ifade ile "belli bir bilimsel yaklaşımın doğayı sorgulamak ve doğada bir ilişkiler bütünü bulmak için kullandığı açık ya da örtülü bütün inançları, kuralları, değerleri ve kavramsal araçları" kapsayacak şekilde kullanır (Kuhn, 2017, s. 19). Bu açıdan düşünüldüğünde her paradigmanın belli standartları ve ölçütleri vardır ve bu ölçütler paradigmaların birbirine çevrilmesini de engeller. Paradigmaların karşılaştırılması hususunda da tarafsız bir ölçüt niteliği taşıyacak ortak veriler olmadığından ve paradigmaların farklı kuramsal bakış açılarının farklı olgu algılamalarına yol açmalarından dolayı birbirine çevrilmesi de mümkün değildir (Yalçın, 2001, s. 5-6). Araştırmacı olarak bu bağlam herhangi bir paradigmayı diğerine üstün görmediğim fikrinin altını çizmeyi gerektirir. Tıpkı Dey'in (2005, s. 3-4) belirttiği üzere bu paradigmalar ve kabulleri arasındaki farkları abartmak ve hatta birini diğerinin karşısına koymak kolaydır. Araştırmacı olarak maksadım bu farkları abartarak mevcut karşıtlığı pekiştirmek ve çalışma boyunca daha yakın durulan paradigmanın savunmasını yapmak değildir. Aksine ilgili kabullere ilişkin değerlendirme yaparak çalışma boyunca nerede durduğumu ve bu kabullerin çalışmayı nasıl şekillendirdiğini açıkça göstermeye gayret

ettiğimi belirtmeliyim. Diğer bir ifade ile belli bir pozisyondan çalışıyor; diğer pozisyonların her birinin kendi içerisinde bütünlüğü ve geçerliği olduğu fikrini (Marshall, 1981, s. 399) savunuyorum.

Bir araştırmacının sahip olduğu paradigmalar beraberinde hangi ontolojik, epistemolojik, aksiyolojik, metodolojik varsayımları getirmektedir? Öncelikle bu vurguların nasıl tanımlandığına kısaca yer vermek gerekir. Ontoloji; gerçekliğin doğası hakkındaki düşüncelerimizdir. Epistemoloji; bilginin ne olduğu nasıl doğrulanabileceği sorularına verdiğimiz yanıttır. Aksiyoloji ise, araştırmada değerlerin rolü üzerine düşündüklerimizi kapsar ve son olarak metodoloji araştırma süreci hakkındaki inanışlarımız olarak ifade edilebilir (Creswell, 2013, s. 20). Araştırmacıların tüm bu varsayımlara ilişkin tercihleri ve karar alışları kendilerini pozitivist paradigma temelinde şekillenen nicel araştırmaların ya da yorumlamacı paradigma etrafından gelişen nitel araştırmaların bir parçası haline getirir. Böylelikle araştırma sürecinin nasıl yürütüleceği ve bu süreci besleyen gerçeklik, bilgi ve değerlerin nasıl anlamlandırıldığına ilişkin bir yol haritası da belirlenmiş olur.

Sosyal bilimler açısından düşünüldüğünde doğa bilimlerinin yöntem ve metotlarının sosyal bilimlere aktarılması ile oluşan pozitivist paradigma tekrarlanabilen ölçümler, kavramların işlevsel olarak tanımlanması, mantıkla ortaya çıkarılan hipotezler, bilginin genellenebilirliği ve objektifliği vurguları ile çerçevelendi. Pozitivist paradigmayı benimseyen araştırmacılar da nedensel açıklamalar çıkarıp ve görülür, bilinir, nesnel dünya hakkında tahminlerde bulunmayı hedeflediler. İster istemez bu bakış açısı insanların deneyimlerini nicel değişkenlere indirgerken yalnızca olguları bir araya getiren fakat onları temellendirmeye herhangi bir katkıda bulunmayan, olgularla değerleri birbirinden ayrıştıran bir çeşit objektif ve pasif gözlemciliği kapsıyordu. 1960'larda Amerikalı birçok nicel araştırmacı nitel araştırmayı "fıkra tarzında, sistematik olmayan ve taraflı" olarak değerlendirdiler. Nitel araştırma sonuçlarının doğruluğu ve geçerliliğini kabul etselerde bu araştırmaları nicel araçları geliştiren ve başlangıçta uygulanan bir ön çalışma gibi gördüler. Nitel araştırmalarda uygulanan görüşme ve gözlemleri kesin anketler ve daha etkili deneyler tasarlamak için kullandılar (Charmaz, 2015, s. 26). Başka bir ifade ile pozitivist paradigma ile hareket eden araştırmacılar çalışmalarının "bilimsel" olması için tıpkı fen bilimlerinde olduğu gibi sosyal, insana ait olan olguları bağımlı ve bağımsız değişken olarak niteleldiler (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 30).

Pozitivist paradigmaya karşı çıkışın tarihi yirminci yüzyılın başlarına rastlar. Önce pozitivist paradigmanın ekseninde araştırmalar yapan bilim insanları farklı paradigmalara yöneldi. Dilthey, Gadamer, Weber gibi düşünürler sosyal bilimlerin doğası gereği fen bilimlerinden farklılaşan yönlerine dikkat çektiler ve bu görüşlerine paralel olarak var olan yeni bakış açıları üzerinde tartışmaya başladılar (Weinberg, 2001). Gadamer beşeri bilimlerdeki bilginin tek bir yönteme indirgenemeyeceğini çünkü sosyal dünyanın metodolojik kurallarla kodlanamayan anlayış ve ön yargıları içerisinde barındırdığını (Gadamer, 2023) vurgularken; Feyerabend doğa bilimlerinin sağlamış olduğu standart metodolojik reçetelerin takip edilmesiyle önemli keşiflerin asla yapılamayacağını ve aksine bu türden keşiflerin genellikle standart araştırma kurallarının takip edilmesi yerine kırılmaların sonucu olduğunu savundu (Feyerabend, 2014). Ardından Kuhn ve Popper'ın görüşleri pozitivist çerçevenin katı, nesnel bakış açısına eleştirel bir yaklaşım getirmiştir. Bu entelektüel ortamın getirisi olarak, 1960'lara kadar pozitivist paradigmaya dayalı nicel sosyal araştırmalara yönelik eleştirilerin güçlenmesi bu yıllarda sosyal bilimlerde bir nitel araştırma rönesansının (Flick, 2014) yaşanmasına yol açmıştır.

Yükselişteki bu paradigma bilginin nesnel olarak üretildiği iddiasına karşı çıkarak bilme ve anlamlandırma sürecinin göreliliğine dikkat çeker. Sosyal olgular davranışı oluşturan genellenebilir ifade ve yasalar oluşturulması yoluyla değil ancak incelenen durumun kendisine özgü boyutlarının ayrıştırılması ile anlaşılabilir. Bu durum gerçekliğin büyük söylemler, büyük kuramlar şeklinde açıklanmasını geçersiz kılar. Gerçeklik; insanların bu yaratıma aktif olarak katıldıkları, bağlama özgü ve genellenebilirliğin benzer ortamlarla sınırlı kalabileceği kadar tekildir. Bu gerçekliklerin anlaşılmasında çalışılan olay ve olgular bulundukları ortam içerisinde incelenmekte ve araştırmacı bu olay ya da olguları olabildiğince derinlemesine açıklamaya çalışmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 26-28). Yükselişteki bu paradigma "post pozitivizm, sosyal yapılandırmacılık, post modern, pragmatizm, eleştirel teori, ırk ve feminist teorileri" kapsayacak şekilde yorumlayıcı çatılar olarak değerlendirilir. Bu çatı altında yer alan herhangi bir yorumlayıcı yaklaşım ile yapılacak araştırmanın soru ve amacına uygun olan bir desen birlikte kullanılabilir (Creswell, 2013).

Paradigmalar arasındaki bu farklılıklar aynı zamanda nitel ve nicel yöntemlerin aynı şeyi yalnızca farklı yollardan yapmak demek olmadığını da gösterir ve iki yöntemin açıklama gücü açısından "varyans teorisi ve süreç teorisi" olarak ayrımı yapılan belirgin

farkı da yeniden hatırlatır. Nicel araştırmacılar; dünyayı değişkenler ile görme, onlarla okuma eğilimindedir; açıklamayı değişkenler arasındaki istatistiksel bir ilişki olduğunu gösteren bir gösteri olarak görmektedirler. Buna karşın süreç teorisi dünyayı; insanlar, durumlar, olaylar ve bunların birbirine bağlayan, birbiri üzerinde etkisi olan süreçler açısından görme eğilimindedir ve açıklama bazı durumların ve olayların diğerlerini nasıl etkilediğine dair bir analize dayanmaktadır. Örneğin; nicel araştırmacılar x'deki varyansın y'de varyansa neden olup olmadığını ve ne ölçüde varyansa neden olduğunu açıklamaya çalışırlar. Nitel araştırmacılar ise, diğer yandan, x'in y'ye neden olurken nasıl bir rol oynadığını, x ve y'yi birbirine bağlayan sürecin ne olduğunu sorar. Bu açıdan nitel araştırmalarda ulaşılması istenen entelektüel hedefler nicel araştırmadan oldukça farklılaşır. Nitel araştırmacılar için entelektüel hedeflerden ilki dahil oldukları olayların, durumların, deneyimlerin ve eylemlerin anlamlarını kavramaktır. Anlam kelimesi nitel araştırmalarda zaman zaman "katılımcıların bakış açısı" şeklinde ifade edilirken içerisine biliş, duygu, niyet ve daha birçok şeyi dahil edilebilir ve aynı zamanda bakış açısı anlamaya çalışılan gerçekliğin de bir parçasıdır. İkinci hedef, katılımcıların içerisinde hareket ettikleri bağlamı ve bu bağlamın eylemleri üzerindeki etkisi anlamaktır. Nicel araştırmalara göre daha az sayıda katılımcı ile çalışıyor olmak katılımcıların bireyselliklerini korumaya yardımcı olurken aynı zamanda anlamların hangi koşullar altında nasıl şekillendirildiğini anlamayı daha mümkün hale getirir. Üçüncü hedef olay ve eylemlerinin gerçekleştiği süreci anlamaktır. Merriam'ın (2023) belirttiği üzere "nitel bir araştırmada ilgi, sonuçtan ziyade süreçtedir." Dördüncü hedef; beklenmedik olayları ve etkileri tanımlamak ve sonrakiler hakkında yeni teoriler üretmektir (Maxwell, 2022, s. 29-31). Bu çalışma için var olan bu entelektüel hedeflerin yanı sıra -ne kadar dikkate alınacağı ve önemseneceğini bilmeksizin- pratik bir hedefe de sahip olduğumu ifade etmeliyim. Bu çalışmayı tasarlarken daha az düşündüğüm ya da kendisini daha az hissettiren ancak saha süreci devam ettikçe belirginleşen özellikle tarımın, kırsal alanlara dönüşün desteklenmesine yönelik hayata geçirilen projelerin nitelikleri, eksiklikleri ve katkıları üzerine "biçimsel bir değerlendirme" yapabilmektir. Katılımcıların bu konudaki deneyimlerinden hareketle mevcut resme yer verebilmenin özellikle tarımsal üretim ve hayvancılık yapan katılımcıların karşılaştıkları zorluklar, verilen destek projelerinden beklentiler ve bu projelerinin iyileştirilmesi için alternatifler sunma gayreti bu çalışmanın pratikte ulaşmayı hedeftir.

Çalışma süresince yorumlayıcı geleneğe/paradigmaya ait bir düşünce, yaklaşım ve hedeflere sahip olmamın sebeplerini ifade edebilmeyi gerekli görüyorum. Öncelikle pozitivist geleneğin vurguladığı şekliyle, gerçekliğin biricik olduğu ve bu gerçekliğin ölçülüp genellemelere ulaşılabileceğine ilişkin bir inanç ve kaygı taşımıyorum. Aksine yorumlamacılığın ontolojik kabulleri ekseninde gerçeğin sosyal ortamda oluştuğu, karmaşık ve değişken/değişebilen yapısı gereği bilmenin yolunun; bireylerin nesneleri, olayları, tutumları, davranışları nasıl yorumladıkları ve ne şekilde anlamlandırdıklarına bakmak olduğu görüşüne (Glesne, 2013, s. 11) çok daha yakın bir noktada bulunuyorum. Bu yakınlık diğer paradigmanın bakış açısı, yöntem ve kabullerine muhalif bir konumda bulanmak anlamında değerlendirilmemelidir. Zira tıpkı Wolcott'un (2009, s. 79) belirtiği üzere bu türden bir muhalefet birinin diğerine ne katkıda bulunabileceği de dahil olmak üzere her birinin yapacağı katkıyı azaltır. Bununla birlikte yorumlamacı gelenek bireylerin yorumlama ve anlamlandırma sürecini belirli bir bağlam ya da geniş bir kültür içerisinde görebilme imkânı ve hedefine odaklanıyorum. Ayrıca Miles, Huberman ve Saldana'nın (2023) vurguladığı şekliyle nitel alan araştırmalarında "yerel nedensellik" olarak adlandırılan ve özel sonuçlara yol açan gerçek olaylar ve süreçlere dair yapılan açıklamaları (s. 125-126) yalnızca sayısallaştırılmış yaklaşımlardan daha elverişli görüyorum. Katılımcılarla derinlemesine ve uzun süreli temasa dayalı bir saha sürecini içeren bu çalışma için yorumlamacılığın adımlarını takip etmek kişisel, entelektüel ve pratik hedeflerin bir ürünüdür. Hem araştırmacı olarak hem de araştırma grubu için beklentimin; sahanın renklerine, dokularına ve örüntülerine dair daha fazla farkındalık ve süreci tüm yönleri ile deneyimleyebilmek olduğunu ifade edebilmem mümkündür.

Yorumlayıcı paradigmadan mülhem nitel araştırma tasarımları/yaklaşımlarının kuramsal temelinde sosyoloji, psikoloji, felsefe, antropoloji, dilbilim gibi farklı disiplinler bulunur. Bu disiplinler bir yandan nitel araştırmalara bir bakış açısı kazandırırken diğer yandan da yöntem olarak katkıda bulunmuşlardır. Örneğin; insanların kültürel ortamlar ve insanların geliştirdikleri davranış kalıpları arasındaki ilişkiyi konu edinen antropoloji bilimi etnografya araştırmalarının da temelini oluşturur. Benzer şekilde sosyoloji biliminin bakış açısı da nitel araştırma yöntemlerine önemli katkılarda bulunmuştur. Genel itibariyle ifade edildiğinde sözü edilen disiplinlerde ortak amacın; insan davranışını, kendi ortamı içerisinde ve çok boyutlu anlamaya çalışmaktır. Bu disiplinler amaçları doğrultusunda benzer yöntemler kullanabilecekleri gibi,

araştırma problemlerini disiplinin önceliklerine göre farklı şekillerde belirleyebilmekte ve sonuçları analiz etme biçimleri de farklılaşabilmektedir. Disiplinler içerisinde bu çeşitlilik bile insan davranışının karmaşık, tek boyutlu olmayan yapısı hakkında bir fikir oluşturmamıza yardımcı olur. Öyleyse öncesinde sınırları ve kapsamı katı bir şekilde belirlenmiş yöntemler yerine çok boyutluluğa imkân sağlayan nitel araştırmaların kullanılması "insan, insan davranışı, sosyal olay ve olgu"ların anlaşılmasında daha zengin bir anlayışı da beraberinde getirecektir (Creswell, 2013, s. 38-39).

Bu kapsamda nitel araştırmaların "bir problem ya da konunun keşfedilmesi" amacı taşıdığını vurgulamak önemlidir. Keşif; bir grubun veya topluluğun çalışılması, ölçülemeyen ya da ilk bakışta fark edilemeyen değişkenlerin, ilişkilerin belirlenmesi veya söz hakkı verilmeyen sesleri duyma gereksinimi ile ilgili olabilir. Nitel araştırmalar aynı zamanda kompleks bir konuya detaylı bir bakış açısı sağlayabilmek amacıyla da yapılabilir (Creswell, 2013, s. 47-48). Detaylı bir bakış açısı geliştirmek; araştırmanın katılımcıları ile konuşmayı, toplumsal yaşamın farklı alanlarında onlarla temas etmeyi, bazen misafirleri, bazen arkadaşları bazen de araştırmacı olmayı gerekli kılar. Bu çalışma amaç ve kapsamı doğrultusunda amaçlı örnekleme yoluyla ulaşılan araştırma grubu ile etnografik metodoloji ve temellendirilmiş kurama dayalı bir çalışma olarak yürütülmüştür.

3.1 Sahayı Aydınlatan Yöntemsel Işıklar

Her farklı paradigmanın varlığının kabulü, tercihimiz hangisine daha yakın durduğumuzla ilgili olursa olsun, farklı sosyolojilerin ve metodolojilerin varlığını da görmeyi gerektirir. Bu durumda tek bir metodoloji ve tek bir yöntemden söz etmek de mümkün olmaz. Ancak çoğu durumda metodoloji ve metod kavramları arasındaki ilişki karmaşık bir görünüme sahiptir ve kavramlar genellikle birbirinin yerine kullanılır. İki kavram arasındaki fark ifade edilmeye çalışıldığında metodoloji "bilimsel araştırma sürecinin nasıl olması gerektiğini inceleyen normatif disiplinin adıdır." Araştırma metodolojisi denildiğinde ise "araştırmacının felsefi ve teorik bakış açısına" gönderme yapan bir kavram olduğunu söylenebilir. Metot ise; veri toplama teknikleri ve bunların kullanımıyla ilgilidir (Harvey ve MacDonald, 1993'den aktaran Dikeçligil, 2017, s. 34). Öyleyse metotun araştırma sürecinin eylemsel boyutunu; metodolojinin ise eylemsel boyutu oluşturan zihinsel ögeleri de kapsadığı ifade edebilmek mümkündür. Araştırma metodolojilerinin sahip olduğu felsefi ve teorik bakış açıları Sayer'in (2017) belirttiği gibi tek yönlü olabilir ve araştırılan konu ya da nesnenin yalnızca belli yön ve

özellikleri aydınlatabilir. Bu durum bakış açılarını güçlendirdiği kadar aynı zamanda gerçekliğin tüm yönleri aydınlatabilmeleri açısından yetersizliklerine de işaret eder. Burada *araştırmacının tutumu nasıl olmalıdır?* Sorusunun cevabını düşündüğümüzde kuramları birbiri ile rekabet eden bir pozisyonda görmek ve kullanmak yerine, tamamlayıcı yönlerini görebilmek, aralarında karşılaştırmalar yapmak, sahip oldukları zengin açıklama güçlerinden yararlanmanın sağlayacağı avantajları görebilmek önemlidir. Tıpkı Miles, Huberman ve Saldana'nın (2023, s. 7) belirttiği üzere "araştırma yapmak metodolojik kurallara sıkı sıkıya bağlı kalmaktan daha çok bir zanaattır. Hiçbir çalışma standart bir metodolojiye uyum sağlamaz; her bir araştırma araştırmacının kullandığı yöntemi araştırma yaptığı özgün bağlama uyarlamasını gerektirir.

Bu kapsamda kentlerden kırsal alanlara doğru yaşanan yer değiştirme sürecini anlamak, anlatmak ve anlamlandırabilmek amacıyla katılımcıların yaşam alanlarına ulaşabilmeyi, deneyimlerini gözleyebilmeyi ve bir parçası olabilmeyi hedefledim. "Derinlemesine ve yerinde" araştırma yapma kabulü bu çalışmanın etnografik taraflarından biriydi. Dahası Wolcott'un (1999, s. 358) belirttiği üzere bir görme biçimi olarak etnografi, araştırmacılara anlamlı kavramsal çerçeveler sunarken bir araştırma metodolojisi olarak etnografya, "yapmacık ortamlarda çalışılan yapmacık sorunlarla ilgili araştırmalara ya da istatistiksel anlamlılık düzeyleri yüksek ancak öze ilişkin anlamlılıktan yoksun olarak rapor edilen konulara karşı derinden hissettiğim şüpheciliğe karşı sağlıklı bir panzehir" gibidir. Öte yandan özellikle literatür kısmında da yer verildiği üzere henüz hakkında çok fazla şey söylenmemiş, araştırılmamış bu alanda çalışmak saha verilerini öncelememi, kuramsal bakış açılarını ise "sahaya bir oryantasyon" (Charmaz, 2015) gibi görme fikrini de beraberinde getirdi. Başka bir ifade ile elimde ölçüleri esnek hazırlanmış bir giysi yoktu ve ben bu giysiye en uygun bedeni aramıyordum (Ceyhan, 2013, s. 91). Bu anlamda kuramsal bakış açıları ve literatür elde edilen verinin analizi esnasında tüm detayları görme, derinleştirme ve kavramsal sınıflandırma da yardımcı bir araç olarak kullanıldı (Strauss ve Corbin, 1998). Bu noktada Dey (2005, s. 65-66) araştırmacıları uyarır. Açık bir zihin ile boş bir kafa arasında fark vardır. Veri analizinde birikmiş bilgiyi kullanmamız gerekir, ondan vazgeçmemiz değil. Mesele mevcut bilginin kullanıp kullanılmayacağı değil, nasıl kullanılacağıdır. Yapılması gereken kendimizi vaktinden önce belirli bir perspektife bağlamadan ve böylece analizimiz için seçenekleri dışlamadan bir odak noktası bulabilmektir. Böylece araştırma sürecinde etnografi ve temellendirilmiş kuram birbirini tamamlayan avantajlı metodolojik

anlayışlar olarak değerlendirildi. Nitekim, içerisine girilen ortamın tasvir edilmesini de içeren bir etnografik bakışın -daha yapısal- yanına temellendirilmiş kuramın "süreçleri" tekrar tekrar yapılandırmamıza imkân sağlama gücü olabildiğince birlikte kullanıldı.

Etnografi, aynı kültürü paylaşan bir grubun incelenme ve yorumlanma biçimi hem de araştırmanın nihai, yazılı ürünüdür. Etnografi bir süreç olarak düşünüldüğünde, daha çok katılımcı gözlem/katılarak gözlem yoluyla araştırmacının bireylerin gündelik yaşamlarının içine girdiği, mülakatlar gerçekleştirdiği, uzun süreli ve geniş çaplı gözlemleri kapsamaktadır (Creswell, 2013, s. 90). Başlangıçta doğa bilimleri merkezli olarak ortaya çıkan etnografik araştırmalar antropoloji bilimi kapsamında ötekini inşa etmek amacıyla yürütüldü. Uzak coğrafyalardaki hakkında pek az bilgi sahibi olunan ya da hiç bilgi edinilmemiş toplumlar Batı merkezli bakış açısı ile inceleniyordu. Çalışmalarda araştırmacılar çalıştıkları toplum ya da grupla uzun süre boyunca temas etmeyi gerekli bir şart olarak görmüyorlardı, sürece ilişkin gözlemlerini uzaktan yapıyor ve yazıyorlardı (Erduyan, 2014, s. 86-87). Bu sebepledir ki sömürgeci antropoloji adıyla anılan bu gelenek "tarafsız bir bilim insanı" olarak antropoloğun ötekini "nesnel ve doğru" bir şekilde metne aktarması beklenti ve çabasını içeriyordu. Başka bir ifade ile klasik antropoloji çalışmalarında nesnellik kaygısının bulunduğunu ve metin içerisinde etnografın sanki bir yabancı olarak yer aldığını ifade etmek mümkündür (Atay, 2017, s. 191-194). Özellikle dönemin İngiliz antropologları çalışmalarını evlerinden çıkmadan uzak yerlere ve insanlara dair yaptıkları okumalara dayanarak yürütüyorlardı. Bu dönemde ele alınan konular arasında askeri amaçlar, ticaretin genişlemesi, turizm, misyonerlik arzusu bulunuyordu. 1920 yılına gelindiğinde antropologlar, evlerinde rahatsız olmaya başlayarak daha büyük sayılarla alana, fakat sadece daha uçlardaki yerlere gitmeye başladılar. Bazen kısa süreliğine gidilen bir misyon görevinde bazen bir gemi güvertesinde bazen de koloni karakolunda bulunan araştırmacılar, yerli yaşamın özellikleri ve zorluklarına çok da yaklaşmadan mesafelerini koruyarak değerlendirmelerini yaptılar. Kendilerinden sonra gelen meslektaşları tarafından küçük düşürücü bir manada "veranda antropologları" diye anıldılar. "Kişisel tecrübe veya açık hava" etnografisine dönüş ise Bronislaw Malinovski'yle olmuştur; I. Dünya Savaşı sırasında kendisini Trobriand Adalarındaki yerlilerin arasında sürgünde bulmuştur aslında bu durum onun da işine gelmiştir. Amerika'da ise, alan çalışmalarını etnografiye dahil eden kişi Fransız Boas'tır. Boas, etnografi çalışmalarının üniversite dışına çıkarılarak hakkında yazılan kişilerin yaşam dünyalarına girilmesi gerektiği konusunda

ısrarcı olmuştur. Her iki isim de böylelikle araştırmacıları masa başından uzaklaştırarak alana doğru itmiştir (Maanen, 2017, s. 22-25).

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle artık dünyanın da sömürgeciler tarafından işgali tamamlanmıştı. Ötekini yaratmak amacıyla ortaya çıkan antropoloji çalışmaları bu dönemde sömürgecilikle arasındaki bağlantı yüzünden adeta günah keçisi ilan edilmişti. Bu suçluluk hali antropologları bu kez kendi toplumları içerisinde ancak "marjinal olana" yönlendirdi. Chicago Üniversitesinden bir grup araştırmacı (W.I. Thomas, R. Park ve E. Burgess) katılımcı gözlem tekniğini kullanarak "alan çalışması" şeklinde tanımladıkları çalışmalara başladılar. Chicago'yu kendi çalışmalarının merkezi koyan araştırmacılar bugün klasik olarak kabul edilen etnografi metinlerini ve eserlerini de ortaya çıkaran kişiler oldu (Glesne, 2013, s. 11). Hem kendilerini hem de öğrencilerini üniversite kapısından çıkarmaları ile heterojen, yoğun, canlı kültürle karşılaşacak hem de bu kültürleri eve getireceklerdi. Burada yöntem, kültüre doğrudan katılım ve belli şeyleri ortaya çıkarmaya vurgu yapmaktadır (Maanen, 2017, s. 27).

Başka bir deyişle etnografinin araştırdığı konu, topluluk ve coğrafi alan süreç içerisinde farklılaştı. Antropolojinin geçirdiği bu reoryantasyon (Atay, 2017, s. 191) etnografik araştırmalarının amaçlarını da değiştirmiştir. İzole yaşam ve kültürlerin dışarıdan "nesnel bir gözle" betimlenmesinden ziyade (Creswell, 2013, s. 91) katılımcı araştırmacı etkileşimi aracılılığıyla yapılandırılan ilişkiler, eğilimler, karşılaşmalar ve diyalogları her iki taraf açısından da yazmayı ve değerlendirmeyi amaçlar. (Harmanşah ve Nahya, 2018, s. 27). Bugün gelinen noktada etnografik çalışmaların yapılabileceği alanlar sınırsızdır. Siyaset bilimi, hukuk, sosyal psikoloji, tıp, psikiyatri, reklamcılık, kamu yönetimi, iletişim, iş idaresi, bilişsel çalışmalar, ceza-adalet sistemi, politika çalışmaları gibi alanlarda çalışan etnograflar bulunmaktadır (Maanen, 2017, s. 36-37). Ayrıca çok kültürlü ve çok alanları etnografik çalışmalara ilgi artmaktadır.[25]

Genzuk (2003) etnografik araştırmaların dayandığı üç temel metodolojik prensip olduğunu ifade eder. Bunlarda ilki *doğacılıktır.* Doğacılık fikri, sosyal olay ya da olguların oluştukları yerde ve her kim tarafından tecrübe ediliyorsa bizzat gözlemlenmesi içerir. Aynı zamanda bu düşünce sosyal olay ve olguların ortaya çıktıkları yapı içerisinde açıklanması gerekliliğine de vurgu yapar. İkinci prensip *anlamadır.* Her insanın kendi kararlarını alırken ve hareket tarzını belirlerken içerisinde

[25]Bakınız: (Akın, 2020); (Dişli, 2022); (Akyol Kip, 2016); (Genç, 2021); (Gürcüm ve Arslan, 2016).

bulunduğu ortam, durum ve zamansal sürecin etkileri dikkate alındığında insan davranışının sabit ve tahmin edilebilir olması mümkün görünmez. Anlama için yapılması gereken bizzat sahaya gidilip yapılandırılmamış görüşmeler aracılığıyla veri toplanmasıdır. Bir diğer özellik ise *keşiftir.* Keşif sürecine ket vurduğu düşünülen şey araştırma öncesinden sahip olunan hipotezler ve ön kabullerdir. Araştırmacı mümkün olduğunca bu kabullerinin farkında olarak hareket etmelidir. Buradaki farkındalıktan kasıt araştırmacının sahip olduğu ön yargılar, tecrübeler ya da bilgilerin araştırılan konuyu anlamada kendisine engel olmaması ya da onu yanlış yönlendirmemesidir. Bunun tamamen mümkün olmadığına inanarak ama yine de etkilerini minimuma indirmek için gerekli çabanın sarf edilmesi gerekli görülmektedir. Bunun içinde yeni fikirlere ve dinlemeye açık olmak, sahip olduğumuz fikirlerin araştırma verilerini yönlendirmesine meydan vermemek esastır (Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın, 2015, s. 209).

Bu prensipleri dikkate alarak sahada olan bir araştırmacı için etnografi bir öğrenme süreci (Spradley, 1979) olarak görülebilir. Öğrenme sürecinde -tıpkı bu araştırmada da olduğu gibi- davranışlar, sözler, duygular, inançlar, etkileşimler, farklılıklar hem ayrı ayrı hem de bir bütün olarak bir anlam ifade eder ve her biri bir veri olarak görülür. Çalışılan alan öyle ilginç görünür ki, araştırmacı her şeyi öğrenmek ister. Çok sayıda ancak birbirini ile bağlantısı kurulamayan veri oluştuğunda yapılması gereken nedir? Bu noktada temellendirilmiş kuramın avantajı ortaya çıkar. Ortamdaki resmin bütününü daha en başından beri verilerin karşılaştırılması, kategoriler oluşturulması ve aralarındaki bağlantıların düşünülmesi ve kurulması yoluyla gösteren temellendirilmiş kuram bu anlamda verinin düzenlenme ve yapılandırılma süreçlerine de katkı sağlar (Charmaz, 2015, s. 72-73).

Kurucuları Glaser ve Strauss'tan başlayarak gelişen temellendirilmiş kuram da nitel araştırma yaklaşım/geleneği içerisinde yer almaktadır. Süreç içerisinde değişme ve gelişmelerin olduğu temellendirilmiş kuram yöntemi temelde sosyal olgu ve olayın bizzat cereyan ettiği yerdeki araştırmadan elde edilen verilere dayalı bir teori geliştirilmesi süreci olarak açıklanabilir (Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın, 2015, s. 202). Yöntemin amacı ile ilgili oluşan fikir birliği de "veri toplama ve analiz süreçlerini birlikte yürütmek, sahadan toplanan verilerden tümevarım yapmak ve bu işlemlerin sonucunda bir kuram geliştirmek" olarak ifade edilmiştir (Kasapoğlu, 2015, s. 16). Temellendirilmiş kurama göre sosyal yaşamda her şey birbiri ile ilişkilidir. Başka bir ifade ile eylemler ve kavramlar diğer eylem ve kavramlarla ilişkili olduğundan hiçbir

şey birbirinden bağımsız değildir ve nedensiz olarak gerçekleşmez (Charmaz, 2015). İlişkilerin ve gerekçelerin açığa çıkarılmasında katılımcıların yaşam deneyimlerini oluşturdukları alanlara girmek, temas etmek oldukça önemlidir. Bu araştırma açısından etnografinin araştırmacıyı sahasına dâhil eden güçlü tarafı, sürecin katılımlı olarak gözlenmesine imkân sağlaması ve temellendirilmiş kuramın yapının içerisinde ama tümüyle yapıya teslim olmadan katılımcıların kendi anlatılarını oluşturmalarına imkân veren yönü birbirini tamamlayan ve besleyen araştırma anlayışları olarak değerlendirilmektedir.

Temellendirilmiş kuram çoğunlukla çok az şeyin önceden bilindiği alanlarda kuram oluşturmak ya da var olan bilgiye güncel bir bakış açısı sağlamak amacıyla kullanılır. Bu süreçte araştırmacının, katılımcılarının bulundukları ortamlara bakış açılarını sistematik bir biçimde ilişkilendirmek için, eylemlerin yapıldığı alanlarda, doğal durumlarda çalışması önemlidir (Baszanger, 2011, s. 354). Sosyal bilimlerde değişen bakış açıları ve ilerlemeler temellendirilmiş kuram yaklaşımında da dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Bu dönüşümlere rağmen temellendirilmiş kuram yaklaşımlarının ortak özelliklerinden bahsetmek mümkündür. Bu ortak özelliklerden ilki çalışmalarının bir süreci açıklamasıdır. İkincisi temellendirilmiş kuram araştırmalarında yanlışlanması ve doğrulanması beklenen bir ön kabul, hipotez olmaksızın verilere bakmaya başlanmasıdır. Eş zamanlı veri toplama ve analiz sürecinin gerçekleşmesi bir diğer ortak özelliktir. Atkinson ve Hammersley (2007, s. 159) veri toplama ve analiz sürecinin eş zamanlı olarak gerçekleşmesi durumunun pratikte oldukça zor olduğunun altını çizer. Çünkü daha fazla veri üretimi için sahaya geri dönmeden önce verileri işlemek ve değerlendirmek araştırma alanından uzun süre çekilmeyi gerektirebilir. Araştırmacı analize yoğunlaştığında ise verilerinin eksik olduğunu, önemli veri ögelerinin tipikliğini değerlendiremediğini düşünebilir. Bu hususta karşılaşılan ikilemin aşılmasında tavsiye edilen veri üretiminin yanı sıra ne kadar analiz yapılabileceğine ilişkin kararların, araştırmanın amaçları ve araştırma sahasının dinamikleri -örneğin sahaya ne denli erişilebilir olduğunuz oldukça önemlidir.- düşünülerek alınması gerektiğidir.

Temellendirilmiş kuram araştırmalarında araştırmacılar genellikle uygun/amaçlı örnekleme ile çalışır ardından bu teorik örneklemeye dönüşebilir. Charmaz (2015) başlangıç/uygun örneklemenin araştırmacıları çalışmaya başlattığının teorik örneklemenin de nereye gideceklerini söylediğinin altını çizer. Başlangıç örnekleme

kriterler oluşturma ve verilere nasıl ulaşılacağını planlamaya dayanır. Diğer bir ifadeyle alana girmeden önceki "ayarları" yaparsınız. Teorik örnekleme ise nicel araştırmalarının sınırları içerisinde kullanıldığı şekliyle "bir popülasyonu temsil etme veya sonuçlarının istatiksel olarak genelleştirilmesini arttırmak ile ilgili değildir." Temellendirilmiş kuramda teorik örneklemenin amacı "kategorilerinizi açıklamaya yardımcı verileri elde etmektir (s. 280-281)." Diğer bir ifade ile araştırmacı kategorilerinin sınırlarını ve ilgi düzeylerini aydınlatmak ve tanımlamak için insanlar, olaylar veya bilgiler arar. Saha sürecinde toplanan verilerin yeni teorik iç görüler sağlamadığı noktada veri toplama sonlandırılır (Bryant ve Charmaz, 2007, s. 611). Temellendiriliş kuram yoluyla toplanan verilerden elde edilen teoriler ya da bakış açıları substantiftir (belli bir alanda sınırlandırılmış fenomeni açıklar). Bu bakış açıları farklı alanlara temas ettiğinde, daha kapsamlı bir forma dönüşebilir (Thornberg ve Charmaz, 2013; Rieger, 2019).

Temellendirilmiş kuramın ana hedefi bir kuram geliştirmek ya da kavramsal çerçeveler oluşturmak olduğundan veri toplama, analiz ve teori oluşturma süreçlerinin döngüsel bir niteliğe sahip olduğu ifade edilebilir. Sahadan alınan ilk verilerin analiz edilmesi araştırmacıyı yeni veriler toplamaya yönlendirmesi bakımından önemlidir. Bu süreçte diğer nitel araştırma desenlerinde olduğu gibi örneklem grubundan bütün verilerin toplanması, analiz edilmesi ve sonuca varılması gibi katı bir ayrım yoktur. Başka bir ifade ile verilerin toplanmaya başlamasını analiz sürecinin de başladığına işaret eder. Artan veriler kodlama ve kategorilere ayırma işlemlerine olanak sağlarken aynı zamanda sahada henüz fark edilmemiş zıt durumları da görebilmeye yardımcı olur. Nihayetinde yapılmaya çalışılan veriler aracılığıyla; araştırılan olguyu, süreci ve olgu ve süreçleri oluşturan bağlam ile sonuçları kendi aralarındaki ilişkiler dâhilinde ortaya çıkarmaktır (Seggie ve Ergin, 2015, s. 109). Diğer bir deyişle yapılan kavramsal olarak geliştirilen ve sonra deneysel veriyle test edilen teorinin aksine, bu teoriyi çalışma boyunca ve çalışma verileri ile sürekli etkileşim içerisinde kalarak tümevarım yoluyla geliştirmek, veride gömülü teoriyi bulmaktır. Nihai olarak yapılan katılımcıların deneyimlerinin görüşerek ve gözleyerek teori üretilmesidir. İfade edilmeye çalışıldığı üzere sahip oldukları avantajları ve birbirini tamamlayan yönleriyle bu çalışmada etnografi ve temellendirilmiş kuram niteliksel araştırmalarda kullanılan bütün teknikleri içerisine alan araştırma yaklaşımları olarak kullanılmıştır. Çalışma boyunca katılımcı gözlem, yarı-yapılandırılmış görüşme, derinlemesine görüşme teknikleri ile çalışılmış ve ortaya çıkan büyük miktardaki veri temellendirilmiş kuramın araştırma sürecindeki

kontrolü sağlamaya yardımcı olan araştırma adımları ile yapılandırılmış ve düzenlenmiştir. Tıpkı Charmaz'ın (2015, s. 74) belirttiği üzere temellendirilmiş teorinin tüm veriler üretildikten sonra değil de, araştırmanın en başında itibaren verilerin sürekli karşılaştırılmasına dayanan yapısı yoğun etnografik verinin düzenlenmesini destekler. Diğer bir ifade ile temellendirilmiş kuramın veri toplamayı şekillendiren ve analizi vurgulayan adımları çok çeşitli renk ve desenlerdeki veriye ulaşma, üretme ve veri üzerine düşünme için "esnek" yönergeler olarak kabul edilmiştir.

Bu noktaya kadar etnografi ve temellendirilmiş kuram yaklaşımlarına dair pek çok şey söylediğimin farkındayım. Asıl soruya yanıtımı ise şimdi veriyorum. Bu çalışma neden etnografik olarak nitelendirilmiştir? Neden etnografik olarak nitelendirilmemelidir? Etnografik olan nedir? Çalışmanın başlangıcında çok daha fazla üzerine düşündüğüm bu sorular araştırmanın entelektüel hedeflerin yanı sıra kişisel hedeflerle yoğun teması, saha sürecinin başlaması, araştırmacı olarak kendimi "orada" konumlandırmam, düşünümsellik, etkileşime dayalı yoğun veri üretimi ve analizlerle birlikte kendini yazdıran bir metinle buluşmam ile adeta bertaraf oldu. Ta ki bu sorular başka bir ses tarafından yeniden soruluncaya kadar. İşittiğim bu ses belki sonrasında çok geç kalınacak cevapları "zamanında ve yerinde" verebilmem için bir fırsat yarattı.

Bu bölüm içerisinde de vurgulandığı üzere özellikle etnografik araştırmalar tarihsel süreç içerisinde "farklılaştı." Bu dönüşümün yanı sıra etnografinin metot mu, metodoloji mi, ortaya çıkan ürünün kendisini mi, bir yazma biçimi mi olduğu tartışmaları alevlendi. Öyle ki Ingold (2017) "Bu Kadar Etnografi Yeter!" diyerek etnografiyi değersizleştirme tehditlerini konu edindi ve bu tehditlerden kurtulmanın yolunun etnografiyi "sınırlandırmak" olduğunun altını çizdi. "Etnografik Düşünmek" çalışmasına "etnografik araştırma sadece saha çalışmasının yürütülmesi ile ilgili değildir." Cümlesi ile başlayan Atkinson da (2017, s. 1) Ingold'un kaygılarını paylaşıyor görünüyor hatta zaten bunu ifade ediyordu. Çalışması boyunca etnografi terimini katılımcı gözlem ve araştırmacının seçilen araştırma ortamıyla doğrudan etkileşimine dayalı keşif ve analize yönelik genel bir yaklaşımı ifade edecek şekilde kullandığını belirtir ve etnografinin bir veri toplama stratejisinden çok daha fazla olduğunu yazar. Bu kabul içerisinde yer alan "keşif" vurgusu veriler ve fikirler arasında sürekli ve yinelemeli bir sürece işaret eder ve böylece etnografik araştırmanın mantığı da saha çalışmasını yürütürken analitik olarak düşündüğümüz veya düşünmemiz anlamına gelir.

Wolcott ise (1999, s. 165) benzer bir şekilde etnografik araştırma tekniklerini kullanmanın bir çalışmayı havuzda bir yere yerleştirmek için yeterli olduğunu ancak "etnografiklik" iddiasının gücünün teknikten daha fazlasına bağlı olduğunun altını çizer. Etnografik bir alana sığmayan çalışma türlerinden biri ile Skukauskaitė (2023, s. 9) etnografik mantık ve hedeflerle uyumlu olmayan amaçlar için yalnızca etnografik geleneklerden türetilen yöntemleri kullanan çalışmaları kasteder. Bu yöntemlerin kullanımı bir çalışmayı etnografik yapmaz. Çünkü yöntemler, veri toplama ve analiz araçlarıdır ve farklı araştırmalarda çeşitli şekillerde kullanılabilir. Böyle düşünüldüğünde etnografi bir yöntem değil, bir epistemoloji/bilme biçimidir ve belirli etnografik hedefler ve gündelik hayatın karmaşıklıklarını temsil etme yolları tarafından yönlendirilen teorik olarak temellendirilmiş, tutarlı ve şeffaf bir araştırma mantığı gerektirir. Diğer taraftan O'Reilly (2009, s. 2-3) "saha çalışması" teriminin sanki hepsi tek ve aynı şeymiş gibi katılımcı gözlem ve etnografi ile karıştırıldığını belirtir. Saha çalışması, anket araştırmalarında soru formlarının dağıtıldığı veya yüz yüze görüşmelerin yapıldığı veri toplama dönemini ifade etmek için de kullanılır. Etnografik saha çalışması ise şu unsurlardan herhangi birini veya tümünü içerebilir; "erişim sağlamak, katılımcıları işe almak, içeriden bir rol oluşturmak, emik bir bakış açısı kazanmak, yakınlık kurmak, kapı bekçileri, kilit bilgi verenler, dışarı çıkmak." Bütün bunların bir kısmı veya tamamını içeren bir saha sürecinde farklı yöntemler kullanılabilir. Katılım, gözlem, bireysel görüşme, soru sorma gibi. O halde etnografi araştırma konusunda bir dizi temel kritere dayanan bir metodolojidir. Etnografi yinemeli-tümevarımlı bir araştırmadır. İnsan aktörlerle "doğrudan ve sürekli teması, olanları izlemeyi, söylenenleri dinlemeyi, sorular sormayı içeren bir yöntemler ailesinden" faydalanır. İnsan deneyimlerinin indirgenemezliğine saygı duyan, hem teorinin hem de araştırmacının rolünü kabul eden, insanları yarı nesne yarı özne olarak gören yazılı anlatımlarla sonuçlanır.

Bütün bu vurgular katılımlı gözlem ve görüşme tekniklerinin kullanımı ya da başka bir tekniği kullanarak saha araştırması yapmanın bir çalışmayı "etnografi/etnografik" nitelemek için yeterli olmadığını açıklar ve aynı zamanda etnografik araştırmanın ne olduğuna dair anlatıları da içerir. Wolcott (1999, s. 304-306) bu noktada etnografi ile ilişkilendirilen çok sayıda özelliğin olduğunu ancak hiçbirini kendisini kesinlikle iddia etmediğini belirtir. "Bariz olanların bile istisnaları vardır: Her etnografya alışılagelmiş tüm kriterleri karşılamaz." Belki de ihtiyaç duyulan şey etnografiyi/etnografikliği

“standart” bir tarife indirgemek yerine yeni bir bakış açısı ortaya koymaktır. Bu bakış açısı genel olarak tanındığı alışılagelmiş özelliklere sahip olan ancak yine de tek bir malzemeye bağlı olmayan ve her durumda onu işleyen bireyin ellerinde benzersiz şeklini ve biçimini alan bir şey olmalıdır. O halde bir etnografik çalışmayı başlatmak için sayısız yol, seçilebilecek çok sayıda malzeme ve neredeyse sonsuz çeşitlilikte şekil, boyut, tat ve doku vardır. Bu çeşitlilik etnografinin geleceği hakkında karanlık öngörülerle hüzünlenmemizi de gerektirmez. Çünkü etnografya sonsuza dek tanımlanmaya ve yeniden tanımlanmaya devam edecek gibi görünmektedir.

Bu çalışmanın “etnografikliği” üzerine değerlendirilmesi gereken ilk husus sahada geçirilen süredir. Eğer Madden’in (2010, s. 18) belirttiği gibi etnografinin bir zamanlar araştırmacıların bazen toplulukla yıllarca yaşadığı, tipik olarak 12-18 aylık bir kalışı süresine sahip uzun vadeli bir taahhüt olarak görüldüğü kabulünü etnografiyi kuran başat bir öge diğer bir ifade ile sahada kalma süresinin başlı başına “etnografikliği” garanti ettiğini kabul edersek bu çalışma etnografi değildir. Benzer şekilde bu araştırma bir bütün olarak etnografik mantıktan yoksun, bir bilme ve anlama biçimi olarak etnografinin unsurlarından bağımsız, araştırmacının konumunu belirleyemediğiniz, “orada” olduğuyla ilgili şüpheye düştüğünüz, katılım ve gözlemini yetersiz bulduğunuz yalnızca katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşme tekniklerinin kullanıldığı nitel bir çalışma gibi görünüyor ve okuyucu da böyle bir tat bırakıyorsa yine bu çalışma etnografik değildir.

Bu noktada Wolcott (1999, s. 245-246) şu soruları sorar: “Kalış süresi kişinin erişiminin veya anlayışının garantisi midir? Etnografik bir geçerlilik iddiasında bulunabilmek için her zaman sahada aylar ve aylar geçirilmesi mi gerekir? Bir çalışmanın etnografya olarak nitelendirilebilmesi için ayrılması gereken azami bir süre yoksa veri üretiminin durması gereken keyfi ve kendi kendine dayatılan bir son tarih belirlenmeli midir? Ne kadar zaman yeterlidir? Madden (2010, s. 18) günümüzde uzun vadeli ve tek merkezli projeler hala yürütülürken, birçok etnografik çalışmanın çok daha kısa zaman dilimlerinde yürütüldüğü ve çok merkezli olabildiği ve/veya bir toplumun veya kültürün belirli bir yönüne veya unsuruna odaklanabildiğini belirtir. Üniversitelerdeki finansman kısıtlamaları, doktora ve yüksek lisans araştırmalarının süresini etkileyen zaman baskıları, bir zamanlar tipik olan topluluklarda yaşamaya harcanan zaman miktarının artık her zaman mümkün olmadığı anlamına geliyor. Bir zamanlar etnografinin ayrılmaz

bir parçası olan bütünsel tanımlamaların hayranlık uyandıran hedefi her zaman ulaşılabilir değildir ve bazı durumlarda arzu edilen bir şey değildir. Yine de, hem uzun vadeli hem de kısa vadeli etnografinin paylaştığı şey, belirli sosyal ve kültürel bağlamlarda insan olmanın ne anlama geldiğini takdir etmeyi amaçlamasıdır. Madden'in belirttiği kısıtlamalar bu çalışma içinde geçerliydi. Metin içerisinde vurguladığım üzere kırsala dönüşçüleri bireysel olarak çalışmanın en büyük zorluğu farklı yerlere gitme, orada bulunma, katılmadır. Çalışmanın sahası altı şehre yayılmış olmasının ötesinde aynı şehirde bulunan katılımcılar dahi aynı kırsal alanda yaşamamaktadır. Bunları vurguluyor olmam sahada geçirilen sürenin değerini önemsizleştirdiğim şeklinde değerlendirilmemelidir. Aksine araştırmacının saha çalışması için ne kadar zaman olursa o kadar avantaja sahip olacağına inanıyorum. Wolcott (1999, s. 246-247) zaman sıkıntısı çeken, tam kapsamlı bir etnografi yapamayacağının farkında olan ancak etnografik bir perspektife bağlı olanlar, hızlandırılmış koşullar altında etnografinin bazı tekniklerini kullanabilir ve bazı avantajlarından yararlanabilir mi? Sorusuna "her şeyde olduğu gibi, iyi bir şeyin fazlası olabileceği gibi azı da olabilir." Yanıtını verir. Yıllar ve yıllar sürebilecek bir projeye girişen bir araştırmacı, sonunda hiçbir etnografya elde edemeyebilir. Zaman tek başına etnografik başarıyı garanti edemez. Bu çözüm, değişen koşullara ve kısalan zaman dilimlerine metodolojik olarak uyum sağlamanın bir örneği olan huzursuz bir çözümdür. Etnografiyi samimi, uzun süreli tanışıklık geleneği içinde yürütmek için her zaman fırsat olacaktır, ancak bir zamanlar kutsal olan bu gelenek artık etnografinin kullanılabileceği tüm kullanım alanlarını tanımlamamaktadır. Diğer bir ifade ile her bir çaba, mutlak bir ölçekten ziyade göreceli bir ölçekte, yalnızca nihai sonuçta değerlendirilebilir.

İfade edilen bu sebepler ve alanın genel görünümü kırsala dönüş deneyimini konu edinen bu araştırmanın ve bu deneyime odaklanmak isteyen gelecekteki araştırmaların en başından itibaren etnografi sınırları içerisine dahil edilemeyeceği düşüncesini de akla getirebilir. O'Reilly (2009, s. 145) etnografinin ilk günlerinden bu yana sadece sosyal bilimi neyin oluşturduğuna dair fikirlerimizin değişmekle kalmadığını, aynı zamanda etrafımızdaki dünyanın da değiştiğinin altını çizer. Küreselleşme olgusu üzerine giderek artan literatür, "dünyanın tek bir yer olduğuna dair artan bir farkındalığı; karmaşık hareketlilikler ve karşılıklı bağlantılarla karakterize edilen bir dünyayı; sınırların ve sınırların giderek daha gözenekli hale geldiği bir dünyayı" tanımlamaktadır. Sonuç

olarak, etnograflar yerellik, yer, mekân ve zaman hakkındaki temel fikirleri yeniden düşünmek zorunda kalmış ve parçalanma, zaman-mekân sıkışması, küreselleşme ve bunun çoklu bağlantılarını anlamaya çalışmak için el yordamıyla yollarını bulmaya çalışmışlardır. Çağdaş çalışmalarda katılımın kapsamı, erişim sağlamak için (daha sonra mülakat yapmak veya diğer veri toplama araçlarını kullanmak için) toplulukta küçük bir zaman geçirmekten grubun kültürüne tamamen dalmaya kadar değişmektedir. Sıklıkla olduğu gibi, sahada geçirilen zaman kısalırsa dolayısıyla katılım da kısıtlanırsa, araştırmacı yine de raporlayacak yeterli bilgiye sahip olmalıdır, her ne kadar başlangıçta planlanandan daha mütevazı sonuçlar doğuracak olsa da (Wolcott, 1999, s. 157).

Bu çalışmanın "etnografik" olarak nitelendirilmesine üzerine şu hususları açıkça ifade etmeyi gerekli görüyorum. Bu yolla çalışmanın katılımcı gözlem, yüz yüze derinlemesine görüşme tekniklerinin kullandığı nitel bir araştırmadan ayrılan yönlerini gösterebilmeyi umuyorum. Bu araştırma yazar ve araştırmacı olarak kişisel hedeflerimden yoğun bir şekilde beslenen, ilk nüvelerinin çok erken tarihlerde atıldığı aslında tıpkı Madden'in (2010, s. 158) "etnografi yapmanın birçok yönden kişisel bir yolculuk ve başkalarının yaşam biçimlerinin incelenmesi" tanımlaması ile örtüşen bir anlama, bakma, anlamlandırma yoludur. Kişisel bir ilgi alanını etnografik bir ortama veya gruba dönüştürmek ve ardından bu ilgi ve grubu cevaplanması gereken bir soru olarak görmek, en baştan itibaren etnografik bir takdir sürecini başlangıç noktasıdır. Bir diğer ifade ile etnografi bir niyetle başlar. Bu niyet bir araştırmacının uygun bir soruyu çerçeveleme ya da etnografinin daha büyük bir meselenin anlaşılmasına nasıl katkı sağlayabileceğini fark etme becerisi olarak da tanımlanabilir (Wolcott, 1999, s. 302). Çalışmayı nasıl başlattığım, sahaya nasıl girdiğim, ilk temaslar, ortamdakiler üzerinde bıraktığım ve bırakmaya çalıştığım izlenimler, onlar hakkındaki endişelerim, izlenimlerim, sahadan ayrılık süreci ve aslında Malinowski'nin (1922) belirttiği etnografik araştırmalarda sahanın ömür boyu sürecek bir taahhüt olarak kabulü bu çalışmada mümkün olduğunca detaylı olarak sunulmuş, sahanın sesleri ile aktarılmış ve bilerek saklanmamıştır. Çünkü tüm bu vurguları araştırmacı olarak etnografik mantığın içerisinde gördüğümü belirtmeliyim. Bununla birlikte saha boyunca veri üretim sürecinin "al kap ve kaç" şeklinde olmadığının altını yeniden çizmem gerekir. Evet, "bir grubu ya da durumu etnografik olarak anlamanın zaman aldığı" düşüncesini önemsediğimi yeniden vurgulayabilirim ancak bu, tek gereken şeyin zaman olduğunu söylemek anlamına da gelmez, gelmemelidir (O'Reilly, 2009, s. 212). Diğer taraftan

veri üretim tekniklerinin kullanımı noktasında "standart" adım ve kabullere sahip olmadığım açıktır. Bu çalışma kapsamında saha çalışması ve kullanılan görüşme tekniği iki ya da daha fazla kişi arasında önceden ayarlanmış resmi toplantılar ve temaslar olarak tasarlanmamış aksine tıpkı O'Reilly (2009, s. 18) altını çizdiği üzere "insanlarla hayranlık duyduğunuz bir alanda yapılan uzun bir sohbet" olarak deneyimlenmiştir. Ayrıca bu metin Geertz'in (1988, s. 17) belirttiği gibi, çok az sayıda "anonim mırıltı" içerir. Çünkü neredeyse tüm etnografik çalışmalarda araştırmacılar bir biçimde kendilerini metinlerine dahil etmeyi başarırlar. Bu çalışmanın ilk cümlesinden -bu çalışma çok sesli.- son cümlesine kadar bazen araştırmacı bazen yazar olarak bazen de bu seslerin birbirine karışarak beni duyabildiğiniz gibi.

Diğer taraftan "yazma eylemi" üzerine düşünmek gerekir. Yazma, etnografik araştırmaların temel ögelerinden biridir ve "yazma" (notlar), "yazma" (veri), "yazma" (metin) olarak adlandırılan üç aşamalı bir yaklaşımı içerir. Artık sosyolojik yazının edebi teoriyle iyi ve gerçek bir şekilde eklemlendiği bir çağdayız; refleksivite ve öznellik artık etnografinin içerisinde konumlanan, hatta beklenen bir şeydir ve etnografik çalışmayı kuran teori, düşünce, ikilemler, ilhamlar araştırma yapma pratiğiyle aynı zamana denk gelir. Dolayısıyla etnografik araştırmanın yaşanmış gerçekliğini aktarmayı amaçlayan bir metin, "etnografik olma" durumunu üreten yapma ve düşünme arasındaki karşılıklı bağımlı ilişkiyi tasvir etmelidir (Madden, 2010, s. 6-7). Başka bir ifade ile yazma, etnografinin bir parçasıdır, ona bir ek değil. Hatta etnografik yazımın araştırmacı tarafından amaçlanan uygun bir stil ve yazım tarzlarının düşünümsel olarak ele alınması çağrısına rağmen, çoğu çalışma standart bir formatı takip etme eğiliminde olduğu için eleştirilmektedir (O'Reilly, 2009, s. 230). Bu noktada ifade edebileceğim tek şey "görünen köyün kılavuz istemediğidir."

Sahip olunan ve açıkça ifade edilen tüm kısıtlamalarla birlikte -onlara rağmen değil- bu araştırmanın "etnografikliğine" ilişkin değerlendirmeyi okuyucu ve eleştirmenlere bırakıyorum ve kuşkusuz etnografik olarak sunulan çalışmalar arasında bazıların diğerlerinden "daha" etnografik olarak tanınmayı hak ettikleri düşüncesine de (Wolcott, 1999, s. 350) katıldığımın altını çizerek bu başlığı tamamlıyorum.

3.2 Araştırma Grubu, Alanın Seçimi ve Kullanılan Teknikler

Araştırmanın nerede gerçekleştirileceği ve kimlerin araştırmaya dahil edileceği konusunda alınan kararlar "örnekleme tercihleri" yöntemin önemi bir parçasıdır.

Örnekleme kavramının nicel araştırmalarda "temsil etme" amacını hatırlattığı gerekçesiyle nitel araştırmalar için sorunlu olduğunu hisseden Maxwell (2022, s. 96) ile aynı his ve düşünceleri paylaştığımı ifade etmeyi gerekli görüyorum. Bu noktada Weiss'in (1994) önerisi kıymetlidir: Çoğu nitel araştırmacı neredeyse hiç örneklem kullanmamaktadır fakat *paneller* "bir alanda uzman oldukları veya bir olayın öncelikli tanıkları oldukları için eşsiz bilgi sağlayıcılar olabilecek insanlar" kullandığını belirtir (s.17). Weiss'in işaret ettiği durum aslında kasıtlı/amaçlı seçimin bir formudur.

Bu yolla amaçlarınız ve sorularınızla özellikle ilişkili ve başkalarından elde edilemeyecek bilgileri sağlamak için belirli ortam, kişi[26] ve etkinlikler kasten seçilir. Böylece araştırmacı temsil edilebilirlik açısından da bir avantaj sağlar. Bireyleri ve koşulları bilinçli olarak seçme zengin tesadüfilik ya da raslantısal çeşitlilik içeren aynı boyuttaki bir örneklemden daha fazla güven sağlayacaktır. Amaçlı seçimde bir diğer hedef ilkinin tam tersi olarak heterojenliği yakalama isteğinden kaynaklanır (Maxwell, 2022, s. 97-98). Nitel araştırmaların genellemelere ulaşma şeklinde mutlak bir amacının olmadığını ve bu çalışmanın da amacının genelleme yapmak olmadığını ifade ederek yine de metin boyunca pozitivist paradigmadan miras kalan "örnekleme" kavramını kullandığımı belirtmek istiyorum.

Amaca yönelik örnekleme; ulaşılması daha güç birey ya da gruplarla özellikle de bilgilendirici olan benzersiz örnek olayları çalışırken uygundur. Araştırmacılar bu örneklem grubuna ulaşabilmek için çeşitli yolları kullanabilir. Örneğin fahişeler üzerine bir çalışma yapmak istediğimizi varsayalım. Bütün fahişeleri listelemek mümkün olamayacağı için çalışma kapsamına dâhil edilecek fahişelerin bir "örneklemi" belirlemek amacıyla bazı öznel bilgilerden -örneğin; fahişelerin sokakta beklediği yerler, ilişkide bulunduğu toplumsal gruplar yararlanılabilir (Neuman, 2014, s. 323). Tez kapsamında amaçlı örnekleme ulaşmak maksadıyla ilgili ve bağlantılı olabilecekleri derneklerle (Buğday Derneği, Yuva Derneği, Yeşil Düşünce Derneği, Alternatif Yaşam

[26]Bu noktada Merriam'ın (2023, s. 102) vurgusunu anımsamakta yarar vardır. Görüşmeci araştırmacı tarafından konu hakkındaki bilgi ve deneyiminden ötürü seçildiğine göre araştırmacı katılımcının alana önemli katkılar yapabileceğini, konuşulmaya değer tecrübesinin olduğunu düşünmeli ve bu tutumu görüşmecinin kendisini rahat hissetmesinde bir araç olarak kullanmalıdır. Çalışma boyunca bu vurgunun ne denli önemli olduğunu hemen hemen her katılımcı ile deneyimlediğimi ifade etmem gerekir. Görüşmelerin başlangıcında belki de en çok ve hatta ilk önce onların deneyimlerinin araştırmaya katkısını ifade ettim. Bu durumun katılımcının kendisini rahat hissetmesinin yanı sıra deneyimlerini paylaşması ve ayrıntılandırması noktasında iyi bir motivasyon kaynağı olduğunu da gözlemledim. Araştırma öznelerinden işittiğim *"siz sormadınız ama böyle de bir şey var... Şunu da muhakkak eklemem lazım... Bu konuyu daha fazla açmam gerekir... Çok uzatmadım değil mi? Bunu söylemeyi unuttum"* vb. ifadeler onların motivasyonlarına dair aklımda kalan ifadelerinden.

Derneği, Yuvam Dünya Derneği) ilgili çalışmalar takip edilmiştir. Ayrıca sosyal medyada hem kendi deneyimlerini hem de başkalarının kırsal alanlara dönüş süreci ve sonrasında yaşadıkları deneyimleri paylaşan kişiler izlenmiş ve gözlenmiştir. Katılımcılardan pek çoğu elde ettiklerini ürünlerin satışlarını sosyal medya hesapları üzerinden yaptıkları için kendilerine ulaşmada bu bağlantılarda kullanılmıştır.[27] Bununla birlikte bir ya da birkaçının arkadaş listesine dahil olmak diğerleriyle kurdukları ağların bir parçası olabilmek adına büyük bir kolaylık oluşturmuştur. Katılımcıların pek çoğu sosyal medyadaki arkadaşlık isteğimi birden fazla ortak arkadaşımız olması gerekçesiyle kabul ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu bakımından amaçlı örnekleme bu tez çalışması için her iki amaca da hizmet etmesi için kullanılmıştır. Başka bir ifade ile araştırmacı olarak izlediğim yol araştırma konu ve kapsamı doğrultusunda katılımcıları kasten seçmek ve bu kasıtlı seçim içerisinde de grubun heterojenliğini tasvir edebilmek maksadıyla yeniden bir kasıtlı seçim yapmak olmuştur.

Bir diğer bağlantı aracının Youtube kanalları olduğunu ifade etmem gerekir. Bu bağlantı benim açımdan oldukça zahmetli ve zorlayıcıydı ancak hedef kitleme ulaşmamda bana sağladığı tanıma ve seçme özgürlüğü açısından oldukça elverişli oldu. Youtube kanalları katılımcıların ulaşmak istediğim araştırma grubuna uyup uymadığını tespit etmek ve onların yaşadıkları yerlerle ilgili bilgiler edinebilmek açısından önemli malzemeler sağladı. Çalışma için uzunca bir zaman bu kanalları takip ettim, ilgili notlar aldım ve daha sonrasında katılımcılara bağlantı kurmaya başladım. Uzaktan, daha mesafeli kurulan bağlar saha sürecinin başlaması ile daha samimi bağlara ve bağlantılar kurulmasına olanak verdi.

Araştırmada ulaşılan amaçlı örneklem grubunu; kendi memlekete geri dönüş maksadı taşımayan (bu anlamda bir geriye dönüş değil), kentte yapabileceği ve sürdürebileceği belli bir mesleği, yaşam biçimi olup yine de yaşamını "kırda/kırsal alanlarda/köyde" devam ettirmek isteyen kişiler" olarak ifade edebilmem mümkündür. Çalışma sahasını katılımcıların[28] kırsal alanda yaşamlarını sürdürdükleri mekânlar/köyler oluşturmuştur.

[27]Bu ağlar Bell ve Jayne'nin (2010) araştırmalarında vurguladıkları üzere diğer işletme sahipleri ve müşterilerle bağlantı kurmak için de kullanılmaktadır. Aynı zamanda kentsel tüketicilere hitap eden çekici ürün markaları oluşturmak gibi iş birliklerine de imkân sağlar. Bu nedenle tüm küçük işletmeler Instagram'da aktiftir bu durum aynı zamanda kırsal alanların artık fırsatlardan yoksun olmadığını da gösteren örneklerden biridir.

[28]Örneklem kelimesinin kullanımında sahip olduğum kaygı da olduğu gibi "katılımcı" ifadesinin de işaret edilen pozitivist mirası hatırlattığını vurgulamam gerekir. Seidman (2006, s. 14) araştırmacıların görüşme yaptığı kişiyi tanımlamak için seçtiği kelimenin, çoğu zaman görüşme yapma amacı ve görüşme

Ağırlıklı olarak tercih edilen köyler Muğla ilinde yer almaktadır. Ancak İzmit, Sakarya, Eskişehir, Burdur, Bursa illeri de bu çalışmanın sahasına dahil olmuştur. Örneklem grubunun ilgisi ve merakı yanında kendilerini ikna etme çabası ile başlayan saha süreci etnografik araştırmaların kendine has zenginliğini hissettirecek şekilde (Seggie ve Ergin, 2015, s. 105) başlangıçta planlanan pek çok kararı aşmayı, yeni kararla almayı, yeniden yeniden düşünme ve sorgulamayı gerektirdi.

Bu noktada şu soru akla gelebilir: "*Neden belirtilen iller ve bu illerdeki köyler/kırsal alanlar?"* Alanın seçimi de araştırmacı için belli sınırlılıkları -zaman, para, bilinmezlik vb.- barındıran bir karardır. Örneğin; aşina olunmayan, daha az bilinen bir örneklem grubu ile çalışmak alana giriş açısından zor olabilse de kişinin bildiği, tanıdık olduğu bir grupla çalışmasından daha kolay olabilir. Çünkü araştırmacı muhtemelen çok daha az varsayım ve ön yargılarla sahada olacaktır bu durum onun daha açık bir zihinle, bakış açısını daraltmadan veri üretmesine imkân verebilir. Son zamanlarda çok sayıda araştırmacı kendi kurumlarını incelemek üzere "arka bahçe araştırması" yapmaya yönlendiriliyor ya da yöneliyor. Bu araştırmalar pek çok yönüyle caziptir: Araştırmacıları için sahaya erişim kolaydır ve herhangi bir zorluk içermez. Bunun yanı sıra harcanacak para ve zaman oldukça azalacaktır. Yine de arka bahçe araştırmalarının da belli sınırlılıkları olduğunu söylemek gerekir: Burada zaten bir rolünüz vardır katılımcılar sizi o rolle birlikte düşünerek verebilecekleri bilgileri, söyleyebileceklerini sınırlandırırken bu araştırmalarda araştırmayı sonlandırmak da diğer araştırma türlerinden farklılık gösterir (Glesne ve Peshkin, 1992, s. 28). Bu gibi zorluklara sahip olmanın yanı sıra arka bahçe araştırmaları oldukça değerli de olabilir. Önemli olan potansiyel sıkıntılarla ilgili olarak bir bilinç geliştirebilmektir.

Eğer arka bahçe araştırması yapmıyorsak o halde *araştırma alanı nasıl seçilir?* Çoğu zaman alanın seçimi araştırma problemini içerisine alır ama bazen de araştırma soruları belli bir alanı/tek bir alanı gerektirmez. Tıpkı bu araştırmada olduğu gibi yalnızca belirli

---

yoluyla oluşturulan ilişkiye bakış açısı hakkında önemli bilgiler ilettiğini ifade eder ve katılımcı ifadesi yerine literatürde "yanıtlayan, araştırma öznesi, bilgi veren, eş araştırmacı" gibi kavramlar kullanıldığına dikkat çeker. Kullanmak istediğim kavram üzerine düşünürken yaşadığım kararsızlık metin boyunca zaman zaman katılımcı, bazen araştırma özneleri kavramlarını kullanmam ile sonuçlandı. Her iki kavramı da araştırmaya dahil olan bireylerin veri üretimi sırasında aktif katılımları ve görüşme yoluyla oluşturulmaya çalışılan "dinleyen ve paylaşan" başka bir ifade ile onların anlatılarını "kayda geçiren ve anlatıcı" şeklinde ifade edilebilecek türden bir eşitlik duygusunu yansıttığı kabulü ile kullandığımı belirtmeliyim. Diğer bir ifade ile kavramın kendisinden çok "çağrıştırdığı anlam ve duyguyu" merkeze aldığımı ifade edebilirim. Bu konuda vurgulanan ayrım ve kullanım alanlarına ilişkin Rosalind Edwards ve Janet Holland tarafından kaleme alınan "What is Qualitative Interviewing? Çalışmasına da bakılabilir (Edwards ve Holland, 2013, s. 5-6).

coğrafi sınırlar içinde bir ortam gerektirir. Yalnızca seyahatle ilgili zorluklar katılımcıların seçiminin yakın bölgelerle sınırlandırabilir ve eğer seçilecek bu coğrafi alan birden fazla ise bu tercihin gerekçelerinin belirtilmesi tavsiye edilir (Glesne ve Peshkin, 1992, s. 23). Bu tez çalışması bir arka bahçe araştırması olmamakla birlikte kapsamı dikkate alındığında tek bir alanı da gerekli kılmaz. Muğla ilinin alan çalışmasının merkezi olması hem katılımcıların tercihleri -kentten kırsal alanlara dönüş hareketlilikte tercih edilen lokasyonlarından belki de en önemlisi- ile hem de bu araştırmanın sınırlılıkları ile ilgilidir. Muğla ilinde daha fazla katılımcıya ulaşılacağı fikri ve ayrıca onlar arasındaki ilişkileri de gözleyebilme imkânı önce araştırmaya Muğla ilindeki köy ve kırsal alanlarda başlamam gerektiği ile ilgili bir kıvılcım yarattı. İzmit, Sakarya, Bursa, Burdur ve Eskişehir illerindeki saha süreci ise özellikle buradaki katılımcıların anlatılarının Muğla'daki katılımcılardan farklı olabileceğine dair beklentim nedeniyle tercih edildi. Yukarıda da belirtilen amaçlı örneklem seçimindeki amaçlardan biri "heterojenliği sağlamak"tır. Bu bakış açısı araştırmanın sahasını belirtilen diğer illere de taşımanın gerekçesidir. Kişisel ve entelektüel hedeflerimden dolayı durma noktasını güçlükle belirlediğim bu araştırmada kendilerinin bu araştırmadan haberdar olmadığı ama benim tam gözlemci bir pozisyonda onları izlemeye ve takip etmeye devam ettiğim potansiyel katılımcıların yaşadıkları şehirler arasında -benim tespit edebildiğim kadarıyla- Zonguldak, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Çanakkale, Tekirdağ, Kırklareli, Nevşehir, Kastamonu, Karabük, Ankara, İzmir, Konya, Antalya, Adana, Manisa illeri de yer almaktadır.[29]

Akla gelebilecek ve cevap verilmesi beklenen bir diğer soruda örneklem sayısı ile ilgilidir. Amaca yönelik örneklem seçiminde büyüklük; sorulan sorulara, toplanan verilere, analize ve çalışmayı destekleyen kaynaklara bağlı olarak değişebilir. Örneğin eğer amaç bilgiyi arttırmaksa seçim örneklem grubunda yeni hiçbir bilgi elde edilmediğinde son bulur ve bu nedenle doygunluk ve aşırılık temel ölçüttür (Lincoln ve Guba, 1985). Ulaşılması hedeflenen kişi sayısının en az da olsa belirtilmesi önerilse de (Patton, 2002, s. 246) nitel alan araştırmalarının doğasına içkin bir şekilde ulaşılacak kişi sayısının doğrudan alan, araştırmanın sınırlılıkları ve araştırmacının hedefleri ile

[29]Wilbur (2013, s. 154) toprağa dönüş çalışmalarında öznelerin mekânsal yayılımın genişliğini metodolojik bir zorluk olarak ifade eder. Hatta bu zorluk nedeniyle amaçlı topluluklar -eko köyler, komünler gibi- üzerine daha fazla çalışma yapıldığını belirtir. Çünkü araştırma öznelerinin belirli bir bölgede görece yoğun bir şekilde toplanmış olmasının önemli bir avantaj olduğunu vurgular ve ekler buna karşın bireysel dönüşler/dönüşçüler araştırmacıyı oldukça geniş ve çelişkili güdüler, eğilimler, pratikler yelpazesi ile buluşturur.

ilgili olduğunu savunuyorum ve kişi sayısının belirlenmesine de nicel bir örtü örtmek istemiyorum. Bu sürecin zaten nicel araştırmalarda olduğu gibi "hesaplanılabilir" olmadığı ama aynı zamanda "en az 10-15 kişi ile görüşülse iyi olur" gibi tavsiyelere de hiç açık olmadığını düşünüyorum. Bu noktada bir araştırmacı olarak stratejimi "izin vermek" olarak tarif edebilirim. Araştırma boyunca alanın beni bir kimseden başka bir kimseye götürmesine hep açık oldum/izin verdim. *"Evet, 15 kişiye ulaştım ve araştırmayı tamamladım"* gibi bir fikre hiç sahip olmadım. Tıpkı Seidman'ın (2006, s. 55) belirttiği üzere böyle bir sayı belirlemek konusunda isteksiz oldum. "Yeterli" her çalışma ve her araştırmacı için farklıdır ve eğer hata yapacak olsaydım, azından ziyade çoktan yana hata yapardım. Daha az sayıda özne ile görüşmek çalışmanın başlarında zaman kazandırabilir ancak veri üretimi, analizi ve değerlendirme noktasında zorluk ve hayal kırıklığı da yaratabilir. Stern (2007, s. 117-118) de özellikle temellendirilmiş kuram çalışmalarında "örneklem büyüklüğünü önceden bilmenin bir yolu yoktur" yazar. Ancak etik kurullar, profesörler ya da araştırma için fon sağlayan kuruluşlar bu sayıyı bilmek isterler. Bu nedenle geçmiş araştırmalara bakılarak bir sayı uydurulabileceğini ifade eder. Bu çalışma özelinde alan beni o kadar çok içeride tutuyor ve yeni durumlarla buluşturuyordu ki bu sebeple daha fazla kalmak için çaba gösterdim. "Veri doygunluğu" kavramının göreceliliğini de vurgulayarak beni alandan çıkaran durumun "zamansal kısıt" olduğunu söylemem gerekir. Araştırma boyunca zaman zaman şu sözleri kendime söylediğimi hatırlıyorum: *"Bir yerde durmalısın Tuğba, elbet bu saha süreci bir noktada bitecek, bitirmek zorundasın."* Özellikle araştırmacının "katılımcı bir pozisyonda" bulunduğu çalışmalarda "artık yeni bir bilgi edinemiyorum, söylenenler hep tekrar ediyor, veri doygunluğuna ulaştım vb." ifadelerin nitel araştırmalarının gerçekliği ile uyuşmadığını düşünüyorum.[30] Sahanın başlangıcında görülen farklılıkların daha sonra benzerlik ve kesişimsel alanlara temas ettiğini ancak her hikâyenin de kendi içerisinde "yeni bir şeyler" barındırdığını veri doygunluğu denilen durumun ancak böyle kabule dayanabileceğini ifade etmeyi de gerekli görüyorum.

[30]Nitel araştırmalarda "veri doygunluğu" üzerine yapılan farklı araştırmalara detaylı bir şekilde yer vererek değerlendirmelerde bulunan Hennink ve Kaiser (2022, s. 2-8) çok sayıda çalışmanın doygunluğa ulaştıkları iddialarının yüzeysel raporlamalara dayandırıldığı, doygunluğun nasıl tanımlandığı veya belirlendiğine ilişkin açıklamalara içermediği, mevcut çalışmanın içerisindeki kanıtlara yer vermeksizin başka literatüre ilişkin alıntı içerdiğini belirtir. Ayrıca nitel araştırmalarda doygunluğun örneklemi oluşturan sayılarla daha az ilgili olduğu ve daha çok verilerin incelenen olgunun zengin ve ayrıntılı bir açıklamasını sağlama yeteneğiyle ilişkisine dikkat çeker. "Veri toplama sürecine doygunluğa ulaşılıncaya kadar devam edilmiştir." gibi genel ve desteklenmeyen ifadelerin kullanılması yerine örneklemin nasıl belirlendiği, dikkat edilen kriterler ve veri üretimini sürecinin aşamalarına dair şeffaflık teşvik edilmelidir.

Temellendirilmiş kuramla çalışan bir araştırmacı için veri toplama teknikleri görüşmeler, gözlemler ve zaman zaman da doküman analizleri olabilir. Gözlemler; yazılı tasvirler, video kayıtları, hatırlatıcı not (memo) gibi yazılı kaynaklar, fotoğraflar ile çeşitlendirilebilir. Hatırlatıcı notların kullanımı ortaya çıkan kavramların açıklamalarının geliştirilmesinde, ilişkileri ayırt etmede oldukça faydalıdır. Her ne kadar gözlem ve doküman analizi kullanılıyor olsa da temellendirilmiş kuram çalışmalarında ana veri kaynağı bireysel görüşmelerdir. Görüşmeler yoluyla araştırmacı merak edilen sorunu, bireylerin farklılaşan deneyimlerine göre değerlendirme fırsatı bulur (McMillan, 2004'den aktaran Seggie ve Ergin, 2015, s. 111). Görüşme, Josselson (2013) tarafından "ilişkisel bir anlatı olarak tanımlanırken" Holstin ve Gubrium (1995, s. 4) tarafından "görüşmeci ve katılımcının birlikte karşılıklı olarak gerçekliği inşa ettikleri, anlam ürettikleri bir durum olarak ifade edilmiştir. Yapılan tanımlar aslında görüşmenin kendiliğinden gelişen ve önceden tahmin edilemeyen doğasına da işaret eder. Katılımcıdan alacağınız dönütler, beden dilleri, sıkıntı, huzursuzluk, yorgunluk belirtileri olup olmadığı görüşmeyi sürdürme biçimizi etkiler. Sorunuz yanıtlandı mı? Diğer soruya geçme zamanı geldi mi? Derinleştirmek için sonda soruya[31] ihtiyaç var mı? Sorularınıza giderek daha kısa mı cevaplar alıyorsunuz? Gibi sorulara verilecek cevaplar her katılımcı ile yeniden kurgulanır. Araştırmacının kendi kendisine cevap verdiği bu sorular aynı zamanda katılımcının memnuniyetine dair çıkarım yapmasına da yardımcı olur. Katılımcıların ne kadar memnun oldukları konuşmaya devam etmedeki istekliliklerini, konuşma çabalarını ve diğer katılımcıların sizinle görüşme yapması hakkında söyleyebileceklerini de etkiler (Glesne, 2013, s. 162-163). Örneğin; görüşmecilerin görüşme esnasında sıklıkla saatine bakmaları, sabırsız ifade ve davranışları, -daha bitmiyor mu, kaç sorunuz kaldı gibi sorular ya da sabırsızlığa işaret eden beden dili- yüz ifadesindeki değişim -kaşlarının çatılması, göz teması kurmaktan kaçınması vb.- genellikle görüşmenin artık tamamlanması gerektiğine ya da bir şeylerin yanlış gittiğine işarettir (Güllüpınar ve Özkan, 2021, s. 20-21). Kuşkusuz bu ilişkisel anlatının ya da inşa sürecinin gerçekleşmesi insan davranışlarının bağlamına erişmekle başlar. Bu açıdan düşüldüğünde görüşme tekniğinin kullanımı büyük zaman ve bazen

[31]Sondaların genellikle bir soru olduğu düşünülür ancak Glesne ve Peshkin (1992, s. 85-86) sondaların çeşitli formlarda olabileceğine dikkat çeker. Bu formlar sessizlikten bir sese veya bir tek cümleye kadar değişebilir. Sessizlik kullanışlı ve kolay bir sondadır. Hıhı sesiyle ve bir onaylama işaretiyle pekiştirilebilir. Soru olarak sondalar görüşme anında gelişigüzel ortaya çıkar görüşmenin ilerleyen sürecinde bu soruların tekrar sorulmasına ihtiyaç duyulmaz. Hangi şekilde kullanılırsa kullanılsın sondalar veri elde etmenin temel araçlarından biridir (Merriam, 2023, s. 98).

de para gerektirir. Katılımlara ulaşılması, temas kurulması, görüşmelerin gerçekleştirilmesi, üretilen verilerin metinleştirilmesi önemli bir zamanın ürünüdür. Bazen görüşme tekniğinin diğer tekniklere göre daha kolay olduğu için -öyle varsayıldığı için- tercih edildiği görülür, ima edilir. Değeri olan her araştırma tasarımı zaman, düşünce, enerji ve para gerektirir. Ancak görüşme yapmanın çok yoğun bir emek gerektirdiği de görmezden gelinemeyecek kadar büyük bir gerçektir (Seidman, 2006, s. 12).

Temellendirilmiş kuramda kullanılan gözlem tekniği etnografik çalışmalarda da sıklıkla başvurulan tekniklerden birisidir. Gözlem tekniğinin etnografi ile kavramsallaştırılmaya başladığını ifade eden Gold (1958, s. 219-222) günümüzde de geçerliliğini koruyan farklı gözlem türlerinden bahseder. *Tam katılımcı gözlem,* araştırmacının dâhil olduğu grubun bir parçası haline gelerek kendisine verilen sorumlulukları yapmasını kapsar. Araştırmacının kimliği ve hangi amaçla sahada bulunduğundan katılımcılar haberdar değildir. *Katılımcı gözlemde ise,* kendi araştırmacı kimliğini bir kenarda tutarak alana dâhil olan araştırmacı zaman zaman geri adımlar atarak grupla mesafesini korur. Araştırmacı dahil olunana grup tarafından bilindiğinden araştırmacının rol yapmasına gerek yoktur. Ancak sürecin verimli bir şekilde yürütülebilmesi için araştırmacının kişilere güven verebilmesi ve iyi ilişkiler kurması oldukça önemlidir. *Gözlemci katılımcı* olarak çalışan araştırmacılar incelediği grubu dışarıdan ve grupta herhangi bir rol almadan izler. Burada esas olan grup üyeleri ile az ilişkiye girerek objektifliğin sağlanmasıdır. Tam gözlemci araştırmacı ise incelemelerini, incelediği grubun bulunduğu alanın dışında yapar. Başka bir ifade ile kişi ya da gruplarla ilişkiye girmeden ve onları rahatsız etmeden gözlem yapar. Etnografinin en çok geliştirdiği gözlem türü katılımcı gözlemdir. Wulf (2013) bu ilişkiyi tiyatro-seyirci ilişkisine benzeterek açıklar. İzleyici bir oyunu en ön sırada izlese bile "sahneye" çıkamaz. Benzer şekilde araştırmacı da alana ne ölçüde dâhil olursa olsun, katılımcılarla arasındaki mesafe kaybolmaz. Bu noktada araştırmacı ile önemli olan sahanın dinamik yapısını gözeterek bireylerle anlamlı ilişkiler kurabilmektir.

Bu çalışmada katılımcı gözlem, yapılandırılmamış, yarı yapılandırılmış görüşme teknikleri bir arada kullanılmıştır. Yapılandırılmamış görüşmeler; keşif amacı taşıyan, konunun detaylı olarak incelendiği araştırmalarda katılımcılar ile yüz yüze görüşülmesini gerektiren bir veri toplama aracıdır. Özellikle yaratıcı fikirlerin öğrenilmesinde ve konuyla ilgili çok detay duygu ve düşüncelerin alınmasının gerekli

olduğu durumlarda kullanılabilir (Yaraş, 2019, s. 260). Yapılandırılmış görüşmelerde ise işe araştırmacılar tarafından oluşturulan sorularla başlanır ve sorular görüşme boyunca değiştirilmeden kalır Yapılandırılmamış görüşmeler görüşme sırasında ortaya çıkan beklenmedik durumları irdelemek açısından elverişlidir. Yeni sorular sorabilir, ek sorular yöneltebilirsiniz. Böyle görüşmeler yapmanın amacı; fark edilmeyen, fark edilemeyecek veya görülmeyeni yakalamak; katılımcıların ne düşündüğünü ne hissettiğini ya da yaşanılan durumu nasıl açıkladıklarını anlamaktır. Bu geniş ölçekli yaklaşım, araştırılan olgu ve sürecin tüm karmaşıklığı ile anlaşılması için bir ön koşuldur (Glesne, 2013). Tez çalışması kapsamında kentten kıra dönüş eğilimlerinin aktörü olan katılımcılarla yarı yapılandırılmış/derinlemesine görüşmeler yapılırken, sürecin diğer parçaları olan yerli halk ve belediye temsilcileri ile yapılandırılmamış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde araştırmacılar, her ne kadar araştırma ile ilgili bir plana sahip olsa da görüşme sürecine göre sorularını değiştirme imkânına sahip olur. Bu anlamda araştırmacılara hem konunun genel çerçevesini belirleyip bu kapsamda sorular sorma imkânı verirken, hem de ortaya çıkabilecek yeni gelişmelere göre görüşme sorularında değişime gitme ve yeni sorular eklemeye olanak sağlayan esnek bir yapıya sahiptir (Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın, 2015, s. 113). Dahası temellendirilmiş teorinin tekrarlayan süreci, araştırmacıların görüşmelerini gerçekleştirirken odaklanmalarına, yazmalarına, düşünmelerine ve yeniden odaklanmalarına yardımcı olur. Bu durum aynı zamanda görüşme sorularının da gözden geçirilmesi ve geliştirilmesini teşvik eder (Charmaz, 2015, s. 166). Görüşmelerin birden fazla aktörle gerçekleşmesi de belirsizlikleri ve çelişkileri anlamlandırmaya yardımcı olurken aynı zamanda olguların birbiri ile rekabet eden, öncelenen başka taraflarını da görmeye yardımcı olur. Bu anlamda bilgi/veri üretim sürecinin çoklu yöntem ve tekniklerin yaratıcı bir şekilde kullanılması ile daha zengin hale getirilebildiği unutulmamalıdır (Suzuki Him, 2023, s. 30-31).

Katılımcı gözlem tekniğinin ise araştırma sürecin tüm aşamalarına eşlik ettiğini ifade edebilmem mümkündür. Araştırmacılar için katılımcı gözlemci rolü, günlük yaşam içerisinde olmalarını sağlayarak yaşanan etkileşimlere ilişkin farkındalık ve meraklarını arttırır. Katılım ve gözlemin nasıl birleştirilebileceği hususunun ise araştırmada benimsenen kurumsal duruş ve katılımcıların özellikleri ile ilgili olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Bu süreçte hazırlıklı ve esnek olmak önemlidir. İçerdekilerden bilgi almak ve ortama uyacak yollar bulmak çoğu zaman işe yarar.

Örneğin; ergen bir grupla çalışıyorsanız son moda müzikler hakkında bilgilerinizi tazelemeniz gerekebilir (Glesne, 2013, s. 131-132). Bu anlamda araştırmacı olarak benim sahip olduğum strateji alana olan ilgimle bütünleşen farkındalıklar ve bir ürün üretme, yetiştirme noktasında sahip olduğum deneyimlerdir. Bu sebeple katılımcılarla gerçekleştirdiğim görüşmeler sırasında onların günlük üretim pratikleriyle ilgili konuşmalarına eşlik edebilecek kadar bir altyapıya sahip olduğumu ifade edebilirim. Anlattıklarına, kaygılarına, hassasiyetlerine yabancı olmadığımı fark etmeleri kısa bir zaman aldı ve ortak paylaşımlar onların anlatımlarını daha da zenginleştirdi.

Saha sürecinde katılımcı gözlemle birlikte düşünülen ve değinilmesi gereken bir diğer husus da alan notlarıdır. Alan notları; "alanın ya içinde ya da çok yakınında üretilmiş yazılardır." Yakınlık ifadesi burada alan notlarının etkileşimler ve deneyimlerin meydana geldiği sırada başka bir ifade ile eş zamanlı yazıldığını ifade eder. Bu durum genel kabul görse de yine de alan notlarının yazımı zamanlaması ve düzeni konusunda farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bazı araştırmacılar mümkün olan en kısa sürede detaylı notlar yazma gayreti içerisinde olurken bazı araştırmacılarda çok fazla detaya girmeden alan notları tutar ve bunları daha sonra detaylandırır. Alan notlarının değeri konusunda da yaklaşımlar çeşitlenir. Alan notlarının saha sürecini aksattığı yönünde görüşler olduğu gibi, analizlere temel oluşturacak hatta ilham verecek nitelikte olduğu ve alan araştırmalarının özünü oluşturduğu savunan görüşler de vardır (Emerson, Fretz ve Shaw, 2015, s. 352-363). Örneğin Glaser (1978, s. 83) notları "teori üretimin temeli" olarak tanımlar. Corbin (2021, s. 42) ise notlarda sadece araştırmacı ve verilerin konuşmadığını araştırmacı ve verilerin etkileşerek neler olup bittiğine dair bir açıklama ortaya çıkabileceğini vurgular. Bu anlamda notlar etkileşimlerin yansımasıdır. Glesne (2013) not alma biçimlerinin bireysel tercihlere göre değişkenlik gösterdiğini ve bu tercihlerin aslında bir önemi olmadığını vurgularken "alan notları tutmanın yaşamsal önemi olduğuna" dikkat çeker. Ayrıca alan notları için gereken ayrıntıları hatırlama becerisinin bir günden sonra hızla azaldığını hatırlatır bu durum dikkate alındığında yapılması gereken aynı günün akşamında notların gözden geçirilmesi ve gerekiyorsa genişletilmesidir (s.96-97). Bunlarla birlikte alan notlarının her zaman seçici olduğunu da belirtmek gerekir. "Her şeyi yakalamak mümkün değildir." Bu açıdan odak genişliği ve ayrıntı arasında bir denge göz edilmelidir (Atkinson ve Hammersley, 2007, s. 142).

Bu çalışmanın sınırlılıkları özellikle etkileşimler sırasında alan notu yazımına çok fazla imkân vermedi. Artarda yapılan görüşmeler alan notlarının yazımını ertelememe sebep

oldu. Tutabildiğim notlar -zaman zaman yazmaya fırsat ve vakit olmadığında kendi ses kaydımı yapmam da dahil olmak üzere- alanın dinamiklerini, hissettirdikleri hatırlamama yardımcı oldu. Öte yandan kişisel his ve duyguların yazıya dökülmesinin[32] bir aracı olarak kabul ettiğim alan notlarının yazımı için ayrıca bir çaba gösterdiğimi belirtmeliyim. Bu notları biraz daha yapılandırılmış ve ayrıntılı olarak yazmaya gayret ettim. Bu tercihimle amacım alan notlarının kullanımı konusunda bütünleştirici bir strateji izlemek istememdi. Bütünleştirici stratejiler yoluyla araştırmacılar bir vukuatı bir analitik iddianın ya da yorumun örnekli anlatımına dönüştürebilir. Bu stratejide alan notları daha esnek ve edebi biçimlerde de verilebilir. Böylelikle anlatıyı daha tutarlı hale getirebilir (Emerson, Fretz ve Shaw, 2015, s. 364). Neuman'nın (2014) da belirttiği üzere kişisel ve öznel deneyimlerin saha verilerinin bir parçası olarak değerlendirmesi gerekir ve kişisel tepkileri ortadan kaldırmak, bunların üzerini örtmek yerine yaşananlara ilişkin hisleri veri olarak ele almak da değerlidir (s. 212). Bununla birlikte alan notlarının kullanımında "en ilginç/ilgi çekici" nedir soruna yanıt aramadığımı da belirtmeliyim. Bunun yerine hem alan araştırmalarının dinamiklerine ilişkin alanyazınsal anlatıyı hem de sahanın renklerini alan notları ile nasıl örneklendirebileceğimi önemsedim (Emerson, Fretz ve Shaw, 2015, s. 267-268). Metin içerisinde görebileceğiniz alan notları yoluyla hem araştırmacı olarak kendi konumlanışımı ve duygularımı, hem de sahanın sesleri ve görünümünü daha yoğun bir şekilde betimlemeyi hedefledim. Çalışma boyunca alan notlarını tuttuğum tarihlerle birlikte metnin gerektirdiği -bunu hissettiğim- yerlere eklediğimi ifade edebilirim.

Katılımcı gözlem tekniği ile ilgili yer verilmesi gereken bir diğer husus da katılım ve gözlemin ağırlığıdır. Araştırmacılar çoğunlukla başlangıçta gözlem yoğunluğunun fazla olduğunu hisseder. Zaman ilerledikçe ise katılımın daha yoğun olduğu bir süreç başlar. Katılım arttıkça, olaylara karışmayan dışarıdan olan bakış açınızı kaybetme ihtimaliniz de artar. Yine de katılımın artması öğrenme olanağınızı da arttıracaktır (Glesne, 2013, s.

[32]Glesne bu türden bir yazımın araştırma günlükleri aracılığıyla gerçekleştirilebildiğini ifade eder. Araştırma günlükleri araştırmacıyı rahatsız eden etik konular hakkında ne düşündüğü, hayal kırıklıklarının açığa vurularak ifade edildiği ve yazmaya devam edilerek bu duyguların daha iyi fark edildiği, yeni soruların, stratejilerin geliştirildiği yerdir. Bu notlar ayrıca metnin son şeklinin ve araştırmacının başkalarının öyküleriyle iç içe örülmüş kendi öyküsünün bir parçasını oluşturabilir. Ayrıca Glesne araştırma günlüğünün ayrı bir defter olarak tutulmak zorunda olmadığına da dikkat çeker (Glesne, 2013, s. 105). Çalışma boyunca araştırma günlüğü kavramını kullanmayı tercih etmemekle birlikte metinde yer alan ve "alan notları" olarak sunulan verilerin zaten bu anlamı içerecek şekilde kullanıldığını da belirtmeliyim. Başka bir ifade ile tıpkı Atkinson ve Hammersley'in (2007, s. 151) işaret ettiği gibi endişe, şaşkınlık, şok gibi duyguların araştırma günlüklerinde yer alması mümkündür ve bu duygular kurulan sosyal ilişkilerin içerisine girerek onları renklendirir.

87). İyi belirlenmiş araştırma sorularının araştırmacının kendi rolünü araştırma süresince iyi bir şekilde yönetmesine katkıda bulanacağını ifade eden Marshall ve Rossman (2006) gibi araştırmacı olarak kendimi sürecin neresine koyduğuma dair soruya vereceğim yanıt şöyle olacaktır: Belirlediğim sorular katılımcıların deneyimlerini yalnızca işitsel olarak dinleyebileceğim bir çalışma yürütmek yerine onların deneyimlerine şahit olabileceğim, söylemediklerini görebileceğim/gözleyebileceğim türdendi. Örneğin; "*Kırsal/yereldeki insanlarla ilişkileriniz nasıl?"* sorusunu yönelttiğimde görüşme tekniği yoluyla cevap alıyordum ancak katılımcı gözlem yoluyla sahaya girdiğimde katılımcılar ve köyde yaşayan insanlar arasındaki diyaloglara da tanık olabildim. Bu durum araştırmacıya katılımcı gözlemin en önemli getirisini sunar. Başka bir ifade ile "araştırmacının ortamı, katılımcıları ve davranışları daha iyi anlamasını (Glesne, 2013, s. 90)" sağlar. Diğer bir ifade ile bu gözlemler sayesinde görüşmeler sırasında görüşmecilerin aktardıklarını karşılaştırmalı olarak değerlendirme imkânına (Şanlıer Yüksel, 2013, s. 143) sahip oldum. Bu sebeple saha süresince gözlemin daha yoğun olduğunu ve belli noktalarda (örneğin; koyunlarından süt sağımı yapacak katılımcının zaman periyodunu aksatmamak adına süt sağımına dahil olmam gibi) katılımın yoğunlaştığını ifade edebilmem mümkündür.

3.3 Katılımcıların Özellikleri

Dönüş eğilimlerinin aktörü olarak on beş erkek yirmi beş kadın katılımcı olmak üzere kırk kişinin dâhil olduğu örneklem grubuna saha sürecinin gelişen dinamikleri ile on bir katılımcı daha eklendi. Dahil olan on bir katılımcıdan sekizi yerli halk -Muhtar, pazarcı, köylüler- ve üçü belediye çalışanlarından oluşmaktadır. Kendileri ile gerçekleştirdiğim görüşmeler yapılandırılmamış ve tesadüfi olduğundan demografik bilgilerini çalışmanın ana aktörlerinin yer aldığı bu tabloya dahil etmedim. Bu kişilerle yaptığım görüşmelerden paylaşacağım alıntıların yanında gerekli demografik bilgileri paylaşmayı uygun buldum.

Araştırmanın ana aktörlerinin yaş aralıkları yirmi altı ve elli yedi arasında değişkenlik göstermektedir. Benzer şekilde köye dönüş yılları da farklılık göstermektedir. Her iki değişken de çalışmanın amaç ve kapsamına uygun olarak "maksimum çeşitlilik" vurgusu içerisinde değerlendirilebilir. Kıra dönüş öncesi meslek bilgilerinin sorulması/yer verilmesi bu çalışma açısından oldukça önemli görülmektedir çünkü mevcut literatürdeki "sınıfsal" vurguyu bir çırpıda yeniden düşünmeye imkân

sağlamaktadır. Çocuk sayısı da yine çalışmanın bulguları açısından değerlidir. Çocuk sahibi olmanın, çocuk büyütmekle ilgili fikirlerin kırsal alanlara dönüş eğilimlerinde bir motivasyon mu yoksa bir engel mi olduğu tartışılacaktır. Tanımlayıcı bilgiler içerisinde aranılan bir diğer soru da aslında "gelir"dir ve görüldüğü üzere bu çalışmanın içerisinde yer almamaktadır. Bu seçimin birkaç sebebi vardır. Bunlardan ilki "gelir sorularının ne kadar doğru cevapladığı" ile ilgili endişedir. İkincisi "gelire göre" bir değerlendirme yapmak bu çalışmanın kapsamında değildir. Hatta "belli bir gelir düzeyine sahip olmak" vurgusu ile katılımcıların seçilmesi özellikle alanın resmini sınırlandırması açısından çalışma boyunca kaçınılması gereken bir husus olarak görülmüştür[33]. Aşağıdaki tabloda yer alan katılımcıların eğitim durumları ve mesleklerine ilişkin bilgiler gelirleri hakkında ortalama bir fikre sahip olmak için yeterli olabilir. Ayrıca ve belki daha da önemlisi onların anlatıları "gelir durumları" hakkında yeterince ipucu vermektedir. Kendileri ile gerçekleştirmiş olduğum görüşmeler yaklaşık 55 saati aşan zengin bir içeriğe sahiptir. Bireysel görüşme süreleri ise 40 dakika ile 160 dakika arasında değişmektedir.[34]

[33]Bu noktada Ebru Güzel'in çalışmasındaki vurgu ve tavsiyeyi hatırlamakta yarar vardır. *"Yeni Öncüler"* isimli çalışmasında "varlık sahibi" katılımcıları araştırmasına dahil etmiş olmasının nedenini uzun ömürlü ve gerçekçi bir model oluşturma gerekliliği ile açıklamıştır. Bu vurgunun devamında ise kırsal alanlara yerleşen küçük ölçekli çiftçilerinde bir başka araştırmanın konusu olmayı hak ettiğini (Güzel, 2020, s. 28-29) belirtir. Ayrıca kentten kırsal alanlara dönüş vurgusunun "öncelikle ve en belirgin" olarak "parası olanın yapabileceği" başka bir ifadeyle ekonomik temelli bir hareketlilik olarak değerlendirilmesi de gelirin doğrudan sorulmak istenmemesinin bir diğer nedenidir. Diğer taraftan bu hareketlilik özellikle başlangıç aşamasında yine ekonomik bir zeminde "kentte geçim sıkıntısı yaşayanların" kıra dönmesi şeklinde de yorumlanmıştır. Özellikle dünya nüfusundaki artışın kentlerde iş arayan bir kitleyi "yeni işsizleri" beraberinde getirdiği; sanayi ve hizmet sektörünün yakın gelecekte bu işsiz kitleye bir istihdam yaratamayacağı gerçekliği özellikle Türkiye'de ekonomik kriz yaşanan 2001, 2008 ve 2018 yıllarında kentlerde yaşamlarını sürdüremeyip kırlara yöneltti (Öztürk, Kentel ve Öğün Emre, 2020, s. 83) değerlendirmesinde olduğu gibi. Çalışma yoluyla bu ekonomi temelli algıların aşılması gelir vurgusunun yeniden altının çizilmesi yoluyla değil, katılımcıların diğer özellik, arayış ve motivasyonlarının ne olduğunun birlikte düşünülmesi ile gün yüzüne çıkarılmaktadır.

[34]Görüşme süreleri çarpıcı görünebilir. Hatta alan araştırması deneyimi daha az olan araştırmacılar için bir miktar endişe de uyandırabilir. Görüşme sürelerinin ne kadar olması gerektiği ile ilgili Seidman (2006, s. 20) araştırmacıları şu hususlarda uyarır: "Açık uçlu bir zaman dilimi görüşmeciler için gereksiz bir kaygı yaratabilir. Katılımcılarımdan çoğu 90 dakikalık süreyi takdir etmiştir. Çok uzun görünmekten ziyade, ciddiye alındıklarını hissetmeleri için yeterince uzun." Bu vurgusundan sonra zaman dilimine ilişkin tercihlerin "mutlak ve büyülü" olmadığını da belirtir. Araştırma boyunca görüşmelerin en az veya en fazla kaç dakika sürmesi gerektiği ile ilgili bir kabulle sahada bulunmadım. Çocuğunu kurstan almak, hayvanları yemlemek, süt sağmak gibi işleri olan görüşmeciler görüşmelerin ortalama ne kadar sürebileceği konusunda bilgi almak istediler. Ortalama doksan dakika kadar sürebileceğini ifade ettim. Bir programı olan katılımcılar bile görüşmeyi yarıda bırakmak, daha kısa cevaplar vermek gibi bir tutum sergilemediler. Görüşmelerin yarıda kalmaması için gösterdikleri çaba için ne kadar teşekkür etsem azdır. Aksine çocuğunu okuldan almaya beraber gittiğimiz, süt sağımına dahil olduğum, bostandaki ürünlerden topladığım, tavuklarını yemlediğim, köye çıktığımız araçlarının bozulması nedeniyle araba ittiğim katılımcılar oldu. Toplu taşımanın olmadığı köylerinde ziyaret ettiğim ve araçları bozulup yaklaşık doksan dakika kadar arabayla uğraştığımız katılımcıdan sonrasında gelen kısa mesaj şu şekildeydi: *"Ayağınıza sağlık araba itmek zorunda bıraktığımız içinde kusurumuza bakmayın* (K35, Kadın, 37)."

Aşağıdaki tabloda katılımcıların bahsedilen temel tanımlayıcı özelliklerine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu noktada araştırma boyunca bulunduğum gözlemci pozisyonunun katılımcıların dönüş kararı, motivasyon ve kırsalda varkalma mücadelelerinin demografik değişkenlerin çok ötesinde meseleye, topluma, doğaya nereden baktıkları başka bir ifade ile felsefi bakış açılarının ne olduğuyla çok daha güçlü bağları ve bağlantıları olduğunu görebilmeme imkân sağladığının da altını şimdiden çizmem gerekir.

Tablo 3.1

Katılımcıların Temel Tanımlayıcı Özellikleri

	Cinsiyet	**Yaş**	**Medeni Durum**	**Çocuk Sayısı**	**Eğitim Durumu**	**Köye Dönüş Öncesi Meslek Bilgisi**	**Köye DönüşYılı**	**Köye Dönüş Yaşı**
1.	Erkek	27	Bekâr	-	Lisans (Hukuk)	Avukat	2017	21
2.	Kadın	49	Bekâr	1	Lisans (İşletme)	Finans Uzmanı	2023	49
3.	Erkek	51	Evli	1	Lisans (Sosyoloji)	Turizm	2015	43
4.	Kadın	51	Evli	1	Ön lisans (Süt ve Ürünleri)	Güzellik Uzmanı	2015	43
5.	Kadın	44	Evli	3	Lise	Proje Yöneticisi	2017	37
6.	Erkek	40	Evli	2	Lise	Matbaacı	2019	35
7.	Erkek	36	Bekâr	-	Lisans (Radyo Televizyon)	Yazar-Yönetmen	2020	32
8.	Kadın	39	Evli	1	Lisans (İktisat)	Bankacı-Pilates Eğitmeni	2019	35
9.	Erkek	41	Evli	1	Lisans	Fotoğrafçı	2019	37
10.	Kadın	36	Evli	1	Lisans (Tarih)	Özel Sektör (Yönetici)	2020	33
11.	Kadın	39	Evli	2	Yüksek Lisans (Okul Öncesi)	Öğretmen-Müdür	2020	36
12.	Kadın	41	Evli	2	Lisans (Güzel Sanatlar)	Grafiker	2019	36
13.	Kadın	35	Bekâr	-	Lisans (Mühendislik Fakültesi)	Ziraat Mühendis-Permakültür Tasarımcısı	2020	32
14.	Kadın	48	Evli	2	Lise	Gazeteci	2020	45
15.	Erkek	46	Evli	1	Lisans (Gemi Makineleri)	Teknik Müdür Yardımcısı	2020	43
16.	Kadın	46	Evli	1	Lisans (Biyoloji)	Özel Sektör, Yönetici (İlaç Firması)	2020	43
17.	Erkek	49	Evli	1	Lise	Muhasebeci	2018	45

Tablo 3.1 (Devam) *Katılımcıların Temel Tanımlayıcı Özellikleri*

18.	Kadın	41	Evli	2	Lisans (Su Ürünleri Mühendisi)	Özel Sektör Yönetici (Gıda)	2018	36
19.	Kadın	49	Bekâr	-	Lisans (Muhasebe)	Mali Müşavir	2021	47
20.	Kadın	35	Evli	-	Lisans (Kamu Yönetimi)	Özel Sektör (Satın Alma)	2019	31
21.	Erkek	39	Evli	-	Lise (Üniversite terk)	Özel Sektör (Fabrika-Gri Yakalı)	2019	35
22.	Kadın	35	Bekâr	-	Lisans (Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi)	Ticaret Bakanlığı Organizasyon Personeli	2023	35
23.	Erkek	37	Bekâr	-	Lisans (Hukuk)	Yenilenebilir Enerji Hukuku Alanı	2023	37
24.	Erkek	47	Evli	4	Lisans (Mühendislik Fakültesi)	Elektrik Mühendisi	2019	42
25.	Kadın	37	Evli	1	Lisans (Mühendislik Fakültesi)	İnşaat Mühendisi	2019	32
26.	Kadın	48	Evli	1	Lisans (İktisat Fakültesi)	Bankacı (Yasal Takip ve Tahsilat Uzmanı)	2021	46
27.	Kadın	51	Evli	1	Ön lisans	Özel Sektör (Yönetici Asistanı)	2017	45
28.	Kadın	57	Evli	1	Ön lisans	Hava Kargo Operasyon Elemanı	2013	47
29.	Kadın	40	Evli	2	Lise	Ev Hanımı	2019	36
30.	Erkek	42	Evli	2	Ön lisans	Deniz Astsubayı	2019	38
31.	Kadın	26	Evli	-	Ön lisans (Deniz Liman İşletmeciliği)	Özel Sektör (Borusan Port)	2019	22
32.	Erkek	36	Evli	-	Lise	Özel Sektör (Organizasyon Firması)	2019	32
33.	Erkek	36	Evli	2	Lisans	Şehir Plancısı	2016	29
34.	Erkek	45	Evli	-	Lisans	Gemi İnşaatı ve Makine Mühendisi	2013	35
35.	Kadın	37	Evli	1	Lisans (Sağlık Bilimleri)	Hemşire	2016	30
36.	Erkek	42	Evli	1	Lisans	Asker	2016	35
37.	Kadın	49	Evli	1	Lisans (Fen Edebiyat Fakültesi)	Öğretmen	2018	45

Tablo 3.1 (Devam) *Katılımcıların Temel Tanımlayıcı Özellikleri*

38.	Kadın	30	Evli	1	Ön Lisans (Laboratuvar Veteriner Sağlık)	Satış Danışmanı	2019	26
39.	Kadın	38	Bekâr	-	Doktora	İşletmeci	2020	35
40.	Kadın	41	Evli	-	Doktora	Askeri Antropolog	2017	35

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tabloda görüldüğü üzere katılımcıların kıra dönmeden önceki meslek alanları da birbirinden farklılaşmaktadır. Burada özellikle literatürde yer alan ve bu hareketliliğin bir parçası olan bireylerin "üst sınıflardan" oluştuğu algısına dair bir sorgulama ve tasvir yapabilmek adına özellikle mesleki pozisyonlarının birbirinden farklı olmasına dikkat ettim. Ayrıca kırsala geliş yıllarının da hikâyeleri ve yaşam deneyimleri üzerinde oldukça etkili olabileceği kabulünden hareket ederek bu durumunda çeşitlilik oluşturması için çaba gösterdim. Metin içerisinde araştırma öznelerinden yaptığım alıntılarda herhangi bir uydurma ya da takma isim kullanmaksızın parantez içerisinde K1, K2... kodlamaları kullandım ve bu kodlamaların yanına yaş ve cinsiyet bilgilerini de ekledim. Araştırmacı olarak uydurma ya da takma isim kullanmak istemediğim gibi K1, K2 gibi kodlamaları da aslında kullanmak istemiyordum. O yüzden araştırmanın başında katılımcılara kişisel bilgilerin tamamen korunacağını ifade ederek bu durumu da anlatarak isterlerse kendilerine bir rumuz ya da takma isim seçebileceklerini ve metin içerisinde bu ismi kullanabileceğimi söyledim. Katılımcılardan bu isteğim aynı zamanda onların kendilerini tanımlama biçimlerini bir de bu yolla öğrenebilmekti başka bir deyişle bu durumu da veri üretiminin bir parçası olarak gördüm.

Katılımcılardan "hiç ve hiç kimse" rumuzlarını birden çok defa duydum. Şaşırmıştım. Neden hiç diye sorduğum da aldığım yanıtlardan biri şöyleydi:

> Ya biz ne diyeyim? Bu şey gibi olacak. Biraz felsefik olacak. Hiç kimseyiz ya. Vallahi hiç kimseyiz. Yani yaşamımızı sürdürüyoruz. Mümkün olduğunca paylaşmaya, üretmeye çalışıyoruz. Bir isim vermek istemiyorum, o etiketi istemiyorum. Çok sevmediğim bir şey, gerek de yok. Bunun bir şey olmasını istemem yani hatta bir rumuz da istemem. Boşluk bırakabilirsin, nokta koyabilirsin (K3, Erkek, 51).

Bir diğer katılımcıdan da şu yönde bir yanıt gelmişti:

> Hiç... [yaklaşık 20 saniye kadar bir sessizlik] Biz burada olmak ve burada kalmak için çok büyük çaba gösterdik. Mesela ilk geldiğimiz zamanlar tarlaya arpa ektik ama aldığımız ürün hiç beklediğimiz gibi olmadı harcadığımız parayı bile geri alamadık üründen. Üretim sürecinizde karşılaştığınız şeyler çoğu zaman sizin dışınızda, sizin müdahale

> edemeyeceğiniz şeyler. Doğa bu, yağmurun yağmasını engelleyemezsiniz. Ya da diğer yandan toprağa bir tohum atıyorsunuz, büyüyor, gelişiyor bunları görüyorsunuz. Bunlar karşısında insan bir hiç, bu yüzden hiç (K13, Kadın, 35).

Kendilerini, kendiliklerini, yaşamlarını inşa eden ya da etme çabasında olan bireylerin alternatif bir yaşam deneyimine geçmeleri bir tür tekâmülü de beraberinde mi getirmişti? Ruh için tekâmül; "kendisi dahil tüm varlıkları meydana getiren kudreti idrak etmek ve onu kendi yaratılış özüne uygun olarak kullanmak için çıktığı sonsuz olgunlaşma yolculuğudur." (Arıkdal, 2022). Belki de bu fikirlerin anahtar noktası, "yüce olanın günlük hayatın dışında değil bu hayatı yaşama usulünde aranması gerektiğidir." (Taylor, 2012, s. 48). Burada yalnızca işaret etmeyi yeterli gördüğüm tartışmayı görüşme sorularının içerisinde yer alan *"yaşadığınız içsel dönüşümler, farkındalık nelerdir?"* soru ve teması içerisinde yeniden ele almayı tercih ediyorum.

Diğer taraftan görüşmeler yoğunlaştıkça ve devam ettikçe birkaç katılımcıya ben takma isim tercihlerini sormayı atladım bazı katılımcılarda kendi isimlerini açıkça kullanabileceğim konusunda rahat ve ısrarcı oldular. -Bu veri üretim yolunu önemli görüyorum ve benden daha dikkatli ve amaçlı kullanabilecek araştırmacılar olduğuna da inanıyorum.- Yine de katılımcıların gizliliğini korumam gerektiği ile ilgili etik standartları göz önünde bulundurarak metin boyunca görüşme sırasına göre numaralandırdığım K1, K2 kodlamalarını kullanmaya devam edeceğim.

3.4 Orada Olmak: Alana Erişimin Sağlanması Süreci ve İlk Diyaloglar

Sahaya erişim sağlamak bazen oldukça kolay olabilirken bazen de hiç öyle olmayabilir. Her nasıl olursa olsun sahaya erişmek bir süreçtir ve araştırmacılar bu noktada farklı stratejiler kullanılabilir. Araştırmacı eğer bir kurum ya da kuruluşta çalışma yapmak istiyorsa bu kurum ya da kuruluştan izin alması gereklidir. Bu durumda resmi prosedürleri gerçekleştirebilmek için geçecek süreci planlamak ve takip etmek araştırmacının sorumluluğundadır. Eğer araştırmacı çalışmasını doğrudan ulaşabileceği kişilerle gerçekleştirecekse bu durumda enformel olarak yürütülmesi gereken bir süreçle karşı karşıya kalacaktır. Ulaşılması daha zor bir grupla çalışma yapılması planlanıyorsa araştırmacıyı katılımcılarla buluşturacak bir bağlantı gerekebilir. Bu bağlantıları tespit etmek ve onlara ulaşmak her zaman kolay olmayabilir ancak bazen de bir kişiye ulaşmak kendiliğinden hedef kitleye ulaşmak için atılmış çok önemli bir adım olabilir.

Araştırmacılar bu noktada da iki farklı strateji izleyebilir. Araştırma yapmayı planladığı birey ve grupların dahil olabileceği sosyal ortamlar, mekânlar, etkinliklere katılarak kendisi bir bağ kurabilir ya da daha öncesinde alanda çalışma yapmış, örneklem grubu hakkında bilgi sahibi olan, onlarla teması olan diğer araştırmacılardan destek alabilir. Bağlantıyı sağlayan ve araştırmacıyı alana ulaştıracak olan kişi/kişiler aynı zamanda görüşme yapılacak kişiler hakkında da bilgi verebilir. Başka bir deyişle, alanı iyi bilen bir bağlantıya ulaşmak araştırmanın beklenilen, hedeflenen seyrinde gitmesi için önemli katkılar sunacaktır (Güler, Halıcıoğlu ve Taşğın, 2013, s. 116). Bazen bağlantılı kişiye ulaşmak mümkün olmayabilir eğer kendiniz bir bağ oluşturmanız gerekiyorsa basit bir telefon konuşması, bir elektronik posta bile görüşme yapma teklifinizin kabul edilmesi ile sonuçlanabilir.

Alana giriş süreci ve devam eden süreçte kurulan ilişkilerin kendisi de araştırmanın tasarımına dahildir ve bir tür müzakere örneğidir. Bu açıdan alana bir kez erişildikten sonra artık daha az çaba gösterileceği gibi bir bakış açısı hatalı olabilir. Katılımcılarla kurulan ilişkinin süregiden müzakeresi ve yeniden müzakeresi gereklidir. Çünkü nitel araştırmalarda araştırmacı, araştırmanın aracıdır ve kurulan ilişkiler de çalışmanın yapıldığı vasıtalardır. İlişkiler yalnızca katılımcı üzerinde bir etki oluşturmaz aynı zamanda hem araştırmacı -öncelikle bir insan olarak- hem de çalışma tasarımın diğer unsurları üzerinde bir etkiye sahiptir (Maxwell, 2022, s. 90-91).

Bu çalışma kapsamında herhangi bir resmi kurumla ya da kurum içerisinde çalışmıyor olmak bahsedilen izin prosedür ve süreçlerinden beni uzaklaştırırken katılımcı gözlemci olarak dahil olmak istediğim sahaya dair bir dizi enformel bağ kurmayı da zorunlu kıldı. Başlangıçta pek çok katılımcının iş ya da şahsi telefon numaralarına ulaşmış olmama rağmen onları direkt olarak aramak istemedim. İlk tercihlerim kendilerine elektronik posta ya da sosyal medya hesapları üzerinden ulaşmak oldu. Elektronik posta üzerinde ulaştığım katılımcılarla diyalogu sürdürmekte zorlandım. Mesajlarıma uzun bir süre cevap vermeme, yazdığım elektronik postanın gözden kaçması gibi hususlarla karşılaştım. Bu sebeple katılımcılarımla ilk uzaktan diyaloglarımı sosyal medya araçları üzerinden kurdum. Attığım mesajlar bazı katılımcılarım için bir merak, bazıları için bir fırsattı. Bazıları için de bir takım güvenlik endişesini beraberinde getirdi. Kendi deneyimleri üzerine çalışma yapmayı istediğimi duymak katılımcılardan bir kısmı için onlara soracaklarım ve öğrenmek istediğim şeylerin merakının peşine takılmalarına yol açtı. Bu grup, bir araştırmacı için bulunmaz bir fırsat. Çünkü sizinle ilgilerini, fikirlerini,

eğilimlerini paylaşmaya açık bireylerle buluşma imkânını da sağlıyor. Öte yandan bazı katılımcılar kendilerini, iş alanlarını, ürünlerini tanıtmak için bir fırsat yakaladıklarını düşündüler ve dolayısıyla yine çalışmanın bir katılımcısı olma kabulüne açıktılar. Az sayıda birkaç katılımcı ise sosyal medya üzerinden böyle bir mesaj almış olmalarını bir tür dolandırılma endişesi ile karşıladı. Çalıştığım kurumun kimliğinin görselini göndermemi ya da doktora öğrenci kartımı görmek isteyen katılımcılar da oldu. Her ne duygu ve düşünce ile olursa olsun kendilerini ve deneyimlerini paylaşma isteği, sırtına çantasını takıp daha önce hiç gelmediği bir yere araştırması için gelmiş olan birine yardım etme çabası ile birleşince -herhangi bir eleme yapılmaksızın- deşifre edilmiş halleri 900 sayfayı aşan bir metinle buluşmamı sağladı. Glesne'nin (2013, s. 174) vurguladığı üzere "eğer görüşmeleriniz sizin için keyifli ve bazen de heyecanlı ise muhtemelen katılımcılarınız için de öyledir. Onlara şükran duygularınızı bildirin." Onların zaman, emek, katkı ve özverilerinin çalışmayı ne ölçüde büyüttüğü, zenginleştirdiği, özendirdiği aşikâr.

Görüşme süreci araştırmacılar için daha önce hiç tanışmadıkları potansiyel kişilere erişmeleri ve onlarla temas kurmalarını gerektirir. Örneğin araştırmacı aşırı utangaçsa başlangıç süreci göz korkutucu olabilir. Öte yandan, utangaçlığın üstesinden gelmek, inisiyatif almak, temas kurmak ve ilk görüşme planını yaparak alana adım atmak çok tatmin edici bir başarı olabilir (Seidman, 2006, s. 12). Kişisel zorlukların yanında bir başkasının yaşantısına girebilmek, bağlantı kurmak gerilim, endişe ve sorunlar olmadan gerçekleşmez. Yaşantısına dahil olmaya çalıştığınız insanlar haklı olarak kim olduğunuzu, neden geldiğinizi, ne tür bir rahatsızlık vereceğinizi tahmin ettiklerinden size tuhaf gözlerle bakacaklardır (Glesne, 2013, s. 125). Toplumsal dünya sıcak, dost canlısı insanların bulunduğu, bütünüyle uyum içerisinde bir yer değildir ve sizde görüşmecileri rahatsız eden ya da iğrendiren şeyler yapabilirsiniz. Özellikle bu rahatsızlık verme durumu önceden deneyimlenmiş bir durumsa reddedilmeniz bile olasıdır. Bu açıdan sahada kaygı, kendinden şüphe etme, ketlenme ve belirsizlik yaşamayı beklemeniz ve kabul etmeniz gerekir hepsinin sırası gelecektir (Neuman, 2014, s. 203-214).

Bu çalışma özelinde kendisi ile özellikle görüşme yapmak istediğim katılımcılardan birisine yine sosyal medya üzerinden ulaşmıştım. Sosyal medyadaki mesajlarıma yanıt vermemesi üzerine telefon numarasına ulaşarak mesaj attım. Öncelikle beni iş yoğunluğundan dolayı kibarca reddetti. "Israrcı ve inatçı" araştırmacı pozisyonum yine

çalışmanın önem ve kapsamını içeren uzun bir mesaj atmamla sonuçlandı. Kendisinden gelen mesaj şu şekildeydi: *"Maalesef zaman ayırmak istemiyorum... Benzer konuda birçok daha görüşme yapıldı önceki deneyimlerimden dolayı yer almak istemiyorum..."* Bu kısa gibi görünen mesaj hem araştırmacılar hem de katılımcıların yaşadığı gerilim, kaygı ve sorunlar hakkında pek çok şey anlatmaktadır.[35]

Araştırmacılarında zaman zaman kendisini işgalci gibi hissetmesi olasıdır ve bu durum diken üzerinde durmalarına sebebiyet verir. Biraz çaba ve biraz zamanla bu duygu aşılabilir ve aşılması da gereklidir. Bu noktada araştırmada görüşmeci olarak kendimi başkalarının öykülerini anlatmalarını kolaylaştıran bir sohbet arkadaşı[36] ya da işbirliği yapan kişi olarak (Glesne, 2013, s. 163) düşündüm. Katılımcların yaşam alanlarını, zamanlarını işgal ettiğim düşüncesi yerine anlatmalarına imkân veren, dinlemeye açık ve meraklı birisi olarak hatırlanmayı önemsedim. Yine de araştırmanın önemli bir kısmını yürüttüğüm Muğla'da ilk katılımcı ile görüşmeyi planladığım gün alan notlarıma şunları yazmıştım:

> Yola çıktığımdan beri pek çok şeyin üstesinden gelmek zorunda kaldım. Öncelikle uzun bir otobüs yolculuğu, ardından nerede kalacağım? Katılımcılara nasıl ulaşacağım endişesi... 10 günlük bir kararsızlıktan sonra Ortaca' da bir eve taşındım. Adı üzerinde "Ortaca" lokasyon olarak muazzam bir noktada bulunuyordu. Tuttuğum ev, bölgenin tatil konseptinin ürünü olarak günlük/haftalık/aylık kiralık evlerin aksine ailelerin yerleşik olarak yaşadığı bir apartman dairesiydi ve toplu taşıma ile bu araştırmayı yürüteceğimi dikkate aldığımda Ortaca İlçe otobüs kalkış-varış noktasına yalnızca yürüme 5 dakika uzaklıktaydı, galiba

[35]Bu noktada Jacob'ın (1997, s. 189-190) deneyimini hatırlamakta yarar vardır. Dahil olunmak istenen yaşamlara girme çabanız tehdit olarak algılanmanıza sebep olabilir. Katılımcılar bu yaşam tarzının ifşa ya da tanıtımla tehlikeye girebileceğine inanırlar. Jacob bu durumu bir tür "sosyal mahremiyet" olarak tarif etmiştir. Kendisini reddeden katılımcının ise anlatısı şu vurguları içerir: *"Uzun bir düşünmeden sonra bu çalışmaya katılmayı reddediyorum. Bu çalışmanın toplumumuzun 'sözde' kendine yeten kesimine nasıl bir fayda sağlayacağını göremiyorum. Öte yandan hükümet, yüksek öğrenim ve büyük işletmeler için olası bir kullanım görebiliyorum ki bu kullanım mücadelemize kolayca zarar verebilir. Yine de bu çalışma ve çabanız zararsız ve hoş geliyor, ancak yine soruyorum: Bize ne fayda sağlayacak?"*

[36]Bu noktada Seidman'ın (2006, s. 96) yer verdiği araştırmacı ve görüşmeci arasında kurulan Ben-Sen ilişkisinin "Biz" ilişkisine dönüştüğünde başka bir ifade ile görüşmeci eşit katılımcı hale geldiğinde devam eden sürecin bir görüşme değil sohbet olduğunu vurgusunu da hatırlamakta yarar vardır. Tavsiye edilen husus araştırmacının kendisi hakkında canlı ve duyarlı olacak kadar çok ama görüşmecinin sözlerinin özerkliğini koruyacak ve dikkatini araştırmacıdan ziyade kendi deneyimine odaklanmasını sağlayacak kadar az konuşarak bir denge kurmaktır. Bu noktada inşa edilen ilişkinin her görüşmeci ve araştırmacı arasında farklı beklentileri içerecek şekilde ilerlediğini saha boyunca çok kez deneyimledim. Bu deneyimlerden benim için belki de en ilginç olanı araştırma öznelerinden birinin ilk kez bir araya geldiğimizde o anı ve görüşmeyi beni dinlemeye, tanımaya ayırmış olduğuydu. "Sohbetimiz" içerisinde beni dinlerken aynı zamanda her zaman yanında taşıdığını söylediği defterine uzun uzun notlar aldı hatta not almaya yetişemediği anlarda araya girerek yazmak için müsaade istedi. O günden sonra gerçekleştirdiğimiz iki görüşmenin odağı ise yalnızca kendi yaşam hikâyesi oldu (27 Kasım 2023, Alan Notları, Bursa). Bu deneyim bir sohbet arkadaşı olmakla görüşme tekniğinin kullanımı yoluyla veri üretiminin nasıl gerçekleştirdiği arasındaki ayrımı belirginleştirir.

> şanslıyım. Ancak öte yandan duyduğum yoğun bir endişe... İlk görüşmeyi yapmak için sabah erken saatlerde Zengin Pazarı'na gideceğim. Sözleşmiş olmamıza rağmen acaba görüşmeyi unuturlar mı? Nasıl karşılanacağım? Yeterli zamanları var mıdır? İşlerini aksatır mıyım? Umarım doğru kişilerdir... soruları zihnimi kurcalıyor (1 Eylül 2023, Alan Notları, Muğla).

Sahaya erişimin sağlanması sürecinde Glesne ve Peshkin (1992, s. 28) araştırmacılara zorluk ve gecikmelere rağmen cesaretlerinin kırılmaması gerektiğini öğütler. Daha doğrusu arka bahçe çalışmaları yapılmadığı sürece, araştırılan yaşamların yabancısı olmasanız da dışındasınızdır. Muhakkak istenmeyen değilsiniz, ancak onların yaşamlarının ayrılmaz bir parçası olmadığınız için kolay vazgeçilebilirsiniz.[37]

Fark edebileceğiniz üzere hem araştırmanın başlangıcında hem de devam eden süreçte bu endişeler ve sorular araştırmacılarla beraberdir. Kontrol edebildiğiniz ya da edemediğiniz bu eşlikçiler alan araştırmalarının dinamik yönünü de bir kere daha hatırlatır.

3.5 Veri Üretimi Sürecine Dair: Güven, Beceriler ve Beklentiler

Araştırma sahasına ulaşmış bir araştırmacı için ilk yüz yüze diyalogların kurulmasından görüşmelerinin sonlandırılmasına kadar geçen süreçte inşa edilen güven ilişkisine dikkat çekmeyi gerekli görüyorum. Güven ilişkisinde araştırmacının görüşme yapma becerileri kadar güvenin kurulması ve sürdürülmesinde etkili olan faktörlere yer vermeyi nitel araştırmaların doğasına ilişkin bir başka deneyimi paylaşma açısından değerli buluyorum. Bununla birlikte metin içerisinde zaman zaman "veri toplama" kavramını kullanıyor olsam da tıpkı "örnekleme" kavramının yarattığı his gibi veri toplama kavramının da pozitivist paradigmanın "orada duran ve erişilmesi gereken sabit bir gerçeklik" savını anımsattığını düşünüyorum. Dick ve arkadaşlarının vurguladığı üzere (2005, s. 115) veri denilen şey de aslında orada hareketsiz olan ve araştırmacının gidip onu "toplamasını" bekleyen bir şey midir? Benzer şekilde Dey (2005, s. 16) çalışmasında veri toplama fikrinin yanıltıcı olduğunu vurgular. Veriler "kaldırımdaki çöp poşetleri gibi toplanmayı mı beklerler?" Dey, araştırmacının yöntemi ne olursa

[37]Muğla ilindeki saha sürecine devam ederken günbegün katılımcı olabilecek daha fazla kişiye ulaşabilir noktaya gelmiştim. Çünkü kurduğum temaslar beni bir sonraki ve daha sonraki katılımcılara ulaştırıyordu. Ancak zamanın kısıtlıydı ve katılımcıların görüşme mekânı ve zamanı ile ilgili tercihlerine saygı duymak için elimden geleni yapıyordum. Görüşme yapmak için sözleştiğimiz katılımcılardan birine söz verdiğim gün ve saatte gidemedim. Gün içerisinde bir araya geldiğim diğer katılımcı ile farklı ilçelerde bulunmaları ve her ilçeye istenilen saatte otobüs olmaması bu mahcubiyetin sebebiydi. Bu deneyimin bana öğrettiği belirtildiği üzere oldukça kolay vazgeçilebilir bir konumda bulunduğumdu. Çünkü bu kişi ile bir araya gelemedim. "Çocuğunun 1. Sınıfa başlamış olması nedeniyle uyum haftasında bulunmalarının zorluğu iş yoğunluğu ile birleşince" bir araştırmaya katkı verme motivasyonu oldukça vazgeçilebilirdi.

olsun her türlü verinin araştırmacı tarafından üretildiğinin yeniden altını çizer. Çünkü bir şeyin veri olabilmesi için öncelikle araştırmacı tarafından fark edilmesi ve araştırmanın amaçları doğrultusunda veri olarak ele alınması gerekir. Bu anlamda verilerin "toplanması" her zaman aslında onların seçilmesini ve veri analizi sırasında da nihai olarak neyin "veri" teşkil edeceğinin belirlenmesini gerektirir. Öte yandan nitel araştırmanın araştırmacı-katılımcı arasında yarattığı etkileşim de "verinin üretilmesinde" önemli bir rol oynar. Bu açıdan belki "veri kaydı" da doğru bir kavram değildir (Dicks vd., 2005, s. 115). Daha iyi bir önerim olmamakla birlikte metin boyunca "veri toplama" kavramını ancak çoğu zaman da veri üretimi kavramını kullandığımı ifade etmeliyim.

Güven her şeydir. İnsanların belli birtakım bilgileri paylaşmaya gönüllü olmaları için ilk önce güven ilişkisinin geliştirilmesi gerekir (Glesne, 2013, s. 79). Özellikle görece yapılandırılmış ve yarı-yapılandırılmış görüşmelerde araştırmacının sahada daha kısa zaman geçireceği dikkate alındığında araştırmacı katılımcı ile kısa bir süre içerisinde güven temelli bir ilişki kurmak zorundadır. Güven, dostane hisler ve hoşa gitme, iletişimi kolaylaştırırken aynı zamanda görüşmecilerin içlerinde yatan hisleri daha iyi anlamanıza yardımcı olur ancak bunu yapmanın ve başarabilmenin sihirli bir yolu yoktur (Neuman, 2014, s. 214). Bu başarılamadığında katılımcı araştırmacıdan gelen sorulara kısa yanıtlı, daha özensiz ve isteksiz bir şekilde yanıtlar verebilir. Çeşitli mazeretler üreterek görüşme kısa bir sürede sonlandırmak istediğini söyleyebilir. Peki güven nasıl sağlanabilir? Bu noktada araştırmacı kendisi ile ilgili açık ve yeterli bilgilerden verdikten sonra -katılımcının kendi kimliğini gizleyerek ya da gizlemesi gerektiği alan araştırması dışarıda tutularak- "ne yapmak ve nasıl yapmak istediğini" katılımcılara net bir şekilde ifade etmelidir. İlgili katılımcılardan gelebilecek muhtemel sorulara hazırlıklı olması ve bu sorulara hızlı ve doyurucu bir şekilde yanıt verebilmesi önemlidir. Araştırmaya dahil olma konusunda en ilgisiz görünen katılımcının bile sorabileceği en olası soru kişisel bilgilerinin gizliliği ile ilgilidir. Özellikle kişilerin fikirlerini, eğilimlerini kendisi olarak açık etmek istemediği gruplarla çalışıyorken kişisel bilgilerin gizliliği ile ilgili endişeler katılımcıların sormasına fırsat vermeden yanıtlanmalıdır (Güler, Halıcıoğlu ve Taşğın, 2013, s. 118). Bazen araştırmacı olarak azami düzeyde çaba harcasanız da reddedilebilirsiniz ve bu durum yaptığınız ya da yapabileceğiniz hiçbir şeyle ilgili olmayabilir. Bu durumda yapılabileceklerden birisi de

ne yaptığınız hakkında düşünmek ve belki de yaklaşımınızı yeniden gözden geçirmektir (Glesne, 2013, s. 79).

Karşılıklı güven oluşturmanın toplumdan topluma, kültürden kültüre değişken olması sebebiyle genel geçer bir tanım yapmanın mümkün olmadığını belirten (Spradley, 1979) ayrıca başlangıçta sağlanan güvenin araştırma boyunca sürüp sürmeyeceği konusunda da araştırmacıları uyarır. Neuman (2014, s.214) da saha süreci boyunca güvenin yeniden yaratıldığı ve başlangıçta kazanılmasından çok, oluşturulduktan sonra yitirilmesinin çok daha kolay olduğuna vurgu yapar. O halde akla gelen bir diğer soru güvenin nasıl sürdürüleceğidir. Her durumda araştırmacının kurmuş olduğu bağları yeniden üretmesi hatta güçlendirmesi gerekir. Bu kimi zaman araştırmacının kendisine yönelik şüphelerle baş etmesini gerektirebileceği gibi (Akçaoğlu, 2022, s. 419) kimi zamanda inşa ettiği dostane bir ilişkiyi pekiştirmesini gerektirebilir. Güvenin sürdürülmesinde araştırmacının araştırmanın önemini ile kendisinin çalışmaya verdiği önemi vurgulaması katılımcıların şüpheye düşmesini engelleyecektir. Aynı zamanda katılımcılarının araştırmaya vermiş olduğu katkılara işaret etmesi -bir çeşit müteşekkir olma hali- güven duygusunun pekiştirebilir. Özellikle görüşme süresinin daha uzun olduğu araştırmalarda araştırmacıların katılımcıları yargılayıcı ifadeler kullanması ya da bu yönde sorular sorması katılımcıları rahatsız ederek güven duygusunu azaltabilir. Katılımcılar bu noktada savunma pozisyonuna geçerek araştırmanın amacında da uzaklaşabilir. Zaman zaman katılımcılar araştırmacıların özel yaşamıyla ilgili sorular sorulabilir bu sorular bazen araştırmacı ve katılımcıyı birbirine yaklaştırırken (örneğin aynı derneğe üye olmak, aynı kitapları okumak vb.) bazen de uzaklaştırır. Özellikle araştırmacının kendisinin dahil olmadığı, "yabancı" olduğu bir örneklem grubuyla çalışıyor olması bu kişisel sorulara yanıt verilmesini güçleştirebilir. Araştırmacının örneklem grubu ile ilgili daha önceden bilgiye sahip olması, eğilimlerini, düşüncelerini tanıması, katılımcılarına dair bir ön bilgi ile çalışmaya başlamış olması bu kişisel gibi görünen ama kurulan güven ilişkisinin olumlu ya da olumsuz olarak etkileyebilen soruların da üstesinden gelmesinde yardımcı olacaktır. Yabancı olma hali ise karşıt olarak konumlandırmak, küçümsemek, iğneleyici sorular sormak gibi davranış eğilimlerini beraberinde getirebilir. Araştırmacıların tüm bu süreçlere hazırlıklı olması gerekmektedir.

Bu noktada vurgulanması gereken bir diğer husus araştırmacının görüşme yapma konusundaki becerisidir ve görüşme yapma becerileri öğrenilebilir (Seidman, 2006, s. 78). Kvale ve Brinkmann (2009, s. 90) bu becerilerin ders kitapları ve kısa kurslar aracılığıyla yalnızca belirli bir seviyeye kadar öğrenilebileceğini asıl olan öğrenmenin ise görüşme pratiği yapma yoluyla gerçekleşebileceğini vurgular. Nicel araştırmalarda daha sıklıkla ve araştırmacının fikir, hipotez ve yöntemini test etmek amacıyla gerçekleştirilen pilot çalışmalar nitel araştırmalarda hem görüşme yapma ile ilgili bir deneyimin şekillenmesi hem de araştırmaya dahil olacak grubun tanınması, eğilimlerinin gözlenmesi için perspektifler sunabilir (Maxwell, 2022, s. 67-68). Burada asıl amaç veri üretmek değil; araştırma süreci, görüşme soruları gözlem teknikleri hakkında bir şeyler öğrenmektir. Soruların içeriği uygun mu? Kullanılan dil görüşmeciler için anlaşılır mı? Görüşmeler ne kadar sürüyor? Gözlem yaparken aynı anda alan notları tutabiliyor muyum? İnsanlar başka neyi bilmek istiyorlar? Yeni araştırma soruları ortaya çıkıyor mu? Kendimi nasıl tanıtmalıyım? Gibi sorulara yanıt bulmak pilot çalışmalarla mümkündür. Pilot çalışmaların sonuçlarıyla araştırma durumunuzu, araştırma planlarınızı, tekniklerinizi dahası kendinizi tanıtma, konumlandırma seçeneklerini yeniden gözden geçirebilirsiniz. Pilot çalışmanın kaç kişiyle gerçekleştirilmesi gerektiğine ise verilebilecek kesin bir yanıt yoktur (Glesne, 2013, s. 75). Bu araştırma kapsamında iki kişiyle pilot çalışma gerçekleştirdim. Burada en önemli maksadım görüşme soruları ile ilgili fikirlerini almaktı. Görüşmeye başlamadan önce kendilerine beklentimin ne olduğunu belirttim ve sorularla ilgili ayrıntılı bir şekilde düşünmelerine fırsat tanıdım. Sorular üzerine yaptığımız değerlendirmeler yarı yapılandırılmış görüşme formunun[38] yeniden şekillenmesinde etkili oldu. Ayrıca sorular dışında katılımcıların kendi deneyimleri ile ilgili ipuçları vermeleri kullandıkları terminolojiye uzak olduğuma dair bir farkındalık sağladı. Görüşme yaptığım kişinin belli kelimeleri kullanıp benim anlamadığımı fark etmesi pek vakit almadı. Örneğin; bağan -vakti gelmeden ölü doğan yavru- ve cıngıldak -kuzu çanı-

[38]Saha süreci boyunca formu sıkı sıkıya bağlı kalınması gerekilen bir araç olarak görmediğimi belirtmeyelim. Form daha çok araştırmanın özneleri ile kurduğum etkileşimsel inşa sürecinin başka bir ifade ile bu inşanın temel çerçevesini, gündemini belirleyen bir araç olarak kullanıldı. Soruları dahi sıra ile takip ettiğimi söyleyemem ki zaten araştırma tasarımının da buna uygun olmadığını yeniden hatırlatmam gerekir. Tıpkı Wolcott'un (1999, s. 265) belirttiği gibi tüm etnografik görüşmelerde aranan gerçek sanat, çok fazla doğrudan soru sormak zorunda kalmadan insanları konuşturmak ve sorduğunuz soruları yerel olarak anlamlı olacak şekilde çerçevelemektir. Yarı yapılandırılmış görüşmenin özü de budur. Katılımcıların hikâyelerini bütüncül bir şekilde anlatmalarına olanak vermenin gerek araştırma özneleri açısından gerekse de veri üretimi açısından önem ve kıymetini sahada çok defa tekrar tekrar deneyimlediğimi de belirtmeliyim.

kelimesini sıklıkla kullanıyordu. Birkaç kullanımdan sonra "*bu kelimeler ne demek biliyorsunuz değil mi?"* diye sordu. Bilmiyorum diye yanıt verdiğimde *"bunların bilmeden buraları mı gelinir dedi gülümseyerek (Temmuz 2024, Alan Notları, Sakarya).* O anda fark ettiğim şeylerden bir diğeri de her ne kadar "katılımcıların dilinden anlamak" önemli olsa da görüşmecinin bir şeyleri araştırmacıdan daha iyi biliyor ya da yalnızca kendisi biliyor olması anlatma ve paylaşma sürecindeki motivasyonunu da etkilediğine -arttırma- şahit oldum.

Araştırmacının kendisini doğru tanıtması, katılımcıların fikirlerine, eğilimleri, tutumlarına dair saygısı, araştırmanın kapsamı ve sonuçları hakkında yeterli bilgiyi paylaşarak katılımcıların kaygı ve endişelerini azaltması görüşmelerin niteliğini arttırıp görüşmeci-katılımcı arasındaki güven bağını beslerken aynı zamanda katılımcının potansiyel bir diğer katılımcıyı tavsiye etmesi, araştırmacıyı ona yönlendirmesi konusunda da katılımcıya bir tür motivasyon sağlar. Bu ilişkinin yanlış ya da eksik kurulması hem görüşme yoluyla elde edilecek verinin çeşitliliğini azaltır, hem de görüşmeyi zaman ve içerik açısından sınırlandırır. Dahası araştırmacıyı bir sonraki katılımcıya nasıl ulaşabileceği konusunda büyük bir endişe ile baş başa bırakabilir. Araştırmacı açısından bu kaygıyı azaltmanın/aşmanın en pratik yolu görüşme sırasında yaptığı -farkında olduğu- hatalardan ders çıkarması, katılımcının verdiği hem sözel hem de sözel olmayan ipuçlarını takip ederek kendisiyle ilgili bir değerlendirme yapabilmesidir (Glesne, 2013, s.162). İlk defa alanda çalışan araştırmacılar için bu süreç oldukça sancılı olabilir ancak araştırmacının öz farkındalığı (neleri yanlış yaptım? Katılımcının verdiği olumlu ya da olumsuz bildirimler nelerdi? vb.) bu zorluğu aşmada, alan araştırma sürecine uyum sağlama ve daha başarılı bir araştırmacı rolünü benimseyebilmede kritik önem arz etmektedir. Nitel araştırmaların kendine özgü doğası sahip olduğunuz rollerin araştırma üzerindeki etkisini çeşitlendirebilir örneğin akademisyen olma rolünüzü vurgulamak bazen katılımcılar ile kurduğunuz bağa mesafe getirebilir. Kimi zaman kendinizi örneklem grubunuzu savunur bir pozisyonda başka bir ifade ile savunucu bir rolde bulabilirsiniz. Araştırma alanınıza göre bazen de acemi araştırmacı rolü yapmanız gerekebilir. Önemli olan hangi konumda olursanız olun katılımcıları tüm içtenliğinizle anlama isteğiniz ve çabanızı gösterebilmemiz ve onların deneyimlerini neden merak ettiğinizi onlar için anlam ifade edecek şekilde

iletebilmenizdir (Rubin ve Rubin, 2005, s. 85-86).[39] Bu açıdan belki de araştırmacılarının sahip olması gereken en önemli kişisel özellik diğer insanlara karşı gerçek bir ilgi duymalarıdır. Onların hikâyelerinin hem kendi başına hem de araştırmacının çalışmasına sundukları şeyin yararlılığı açısından derinlemesine farkındalığa sahip olmak sözü edilen çabayı daha görünür kılar (Seidman, 2006, s. 94).

Bütün bunların yanı sıra "öğrenen rolünü" akılda tutmak gerekir. Özellikle görece daha iyi bilinen bir alanda çalışıyor olmak ve katılımcıların neler söyleyebileceğini tahmin etmeye başlamak araştırmacıları "bana daha fazla anlat" deme şansını da kaybettirir. Bildiklerimizi ve varsayımlarımızı bir köşede tutmayı başarabilmek önemlidir. Görüşmeyi belki de diğer konuşma türlerinden ayıran temel becerilerden biri de analitik düşünmektedir. Analitik düşünmek hem yeni sorular sormaya imkân verir hem de araştırmacıları analiz sürecine hazırlar. Görüşme sürecini "bir şeylerin derinine inmek için kurgulanmış bir fırsat" olarak tanımladığımızda bu süreç "daha başka" ve "bana biraz daha anlatır mısın?" sorularına yanıt alma çabasıdır. Belirlenilen her soru kendisinden önce ve sonra öğrenilecekler tamamlandığından sorulmalıdır. Bu aşama oldukça sabır gerektirir. Bekleme konusundaki sabrınız öğrenilmesi ve deneyimlenmesi gereken beceriler içerisindedir. Araştırmacının aceleci tavrı katılımcıları da acele etmeye yönlendirebilir. Örneğin eğer katılımcıların kısa yanıtlarından memnuniyetinizi belli ederseniz onlara dair beklentinizin de ne kadar az olduğu mesajını vermiş olursunuz (Glesne, 2013, s. 165-168). Bazen araştırmacı olarak memnuniyetsizlikleri de dile getirmek olasıdır: Saha sürecinde bir katılımcıya *"siz böyle her şeyi kısacık anlatırsanız bu görüşme bitmez."* şeklinde sitem ederken kendimi bulmuş olmamı gizleyemeyeceğim. Kendisi ile görüşme yaparken sıklıkla "daha başka", "aklınıza gelen başka bir şey var mı", "benimle başka neleri paylaşmak" istersiniz gibi soruları sorduğumu anımsıyorum.

Sabır göstermek aynı zamanda katılımcılara "sessizlikleri" için zaman ve fırsat vermeyi de kapsar. Araştırmacının bu anda yanıt üretmeyen bir soruyu farklı bir biçimde sorması gerekebilir ya da "aklınıza bir şey gelmediyse bu soruya daha sonra da dönebiliriz"

[39]Agafonoff (2006, s. 120) yürüttüğü etnografik araştırmasında güven oluşumu ile ilgili şunları vurgular: Katılımcıların, sizin onlarla ve onların dünyalarıyla içsel olarak ilgilendiğinizi bilmeleri gerekir. Bunu, kim oldukları ve neye değer verdiklerine dair empati ve anlayış göstererek yapabilirsiniz. "Orta sınıf üçüncül eğitimli benliğimi mavi yakalı işçi sınıfının takıldığı barlarına daldırdım ve bir yıl boyunca bir grup domuz avcısıyla takıldım. Onların güvenini, tam da olduğumdan başka bir şeymiş gibi davranmadığım ve sonunda kendileri hakkında daha fazla şey öğrendikçe geleneklerini empatik ve küçümseyici olmayan bir şekilde benimseyebildiğim için kazandım."

demek daha iyi olabilir. Görüşmeyi sanki bir öğrenciye sınav yapıyormuş gibi görmek görüşmecilerden de bu şekilde yanıtlar almanız ile sonuçlanabilir. Bu noktada kurduğunuz güven ilişkisinin katılımcılarınıza "Bilmiyorum, bunu hiç düşünmedim" gibi ifadeleri kullanma konusunda bir teminat vermesi beklenir. Öte yandan sessizlikler bir duygunun paylaşımına da imkân sağlar. Katılımcılarınızın gözlerinden yaşlar dökülürken sizinde kendinizi ağlamamak için kontrol etmekte zorlandığınız anlar olabilir. Ya da siz de onlarla ağlayabilirsiniz. -Bu satırları yazarken araştırmacı rolleri ve pozisyonu ile ilgili hususları ve diğer etik problemleri önemseyen ve önceleyen araştırmacıların endişelerini duyar gibiyim.- Özellikle kişisel hedeflerin entelektüel ve pratik hedeflerle buluştuğu, araştırmacıların kendilerini sahanın çok içinden ya da bir gün bir parçası olabilmeyi istedikleri/"düşledikleri" araştırmalar bu tarz duygu paylaşımlarını ve bu duygu paylaşımlardan doğan "sessizlikleri ve yutkunmaları" beraberinde getirebilir. Tüm statü ve rollerimizin ötesinde önce insan olduğumuzu vurgulayarak bu durumunda araştırmanın saha dinamiklerinin bir parçası olduğuna/olabileceğine inanıyorum. Henüz 3 aydır kırda yaşayan katılımcılarla yaşadığım deneyim bu durumun en iyi örneklerinden birisi. Görüşmenin henüz başındayken dönüş kararını nasıl aldığını, gerekçelerinin ne olduğundan bahsederken "hem geride bırakılan yaşam ve özlemlere ilişkin bir duygusallıkla hem de yeni yaşam düzenine alışmanın/alışabilmenin, yeni deneyimin oluşturduğu duygulanımla" gözlerinin dolması ve ağlamaya başlaması bir oldu. Yaklaşık birkaç dakika yutkunduğumu hatırlıyorum. Ardından *"Niye ağlıyorsam, anlatırken çok duygulandım (K22, Kadın,35)."* şeklinde gülerek gelen cümle benim de toparlanmama yardımcı oldu.

Saha sürecinin kendisinin tedavi edici bir yanı olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir. Katılımcının ne hissediyor ve bunları nasıl ifade etmek istiyorsa söylemesi başka bir ifade ile içini rahatlıkla dökebilmesi araştırma sürecinin en tedavi edici yanıdır. Görüşmelerin doğasının böyle yapılandırıldığı ve şekillendiği araştırmalarda katılımcılarınızdan minnet dolu kelimeler duymanız da daha olasıdır. Bu becerileri edinmeden ve uygulamadan önce fark etmenin de bir beceri olduğunu vurgulamak gerekir (Glesne, 2013, s. 167).

Saha çalışmanın tedavi edici yönü ile ilgili bir katılımcının ifadeleri şöyleydi:

> Bu konuya kıymet veren insanlarla karşılaşmak da çok güzel bir şey yani bu fikre değer verip bu fikirleri bir yerlere getiren insanlarla bir yerlere varabiliriz. Çünkü öbür insan zaten verilenleri kabul etmiş. Ama gelişim verilenle olmuyor. Daha fazlasını aradığımızda

> oluyor. Bunun için ben de size teşekkür ederim. Ayrıca dinlenmek de güzel bir şey. Kıymet verildiğini görmek, değer verildiğini görmek. Ben bunları yaşarken ne bileyim insanların ilgisini çekecek bir şey olduğunu düşünerek yaşamadığım için bana şu an farklı geliyor yani. İnsan demek ki onaylamak istiyor, merak edilmek de insan ihtiyacıymış ki böyle şeylerle karşılaşınca seviniyorum. Böyle çoğalıp, sayımız arttığı zaman asıl amacımıza ulaşmış olacağız (K38, Kadın, 30).

Bir diğer katılımcı da şu sözleri ile duygularını paylaşmıştı:

> Sizinle tanıştığıma çok memnun oldum. Böyle çalışmaları yapan, bunlar için emek sarf eden birilerinin olduğunu bilmek bana da ekstra bir umut verdi. Şu an o kadar mutluyum ki bir şeylere vesile olmanın mutluluğu var içimde. Çalışmanız bir şeye etki edecektir ve güzel şeylere etki edecektir. Oturup bir yerde şikayet etmek yerine, bu nasıl olacak, bu nasıl olacak diye, işte bu bir şeyleri değiştirebilmenin çabası ve bu çok kutsal bir şey (K32, Erkek, 36).

Güven ilişkisi kurulması ve sürdürülmesinin bir yönü de araştırma ortamının seçilmesi ve verilerinin kayıt altına alınması sürecinde önemini hissettirir. Özellikle hem araştırmacının hem de görüşmecilerin kendilerini gizlemekte (dış görünümünüz, sözel olmayan davranış kalıplarınız, jest ve mimikleriniz gibi) pek de alternatifleri bulunmayan yüz yüze gerçekleştirilen saha araştırmalarında görüşme ortamının seçimi güven ilişkisi ile doğrudan ilişkilidir. Öte yandan görüşme ve gözlemlerin nerede yapılacağı, görüşme yerinin kim tarafından belirleneceğini de dikkat çekilmesi gereken bir diğer husustur. "Görüşmeler tamamen izole ve resmi ortamlarda yapılmak zorunda değildir. Başkalarından bir şeyler öğrenirken onlarla birlikte bir öğrenme deneyimi yaşamanıza fırsat veren yerleri değerlendirmek önemlidir." (Glesne, 2013, s. 164). Diğer taraftan bu yerlerin mümkün olduğunca katılımcıların önerdikleri yerler, mekânlar olmasına da dikkat edilmelidir. Neuman (2014, s. 207) da alan araştırmalarında yer seçiminin önemli bir karar olduğunu belirtmiştir. Araştırma ortamının doğru belirlenmesinin verilerin zenginliğini etkilediği vurgulayarak bu araştırmanın amaçları doğrultusunda önceliğimin bahsedilen öğrenme deneyiminin bir parçası, katılımcısı olabilmek adına -bazı katılımcılardan teklif olarak "herhangi bir yerde, bir cafede, bir çay bahçesinde" görüşme yapma isteği gelmiş olsa da- görüşme yaptığım alanların onların günlük rutinlerinin bir parçası olan yerler olmasıydı. Bir araştırmacıyı yaşamlarının içerisine almak "evlerinin" sınırlarına girmek belirtildiği üzere zordur. Bu zorluğun yanında bazen araştırmacının bazen de katılımcıların zaman ve iş programları buna imkân vermez. Başka bir deyişle kabul alsanız da dahil

olamayabilirsiniz. Bu tez çalışmasının yanıt aradığı sorular beni mesafe oluşturmadan ama sınırlarımı da bilerek "ısrarcı ve inatçı" bir araştırmacı pozisyonuna soktu. Saha sürecine başladığım ilk günlerde pek çok katılımcı için "araştırma" denilen şey; online olarak üretilmiş bir veri toplama formuna birkaç tik, çarpı işaretlerinin konulduğu böyle düşününce yaklaşık 5-10 dakika süren ya da telefon aracılığıyla sorulacak sorulara verilecek kısa yanıtların verildiği bir şeydi. "Zorla davet ettirilme" başarısı ile şu an gülümseten ancak saha sürecinde kendimi ayıplarken bulduğum ısrarcı ve inatçı tavır da bu çalışmanın güven dinamiklerine dahildir. Zihinsel olarak bu durumu aşmaya çalıştığım anlarda alan notlarıma şunları eklemişim:

> "Görüşmelerin başlangıcında katılımcı ve araştırmacı olarak birbirimize yabancı olsak da en azından katılımcılar kendi ortamlarına yabancı olmayacaklar. Endişe hissettirmek yerine güvende ve güçlü hissettirecek bir aşinalık. Benimse başıma neler gelebileceği hakkında hiçbir fikrim yok (3 Eylül 2023, Alan Notları, Muğla)."

Araştırmacı olarak başlangıçta yaşanılan bu kaygılar ve yüz yüze görüşme yapma isteğimin katılımcı gözlemle birleşince herhangi bir ülke, köy, şehir ya da mekân fark etmeksizin bir anlamda "güvenilir kişi" statüsü kazanmama yardımcı olduğu düşüncesine katıldığımı belirtmem gerekir. Yerinde, içeride ve zaman zaman parçası olarak gerçekleştirilen saha süreci katılımcıların düşünceleri ile davranışlarının uyuşup uyuşmadığını ilk elden öğrenme imkânı verirken aynı zamanda davranış kalıplarını görme ya da beklenmedik şeyleri deneyimleme fırsatı da sağlamaktadır. Bu durum aynı zamanda analiz ve değerlendirme sürecine de olumlu katkılar sağlar (Glesne, 2013, s. 85-86). Araştırma ortamının seçiminin gerçekten de alanın resmini tamamlamada çok önemli olduğunu çalışma boyunca çok kere deneyimledim. Bunlardan belki de en çarpıcı olanlarından birisi de gemi mühendisi olarak çalışmış olan ve on yıldır kırsal bir alanda yaşamını sürdüren katılımcı ile yaptığım görüşme ve gözlem sürecidir. Onun yaşam alanına ilişkin gözlemlerim ve görüşme ortamına ilişkin deneyimlerim alan notlarımda şu şekilde yer bulmuştu:

> "Evin kapısından içeriye girdiğinizde iki-üç beton basamakla karşılaşıyorsunuz. Basamakların bitiminde bir tarafta oturma odası tam karşısında mutfak yer alıyor. Oturma odasına girdiğinizde hemen solunuzda bir soba, yanında bir çalışma masası bulunuyor. Çalışma masasının üzeri bilgisayar ve diğer teknolojik aletlerle dolu. Masanın hemen kenarında ise bir yığın, tozlanmış kitap var. Odanın diğer tarafında da geniş, yıpranmış bir sedir bulunuyor. Üzerinde gelişigüzel duran bir battaniye var. Oturma odasının kapısının hemen yanında bir perdeyle ayrılmış bir bölüm var. Kahve içme isteğimiz bizi mutfağa doğru götürdü. Katılımcı kahveyi hazırlarken bir taraftan da sohbet etmeye başladık.

> Masanın kenarında bulunan küçük bir sandalyeye oturdum. Masanın yanındaki oldukça eski, biraz kirli ocakta kahve pişmeye başladı. Mutfak tezgâhı şu anda pek rastlamadığımız eski tip beton tezgâhlardan, dolaplar ise görece daha yeni görünüyor. Tezgâhın üzeri karma karışık ve oldukça düzensiz. Tabaklar, bardaklar, kirliler, yıkanmış temiz ürünler... Tüm bu yaşam görünümünü daha da ilginç hale getiren şey ise kahvelerimizi içmeye başlamışken bir yerlerden gelen bir "tıkırtı sesi" oldu. Etrafa bakıp ne olduğunu anlamaya çalışırken çok geçmeden sesin mutfak tezgâhının üzerinde gezinen fareden kaynaklandığını anladık. Katılımcı da oldukça şaşkındı, gülümsedi bana korkup korkmadığımı sordu. Sorun olmadığını ve görüşmeye devam edebileceğimizi söyledim. Çok geçmeden farelerin sayısı iki oldu. Hatta görüşme devam ederken masaya kadar ulaştılar. Farelerin gezintisi eşliğinde bir görüşme gerçekleştireceğim hiç aklıma gelmezdi (2 Ekim 2023, Alan Notları, Sakarya)."

Görüşmelerin kayıt altına alınması da "güvenle" oldukça ilgilidir. Görüşme sürecinin en temelde kişiler arasında diyaloga dayanıyor olması süreç içerisinde aklımızda tutamayacağımız kadar sayı ve nitelikte bilgiyle karşılaşmamıza neden olur. Bu durumda pek çok araştırması için ses ya da görüntü kaydı almak gerekli görülür. Katılımcıların kendi yaşam deneyimleri ile ilgili olarak paylaştığı düşünce ve duygulara onların ifade ettiği kelime ve cümle yapıları ile sonradan ulaşamayacak olmak araştırmacının kayıt yapma isteğinin en önemli gerekçesidir (Weiss, 1995, s. 54-55). Görüşmeciler açısından ise bu istek zaman zaman endişe ile karşılanabilir ve bir tür güvensizlik hissi oluşmasına sebep olabilir. Ses kayıt cihazı kullanmanın gerekçeleri sıklıkla merak edilir ancak bu kayıtların hangi amaçla kullanılacağını bilen katılımcılarla karşılaşılması da olasıdır.

Bazı araştırmacılar hiçbir şekilde veri kaybı olmaması adına iki adet kayıt cihazı da kullanabilirler. Çünkü uygulama esnasında kayıt düğmesine basmanın unutulması, cihazın kayıt kapasitesinin dolması veya şarjının/pilinin bitmesi gibi aksaklıklar olağandır. Araştırmada ses ve görüntü kaydı alınması planlanıyor ve isteniyorsa katılımcılara bu konuda görüşmeye başlamadan bilgi verilmeli ve kendilerinin kaydedilmesini istemedikleri hususlarda kayda ara verilmesi gereklidir. Kayıt alınmaya henüz başlamadan ifade edilenlerin verilere eklenip eklenmeyeceği de araştırmacı-katılımcı arasında dürüstçe konuşularak karar verilmesi gerekmektedir. Genellikle katılımcılar kayıt alınması ile ilgili ilk başlarda bir rahatsızlık hissetse de pek çok katılımcılar zaman ilerledikçe kayıt cihazının varlığını bile unutur (Seggie ve Bayyurt, 2015, s. 191-192). Ses kayıt cihazlarının kullanımının yanı sıra araştırmacının zaman

zaman görüşme sırasında kısa veya görüşmenin ertesinde bazı notlar almayı da tercih edebilirler. Bu notlar sonradan unutulabilecek -ses kayıtları var olsa ve dinlense dahi- özellikle kişilerin vücut diliyle ilgili dikkat çeken hususları ya da belli anahtar kelimeleri muhafaza etmeyi sağlayabilir. Aynı zamanda bu notlar kayıtlarda herhangi bir sorun olduğunda araştırmacıya yol gösterebilir. Ancak özellikle görüşme esnasında yoğun not alımının görüşmenin akışını bozma ihtimalini de düşünmek gerekir (Kvale ve Brinkmann, 2009, s. 179).

Bu çalışma kapsamında yukarıda belirtilen "görüşme esnasında not almanın konuşma akışını" bozma vurgusu ile araştırmacı olarak yürüttüğüm diğer nitel görüşmelerdeki deneyimim görüşmelerin ses kaydı alınmasını bir zorunluluk olarak görmeme neden oldu. İletişim de göz teması kurmanın önemini vurgulayarak ve özellikle görüşme süreleri dikkate alındığında çalışmayı ses kaydı almaksızın sürdürmek oldukça zor görünüyordu. Görüşmelerin başlangıcında ses kaydı almak istememin gerekçelerini, hangi amaçla bu ses kayıtlarını kullanacağımı, kayıtları nasıl yazıya dökeceğimi ve isterlerse ses kayıtlarının metin aktarılmış dosyalarını çalışmaya dahil etmeden önce kendileri ile paylaşacağımı, çıkarmak istedikleri kısımlar olursa bunları çalışmada kullanmayacağımı açıkça belirttim. Katılımcıların çok azı ses kaydı alınması ile ilgili bir çekince duyduklarını ifade ettiler. Görüşmeleri sürdürürken ses kaydının açık olmasının herhangi bir şekilde tedirginlik oluşturduğu, düşüncelerini, eğilimlerini sansürlemelerine neden olduğu ile ilgili ipuçları görmedim; belki de bunu bana hissettirmeden, herhangi bir sözsüz iletişim mesajı vermeden yapabilme becerisine sahiptiler. Diğer yandan nitel araştırmaların sistematik yapısının bir parçası olarak değerlendirilen "kişisel hafızaya dayanan yorumlardan ziyade dikkatli not ve kayıtlara başvurmak ve verilerin analizi aşamasında bu çıktıların özenli şekilde kodlanması (Rubin ve Rubin, 2005, s. 111-114)" vurgusu da görüşmelerin kayıt altına alınmasındaki en temel etkilerden bir diğeri oldu. Bir başka gerekçe de alanda olup bitenleri katılımcıların sesi ve sözleriyle doğrudan anlatma ve betimleme çabasıdır. Bu çaba aynı zamanda herhangi bir ayrıntıyı atlamadan, yalnızca önemli bulduğum alıntı ve kısımları değil görüşmelerin tamamını yazıya dökmede de neden oldu. Yazıya dökme sürecinde zaman zaman araştırma öznelerinin duraksamaları, gülmelerini, ağlamaları, ses yüksekliği, göz teması gibi detaylara da yer verdiğimi ve bulguların sunulması

kısmında bu detayların[40] yer aldığını da belirtmem gerekir. Öte yandan her ne kadar kayıt alınması araştırmanın sistematik yanı ve güvenirlik vurgusu ile düşünülerek önemli olduğu kabul edilse de görüşmelerin karmaşık, değişken, etkileşimli doğasının hiçbir kayıt cihazı ile mükemmel bir şekilde kaydedilemeyeceği gerçeğini de kabullenmek önemlidir. Anlatıların gerçekliğini sorgularken gerçekliğin kusursuz bir şekilde yansıtılmasının mümkün olmadığını başka bir ifade ile bunu bir kayıt cihazının sağlayamayacağını analiz denilen olgunun da seçici[41] bir süreç olduğuna dair bir farkındalık geliştirmenin gerekli olduğunu (Duranti, 1997, s. 112-114) çalışma boyunca aklımdan tuttuğumu belirtmeliyim.

3.6 Etik İkilemler

Araştırma süreci boyunca etik ve etik olmayanın ne anlama geldiğinden, araştırmacının etik davranıp davranmadığı ya da etik ihlallerden ne ölçüde ve nasıl kaçınılabileceği hususlarına kadar pek çok soru ile karşı karşıya kalınır. Üstelik bu sorulara cevap vermekte oldukça güçtür. Tüm araştırmalar etik sorunlar içerir ancak etik sorular araştırmanın epistemolojik ve metodolojik temellerine, bağlamına göre farklılık gösterebilir. Pozitivist araştırma, araştırmacı ve araştırılan arasındaki ayrımı vurgularken, çoğu yorumlayıcı araştırma, araştırmacı-araştırılan etkileşimini vurgulamaktadır. Araştırmacı ve katılımcılar arasındaki mesafe, standartları yakalama açısından bir araştırmayı daha etik yapmaz. Aslında, tarafsız bir tutum, karşıdakinin nesnelleştirilmesi anlamına gelebileceğinden, kendi içinde etik bir sorun olarak yorumlanır. Bu nedenle, nitel araştırmada çoğu etik tartışma ve değerlendirme araştırma

[40]Bu detaylar başka bir ifade ile yazıya aktarma teknikleri ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için Alexa Hepburn ve Galina B. Bolden tarafından kaleme alınan *"Transcribing for Social Research"* eserine (Hepburn ve Bolden, 2017) bakılabilir. Bununla birlikte Seidman (2006, s. 116) görüşmelerin sözlü ve sözsüz materyallerinin ayrıntılı ve dikkatli bir şekilde transkript metninde yer almasının görüşmelerin gerçekleşmesinden aylar sonra dahi metni inceleyen araştırmacı için büyük fayda sağladığını belirtir.

[41]Analiz seçicidir; çünkü araştırmacının elinde kullandığı tüm veri üretim tekniklerinden elde ettiği zengin bir veri vardır ve bunlardan bazılarını seçip bazıları bırakmak zorundadır. Her durumda Coffey'in (1999, s. 149) belirttiği üzere; "tüm yazılar bir dereceye kadar kalemi kağıda koyanlar tarafından düzenlenir." Bu, okuyucuların yalnızca yazarın aktarmayı seçtiği şeylere erişebileceği, katılımcıların deneyimlerinin tamamen eksiksiz bir açıklamasına erişmenin mümkün olmadığı anlamına da gelir (Holloway, 2005, s. 281). Analiz boyunca bu seçme sürecinin tümdengelim şeklinde değil tümevarımsal bir kabulle başka bir ifade ile herhangi bir hipotez ya da teori ile verinin eşleştirilmesinden ziyade verinin zenginliği, çeşitliliği ve kapsamının dikkate alınması yoluyla içeriden, bütüncül bir bakış açısıyla yorumlandığı -çalışmanın yöntemsel çerçevesini hatırlayarak- belirtebilirim. Becker (2016, s. 57) ise bu hususu yaptığı bir benzetme ile açıklamaktadır. Elinizde veri veya ham madde var. Acı ilacı içtiniz ve topladığınız her şeyi dahil edemeyeceğinizi artık kabul ettiniz. Bütün bunlara rağmen halen kendiniz ya da anlatınız için ya da insanlar için faydalı bir şey yapabileceğinizi düşüyorsunuz. Büyük çaba ve emekle bir araya getirdiğiniz verilerin bazılarının, film yapımcılarının söylediği gibi, kesim odasının zemininde yok olacağını kabul ediyorsunuz. Artık bu seçme işleminden geriye kalanlara sahipsiniz.

katılımcılarıyla olan ilişkinin doğası ile ilgilidir. Kurulan ilişkinin doğası ile ilgili etik kaygılar dikkate alındığında konunun seçiminden, amacına hatta yöntemin tasarlanması kadar olan tüm sürecin felsefi ve etik duruşunuzla ilgili olduğunu ifade etmek mümkündür (Glesne, 2013, s.224). Başka bir ifade ile araştırma konusunun seçiminden, çalışmanın yönteminin tasarlanması, amaçlar, hedefler, verilerin sunumu, rapor edilmesi, çalışmanın gerçekleşeceği ortam seçimine kadar sahayı oluşturan tüm unsurlar etik bir konu olarak görülebilir ve tartışmaya daima açıktır.

Tüm araştırmalarda etik kaygı ve ikilemler varlığını hissettirmesine rağmen nitel araştırmaların karakteristik özellikleri nedeniyle etik ilkeler ve problemler daha fazla sorgulanır ve dillendirilir. Her ne kadar hükümetler, enstitüler ve mesleki kuruluşlar tarafından her türden bilimsel çalışmada takip edilmesi gereken etik ilkeler ve bunların uygulanması ile ilgili kılavuzları hazırlanmış olsalar da gerçekte etik kuralların uygulanması bir birey olarak araştırmacının değer ve ahlak anlayışı ile yakından ilgilidir (Merriam, 2015, s. 222). Çünkü etik olan "diyalog yoluyla belirlenen ve ağırlıklı olarak bağlamsal" niteliktedir (Glesne, 2013, s. 224).

Seidman (2006, s. 6-7) da görüşme yapmasının gerekçesini diğer insanların hikâyeleri ile ilgilendiğini, bu hikâyeleri merak ettiğini başka bir deyişle hikâyeleri bilmenin yolları olarak ifade etmişti. Aynı zamanda hikâye anlatmanın esasen bir anlam yaratma süreci olduğunu da dikkat çekmişti. Hikâyeleri anlamanın, paylaşmanın ve üretmenin yolları olarak görüşmeler araştırmacının sahada yakın ve nicel araştırmalara göre daha uzun süreli ilişkiler kurmasını gerektirir. Benzer şekilde gözlem tekniği ve gözlemci pozisyonu da sahayı katılımcılarla birlikte paylaşmayı ve yapılandırmayı zorunlu kılar. Bu noktada akla gelen etik problemlerden ilki *gizlilik hakkıdır.* Gizlilik katılımcıların kimliklerinin tespit edilmesine sebep olabilecek her türlü bilginin çalışma içerisinde çıkarılmasıdır (Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın, 2015, s. 425). Gözlem ve görüşme için katılımcıların izinleri alındığında, katılımcılarda onların gizliliğini ve anonimliğini koruyacağını dair bir beklentiye girme hakları doğar. Örtülü yöntemlerin, kamuya açık yerlerde bile, gizlilik haklarını ihlal edip etmediğini üstüne tartışmalar mevcuttur. Bazıları halka açık yerlerdeki gizli gözlemin kabul edilebileceğini, çünkü insanların halka açık yerlerde sıradan bir şekilde başkalarını izlediğini başkaları tarafından da izlendiklerini savunur. Bu doğrultuda, sosyal bilimcilerde aynı biçimde gözlem yapılabilmelidir. Burada karşı çıkılan nokta ise, bu tür verilerin sistematize edilip kaydedildiğinde ve analiz edildiğinde, bunların artık sıradan olmaması ve dolayısıyla

gizlilik haklarının ihlal edilmesidir. Bu hak ihlali yazma aşamasında da kendisini gösterebilir. Araştırmacı anonimliği korumak için, uydurma isimler kullanır ya da kişilerin betimleyici kişisel özelliklerini değiştirebilir. Buna rağmen, özellikleri ve konumlarının tanımlanmasıyla yerlerin kolayca tespit edildiği çalışmalarda mevcuttur (Glesne, 2013, s. 236-238).

Bir diğer etik tartışma *yanıltma* davranışı ile ilgilidir. Yanıltma kulağa kötü bir tabir olarak gelse de bu yöntem bazı bilimsel araştırmalarda kullanılabilmektedir. Yanıltma araştırmanın içinde kolayca birçok biçimde olabilir. Ve bilerek bir bilgiyi yanlış aktarma ya da hiç aktarmama biçiminde görülebilir. Örneğin; örtülü araştırmalarda katılımcılar bir araştırma projesinde yer aldıklarını asla bilmezler. Bazı araştırmacılar, kendilerini sahte kimliklerle tanıtır ve olmadıkları gibi davranabilirler. Bazıları da kendilerini araştırmacı olarak tanıtır ancak neyi araştırdıklarını tam olarak açıklamayabilirler. Bahsedilen ikinci uygulamaya bir bilgiyi bilinçli olarak çıkarma ya da başka bir ifadeyle sığ bahane denir. Yanıltma kararı genellikle katılımcıların en doğal davranışı yakalayabilme endişesinden gelir (Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın, 2015, s. 423; Glesne, 2013, s. 243). Yanıltma, bazı araştırmacılar tarafından basit bir etik ihlal olarak görülse de bazıları için ciddi bir ihlaldir. Bazen bir miktar kandırmanın gerekli olduğu düşünülür. Bazı araştırmacılar ise bu durumun hiçbir zaman etik olmadığını savunur (Berg ve Lune, 2019, s. 104).

Araştırma izni almak ya da katılımcılara yaşananları ve olayları kaydedecekleri konusunda bilgi vermede kendilerini etik ilkelere daha az bağlı hisseden katılımcılar bu tutumlarını araştırmacının amaçlarını açıklamak gibi bir zorunluluğu olmadığı görüşünü ısrarla vurgulayarak meşrulaştırırlar. Onlara göre sosyal hayatın kendisinin içinde örtbas etme ve bazı şeyleri gizli tutma zaten vardır ve hiç kimse kendi derinlerinde bulunan, kişisel olarak yapıp ettiklerini ya da amaçlarını bütünüyle ifşa etmemektedir (Emerson, Fretz ve Shaw, 2008, s. 31).

Bazı araştırmacılar ise araştırma sürecinde, diğer insanlar için potansiyel tehlike oluşturan bilgiler elde edebilirler. Katılımcılar size güvendiklerinde; devamlı ayrıcalıklı, yanı sıra en iyi ihtimalle sorunlu ve en kötü ihtimalle tehlikeli şeyler öğreniyor olmanın sorumluluğunu taşırlar. Etik ikilem bu tehlikeli bilgilerle ne yapacağımızla ilgilidir. Araştırmacı olarak katılımcıların gizliliğini korumaya ne derecede devam etmeniz gerekir? Yasadışı bir davranışa ilişkin bir bilgi edindiğimizde, bunu ortaya çıkarmalı mıyız? Beklenmedik bir biçimde elde edilen bilgiye müdahale etmek için bir durumun

ne ölçüde "yanlış" olması gerekir? Sorusu da belirsizliğini korur. Müdahale etmek için hissedilen ahlaki yükümlülük ve araştırmacı olarak veri toplamaya devam etme yükümlülüğü arasındaki çizginin nerede olduğuna nasıl karar vereceksiniz? Bazı araştırmacılarda katılımcılarıyla dostça ilişkiler kurarlar; hatta ilişki bir arkadaşlık halini alır. İster arkadaşlık ister samimiyet olsun durum etik ikilemlerle sonuçlanabilir. Arkadaşlık bağlamında, araştırmacı rolünüze oranla, daha içten bilgilere erişim sağlayabilirsiniz. Ancak bu yolla elde edilen veriyi kullanmalı mısınız? Eğer bu veriyi kullanmazsanız anlatınız tutarlı olur mu? Bu sorunlu bölümler, daha az rahatsız edici biçimde sunulabilir mi? Kimi araştırmacılar, samimiyetin bir "anlama yolu" olabildiğini savunurlar. Ancak yazarlar bu yolun, ilişkinin doğası ve etkisine yönelik eleştirel yansıtma, ilişkide güç rolünün analizi ve ilişkisel etiğe uyumu içeren sorumluluk ve düşünceleri de beraberinde getirdiğini söylerler. Güven, ilgi ve dayanışma duygusuna dayalı olan ilişkisel etik arkadaşlık ilişkilerinin hoş karşılandığı araştırmanın temelidir (Glesne, 2011, s. 230-236).

Özellikle çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından hazırlanan -Helsinki Bildirgesi, Belmont Raporu, İnsani Araştırmalar Ulusal Etik İlkeleri, Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi gibi "standart" önerileri göz ardı etmemekle birlikte bu ilkesel vurguların yine pozitivist paradigmanın nüvelerini hatırlattığını ifade etmeyi gerekli görüyorum. Vurgulandığı üzere nitel araştırmanın bağlam merkezli doğası etik konuları da her araştırmanın kendi dinamiklerinin içerisine yerleştirmektedir. Bu sebeple belli ve katı standart kuralların yanı sıra genel birtakım ilkeler benimsenmesini vurgulamayı önceliyorum. Can (2017, s. 162) bu ilkelerin başlıklarını şu şekilde ifade eder:

> "Zarar verme, çalışman hakkında açık ve dürüst ol, aydınlatılmış onam ve gerekli izinleri al, iş birliği içinde olduğun ve araştırmadan etkilenen taraflara olan etik yükümlülüklerini göz önünde bulundur, bulgularını ulaşılabilir hale getir, kayıtlarını koru ve sakla, profesyonel ilişkilerini saygılı ve etik bir şekilde sürdür."

Çalışma boyunca mümkün olduğunca bu ilkeleri dikkate aldığımı vurgulamam gerekir. Bununla birlikte üç hususa ayrıca değinmeyi gerekli görüyorum. Bunlardan ilki aydınlatılmış onam ve hatta zaman zaman aydınlatılmış "gönüllü" -formun zorla, gönülsüzce doldurulabileceği dikkate alınmış olsa gerek- onam formu. Bir araştırmaya başlamadan önce ilgili kurum ya da kişilerden alınması talep edilen ve beklenilen bu form bir araştırmayı ne ölçüde etik yapmaktadır? Ya da tam tersi aydınlatılmış onam formunun alınmaması bir araştırmayı etik sınırların dışında mı bırakmaktadır?

Üniversite kurulları ve araştırmacının istekleri bu form yoluyla karşılandığında araştırma sürecinde etik ilkeleri göz ardı edebilir miyiz? Saha süreci boyunca onam formunun imzalanması konusunda pek ısrarcı olmadım. Sözlü onaylarını ve kabullerini almayı -ses kayıtları ve yazışmalar var olmakla birlikte- yeterli gördüm. Alana giriş sürecimle ilgili tüm anlatılar aslında bu sözlü onayın da bir parçası olarak görülebilir. Katılımcılarım da biri onam formuyla ilgili şunları söyledi. Kanaatimce onam formlarına katılımcıların bakış açılarını yeterince yansıtmaktadır:

> Söylediklerinizi anlıyorum ama bu kağıt parçasının şu an kurduğumuz birlikteliği nasıl etik yapabildiğini anladığımı söyleyemem. Burada birlikte buluyor olmamız zaten bir kabul değil mi? Yani benim sizinle görüşmeyi kabul ettiğimi göstermiyor mu? Yani iznim olduğunu göstermiyor mu? (K33, Erkek, 36).

İkincisi "samimiyetin" araştırmada yarattığı etik ikilim meselesidir. Anlatıların doğasının görüşmeci ve araştırmacı arasında inşa edildiğini dikkate aldığımızda asıl bu inşanın "samimiyetsiz" olması etik bir problem değil midir? Zannederim hiçbir araştırmacı sahada kendisine daha yüzeysel, genel geçer yanıtlar verilmesini istemez. Bununla birlikte orada duran objektif gerçekliğe ulaşmayı istemediğimizi ya da gerçekliği böyle tarif etmediğimizi bilmek nitel araştırmalarda "güven ve samimiyet" vurgularının çalışmanın güvenirliğine de kapı araladığını söylemek hatalı mı olacaktır? Dahil olmayı istediğiniz de ve sahaya dahil olmanız için izin verildiğinde zaten güvene dayalı bir inşayı başlatmış olmaz mısınız? Araştırmacı olarak bireylerin duygulanımlarının peşinden gitme çabası, katılımcılardan gelen "neden yüz yüze olmayı tercih ettiniz?" sorusu ile pekişir. Böylelikle "samimiyetin" önemi ve inşa edilen güven duygusuna katkısı sahadan gelen sesler ile yanıtlanır:

> Sizinki de iyi cesaret ama maşallah. Ben bayılırım tezleri desteklenmeye böyle anket gönderirler. Direkt doldururum çok severim siz bir de buralara kadar gelmişsiniz bu çok değerli. Burada bir bağ kurmuş olduk, siz burayı, beni, yaşadığım yeri gördünüz böylesinin daha doğru, daha gerçekçi olduğunu şimdi bende anlayabiliyorum (K13, Kadın, 35).

Üçüncü olarak değinilmesi gereken nokta araştırmacının anonimliği koruması çabasıdır. Görüşmecilerin kendi isimleri ya da diğer kişisel bilgilerinin paylaşılmasına izin verildiği durumlarda dahi takma ya da uydurma isimlerin kullanımı gerekli midir? Bu araştırmaya dahil olan kişilerin bir kısmı kendi isimlerinin ya da yer bilgilerinin bilinmesi konusunda herhangi bir endişe duymadıklarını ifade ettiler. Olabilecek hakkında bilgi verdiğimde dahi -vakitsiz ziyaretler, rahatsız edici mesajlar gibi- yine de bu bilgileri tez çalışması boyunca kullanabileceğimi vurguladılar. Burada iki etken

olduğunu belirtmeliyim. Birincisi bu durumdan herhangi bir rahatsızlık duymayan katılımcılar kendi yaşamlarına dair hikâyeleri sosyal medya hesapları üzerinden ya da Youtube kanalları aracılığıyla paylaşan kişiler. Yine içlerinden birinin ifadesi ile;

> Bizim davetsiz misafirimiz çok oluyor, videolarımızı izleyip bizimle tanışmaya gelen insanlar var ve bu durum bizim için rahatsız edici değil (K20, Kadın, 35).

İkinci etken ise günümüz toplumlarında pek çok bilgiye ulaşmanın oldukça kolay olması ve "zaten çok ulaşılabilir" olma durumudur. Katılımcılardan birinin vurguladığı şekliyle;

> ...artık o denli ulaşılabilir durumdayız ki, bir şeklinde herkes herkese ulaşabiliyor, yaşamına girebiliyor. O yüzden gerçek ismimi ya da yer bilgilerini kullanmanızda bir sakınca yok (K6, Erkek, 40).

Bu sorgulamalar ve saha deneyimleri ile etik olarak nitelendirilen tüm davranış ve eğilimlerinin aslında metin içerisinde de yer verildiği üzere "araştırmacının ahlak anlayışıyla yakından ilgili olduğunu" göstermeye ve hatırlatmaya çalıştığımı ifade etmem mümkündür.

3.7 Eve Dönüş: Sahadan Ayrılık

Araştırmasını bitiren ve günlük yaşam rutinine geri dönmeye hazırlanan bir araştırmacı için alandan ayrılış buruk ama tatlı bir andır. Başkalarının düşüncülerini, davranışlarını, ideolojilerini hiç kabul etmemiş olsanız bile büyük ihtimalle "en azından" onlarla empati kurmuş ve etkileşimde olmaktan keyif almışsınızdır. Bir daha aynı şartlar altında bu ortama geri dönemeyeceğiniz de açıktır. Alandan ayrılmak araştırmacı için yeni bir farkındalık sürecinin başlangıcıdır. Başkalarının deneyiminin bir parçası olmak genel kişisel farkındalığı da güçlendirir. Araştırmacı olarak kendinizi katılımcıların yaşam tarzları ve kendi yaşam biçiminizi kıyaslarken bulmanız da olası ve olağandır. O insanları, yerleri, bir şeyleri yapma yollarını özleyebilirsiniz. Diğer başka ayrılıklar gibi olmasa da sahadan da ayrılmak çoğunlukla tatlı ama buruktur (Glesne, 2013, s. 132).

Muğla'daki saha sürecimi işimle ilgili gelişen bir durum sebebiyle apar topar sonlandırmak zorunda kalmam bu çalışmanın ayrılık sürecini biraz daha buruk hale getirdi. Bazı katılımcılarıma gitmeden onları tekrar göreceğime dair söz vermiştim ancak bu sözümü yerine getiremedim. Bu durum bana koşulların bu denli değişken olduğu durumlarda söz vermemem gerektiğini öğretti. Öte yandan aldıkları kararlar ve yaşam biçimi değişiklikleri sebebiyle cesaretlerine, azimlerine ve yaşama dair niyetlerine özendiğim katılımcılarla bir arada olmak kendi yaşam biçimim üzerine

yoğun bir şekilde düşünmeme sebep oldu. Muğla'dan ayrıldığım güne ilişkin alan notlarımda şu sözlere yer vermişim:

> 20 Eylül 2023 bugün 20.10'da bineceğim otobüs beni "kendi gerçekliğime" döndürecek. Her şey bambaşkada olabilir. Mezzo ölçekte sosyal çevrenin, ailenin, iş yaşamının belirlediği zevkler, beğeniler, eğilimler; makro ölçekte içerisinde yaşanılan devletlerin, sistemlerin çizdiği zihinsel ve davranışsal sınırlar değişebilir, değiştirebilir. Yenilebilir enerji hukuku üzerine çalışan katılımcıdan yaşadıkları şehirdeki fabrikada gri yakalı olarak çalışan gezici arıcı çiftime kadar... hiçbirinin yolu çiçek bahçesi değildi. Pek çoğu bir çiçek bahçesinde yürüyeceğini düşünerek yola çıksa da öyle olmamıştı. Çiftliklerini kurmak için varını yoğunu satanlar, batanlar, dışlananlar, ayıplananlar, damgalananlar var içlerinde. Ama kendilerine sorulan geri dönmeyi düşündünüz mü? Dönmek ister misiniz? Sorusuna verilen hep aynı yanıt: Asla.[42] Her şeye ve herkese rağmen verilen bir yanıttı bu. İnsan düşünmeden edemiyor onlar başarabildiyse bir başkası, başkaları neden başaramasın ki? Hemen hemen hepsinden tekrar gelmem üzere aldığım içten ve nazik davetler için çok mutluyum. Tekrar bir araya gelebilme düşüncesi bile oldukça keyifli geliyor ve sanki olabildiğince doğru şeyler yaptığımı, kurabilmeyi istediğim -doğal, samimi- bağlar kurabildiğimi düşündürüyor (20 Eylül 2023, Alan Notları, Muğla).

Saha sürecinin daha aktif katılımcı olduğum -Muğla'daki- kısmını tamamlamanın verdiği mutluluk böylece alandan ayrılmanın burukluğu ve bir miktar suçluluk duygusu ile birleşmişti. Son olarak sahadan ayrılmanın araştırmacının orada iken tanıdığı, tanıştığı kişiler ve temas ettiği yaşam biçimleri ile tüm ilişkilerini tamamen koparması anlamına gelmediğini (Atkinson ve Hammersley, 2007, s. 95) de belirtmem gerekir. Ortak ilgilere sahip olmanın, benzer hassasiyetleri paylaşmanın, destek vermenin, hatırlanmanın sahada inşa edilen ilişkilerin uzun süreler muhafaza edilmesini sağladığını-memnuniyetle- ifade edebilirim.

3.8 Geçerlik ve Güvenirliğe Dair

"Bütün araştırmalar etik ilkeler dahilinde geçerli ve güvenilir bilgi üretilmesi kaygısını taşır." Bir araştırma sonuçlarının güvenilir olduğunu nereden bilebiliriz? Araştırmaların güvenirliği, araştırma tasarımı ve saha sürecinde gösterilen özen ve dikkatle yakından ilişkilidir ve nitel araştırmalarda nicel araştırmalardan farklı olarak özen ve dikkate dair

[42]Kuran ve Kuran (2022, s. 86) da yaptıkları alan araştırmasında "toprağa dönüşçülerin" geri dönmeyi düşünüyor musunuz? Planlıyor musunuz? Sorusuna verdikleri yanıtların katılımcıların tamamı için "hayır, asla, aklımdan bile geçirmiyorum" şeklinde olduğunu belirtirler. Bu çalışmanın katılımcı içinde verilen yanıt belirtildiği gibi aynıdır. İçlerinde yaşadıkları ekonomik problemler nedeniyle farklı bir yere gitmeyi düşünenler vardır ancak gidilecek yer şehir değil başka bir kırsal alandır. Örneğin katılımcılardan biri bu durumu "muhtemelen bir yıl daha buradayız. Sonra Tokat'a gitmeyi düşünüyoruz. Orada yine çiftçiliğe devam edeceğim. Çünkü orada kendi tarlalarımız var, babadan kalma. Oraları ekip biçeceğiz. Kiralarda, hayatta buraya göre çok uygun o yüzden (K17, Erkek, 49)." sözleri ile ifade etmişti.

standartlar değişkenlik gösterir. Ancak bu noktadan genel eğilim nicel araştırmaların "objektif" standartlarının nitel araştırmalar için de aranmasıdır (Merriam, 2023, s. 199). Hatta bu standartlar karşılanmadığı için nitel araştırmalar oldukça yoğun bir biçimde eleştirilir.[43] Öte yandan konu ile ilgilenen bazı yazarlar nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlik vurgusunun nitel araştırmayı oluşturan paradigma uygun bir şekilde tanımlanmasını tavsiye eder. Bu durum Lincoln ve Guba'nın (1985, s. 216) yaptığı üzere kavramların farklı isimlendirilmesi ile sonuçlanabilir. Öyle ki nicel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan iç geçerlik, dış geçerlik ve güvenirlik kavramlarının karşılığı nitel araştırmalarda inanırlık, nakledilebilirlik, doğrunabilirlik olarak karşımıza çıkar.

Araştırmacı olarak bu noktada benim bakış açım nicel ve nitel paradigmaların kabullerinin farklı olduğunu bu sebeple de geçerlik ve güvenirlik kriterlerinin nicel araştırmalardan devşirilen şekilde nitel araştırmalara aktarılmasının hatalı olduğu düşüncesidir. Tıpkı Firestone'un (1987, s. 19) belirttiği üzere nicel ve nitel araştırmacılar güvenirlik konusunda okuyucuları ikna edebilmek için farklı söylemler kullanır. Nicel araştırmacılar için bu durum araştırma adımlarının eksiksiz ve objektif yerine getirildiği söylemi iken; nitel araştırmacılar sonuçların güvenilir olduğu konusunda detaylı ve kapsayıcı betimlemeler sunar. Daha farklı bir noktadan bakan Wolcott (1994, s. 364-367) ise "geçerliliğin saçmalığını" iddia eder. Wolcott geçerlik yerine "başka bir şeyi, belirleyici kritik unsurlara işaret eden ve onlardan makul yorumlar çıkarılmasını sağlayan bir niteliği, bir kişinin tek doğru ve nihai cevabı bulma düşüncesini kafasına takmadan peşinden gidebileceği bir şeyi, doğru biçim veya söylenişi ya da tam olarak "hakikati" kasteder. Burada Maxwell'in (2022, s. 121) görüşlerini de hatırlamak gerekir. Maxwell geçerliğin bir üründen çok bir amaç olduğuna dikkat çekerken aynı zamanda göreceli olduğunu başka bir ifade ile araştırmanın amacı, yöntem ve sonuçları ile bağlantılı olarak değerlendirilmesi gerektiğini de vurgular. Örneğin LeCompte ve Preissle (1993, s. 342) etnografi araştırmalarında iç geçerliğin sağlanması için yapılması gerekenleri özetler: İlk olarak etnografın sahada geçirdiği sürenin niteliği araştırmacıya verileri analiz etmesi ve analiz sonuçlarının karşılaştırılması açısından bir düzeltme ve yeniden düzeltme imkânı verir. İkinci olarak katılımcı gözlem katılımcıların yaşam deneyimlerini, önceden oluşturulmuş, yapay laboratuvar ortamlarına göre daha doğru bir şekilde yansıtır. Üçüncü olarak araştırmacının düşüncelerini, kendi gözlemlerini araştırma süreci ve

[43]Ayrıntılı bilgi için Dey'in (2005) çalışmasına bakılabilir.

analize dahil etmesi araştırmanın sorgulamaya sürekli açık olması sonucunu getirir. Kasapoğlu (2015) de temellendirilmiş kuramla çalışan araştırmacıların ise en baştan itibaren uygun ve özgün örneklemin nasıl seçildiği, verilerin nasıl üretildiği, kodlamaların nasıl yapıldığı sorularının sorulması gerektiğinin altını çizer.

Geçerlikle ilgili tüm bu tavsiye ve değerlendirmeler görüldüğü üzere belli noktalarda birleşir. Geçerlik bir çıktı olmadığı gibi araştırma bağlamının dışında da değildir. Nicel araştırmalarla elde edilen neden sonuç ilişkileri ve "büyük" istatistiki verilerin önemi ve geçerliğini göz ardı etmeden nitel araştırmaların da insan davranışı ve eğilimlerini anlamlandırmada "doğal ortama duyarlılık, katılım, kurama katkı ve derinlemesine betimleme" ile önemli ve değerli katkılar sağladığının altını çizmeyi gerekli görüyorum. Başka bir ifade ile nitel araştırmalarda geçerlik araştırmacıların duyarsız kaldığı bir alan değil, araştırmanın bütününe zaten içkin olan bir niteliktir.

Nitel araştırmacıların nesnel ve değişmeyen gerçekliği yakalayamayacakları -böyle bir iddiaları zaten yoktur.- bilinen bir şey olmasına rağmen araştırma bulgularının inanırlığının arttırılması için önerilen stratejiler bulunmaktadır. Bu stratejilerden ilki üçgenleme *(triangulation)* tekniğidir. Üçgenleme veri toplama birden fazla tekniğin kullanılması, çoklu veri kaynaklarından yararlanılması ya da ortaya çıkan bulguları değerlendirmede çoklu kuramların işe koşulması şeklinde uygulanabilir.[44] Ayrıca veri analizi sırasında da verilerin farklı araştırmacılar tarafından birbirinden bağımsız olarak analize tabi tutulması ve ardından elde edilen bulguların karşılaştırılması[45] şeklinde de uygulanabilmektedir. İkinci strateji katılımcı doğrulamasıdır. Bu stratejide görüşme yapılan kişilerden bazılarına ulaşılarak, ortaya çıkan bulgular hakkında onların görüş ve değerlendirmeleri alınır. Bu strateji özellikle araştırmacıların kendi ön yargılarını tespit edebilmesi açısında önemli görülmektedir Üçüncü strateji ise veri toplama süreçlerine uygun ve yeterli katılımdır. Bu strateji araştırmacının elde ettiği verilerin "bir doyum noktasına" geldiğini hissetmesi şeklinde değerlendirilir (Merriam, 2015, s. 205-207) Dördüncü strateji ise araştırmacının duruşudur. Zaman zaman araştırmacı yanlılığı olarak da ifade edilen bu kavramın Maxwell (2022, s. 124) yalnızca sahip olunan bakış açısı, ön yargı ve fikirlerin okuyucuya açıklanması olmadığını ifade eder. Tüm bunların

[44]Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için Atkinson ve Hammersley (2007, s. 187) çalışmasına da bakılabilir.

[45]Glesne (2013, s. 63) pozitivizmden etkilenen nitel araştırmacıların bu yolu iddialarını geçerli kılmada kullandıklarını belirtir. Bu eğilimi oluşturan motivasyon ise "eğer bir şeyi birden fazla kaynaktan duyarsanız, gözlemlerseniz ve sizden başka birinin de duyup gördüğünü bilirseniz o zaman duyduklarınızın ve gördüklerinizin doğruluğunu iddia ederken kendinize güvenirsiniz düşüncesidir."

çalışma içerisinden yer bulması araştırmacının sahip olduğu değerlerin çalışmanın gerçekleştirilmesi ve sonuçlarını nasıl etkilediğini anlamaya yardımcı olduğunu vurgular.

Bir araştırmada elde edilen bulguların çalışma yeniden yapıldığında aynı sonuçlar, tekrar eden sonuçlar elde edilebileceğini açıklayan kavram olarak güvenirlik sosyal bilimlerde oldukça sorunlu bir kavramdır. Bu durumun en basit neden tahmin edilebileceği üzere insan davranış ve eğilimlerinin karmaşık ve değişken doğasıdır. Wolcott (1994, s. 159) güvenirlik arayışının uygunsuzluğu ifade eder ve ekler: Ancak müdahale edilmiş, şartları kontrollü olarak değiştirilmiş durumlarda tekrarlanabilirliğin değeri takdir edilebilir. Alan araştırmaları bazı şeylerin gerçekleşmesi için yapılan kontrollü süreçleri kapsamaz. Sahada durum ve şartlar ne olursa olsun onların ikinci defa gerçekleşmesini sağlayamayız. Bir olay ya da durum birden çok defa ortaya çıksa bile tekrarlananın bir öncekinin aynısı olduğunu iddia edemeyiz. Bu durumda araştırmaların özen ve kalitesinin değerlendirilmesinde güvenirlik tartışması yapmak gerçekten gerekli midir?

Geçerlik ve güvenirlik tartışmalarının yanında tartışmanın şiddetinin arttığı bir diğer kavram da "dış geçerlik ya da nakledilebirlik/genellenebilirlik" olarak karşımıza çıkar. Tesadüfi olarak seçilmiş büyük örneklem gruplarından toplanan "objektif" verilerin tüm örneklem hatta evrene genellenebilir olmasının gayet mantıklı ve işe yarar olduğunun kabulü nitel araştırmalarda amaçlı örneklem yoluyla ulaşılan görece küçük örneklem grupları ile çalışarak gerçekleştirilen veri üretim sürecinin son derece subjektif ve genellenemez olduğunu sonucunu da beraberinde getirmiştir. Dahası bu durum eleştirilerin "nitel araştırmalardan hiçbir şey öğrenilemez." noktasına varmasına sebep olmuştur. Geçerlik ve güvenirlik tartışmaların nitel araştırmaların felsefi kabullerini dikkate almamız gerektiğini vurguladığımız gibi aynı durumun genellenebilirlik kavramı için de geçerli olduğunu dikkate almalıyız. Burada nitel araştırmalar için iki stratejiden söz edilir. Bunlardan ilki yoğun ve zengin tanımlama yapılmasıdır. Bu tanımlamalar incelenen durum, ortam ya da katılımcıların tanımlanması kadar araştırma notları -saha notları, günlükler- ve dokümanlardan yapılan alıntılar biçimindeki kanıtları da kapsamaktadır. Diğer strateji ise örneklem seçiminin daha dikkatli ve özenli yapılmasıdır. Burada azami çeşitliliğin sağlanması ya da tipik durum örnekleminin kullanılması tavsiye edilir (Merriam, 2023, s. 218-220). Benzer şekilde Becker (2013, s.

113) bulguların genellenebilir olduğunu okura ikna etmenin en iyi yolunun çalışılan konuyu/alanı/grubu somut ayrıntılarıyla tarif etmek, ardından hangi diğer şeyler grubunun parçası olduğunu, başka hangi şeylerin bu gruba dahil olma ihtimalinin olduğunu açıklamak olarak belirtir. Ayrıntılar olmadan genel fikirlerin pek bir anlamı olmayacaktır.

Bu çalışma kapsamında geçerlik ve güvenirlikle ilgili bakış açımın -duyarsızlık ve herhangi bir iddia taşımaksızın- en temelde Fielding ve Fielding'e (1986, s. 69) dayandırıyorum. Bu araştırmanın geçerlik ve güvenirliği ile ilgili vereceğim yanıt onların ifade ettikleri gibi "araştırma hareketlerinin görünür ve belirgin çizimi, başkalarının araştırmacının omzunun üzerinden bakmasını sağlar." görüşüdür. Bununla birlikte orada olduğunuzu göstermenin güvenirliği sağlamadaki rolünü göz ardı etmenin mümkün olmadığını vurgulamak gerekir. Varlığınız -araştırmaya katılımınız- okuyucuların çalışmanın geçerliği hakkındaki algılarını doğrudan etkiler. Yaşayan, nefes alan katılımcılar ile orada olduğunu kanıtlamazsanız, okuyucular bildiğinizi iddia ettiğiniz şeye nasıl güvenebilirler? Araştırmacılar, okuyucular ve görüşmeciler arasında bir köprü olduklarını düşündüklerinde betimledikleri kişinin, mekânın, yaşam dünyasının "gözleri, kulakları, burunları" olmalıdır. Bu yolla inşa edilen "gerçeklik" güven oluşturmanın yanı sıra yorumlanabilirlik ve aktarılabilirlik de sağlar (Hightower, 2021, s. 148-149). O halde araştırmacının da veri üretimi sırasında bir araç olduğu ve aracın da süreci etkilediği gerçekliğini reddetmek yerine tanımamız ve onaylamamız gerekir. Veri üretimi sürecinin bir parçası olarak araştırmacılar araştırılan duruma sahip oldukları beceri, anlayış ve incelikle cevap verebilen akıllı ve esnek araçlardır (Lincoln ve Guba, 1985, s. 107).

Yukarıda nitel araştırmacılara sunulan ve tavsiye edilen stratejilerin[46] araştırma soruları, amacı ve teknikleri bağlamında kullanıldığı vurgulamakla birlikte buradaki maksadımın öncelikle geçerlik ve güvenirlik kaygısı ile ilgili olmadığını belirtmeliyim. Burada öncelikli maksadım sahanın seslerini "çok sesli" olarak duyurabilmek ve sunabilmektir. Ortada "doğru" bir hikâye değil de sadece birden fazla hikâye olduğunu bilerek ve

[46]Maxwell bu stratejilerin çalışmalarda araştırma sürecinin dışında değerlendirilen, oldukça soyut çok genel teorik terimlerle ifade edilerek "geçiştirildiğini" yazar ve bu tür sunumların genellikle "standart metinler" olduğunu vurgular. Bu metinlerin yöntem kitaplarından ödünç alınmış bir dil sergilediklerini ve aslında bu stratejilerin gerçekte nasıl uygulandığına dair bilgileri içermediklerini de ekler. Bu sebepledir ki bir araştırma içerisinde yer alan bu bölümlerin "kötülüğü uzaklaştırmayı amaçlayan büyüyü hatırlattığını da" söyler (Maxwell, 2022).

Stake'in (1995) vurguladığı gibi hikâye "doğru" çıkarıldı mı? fikrine yoğunlaştım.[47] Bu anlamda geçerlik ve güvenirliği "bir hikâyeyi anlamama ve hissetmeme yardımcı olan şey (Bochner, 2012, s. 270)" olarak tanımlama düşüncesine katıldığımı da belirtmeliyim. Bu kabul geçerlik ve güvenirlik olarak adlandırılan şeylerin basitçe düzenlenen bir dizi yöntem uygulamaları içermediği ve daha çok araştırmacının ilgili yöntemlerden öğrendiklerini açıklamasının gerekli olduğu düşüncesini de uygulamayı gerektirir (Hightower, 2021, s. 227). Araştırmacı olarak bu konum alış ve kabuller kendiliğinden ve araştırma sürecine içkin olarak tasarlanmış geçerlik ve güvenirlik beklentisinin kanıtları olarak değerlendirilmelidir.[48]

3.9 Bir Hatırlatma: Düşünümsellik ve Yazım Stilleri

Çoktan fark etmiş olacaksınız ancak yine de bu başlığı açmayı ve hatırlatmayı gerekli görüyorum. Metin boyunca kendisini yoğun bir şekilde hissettiren iki husus: düşünümsellik ve çalışmada kullanılan yazım stilleri. Düşünümsellik meselesinde Marx Weber'in iki vurgusuna dikkat çekerek başlamakta yarar vardır. Weber (2012, s. 88) "bir problemin var olduğunun tam olarak fark edilmesi, kişisel bakımdan, spesifik olarak güdümlü motiv ve değerlere sahip olmakla eş zamanlı olmuştur." ifadesi ile araştırma merakının da dahil olmak üzere araştırma konusunun bireysel motivasyonlardan bağımsız olamayacağına işaret eder. Dahası araştırmacının incelediği nesnenin seçiminde değer yüklü idealları olmaksızın, somut gerçeklikleri analiz etmeye dönük tüm gayretinin de anlamsız olacağını belirtir. Bununla birlikte bilimsel aklın araştırma konusu ile ilişkilendirdiği değerler, yalnızca neyin değerli sayılacağı değil aynı zamanda neyin "önemli ya da önemsiz" olduğuna da dair de bir kavrayış oluşturur (s.109). Başka bir ifade ile araştırmanın bütün yapısında "değer biçme" süreci devam eder.[49] Weber ile başlayan ve uzunca bir süre eleştirilen -hâlâ eleştirmeye devam edilen- araştırmacının konumu ve bu konumu ilişkin farkındalıkları ile fikirlerin ardından tahmin edilebileceği üzere bilime hakim olan "pozitivist paradigma"nın izleri bulunur. "Değer yargılarından" bağımsız araştırma/araştırmacı fikri ile tam karşıt olarak

[47]Bauman'ın (2018, s. 29) vurgusunu hatırlamakta yarar var: "Hikâyeler projektörlere ve sahne ışıklarına benzer; sahnenin bir bölümünü aydınlatırken, geri kalanını karanlıkta bırakırlar. Bütün sahneyi eşit ölçüde aydınlatsalardı hiçbir işe yaramazlardı."

[48]Açıkça ifade etmeliyim ki bu başlık çalışmaya sonradan eklenmiştir. Geçerlik ve güvenirlikle ilgili kanıtlar metnin bütününde bulunmaktadır. Bu başlığın açıkça eklenmesinin tek gerekçesi geçerlik ve güvenirlikle ilgili "standart olmayan" vurguların metin içerisinde bulunması ve bu yolla diğer araştırmacılar için yol göstericisi bir metin olmasını istememdendir.

[49]Konuya dair daha detaylı bir kavrayış adına Weber'in aynı eserde Karl Marx üzerinden meseleyi örneklendirdiği 179-184 aralığındaki sayfalara bakılabilir.

konumlanan düşünümsellik; henüz araştırmanın başındaki iken araştırmacının kendi gerçekliklerinin ve kabullerinin farkında olması ve bu kabullerin araştırma alanına yansımalarını görebilme becerisidir. Başka bir ifade ile düşünümsellik; araştırmacının kendi benliği hakkında metodik bir öğrenme sürecini temsil eder ve bu durumu araştırma basamaklarından ayırmak imkânsızdır (Kleinsasser, 2000, s. 155). Finlay (2002, s. 536) araştırmanın bu düşünümsel yanının, bu anlamda yapılan sorgulamaların çalışmanın güvenirliğini sağlamadaki rolüne de dikkat çeker. Bu durum "en azından yazar bunun farkında, duygusal dürüstlüğü var. Hiçbir şeyi kanıtlamasa da derinlemesine bir öz değerlendirme yapmaya hazır" şeklinde yapılacak değerlendirmelere imkân sağlar ve yazarlara olan güveni arttırır. Başka bir ifade ile kendinizi ve mekânları anlatmak bir eğlenceden çok daha fazlasını içerir. Güvenin yanı sıra okuyuculara daha derin bir anlayış sağlar ve okuyucular için araştırmacının da parçası olduğu dünya yeniden inşa edilir (Hightower, 2021, s. 165-167). Hatta Hammersley ve Atkinson (1995) "iyi bir nitel araştırmanın özelliklerinden biri araştırmacının duruşunu belli etmesidir." diye yazar.

Araştırmacı olarak sosyal gerçekliğin "dışarıda ve bağımsız" olarak var olduğunu kabul etmediğiniz taktirde Uğur'un (2013, s. xv) ifadesi ile araştırmacı da araştırma nesnesinin yer aldığı "inceleme tüpü" nün içerisindedir. Böyle bir durumda incelediği meselenin içerisinde kendi konumunun, çıkarlarının hep "farkında olmalı"dır. Araştırma içerisinde bu farkındalık öğütlense de düşünümselliği metinde nerede aramamız gerektiği ya da nerede bulacağımız oldukça müphemdir. Düşünümsel bir metin düşünümsel olmayan bir metinden nasıl ayrılır? Benim bu soruya verdiğim yanıt araştırmanın bütüne içkin olan çok seslilik ve yazım stillerini birlikte kullanma konusundaki tercihlerimde saklıdır.[50] Ön sözde dahil olmak üzere metnin tamamına hakim olan çok sesliliğin yanında yazım stilleri hakkında da şu hususları vurgulamayı gerekli görüyorum.

[50]Creswell (2013, s. 216) düşünümsellik meselesini iki açıdan değerlendirir. Araştırmacı öncelikle araştırılan fenomene dair geçmiş deneyimleri hakkında konuşur. İkinci olarak bu geçmiş deneyimlerin araştırmacının ele aldığı meseleye dair yorumunu nasıl şekillendirdiğine odaklanmalıdır ancak bu durum genellikle gözden kaçırılır veya unutulur. Asıl önemli olan ise tam da bu noktadır. Araştırmacının alanı ve konusuyla ilgili deneyimlerini yalnızca ayrıntılandırılması yeterli değildir aynı zamanda bu deneyimlerin çalışmadan elde edilen bulguları, sonuçları nasıl şekillendirmiş olabileceği hakkında öz bilince sahip olması önemlidir. Bu duruma dair farkındalık ve yorumların metnin içerisinde hangi başlık altında bulunması gerektiği ise araştırmanın kapsamına göre değişkenlik gösterebilir.

Yazım stilleri başka bir ifade ile okuyucuyla nasıl konuşulacağı hakkında bir standart olmasa da etkin fiiller yerine edilgen, dürüst kişisel olandan ziyade "nesnel" duruşlar ve açık konuşma yerine dolaylı anlatımların[51] araştırma yazımında uzun ve sevimsiz bir geçmişi vardır. Bu geçmiş en çok da yazarları/araştırmacıları "bilim" kılıfına sokmak için tercih edilir ve hiç kimse "yazının bu kalitesinin" düşmesini istemez. Dahası bu yazım stiline sahip olmadığınızda söyleminize "çekidüzen verin." şeklinde eleştirilebilirsiniz (Miles, Huberman ve Saldana, 2023, s. 423). Özellikle nitel araştırmaların kapsamı ve saha deneyimlerinin bu "nesnelliği sürdürmek" adına önemli ölçüde yansıtılamadığını düşünüyorum. Yaşanan tıpkı Czarniawska'nın (2004, s. 122) belirttiği üzere nesnel ve bilimsel bir şekilde yazma çabası ya da yönlendirilmesinin[52] hem görüşmecilerin hem de araştırmacıların susturması ile sonuçlanmasıdır. Bununla birlikte Glesne ve Peshkin'in (1992) ifade ettiği "öyküleme" tarzındaki anlatıların kurgu, gazetecilik ve bilimsel çalışma arasındaki çizgiyi bulanıklaştırmakta olduğunu fikrine kısmen katıldığımı belirtmek isterim. Araştırmacı olarak bu öncelikleri ve -yine de- eleştirileri dikkate alarak çalışmada farklı yazım stillerini[53] birlikte kullanmaya gayret ettim. Bu sebeple metinde zaman zaman daha resmi bir dil ya da analitik yazım stili ile karşılaşırken zaman zaman da betimleyici bir tarzla karşılaşıyorsunuz. Betimleyici tarzı daha yoğunlukla "doğrudan, oldukça ayrıntılı" olarak yer verdiğim katılımcıların görüşlerinde başka bir ifade ile veri analizinde görebilirsiniz. Veri analizinin bir diğer baskın yazım stili de eleştirel yazımdır. Bunun yanı sıra özellikle alan notlarının kullanımı ile yönteme ilişkin sorgulamaların yapıldığı bölümlerde itirafçı (yönteme ilişkin ikilemler, etik, hataların kabulü) ve izlenimci[54] yazım stillerini

[51]Daha fazla bilgi için Becker'in (2013) çalışması ayrıntılı olarak -özellikle eserin "Kulağına Göre Düzeltme" bölümü- incelenebilir. Ancak yazarın edilgen cümle tercihi ile ilgili şu ifadesine yer vermeden geçemeyeceğim: "Birileri tarafından yapılmayan, sanki kendiliğinden 'olan şeyler', hoşlanmadığım bir belirsizliğe sahipler (s.102)."

[52]Charmaz ve Mitchell (1996, s. 285) yazarların "disiplin beklentilerine" saygı göstererek seslerini sınırlamaya ve düzenlemeye teşvik edildiklerinin altını çizer.

[53]John Van Maanen'ın *"Alanın Hikâyesi"* adıyla Türkçe' ye çevrilen kitabı bu konuda daha detaylı bilgi edinmek isteyen araştırmacılar tarafından incelenebilir. Yazar çalışmasında hem kendi çalışmalarından hem de başka araştırmacıların çalışmalarından hareketle örneklendirdiği araştırmalarda kullanılan yazım stillerini değerlendirir. Ayrıca J. Clifford ve George Marcus tarafından yazılan "*Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography"* eseri de yazım stilleri konusunda ufuk açıcıdır. Çalışma etnografi alanına girişinden bu yana -benim de bu çalışmada sahip olduğum- nitel yazım şeklini şekillendiren temel kaynaklardan biri olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca edebi türlerdeki kurgu ve öyküleme tarzı ile etnografik araştırmalardaki kurgunun anlamının ne olduğu ve nasıl değiştiği ile ilgili olarak Gananath Obeyesekere'nin "The Work Of Culture: Symbolic Transformation in Psychoanalysis and Anthropology" eserine (Obeyesekere, 1990) bakılabilir.

[54]Holloway, "izlenimci bakış açısının" görüşmecilerin; deneyimlerine, duygularına, eylemlerine ve düşüncelerine odaklandığı için katılımcıların sesini temsil etmeye en uygun yazım stili olduğunu ifade

kullandığımı açıkça belirtmeyi gerekli görüyorum. Bu çeşitliliğin "bir bulanıklık hali" olmadığını aksine araştırmanın bütünü boyunca yer yer vurguladığım sahanın renkleri ve seslerini aktarmada önemli araçlar olduğunu -araçlar haline getirildiğini- tekrar ifade etmeliyim.

Farklı yazım stillerinin metnin tamamına hakim olması ve bu tercihin sebeplerinin açıkça gerekçelendirilmesinin yanı sıra "ben dili" ile ilgili de özellikle ve ayrıca bir parantez açmayı önemsiyorum. Holloway'in (2005, s. 280) de açıkladığı gibi, ben dili ya da ben zamirinin kullanımı araştırmacının rolü ve çalışma içerisindeki konumunu göstermektedir. Dahası bu tercih araştırmacının bir kişi olarak sorgulamaya nasıl dahil olduğuna ilişkin izleri de barındırır. Ayrıca ben dilinin kullanılması yazıyı daha canlı ve yaratıcı yapar ve -araştırmacı olarak kendisine en çok katıldığım nokta- aynı zamanda daha güvenilir ve gerçek kılar. Zaten nitel bir yazar tamamen tarafsız ve objektif bir açıklama yazmanın mümkün olmadığını da en baştan kabul eder. Bu kapsamda düşünüldüğünde bu "kritik zamir" nitel araştırmaların normal, hatta beklenen bir parçası olarak[55] kabul görmektedir (Hightower, 2021, s. 166).

3.10 Veri Analizi

Her nitel araştırma analizin nasıl yapılacağı hakkında bazı kararlar almayı gerektirir ve bu kararlar araştırma tasarımının geri kalanını etkilerken bunlardan da etkilenir.[56] Veri analizi en temelde; yaşanılan deneyimi, bu deneyimden ne öğrenildiğini anlayabilmek için gördüğünüzü, duyduğunuzu ve okuduğunuzu düzenlemeyi gerektirir.[57] Verilerle

---

eder (Holloway, 2005, s. 280). Yazım stilleri hakkında Atkinson ve Hammersley (2007, s. 200-202) çalışmasına da bakılabilir.

[55]Aynı eserde yazar sözlerine şu şekilde devam eder. Çalışmanızı yayınlamamakla tehdit eden bir editör olursa, o zaman "ben zamirini" kesinlikle değiştiriniz! Tahmin edilebileceği üzere bu kaygı metin içerisinde de vurgulanan "bilimin dili/yazı kalitesinin düşmemesi" kapsamında yapılan tartışmalardan dolayıdır. Aynı eserin içerisinde yer alan "Nitelce Yazım (s.39-44)" başlığı daha ayrıntılı bilgileri içermektedir. Öte yandan Seidman (2006, s. 121) özellikle "görüşmecilerinin sesinin üçüncü şahsa dönüştürülmesinden ziyade birinci şahsın yani katılımcının sesinin kullanılmasının önemini ne kadar vurgulasam azdır." şeklinde ifade eder. Bu kullanımın araştırmacıların, görüşmecilerinin deneyimlerini kendi amaçları için uygunsuz bir şekilde kullanmaları ve bu deneyimleri kendilerine mal etmelerini tuzağına düşmekten korunmasına yardımcı olduğunu da vurgular. Benzer şekilde Gilgun (2005) de nitel araştırmacıların nasıl yazacakları konusunda bir dizi seçeneğe sahip olmalarına rağmen birçoğunun mesafeli, üçüncü şahıs sesleriyle yazdığını ve bunu yaparken yazma tarzlarının bilimsel olduğuna inandıklarını yazar. "Ne yazık ki, bu tür yazma tarzları yalnızca bilgi verenleri ve araştırmacının kendisini susturmakla kalmaz. Aynı zamanda birçok nitel araştırma biçiminin yaslandığı kabuller ile de çelişir (s.256)."

[56]Maxwell (2022, s. 104) araştırmacıları en baştan uyarır: "veri analizinde en yaygın problemlerden biri analiz edilmemiş alan notları ve transkriptlerin birikmesine izin vermek ve nihai analiz işinin çok daha zor ve göz korkutucu hale sokmaktır."

[57]Atkinson ve Hammersley (2007, s. 162) analiz sürecinin temeline kişinin elindeki verileri "bilmesi gerekliliği" koyar. Bir transkripte veya saha notlarına göz gezdirmek ve alıntı yapmak için veri

çalışmak; tanımlamayı, karşılaştırmayı, açıklama, betimlemeyi, kendi hikâyeniz ve diğer hikâyelerle bağlantı kurmayı, kuram oluşturmayı kapsayabilir (Glesne, 2011, s. 256). Uygulama düzeyinde veri analizinin amacı ise araştırma sorularınıza cevaplar bulmaktadır ve bu cevaplar bulgular ya da temalar olarak da adlandırılır (Merriam, 2023, s. 168). Bu nasıl yapacağınız ise çeşitlilik gösterir. Örneğin; Miles ve Huberman (1994) veri analizinin birbirini takip eden üç aşamaya gerçekleştiğini ifade eder. Bu aşamalar; "veri azaltma, verilerin görsel hale getirilmesi, sonuca ulaşma" şeklindedir. Wolcott (1994, s. 59) ise veri analizinde betimleme, analiz ve yorumlama adımlarının olduğunu ancak bunların sıra ile takip edilmesi gerekmediğini vurgular.

Görüşmeler yoluyla veri toplamış bir araştırmacı için veri analizinin ilk basamağı transkript ettiği metinleri, gözlem notlarını veya analiz edilecek dokümanları okumaktır. (Miles ve Huberman, 1994). Nitel veri analizinde okuma pasif bir eylem değildir. Verileri okumanın amacı analize zemin hazırlamaktır. Bu okuma sürecini Dey (2005, s. 87-88) bahçe işlerine benzetir. Zemini kazarak toprağı biraz gevşetiriz ve analizin tohumlarının kök salması ve büyümesini mümkün kılarız. Bu noktada dikkat çeken, göze çarpan birkaç fikir organik gübre işlevini görür. Meyveleri görmek zaman alabilir ancak sonuçlar ortaya çıktığında, büyüyen filizler daha güçlü ve daha bol olacaktır. Ses kayıtlarının dinlenmesi ve okuma süreci araştırmacının verilerine dair yeniden notlar aldığı, hatırlatmalar yazdığı, kategoriler geliştirdiği, ilişkileri düşündüğü, bağlamsal açıdan konumlandırdığı aşamadır.[58] Bunların tümünün kullanılması mümkün olduğu gibi araştırmacılar bu stratejilerden daha azını da kullanabilir. Çünkü tıpkı yöntem ve teknikler için olduğu gibi nitel analiz yapmanın da "bir tarif kitabı" ya da tek bir doğru yolu yoktur. Bu stratejilerin kullanımı verilerin uygunluğu, araştırma soruları, araştırma amacına göre planlanmalı ve uygulanmalıdır (Maxwell, 2022, s. 105). Yine de her ne olursa olsun araştırmacının odağı potansiyel temaların ve vurguların keşfedilmesidir.

Dinleme ve okuma sürecinin ardından gerçekleşen "metinleştirmeyi" Ricour (1973); yazılı olmayan davranışlar, inançlar, değerler, ritüeller gibi belli çeşitlilikte veriler olarak sabitleştirilen, parçalara bölünen, sınıflandırılan bir şey haline gelme süreci olarak açıklar. Veriler metinleştirildiği sürece analize tabi tutulabilmektedir. Analiz

parçalarını seçerek 'her şeyin ne hakkında olduğu' konusunda geniş bir anlayışa sahip olmak yeterli değildir. Pek de ikna edici olmayan analizler, üstünkörü okumalardan ve verilerle yetersiz tanışıklıktan kaynaklanır.

[58]Araştırmacı okuma sürecinde dikkatini "evreni bir bütün olarak ele alan bir teleskop veya belirli bir ayrıntıya sabitlemiş mikroskop olarak (Dey, 2005, s. 91) kullanabilir."

süreci; veri üretiminin "ikinci el düzenlemeleri" olan metinleşmiş ve araştırmacıya bağımlı versiyonlarına göre şekillenir (Maanen, 2017, s. 142).

Veriyi düzenlemek için geçen sürenin veri üretimi sırasında ihtiyaç duyulan sürenin aşağı yukarı üç ila beş katı olduğu (Miles, Huberman ve Saldana, 2023, s. 85) ifade edilir. Örneğin doksan dakikalık bir kaydın yazıya dökülmesi 4-6 saat sürer (Seidman, 2006, s. 115). Bu çalışma kapsamında elde edilen 55 saatlik verilerin tamamen metinleştirilmesi beş ayı geçen bir süreyi aldı. Ses kayıtlarının yazıya dökülmesi ile ilgilendiğim zamanlarda bir yandan da alanda aldığım notları gözden geçirdim. Bazı notları kendi sesimi kaydetmek suretiyle aldığım için bunları da yazıya dökmem gerekti. Alan notlarının pek çoğu "evet bu da vardı. Nasıl da aklımdan çıkmış." dediğim hususları yeniden hatırlamamda oldukça yardımcı oldu. Hem alanı yeniden yaşıyor gibi hissettim hem de alanda fark edemediğim detaylar üzerine yeniden düşünmem için olanak verdi. Başka bir ifade ile alan notları "hem hafızaya hem de deneyimlediğiniz ve daha sonra okura aktaracağınız dünyanın yeniden inşa edilmesi olan yoruma ev sahipliği" (Hightower, 2021, s. 32) yapar.

Veri analizinde temellendirilmiş kuramın başlangıç kodlaması/açık kodlama-seçici/odaklı kodlama-kuramsal kodlama aşamalarına olabildiğince sadık kaldım. Temelde kodlama yapmak; yüzlerce sayfalık görüşme metinlerini, alan notlarını, dokümanları ve diğer verileri gruplandırmak ve sentezlemek için çok sayıda araç sunar. Temellendirilmiş kuramda kodlama verilerin ne olduğunu açıklamak için bir süreçtir. Bu yolla somut verilerden analitik anlamla çıkarabilir, hikâyelere ve gözlemlere ulaşabilirsiniz. Gömülü teoride özellikle başlangıç kodlamaları veri toplama sürecini yönlendirir. Burada amaç verileri okumanızın gösterdiği tüm teorik yönlere açık kalabilmektir. Daha sonra, en önemli kodları belirlemek ve geliştirmek için odaklı kodlamayı kullanırsınız ve sonra veri öbekleriyle birlikte ve yeniden düşünmek üzere bir araya getirirsiniz. Teorik birleştirme odaklı kodlama ile başlar ve diğer tüm analiz adımlarını izler. Temellendirilmiş kuramla kodlama yapmanın interaktif bir alan olduğunu da eklemek önemlidir. Her defasında kodlama süreci sizi veriniz ve katılımcılarınızla yeniden buluşturur. Katılımcılarınızla ilk iletişimlerinizi yeniden yaşayabilir, gözden geçirir ve bunu da birçok defa tekrarlayabilirsiniz (Charmaz, 2015, s. 167-176).

Başlangıç kodlamasının nasıl gerçekleştirileceği konusunda iki bakış açısı göze çarpar. Bunlardan ilki yazılı olan verideki her satırı adlandırmak anlamına gelen satır satır

kodlama; diğeri de kelime kelime kodlamadır. Bu kodlama da verilerinize yeni bir şekilde bakmanıza yardımcı olur (Charmaz, 2015, s. 186-188). Aslında başlangıç kodlaması ile öne çıkarılmaya çalışılan maksat veriyle haşır neşir olma ve veriden öğrenme durumudur. Gömülü teorinin iddiası -tüm araştırmaların sahip olabileceği sınırlılıklar dikkate alınarak- bu kodlamanın hangi veri toplama tekniği kullanılıyor ise ve bu teknikleri kullandıktan sonra yapılması ve bir sonraki veri toplama aşamasına bu analizden sonra geçilmesidir. Urquhart (2018, s. 57) bu durumun uygulanabilirliği üzerine değerlendirmelerde bulunur. Satır satır kodlamanın önemli olduğunu belirtmekle birlikte kodlamanın biçimi ve veri toplama aracının kullanımından hemen sonra yapılıp yapılamayacağını durumunun standart olamayacağı da belirtir. Eğer araştırmacı zaman açısından bir kısıta sahipse ve saha sürecini bir an önce tamamlaması gerekiyorsa başlangıç kodlamasına yeterince zaman ayıramayabilir. Benzer bir kısıt katılımcılar içinde geçerli olabilir. Diğer taraftan araştırmacının sahaya yeniden erişme imkânı ve şansı da olmayabilir bu durumda başlangıç kodlamasının biçimi ve zamanını değiştirir dahası elde edilen verinin miktarı ne kadar çoksa satır satır kodlama yapmak için de o kadar zaman gerekir ve saha sürecinde bu da mümkün olmayabilir. Başka bir ifadeyle saha sürecinin dinamikleri veri toplama araç ve yöntemlerinin kullanımı ve uygulanması tercihlerine de etki eder.

Bu tez çalışmasının saha süreci de başlangıç kodlaması ile ilgili idealize edilen vurgunun esnetilmesini gerektirdi. Alan araştırması boyunca her veri toplama sürecinden sonra başlangıç kodlaması yapmak için analize yeteri kadar zaman ayıramadım. Alanda daha fazla kalmak istememe rağmen sahip olduğum zamansal kısıt ve baskı her yaptığım görüşmeden sonra ses kayıtlarını hemen yazıya dökme, kodlama ve sonrasında diğer görüşmeye geçmeme izin vermedi. Burada yaptığım bazı görüşmelerin üst üste olması ve görüşme sürelerinin uzunluğuna da dikkat çekmek isterim. Transkripsiyon konusunda ne kadar becerikli bir araştırmacı olursanız olun -ki bu konuda pek becerikli olduğumu ifade edemeyeceğim- bir saatlik bir ses kaydının yazıya dökülmesi üç-dört saatinizi alacaktır. Yaptığım görüşmelerde iki saati aşan kayıtların bulunması kodlamaya ilişkin sürecin de sahanın getirdikleri ile doğrudan bağlantısı olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir. Transkripsiyon sürecinin sıra sıra ve düzenli bir şekilde yapılamayacağını öngörmem ve temellendirilmiş kuramda başlangıç kodlamalarının verilere ilişkin farkındalık geliştirmek ve veriler arasındaki ilişkileri görmek olduğunu dikkate alarak her yaptığım görüşmeden sonra ses

kayıtlarını yeniden dinlemem ve alan notlarını tekrar tekrar gözden geçirmemle sonuçlandı. Görüşmeler sonrasında -ses kayıtlarını dinlerken- aldığım notlar ve bu notları alan notları ile düşünerek bir sonraki görüşmeyi gerçekleştirmeye gayret ettim. Neuman açık kodlamanın temaları belirlemek ve veri yığınını kategorilere ayırmak için ilk girişim olduğunu ifade ederken aynı zamanda bu kodlamanın araştırmacının kendisine yazdığı analitik ve kısa notlara kadar uzandığını da vurgulamıştı (Neuman, 2014, s. 319-320). Özellikle Muğla'da gerçekleştirdiğim saha sürecine ara vermek gibi ve bu arada bütün verileri açık kodlama yoluyla kodlama imkânına da sahip olamadım. Açık kodlama yaparken satır satır kodlamayı daha sıklıkla kullandım. Bu kodlar görüşme verilerinin benzer ve farklı yönlerini anlamama yardımcı oldu ve sonraki aşamada benzer kodları bir araya getirirken odaklı kodlar da kendisini hissettirmeye başlamışlardı. Bu sürecin en önemli katkısının araştırmacıya araştırmanın sınırları ve kapsamını yeniden hatırlatmak, farklılıkları görmek ve onların üzerine gitmek, yeniden düşünmek olduğunu ifade etmeliyim. Odaklı kodlama veriler üzerinden "ikinci bir geçiştir." Açık kodlamada belirlenen temalar odaklı kodlamada nedenler, sonuçlar, koşullar, etkileşimler, süreçler hakkında kategorilere dönüşür. Eksenli kodlama aynı zamanda yeni sorular da doğurabilir ve bazı temaların göz ardı edilmesi ve diğerlerinin daha ayrıntılı incelenmesini de akla getirebilir (Neuman, 2014, s. 321-322). Bu hususlar dikkate alındığında odaklı kodlama veriyle iç içe olmaktan sizi alır ve analizinizi de derinleştirir. Başka bir ifade ile veriniz ve başlangıçta yaptığınız kodlamaları sorguladığınızda ve fikirlerle çalıştığınızda daha büyük bir teorik duyarlılık kazanırsınız (Charmaz, 2015, s. 211).

Çalışma kapsamında kodların oluşturması ile ilgili süreç her tema[59] için yapılan analizlerle birlikte verilecektir. Genel olarak tüm kodlama süreci için vurgulamam gereken husus açık kodlamada verilerin en basit ve doğal halini kullanmış olmamdan ötürü (Charmaz, 2015, s. 233) seçici kodların oluşturulmasında daha bütüncül başka bir ifade ile kuramsal kodlama ve analize kapı aralayacak şekilde isimlendirme yaptığımdır. Aynı zamanda etnografik araştırmalarda yapılan analizlerin "yalnızca bilişsel bir etkinlik olmadığı, bir yazma biçimi (Atkinson ve Hammersley, 2007, s. 190) olduğu vurgusunu da aklımda tutarak etnografik bir çalışma nasıl yazılır sorusuna da cevap vermeye çalışıyorum. Yazma biçimlerinin nasıl oluştuğuna dair "Yazma anlayışımız,

[59]Tema kavramını; bir veri biriminin ne hakkında olduğunu ve/veya ne anlama geldiğini tanımlayan genişletilmiş bir ifade veya cümle (Miles, Huberman ve Saldana, 2023, s. 97) anlamında kullanıyorum.

okumayla ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Ne okuduğumuz ve nasıl okuduğumuz ışığında yazarız (s.191).” ifadesi de bu çalışma boyunca hem araştırmacı olarak hem de kendime dair önemli bir farkındalığa sebep oldu. Bu farkındalık veri analizi boyunca Glaser ve Strauss'un (2006, s. 161-162) altını çizdiği kavramların üretimi ve işlenmesinde yazılı kaynakların yaratıcı kullanımı konusundaki hatırlatmalarına dayanıyordu. Kurgu ya da kurgu dışı bir alan olup olmadığı fark etmeksizin tüm yazılı metinlerin yazma biçimi konusunda bir kaynak ve model sağladığı gerçekliğini deneyimledim. Çok çeşitli metinlerin anatomisine aşina olmak, kişinin kendi özgün ve kavrayışlı metinlerini nasıl oluşturacağına dair zihinsel arka planı (Atkinson ve Hammersley, 2007, s. 191-192) kendiliğinden, araştırmacının kendisinin bile farkında olmadan geliştirdiğini yazmaya ilişkin deneyimim üzerinden ifade etmem mümkündür. Bu farkındalığın keşfi ve veri analizine de yansıyan yönleri çalışmanın yöntemsel çerçevesinde ifade edilen “etnografi ve temellendirilmiş kuram” temasını veri analizi içinde geçerli kılmaya imkân verdi. Başka bir deyişle temellendirilmiş kuramın tümevarımsal veri üretim ve analiz süreci etnografinin imge, metafor[60], benzetme, mecaz ve anlatıları[61] ile yoğrularak sunulmuştur.

[60]Metaforlar, “güncel olayların somutluklar doğuran ve süreçlerin büsbütün soyut algılanışı yerine daha betimleyici ve açıklayıcı bir karaktere sahip figüratif bir ifade şekline dönüştürülmesidir.” (Ungers, 2020, s. 15).

[61]Atkinson ve Hammersley'in (2007) çalışmalarının 9. Bölümü bu konuyu ayrıntılı olarak ele alır. Yine de birkaç önemli hususa burada değinmeyi tercih ediyorum. Bunlardan ilki bir metnin akademik ve bilimsel gerçekliğinin, benzetme ve analojilerin ortadan kaldırılması ile artmayacağıdır (s.197). İkincisi sosyal araştırmalar için birçok farklı hedef kitle (meslektaş araştırmacılar, öğrenciler, yayıncılar, editörler ve hakemler gibi) vardır ve bu hedef kitleler farklı yazım biçimi ve stilleri bekleyebilirler (s.201). Üçüncüsü etnografya terimi bir yandan araştırma sürecini diğer yandan da onun metinsel ürününü tanımlamak için kullanılır (s.205).

4 SAHANIN SESLERİ: ANLATILARIN GERÇEKLİKLERLE BULUŞMASI

4.1 Kıra Dönüş Kararı Üzerine: Tercihler, Farkındalıklar, Zorundalıklar

Giriş

Türkiye'de kentsel alanlardan kırsal alanlara doğru gerçekleşen ve özellikle Covid-19 salgını süreciyle ivmelendiği düşünülen insan hareketliliği[62] en temelde "hayat pahalılığı, sakin bir bölgede emeklilik sürecinin geçirilmek istenmesi, sağlıkla ilgili problemler, büyükşehirlerde yaşayanlar için trafik, ulaşımla ilgili sorunlar, memleket özlemi" gibi tipik başlıklarla ilişkilendirilerek medyada yerini aldı (BBC News, 2023). Dahası eskiden hayalleri süsleyen büyükşehirlerde kariyer yapma fikrinin artık eskidiği çevre kirliliği, stresli hayat, trafik gibi problemlerin beyaz yakalıları köye ittiği şeklinde araştırma ve değerlendirmelerde yapıldı. Öyle ki "insanlığın yeni modası" olarak bir köy hayatı/doğaya dönüş eğilimleri (Özacar, 2023) ve bu eğilimlerin parçası olanların hikâyeleri "romantik ve özenilesi" birer emek ve başarı olarak tanıtıldı. Buradaki ivme son beş yıllık süreçte hem bakanlıklar, bankalar ve kalkınma ajansları hem de valilikler ve belediyeler tarafından çok sayıda proje üretilmesi ve köye/kıra dönmek isteyenler için çeşitleri desteklerin verilmesi süreçlerini de beraberinde getirdi. Bu desteklerin en bilinenleri arasında Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından başlatılan "Genç Çiftçi", "Köyümde Yaşamak İçin Bir Sürü Nedenim Var" ve "Uzman Eller" projeleridir. Hatta uzman eller projesinin tanıtım ve yaygınlığının arttırılması amacıyla bu projeden destek alarak "girişimci" olan kadınlarının hikâyelerinin anlatıldığı "Hayallerinin Peşinde" isimli bir televizyon programı her cumartesi günü saat 10.00'da ekranlara gelmektedir. Programın tanıtım sayfasında şu ifadelere yer verilmiştir ve bu ifadelerde de çalışma boyunca değinilen pastoral/romantik anlatıyı görebilmek mümkündür:

> "Cesurca girişimleriyle kendi hikâyelerinin başkahramanı olan kadınların başarı yolculuğuna şahitlik ediyoruz. Tüm zorlukları aşan, inatçı, hayalperest kadınlar... Devletin desteği ile büyüyen; bulunduğu coğrafyaya ve Türkiye ekonomisine katkı sağlayan bu kadınlar birçok insana ilham veriyor. Onların inançla ulaştıkları başarının mutluluğuna sizleri de ortak etmek istiyoruz (TRT 1, tarih yok)."

Öte yandan akademik alanda dönüş eğilimlerini betimleme ve analiz etme çabalarının da son beş yılda artışa geçtiği anlaşılmaktadır (Albayrak, 2021; Bulut Keskin, 2021; Akbulut, 2023) 2018 yılı ve öncesi çalışmalar çok denecek kadar azdır. Ayrıca metin

[62]Uluslararası literatürde Covid-19 sonrası kırsala dönüş eğilimlerine ilişkin söylem değişikliği olduğunun altı çizilir. Kırsal göç hakkındaki söylem, pandemi nedeniyle "kırsal gerileme hikâyesinden" "kentleşme karşıtı bir hikâyeye" dönüşmüştür (Schorn, Barnsteiner and Humer, 2024, s. 4).

içerisinde vurgulandığı üzere kırsal kalkınmanın politik alanın önemli bir parçası olarak yapılandırılması nedeniyle literatürde yer alan çalışma ve analizler ağırlıklı olarak "fen bilimlerinin" bakış açısıyla kurgulanmıştır. Öte yandan sosyal medya araçlarının ve platformlarının sayılarının artması ve kullanımlarının yaygınlaşması bu yeni insan hareketliliğine ilgiyi arttırsa da temalar hep birbirini takip eden, benzer niteliklere vurgu yapan -bir iki istisna çalışmayı dışarıda bırakarak- sınırlarla çevrilmiştir.

Bu çalışma kıra dönüş eğilimlerinin motivasyonlarının sınırları aşan yönlerini ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte motivasyon alanlarının çeşitliliğine dikkat çekmektedir. Katılımcıların dönüş kararının alınması ile ilgili anlatılarının nasıl literatürün seslerini aştığı ve gerçekliklerle buluştuğunda ortaya hangi gerilim ve çatışma alanlarının çıktığını mümkün olduğunca tatmin edici bir şekilde betimleme ve değerlendirebilmeyi umuyorum. Bu hedefle öncelikle bu temaya ilişkin oluşturulan kodlamaları[63] sunacağım.

Tablo 4.1

Kod Listesi 1

Açık Kodlar	Seçici Kodlar	Kuramsal Kodlama
Köye/kıra yerleşme özlemi, hayali	Bireysel Alan	Anlatıları Gerçekliklerle Buluşturan Motivasyon Alanları
Daha doğal/sade yaşam arzulamak		
Kendime yolculuk yapmak		
Kendi hikâyemi yazmak -Kendi yolumu çizmek, kendi yolumda olmak, yolda olmak-		
Gezegene, doğaya, toprağa ait hissetmek		
Doğaya, iklime, gıdaya ve toprağa dair farkındalık		
Toprakla, tarımla, üretmekle uğraşmak		
Gelecekle ilgili hissedilen karamsarlık		
Yapılan işlerden ve yaşanılan hayattan duyulan rahatsızlık (Ne faydam var ki!)		
Bir arkadaşımızın gelmiş olması, başkalarının hikâyelerini görmek, izlemek, duymak		
Küçülmeyi, azalmayı istemek		
Doğayla, toprakla önceden temas etmiş olmak		
Kirletmemek, saygı duyarak yaşamaya çalışmak		
Yaşamak için üretmek		
Tüketirken üretmek		
Temiz ve sağlıklı gıdaya ulaşmak		
Borçlu hissetmek (Vatana, toprağa, geleceğe)		
Güvende hissetmek		
Hayal kurmak		

[63]Bu kodları araştırma öznelerinin deneyimlerini çerçeveleyen yapı taşları olarak görüyorum ve oluşturulan kod listelerini özellikle de alanda yapılacak benzer çalışmalar için yol gösterici olması temennisi -hatta bir sorumluluk hissederek- ile paylaşıyorum. Ayrıca Charmaz'ın (2015, s. 168) altını çizdiği üzere temellendirilmiş kuram kodlamasıyla, "elinizdeki somut verilerden, analitik anlamlar çıkarabileceğiniz hikâyelere, söylemlere ve gözlemlere ulaşabilirsiniz. Biz, araştırılan hayata ışık tutacak ve durumu resmeden kodlamayla başlayan bir tefsir oluşturmayı amaçlıyoruz." Düşüncesinin açık ve somut örneği olarak değerlendirilmelidir.

Tablo 4.1 (Devam) *Kod Listesi 1*

Başarının değişen anlamları		
Büyükşehir'e sığamamak		
Biçilmiş hayatlar	Kültürel Alan	
Toplumsal beklentiler, yönlendirmeler		
Ailenin, sosyal çevrenin beklentileri		
Covid'in getirdiği sorunlar -özellikle ekonomik ve mekânsal sınırlılıklar-	Ekonomik Alan	
Mesleki alanda yaşanan problemler		
Çıkar ilişkileri	Sosyal Alan	
Psikosomatik rahatsızlıklar		
Çocukların kentte büyütülmek istenmemesi		
Teknolojik gelişmelerin yarattığı imkânlar/sınırlılıklar		
Sosyal çevrede seçici olma isteği		
Çekirdek aile ile bağlar ve temas		
Sınır bilmezlik, nezaketsizlik		
Güvenlikle ilgili kaygılar	Politik Alan	
Genişlemek, kişiselleşmek -kendi olmak-		
Kalıbın içerisinde olmak		
Sistemin içinde yaşamamak		
Başka türlü yaşamak		

Kentten kıra dönüş kararının motivasyonların ortaya çıkarılmasında başka bir ifade ile dönüş kararının ne zaman, neden ve nasıl alındığına ilişkin yapılan açık kodlamalardan sonra seçici kodların oluşturulması ile ilgili bazı hususları vurgulamayı gerekli görüyorum. Alınan her karar kuşkusuz belirli yönelim, yönlendirme ve tercihleri de içerir. Çoğu durumda bu gibi -katılımcıların pek çoğunun ifadesi ile bu tarz radikal kararlar- kararların alınmasının ardında tek bir gerekçe olduğunu söylemek de mümkün değildir. Bu tez çalışmasında dönüş kararının motivasyonlarına ilişkin oluşturulan anlatılara verilen yanıtlar seçici kodlama aşamasında "bireysel alan, politik alan, ekonomik alan, sosyal alan ve kültürel alan" olarak kodlamıştır. Alan kavramının bireylerin yaşam dünyalarını (Schutz, 2011) anımsatan bir tarafı bulunmaktadır. Schutz (2011, s. 135) bireylerin yaşam dünyalarının her ne kadar kendilerine bahşedildiğini/bağışlandığı ifade etse de "özneler arasılık" kavramından hareketle de gündelik yaşamın, başka birey/aktörlerle kurulan etkileşim aracılığıyla onlarla paylaşılan özneler arası bir alan olduğunu ifade etmekte ve hayatın anlamının üyelerinin yaşarken bilinçli ve aktif olarak yükledikleri anlam olduğunu (Slattery, 2015, s. 234-235) hatırlatmaktadır. Bu bağlamda alınan kıra dönüş kararının içerdiği "alanlar" hem katılımcıların sahip olduğu motivasyonlar tarafından şekillendirilmekte hem de sahip olunan motivasyonların iç içe geçen, birbirine değen yönlerini görebilmemize imkân vermektedir.

Kodlama ve analiz boyunca bireysel alan; kişilerin kendilerini çevreleyen mezzo ve makro süreçlerin (sosyal çevre, siyaset, ekonomi vb.) ötesinde öncelikle kendi içsel, düşünsel, duygusal ve bazı katılımcılar için romantik motivasyonları içermektedir. Bu noktada özellikle "hayal" kelimesi ile çerçevelenen romantik motivasyonları tahayyül etmenin, gerçekliği dönüştüren süreci başlatmak olduğu fikri ile değerlendiriyorum. Ekonomik motivasyonlar ya da alan bireylerin yaşam standartlarını devam ettirmede sahip oldukları/olmak istedikleri refahın yanı sıra Türkiye'nin genel ekonomik konjonktürüne de işaret etmektedir. Sosyal alan; bireylerin temas ettikleri, etkileşimde bulundukları, iletişim kurdukları/kuramadıkları karşılıklı ilişkileri (çıkar temelli ilişkiler, yakın ama uzak, mesafeli ya da seçici olunamayan etkileşimleri) kapsamaktadır. Kültürel alan toplumsal norm, davranış kalıpları ve beklentilerden oluşurken; politik alan ise siyasi yönetim tarzı ve uygulanan politikaların yansımaları ile kişisel politik konum alışların etkilerini kapsayacak şekilde kullanılmıştır.

Bu alanların her biri ilgili alanda konumlanan katılımcıların "belirgin ve diğer alanlara kıyasla daha baskın bir motivasyona sahip oldukları" şeklinde değerlendirilirken aynı zamanda sahanın ve literatürün sesleri bu alanların birlikteliği ve etkileşimine de bakılması gerektiğini gösterir. Başka bir ifadeyle bu başlık altında anlamlandırılmaya çalışılan resim bireysel, ekonomik, politik, sosyal ve kültürel alanların yalnızca yan yana bulunmasından öte alanlar arasındaki etkileşim, bağlam ve çatışmaların neler olduğunun analizini de içermektedir. Dolayısıyla aşağıda yer alan modeldeki karşılıklı ve dönüşlü etkileşimin varlığının gözden kaçırılmaması gerekir. Bu başlık altında aynı zamanda alınan kıra dönüş kararının literatürde sıklıkla vurgulandığı gibi "memlekete dönüş, yaş faktörü, aile, akrabaların, arkadaşların olduğu bir yerin seçilmesi başka bir ifade ile sosyal ağların varlığı, ulaşım ya da iletişim imkânlarının yeterliliği vb." kıstaslar dışında[64] "yolda, kendiliğinden, çoğu zaman bilinmezlik ve risklerle bezeli olduğunu" göstermeye gayret ediyorum.

[64]Örneğin Kepenek ve Uğuzman yaptıkları araştırmada gidilecek yerdeki akrabaların varlığını, kişilerin karar alma sürecinde "cesaretlendirici" bir etmen olarak değerlendirmişlerdi. Ayrıca yine aynı çalışmada memleketine geri dönüş teması da vurgulanmaktadır (Kepenek ve Uğuzman, 2018, s. 22). Benzer şekilde Bulut ve Dinçmen (2021, s. 15) de yaptığı araştırmada diğer faktörlerin yanı sıra kentten kıra göçün gerekçelerinin "belli bir yaştan sonra" hissedildiğini vurgulamışlardır.

Şekil 4.1

Alanların Birlikteliği[65]

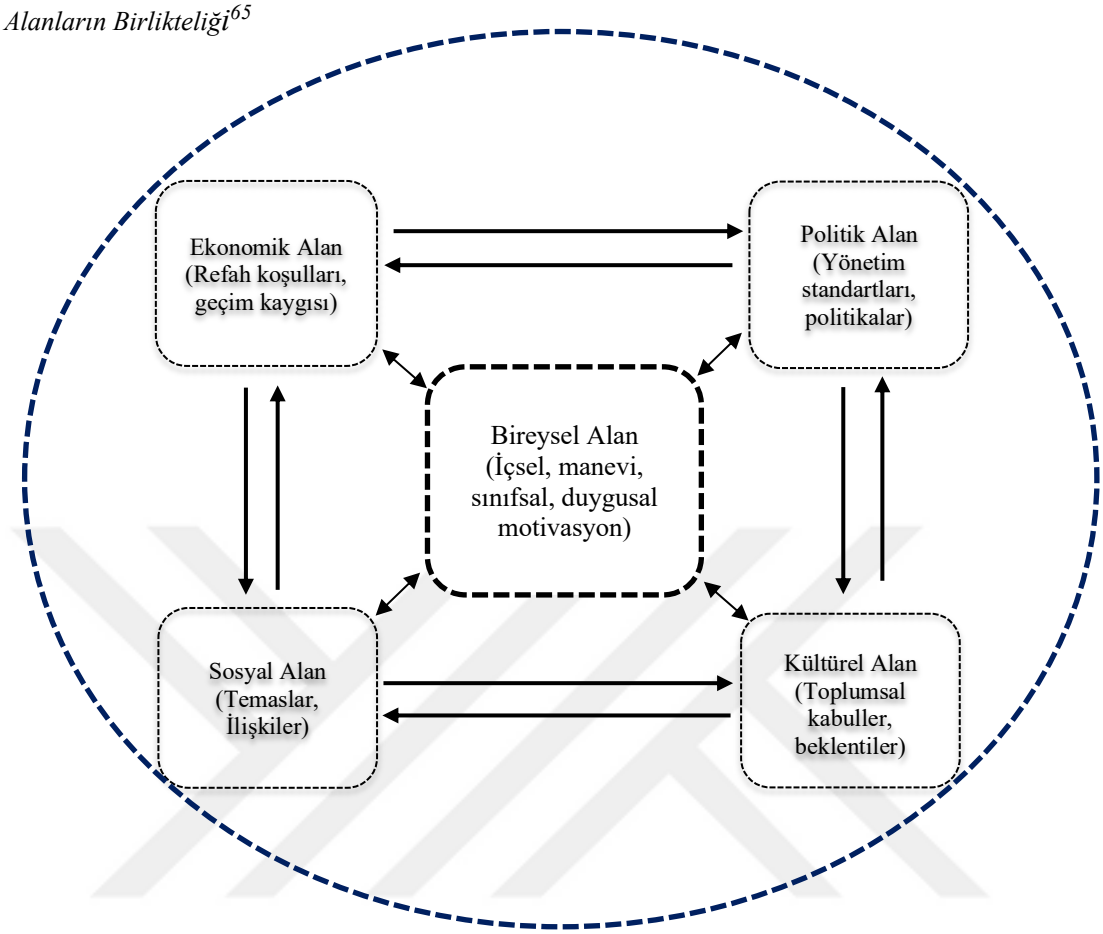

Yer verdiğim içeriklerin bütününü bakıldığında yukarıda görsel olarak betimlemeye çalıştığım durumları, duyguları, eğilimleri görebilirsiniz. Bu temanın bana en çok hatırlattığı düşünce ve duyguları Mark Twain'in *"Kendinizi çoğunluğun tarafında bulduğunuz her an, durup düşünme vakti gelmiş demektir."* sözüyle özetlemem mümkündür.

4.1.1. Anlatıları Gerçekliklerle Buluşturan Motivasyon Alanları

"Mutlu değilim. Bu kadar basit aslında, mutlu değilim! ... -ismini söylüyor- değilim (K23, Erkek, 37)." Bu cümlenin duygulanımına ilişkin ortak bir fikir belirtmek zannederim oldukça mümkün. Bu motivasyon alanı; kendi üzerimize düşünmeye başladığımızda ya da bizleri çevreleyen tüm yapısal faktörleri dışarıda bıraktığımızda hayata, yaşama, yapıp ettiklerimize dair birtakım sorgulamaları yaptığımız gerçekliği üzerine kuruludur. Benzer bir şekilde Türkkan (2023, s. 80) yaptığı araştırmada kıra

[65]Yazar tarafından oluşturulmuştur. Şekilde alanların birlikteliğini vurgularken aynı zamanda alanlar arasında geçişkenliği ve etkileşimi vurgulamak adına düz çizgi yerine kesik çizgilerin kullanımı bilinçli bir tercihtir.

dönüş deneyimlerine sahip olan katılımcılarının göç motivasyonlarını "görece uzun bir öz sorgulamanın son noktası" olarak değerlendirmiştir. İçsel konuşma ve sorgulamalar bazen yukarıdaki gibi sitem ve umutsuzluk dolu bir ruh halini beraberinde getirir bazen de manevi, duygusal, romantik ya da sınıfsal konum alışlarımızın bir ürünü olarak görülebilir ve beraberinde böylesi bir hareketliliğe de sebep olabilir. Bu başlık içerisinde alanlar üzerine değerlendirme yaparken özellikle bazı katılımcıların toplumsal statüleri ve eğitim durumlarını vurguladığımı göreceksiniz. Bu tercihin bilinçli olduğunu belirtmem gerekir. Çünkü Tıpkı Jacob'ın (1997, s. 22) işaret ettiği üzere dönüş kararının alınmasında bireyler yalnızca ekonomik çıkarlarını gözetseydi mevcut şehir yaşamında sahip oldukları iş ve gelirlerle ölçülemeyen gelirler ve yaşam standartları elde etmeleri beklenirdi. Benzer vurguya Mailfert (2007, s. 25) de çalışmasında katılımcılardan birinin *"şehirdeki yaşam bize uygun değildi, özerk olmak ve yaşam kalitemizin olmasını istedik"* şeklindeki anlatısını ekonomik motivasyonların önünde yaşam tarzına ilişkin motivasyon olduğu değerlendirmesi ile paylaşmıştır. Bu çalışmada da meselenin hiç de öyle olmadığını -genel kabulün aksine- tasvirlerine aşılı sebze üretim fidesi tesisinde bir süre çalışan katılımcının ifadeleri ile başlayalım:

> ...Orada düzenli olarak zehir sıkıyordum. Pestisit, zehir, koruyucular, her şey. Sabah, akşam, öğlen içinde sık sık ve o seradan çıkan ürünlerin hiçbirini kendim yemiyordum. Çünkü ne sıktığımı bildiğimden ötürü. Ve bir süre sonra ben yastığıma başımı koyamaz oldum. Depresyona girdim, artık başka bir şeyler yapmalıyım dediğim noktaya geldim çünkü ben dedim daha fazla bu amaca hizmet etmek istemiyorum. Hatta her gün diyordum ki Allah'ım ne olur beni kovsunlar istifa edemiyorum o cesaretim yok çünkü hani böyle bir kabulde var ya toplumda, ailede işe devam etmek, maaş sahibi olmak falan. İnşallah bir gün beni işten çıkarırlar diye her gün böyle işe gidiyordum (K13, Kadın, 35).[66]

Örneklerde görüldüğü üzere kendi içsel, duygusal sorgulamaların bireylerin kentten kıra dönüş eğilimlerini tetiklediği/karar verme sürecinde diğer alanlara göre daha baskın olan alan olarak kurguladığım "bireysel alanların" resmini ve diğer alanlarla temasını bu analiz biriminde değerlendiriyorum.

---

[66]Katılımcı 13'ün ifadesindeki vurguların Franz Kafka'nın *"Dönüşüm"* isimli eserinde yer verdiği benzer sancıları anımsattığını belirtmeden geçemeyeceğim. "Ama kim bilir, belki kapı dışarı edilmek benim için hepsinden hayırlısı olurdu. Annem ve babam yüzünden kendimi tutuyor olmasaydım işimden çoktan ayrılırdım. Patronuma çıkar ve ne düşündüğümü olduğu gibi söylerdim." (Kafka, 2016, s. 21). Katılımcı kovulma sürecini ise şu sözleri ile daha doğrusu şu duygularla paylaşmıştı: *"... Çalıştığım firma ciddi bir daralmaya gidiyormuş. Bana 6 aylık maaşımı, işsizlik ödeneğimi, 3 yıllık içeride kalan parayı ne deniliyordu? 3 yıllık tazminatımı, 6 aylık maaşımı ve 1 yıllık işsizlik ödeneğimi de vererek beni kovdular ve bu bir insanın başına gelebilecek en güzel şeydi bence."*

Girişte kısaca yer verdiğim ve araştırmam boyunca beni en çok etkileyen 37 yaşında yenilebilir enerji hukuku üzerine çalışmalar yaparken Fransa'dan Muğla'nın toplu taşıma bile olmayan bir köyüne yerleşen katılımcının dönüş kararının ardında daha baskın görünen bireysel motivasyonlara yer vererek başlamak istiyorum.

> Yurt dışında küçük bir Fransız köyünde büyüdüm. Genellikle büyükbaş hayvan yetiştiriciliği ve meyve yetiştiriciliği yapılan bir köy. Annem Fransız ve doktor babam Türk ve ekonomi mezunu. Orada... Nasıl devam edeyim? Hukuk okudum. Ve sonradan, şimdi geçmişe bakıp şey diyebilirim. Neden okudum sorarsanız bilmiyorum. Hani... Daha iki gün, iki yıl önceye kadar... Benim kafamdaki proje plan şeydi: Ne yapmak istediğim değil ne yapmalıyım? Ya potansiyelden ne bileyim, ya da ailemin beklentisi mi? Ki yoktu yani böyle hiç kimse bana baskı falan doğrudan şey demedi. Sen okuyacaksın, bunu yapacaksın, şunu yapacaksın. Hukuk bitirdikten sonra güzel bir iş buldum. Hani... Biraz işte plan gibi hani. Güzel bir üniversite bitirdim. Paris'e geçtim. Şanzelize'de güzel bir ofiste odam var. Orada uluslararası havalı bir sektörde yenilenebilir enerji sektöründe bir hukuk departmanında çalışıyorum. Her şey çok güzel. Ama onu kabul etmiyorum o zaman. Acayip bir anksiyete, acayip bir stres. Yani günde iki paket sigara içiyorum. Mesai saati diye bir şey yok. Sabah dokuzda başlıyoruz. Gece on iki, sabah bir iki. Hani değişiyor. Hiçbir kural yok. Sosyal hayat yok zaten. Ve o anda onu böyle hayatımın zirvesi olarak görüyordum. Ah hayat ne güzel. Ne kadar şanslıyım. Ama işte evet, bunları son zamanlar fark etmeye başladım. Sonra bir de ailemde bir şey oldu, kardeşim hasta oldu. Ciddi bir hastalık, 3 sene kadar hastanede kaldı ve zor çıktı hastaneden hâlâ biraz rahatsız. Ve o beni çok düşündürdü ve o benim için önemliydi. Hayatta ne yapıyorsun? Gerçekten o çok önemli. Ne işe yarıyorsun? Neye iyi geliyorsun? Ki yine o zaman hazır cevap vardı. Dünya kurtarıyorum çünkü yenilenebilir enerji üzerine çalışıyorum ama içsel olarak baktığımda sorguladığımda mutlu değilim, bu kadar basit. O an karar verdim, aslında sevmediğim bir iş sevmediğim bir şehir bir anlamsızlık aslında. Daha sonrasında Türkiye'ye geldim ve buradaki deneyimler başladı *(*K23, Erkek, 37).

Askeri antropoloji üzerine doktora yapmış dokuz yıl kadar ABD'de yaşadıktan ve önemli başarılar, deneyimler edindikten sonra dedesinin doğduğu büyüdüğü topraklara geri dönmüş olan ve dönüş kararını bireysel alan içerisinde konumlandırdığım "borçlu hissetmenin ve vefa duygusunun" bir örneğini bizimle paylaşan katılımcının sözleri ise şöyleydi:

> Kırklareli doğumluyum ama orayı hiç görmedim. Babam emekli albay annem ev hanımı. Anadolu lisesinde okudum, daha sonra ODTÜ'yü kazandım, Uluslararası İlişkileri. ODTÜ'den çıktıktan sonra bir dönem bir bankada çalıştım, bir dönem bir yayın evinde çalıştım, bir dönem bir Think Tank'ta çalıştım. Yani ne yapmak istediğimi arıyordum. Ne yapmak istemediğinizi anlarsanız, ne yapmak istediğinize daha kolay ulaşırsınız diye düşünüyorum. O yüzden çok iş yerinde çalıştım. Ardından akademiye döndüm. ODTÜ'de

yüksek lisans yapmaya başladım. O dönemde işte Fulbright Bursuna başvurdum, Amerikan Dışişleri Bakanlığının bursa hak kazandım, Amerika'ya gittim, İndiana Üniversitesine. Master diye gittim. Master bursuydu ama sonra doktoraya çevrildi ve 9 sene Amerika'da kaldım. Medikal antropoloji, din antropolojisi diye başlamıştım. sonra askeri antropolojiye evrildi. Doktoramı tamamladıktan sonra İndiana Üniversitesi'nin çeşitli kampüslerinde ders verdim 8 yıl kadar. O süreçte benim her zaman, her anımda yanımda olan, olmaya çalışan dedemi kaybettim. Onun kaybından sonra doğduğu köye yani buraya her yaz gidip gelmeye başladım. Ancak 2015'te buraya geldiğimde artık şey, dedemin traktörü satılmış, arabası satılmış falan onlar da gerçekten üzdü beni çok. Diğer kuzenlerimi de üzmüş. Hatta traktörü bulabilirsem almak istiyorum. Sonra dediler ki işte burası annenin doğduğu köy falan filan. Yani bir okul var ama okul terk edilmiş harabe. Bakkal yok, sağlık ocağı yok. Nüfusta 65 falandır herhalde. Dedim, buraya ne olmuş? Nerede bu insanlar? Niye okul böyle harabeye dönmüş? E dediler işte sen Amerika'daydın, köy okulları kapatıldı, taşımalı eğitime geçildi falan filan. İyi de dedim okul olmazsa çocuk olmaz ki, genç de olmaz ki. O arada 2014-2015 yılında 'Geleceğin Akademisyeni', 2015-2016 yılında da 'Yılın Akademisyeni' seçildim üst üste. Tam o ödülleri almışım buraya gelmişim o böyle cafcaflı kalabalığın içinde ödüller alan ben, bir de burada o yıkılmak üzere olan okulla karşı karşıya kalan ben. O zaman tokat gibi gerçek yüzüme vurdu. Dedim ki ya orada o ödülleri alsan ne olur? Tamam onlar da öğrenci, onlar da genç ve onlara da bilgiyi vermen gerekiyor ama burada senin kendi insanın bu halde. Okul yok, çocuk yok, genç yok.[67] O zaman her şeyin ne kadar boş olabileceğini anladım. Hani böyle o çok parlak ve başarılı hayatın arkasının boş olduğunu, onun sadece bir kılıf olduğunu anladım. İşte o zaman dedim o zaman gel altını doldur. Madem orada öğrendin öğreneceğini, alacağını aldın. Gel o bilgiyi burada yay. Hani tamam sınıf ortamında ya da amfide öğrencilere bir şey verebiliyorsunuz ve bunu görüyorsun. İki sene, üç sene sonra ben diyor işte Beyaz Saray'da diyor staja başladım ya da işte göreve başladım falan diyor. O çocuğu benim eğitmiş olmam çok önemli. Burada yaptığım küçücük bir şey ise dalga dalga yayılıyor ve çok büyük etkisi oluyor. Ama orada okyanusa yalnızca bir tane taş atmış gibi oluyorum. Bunlar beni buraya getirdi (K40, Kadın, 41).

Uzunca bir süre kurumsal iş yaşamının parçası olmuş bir başka katılımcı da yaptığı işin mutluluk vermiyor olması başka bir ifade ile "ne faydam var ki düşüncesinin" izlerini sürmemizi sağlıyordu:

36 yaşındayım ve iki oğlum var. 2009 yılında ODTÜ Şehir Planlama Bölümünden mezun oldum. Aslında mezun olurken mesleğimi çok sevdiğimi düşünüyordum. O alanda bir

[67]Katılımcının bu ifadesi çalışmanın kavramsal çerçevesi içerisinde yer verilen çiftçilik yaşının yükseldiği vurgusunu çarpıcı bir şekilde özetler. Eren (2017, s. 815) tarafından yürütülen küçük üreticiliğin/üreticilerin varkalma stratejilerine odaklanan çalışmada da köydeki nüfusun azaldığı ve yaşlandığına dikkat çekilir. 53 yaşındaki bir köylü durumu şöyle anlatmıştır: "Gençlik yok, gençlik bitti köylerde. Ben ilkokula giderken 53 tane çocuk vardı. Şu anda çocuk sayısı köyde oturan 4-5 ancaktır. Bunlar da kaybolacak. Yani düşün gençlik yok. Okulu da kapattık, köyü de kapatalım."

> kariyer yapmayı planlıyordum hep. Sonra bir planlama firmasında çalışmaya başladım. O süre zarfında yani Türkiye'nin neredeyse bütün şehirlerine hepsine gittik. Birçok yerde farklı ölçekli planlama yapma şansım oldu. Mesleğimin her türlü ayrıntısını, detayını uygulamış oldum o süre zarfında. Sonra kendi ofisimi açayım dedim. Bir iki yıl sonra kendi ofisimi açtım. Kendi ofisimi açtığımda mesleğin bana göre olmadığını da anlamaya başladım. Çünkü ben işin bir şey ortaya çıkarma, üretkenlik kısmını seviyordum ama meslek daha çok ikili ilişkilerin kurularak işlerin alınması, sürdürülmesine dayanıyordu. Onu yapamayacağımı fark ettim. Daha sonra bir süre ekspertizlik yaptım gayrimenkul değerleme uzmanı olarak. Bilirkişi uzmanlığı yaptım. Bir iki senede onları yaptım ama çok rutin geldi o işler bana sıkıcı geldi. Onu da bıraktım. Aradığımı bulamıyordum. Daha sonra babamla beraber, babam avukat kamulaştırma davaları üzerine çalıştık ofiste onunla çalışmaya başladım. Yaklaşık 5-6 yıl kadardı orada beraber çalıştık. O dönem Türkiye'nin ekonomik anlamda daha refah seviyesi yüksekti, paramızın değeri daha yüksekti. Yeni iş alanları, yeni yatırımlar vs. döviz bolluğu gibi konular olduğu için o dönem güzel para kazanıyordum. Kazandığım parayla evimi arabamı aldım. Çok fazla yurt dışına gittik. Yaklaşık 30 ülke falan gezdik bu sürede. Bir süre sonra daha fazla çalışmak, daha fazla para kazanmak için bir motivasyon olmadığını fark ettim. Öyle bir isteğim olmadığını anlamaya başladım. Çünkü daha iyi bir araba istemiyordum, daha iyi bir ev istemiyordum. Yani yaptığım işin de ne dünyaya ne ülkeye, ne herhangi birine herhangi bir faydası olan bir iş de değil. Öyle bir manevi motivasyonum da yoktu. Öyle bir boşluğa düşmeye başladım. Bu sıralarda kırsala taşınmayı gündemimize aldık (K33, Erkek, 36).

Katılımcı 33'ün dönüş kararında daha baskın ve belirgin olan bireysel motivasyon alanı içerisine Türkiye ekonomi politiğinin de dahil olduğuna görebiliriz. Model üzerinde de belirtildiği gibi kıra dönüş anlatıları çok renkli ve bu renklerinde birbirine bulaşarak yeni tonlar oluşturduğu bir görünüme sahiptir. Ayrıca katılımcının ifadeleri ve düşünce yapısı kendisini "tüketimci sınıf" olarak isimlendirilen sınıfın dışarısında tuttuğunu, tutmak istediğini de anlatan niteliktedir. Hillary Mayel (2004) "Tüketimcilik Yaygınlaştığı Kadar Yeryüzü Acı Çekiyor" başlıklı National Geographic'teki yazısında günümüzde daha geniş evlere, daha çok ve daha büyük arabalara sahip olmayı hedefleyen 1,7 milyar insanı tüketimci sınıfın bir parçası olarak değerlendirir (Akt. Demir, 2020, s. 187-188). Bu çalışmada da örneğini gördüğümüz tüketimcilik karşıtı hareketler ise yekpare bir görünüme sahip değildir. Tüketim karşıtlığına ilişkin motivasyonlar siyasi, kişisel, çevresel kaygılara göre farklılık göstermektedir (Iyer ve Muncy, 2009, s. 160). Tüketim karşıtı uygulamalar bir yandan organik üretim, çevre bilinci, doğa, ekolojik ayak izi ve sürdürülebilirlik söylemleri (Black ve Cherrier, 2010, s. 441) üzerinden şekillenirken diğer yandan gelecek nesillerin ihtiyaçları, doğal

kaynakların tüketilmesi konusundaki endişeler (Seyfang, 2006, s. 384) ile çerçevelenmektedir. Tüketim karşıtı düşünce ve eğilimleri tetikleyen en önemli unsur ise aşırı tüketimin yeryüzündeki yaşam standartlarına ve çevreye aşırı ölçüde zarar vermesi olmuştur. Ekolojik çöküşün ne önemli sebeplerinden ikisi olan ve istatistiksel olarak birbiriyle yarışan yüksek nüfus artışı ve yüksek tüketimden dünya nüfusunun artışı bir sorun alanı haline gelirken yüksek tüketim hâlâ iyi görünmektedir. Alan Durning kitabının başlığı da olan şu soruyu sorarak başlar: Ne Kadarı Yeterli? Eğer insanlar çok fazla şeye sahip olduğunda, olmak istediğinde çevre zarar görüyorsa dünya hangi düzeydeki tüketime dayanabilir? Sahi ya "daha fazla" her zaman "daha iyi" anlamına gelir mi (Durning, 1998, s. 15-16)?

Bir diğer katılımcı çiftin görüşleri de sahip olduklarımız, tükettiklerimiz ve hissettiklerimiz üzerine yapılan sorgulamaları devam ettiriyordu:

> Yani oradaki (önceden yaşadığı şehri kastediyor) eksik bir şeyimiz yoktu aslında ama belli bir süre sonra bize bazı şeylerin fazla geldiğini anladık mesela en basitinden iki kişiyiz ve dubleks bir evde oturuyoruz yani düşünebiliyor musunuz? Üst kata ne kadar çıkmıştık? Sadece yatmaya giriyorduk zaten. Ne bileyim öyle bir araç alıyorsun diyelim. Bir aracın borcu bitiyor. Hemen arkadan şey başlıyor bizde. Bunu değiştirsek mi acaba? Daha iyisini mi alsak? Böyle çark şeye dönmeye başladı sürekli. Bir mal ediniyorsunuz ama bu size yetmiyor.[68] Sürekli daha iyisini ya da daha lüksünü, daha gösterişlisini almaya çalışıyorsunuz. Tabi bunlar hep kredilerle oluyor. Bir kredi kapanıyor, bir kredi açılıyor. Bir kredi kapanıyor, bir kredi açılıyor. Ama hayatınıza bakıyorsunuz kendinize ayırabildiğiniz bir zaman yok, vakit olmuyor. Eşim 8-6 çalışıyor. Cumartesi, pazartesi tatil. Ben 3 vardiya çalışıyorum. Yeri geldiği zaman hiç iznim olmuyor. İşte bir yıllık izinlerde gezebiliyoruz. Bir de şöyle bir durum oluyor. Eşim izin tarihini ayarlıyor ben de ayarlıyorum. Benim izin tarih iptal oluyor, başka bir tarihe aktarılıyor. Eşim ona göre ayarlamaya çalışıyor. Yani 365 gün neredeyse çalışıyorsunuz bir hafta tatil için işte üstünüzdeki insanla böyle bir münakaşa ya da bir şey içine girme durumunda kalıyorsunuz. Sonra dedik ki biz ne yapıyoruz yani? Nereye kadar gidecek, nasıl olacak bu iş? Bir anda böyle... (K21, Erkek, 39).

"Bir kredi bir kredi daha sonra daha iyisi, daha gösterişlisi..." Durmadan bunları elde etmek için mi çalışacağız? Arada bir de azı ile yetinmeyecek miyiz? Verilen öğütler ve örneklerle insanlara bir takım "parlak ayakkabılar, boş konuklar için boş konuk odaları" satın almak zorunda olduklarımı öğretilecek? Mobilyalarımız neden sade olmasın (Thoreau, 2017, s. 48)? Bu sorgulamaların tümü bireyleri kırsal alanlara yönlendiren

[68]Tolstoy (2015, s. 42-64) "İnsana Ne Kadar Toprak Gerekir?" hikâyesini hatırlayalım.

motivasyonların ne denli iç içe geçtiği bir kez daha gösterir. Bir yandan "toplumsal kabuller" etrafında varlığını hissettiren kültürel alan, katılımcının sahip olduğu bireysel motivasyonlar ile yoğrulur. Öte yandan bu vurgular Simmel'in tespitini de hatırlatır ve sorgulama sürecindeki duyguları da anlamayı sağlar. Simmel "insan her şeyi ne kadar mekânik elde ederse; elde ettiği nesne de ona o kadar renksiz ve sıkıcı görünür (Simmel, 2014, s. 239)" der. Nihayetinde kalıcı bir huzur ya da tatmin duygusuyla örtüşmeyen bu kısır döngüler/çarklar mutluluğu da hep daha fazla tüketmek ile eşleştiren ama hiç elde edilemeyen bir imgeye dönüştürür. Bu açıdan bakıldığında kırsal alanlara dönüş fiili olarak gerçekleştirilen bir hareketlilik olmasından çok, mümkün olduğu kadar duygu temellidir. Tıpkı Eva Illouz'un vurguladığı üzere duygu tek başına bir eylem değil, kişiyi davranışa iten, bir davranışa belirli "bir ruh hali" veya "renk" veren içsel bir enerjidir ve duygunun bu enerjisini taşımasını sağlayan şey, her zaman için bireyle ve bireyin kültürel olarak konumlanmış başkalarıyla arasındaki ilişki ile ilgilidir. Bu kapsamda düşünüldüğünde duygular şüphesiz psikolojik bir ögedir ama eş oranda belki de daha fazla kültürel ve sosyal ögelerdir (Illouz, 2011, s. 14-15).

Hukuk eğitimi[69] tamamlayıp avukatlık ruhsatını da alan kendisi ile görüştüğüm tarihlerde sadece çobanlık yapan ancak şu anda -2024 yılı itibariyle- bir yandan da açtığı avukatlık ofisinde avukatlık mesleğini de sürdüren katılımcı kendisi ile ilgili "kentli arkadaşlarının" algısını ve yaşadığı köyde kendisi ile ilgili söylenenleri aşağıdaki şekilde ifade etmişti. Onun bu anlatısı aslında orada olmasının motivasyonunu da anlamamıza olanak sağlıyordu:

> Sosyal medyadakiler ve avukatlık çevremdeki kişiler bana genellikle "derviş" diyorlar. Benim artık şey bakış açım değişik ya. Farklı oluyor şehirdekilerle falan. Mesela geçen birisiyle buluştuk. Kuzenimin akrabası. Yahu diyor niye avukatlığı bırakırsın ki sen ya? Niye diyorum avukatlık yapayım ki? Yahu diyor bir paran olsa güzel olmaz mı? Parayla ne yapacağız mesela diyorum. Bir diyor ev alsan diyor. Evim var diyorum. Bir araban olsa. Motor var diyorum yetiyor diyorum. Ya diyor bir güzel bir araban olsa diyor. Ne gerek var ki diyorum. Ya diyor mesela şimdi param olsa size istediğimiz mekânda istediğiniz doyana kadar yiyin. Ya diyorum oradaki yiyeceğimiz ne et mi yiyeceğiz koyun kessek yine et diyorum. Ya sen diyor mandıra filozofu. Bu ne diyor? Böyle mi olur diyor. Sen diyor her şeye bir kulp bulmuşsun ya. Köydekiler mesela deli diyorlar bana avukatlığı bırakıp da buraya geldiğim için. Avukatlardan çoğu mesela o stres yükünü görürler ya, herkesin

[69]Bu arada kendisine hukuk eğitimi alma tercihi ile ilgili düşüncelerini de sormuştum. Kendisinden aldığım yanıt *"babam çok istiyordu avukat olmamı ben onun için aslında okudum, kendim istemiyordum"* şeklindeydi.

> hayalidir ben bu hayatı bırakıp tamamen köye gideyim, bir kırsala, birkaç keçi sürüm olsun falan diye. Oradakiler de o hayatı şey yapar ama her iki taraf da, avukatlar mesela benim bu tarafa geçtiğim için çok şeyler, imrenerek bakıyorlar. Ama köydekiler de deli mi bu, git oturmuş masa başı iş varken buraya gelmiş derler. Her ikisi de fanusun dışını cennet sanıyorlar. Ama dışarı atlayan çok az insan var (K1, Erkek, 27).

K1'in sözlerindeki en çarpıcı vurgu belki de *"her ikisi de fanusun dışını cennet sanıyorlar."* İfadesiydi. Avukat çevresinin bir gün kırsalda yaşayabilirim "hayali" yaşadığı köydekilerin kendisine "deli" diye isim takmalarının gerekçesiydi. O halde gerçeklik(leri) sahip olduğumuz algılar, değerlendirmeler ve tanımların şekillendirdiğini (Schaefer, 2013, s. 99) vurgulamakta gerekir. İçerisinde bulunduğumuz "fanusların" düşüncelerimizi ne denli etkilediği katılımcının yaşam deneyimi üzerinden böyle somutlaşmıştı. Katılımcının bu görüşleri aynı zamanda politik alanla ilişkili olarak da okunabilir. Berger (1998, s. 236) "sermaye odaklı sistem kentli insanın yalıtılmışlığı öylesine arttırmaktadır ki birey tek başına hizmetlerle çevrili bir zindanda yaşıyor işte bu yüzdendir kırsal yörelere dair naif ilgisi de" diye yazar.

İstanbul'da doğup büyümüş daha önce kırsal alanlarla ilgili bir tecrübesi olmamış inşaat mühendisliği yapmış olan katılımcı ise "romantik kırsal hayalini" paylaşırken aynı zamanda ilk evlerini nasıl tuttuklarının hikâyesini de paylaşmıştı:

> Bizi aslında ne getirdi? Biz eşimle evlenirken İstanbul'dan çıkarız gibi bir hayalimiz yoktu. Ben doğma büyüme İstanbulluyum. Hiç kırsal görmedim. Hiçbir zaman köyüm olmadı. Ailem Sinop'tan göçmüş. Ama köyle bağlantıları yoktu. Böyle köye git gel hikâyesi bizde hiç olmadı. Benim böyle bir romantik bir kırsal hayalim vardı. O kırsal deneyimi bilmeden böyle bir hayalim vardı. Çok fazla göçen arkadaşlarım da vardı. Bunu eşimle ara sıra paylaşıyordum. Ama böyle bir yere, ayağı yere basan bir hayal değildi bu. Ne zaman ki böyle biz çocuk sahibi olmaya karar verdik. O zaman büyükşehirde çocuk yetiştirmenin aslında o kadar da keyifli bir şey olmayacağını, hayal ettiğimiz gibi bir çocuğu şehirde yetiştirmenin çok mümkün olamayacağını üzerine konuşmaya başladık. Derken zaten pandemi patladı. Kızım üç aylıktı pandemi patlatıldığında. Biz bir süre eve hapis kaldık. O zaman buradaki arkadaşlarla görüşmelerimiz daha arttı. Bir yerlere gitsek mi, burası Muğla mı olsa, Silivri'de bir yerler baktık, çiftçilik mi yapsak? Mantar mı üretsek? İlk akla gelen şeyleri her şeyi biz denedik, iş mi bulsak? Sonra pandemiyle beraber biraz kararımız hızlandı. Muhtemelen kızım olmasaydı bu kadar cesur olmazdık. Kızımın varlığı bize daha bu anlamda cesaret kattı. Dediğim gibi bir sürü yer araştırdık. Sonrasında bu kararı aldıktan çok kısa bir süre, bir sene içerisinde zannedersem, belki bir sene bile sürmemiştir. Gerçekten çok gözü kara taşındık. İnternetten bulduğumuz kiralık evleri buradaki arkadaşlarımızla telefonla gezdirdiler ilk evimizi öyle tuttuk. Ama şimdi düşündüğüm

> zaman geriye dönüp baktığım zaman biraz deli cesareti aslında. Düşünsenize internetten bulduğunuz eve sabaha karşı bir vakitte geliyorsunuz. Evde üç beş evin bulunduğu ücra bir köyde (K25, Kadın, 37).

Çalışma boyunca ifade edilen romantik anlatıyı burada görebilmek mümkündür. "Hayal" kelimesinin kullanımı bu anlatının en önemli parçalarından biridir. Özellikle kırla ilgili bir deneyimi olmayan bireyler için köy/kırsal alan gerçekten de oldukça romantiktir ve hayalleri süsleyebilir. Bireysel alanda beliren bu eğilim ve istek katılımcının çocuk yetiştirme ile ilgili kaygıları ve hayalleri ile buluşurken kent-kır ikiliğini de -büyükşehirde çocuk yetiştirmek ve köyde/kırsal alanda çocuk yetiştirmek ifadeleri ile -vurgular. Kenti "sorunlu ya da katılımcının ifadesi ile hayal ettiğimiz gibi bir çocuk yetiştiremeyeceğimiz[70]" bir alan olarak görmek doğaya/kıra dönme fikrini de güçlü, yüce ancak romantik bir tercihe de dönüştürüyordu. Ancak yine vurgulanan şekilde "o kırsal deneyimi bilmeden önce romantik bir hayalim vardı." ifadesi de sahip olunan romantizmin aşındığı ve belki de yıkıldığına işaret ediyordu.

İzmir'in bir köyüne yerleşerek bu deneyimin parçası olan ve yaşadığı deneyimleri bir kitaba aktaran Gizem Güriş Atakan da 2024 yılında basılan "Şehirden Köye Göç Hikâyemiz" kitabının kapak yazısında şunları ifade etmektedir:

> "Her insanın içinde yetmişlik, bıkkınlık duygusu vardır. Bizimkinde bıçak kemiğe dayanmıştı doğrusu. Paramız da yoktu arkamızda bir desteğimiz de. Tek desteğimiz kendi benliğimizdi. Bu dünyaya bir daha gelmeyeceğiz inancıydı bizi ateşleyen. Yaşlanınca ah dememekti. Bir daha dünyaya gelsem yapardım dememekti. Pişman olmamaktı. Gözümüzü karartmak zorundaydık ya da vazgeçecektik. Ama hayat cesurları severdi. İşte bu kitapta hayallerinizin peşinden gitmeye bir adım daha yaklaşacak, cesur davranmanın nelere mâl olduğunu, neleri kazandığınızı öğrenecek ve mucizelere tanıklık edeceksiniz." (Güriş Atakan, 2024).

Atakan'ın sözleri bıkkınlık vurgusu ile kendisini konumlandırdığı romantik anlatıyı da içeriyordu. Kitabın kapak tasarımı da bu anlatıyı destekleyecek türden.[71] Dahası yayının

[70]Bu noktada Jacob (1997, s. 140-141) gerçekleştirdiği alan çalışmasında -tıpkı bu çalışmada olduğu gibi- çok sayıda ebeveyn için çocuklarını anlamlı işler içeren sorumluluk, kendine güven, tutumluluk gibi değerleri pekiştiren bir ortamda büyütmek istemelerinin çok önemli bir motivasyon kaynağı olduğunun altını çizer. Çalışmanın katılımcılarından birinin düşünceleri şu şekildedir: *"Çocuklarımızın ekolojik bilince sahip, dürüst, çalışkan insanlar olarak yetişmesini istiyoruz. Televizyona ya da başka bir şeye bağımlı olmalarını istemiyoruz."*

[71]Kitabın kapağında gökyüzünün mavisinin köylerin yeşili ile buluştuğu bir köy yolunda birbirine sarılarak yürümekte bir anne baba ve yanında çocukları ve köpekleri vardır. Böylece metin içerisinde de değinilen "tam pastoral bir kır manzarasını" hatırlatır. Görsel için bakınız: https://www.kitapyurdu.com/kitap/sehirden-koye-goc-hikâyemiz/674529.html. Bu türden bir manzarayı Garrard (2017, s. 60) da şu tasviri ile örneklendirir: "Parlak güneş ışığı altınsa yuvarlanan buğday balyaları, al yanaklı çiftçiler ve arka plandaki klasik müzikle harmanlanmış tam tahıllı ekmek reklamlarında olduğu gibi."

“roman” kategorisi içerisinde yer alması da ilk bakışta kırsal yaşamın kurgusal ve ütopik karakterlerini hatırlatmaktadır. Peki ya ödenen bedellerden neden daha az bahsedilir?

Demir’in (2017, s. 244) de çalışmasında vurguladığı üzere kentler, yozlaşma ve kayıtsızlık temaları etrafında yapılan eleştirilerin odağına konumlandırılırken; doğa/kırda kentin karşıt pozisyonunda kusursuz güzellik, bakirlik, öze dönüş temaları ile kurgulanır. Bir taraftan doğanın iyileştirici gücüne yoğun bir vurgu yapılırken öte yandan kent eksenli gerilim alanları hatırlatılarak doğaya dönme fikri kutsanmaktadır. Ancak doğaya geri dönmekle ilgili bu hayallerin bazı ödenmeyi bekleyen bedelleri de yok mudur? Katılımcılar bu bedellerin neler olduğunu çok geçmeden bizzat yaşayarak öğrenmişlerdi. Katılımcılardan bir diğeri bu konuda karşılaştığı bir örneği şöyle ifade etmişti:

> Bir gün fotoğraf atmıştım sosyal medyaya. Tabi doğanın güzelliklerini paylaştığım fotoğraflar attığımda genelde hep aynı yorumlar geliyor. İşte biz de geçeceğiz köy hayatına, bizde çok istiyoruz falan. Birisi de yazmıştı ki “ne kadar toz pembe göreceğiz bakalım” yine böyle kentte yaşayıp şu anda kırsal bir alanda yaşamlarını devam ettiren arkadaşlarımdan biri de “toz pembe mi bilmem ama tozu var kesin.” demişti. Kesinlikle kırsal yaşam kolay değil, çok hatta aşırı aşırı zor (K1, Erkek, 27).

K1’nin vurguladığı toz pembe olmayan kırsal yaşam gerçekten de tozluydu ve sahadaki katılımcı gözlemci pozisyonum yanında tam gözlemci araştırmacı olarak alanı, katılımcıları, etkinliklerini takip etmeyi sürdürmek çalışmanın bu yolla elde edilen bilgilerle zenginleşmesine imkân verdi. Aşağıda yer verilen görselde bu verilerden birisi. Bu araştırmaya dahil olmayan ancak benzer deneyimlerin bir parçası olan Eskişehir’deki bir genç çiftçinin -kendisine çiftçi dediği için çiftçi olarak niteliyorum.- sosyal medya üzerinden yaptığı bu paylaşım “toz pembe anlatının” bireyleri etkileyen zorlukları olduğu kadar gerçek “tozları” olduğunu da gözler önüne sermektedir. *“Camı açık unutmuşum bilgisayarıma bakın.”* Şeklinde bir ifade ile paylaşılan bu fotoğraf kırsal alanların gerçek “tozlu” ortamlarının yalnızca bir örneğidir.

Görsel 4.1

Tozlu Kırsal

Kaynak: Altıntaş, 2024.

Henüz inşa etmeye devam ettiklerini evlerine yerleşmeden önce iki yıl kadar karavanda yaşamış olan K13 şunları ifade etmişti o aynı zamanda orada olmanın ardındaki motivasyonu da tüm duygusu ile aktarmıştı:

> İlk geldiğimizde cebimizde para yok. Bunların hepsini bir bu her şeyi sıfır para ile yani hep kazanarak, çalışarak, bayağı tırnaklayarak yaptık. Mesela biz karavanda kalırken duş büyük bir problem oluyordu. Ne yapıyorduk? Göle gidiyorduk sabunumuzla. Bu bana bütün müthiş bir keyif veriyordu. Bu doğada yaşadığım zorluklar bana müthiş derecede bir özgüven verdi. Şimdi ben eko anksiyetesi de olan bir insanım. İklim krizi nereye gider? Su kıtlığı olur mu? Gıda kıtlığı olur mu? Ara sıra bunlar beni yokluyor. Ama şimdi doğada yaşadığım zorluklarla kazandığım direnç, duygusal dayanıklılık bana özgüven getirdi. Ben diyorum ki ne olursa olsun hayatta kalırım. O güç bende var, ben gördüm. Yapabiliyorum. O yüzden doğada olmak bence, doğayla uyumlanmak insanlığın unuttuğu bir şey ve hatırlamamız gereken bir şey diye düşünüyorum. Allah'ıma çok şükür nasip oldu. Kendim de bunun için çok fazla bedelini ödedim. Bir de her şey gerçekten çok kıymetli oluyor böyle parça parça. Çünkü mesela geçen seneyi hatırlayınca gerçekten musluktan akan suyumuz bile yoktu. Tulumbada çeke çeke bulaşık yıkıyorduk. Tarlada çalışmışız mesela kış soğuğu, buz gibi buz kesiyoruz, ısınmamız bile yoktu. Elektrik sobasının karşısında ısınıyoruz kışın. Ayaklarımızı yıkıyoruz o soğukta. Eksi derece su akıyor. İşte o zorlukları falan hatırlayınca o kadar kıymetli ki her şey. Nereden diyorum nereye gelmişiz. O sazlığın içi. Zaten her yer toz. Hayvanlara da girme diyemiyorsun. Kapısı açık. Hayvan kılı. Yaz sıcağı terlemişiz. Etimize, başımıza, her yere o pislikler. Müthiş bir konforsuzluk. Ama hatırlıyorum o zaman da her şey yolundaydı. İyi hissediyordum, mutluydum. Her şey, konforsuzdu ama mutluydum, huzurluydum. Bu anlattıklarım hiç de romantik değil. Zaten

> bu pastoral romantizm beni çok sinirlendiren, tetikleyen bir şey çünkü bu sefer benim yaşadığım zorluklar çok hafife alınıyormuş gibi geliyor (K13, Kadın, 35).

Katılımcı K13'e ulaşmam bir başka katılımcı aracılığıyla oldu. Yoksa kendisi hem ulaşım olanakları açısından hem de herhangi bir sosyal medya hesabının aktif kullanıcı olmamasından ötürü muhtemelen varlığından bile haberdar olamayacağım biriydi.[72] Kendisi ile görüşmemi tavsiye eden katılımcı beni K13'e kadar şahsi aracıyla götürdü ve geri getirdi. K13'ün yaşadığı yer yakınında bulunan 4-5 km'lik alanda bir tek evin bile olmadığı, bir köy yolundan -asfalt bile olmayan- ulaşabileceğiniz bir noktada. Kendisinin de bahsettiği o "müthiş konforsuzluk" durumunu araştırmacı olarak benim gözümden görebilmeniz için o günü, hissettiklerimi ve katılımcının yaşam alanlarını şu şekilde betimlemiştim:

> Bugün yapacağım görüşme için oldukça heyecanlı ve meraklıyım. Beni kendi aracıyla götürme teklifinde bulunan dün görüştüğüm katılımcımın sayesinde ... hanıma ulaşabileceğim. Alanda böyle güzel şeylerin olması motive edici. Eğer bu teklif olmasaydı muhtemelen böyle "bakir" bir alanda yaşamını sürdüren biriyle görüşme imkânımda olmayacaktı. Köyün asfalt yolundan ayrılıp uzunca bir süre takip ettiğimiz tek araçlık küçük patika yolda ilerlerken etrafınızda Muğla'nın dağları, yeşil-sarı tarlalarından başka bir şey görmüyorsunuz. Tuhaf bir his çünkü her gün gördüğümüz manzara ve getirdiği histen daha farklı duygularla yükleniyorsunuz. Uzakta, uzaklaşılmış duygusuna davet eden bir noktada bulunan evlerinin ve ekip biçtikleri arazilerinin henüz bir çiti yok. Bahçeye adım atar atmaz sizi köpekler, kediler ve tavuklar karşılıyor. Bahçe içerisinde 2 adet el yapımı kıl çadır bulunuyor. Çadırlarda şu anda kedi ve köpekler vakit geçirse de daha sonraki günlerde misafirler için kullanılması planlanıyor. Ev diyebilecekleri bir çatıya sahip olmanın mutluluğunu yaşıyor olsalar da henüz tam olarak bitmiş, tamamlanmış bir eve sahip değiller. Daha geçen gün yağan yağmurda evlerinin içerisinde su birikecek kadar problem yaşadıkları bir alanda yaşıyorlar. Kapıdan içeriye girdiğinizde solunuzda kısmen yıpranmış bir koltuk, karşınızda bir divan, divanın önünde karavan günlerinden kalma bir kamp masası görüyorsunuz. Divan ve koltuğun arasında da bir kuzine soba. Karşı duvarda bir mutfak tezgâhı ve buzdolabı bulunuyor. Kapının yanındaki koridora döndüğünüzde lavabo ve banyo alanı hemen yanında yatak odası yer alıyor. Yaklaşık 35-40 metrekarelik bir yaşam alanında kendi kocaman dünyalarını oluşturmuşlar ve bu evlerini yapabilmek için para biriktirmeleri gerektiğinden iki yıl kadar da karavanda yaşamışlar. Pek çoğumuz açısından konforun metrekare ile, eşya ile, çokluk ile ölçüldüğü dünyamızdan çok farklı bir

[72]Bu durum katılımcı açısından bilinçli bir tercihtir başka bir ifade ile daha zor ulaşılabilir olmak istediği için "orada olmayı" tercih etmiştir. Böyle durumlarda araştırmacıların cesareti kırılabilir. Tam da bu nokta da Becker (2013, s. 91) vurgusunu hatırlatmakta fayda vardır. Deneyimli araştırmacılar katılımcılarına ulaşmadaki zorluğun anlamaya çalıştıkları meseleye dair önemli ipuçları sunduğunu bilirler. İnsanların onları gözlemlemek ve sorular sormak isteyen bir yabancıya verdikleri tepkiler, bu insanların nasıl yaşadıklarına dair bir şeyler söylemektedir.

> resimdi benim için. Konfor dediğimiz şey gerçekten nedir? (7 Eylül 2023, Alan Notları, Muğla).

Durukan Dudu (2011, s. 23) kırsal alandan kentlere geçişin bireylerin yaşamında yarattığı en büyük değişimlerden birinin de konfor arayışlarının başlaması olduğunu ifade eder. Bu konfor arayışı önemli ölçüde bireylerin tüketim kapasiteleri ve bu kapasitelerinin arttırılması yoluyla giderilirken -eş zamanlı olarak ihtiyaçların sınırsız görülmesi hastalığı ile pekiştirilirken- aynı zamanda bu arayış "doğa" ile ters orantılı bir ikili olarak yorumlanır; birinin artması diğerinin azalmasına neden olacaktır. Dolayısı ile sınırsızca artan konforun bedeli doğadan giderek kopmak, yalnızlaşmaktır. Konfor denilen şey "hayatın sivri uçlarının törpülenmesi" olarak tanımlanamaz mı? Böyle tanımlandığında konfor arayışının doğası itibariyle kötü olduğunu söylemekte zorlaşır. K13 örneği "konfor/konforsuzluk" olarak tanımlanan durumların bireysel düzlemlerde nasıl farklı anlamlara sahip olduğunu ve tüketmek, daha fazlasına sahip olmak motivasyonu ile düşünülen kavramın bir mutluluk kaynağı, içsel huzurun anahtarı, yalnızlaşmanın değil çoğalmanın aracı haline dönüştüğünü gözle önüne serer.

Bir diğer katılımcı ise üyesi olduğu bir dernek aracılığıyla geldiği köyde deneyimlediği kırsal alan tecrübesinin kendisini nasıl doğaya yaklaştırdığını şöyle anlatıyordu:

> Mutsuz hissediyordum kendimi şehirde. Bir ara bir toplulukla işte ... Derneği'yle buraya ... 'nın bir köyü olan ... köyüne geldik ve burada hep birlikte bir saman evi inşa ettik. Yabancı veya gönüllülerle birlikte yaklaşık iki yaz sürdü. 150 kişi geldi uğraştı. Onlarla bir saman evi yaptık, ekolojik bir ev. Tabii bu arada epey evrildim doğaya doğru, ekolojiye doğru, köye doğru evrildim. Ve kendime bir plan çizdim. Bir sene sonra işi bırakacağım ve burada yaşayacağım diye. Sonrasında evet işi bıraktım yani emekliliğimi falan da yakarak. Bence insan bulunduğu her yeri kirletiyor. Saygısızca kirletiyor. Biz de işte biraz saygı duyarak yaşamaya çalışıyoruz. Atık oluşturmamaya çalışıyoruz. Kendi döngümüzde dönmeye çalışıyoruz. Çünkü dışarıdan satın aldığınız her şey ya paketli, o pakette bir atık sonuçta, dönüştürmek de çok zor, ya da katkı maddeli. Ya bizim vücudumuza ya da çevreye zararı var. Dolayısıyla evet bu çiftlikte bunları üretmek çok kolay değil ama bizim vücudumuz kazanıyor ve dünya kazanıyor sonuçta (K37, Kadın, 49).

Katılımcının görüşleri hem kendisine yeni, başka bir hayat yolu çizme çabasını içeren hem de aslında pek çok çalışanın "bir gün emekli olacağım motivasyonunu" al aşağı eden ifadelerdi. Emekli olunca "küçük bir Ege kasabasına/sahil kasabasına yerleşeceğim, köyüme döneceğim vb." hemen hemen herkesin duyabileceği/duyduğu klişe hayallerin başında gelir. Belki de bu yüzden kentten kıra dönüş eğilimleri doğrudan ve öncelikle emeklilik ile ilişkilendirilir. Tez süreci boyunca çalıştığım alan

hakkında ilk yapılan yorumlar *"Hani şu emekli olup Ege'ye göçenler, kendi memleketlerine dönenler, emeklilik hayalini gerçekleştirenler, Ege'de keyfine bakanlar"* gibi ifadelerle çok sık karşılaştım. Bu ifadeler bile alanın genel manzarasını başkalarının gözümden görmem ve hiç de böyle olmadığını gösterebilmem için kişisel ve entelektüel motivasyonumu doğrudan etkiledi. Akbulut (2023) da gerçekleştirdiği yakın tarihli araştırmada durumu "emekliliğin bireylerin tersine göç etmesinde önemli bir rolünün olduğu bulgusuna ulaşılmıştır." ifadesiyle özetlemişti. Benzer şekilde Memiş, Düzgün ve Köseoğlu (2023, s. 111) araştırmalarında "tersine göçü" gerçekleştirenlerin aktörlerin neredeyse tamamının emekliler olduğunun altını çizmişti. Sahanın seslerinin ortaya çıkardığı bu tonlar literatürdeki pek çok sınırlandırma ve sınırlılığının aşıldığının da en güçlü göstergesi oldu.

İstanbul'da yaşadığı dönemde bankacılık mesleği ile uğraşan ve uzun bir kariyer yolculuğu olan bir diğer katılımcı da kentten kıra dönüş sürecindeki motivasyonları şöyle ifade ediyordu:

> İstanbul'da olmak kendini fark etmeden, yaşadığını fark etmeden, nefes aldığını bile fark etmeden, sürekli oradan oraya koşturup, sürekli bir şeyleri yetiştirmeye çalışan bir hayat yaşamak demek benim için. Bu beni hep rahatsız etti ben böyle hep üretmek, yaşadığın şeyi, filiz denen bir şeyi görmek, dokunmak, toprakla bir şeyin nasıl can bulduğunu, hani senin tabii ki dahilin var ama senin sınırlı dahilinde bir şeylere nasıl hayat bulduğunu görmek benim en büyük istediğim şeylerdendi. Yaratıcılığa karşı, benim yaratmam değil genel olarak yaratıma karşı hep bir benim ilgim vardı. Kendimi doğaya çok çok daha fazla ait hissediyorum. Hiç şehir insanı gibi göremedim, hissetmedim kendimi. Ben toprağa dönmek zorundaydım bu duygu getirdi beni buraya. Gelmemiz çok uzun bir zaman almasına rağmen bundan hiç vazgeçmedim arada geçen süreçte çok şeyler oldu ama fikrim hiç değişmedi. Memleketimiz için toprağa dönmek zorundayız, temiz gıda üretmek zorundayız ben böyle düşünüyorum (K26, Kadın, 49).

Katılımcının bu ifadeleri Simmel'in metropol yaşamının insan üzerinde bıraktığı etkiler hakkındaki görüşlerini akla getirir. Simmel'e göre kırsal yaşam daha yavaştır ve bireylerin birbirini tanıma ve birincil ilişkiler kurma olasılığı daha fazladır. Metropollerdeki yaşam formlarının netliği ve hızı gayri şahsi yapılar oluşması ya da ikincil ilişkilerin kurulmasına daha fazla zemin hazırlar. Metropollerdeki mekânsal yakınlar ve fiziki darlığı rağmen bireyler arasında çok fazla zihinsel mesafe vardır. Hayatın ritmi çok hızlıdır ve bu hız içerisindeki insan sürekli bir şeyler ya da birileri tarafından uyarılmaktadır. Bu durum metropol insanını bıkkınlaştırır ve kayıtsızlaştırır ve bu haliyle metropol kişisel olan her şeyi yok eden dev bir sahneye dönüşür (Simmel,

2008, s. 103-108). Metropole sığamamaya eşlik eden kaygılar yine bireysel alanın içerisinde değerlendirdiğim borçluluk hissi, üretme duygusu ve fikri ile pekişiyordu. Metropolde yaşamanın verdiği "huzursuzluk ve rahatsızlık" hissini tarif eden bir diğer katılımcı da dönüş kararı hangi anda ve nasıl aldığını şöyle açıklıyordu:

> Eşimin uzun yıllardır devam eden bir baskısı vardı İstanbul'da yaşamayalım diye ama ben pek istemiyordum yani ben İstanbul'daki düzenimi sürdürmek istiyordum. Hani sabit bir düzenim olsun, sabit bir gelirim olsun. İşte çok fazla sağa sola damlamayayım. Hayatım rutin devam etsin. Yani o düşüncede olan bir insandım. Daha sonrasında bu pandemi süreci falan girince ondan sonra ben de zaten doğum iznine ayrılmıştım. Kızım oldu. O arada kızım 7-8 aylıktı. Bir gün biz Gaziosmanpaşa'da oturuyorduk. Gaziosmanpaşa'da belki bilirsin yollar böyle çok sıkışık, arabalar kaldırımların üzerine park ediyor. O pandemi sürecinde bir gün hava almak için dışarı çıkalım dedik. Kızımın işte bebek arabası vardı. Bebek arabasını böyle, baktım yolda süremiyorum. Yani üzerime insanlar geliyor. Asla sınıf ayrımı yapmam. Öyle bir şeyim yoktur. Herkes benim için insandır ama... Bir baktım ya başka bir ırktan, ötekisi başka bir ırktan. Herkes üzerime üzerime gelmeye başladı. Çocuğun arabasını kaldırımdan süremiyorum. Caddeden sürüyorum. Arabalar korna bağırttırıyor. Eşime dedim ki, biz ne yapıyoruz? Hani bizi buraya bağlayan hiçbir şey yok. Gidelim, sen haklısın. Hani o aralarda böyle gecelere kadar uyumayıp, işte bu göç edenlerin videolarını filan izlemeyi başlamıştık. O zaman ... Bey filan vardı, ... Beyler filan vardı. Onları filan böyle izlerken ben eşime dedim ki yok ben asla dedim ... 'yi dedim İstanbul'da büyütmeyeceğim dedim. Yani siteleri içerisinde, üzerinde böyle koskocaman binalar, çarpık yapılaşma, arabalar, trafik, insanlar derken birden böyle aklım şey oldu, dank etti. Ondan sonra dedim ki evet sen haklısın, biz dedim yaşamayalım burada. En azından çocuğumun böyle toprakla haşır neşir olabileceği, rahat edebileceğimiz ve çocuklarımın özgür olabileceği bir yerlere gidelim dedik (K11, Kadın, 39).

Bir diğer katılımcının hikâyesi de kırsal alana doğru yaşadığı hareketliliğin içerisinde barındırdığı endişeleri de anlamamıza ve hareketliliğe yüklediği anlamı görmemize imkân vermektedir.

> Burası tatile geldiğimiz, sevdiğimiz bir bölgeydi. Gide gele buraları çok sevdik, aşık olduk. Ama öte yandan bakınca şehirli kafasıyla bakınca aslında sorun yok. Tek başıma çalışıyorum, rahatım, paramı kazanıyorum yani temiz gidiyor hayatım. Ama o değil işte benim aradığım başka bir şey işte bu ağaçlar, doğa, daha yavaş yaşam. Yavaş çok önemli, kaçırmadan bir şeyleri. Eğer ömrümden kalan bir gün varsa ben istediğim sevdiğim yerde yaşamak istiyorum dinamiği beni yola yola çıkardı. O yüzden şöyle diyorum ikinci yaşamım bu benim. Çünkü bedelini çok ödedim. Doğayla var olduğumuzu ben anladım. Ben bu ağaçlara sarılıyorum diye deli diyorlar bana. Ama tabi bir de ne var büyüdüğün, doğduğun, büyüdüğün, yetiştiğin, paranı kazandığın yerden başka bir yere taşınacaksın öyle mi Allah nasıl bir şey olacak bu? O zaman ne yapmak gerekiyor? Orada da aynı işi yapman

> gerekiyor, aynı parayı kazanman gerekiyor gibi durum seni tırmalıyor zaten yavaş yavaş otomatik olarak. Ondan sonra konular ciddileşmeye başladı. Odak gösterdim çünkü yani bir şeyi böyle gönderirsen evrene yani ben ona inanıyorum yani. Çok istemek lazım falan. Gittim geldim, gittim geldim ve otuz üç yaşında bu cesareti kurmaya gösterdim. Tam karar verdiğimizde şey yaptım. Dükkânımı nasıl yapacağım? Yani para kazanmaya devam etmem lazım. Nasıl yapacağım? Çok büyük bir risk derinliğini bilmediğim denize girmek gibi nasıl yapacaktım bilmiyorum yani ne bileyim. Bu süreçte ben sanal bir şirket açtım şimdi buradaki yerimin adresini göstererek... Hani firmalar beni bulacak mı? İş isteyecekler mi? Bunu anlamak için. Üç ay geçmeden ilk teklifleri almaya başladım ve benim amacım o zamanlar para kazanmak değil burada ekonomik bir koridor oluşturmaktı. Ondan sonra zaten bambaşka bir dönem başladı benim için. Böyle olunca bana bir özgüven geldi ve İstanbul'daki dükkânı bir akşam karar verdim ve kapattım (K6, Erkek, 40).

K6 gibi bir diğer katılımcı da kıra dönüş kararının neden cesaret gerektirdiğini ve kıra dönüş kararını nasıl aldığını şu sözleri işe paylaşmıştı:

> Ciddi cesaret gerektiriyor. Çünkü hayatınızı kökünden değiştiriyorsunuz. Farklı bir yerde uyanacaksınız, farklı alışkanlıklar edineceksiniz, uyandığınızda çevrenizde farklı insanlar görüyorsunuz, ben balkona çıktığım zaman farklı insanlar görüyorum. Yılların verdiği kemikleşmiş bir alışkanlık var. İnsan en son alışkanlıklarından vazgeçermiş ya onların tamamını geride bırakıyorsunuz. Bu konuda ciddi bir iradeli olmanız gerekiyor, her an geri adım atabilirsiniz eşyayı yüklemediyseniz [gülüyor][73]. Bende aslında son beş yıldır düşünüyordum bunu. Ama şey vardır ya evrenin bir enerji akışı vardır ya. Şu anda zamanı değil. Sonra bir gün kalktım. Hani kahvaltı çay suyunu koyarsın ya çay suyunu koydum ve ablamı aradım ben geliyorum, bana ev bul dedim. Burası bitti benim için. 15 gün içinde taşındım. Ne olduğunu kimse anlayamadı (K2, Kadın, 49).

Kentsel yaşam biçimini kırdakinden farklı bir yaşam biçimi olarak ilk kez tanımlayan Louis Wirth kentsel hayatta üç temel faktör bulunduğunu ileri sürmüştür: Büyüklük, yoğunluk ve heterojenlik olarak ifade ettiği bu unsurlardan yol çıkarak yaşanılan yerin yaşam biçimlerimizi önemli ölçüde etkilediğini ifade eder (Slattery, 2015, s. 286-287). Aslında Wirth'in bu ayrımı da kent-kır dikotomisine atıfta bulunur burada maksadım dönüş eğilimlerinin temel motivasyon alanlarından birinin kent-kır ikiliği ekseninde okunan sorunların kişileri bir hareketliliğe sürüklediğini gösterebilmek değildir. Hatta bu noktada belki de Marxist görüşe de bir parantez açmak gerekir. Kentsel problemlerin

[73]Çalışma içerisinde yer alan bu türden vurguların yanı sıra TRT 1 kanalında izleyici ile buluşan "Yaşam Başka Yerde" isimli televizyon programında da "şehir yaşantısının karmaşık, stresli ve gergin temposundan uzaklara kaçıp, doğaya daha yakın yaşamanın hayalini kurarak karavanları ile yola çıkan bireylerin yaşam deneyimleri ekrana getirilmektedir. Tıpkı K6'nın düşüncesinde işaret ettiği gibi televizyon programın 5. Bölümde hikâyesi anlatılan çiftin ifadesi de şu şekildeydi: *"Eşyalarımız durursa bir yerde bir geri dönme isteği olur biz zaten kesin karar vermiştik bu yüzden bütün eşyalarımızı dağıttık."* (TRT 1, 2024).

kaynağı gerçekten kent midir? Yoksa kapitalizmin yarattığı ayrımlar kentlerde daha fazla hissedildiği ve görünür olduğu için mi böyle değerlendirilir? Türkiye'nin kentleşme dinamikleri, deneyimi ve kırsal-kentsel alanların politika üreticileri tarafından şekillendirilmesindeki yaygın rolü Wirth'in belirttiği gibi bir kentsel yaşam biçimini Türkiye'de tam anlamıyla tezahür ettiğini söylememize de imkân vermez. Ancak Wirth'in belirtiği ayrım kuşkusuz kentsel ve kırsal alanlara ilişkin algı ve konum alışlarımızı etkiler. Bu noktada vurgulanmak istenen husus kentle ilişkilendirilen problemlerin kişilerde oluşturduğu içsel sorgulama sürecinin bu hareketliliği ne düzeyde tetiklediğini gözler önüne serebilmektir.

Bir diğer katılımcının anlatısı da kır-kent yaşamı üzerinden oluşturduğu yaşam tarzı farklılıklarına dikkat çekerken aynı zamanda bütün bunların bireysel ve toplumsal psikolojiye yansıyan yönlerini görmeye imkân sağlıyordu. Onun anlatısı oldukça derin bir farkındalık ve sorgulama sürecini içermektedir:

> Şehir hayatı pahalı. Şehir hayatında bir işte çalışıyorsun, o işte çalıştığın için harcaman gereken bir para var zaten. O şehirde yaşamak için oturman gereken bir ev var. O evde oturamıyorsun çünkü günde 1 saat 2 saat vakit geçiriyorsun, o evin kredisini ödüyorsun ama bütün hayatın dışarıda. Bir araba alıyorsun. Yıllarca onun vergisini ödüyorsun. Taksitlerini ödüyorsun, kaskosunu ödüyorsun. Arabayı kullanmak için yola çıkıyorsun. Trafikten bir yere gidemiyorsun. Sinir harbiyle geri dönüyorsun. Bir tatil yapmak istiyorsun. Bir yıl çalışıyorsun. Sana 2 hafta izin veriyorlar. Bütün yılın yorgunluğunu o 2 haftada ve bayram tatillerinde atmaya çalışıyorsun. Sistem böyle olunca insanlar mutsuz. İnsanlar mutsuz olunca herkes birbirini, o mutsuzluk, o enerji bulaşıcı bir şey. Evde eşiniz çalışıyorsa aynı sıkıntıları yaşıyor, çocuk aynı sıkıntıları yaşıyor. Evde bir mutsuzluk havası var. Dışarı çıkıyorsun işine gitmeye çalışıyorsun. Yolda mutsuzsun. İşine gidiyorsun, şeften mobbing yiyorsun. Yükselmek için senin dedikodunu yapan, üstüne basmaya çalışan arkadaşın, yüzüne gülen arkadaşının stresini yaşıyorsun ama baksanız hepsi yüzünüze gülüyor yani maskeler. Sonra çıkıyorsun, eve gelmeye çalışıyorsun. Yorgun argın, eve gelmişsin. Bir akşam yemeği yiyorsun. Televizyonun karşısında uyuyakalıyorsun. Bütün bunları, o işe gitmek için gitmek gereken elbiseleri, o ortamda bulunmak için, o insanlarla birlikte sosyal ortamlarda bulunmak için harcadığın gece çıkmaları, akşam yemekleri bitmiyor...[74] Sonuçta herkes mutsuz bizim kaçış sebebimiz buydu. Zaten bir sıkıntı çekiyoruz burada çekelim en azından bağımız bahçemiz olur, kendi gıdamızı yetiştiririz diye düşündük. Paketli gıdaların hepsi zehir. Etlerin hepsi zehir. Yani konvansiyonel olarak insanları tüketime alıştırmışlar, çok fazla tüketime yönlendirmişler. Üretim onu

[74]Galbraith (1958)'in hatırlattığı üzere "bolluk toplumlarında sosyal gelirin artan bir kısmı özel, statü yükseltme amaçlı tüketime harcanırken, herkes için yaşam kalitesini arttıracak kamu malları çürümeye bırakılır.

> karşılayamayınca, yetişmeyince vermişler kimyasalı sonra çocuklarda bir sürü fizyolojik problemler, hepsi obez zaten çocukların. Çocukların çoğunda erken yaşta ergenleşmenin başlama durumu var. Dedik ki biz çocuğumuzu bu sistemin dışından çıkartalım. Bak burada görüyorsun çocuğu arkadaşlarıyla birlikte mahallede oynuyor. Bakkala gidebiliyor, belki biraz daha büyüyünce okula bisikletle kendisi gelip gelecek. Şehirdeki çocuğu bakkala göndersen arkasından bakman lazım (K9, Erkek, 41).

Bir diğer katılımcı da kıra dönüş kararının ardındaki motivasyonları aktarırken aynı zamanda yer seçimi ile ilgili kararlarının nasıl şekillendiğini de açıklıyordu:

> Benim eşimin asıl mesleği veterinerlik. Hayvancılık yapmayı çok istiyordu. O da zaten hep bir hayali vardı. Köye yerleşelim, köyde yaşayalım. Bir benim çekincem vardı. Ben hiç köyde yaşamadım. Öyle bir imkânım olmadı açıkçası. Dedemler Bandırma'nın bir köyündendi ama ben o köye hayatımda bir kere gittim. Ondan bir çekiniyordum, köy tecrübem yok diye ama üçüncü çocuktan sonra dedik ki zaten biz İstanbul'da artık çocuk büyütemeyiz. Böyle bir ortam da kalmadı. Maddi olarak da bizi çok zorlayacak. Biz madem öyle hayvancılığı da deneyelim diye yedi sene önce gelip yerleştik. Buraya gelişimiz çok ani bir kararla oldu. Çanakkale, İzmir köylerine Bursa'ya falan da gittik, Sakarya'ya gittik köylerine baktık, yerler baktık. Kemaliye'de bir yer bulduk. Kemaliye'de bulduğumuz yer benim çok içime bir türlü sinmedi o yüzden oradan da vazgeçtik. Tabi burada önceliğimiz bütçemize uygun bir yer olmasıydı daha sonra burayı bulduk. Burası birkaç kere tatile geldiğimiz bir yerdi ve yerleştik. Yani aileden de bir şey olmadığı için, bize kalacak bir miras bir şey de olmadığı için onların köyüne yerleşme şansımız yok. O yüzden kendimiz seçmek zorundaydık köyü (K5, Kadın, 44).

Gelinecek yeri seçme başka bir ifade ile "yeni yaşam alanını" oluşturma tercihinin ne kadar kendiliğinden olduğuna dair bir örnek. Başka bir ifade ile yer seçiminin arayarak, araştırılarak yapıldığı ve bu noktadaki önceliklerin neler olduğunu dair gerçeklikleri görmeye imkân veren bir örnek. Katılımcının bu yerlerle bir bağının olmamasının yanı sıra düşünülen yerlerdeki imkân ya da zorlukların bilinmemesini atlamamak gerekir. Kıra dönüş eğilimleri ile ilgili çalışmalarda genellikle ve çoğunlukla gidilen yerle bir bağlantı olduğu sıklıkla vurgulanır. Aynı zamanda bu bağlantı gidilen yerde "bir sosyal çevre edinme/zaten dahil olma, iş kurma, aileden destek görebilme, aileye destek olma (özellikle bakım anlamında)" gibi avantajlarla[75] birlikte değerlendirilir ve seçilen yere ilişkin kararın "daha bilinçli" olduğu şeklinde yorumlanır. Bu çalışma kapsamında katılımcıların aldıkları kıra dönüş kararı sahip oldukları motivasyon alanları içerisinde "bilinçli"dir ve bu bilinç üretim sürecinin bir parçası olma, bir şeyler üretme, toprakla uğraşma, doğada olma, duyarlı olma, alternatif yaşam biçimleri oluşturma vurgularıyla

[75]Bakınız: (Akbulut, 2023, s. 100), (Şimşek, 2017).

pekiştirilir. Ancak gidilecek yerle ilgili alınan karar pek çok katılımcım için tamamen kıra dönüş kararının alınmasından sonra verilen herhangi bir karardan yalnızca birisi gibi görülecek kadar kendiliğindendir. Yer tercihi ile ilgili bir diğer katılımcı da şunları ifade etmişti:

> Bir gün bizde buradan taşınır mıyız? Gider miyiz? diye aklımızda hep bir hayal vardı. Ama işte bir gün eşim dedi ki çünkü bizde eşim Ankara'da yönetici olarak çalışıyor. Sabah sekiz akşam sekiz. Ben yine öyleydim. Bir süre ara verdim evdeydim falan ama hani sürekli çalışan çok yoğun strese maruz kalan insanlardık. Sonrasında işte eşim bir gün artık o kadar bunaldı ki işinden. Bir de gerçekten o şeye çok değer verir. Aslında hepimizin değer vermesi gerekiyor da hani ben birazcık daha esneğim bu konuda. Doğal yaşamaya, doğal dengeye daha çok önem veriyor. Artık hava kirliliğinden falan aşırı bunalmıştı. Stres onu çok bunaltmıştı. Dedi ki bir gün işte taşınalım bende bilgisayarın başında bir şeyler bakıyordum. Nereye dedim? Muğla'ya dedi, bir köye gidelim dedi. Ben de hani olabilir falan dedim o an. Ondan sonra bir baktım eşim ciddi bir araştırma içerisinde. Bu bölgenin tarafında hiç kimse yoktu. Bize bu bölgeyi öneren, gelin diyen kimse yoktu. Yaşadığını bildiğimiz kimsemiz yoktu. Şu anda hiçbir akrabamız yok. Kendi tamamen internet üzerinden araştırdı. Sonra biz odaklandık. Dedik hani gidelim dedi bir an önce. Ama ben belki de işte bilim çağında kalıplarımızdan çıkamıyoruz ya konfor alanına vesaire diyoruz. Hani ben çok da böyle düşünmeden geldim buraya. Kalıplardan çıkıyorsunuz aslında böyle bir karar almakla (K12, Kadın, 41).

Bir diğer katılımcı da yerleştikleri kırsal alanın seçimi ile ilgili fikirlerini şu şekilde ifade ediyordu. Onun görüşleri de bu kararın alınma hızı ve kendiliğindenliği üzerine çok şey anlatmaktadır.

> Orada yaşamak istemediğimize karar verince öyle evimizi sattık. Bir arabamızı işte eşyalarımızı sattık her şeyimizi. Yani zarla zorla edindiğimiz, krediler ödediğimiz her şeyi. Biz ilk olarak Eskişehir'e yerleşmeyi düşünüyorduk. Eskişehir'e dedik ki bir takıcı dükkanı açarız kendimize. Orada böyle ufak ufak şey yaparız. Eskişehir'e gittiğimizde bir baktık ki o meşhur ana caddede herkes takıcı. Sonra Kaş'ı istedik ama oradan da vazgeçtik çünkü tatil bölgesi olduğu için ev kiraları, dükkan fiyatları vs. çok yüksekti. Ne yapalım ne edelim derken biz de tabii ki şimdi nasıl YouTube'dan biz izleniyorsak biz de tabii ki buraya gelmeden önce YouTube'dan birçok köye göç kanalları izledik.[76] Nasıl olduysa önümüze Köyceğiz çıktı. Dedik buraya bir gidelim ev falan bakalım ama Muğla'ya hiç gelmemişiz. Köyceğiz'i hayatımızda hiç görmemişiz. Tabi bir yandan aslında İzmir, Çanakkale falan o

[76]Özellikle Youtube'da "köye dönüş, şehirden kaçış" gibi başlıklarla sunulan videolarının hatrı sayılır bir izleyici kitlesi tarafından izlendiği ve bu eğilimin katılımcılar arasında da oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Unay-Gailhard ve Brenman (2023) tarafından yapılan bir araştırmada bu sosyal medya hesapları ve videolarının izleyicilerin kariyer niyetlerini sürdürmek ve ihtiyaç duydukları özgüveni kazanabilecek bir ortam yarattıklarına dikkat çekilir. Çalışmanın "Anlatıları Yeniden Kurgulamak" bölümünde katılımcıların bu ağlarla ilgili değerlendirmelerine daha ayrıntılı yer verilecektir.

> civarda böyle bahçeli köy evi olarak ilanların hepsine bakıyorduk. O arada Köyceğiz'de bir ev gördük hemen aradık ev sahibini. Çok var arayan soran dedi. Biz kaporayı yatıracağız, bak kimseye vermeyin. Bunu kesin tutacağız. O şekilde direkt hesabına havale ettik parayı. Öyle tuttuk hiç görmeden evi. Sonra da bir iki hafta sonra mıydı? Bayram zamanı. İki hafta kadar sonra da evi görmeye geldik (K20, Kadın, 35).

Kurumsal bir firmada gemi mühendisi olarak çalışan, kırsal alanla hiçbir bağı, bağlantısı olmayan ancak yaşadığı hayattan duyduğu memnuniyetsizliği hep sorgulayan, alternatif bir yaşam oluşturmak için çaba gösteren katılımcı da yaşadıklarını şöyle anlatıyordu. Onun deneyimin de pandeminin oluşturduğu zorlukları, teknolojik imkânların hâlâ kendisinin kırsal alanda yaşamasına imkân vermesini ve yine yer seçimi kararının ne kadar tesadüfi olduğunu da görebilirsiniz:

> 10 yıl önce buraya İstanbul'dan geldim. Gemi mühendisiyim ve tersanede çalışıyordum. Ama hep memnuniyetsizim çünkü her gün perdeyi açtığımda bir bina görmekten bıkmıştım çünkü hep doğayla ilgili sporlar yapmıştım. Her bulunduğum fırsatta kendimi doğaya atıyordum. Sürekli doğaya git gel, şehirde yaşa çalış ve her sabah perdeyi açıyorsun hep bina ve o soğukluk. Sonra bir şekilde kısmet oldu. ... tarafında ... tarafında bir yazlık aldı anneannemler. Oraya gidip gelirken bir kasap sayesinde bir vesileyle burada boş bir arazi bulduk. Dayımla beraber ekip dikelim bakalım nasıl oluyor? Biz küçükken köyümüz olmadı. Ben çok özenirdim böyle şeylere. Ama tabi köyle ilgili hiçbir deneyimim de yok. İlk olarak tarım yapalım dedik, tabi ilaçsız tarım ardından keçi, tavuk, koyun derken böyle devam etti. Yavaş yavaş öğrendik işte nasıl yapılıyor, nasıl besleniyor bu hayvanlar falan. Bir iki sene bunun mücadelesini verdik. Tabii öğrenmek zor bir iş hani bilmediğiniz bir konuyu. Hem deneyimliyorsunuz hem de öğreniyorsunuz. Buranın nasıl diyeyim, yaşam florası çok farklı. Bir paraya ihtiyacınız yok burada çok fazla. Neden derseniz, evet ben şehirden geldim, orada iyi giyinirsin, iyi bir arabaya binersiniz, iyi yere tatile gidersiniz. Ama burada öyle bir ihtiyacınız yok. Tatile ihtiyacınız yok, burada tatildesiniz her gün burada. Kıyafete ihtiyacım yok. Bir yeni kıyafet almıyorum. Birkaç tane yeni kıyafetim var. Onlar da ömür boyu yetecek kadar. Boyum daha fazla uzamıyor, kilom daha fazla artmıyor. Arkadaşlarıma rica ediyorum işte kullanmadığınız kıyafetleri bana gönderin. Onlar benim için zaten yepyeni kıyafetler. Kullanmadıkları ikinci el kıyafet kullanıyoruz. Hem doğaya destek oluyorsunuz. Böyle bir yaşam tarzı benimsedim bir süre ama daha sonra işte pandemi döneminde bir anda işler tabii bozulmaya başladı hani bu arada hâlâ gemi işine devam ediyorum üçüncü sene itibaren dışarıdan gemi işi almaya başladım. Ben proje çiziyorum bir tane Norveç firması var çalıştığım. Dedi ki dışarıdan iş veririm sana sen çiftliğinden yap bu işi ancak böyle döndürebiliyoruz burayı (K34, Erkek, 45).

K34'ün kıyafetle ilgili vurgusu yine Thoreau'yu (2017, s. 31-32) anımsamayı gerekli kılar. Kıyafet ya da giysi alırken insanları motive eden unsurlar nelerdir? Kıyafetlerin

gerçek yararından çok yenilik aşkı, başka insanların kanıları... Halbuki giydiğimiz giysilerin gerçek yararının "dirim ısısını korumak, sonra da içinde yaşarken çıplaklığı örtmek" olduğunu hatırlatmak gerekir. Giysilerimiz, giyenin kişiliğinden edindiği izlenimlerle, her geçen gün biraz daha bize benzer. Öte yandan "modaya uygun" giysiler edinme kaygısının yarattığı sonuçları vurgulamakta yarar var. Pek çok kişi pantolonunu yamamak zorunda kaldığında dünya başına yıkılacak gibi davranır. Başka bir ifade ile *onlar saygı duyulması gerekeni değil, başkalarının saygı duyduğu şeyi önemli sayarlar.* Herkesin çıplak olduğu bir yerde en saygıdeğer sınıftan olanları şaşırmadan söyleyebilir miyiz?

Geldiği kırsal alan ile ilgili hiçbir bağı olmayan ve hatta aldıkları kararı "ütopik ve radikal" olarak tanımlayan bir katılımcı da şunları ifade etmişti:

> Eşim ve çocuğumla birlikte yaklaşık 10 yıl önce buraya İstanbul'dan geldik. Kızımız o zaman 6,5 yaşındaydı. Böyle 7 yaşında okula başlamadan önce burada okula başlasın, bir daha okul değiştirmeyelim diye biraz apar topar taşındık. Taşınma hikâyemiz de meşakkatli oldu. Bazı şeyler istediğimiz gibi gitmedi, çok çulsuz kaldığımız zamanlarda oldu. Buraya gelirken de hiçbir tanıdığımız yoktu. Şimdi geriye çekilip baktığında hakikaten çok ütopik bir karar, çok radikal bir karar. Geldik, dolaştık bir hafta kadar. Ev baktık, yok dediler. Gittik, bir daha geldik. Sonra dediler ki sonbaharda gelin, sonbaharda geldik. Bir ev çıktı ve biz kendimize dedik ki ya bak şimdi de ev bulunmuyorsa artık ilahi adalet demek ki olmayacak bir şey zorlamanın alemi yok dedik. 10 dakikasına bir bey geldi, şurada bir ev var dedi tamamen öyle gelişti çok bir plan yapmadık açıkçası illa burası için (K28, Kadın, 57).

Kendi ifadesi ile "çok çalışmaktan kazandığı parayı harcayacak vakit bile bulamayan" bir diğer katılımcı da yola çıkış hikâyesinde şu anda yaşadığı yeri nasıl seçtiğini anlatırken hissettiklerini de aktarmıştı:

> Büyükşehirde evet çok güzel para kazanıyorum. Açık söyleyeyim yani standartlarım çok üstünde paralar kazanıyorum. Ama çok mutsuzum ve o parayı harcayacak vakit bulamıyorum çalışmaktan. Sonra böyle bir Mart ayıydı. Dedim ki ben gideceğim ama nereye gideceğimi de bilmiyorum, burayı daha önce hiç görmedim. Bütçeme en uygun hani fiyat olarak ev kirasıydı şuydu buydu en uygun burayı buldum. Hiç görmeden bir gün otobüse atladım geldim. Hafta sonu emlakçılarla görüştüm. Evimi tuttum, döndüm. 10 gün sonra da taşındım. Hani geldiğimde evimin nerede olduğunu bile bulamadım öyle söyleyeyim (K19, Kadın, 49).

Bütün bunlara yer vermiş olmak hiçbir katılımcının kendi köyüne ya da daha önce bildiği, ailesinden miras kalan ya da ailesinin yaşamını hâlâ sürdürdüğü kırsal bir alana

dönmediği anlamına da gelmemelidir. Bazı katılımcılar için dönülecek yerle ilgili rota bellidir ancak bu noktada yine mevcut literatürden farklılaşan bir yön bulunur. Yeni yaşam alanının belli olan istikametini bir memlekete dönme özlemi, sosyal çevrenin bulunması gibi faktörler etkilemez. Katılımcılar için bu belli istikamet üretim yapılacak, yeniden hayata döndürülecek hazır bir arsa/tarlanın olmasıdır. Böylelikle işe koyulmak için önemli bir eşik atlanmış olur. Katılımcılardan biri bu yöndeki deneyimi ve yaptığı fedakarlıkları şu şekilde aktarıyordu:

> Biz eşimle kırsala yerleşmeliyiz dediğimde çeşitli alternatifler aramaya başladık. O zaman eşim emekli asker ben hemşireyim ve İstanbul'da çalışıyorum. Ne yapabiliriz araştırdık. Kafamıza birçok yer vardı olmadı. Eleyerek dedik ki biz gidelim İzmit'e. Burası benim köyüm zaten arazi de var. Gidelim yerleşelim oraya dedikten 6 ay sonra buraya geldik. Çünkü kararlı olmak çok önemli. Biz karar verdikten sonra hemen okumalara başladık. Ne yapabiliriz diye araştırmaya başladık. Biz geleneksel olarak zaten bu tarımı yapıyorduk ama bunu bilinçli yapmak gerekiyordu. Permakültür üzerine kitaplar okumaya başladık. Fidanlarımızı aldık. Daha ev kurmadan ağaçlarımızı ekmeye başladık. Haziran'ın 5'inde, Temmuz'un 5'inde biz karar verdik. Şubat ayında evi kurduk. Nisan'da da taşındık. O kadar hızlı bir süreç işledi bu arada. Ve ben bir buçuk yıl boyunca buradan İstanbul'a işe gidip gelmek zorunda kaldım. Esenyurt'taydık aile hekimliğinde Tuzla'ya ancak gelebildim. Yine İstanbul sınırlarını geçemiyorum ama en azından Kocaeli sınırına gelmiş bulundum. Bir buçuk yıl boyunca sabahın işte beşinde yollara çıkıp işe gittik. Ya ailecek bir fedakarlıkta bulunduk açıkçası (K35, Kadın, 37).

Dedesinden kalmış olan arazi ve tarlalarda üretim yapıp hayvancılıkla uğraşan bir diğer katılımcı da bu durumu örneklendirirken aynı zamanda gelecek nesiller ile ilgili hissettiği sorumluluk duygusunu şöyle açıklıyordu:

> Pandemi sürecinde ben güvenlik şirketinde yöneticilik yapıyordum. Mezun olduktan sonra orada hemen işe başladım ve 4 yıl geçirdim. Kurumsaldan artık sıkıldık. Hemen birebir insanlar, yüz yüze ilişkiler, beyin yorgunluğu çok başka bir şey yani. Her zaman söylüyorum, bir kişiye laf anlatmaktansa gerçekten 10 tane keçinin pisliğini temizlerim daha iyi. Çünkü bire bir iletişim kurmak, insanlara derdinizi anlatmak, daha doğrusu iletişime geçmek çok farklı bir şey. Pandemi sürecine girdik. Bahçe var dedim ufacık buralar falan böyle o kadar düzensiz o kadar, o kadar şeydi ki kendimizce, annemler, anne, baba, kayınpederim kayınvalidem, emekli öğretmen ikisi de. Onlar da hani böyle çok topraktır falan böyle şeylerle haşır neşir olmamışlar. Dedeler yetiştirmiş ağacı, araziyi ama o kadar fazla ileriye gitmemiş. Ya böyle çocuğa temiz bir şeyler yedirelim, içirelim falan derken bir gün bir anons duyduk. Kıl keçisi projesi, büyükşehrin başlattığı. Dedim ki benim buna imkânım var. Bunu yapabilir miyim? Yaparım. Bizim buralarda ormanlık, normal ağaçlar vesaireler var. Oraları, o ağaçları kestirdik, temizledik. Ama bunları ben ve eşim yapıyoruz. İyi ki de diyorum hani böyle bir şeye girmişim şimdi bizim elimizin altında bir

> sürü arazi var eşime diyorum ki biz bakmazsak yok. Çocuğumuzu emanet edecek başka hiçbir şeyimiz yok. Dedeler bize vermiş biz sevaplanıyoruz. En azından onu koruyalım ki bizden sonrakine aktaralım (K10, Kadın, 36).[77]

K18'in kırsal alana dönüş hikâyesi de çocukluğuna, gençlik yıllarına o yıllardan aşina olduğu duyguların bugün -eşinin doğduğu topraklarda- üretme fikri ile buluşmasına dayanıyordu:

> Eşimin köyü burası. Burada tarlaları vardı onların zaten. Dedeler, dayılar yani bu topraklarla uğraşan, üreten kişiler yaşlanınca biraz işler değişti tabi bizde buralara çok sık gelip gidiyoruz. Ne yapabiliriz diye düşünmeye başladık. Eşim Cittaslow[78] liderliğini yapıyordu o dönemlerde Gökçeada'da. Onun bir toplantısına gittiğinde küçük bir portakal, mandalina kurusu vermişler ona hediye olarak. Onun tadına baktık, eve getirdi. ... dedi bak Bodrum mandalinasından yapılmış, Saksuma'dan. Baktık tadına, bizim dedi Köyceğiz mandalinasıyla yapılırsa ne kadar lezzetli olur çok güzel olur dedi. Zaten biz sürekli meyvelerimizi buradan temin ediyorduk. Neden olmasın dedik. Köy kızıyım. Her şekilde söylüyorum, her şeyi yaparım. Böyle bir fırsat varsa niye değerlendirmeyelim? Niye buradaki insanlara istihdam etmeyelim? Niye benim çocuklarıma kalacak bir iş olmasın diye düşündük. Nitekim biz buraya taşındık, işlerimize de başladık. Bizi buraya getiren üretme fikri oldu aslında ve aynı zamanda zaten üretilen bir tarladan çıkan bir ürün var. Biz onu kaliteli ürüne çevirdik. Kimyasal kullanmadık, hiç ilaç kullanmadan bunları yaptık. Ben buraya tamam para kazanmak için de geldim ama sonuçta benim çocuklarımın şu an ayakları toprağa değiyor. Bisikletle okula gidip geliyorlar. Para kazanmak bizim için nasıl derler? İkinci kademe. İlk önceliğimiz yaşam ve burada yaşamaktan çok memnunum (K18, Kadın, 41).

Görüldüğü üzere kırsal alana dönüşün ardındaki motivasyon alanları yine birbiri ile kesişirken aynı zamanda üretmenin önemine dikkat çekilmiştir. *"Dedeler yetiştirmiş, daha fazla ileriye gitmemiş. Çocuğumuza emanet edebilecek başka hiçbir şeyimiz yok. Niye benim çocuklarıma kalacak bir iş olmasın"* ifadeleri aynı zamanda kıra ilişkin nostaljik fikirleri de gün yüzüne çıkarıyordu. Nostaljinin mekân merkezli geleneksel bir

[77]...Marcel köyde hâlâ elma ağacı diken tek kişiydi ve öbür dünyaya göçtükten sonra çiftçiliğe bakacak kimse kalmıyor homurtuları eşliğinde yeni elma ağaçları ekmesinin gerekçesini şöyle açıklıyordu: "Oğullarım çiftlikte çalışmayacak. Hafta sonları serbest olmak, tatil yapmak ve sınırlı saatlerde çalışmak istiyorlar. (...) Sanırım ikisi de yanılıyorlar. Bütün gün bir şeyler satmak, ya da haftada kırk beş saat fabrikada çalışmak bir insan hayatı olamaz böyle işler cehalete yol açar. Bu çiftlikte bir daha çalışmaları imkânsız görünüyor. (...) Çalışma, oğullarımın yitirdikleri bilgiyi korumanın bir yolu. Çukurları kazarım, ayışığını beklerim ve o özlü filizleri ekerim, böylece ilgilenirlerse oğullarıma örnek olmuş olurum, ilgilenmezlerse, kendi babama ve onun babasına bana emanet ettikleri bilginin hâlâ terk edilmediğini göstermiş olurum. Bu bilgi olmadan, ben hiçbir şeyim (Berger, 1998, s. 91-92).

[78]Cittaslow (Yavaş Şehir): "Hızlı tüketim alışkanlıklarına karşı başlatılan yaşam tarzı ve düşünce fikrini benimseyen uluslararası bir birliktir. İtalyanca "Città (Şehir)" ve İngilizce "Slow (Yavaş)" kelimelerinin birleşmesiyle türetilmiştir. Günümüzde Türkçe karşılığı ise Yavaş Şehir veya Sakin Şehir olarak kullanılmaktadır. Birlik, salyangoz şeklinde bir logo ile simgelenmektedir (İstanbul Planlama Ajansı [İPA], tarih yok).

deneyimden başka bir ifade ile evinden yurdundan ayrı kalmanın -sıla özleminin- dayanılmaz hasretinin geri dönüldüğünde bırakıldığı haliyle bulunan kavuşmaların sevincini ve yarattığı melankolik halleri anlatıyordu. Bu haliyle geleneksel insanın tecrübe ettiği nostalji açık, kişisel olmayan, empati yoluyla hissedilebilen, kuşatıcı bir "yoksunluk deneyimiydi." Modern olarak tecrübe edilen nostalji ise en temelde artık mekân merkezli değil zaman merkezli bir hale gelmiştir. Diğer bir deyişle artık "sıla özlemi"nin yerini, yitirilmiş yaşamlara yönelik modern "geçmiş özlemi" almıştır. Şimdi elde olan hüsran duygusu ile deneyimlenirken aynı zamanda asli değerinin yitirilmesinden dolayı dile gelen hayıflanmaları da içerir. Bir yandan da "tatlı hatıralar, ifadeler" akılda tutulur. Geçmiş özlemi olarak nostalji silinmekte olan, git gide ortadan kalkan hatta tamamen yitirilmiş bir "geçmiş yaşam dünyasını" özlemeye dayalıdır (Başer, 2010, s. 7-8). Benzer şekilde Short (1991, s. 34) da kırsal yaşamı çevreleyen mit ve imgeler içerisinde en önemli olanın, geçmişe dair nostalji ve moderniten kaçış duygusu olduğunu belirtir ve ekler "kırsal kesim nostaljinin mekânıdır, atalarımızın daha sade yaşamlarının ortamıdır. Şimdiki zamanda yaşamanın muazzam göreviyle yükümlü olmadıkları için varlıkları pastoral görünen bir halktır."

Bu türden bir nostaljiyi diğer bir katılımcı da şu sözlerle aktarmıştı:

> Çok acı ki benim babam dedem çiftçiydi. Bizzat hani o çiftçilik süreçlerinde ben çok küçüktüm tabii ki ama hani ne kadar çalıştıklarını biliyordum ve hani toprakta vardı. Kimsenin toprağını satıp da parasını yemek gibi bir hedefi yoktu. O zamanlar kıymetli olan çalışmak, üretmek, ürettiğinle yaşamaktı. Biz bu değerlerimizi, bakış açımızı kaybettik (K26, Kadın, 49).

Bu bağların, değerlerin yol olduğunu ya da artık toplumları/bireyleri bir arada tutamadığını deneyimlemek Julian Rose'un (2018, s. 21-31) ifadesi ile "toplumsal dokularımızın dikişlerinin söküldüğünü görmek/fark etmek" yitirilmiş başka türlü yaşam biçimlerinin özlemiyle buluşturmuştu. Yine bu ifadelerde "gezegenin sınırlı kaynaklarının herkesle paylaşılacak bir armağan olduğunu aynı zamanda bu armağanların emanetçileri olduğumuz" fikrinin izlerini de görmek mümkündür.

Her ikisinin de uzun yıllardır kurumsal firmada önemli pozisyonlarda çalıştığı katılımcı çift de bir yandan kırsala dönüş motivasyonlarını açıklarken diğer yandan ailesinin yaşadıkları yere gitmelerinin "sosyal, duygusal bağlarla ilgili olmadığı" ifade etmişti. Onların sözlerinde de yine -farklı önceliklerden besleyen- bir araştırma sürecinin söz konusu olduğu ya da tesadüfi olma vurgularını görebilirsiniz.

> Uzun yıllar gemide çalıştıktan sonra evlilik hayatı olunca denizi bıraktım. Karada çalışmaya başladım. Yaklaşık 16 sene aynı firmada çalıştım. Ondan sonra da sistemdeki sıkıntılardan dolayı istifa etmek ve köye göçme niyetim oldu. Hanımı ikna etmek için uğraştım. YouTube falan oradaki videoları ben çok takip ediyordum. Eşim öyle değildi. Çok yanaşmadı. Sonra yavaş yavaş videoları seyrettirip bak böyle oluyormuş, gazlarla (K15, Erkek, 46). Eşim çok hevesliydi, o bahsediyordu sürekli. Sonrasında işte oğlum dünyaya geldi. Yaklaşık bir 13 aylık bir izin sürem oldu. Sonrasında işe başladım ve kabuslarımız başladı böylece. Çalışan anne olup da tek başına olup, işte hiç büyüklerden bir desteğimiz yoktu maalesef. Bakıcıyla başladık. Sonra böyle bakıcımız bir anda ortadan kayboldu. Kreşe devam ettik. 15 aylıktı oğlum kreşe başladığında. Hastalık başladı bu sefer, çocuk sürekli hasta oluyor. Uzaktan çalışmamıza rağmen işte de çok yoğunduk. Sabah günlük plan geliyor. İşte sekizden akşam beşe kadar toplantı oluyordu tabi bu toplantılar bitmek bilmiyordu (K16, Kadın, 46). Sonra böyle 24 saat çalışır vaziyete geldik. Ondan sonrasında biz karar verdik tamamen bırakmayı. İşte pandemi süreci de tabi biz özel izinle buraya geldik. Benim ailem uzun süredir burada yaşıyor. Buraya yakın bir yerde. Oradan çevreyi çok iyi biliyoruz zaten ama buraya gelme nedenimiz ailenin burada olması değil. Biz bakarken böyle açıyorduk önümüze Türkiye haritasını işte şurada çok aktif fay bölgeleri var. Hasar alabilecek bölgeler zaten belli. Hani en az zararla en rahat biraz gönül rahatıyla yaşayabileceğiniz çok az bölge var zaten Türkiye'de (K15, Erkek, 46). Kaz Dağlarına bile baktık. Ama orada da siyanür vesaire oldu ya, çevredeki yer altı sularına kadar siyanürün karışmış olduğunu gördük. Yani Muğla olması ailesiyle hiç alakası yok. Yani bize ne kadar? 50-60 km mesafe…Çanakkale bölgesine de baktık, İzmir çevresine, Aydın yöresine de baktık. Bir sürü yere baktık. Antalya, Akdeniz, İç Anadolu oralara da baktık. Ama bize en çekici gelen yer burası orada açıkçası. Bizim aradığımız kriterlere en çok uyan bölge burası oldu (K16, Kadın, 46).

Sonuç: Alanların Birlikteliği ve Kesişimi

Bu tema içerisinde kırsal alanlara yerleşerek üretim sürecinin bir parçası olmaya dair alınan kararların katılımcıların için hangi motivasyon alanları içerisinde şekillendiği, bu alanların kesişimselliği ve bireylerin duygulanımlarının ne olduğunu katılımcıların ifadelerinin doğrudan aktarımı ile betimlenmiş ve analiz edilmiştir. Onların hikâyeleri benzer ve farklı tarafları olsa da Lao-Tzu'un "bin millik bir yolculuk bile tek bir adımla başlar." ifadesinde olduğu gibi "başka türlü yaşamak[79]" üzere adım atmış, yola çıkmış kişiler olarak ortak bir paydada buluşurlar. Önce kendimizle ardından dünyayla ilgili kurgumuzu değiştirme durumunu bir "devrim" olarak niteleyen Lepage (2021, s. 25-26)

[79]Corinne Lepage'nin 2021 yılında Türkçe' ye "Başka Türlü Yaşamak" ismiyle çevrilen eserinde beslenmeden sağlığa başka türlü yaşamak üzerine tüm deneyimler, farkındalıklar, uygulamalar örneklendirilmektedir. Bu örneklerin ne denli "işe yarar, sürdürülebilir ve içten" oldukları ile ilgili değerlendirmeleri başka bir bölümde tartışmak üzere şimdilik öteliyorum.

bu devrimin en zor yanının yaşam biçimlerinin yeniden tasarlanması olduğunu söyler. Yaşama dair sorgulamalarının sonucunda farklı motivasyon alanları içerisinde yaşam biçimlerini değiştiren katılımcılar bu zorluğu da aşmış, en azından aşmayı denemiş ve denemektedirler. Analiz boyunca alanları birbirinden net çizgilerle ayrıştırmamam - başlıklandırmamam[80]- temanın başında yer alan model aracılığıyla vurgulamaya ve dikkat çekmeye çalıştığım alanların iç içe geçen, birbirini kesen yönlerini fark edilmesi ancak bu durumunda bir bütünün parçası olduğu gerçekliğine dikkat çekmek istememdendir. Çünkü alan yazındaki araştırmalarda alınan kararın ardındaki gerçeklikler "gerekçeler" ile tasvir edilir ve sanki yalnızca bundan ibaretmiş hissini doğurur. Dahası bu gerekçeler gruplandırılarak nicel bir veri[81] halinde sunulur. Örneğin Akbulut (2023, s. 92) araştırmasında 50 katılımcıdan 40'ının tersine göç etme nedenini "memleket özlemi" olarak ifade etmiştir. İnan (2019, s. 55) da araştırmasında göç etme nedenlerini ekonomik, çevresel, sosyal ve kişisel faktörler olarak 4 tema altında değerlendirmiş ve bu temaların ilişkin 18 kod tespit ettiğini vurgulamıştır. Halbuki bireylerin yaptığı özsel sorgulamalar bu alanların tümüne bir biçimde temas eder ve bu temaslar kırsal alanlara doğru hareketliliğinin itici gücü haline gelir. Bu türden bir bakış gerçekliklerin ilişkisel ve bağlamsal arka planını daha iyi anlamaya/görmeye yardımcı olur. Başka bir ifade ile hareketliliğe dair farklı sürelerde ve hızlarda alınıp hayata geçirilen kararların araştırmanın özneleri tarafından nasıl çerçevelendiği ve anlaşıldığının sınırlarını genişletir. Tıpkı Halfacree ve Rivera'nın (2012, s. 96-95) belirttiği gibi bu sınırlar bir yandan kişisel biyografik deneyimler ile şekillendirilirken öte yandan tarih, coğrafya, sosyokültürel yönler de dahil olmak üzere çeşitli faktörlerden etkilenir. Kısacası, yaşamı oluşturan karmaşık kişisel deneyimler,

[80]Bu tercih Giddens'ın "Modernliğin Sonuçları" eserini yazarken en baştan vurguladığı "kesintisiz bir akış sağlamak adına biçimsel konu başlıkları kullanmak yerine, bölümlere ayrılmış metin yazma" isteği ile benzer bir çaba olarak düşünülebilir (Giddens, 1994).

[81]Nitel araştırmalarda sayıların kullanımı ile ilgili olarak Maxwell'in "Using Numbers in Qualitative Research" başlıklı çalışmasına ayrıntılı olarak bakılabilir. Çalışmada nitel araştırmada verilerin sayısallaştırılarak sunulmasının avantaj ve dezavantajlarına değinilmektedir. Ancak bu araştırma kapsamında şu hususu vurgulamakta yarar vardır. Nicel araştırmalar nedenselliğin dünyanın düzenliliğinden kaynaklandığına inanırken nitel araştırmacılar bağlamların olgulara neden olduğuna inanırlar (Maxwell, 2010, s. 477). Bu metodolojik kabulün veri üretimi ve analizinde sürecin dinamiklerini görmemize imkân sağlarken bu dinamikleri nicel olarak ifade etmenin okuyucuyu yanlış yönlendirmeye açık hale getirdiğini düşünüyorum. Ayrıca verilerin sayısal olarak sunumunun görüşmecilerin hikâyelerinin derinliğini azalttığına da inanıyorum. Bunu ifade ederken nitel araştırmacıların verileri hesaplayan formüller yerine insanlara özgü algılar, bilişsel becerilerimiz ve bağlama dair çıkarımlar yapabileceğimiz dürüst ve uzun angajman süreleri olduğu fikrini de (Hightower, 2021, s. 41) tekrar hatırlatmayı gerekli görüyorum.

duygular, karşılaşmalar, anılar, düşünceler ve beklentiler ağında gömülüdürler. Ayrıca yer verilen anlatılar hareketliliğin karakterine yönelik pastoral temsillerinin ötesine geçmeye de imkân sağlamıştır.

Demir (2017, s. 249) "Kaçmanın ve Uzaklara Gitmenin Sosyolojisi" açıkladığı çalışmasının son cümlesinde "kaçısın kusursuz mekânı ve zamanı yoktur; aksine kaçışın kusursuzluğu onun dışsal bir amaca, mekâna ve zamana körleşmesindedir" diye yazar. Bu ifade çalışma kapsamında da tasvir edilmeye çalışılan zaman ve mekâna ilişkin tercihlerin "kendiliğinden ve sıradan" olduğu vurgusu ile örtüşür.[82] Bu vurgu aynı zamanda kırsal alanlara yönelik hareketliliğinin görece daha "radikal" bir karar gibi görünmesine de neden olur. Öte yandan mekân ve zamana ilişkin körleşme kırsal alana yönelik hareketliliği bir açıdan da "hızlandırır." Hareketliliğin "hızlanması" eğilimin artışı, sürekliliği ve kalıcılığı üzerine de soru işaretlerini arttırır. Herkes "radikal, ani, ütopik, hızlı" kararla kaçabiliyorsa -Can Yücel'in "Herkes Gitmek İstiyor" şiirini de hatırlayarak- kırsal alanlara doğru gerçekleşen bu hareketliliği analiz etmek güçleşir. Bu güçlüğü aşmada çalışmanın en avantajlı yönünün yöntem ve yönteme dair tüm stratejilerin olduğunu ifade etmem mümkündür.

Katılımcıların kırsal alanlara dönüş kararının ardında bulunan motivasyonlar ve bunların iç içe geçişi gündelik hayatımız ve ideallerimizin birbirini ne düzeyde desteklemesi ve bu irtibatın nasıl kurulması gerektiğini de (Riesman, 2016, s. 18) anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bu sebeple bir sonraki temada da gündelik yaşam pratiklerinin önemli bir kısmını oluşturan iş yaşamı odağında bir günün ve yaşamın anlamının nasıl üretildiğine odaklanılmıştır.

4.2 Gündelik Yaşam: Farklılaşan Hikâyeler Benzer Rutinler

Giriş

Dönüş kararının nasıl alındığına dair gerçekliklerden sonra katılımcılara günlük rutinlerinin nasıl olduğu sorusu yöneltilmiştir. Bu soru özellikle kurumsal bir iş yaşamı geçmişi bulunan katılımcılara kentteki bir gününüz ve kırsal alandaki bir gününüz nasıl geçmektedir? Şeklinde ifade edilmiştir. Bu yolla yaşam biçimlerinin önemli bir parçası

[82]Türkkan (2025) Türkiye'de "neo-çiftçilerinin" yerleşecekleri yeri nasıl seçtikleri sorusuyla yola çıktığı araştırmasında bu tercihin ekonomik ve ekonomik olmayan faktörlerin öncelikler ve kısıtlamalar olarak hareket ettiğini ve nihai seçimin karmaşık bir hesaplamaya dayandığını savunmuştur.

olan gündelik pratiklerin[83] kır ve kent yaşamında nasıl farklılaştığı ve bu farklılaşmanın bireyler tarafından nasıl anlamlandırıldığı ortaya çıkarılmıştır. Bu tema içerisinde öncelikle gündelik yaşam kavramının tarihsel-sosyolojik dönüm noktalarına ilişkin kısa bir değerlendirme yapmayı önemsiyorum. Bu hatırlatma ve değerlendirmelerin bu çalışma kapsamında ele alınan "günlük yaşam pratiklerini" daha doğru anlama ve betimlemede anahtar role sahip olduklarını belirtmeliyim.

Klasik sosyologların gündelik hayat konusuna bakışı açılarını "bulundukları odada gezen fili fark etmeyen insanların durumuna" benzeten Kalekin-Fishman (2013, s. 714) bu dönem araştırmacılarının odanın ortasındaki fili görmezden gelerek hayatlarına devam ettiklerini ifade eder. Tabi bu görmezden gelme hali diğer disiplinlere de yayılmış başka bir ifade ile yalnızca sosyoloji alanı ile sınırlı olmamıştır. Sosyolojide günlük hayat alanına ilişkin mesafenin ana sorumlusunun yapısal-işlevselcilik ya da diğer ismiyle sistem yaklaşımı olduğunu belirten Gardiner (2016) bu yaklaşımının gündelik yaşamda bireylerin toplumsal rol ve davranış biçimlerini pasif biçimde içselleştirdikleri, toplumsal yapı ve kurumları farkında bile olmadan yeniden üretecek şekilde hareket ettikleri kabulünü de bu durumun gerekçesi olarak değerlendirir. Sistem yaklaşımına gelen eleştiriler[84] ikinci plana atılan gündelik yaşamın yorumsamacı gelenekler içerisinde gündeme gelmesine de olanak sağlamıştır. Dilthey, Weber, Herbert Mead gibi isimlerden yükselen sesler yapı ve sistemlerinin ne şekilde işlediğinin bilinmesinin tek başına yeterli olmadığını, yapı ve sistemler içerisinde bireylerin eylemlerinin de anlamı olduğunu iddia etmişlerdir. Onlara göre, bireylerin dünyalarının anlaşılması sembolik ve özneler arası inşa edilen anlamların ortaya çıkarılması ile mümkündür. Böylece sosyal bilimler, gündelik deneyimlerin bağlam merkezli odağı ile ilişkili olarak bireyin kendi öznel bakış açılarını incelenmek zorunda kalmıştır. Savaş sonrası dönemde, yorumsamacı geleneğin sesi bir yandan etnometodoloji, sembolik etkileşimcilik ile diğer yandan Schutz'un fenomenolojisi ve Goffman'ın dramaturjisi ile yükselmiştir. Bu çeşitliliğin ortaya çıkış kuşkusuz gündelik hayat çalışmalarına da önemli katkılar da bulunmuştur. Tahmin edilebileceği üzere tüm

[83]Pratik kavramının; sosyal gerçekliğin üretildiği ve yeniden üretildiği sosyal süreçlerdeki dinamizmi yansıttığı fikrine (Suzuki Him, 2023, s. 28) katılıyorum. Kavram aynı zamanda içerisinde bulundukları sosyal dünyayı anlamlandıran ve farklı motivasyonları ile eylemde bulunan aktörlerin ilişki ve etkileşimlerini daha bütüncül bir yaklaşımla görmemize imkân sağlayan zengin bir yaklaşım sunmaktadır.

[84]Gündelik hayat alanı içerisinde bu eleştirilerin ne olduğuna dair daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Adler, P. A., Adler, P. and Fontana, A. (1987). Everyday life sociology. *Annual Review of Sociology, 13,* 217–235. https://doi.org/10.1146/annurev.so.13.080187.001245.

bu yaklaşım ve çalışmalara çok sayıda eleştiri yöneltilmiş olsa da tüm bu eleştirilerin ötesinde gündelik hayatı "sorunsallaştırmış" olmaları yaptıkları en büyük katkı olarak değerlendirilebilir (s. 17-18).

Schutz gündelik hayatı belli bir alanda etkileşim içerisinde bulunan insanlar için en temel gerçeklik olarak yorumlarken; Goffman *"Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu"* eserinde gündelik hayat pratiklerinin etkileşim aracılığıyla nasıl oluştuğuna dair analizler yapmıştır. Bununla birlikte 1970'li yıllardan sonra gündelik hayat konusuna bir biçimde temas etmiş olan ilk dönem sosyologların analizlerine de tekrar dönülmüştür. Öne çıkan isimlerden biri olan Simmel modern gündelik hayatın maddi ve maddi olmayan kültürel içeriklerini analiz etmiştir. Walter Benjamin ise gündelik hayatı tarihsel olayları açıklamanın temeli olarak değerlendirmiştir. Hem kavrama hem de gündelik hayat sosyolojisine en önemli açılımın Henri Lefebvre'den geldiğini belirtmek gerekir. Lefebvre ile Certeau en temelde Marxist teorilerinin gözlüğünden bakarak gündelik hayatın analizini yapmaya girişmişler ve alana önemli katkılar sunmuşlardır (Esgin, 2018, s. 22-25). Görüldüğü üzere, bugün gelinen noktada gündelik hayat kavramı artık göz ardı edilen bir alan değildir. Bu noktada kapsamlı bir betimleme yapan Gardiner (2016)'nın gündelik hayatı nasıl betimlediğine yer verelim:

> "Gündelik hayat bizim doğayla dönüştürücü bir praksis içine girdiğimiz, yoldaşlığı ve aşkı öğrendiğimiz iletişimsel becerileri edinip geliştirdiğimiz, normatif kavramları pragmatik biçimde formüle uyguladığınuz, çok çeşitli arzuları, acıları ve duyguları hissettiğimiz ve eninde sonunda sönümlendiğimiz hayati önemdeki çevredir. Kısacası gündelik hem bireysel hem de kolektif anlamda bizim kendi çok yönlü becerilerimizi geliştirdiğimiz ve tümüyle bütünleşip gerçek anlamda insan olduğumuz ortamdır (s.14-15)."

Gardiner'in yaptığı tanımlama bu çalışma açısından da oldukça önemlidir. Bu noktada Esgin'in (2018, s. 28-29) vurgusunu da hatırlamakta fayda vardır. Gündelik hayat "belirli bir zaman dilimi ve sıradan günlük eylemlerin basit bir toplamı değildir ve gündelik hayatı oluşturan karmaşık etkileşimler, görünümler ve anlamların nasıl üretildiği ve alanda nasıl tezahür ettiğinin açıklanması gerekir." Bu çaba sosyal gerçekliğin ortaya çıkarılması bakımından hayati bir öneme sahiptir.

Katılımcıların aldıkları karar neticesinde en temelde günlük yaşam pratiklerini değiştirdiği, bilinçli olarak başka günlük yaşam rutinlerine dahil olduğu dikkate alındığında kuşkusuz bu durumun nasıl deneyimlendiği, bireylerin bu noktadaki duygulanımlarının ne olduğunun ortaya çıkarılması bu anlatının bir diğer "gerçeklikler"

boyutunu oluşturmaktadır. Aynı zamanda buradaki gerçekliklerin kırsal yaşam/kentsel yaşama dair algılarının yeniden şekillenmesinde de katkısı olacağı unutulmamalıdır. Ayrıca bu bireysel gibi görünen gündelik yaşamların aslında Giddens'ın vurguladığı şekliyle bir sistemin tanımlanma şekli olduğuna dikkat çekmek de gerekir. Bir sistem özellikle gündelik yaşamı oluşturan bir aradalıklar yoluyla düzenli sosyal pratikler olarak sürekli olarak yeniden üretilir (Giddens, 1999, s. 69). Bu anlamda kırsala ilişkin "deneyimler ve bu deneyimlerden üretilen anlamları" zaman ve mekân açısından bir yapı olarak değerlendirebilmek mümkündür. Bu bakış açısı aynı zamanda kent yaşamının yapısına ilişkin bir değerlendirme yapma fırsatı sağması açısından da önemli görülmektedir.

Çalışma kapsamında gündelik yaşamlarına ilişkin rutin gibi görünen ancak kırsal alanlara doğru yaşanan hareketliliğinin motivasyonlarını da örtük bir biçimde içeren "bir gününüzü betimler misiniz? Buradaki günlük rutinlerinizi kentteki yaşamınızla karşılaştırır mısınız? İkisi arasında nasıl farklılıklar/benzerlikler var? Kırsal alana yerleştiğinizden beri yaşam pratikleriniz nasıl değişti?" sorusu/soruları kapsamında katılımcıların yaşam pratiklerine ilişkin anlatılarını aşağıdaki tabloda belirtildiği biçimde kodlanmıştır. Bu temanın çalışma açısından önemini Lefebvre (2007)'nin ifadesi ile "bir günün hikâyesi dünyanın hikâyesini ve toplumun hikâyesini kapsar." Özetleyebilmem mümkündür.

Tablo 4.2

Kod Listesi 2

Açık Kodlar	Seçici Kodlar	Kuramsal Kodlama
Kendini zorla dışarıya atmak	Dışsal (verili) zorunluluklar/ Yabancılaşma	24 Saatin Hikâyeleri: Benzer Rutinler Farklılaşan Sesler
Sabah çok erken uyanmak		
Kente göre düzenlenmiş saatler		
Yoğunluk, stres, baskı, sorumluluk		
Kısır bir döngü		
Sisteme uymak/uydurulmak		
Havanın sıcaklığı/soğukluğunun etkileri		
Konuşamamak, uyuyamamak		
Geceniz, gündüzünüz yok!		
Gün ışığını görememek		
Mevsime, havaya duyarsızlık		
Başkalarının aldığı kararları uygulamak		
Sürekli oturmak, pasif kalmak		
İnsanlarla sürekli muhatap olmak		
Katı kurallar		
Stres yüklenmek, patlamaya hazır bomba!		
Of! Bugün de işe gideceğim.		

Tablo 4.2 (Devam) *Kod Listesi 2*

Fiziksel yorgunluğu zihinsel yorgunluğa tercih etmek	Seçme Özgürlüğü	
Doğayla entegre/uyumlu olmak		
Doğaya ayak uydurmak		
Toprakla uğraşmak		
Mevsimsel farklılıklar, mevsimine göre rutinler		
Güneşi üstüne doğdurmamak		
Sakinlik, keyfilik, rahatlık		
Çalışma saatlerinin esnekliği		
Az kazanç, çok mutluluk		
Erken emeklilik		
Üretmemek, hiçbir şey katmamak	Çalışmanın Manaları	
Aynı günün tekrarını yaşamak		
Özgür üretim		
-Mış gibi yapmak		
Kendini avutmak (Ne de olsa çok para kazanıyorum, para kazanıyorum! Kendi ayaklarımın üstünde duruyorum.)		
Manevi motivasyon/bağlılık		
Esaret, hapis, ceza		
İş tatmini		
Hak ihlali!		
İnsan sevdiği şeyi yapmalı		
Modern kölelik		
Cennette çalışmak		

4.2.1 Yirmi Dört Saatin Hikâyeleri

Certeau (2009, s. 25) her sabah uyanma anında sorumluluğunu tekrar yüklendiğimiz şeyin, hayatın ağırlığı, yaşamanın ya da böylesi bir yorgunluk ya da bir arzuyla şu veya bu koşul altında yaşamanın zorluğu olduğunu ifade eder. Bu çalışmanın aktörlerinin hayatın ağırlığını deneyimleme biçimleri yaşam tarzlarını değiştirme kararları ile oldukça değişmiş ve dönüşmüştür. Katılımcı çiftlerden birine "bir gününüzü betimler misiniz?" sorusunu yönelttiğimde ilk söyledikleri ifadeler *"o çok güzel bir egzersiz. Beni çok mutlu ettiniz* (K23, Erkek, 37)." ve *"Var ya, şimdi böyle deyince bu soruyu sorunca duygulandım* (K22, Kadın, 35)." oldu. Aldığım bu kısa cevaplar bir kez daha sahanın -özelde nitel görüşmelerin- taraflar açısından yalnızca "nesnel" bir soru-cevap süreci olamayacağını gösterdi ve kadın katılımcı sözlerine şöyle devam etti:

> ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi mezunuyum. 9,5 yıl kadar kurumsal hayatta çalıştım. Ticaret Bakanlığı'na bağlı bir kuruluşta çalıştım. Şimdi böyle deyince de sanki üzülüyorum, kurumsalda çalışan çok arkadaşım vardı sanki böyle kötü bir şey yapıyormuşum ya da işte biz yıllarca kötü bir şey yapmışız gibi ama bence hayat o değil yani.[85] Ben hiç istemiyordum gerçekten. Hani planlayabileceğimiz bir program var, belli bir

[85]Katılımcının ifadeleri Thoreau'nun (2022, s. 14) vurgusunu hatırlatır. "İtiraf etmeliyim ki kendilerini haftalar, aylar hatta ve hatta yıllar boyunca mağazalara ve bürolara kapatan komşularımın

> iş var. Ben bunu bilgisayar başından yapıyorum. Niye istediğim şekilde çalışmıyorum? Ben size diyorum çalışmayayım demiyorum ki. Bir de pandemi yaşadık mesela. Ne bileyim ömrü hayatımızda deneyimlemediğimiz bir şey deneyimledik. Acaba çalışma koşullarımızı değiştirebilir miyiz dediler ya, hani biz demiyoruz ya ben ona da çok gıcık oluyordum. Mesela niye değişmiyoruz ya, neyi bekliyorsun yani? Beni o katılık mahvediyordu. Ben sabah kalkmak istiyorum, rahat rahat kahvaltımı yapmak istiyorum. İnsan hakkı bu, hatta bütün insanlık için üzülüyorum. Bunun işini sevmekle alakası yok bence. Yani o toplu taşımaya bin, o şeye git, gidip otur bir de. Gerçekten benim beynim algılamıyordu mesela. Gerçekten hani delirecek gibi olurdum ve çok sinirliydim ben. Değiştiremediğim için sinirli oluyordum. Ve değiştirebilecekken niye biz daha rahat koşullarda çalışmıyoruz? Şimdi günlerime bakıyorum. Aşırı keyifli hissediyorum, burada böyle kahvemi içiyorum mesela ama sosyal medyadan bir şey paylaşarak sipariş alabiliyorum yani keşke herkes böyle para kazanabilse. Çünkü ben şu an naneleri sularken aklıma bir fikir geliyor, aaa diyorum hemen yazayım, işte ne bileyim patlıcan ekerken başka bir şey aklıma geliyor. Yani hiç masa başında oturmuyorum ama aslında üretmeye devam ediyoruz bence. Hayatın getirdikleriyle biz de böyle akabiliyor gibiyiz yani. Öbür türlü ben böyle kapanmış hissediyorum. Yani bir sürü şeyim var ama hafta sonu gelecek de işte işten çıkacaksın da izin alacaksın da izinle dinlenecek misin edecek misin hani böyle. Şu an böyle kendiliğinden bizle de gelenler oluyor. Bizim de öğrendiğimiz şeyler oluyor. Çok fazla güzel insanla tanışıyoruz. İşte mesela siz yazıyorsunuz, siz geliyorsunuz, arkadaşlar geliyor böyle daha fazla hayatın içine girdik. Hayatımda böyle öne atılmış gibi hissediyorum (K22, Kadın, 35).

K22'nin bu ana gelinceye kadarki yaşam deneyimlerini, hayatındaki kırılma noktalarını detaylı olarak anlatmış olmasını da oldukça önemsiyorum. Çünkü bu anlatı kırsal alanlara dönüş kararının ardındaki sınıfsal ve içsel motivasyonları -bir önceki temayı hatırlayarak- görebilmeye de olanak verir.

> Ben böyle çok küçük yerlerde büyüdüm yani ve babam turşucu benim zaten üretimde hani üretim alanında yani böyle biz çocukluktan itibaren babamın fabrikasındaydık hep. Hatta fotoğraflarımız var böyle kasaların üstünde işte biz uyuyoruz annemler orada turşu poşetliyor falan. Annem zaten Trabzonlu. Her yaz Trabzon'daydık. Hep böyle bir ağaç, bostan, işte dağlar, tepeler, denizler. Orada hep böyle bir masal yaşıyormuşuz gibi olurdu. Babam da zaten Aslen Antalya Akseki'li. O da böyle yörük kültürden geliyor. Kendimiz de işte babamla, annemle birlikte hep böyle küçük yerlerde yaşadık. Sonra ben liseyi yatılı okudum İzmir'de. Aslında ilk büyükşehir deneyimim böyle biraz. Bir de dayım Ankara'da yaşıyordu. Onlara böyle çok özeniyordum ben. Böyle evlerine gittiğimde işte çatal bıçakla yemek yiyorlar falan. Bizde öyle bir şey yok. Biz yer sofrasında yeriz. İşte annem sofra bezi serer. Hatta Ankara'dan dayımdan dönünce hep derdim yani. Neden masada yemek

buna nasıl dayanabildiklerine hayret ediyorum, vurdumduymazlıkları karşısında ise bir şey söylemeye dilim varmıyor."

> yemiyoruz? Biz niye çatal bıçak kullanmıyoruz? Sonra üniversiteye de Ankara'yı yazdım. Zaten sonra biraz üniversite süreci aslında lise süreci çok otomatik ilerledi. Yani işte başarılı olayım, en iyi okulları kazanayım, en iyi puanı alayım. Hani hiçbir zaman, arada düşünüyordum aslında da, yani ben ne olurum ya da annemler falan sormadı yani bu kızın yeteneği ne, ne ister falan. Yani şu anki hakkım olsa mesela, başka bir şey hani aşçılık okurum ama hâlâ okuyabilirim tabii. İşte ODTÜ'yü kazandım, işe girdim, KPSS'ye gireceksin dediler. Biraz böyle kendimde çok seçim yapmadım açıkçası. Biraz böyle orada bir şey bozuldu, otopilota geçtim gibi oldu. Ama ofiste çalışmaya başlayana kadar aslında her şey çok güzeldi. ODTÜ zaten çok büyük bir üniversite, dağcılık yapıyorum, kamplara gidiyorum falan. Ama çalışmaya başlayınca Allah'ım dedim ya yıllarca ben bunu için mi okudum? Ofise git, otur. Yani hareket etmek istiyorum. Hatta önce staj yapmaya başladım. Ben stajda dedim ki no yani bu hayat değil. Biz yani tamam hani çalışacağız ama bu kadar... Gerçekten aşırı sıkılıyordum. Nasıl böyle sabredeceğimi bilmiyorum ama hep böyle bir şey arıyordum. Ben ne yapabilirim, ne üretebilirim? Hiçbir şey üretmiyorum. Bu şeyle bağ kuramıyorum. Özellikle yurt dışından döndükten sonra böyle kopuyordu bende olay. Çok sıkılıyordum aşırı derecede. Aromaterapi, acaba şey mi yapsam. Aşçı mı olsam acaba, işte yemek kurslarına gidiyordum. Hep böyle bir şeye gidiyorum hani, ben bir şekilde bu içimdeki şeyi bulabilir miyim diye (K22, Kadın, 35).

Katılımcının ifadelerinde bir yandan çocukluk yıllarına yerleşmiş bir tür üretkenlik duygusunu hissederken öte yandan "onu yapmalısın, bu böyle olmalı gibi" daha yapısal vurgulamaları görebiliriz. Hiç kuşkusuz içerisinde yaşanılan kültür ve toplum, bizleri yetkin kılarak ya da kısıtlayarak, belli etkinlik ve sonuçları seçerek, bunlara aracılık ederek, önleyerek ya da en azından işaret ederek kişisel ve toplumsal kimliklerimizi şekillendirmektedir. Ancak tüm bu etki ve yönlendirici tarzlar bizim bütün bunların dışında kim olduğumuzu belirleme anlamında -yani düşünce ya da davranış biçimlerimizi- bizi biz yapmamaktadırlar. Diğer bir ifade ile bizler "pastanecilerin şekillendirdiği kurabiyeler gibi bir kalıptan çıkan ürünler değiliz (Fay, 2017, s. 106). Bir kalıptan çıkmak zorunda olunmadığının örnekleri ve onların deneyimleri bu çalışmanın "başka bir seçenek" olduğunu gerçekliğini gün yüzüne çıkarması açısından oldukça önemli görülmektedir. Tıpkı Chambers'in (1995, s. 40) belirttiği gibi hiçbirimiz daha önceki tarihimizi tümüyle terk edip kolaylıkla bir diğerini seçemeyiz. Daha önceki kültür, dil ya da kimlik anlayışımızı bireysel öykülerimizden silip atamayız. Miras olarak aldığımız şeyler -kültür, gelenek, tarih, kimlik- imha edilemez ama parçalanabilir, sorgulanabilir, yeniden yazılabilir ya da yeni bir yön çizilebilir.

Bir diğer katılımcı da şehirdeki bir gününü, iş rutinlerini, bu rutinin kendisinde yarattığı fizyolojik ve psikolojik etkileri şu şekilde aktarırken aynı zamanda "seçme özgürlüğünün" getirdiği lüksleri ifade etmişti:

> Kurumsalda çalıştığım dönemde mesela Bomonti'de bir binada çalışıyorum. Gökdelen gibi bir yerde. Sabah karanlıkta çıkıyorsunuz mesela kışın akşam yine karanlıkta eve gidiyorsunuz. Yani hiç gün ışığı görmüyorum. Belki işte küçük arada kahve molalarında fırsatın olursa çıkarsa ama bütün gün orada geçen bir gün bilgisayar başında. Son zamanlarda artık sağlığımı da kaybetmeye başlamıştım. Çok ciddi mesela saçlarım döküldü, her gün başım ağrıyor. Asla geçmeyen bir baş ağrısı. Mesela şimdi burada ise kış sezonu bizi bekliyor. Ama tabii ki sabah alarm kurup uyanmak gibi bir problem yok. İstediğiniz zaman uyuyup, istediğiniz saate uyanabilirsiniz. İstediğiniz zaman yemek ye. İş saatinizi kendiniz ayarlayabiliyorsunuz, ailenizle beraber vakit geçirebiliyorsunuz. Zamanınızı kendiniz ayarlayabilmeniz büyük bir lüks. Şehirde hep başkalarına bağlı bu. Ama burada tamamen ipler sizin elinizde. Çok güzel bir lüks (K8, Kadın, 39).

Günlük tercihleri belirleme, istediği an istediği şeyleri yapabilme özgürlüğünü bir diğer katılımcı da şu sözleri ile paylaşmıştı:

> Kendini yetiştirilmemiş, geliştirememiş kaba ve işini kabalıkla yürütmeye çalışan insanlardan, nezaket yoksunu insanlardan gerçekten nefret ediyorum benim kurumsaldaki en büyük sıkıntım böyle insanlarla muhatap olmaktı. Şimdi şöyle bir sıkıntım yok. Hayvanlarım niye su vermedin, niye ot vermedin demiyor gariplerim. Naz yok, dili yok. Onların da bana göre, bana teşekkür etme şekilleri var. Seviyorum çünkü hayvanlarımı çok. Çok çok huzurlu bir ortamım var. Bazen sabahları böyle keçilerimi falan çıkartıyorum. Kahvemi yapıyorum. Bahçenin arkasına gidiyorum böyle. Keçilerim otlanıyor. Yani geliyorum da bana işini ne zaman yaptın diyen yok. Kaçta kalktın yaptın diyen yok. Öğle arasına girdin, yok molan bitti diyen yok. Ben ne zaman, nasıl yapmak istersem işini öyle yapıyorum. En güzel tarafı da o. Bir de kendi işini yapmak çok özel bir şey. Başkalarının sizlere müdahil olmaması çok özel bir şey. Ben yapı anlamıyla çok çalışkan bir insanım. Ben başkalarının iş yerinde çalışırken orası benim iş yerimmiş gibi oraya emek verdim. Orası bir lira daha fazla kazansın diye kendimi yıprattım. Aslında oraya ben milyarlarca kazandırsam benim kazandığım para belli, benim yine bir şeyim yok, çalışıyorum yani. Ne olursa olsun, siz ne kadar çalışırsanız çalışın daha fazlasını zaten bekleyen patronlarımız hep var. Yani o yüzden dedim ki bu kadar emeği kendi işime versem zaten ben zenginim hepsini geçin bir iç huzurum var yani. Hiç olmazsa beyin yorgunluğum yok. Ev işi bırak, saat 5'te iş bitiyor ama senin beynindeki bitmiyor ki. Eve geliyorsun, yarın şu var. Filancayı aradın mı? Şunun kaydını tuttun mu? İşte şu yapıldı mı? Beynin durmuyor. Şu an öyle bir derdim yok. İşimi bitiriyorum, çıkıyorum mesela yukarıya. O gün istiyorum 8 saat çalışıyorum. İstemiyorum, 8 dakika çalışıyorum. Bu benim elimde (K10, Kadın, 36).

Bauman (2001, s. 115) modern yaşamın gündelikliği ve önemsizliği içerisinde bireyin elleri, kolları ve düşüncelerinin bağlı olduğunu belirtir. "Burada ufuk; barakalar, evler, çalılıklar, korular ve kilise kuleleri tarafından iyice kapatılmaktadır." Bireyler nereye giderse gitsinler orada bir yerde olurlar ve bir yerde olmak, oraya bağlanmak ve gidilen yerin gerektirdiklerini yapmak demektir. Tıpkı "başkasının iş yerinde çalışmanın" başkasının istediklerini yapmak ve o yerin "zorunda bıraktığı" düzenin bir parçası olmak gibi.

Eski işinin getirdiği sorumluluğu şu anda yürüttüğü çalışma temposu ile karşılaştıran bir diğer katılımcı da dışsal zorunluluklar yanında "herkes sevdiği işi yapmalı" derken çalışmaya yüklediği anlamlara dair ipuçları da veriyordu.

> Orada tabi okul müdürü olduğum için belli bir kariyerim vardı. Belli bir rütbeniz olduğundan dolayı ilişkilerimiz mesela daha farklıydı. Ama çok yoğun çalışıyordum ben. Çok fazla üzerimde bir yoğunluk, bir baskı vardı. Hem öğrenci yoğunluğu, hem veli yoğunluğu, hem öğretmen yoğunluğu çok fazla. Sürekli aklım karışıktı. Şimdi buradan baktığımda o hayat beni çok yormuş. O rutin beni çok yormuş. Evet belli bir saygınlığınız, işte kariyer denilen şey var ya o var. Ama ondan da belli bir müddet sonra baktım ki sıkılmışım. İstanbul'daki çalıştığım hayatta işte 6'da çıkıyordum. Eve gelmem 7'yi buluyordu ki ev de yakın olmasına rağmen. İşte yemek de şudur budur, kendine, ailene zamanın kalmıyordu. Ama burada öyle değil. Yani bir mesafeler kısa olduğu için, saati de kendim düzenleyip ayarlayabildiğim için burada çalışma açısından daha mutluyum. Evet, maddi anlamda daha az kazanıyorum. Kurum müdürü olsaydım şu an eminim çalıştığım, kazandığımın iki katını kazanırdım. Ama mutlu değilsin. Mutlu olduğun işi yapman çok önemli (K11, Kadın, 39).

İşin, para kazanmanın anlamını bir diğer katılımcı da kendisine gelen yüksek maaşlı teklifleri işin içerisine katarak şu şekilde aktarmıştı:

> Son gittiğimde İstanbul'a hâlâ gemi şirketinde çalışan arkadaşlarla bir görüştük. Çok büyük teklifler geliyor. Bak süper maaş falan. Böyle bir iş zor bir iş ama en az üç yüz bin lira maaş alacaksın gelir misin? Hayır. Çünkü buradaki hayat hiçbir şey değişemezsin. Gerçekten esaret çok kötü bir şey. Bunu görüyorsun. Esaret içinde iki hafta tatilleri var. O iki haftada çok mutlu mesut geçiriyorlar ama geri kalan zaman da sabah kalkıp o trafiği çekip işe gidip akşam tekrar gelip trafiği çekip evde oturmak zorundalar (K34, Erkek, 45).

Fabrikada çalışan katılımcı çiftte eski işlerinin "monotonluğunu, stresini" anlatırken bu kararı erken yaşta almış olmalarının önemini "istediğimiz hayatı yaşayabilme özgürlüğü" şeklinde ifade etmişlerdi. Onların anlatıları aynı zamanda Paulo Coelho'nun "Bir gün uyandığında, yapmayı isteyip de yapmadığın şeyler için zamanın kalmadığı

fark edeceksin." ifadesindeki "geç kalmışlık" hissini "niye yaşamıyoruz, şimdi yaşayalım" gerçekliğine dönüştürmelerinin hikâyesidir.

> O günler benim için stres doluydu. Servise biniyorsun sabahın köründe. İşte senin iş başın 8 ise sen zaten daha 7:10'da orada oluyorsun. Çünkü servis düzeni var. Erkenden gitmiş oluyorsun oraya. Daha evde kahvaltını falan yapamıyorsun. İş yerini de bir şekilde yapıyorsun. Bir şekilde diyorum çünkü bunlar yemekten hoşlanmadığınız şeyler. Yemek yerken bile bir mecburiyet var. Sonrasında zaten günlük hep rutin işler. Her gün, her sene, her yıl hep aynı şeyler. Bir döngü var, o döngünün içindesin. Eve geliyorsun eşinle sohbet bile edemiyorsun. Çünkü bütün gün sana anlatmak istediği şeyleri anlatmış işte müdürlerini, yöneticilerini dinlemişsin artık kafan dolmuş. Memnun olmasan da gülümsüyorsun falan böyle. Yani -mış gibi yapıyorsun. Burada günler bol bol çalışmakla geçiyor ama kesinlikle monoton değil. Yani orada işte fabrikada ya da çalıştığın sektörde masa başına oturarak sürekli bilgisayar başına yaptığın işler, vücudunun kalıplaşmış hali burada asla yok. İstediğiniz zaman mola verebilirsiniz. Temiz havada çalışıyorsun, uyanmak istediğin saatte uyanıyorsun, yatmak istediğin saatte yatıyorsun. Kahvaltını istediğin gibi rahat rahat yapıyorsun. Senin şu saatte şurada olmanı, yapmanı gerektiren bir şey yok. Kendini yorgun hissediyorsan o gün çalışmayabiliyorsun. Ya da işte ne bileyim çalışmak istiyorsun gece bire kadar da çalışabiliyorsun. Bahçende ya da işte evinde ne işin varsa. Çok aşırı yani birbirinin zıttı ne kadar şey varsa iki hayat arasında yani oradaki çalışma hayatıyla buradaki çalışma hayat arasında o kadar fark var. Benim orada herhalde bir ayda iki üç defa bir özel hastane serüvenim oluyordu özel hastane diyorum çünkü hafta içi izin alamadığımızdan hafta sonu hastaneye gitmek zorunda kalıyorduk. Kazandığımız para da özel hastanelere gidiyordu. Buraya geldiğimizden beri hastaneye ne zaman gittik onu bile hatırlamıyorum. Orada iş yerinde bir dosyayı kaldıramazken şu an arı kovanlarını rahatlıkla taşıyorum. Biz şöyle düşündük bu hayata bir kere geliyoruz, yapmak istediğimiz şeyi yapalım hesabıydı bizimki yani. Bu hayatı yaşamak istiyoruz. Niye yaşamıyoruz? Yaşayalım. Yani emekli olmayı bekleyip, işte elimiz ayağımız tutmadığında o bahçeyi, yani şimdi bile insan zorlanıyor çapayla işte bir saat çalıştığında. Hani emekli olduğunda öyle bir şey yapamazsın. Sadece en fazla gelirsin, burada otursun böyle dağları izlersin, evet çok güzel ya da iki üç tane çiçek ekersin, onlara bakarsın. Ama biz genç yaşta yapmak istediğimiz için bizim için cesaret değil. İstediğimiz hayatı yaşamayı seçmek, yaşayabilmek yani aslında (K20, Kadın, 35).

Geç kalmışlık hissini yaşamak istemeyen bir diğer katılımcı da düşüncelerini şu sözlerle aktarmıştı:

> Ben şey gibi düşünüyorum aslında, erken emeklilik gibi düşünüyorum. Şimdi bakınca normalde insanda belli bir yaşa gelip ya artık hayatımı yaşayayım diye düşünebiliyorlar. Şey dedim, ben niye 65'e kadar bekleyeyim ki dedim (K7, Erkek, 36).

K19'un ifadeleri de kentsel ve kırsal alanda çalışma rutinlerinin hangi hislerle kaplı olduğunu yeniden anlamaya imkân veriyordu. Kırsaldaki çalışma saatleri dair anlatısını "Sabah: Kalkınca Akşam: Sıkılınca" metaforu ile şu şekilde paylaşmıştı:

> Burada ayağım hiçbir zaman sabah kalktığımda uf bugün de iş var diye geri geri gitmiyor. Ama kurumsalda çalıştığım yıllarda aman yine bugün işte gideceğim. Bak bugün toplantı vardı. Aman şununla bugün işte dün çözemediğim problem. Bugün yine karşıma çıkacak gibi bir şeyle, stresle gidiyorsun. Burada hani bir şey var ya işte sabah uyanınca, akşam sıkılınca. Yani sabah uyandığımda dükkanımı açıyorum, akşam sıkıldığımda aman sıkıldım bugün yeter artık kapatıyorum. Böyle bir rahatlık kurumsalda yoktu, olamazdı da. O yüzden burada daha mutlu ve huzurluyum, daha üretkenim. Kurumsalda bir noktadan sonra şey oluyorsunuz. Üretmiyorsun yani hani kısır döngüde kalıyorsun. Kısır döngünün içindesin ve bir şey katmıyorsun. Çünkü meslek gereği de üzerine koyacak bir şeyin de yok. Burada ne bileyim yolda geçerken bir ağaç parçası buluyorsun mesela şurada olduğu gibi. İşte diyorsun ki ay dur ağaç dallarından dur bir şey yapayım hemen onu boyuyorsun bilmem ne yapıyorsun. Daha üretken hissediyorum kendimi. Burada heyecanla bekliyorsun bugün ne olacak? Diye öbür tarafta konuşulan cümleler, hatta kelimeler bile aynı (K19, Kadın, 49).

Giddens (2012, s. 792) çalışmayı "karşılığı ödensin ya da ödenmesin zihinsel ve fiziksel çabanın harcanmasını gerektiren, insan gereksinimlerini karşılayan mal ve hizmetlerin üretimini hedef alan ödevlerin yerine getirilmesi" olarak tanımlar. Bir meslek ya da iş ise, "düzenli bir ücret ya da maaş karşılığı" gerçekleştirilen çalışmadır. Katılımcıların anlatıları karşılığını alıp almadıkları ayrı bir sorgulama olmakla birlikte üst düzey bir zihinsel, fiziksel çabanın ve bu çalışma koşullarının kendileri üzerinde, kendilerine dair memnuniyetsizlik ve mutsuzluklarını da içerir. O halde Fransız sosyolog Annie Thebaud-Mony tarafından dile getirilen "Çalışma sağlığa ciddi bir şekilde zarar verir mi?" sorusunu anımsayalım. Thebaud-Mony (2017) çalışırken ölüyoruz, yaralanıyoruz, hasta oluyoruz der ve ekler; ancak tüm bu zararların bilinmesine rağmen insanlar geçimlerini sağlayabilmek adına çalışmaya devam etmektedirler. Kuşkusuz onun çalışma vurgusu iş sağlığı ve güvenliği noktasında yaşanan problemleri, kayıt dışı bırakılan üzeri örtülmeye çalışılan bazı gerçekleri gün yüzüne çıkartır. Bu araştırmanın katılımcıları açısından "çalışırken zarar görmek" belki de daha trajiktir. Çünkü değindikleri "zararların" tamamı yaşamlarının diğer anlarına da etki ederek bireyleri bir tür yabancılaşma süreci ile baş başa bırakır. Yabancılaşma doğuran çalışmayı Navaro (2014) "insanın anlamlı ve somut biçimde kendisi olma fırsatı vermeyen çalışma şekli" olarak tanımlar.

Katılımcılardan biri bu yabancılaşma sürecini ve kırda çalışmanın oluşturduğu manevi motivasyonu anlatırken "ben ölmeden önceki günde de şu domatesi buduyor olayım[86]" ifadesi oldukça dikkat çekiciydi. Kendisinin sözlerine dönelim:

> Şehirde çalışırken çoğunlukla %90 ofiste bilgisayar karşısında çalışıyordum. Hatta belim ağrımaya başlamıştı buraya gelmeden önce o dönem. Burada ise yani çalışmamın %10, 20'si diyeyim %20, kışın 20'sidir yazın %5'i 10'udur yani. Fiziksel yorgunluğu, zihinsel yorgunluğa her zaman tercih ederim. Gece çok daha iyi uyursunuz. Yani şimdi işte şunu yetiştirmenin verdiği manevi motivasyon şehirde yaptığınız herhangi bir işte olmuyor. Kişi, insan bir şeye emek verdiği zaman onun karşılığını normalde hep görür, görmüş bugüne kadar. Ama günümüzdeki iş tanımında birçok insan çok büyük bir makinenin küçük bir dişlisi olarak çalışıyor ve en son çıkardığı ürün, hizmet vs. neyse ona yabancılaşmış onunla herhangi bir bağlantı kuramıyor. Kendi ben ürettim bunu ben yaptım diyemiyor, parçası olarak hissedemiyor. Bu da zaten insandaki manevi çalışma motivasyonunu ortadan kaldırıyor. Bu nedenle insanlar tatile ihtiyaç duyuyor. Yani çalışalım da yazın da bir ay, iki hafta neyse tatilin hayaliyle geçen bir çalışma süreci. Akşam eve gitmenin hayaliyle geçen bir çalışma süreci. Bana göre işkence, şey gibi ceza gibi bu ya. Hapis daha iyi olabilir. Yani düşünce olarak çok kötü aslında. İnsanlar buna çok düşünmüyor. Yani sevmediği bir işi sadece para kazanmak için. Kazandığın parayla da yaptığın şey tatile gidip kafamı tekrar dinlendireyim. Çok saçma geliyor bana ama burada bunu ürettiğim zaman bunun tohumunu bir tane bu domatesin mesela bana dört tane tohumunu getirdi bir arkadaşım yaklaşık 4-5 yıl önce. Onu ben nasıl ektiğimi kendi çocuğumu yetiştirdiğim gibi biliyorum. İlk nereye ektiğimi biliyorum. Ne zaman domatesi gördüğümü, yaprağının farklılığına şaşırışımı, oradan aldığım tohumlarla bir sonraki sene ektiğim, oradan çıkan tekrar ek, tekrar ek, tekrar ek. Yani inanılmaz bir bağlılık kurulmuş. Ürettiğim ürünle olan bağım, yaptığım işle olan bağlantım o kadar yüksek ki o paradan çok ayrı bir motivasyon, çalışma aşkı veriyor insana. Benim burada ekstra bir para ihtiyacım yok. Sadece çiftliği geçindirecek sürdürecek para gelsin de biz bunu yapmaya devam edelim düşüncesindeyim. Yani ben ölmeden önceki gün de şunu domatesi buduyor olayım falan. İşe olan bu bağlılık paradan çok daha fazla sana aslında bir kazanç sağlıyor (K33, Erkek, 36).

Katılımcı 33'in ifadeleri Marx 1844 El Yazmaları (2013, s. 78-84) çalışmasında sorduğu soru ve yaptığı tespiti adeta yeniden düşünmemize imkân veriyordu. Marx çalışmasının yabancılaşmanın yalnızca üretimin faaliyetlerinin sonucunda değil üretici etkinliğin kendisinde de içkin halde bulunduğunu ifade eder. "Üretim ediminde kişi

[86]Bu türden bir bağı tasvir eden Bourdieu'yu hatırlamakta yarar var. "Köylüyü toprağına bağlayan bağ, faydacı olmaktan çok mistiktir. O tarlalarına, tarlaların ona ait olduğundan çok daha fazla aittir. Toprağına derin duygusal bağlarla bağlıdır. Toprak kendi başına bir amaçtır ve sadece bir varoluş aracı değildir ve çalışman yalnızca bir geçim sağlama yolu değil, bir yaşam biçimidir." (Bourdieu, 1962, s. 103).

kendini kendini yabancılaştırmasaydı, kendi etkinliğinin ürünü karşısında nasıl yabancı kalabilirdi?" Marx üretim sürecinin yabancılaştırıcı etkisini üç durum ile açıklar. Bu durumlardan ilki çalışmanın işçinin özsel varlığına ait olmamasıdır. Başka bir ifade ile aslında çalışma "gönüllü" değil bir zorlamadır. Bu açıdan bakıldığında bazı gereksemeleri doyurmak için bir araçtır. İkinci olarak çalışmayı zorunlu hale getiren fiziksel ya da başka türlü zorlamalar ortadan kalktığında "adeta bir vebadan kaçar gibi kaçılır işten." Ve son olarak işin işçiye değil bir başkasına ait olma durumudur. Yabancılaşmış emek böylece doğayı, insanın manevi özünü, insanca varlığını yabancılaştırırken insanı kendi bedenine de yabancılaştırır ve bu türden bir yabancılaşma insanın kendisiyle bütün ilişkileri, insanın başka insanlarla ilişkilerinde gerçekleşir ve dile gelir.[87] Harvey'in (2015, s. 133-134) de belirttiği üzere kendi kaderlerinin ve geleceklerinin efendisi olmak yerine makinelerin eklentisi haline gelen bireyler bütünlük hissinin ve kendi yolunu çizme imkânını tümüyle yitirirler. Bu durum duygusal tatmini de azaltmaktadır. İş süreci yaratıcılığını, kendiliğindenlik ve cazibe unsurlarını yitirirken çalışma boş ve anlamsız hale gelir. Oysa insanlar anlamından sıyrılmış bir dünyada yaşayamazlar. Herhangi bir düzeyde kurumsal iş yaşamının bir parçası olan katılımcılar da iş yaşamının "kendilerinden uzaklaştıran halini, yabancılaştıran yönlerini" bu şekilde tarif etmişlerdi. Anlatılarına yer verilen katılımcıların hepsi farklı kurumlarda, farklı pozisyonlarda ve tahmin edilebileceği üzere farklı ekonomik kazançlara sahiptirler. Ancak bir iş gününün anlatısı -24 saatin anlatısı- araştırma özneleri için deneyimlenen benzer duygu ve düşüncelerle bir "toplumun hikâyesini ve kendine, başkalarına yabancılaşmanın gerçekliğini" oluşturmaya bu şekilde imkân vermektedir.

Kırsal alana taşınmadan önce kendi şirketi olan daha öncesinde de kurumsal iş yaşamında tecrübesi olan bir diğer katılımcı da kırsal alandaki bir günlük yaşam pratiklerini paylaşırken geçmişe dair, çalışma koşullarına dair yaptığı sorgulamaları da paylaşmıştı.

[87]Hammond ve Hammond (1917, s. 21) şunları ifade etmişti. O günlerde hiçbir ekonomist, fabrikalardaki istihdamın getiri ve götürüleri üzerine tahminde bulunurken, bir kişinin canının istediği gibi yemek yiyip sigara içebileceği, isterse sıkı bir şekilde çalışıp isterse uyuyabileceği bir hayattan, kapının üzerine kilitlendiği ve günde on dört saat boyunca ıslık çalmaya bile hakkının olmadığı bir hayata geçişinde duygusal olarak yaşayacağı yıkım ve şiddeti hesaba katmamıştı. Bu bir hapishanenin havasız ve kederli yaşamına adım atmak gibiydi. Başka bir ifade ile modern fabrikalar işçi kitlelerinin hapsedildiği, sadece erkeklerin değil kadın ve çocukların da günde on iki ile on dört saat zorla çalışmaya mahkum edildikleri ideal ıslah evlerine dönüşmüştü (Lafargue, 2016, s. 18). K31 bu çalışma biçimini şu sözleri ile özetlemişti: "Oturamazsınız, düdük sigara, düdük çay, düdük sigara ve uzun saatler sonunda paydos zili."

Kendi şirketim varken de kurumsal da çalıştığım süreçte de bir süre sonra keyif almadığımı fark ettim. Hayat akıp gidiyordu o hayatın ben neresinde duruyorum kısmı biraz sorunluydu. Çok yoğun çalışıyorduk. Gece ikilere üçlere kadar çalıştığımız zamanlar oluyordu. Sabahın köründe kalkıyorduk. İstanbul'un trafiğinde bir yerden bir yere gitmek hep dertti. Her şey 2,5-3 saat öncesinden planlamak gerekiyor İstanbul'da. Bir yere gidecekseniz 3 saat öncesinden çıkmış olmanız gerekiyor. Şimdi bunların bütün bunları düşününce şey gibi geliyor. Sadece topuklu ayakkabılarla gıcır gıcır yaşadığımız ama hiç toprağı görmediğimiz, gökyüzünü görmediğimiz bir hayatımız vardı. Aileme ayırdığım bir gün oluyordu. O gün hani uyuyacak mıyız, evimizi mi temizleyeceğiz, kızımızla mı ilgileneceğiz hani ne yapacağız yani? Gün gitmiş, bitiveriyordu zaten. Gerçekten yani biz ne yapıyorduk? Burada yaz kış bahçedeyiz, havalar aşırı sıcak olduğu temmuz ayı haricinde hep bahçedeyiz, böyle acil bekleyen bir işimiz yoksa uzun uzun kahvaltımızı yapıyoruz. Ondan sonra kalkıyoruz, yapmamız gereken iş her neyse onu yapıyoruz. Bazen bahçede narenciyeyle ilgileniyoruz. Tarhana yapmamız gerekiyorsa onu yapıyoruz. Sonra öğlen bir kahve molası veriyoruz. Bir yerlere gitmek istiyorsak, hava güzelse göl kenarına geliyoruz. Canımız istediği her an denize gidiyoruz. Kışsa Kaplıca'ya gidiyoruz. İstanbul'da bütün bunları yapmak çok daha fazla emek istiyor ki emek verseniz bile zamanınız yok. İstanbul'dan buraya gelirken en büyük motivasyonumuz buydu zaten. Yani ne yapıyorsak birlikte yapalım, birlikte çalışalım, birlikte vakit geçirelim. Ve çok daha işte böyle çalışarak birbirimizi, hayatı yitirmeyelim, kızımıza vakit ayırabilelim, kendimize vakit ayırabilelim. Bunu aslında biraz başarmış olduk. Ve işin en ilginç tarafı İstanbul'dayken görüşemediğimden daha çok İstanbul'daki arkadaşlarımla görüşüyorum yani ben İstanbul'a gittiğim zaman özel olarak onlar bana vakit ayırıyor, ben onlara vakit ayırıyorum görüşüyorum, onlar beni özledikleri için sene de bir kere mutlaka ziyaretime geliyorlar görüşüyorum yani daha yakın dost dediğim arkadaşlarımla. İstanbul'da gerçekten biz birbirimizin sadece telefondan, bilmem bir şeyden hani görüşebilme ihtimali daha yakınken görüşemiyorduk ama şu an daha görüşebilir haldeyiz. Bu da bence büyük bir konfor (K25, Kadın, 37).

Yabancılaşmanın farklı görünümlerini bir diğer katılımcı da şu sözleri ile ifade etmişti:

Kurumsal firmada satış danışmanlığı yaparken dokuzda mağaza açılışı ve dokuzda mağazadasın. Dışarı çıkma durumu yok, özel bir durum olmadığı sürece hastalanırsın başındaki müdür seni anlarsa izin verir, anlamazsa izin vermez. Yemek saatin var. Yemek saatinde arkadaki personelin gelmesi için zaten hızlı yemek yemek zorundasın. Oradaki tek amaç patronu daha fazla zengin etmek. Gelen müşteriyi hasta da olsan güler yüzle karşılamak zorundasın. En iyi şekilde ürünü tanıtacaksın. En fazla en iyi benim ürünüm diyeceksin. O ürünü satmak için. Hedefin o olacak ki ay sonu satışına hedefleyeceksin. Para kazanmak için çok fazla emek veriyorsun. Normal çalışmanın çok daha üstünde. Sen özel bir durumun var diyelim düğündür, cemiyettir falan işine gelirse izin verir. Yani orada özgür değilsin. Sadece para kazanmak için orada durmak zorunda kalıyorsun. Herkese

> gülmek zorundasın, mutluymuş gibi yapmak zorundasın, hastaysan bile iyiymiş gibi. Yani aslında kısıtlı bir yaşam bakıldığı zaman. Burada öyle değil. Önce ben, benim sağlığım, ben iyi olursam bahçede çalışabilirim, kendi işimi yapabilirim, daha verimli olurum diyebiliyorsun. İkisinin arasındaki fark o. Öbür tarafta önce iş yeri, patron, müdür onlar mutlu olacak. Sonra bana kalırsa ben de mutlu olurum. Yani burada önce ben mutlu olacağım, keyfim yerinde olacak sonra çalışacağım. Aradaki tamamen fark bu aslında (K31, Kadın, 26).

Çalışmayı insan varoluşunun özüne içkin bir edim olarak değerlendiren Navaro (2014, s. 14-15) ücretli çalışmayı ise günümüz toplumlarından insanların hayatta kalabilmek için çaresizce başvurduğu yegâne yöntem olarak açıklar. Ücretli çalışmaya daha da yakından baktığında ise, devamlı git-gelli veya iniş-çıkışlı mutsuz yaşamlar, mutsuz çalışan insanlar, gittikçe anlamsızlaşan ve boşa geçen yıllar görmekte olduğumuzu belirtir. Günlük yaşam şöyle kabaca özetlediğinde ise aslında bu çalışmanın katılımcılarının da değindiği "kendini yaşayamama/kendi için yaşayamama"nın yarattığı gerilimlerin bireylerin mutluluk düzeylerinin önemli bir belirleyicisi olduğunu fark etmemek mümkün değildir. Günlük yaşamının belli bir bölümünü uyumakla, bir kısmını zorunlu ihtiyaçlarını gidermekle ve geriye kalanını da istemediği/mutlu olmadığı/kendi olmadığı bir işi yapmakla geçiren bir insanın (s.25) çalışma yaşamı sadece hayatta kalabilmenin bir aracı haline böylece dönüşür/dönüştürülür. Başka bir ifadeyle tıpkı avcı-toplayıcı toplumlarda olduğu gibi insanın temel güdüsü "yaşamayı sürdürmek" çalışmanın anlamı da "hayatta kalabilmektir!"[88] Ivan Illich (2010, s. 11-12) bütün profesyonel meslekleri sorgulamaya açtığı eserinde bu mesleklerin öncelikli görevinin modern toplumsal yaşamın alternatifsiz, vazgeçilmez, arzu edilir hatta "doğal" olduğunu bizlere göstermek olduğunu dile getirir. Profesyonel meslek sahipleri tüketim toplumunu inşa eden bütün değerleri yeniden üreterek sistemin en önemli taşıyıcılarından biri olarak var olur. Modern insan artık "el emeğinden, zahmetten ve toprakla temas etmekten uzaklaşmıştır." Diğer bir ifade ile yaşanan "doğanın bir parçası olarak var olmaktan doğanın üstünde ve ondan yalıtılmış olarak var olmaya" doğru bir

[88]Metin içerisinde değerlendirmeye gerek görmemekle birlikte aynı eserin "Çalışmanın Kısa Tarihçesi" adlı bölümü (Navaro, 2014) çalışmanın değişen anlamlarına önemli vurgularla, hızlıca bakmamıza olanak vermektedir. Konu ile ilgili olarak Patel ve Moore'un (2023, s. 101) eserinin "Ücretli Emeğin Zamana Dayalı Ekolojisi" bölümünü de bakılabilir.

dönüşümdür. Bu "steril yaşam" ve bu algının kabulü ise bireylerin toprağı "pis" olarak[89] nitelendirmelerine yol açmaktadır (Dudu, 2011, s. 23).

Katılımcılardan biri bu "alternatifsizlik halini" şu sözleri ile paylaşmıştı:

> Sistem sana bunu dayatıyor. Hani bir aktif yerden bir yerini kaptırdığın zaman o seni daha çok içine çekiyor. Diyorsun ki ev alayım, borçlanıyorsun onu ödemek için sürekli çalışıyorsun. Çocuğun oluyor, okul var, o su var, bu alayım, borçlanıyorsun. Ödemek için sürekli çalışıyorsun. Bir de hep derler ya bir altın bileziğin olsun. Sigortalı işin olsun. Düzenli gelirin olsun. İşte o mantık seni o çarka itiyor zaten. Hani sanki dünyada başka bir alternatif yokmuş gibi anlatılıyor her şey. Biz de, ben kendi açımdan mesela eşim çok daha özgürdü yani. Bende hani onu kırmamak için bu kararına katıldım yoksa ona kalsa çok daha öncesinde istiyordu. Hani ben hep o dürtüyle kafama öyle bir işlemiş ki sanki yapamayız, olmaz gibi. Hani bir anda sudan çıkmış balık gibi ne yapacağız peki o zaman falan. Aslında çok daha farklı hani şu anda çağımızın bir sürü getirdiği farklı alternatif yöntemler var yani. Sadece orada bir zamanın sabahın 8'inde git, akşamın 5'inde çık, önüne koyulanı yap, dediklerini yap böyle olmak zorunda değil (K16, Kadın, 47).

K22 de bu alternatifsizlik hali ve kendisine hissettirdiği duyguları belki çok kısa ama çok içten bir şekilde ifade etmişti:

> Keşke işte annem beni meslek okuluna verseydi... Hani en azından bir mesleğim olurdu, işi de bırakamıyordum. Hani işi bırakmak istiyorum ama nasıl para kazanacağım? Benim korkum, hani ben bu işi bırakırsam herhalde bir daha para kazanamayacağım düşüncesiydi. Bazen hâlâ kendimi düşünürken buluyorum sabit maaşı bırakıp geldik, para kazanmamız lazım. Sonuçta orada istersen git hiçbir iş yapma. Yine de o maaş yatıyordu yani ayın sonunda. Hâlâ bunun beni strese sokuyor olması da işte o geçmiş yaşam tecrübemizden, o duygudan kaynaklı (K22, Kadın, 35).

K31 de kendisine "tavsiye edilen" hayat yolunu paylaşırken anlatısını "insanlar çiftçilikten, üreticilikten bir para kazanabileceğini düşünmüyorlar artık" serzenişi ile tamamlamıştı:

> Ben üniversite stajını iyi bir firmada yapmıştım. Oradaki bir memur arkadaş vardı. Şey dedi bana, ... dedi ya deniz limandan sonra dedi KPSS' ye girip atansana dedi. Dedim nereye? Doğu bölgesine dedi. Dedim aynı şey olacak. İşte asgari ücret misal veriyorum. İki bin liraysa üç bin lira para alırsın dedi. Yani ben üç bin lira için konforumu, alanımı bozup

[89]Bu algının yansımalarını reklamlarda bile görmek mümkündür. Omo deterjan markasının "Kirlenmek Güzeldir" temaları reklam filmlerinde kişileri kirleten toprak ve toprakta oluşan çamurdur. Dolayısıyla kirli ve pis olan topraktır. Bu "kir" ancak kimyasal içerikleri ve insan vücuduna zararları (Akdiş, 2019) artık açıkça bilenen "temiz" deterjanlar yoluyla temizlenebilir. Reklam filmleri için bakınız: https://www.youtube.com/watch?v=OPia49hy-1A https://www.youtube.com/watch?v=xVlJZpOging.

> memur hayatına döneceğim. Memur hayatında kurallar içerisinde yaşayacağım. Bütün sosyalliğimi bırakıp oraya gideceğim. Sıfırdan bir hayat kuracağım. Neden? İş için gideceğim ve kendimi oraya esir edeceğim. İnsanlar bunun dışında bir şey düşünemiyorlar. Bunlar dışındakiler onlar için korkutucu, ürkütücü (K31, Kadın, 26).

K32'nin fikirleri de şu şekildeydi:

> Yani işte gideceksin, sabit vardiyalı bir işte çalışacaksın, evleneceksin çoluk çocuk yapacaksın borçlanacaksın. Bize daha çok bağımlı… Şunu diyeceksin, bunu dinleyeceksin, bunu izleyeceksin. Bizi tek bir kalıp haline sokmaya çalışıyorlar. Harici olarak ayrılmak isteyenlerin de işte kafasına vuruyorlar öyle olmaz diye. Her zaman her koşulda bir imkân vardır. Yeter ki işte onu görmek için etrafa bak. Yani sadece bak ve düşün. Bize işte kendimize ayıracak vakit bırakmadıkları için git çalış 8 saat 9 saat öncesinde işte trafikte ilk saat sonrasında yine trafikte… Eve git yemek ye işte vesaire ondan sonra televizyon başındasınız. Eee ne oldu? Potansiyelin farkına varabildim mi o gün? Neler yapabileceğini düşünebildin mi? Bunu fırsat bırakmıyorlar ki (K32, Erkek, 36).

Bu anlatılar içerisinde yaşanan koşulların yalnızca belli yaşam biçimlerini üretmekle kalmadığı aynı zamanda büyük ölçüde böyle yapmak zorunda kaldığımız bir zorunluluk hali yarattığını da gösterir. Başka bir ifade ile hiçbir seçime sahip olmayıp, seçmek zorundayızdır (Giddens, 2010, s. 110). Araştırma öznelerinin ifadeleri ise "başka bir alternatifin olabileceği, başka bir yolun bulunabileceğinin" iyi bir özetidir. Düşünsel bir sürecin sonunda gelen hareketliliğin anlamının ortaya çıkarılmasıdır. *"Bir işin var, gelirin var vb. ifadelerle"* dışsal olarak yaratılan "konfor" alanından çıkış -Ali Şeriati' nin 'Konfor ruhun bataklığıdır.' ifadesini de anımsayarak- "sudan çıkmış balık" metaforu ile aktarılırken aynı zamanda yaşam deneyiminde tercih edilen değişikliklerin yarattığı içsel çelişki ve endişelerin de fark edilmesine olanak sağlar.

Bu tema kapsamında değerlendirilmesi gereken ve dikkat çeken bir diğer hususta katılımcılardan pek çoğu kendilerine bu soruyu yönelttiğimde öncelikle yaz mı kış mı diye -özellikle tarımsal üretim yapanlar- sormalarıydı. -Mevsim koşullarının çalışma süreci ve günlük pratiklerine etki etmeyen bir araştırmacı için sorunun bu şekilde formüle edilmesi gerektiği akla gelmemişti. Bu noktada belki de saha sürecinin "sahada" öğrenildiği ve pilot çalışmalarının bu gibi ayrıntıları fark etmedeki rolünü yeniden hatırlatmak gerekir.- Günlük rutinlerinin yaz, kış ve bahar aylarında birbirinden

ne kadar farklılaştığından bahseden katılımcılar doğaya uyumlanmanın, ayak uydurmanın "zorunluluğunu[90]" hissettikleri keyifle birlikte aktarmışlardı.

> Öğretmenlikte saatim belli. O saatte kalkmak zorundayım. Ama o saatte kalkmak zorunda olduğum için gece bir türlü uyuyamıyorum. Yani uyanamazsam ya geç kalırsam ya bir şey olursa. Ve gittiğim iş benim artık beni tatmin eden veya beni benim keyif alamayacağım bir iş değil. Çünkü birileri karar veriyor, ben onu uyguluyorum. Yani bu benim kararım değil. Dolayısıyla işe gitmek, şehirde işe gitmek bir süre sonra bana azap vermeye başladı. Şehir için işte iş için süslenmek iş için topuklu ayakkabı almak, araba almak, her şey iş için. Benim için değil yani ya da doğa için değil. Ama burada... Belli bir saatim yok kafamda aslında kalkmak için. Ama doğa beni uyandırıyor. Bütün enerjisiyle bir güneş doğuyor, tamam kalkıyorum. Bütün planı programı doğa belirliyor. Ben belirlemiyorum programı. Sabah kalkıyoruz, yağmurluysa bugün içeride çalışacağız. Güneşliyse bir bakıyoruz etrafa. Şöyle bir bakıyoruz, bugün şu iş var. Bir bakıyoruz arılar oğul vermiş, haydi bırak işi gücü, arılarla uğraş falan gibi. Burada istediğim şeyi yapıyorum, orada zorunlu olduğum şeyi yapıyordum. Şehirde yaşamak için para kazanmak zorundasınız. Burada ise yaşamak için üretmeniz gerekiyor. İkisinin verdiği his çok çok başka. Bu maddi zenginliğin çok ötesinde, bambaşka (K37, Kadın, 49).

Doğanın ritminden bahseden bir diğer katılımcı da düşüncelerini şu sözleri ile paylaşmıştı:

> Şehirde yaşarken iş planını kendin yapıyorsun. Yani bazı şeyleri erteleyebiliyorsun. Bazı şeyleri işte önceliklendirebiliyorsun. Burada öyle değil. Doğa seni önceliklendiriyor. Ekmen gereken zaman belli. Toplaman gereken zaman belli. Hasat etmen gereken zaman belli. Haydi ben gece ah ya geç yattım işte sabahtan hani kalkarız ya falan diyemiyorsun. Kalkmazsan bakamıyorsun, bakmazsan ürün çıkmıyor. Ürün çıkmazsa sen işini yapamıyorsun. Yani bunun zinciri doğa belirliyor, sen belirlemiyorsun. Doğanın ritmine uymak zorundasın. Haset edeceğin şey belli. Atıyorum ki kekik topluyorum dağa, gidiyorum. Kekiğin çiçeklendiği zaman belli. O zaman gitmek zorundasın. Kekiğini toplamak zorundasın. Kozalak yapıyorum. Kozalak pekmezi, kozalak şurubu dediğimiz işte. Mayıs kozalağı ile yaparsan efektif oluyor. Mayıs'ta gidiyorum, kozalak topluyorum. Yani sen doğanın saatine, ritmine uymak zorundasın. Senin kendi planına göre olmuyor bir şeyler. Geçtiğimiz yaz 4 günlüğüne kardeşime gittim. 4 gün sonra geldiğimde her şeyim yanmıştı. Ve bu o kadar üzücü bir şey ki. Yani senin 2 ay verdiğin emek bir anda çöp olmuş. Ağaçlarım kurumuş, üç tane fidanın kurumuş. Sadece üç gün, dört gün kaldım. Öyle bir sıcak rüzgâr olmuş ki o sıcak rüzgâr bayağı fön makinesi etkisi oldu diyor komşular.

[90]Zorunluluk ifadesini tırnak içerisinde kullanmamım nedeni bu durumun dışsal bir zorunluluk olmakla birlikte katılımcılar tarafından -yukarıda bahsedilen türden- bir zorunluluk olarak görülmemesidir. Araştırma öznelerinin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere bu zorunluluk onların tercihlerinin, özgürlüklerinin bir getirisidir ve acı ya da ıstırap değil keyif verir.

> Dolayısıyla obanı bırakıp gidemiyorsun yani *[gülüyor]*. Ama şikâyetçi miyim? Değilim. Çünkü neden değilim? Buna hazırdım bu birincisi. İkincisi de şu, o bir terapi, meditasyon aslında. Sen o sırada böceği görüyorsun, karıncayı görüyorsun. Bu benim için böyle. Herkes için böyle olamaz yani. Uğur böceğini görüyorsun, başka böceği görüyorsun. Hayatın senin dışında nasıl aktığını görüyorsun. Dün topladığın, dibini köklediğin bitki tekrar çıkmış. Yani hayretler içerisinde kalıyorsun. 24 saat sen nelere kadirsin diyorsun. Bu his bambaşka (K26, Kadın, 49).

"İkisinin verdiği his çok farklı, bu his bambaşka!" modern zamanlarda Bauman bu hissin azaldığını ya da yok olduğuna dikkat çeker. Onun ifadesi ile "işten icracısını soylulaştırması, daha iyi bir insan haline getirmesi ortadan kalkmış, takdir ve yüceltme yok edilmiştir. Bunun yerini emeğin kendi içerisinde tatmin edici olması almıştır (Bauman, 2015, s. 207)." O halde Botton'un (2008, s. 80) sorduğu soruyu hatırlayalım. *Anlamlı iş nedir?* Yaptığımız işin anlamı olmasını düşlerken ve isterken, diğerlerinin mutluluğunu arttırma şansından, dünyanın bilgi, verim, sağlık, güzellik hazinelerine çok kısıtlı da olsa bir katkıda bulunmayı başardığımızı hissetmekten başka bir şey değildir bu ve bu arayış aynı zamanda zenginlik ya da statü kazanma yönündeki herkes tarafından bilinen, istenen, beklenen dürtüden çok farklı olarak insanın kendinden, doğuştan gelen kolay kolay yok olmayan bir parçasıdır. İşin anlamı ve üretim sürecinin düşünsel yönünün yoksullaşmasının karşısında hissedilen zenginlik hissi katılımcının sözleri ile bu şekilde tezahür etmiştir. Bu noktada doğru geçim kaynağının zenginlik, güç ve statü arayışında olmadığını, kişinin kendi yeteneklerimi -ne kadar sıradan olursa olsun- hizmet yoluyla ifade etmesini teşvik eden Budist kuralı da hatırlatmakta da yarar vardır (Jacob, 1997, s. 15). Diğer taraftan Bourdieu (1962, s. 104) doğal bir ortamda yaşayan köylü için zamanın, çalışma sürelerinin detaylı olarak hesaplandığı teknik bir ortamda sahip olduğu öneme sahip olmadığını belirtir. Zaman çizelgesini belirleyen şey yapılacak iştir, yapılan iş miktarını sınırlayan zaman çizelgesi değil. Çiftliklerde yaşamın ritmi biyolojik, hayvansal ve bitkisel döngülerle bağlantılıdır. Köylü ruhu geleneksel olarak zamana boyun eğmeyi ima eder çünkü kırsal yaşam, doğal döngülerin dönmesi için uzun bir bekleyiştir. *Doğanın ritmine göre yapılacak işlerin planlanması* -tıpkı Bourdieu'nun vurguladığı gibi- bu çalışmanın katılımcıların anlatılarında da karşılığını bulmuştu.

Çalışmaya dahil olan katılımcı çiftlerden biri de yaz ve kış aylarındaki günlük pratiklerinin nasıl değiştiğini ifade etmişti aynı zamanda onların anlatılarında da

yukarıda yer verilen doğru geçim kaynağı ve yapılan işin anlamının hissettirdiklerini görebilmek mümkündür:

> Mevsimsel olarak çok değişiyor. Gün olarak da çok değişiyor. Yaz ayları diye bahsedecek olursak sabahın çok erken saati genelde tarlamız büyük olduğu için bahçemizde büyük orada yapılacak illa bir iş oluyor sebzelerde bir iş oluyor otlar yolunacak oluyor, kesilecek oluyor sebze toplanacak oluyor çapalanacak oluyor gibi bir sürü iş oluyor biz onu tabi yayıyoruz biraz da kendi gücümüze kuvvetimize göre bugün illa çapa yapılacaksa yarın da yapılabilir *[gülüyor]*. Ama onun yerine de başka bir şey illa yapıyoruz. Çok sıcak olduğunda da öğle saatlerinde genelde evde oturuyoruz. Evdeki işlerimiz varsa evde yapıyoruz. Biz kendi işlerimiz olan üretimde vs. onları yapabiliyorsak evde yapıyoruz. Kış döneminde ağırlıklı dışarıdayız. Dışarıda yine aynı şekilde tarlayla uğraşıyoruz. İşte bizim tavuklarımız var. Kedimiz, köpeğimiz, güvercinlerimiz var. Zaten bir tur ilgilensen 2-3 saat geçiyor. Doğaya ayak uydurmak mecburiyetindeyiz aslında. Yani tamam değiliz de aslında bir yerde, tamam yat dersin hiçbir şey yapamazsın ama doğa alıyor gidiyor başını yani. Güneş çıkıyor öğlene kalmışsa işlerin yazın mahvoluyorsun. Kışın desen öyle hemen hava kararıyor bütün gün hiçbir iş yapamıyorsun yatarsan. Yani ona uyum sağlıyoruz. Dolayısıyla rahat ediyoruz (K3, Erkek, 51). Ben mesela bir dönem AVM'de çalışmıştım. Genellikle 12 saat çalışıyordum. Yani o zaman da gün ışığını göremiyorsunuz. Sabah, gece gibi kavramlar yok. Yaz ve kış da yok. Çünkü AVM'lerde kışın biz askılılarla çalışıyorduk. Çünkü çok sıcak oluyordu. Yazında hırkalarla durabiliyorduk. Başka mesela kurumsalda hep birilerine beğenilmek, hep birilerine uyum sağlamak gerekiyor. Yani çoğunluk neyi yapıyorsa onu yapmak zorundasınız. Belki sizin doğrunuz bir kabul görmüyor, kendiniz olamıyorsunuz. O düzenin, sistemin içindeyken de fark etmiyorsunuz bunu ben mesela çalışırken şöyle diyordum. Ben aslında özgürüm. Bak, paramı kazanıyorum. Kendinizi motive ediyorsunuz. Aslında mutlu değilsiniz ama. İstediğinizi yapamıyorsunuz ama motive olmak amaçlı da, yani mesela paramı kazanıyorum, bir işim var, bak benim gibi iş arayanlar var, bulamıyor diye kendimizi böyle avutuyoruz. Ama şu anda tamamen özgür olduğumu hissediyorum (K4, Kadın, 51). Burada yaptığınız işten gurur duyuyorsunuz "çok güzel oldu, bunu biz yaptık" diyebiliyorsunuz. Bunu şehirdeki insan hiçbir zaman bulamayacaktır. Neyden bulabilir ki? Yaptığı işte başarılı bir göreve çıktı. Ne bileyim müdür mü? Ne oldu yani? Müdür oldu, yükseldi, iyi bir kuruma atandı. Emekliliğe geldi. Maaşı arttı ama gideri de çoğaldı. Yani sistem de öyle güzel kurulmuş zaten (K3, Erkek, 51).

K4'ün anlatısında yer alan "paramı kazanıyorum, özgürüm" vurgusu Harvey'in (2016, s. 321) yabancılaşma üzerine vurgularını hatırlatır. En yoksul kişiler bile en küçük para miktarlarının sağladığı özgürlükten keyif alıyor olabilir. Dahası emekçiler kendilerine daha büyük piyasa özgürlükleri sunan ve kendi mekânları veya zamanlarını daha iyi yönetmelerini sağlayan parasal güç kazancı/artışı karşılığında üretim sürecinde

sömürülmelerini hoş görebilir veya kabullenebilirler. Gündelik yaşam pratiklerinin içerisine bu vurguları da katan K4 anlatısını sürdürürken eşi araya girip şöyle demişti: *"Modern kölelik seninki. İş yeri falan (K3, Erkek, 51)."* K4 anlatısına şu sözleri ile devam etti:

> Bir yandan avutuyorsun kendini. Paramı kazanıyorum, özgürleştim kadın olarak. İş bulmuşum. İstersem oraya giderim, burada yemek yerim. İstersem gece çıkabilirim. Ama zaman az, vakit yok ki. Doğru söylüyor, yazık bana (K4, Kadın, 51).

Araştırma öznelerinden gelen "Yaz mı, kış mı, bahar mı?" Sorusundan sonra kırsal alanda olmanın içerdiği zorluklarla birlikte -bu çalışmanın diğer temaya atıfla pek de "romantik olmayan"- gündelik yaşam pratiklerini ifade eden katılımcı çifte araya girip peki kurumsal çalışma gününüz hatırlatmasını yaptığım da ilk verdikleri tepki *"Lanet gitsin [gülüyor]"(K15, Erkek, 46)* oldu. Onların ifadelerinde önce kırsal yaşam pratiklerinin yaz, kış ve baharını ardından da kurumsal iş yaşamını dair gerçeklikleri görebilirsiniz:

> Çok sıcak olduğu zaman çocuk da zaten evde. Biz sabah kalkıyoruz, kahvaltı yapıyoruz. Birazcık bahçeye bakıyoruz. Hayvanlara bakıyoruz. Ondan sonra doğru denize. Akşam üzeri geliyoruz. Yemek yedikten sonra yine hayvanlarla biraz ilgileniyoruz. Bahçede biraz çalışıyoruz. Biraz rutin geçiyor yaz ayları bizim için. Ama işte baharlar özellikle sonbahar o daha bir farklı. Kışa gelirsek kışı anlatayım. Kışın tabii burada ısınma biraz sorun. Doğal gaz yok. Tüple yemek pişiriyorsunuz. İşte dünün soba yakıyorsunuz. Sabahleyin kalkıyorsunuz, sobayı temizliyorsunuz, yeni odun kırıyorsunuz. Genelde biz kırılacak tipte odun da alıyoruz. Hem spor olsun, eğlencesi de var. Onun bir hazırlığı var, bir keyfi var. Kahvaltınızı yapıyorsunuz. Yağmur yağmıyorsa burası mükemmel. Bütün gün her şeyi yapabilirsiniz. Her türlü faaliyet, güzel. Bahçeleri de ilgilenirsiniz, kendi hobilerinizi de yapabilirsiniz. Akşam da zaten hava karardığı zaman içeri geç, zaten yapacak bir şey yok. Hayvanları kapat, onların bakımını yap. Tekrar evin içine (K15, Erkek, 46). Baharlar daha aktif çünkü baharda hem hava ısınıyor hem dışarı çok daha vakit geçirebiliyorsunuz yağmur olmadığı zaman. Bir de burada mesela kışın hani yazın ne kadar sıcak ve güzel bir iklim varsa kışın da burada inanılmaz fırtına ve yağmur var. Yani dönem dönem sürekli olmasa da hani fırtına oluyor bildiğiniz ağaçlar kökünden sökülüyor. Fırtınanın öncesi hazırlığı yapılması gerekiyor. Kış döneminde öyle şeylerimiz var. Yağmur hazırlığı diye bir şey var burada mesela. Her şey sağlamlaştırılıyor. Kışlık bir yere geçiriliyor. İşte eşyalar uçmasın, sandalyeler uçmasın, ıslanmasın, kaldırılıyor falan. İlkbahar sezonlarında işte ilkbaharda ve sonbaharda ekim dönemleri olduğu için yazlık ekimler, kışlık ekimler oluyor. O zamanlar biraz bahçe hazırlığı, bahçede bayağı bir ciddi vaktimiz geçiyor. Ondan sonrasında rutin bakımları, çapalama, yolma, şu bu işler oluyor. Ta ki işte temmuz ayına

> kadar. Temmuz ayına sıcaklar vurduğu zaman zaten herkes kaçıyor. Biraz bunaltıcı geçer. Sonrası yine sıcaklık düştükçe insanlar daha çok çalışıyor, daha çok aktif oluyor dışarıda (K16, Kadın, 46). Kurumsaldaki sıkıntıları düşündüğünüzde orası komple kölelik sistemi ki ben bunu işini seven biri olarak söylüyorum. Ancak yapılan uygulamalar, haksızlıklar... Her an her şey olabilir. Sabah eşimi arıyorum mesela ben Hamburg'a gidiyorum. Akşama dönerim. Aynı gün içerisinde Almanya'ya gidip gelmek hoş bir şey değil ki. Sabah sekiz, gece on. Cumartesi pazar yok, bayram tatili yok. Bir tersaneye gireriz bir ay, bir buçuk ay devamlı sürümüne. Hatta o süreçte de ben 3 günü hiç uyumadan tulumumu, ayakkabımı çıkarmadan çalıştığımı biliyorum. Eve gitmek de ne! Tabi bunlar neyi de getirdi. Orada ne oldu? Ben 40 yaşımda antidepresan ve tansiyon ilacına başladım. Ölümden dönüyorsun 17-19 tansiyon, beyin kanaması sebebi. Benim en büyük kavgalarımdan biri de sorumluluk veriyor sana, üstünde müdür var ama inisiyatif yok. Lafa gelince beni fırçalıyor. Müdür bir şey söylüyor, ... yapmıştı onu. Bana soracaksan, müdürü niye tutuyorsun burada? Müdürün varsa bana niye kızıyorsun? İnisiyatif yok, sorumluluk var, çok fazla sorumluluk var. Böyle düşününce keşke daha önce gelseydik diyorum (K15, Erkek, 46).

Thompson'ın (1967) belirttiği üzere "zamanın tarihsel sosyolojisi ve coğrafyası" vardır. On altıncı yüzyıla kadar günlük yaşam görev yönelimliydi. Hafta çok önemli bir zamana birimi değildi ve mevsimler, pazarlar ve kilise takvimi zamansal örgütlenmenin temelini oluşturuyordu. On altı ve on sekizinci yüzyıllar arasında ise bu durum yaşanan gelişmelerle değişmeye başladı. Evlerde, kamusal alanlarda saat kullanımın yaygınlaşması, ücretli çalışmanın haftalık temelde örgütlenmesi, işgünleri ve saat üzerinden hesaplanan para ekonomisi ve halkın kelime dağarcığına "dakiklik" teriminin girişi. On sekizince yüzyılla birlikte zaman toplumsal etkinliklerden iyice ayrıştırılmış ve artık saat zamanı ortaya çıkmıştı (Urry, 1999, s. 35-36). Benzer şekilde Elias (2000, s. 13-15) vurguladığı üzere Galileo dönemine kadar "zaman" hatta "doğa" dediğimiz şey, merkezinde insanın, insan topluluklarını bulunduğu birer olguydu. Sosyal yaşamda neyin ne zaman yapılacağının belirlemenin, insanların birlikte yaşamalarını düzenlemelerinin bir aracıydı. Ancak çok sonraları, yeni çağda kullanılmaya başlayan saatler, sosyal etkinliklerinin yanı sıra insan müdahalesine maruz kalmamış doğal olayların sürelerini belirlemede birer araç haline getirildi. Saat olarak adlandırılan aygıtların gösterdiği süre dilimleri insanların normlaştırdığı, bu anlamda sosyal düzlemde belirlenmiş süre dilimlerini temsil ederler; aynı şey dakikalar, saniyeler için de geçerlidir. Böylece "zaman ölçülemez" fikri aşındırılır. Ölçtüğümüz şey "zaman" değil alabildiğince somut, elle tutulabilir bir şeydir. Katılımcıların anlatılarında yer alan "bir çalışma gününün uzunluğu" bu duruma iyi bir örnektir. Ayrıca onlar saat zamanının

üzerinde oluşturduğu baskı ve şiddeti paylaşırken o zamanları adeta yeniden yaşayarak, o duygu yoğunluğu ile kendilerini ifade etmişlerdir. Onların yüz ifadelerini, mimikleri görmek, ses tonlarını hemen yanı başlarında iken işitmenin araştırmacı olarak kendi yaşam deneyimimi de bir kez daha sorgulamama neden olduğunu belirtmeliyim.

Sonuç: "Bir Gün" ün İzlenimleri

"Büyüyünce ne olmak istiyorsun?" sorusu ile başlayan tatmin edici iş hülyası hemen hemen herkes için eğitim yoluyla aşılanan bir şekilde "maaşlı işler" vurgusuyla pekiştirilir. Hatta bu işler iyi bir kişilik ve sağlığa sahip olmanın da hayati kaynakları arasında görülür. Başka bir ifade ile modern toplumların "çalışma merkezli, çalışmanın kutsandığı bir doğası" vardır. Bu fikrin belki de en önemli yan etkilerinden birisi de ekonomik ihtiyaçlarımızı karşılamayan veya istihdam edilebilirliğimizi pekiştirmeyen eylemlerin/çalışma biçimlerinin anlamları ve değerleri hakkında karar verme becerimizi de kaybetmiş olmamızdır. Dahası ekonomik açıdan "yeterince" katkı sağlamadığı düşünülen ilişkiler ve eylemlerin değersiz, önemsiz olarak görülmesi (Frayne, 2020, s. 18-20) ve hatta küçümsenmesidir. Çalışma mefhumumu yalnızca teknik bir üretim ilişkisi olarak değerlendirmeyen Robert Castel çalışmayı toplumsal yapıya dahil olmanın ayrıcalıklı bir dayanağı olarak değerlendirir. İstikrarlı bir iş topluma ilişkisel bir biçimde dahil olmaya imkân verir. Tam zıttı bir durum olarak üretim faaliyetlerine katılmamak ise ilişkilerden yalıtılmışlık durumu, dışlanma ya da bir mensubiyet yitimine yol açar (Castel, 2017, s. 21).

Bedensel çalışma ve kişisel kazancın anlamı özel mülkiyetin doğması ve kapitalist anlayışın gelişmeye başladığı 16. Yüzyıl'a kadar "aşağılanan, hor görülen bir şeydi ya da bir tür tanrısal lanet" olarak tasvir edilirdi. 16. yüzyılda yeşermeye başlayan Protestan Ahlakı ile çalışma adeta kutsallaştırılmış ve dini temeller üzerinde yükselen bir ahlakın[91] zorunlu bir ögesi haline dönüşmüştür (Navaro, 2014, s. 32). Max Weber (2013), Luther'in meslek anlayışından hareketle bu dönüşümü şu şekilde açıklar. Protestan mezhebindeki Tanrı'yı hoşnut edecek keşişçe sofuluk değersizleşmiştir ve bu yaşam tarzı dünya görevlerinde uzaklaştırıcı "bencil" bir yaşam biçimi olarak görülmeye başlanmıştır. Buna karşıt olarak konumlandırılan yaşam biçimi ise Tanrı

[91]Weber (2013, s. 18), "Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu" isimli çalışmasında bizi şu sözleri ile uyarır. "İlerleme ruhu, çalışma ruhu ya da başka nasıl adlandırılsa adlandırılsın bu uyanışını Protestanlığa atfetme eğilimi vardır. Fakat bugün olduğu gibi bu tablo "dünya zevkleri" şeklinde anlaşılmamalıdır."

sevgisinin dışa yansıyan ifadesi olarak dindışı profesyonel çalışma olmuştur. Böylelikle dünya içindeki görevleri bütün koşullar içerisinde yerine getirme Tanrı'yı hoşnut etmek için biricik yol olur (s.45-46). Başka bir ifade ile yaşanan "temel gereksinimleri aşan maddi kazanç çabasının Tanrı'nın o kişiye yönelik lütuf ve bağışlayıcılığındaki eksiklik belirtisi (s.50)" şeklinde yapılan değerlendirmelerin "çalışmanın bir insana Tanrı Tarafından verilmiş bir güdü, bir yaşam reçetesi, kendi onurları için hareket etmeleri emri" olarak değişmesi ve çalışmaya duyulan isteksizliğinde bir lütuf eksikliğinin belirtisi olarak benimsenmesidir (s.145-146). Kutsallaşan çalışma ya da "maaşlı iş" Paul Lafargue'un (2016, s. 11) eserinde belirttiği üzere "acılı insanlık tuhaf bir deliliğe yakalanmıştır. Bu delilik bireysel ve toplumsal yoksunluklara sebep olmaktadır." Bu tema kapsamında katılımcılardan alınan yanıtlar hem çalışma ile ilgili algıyı ve onların deneyimlerini hem de sahip oldukları yoksunlukları, yaşam biçimlerine ilişkin sorgulamaları net olarak gözler önüne sermektedir. Çalışmanın anlamı ile ilgili hususları toplumsal algı açısından değerlendirmesini bir diğer temanın analizleri içerisinde yer vermek üzere bu noktada bırakıyorum.

Araştırma öznelerinin ifadelerindeki bir diğer vurgu da *"gerekenden fazla çalışmak, başkası için çok çalışmak, patronu zengin etmek, kendilerine zaman ayıramamak, hobileriyle uğraşamamak"* şeklindeydi. Onların bu ifadeleri Russell'ın (1992, s. 14) "Köle Devleti Ahlakı" olarak değerlendirdiği ve boş vaktin nasıl bir mutluluk kaynağı olmak yerine evrensel bir sefalet kaynağı haline getirilmesi fikrine kapı aralar. Onun ifadesi ile "bundan daha büyük bir delilik olabilir mi?" Yaşanan tarihsel dönüşüm ve anlamlandırma sürecini Russell çamaşır mandalı yapımında çalışan insanlar örneğinden hareketle açıklar ve 19. Yy İngiltere'sinde erkekler için günlük çalışma süresinin 15, çocuklar için 12 olduğunu hatırlatır. Bazı "işgüzarların" çalışma saatlerinin fazlalığı ile ilgili yakınmaları çalışmanın erkekleri içkiden, çocukları ise yaramazlıktan alıkoyduğu söylenerek bastırılırdı. Böylece boş vakit asla bir mutluluk kaynağı olarak değerlendirilemez. Aksine kişiye zararları olan bir zaman dilimi olarak tasvir edilir. Russell içerisinde yaşadığımız dünyayı tarif ederken mandal üreten işçiler örneğinden hareketle insanların hâlâ sekiz saat çalışmakta olduklarını, gereğinden çok fazla sayıda mandal ürettiklerini, birtakım insanların iflas ettiğini ve bu sebeple mandal yapımında çalışan işçilerin yarısının işten atıldığını yazar. Başka bir ifade ile kapitalist üretim "muazzam bir meta birikimi" ile kendisini var etmektedir. Marx (2003, s. 45), metayı "bizim dışımızda olan ve sahip olduğu özellikleriyle şu ya da bu türden insan

gereksinmelerini gideren bir şey" olarak tanımlar. Metalar pazara kendi başlarına gidemeyeceklerine göre onların sahipleri olan koruyucularını da tanımak önemlidir. "Şeyler" olarak metaların insana direnme güçleri yoktur ancak insanoğlu zora başvurabilir diğer bir ifade ile bunlara zorla sahip olabilirler. Ancak Marx zaten makinelerin doğurduğu ilk sonucun meta üretimi arttırmaya imkân verdiği ve kendisinin artı-ürün olarak adlandırdığı meta üretimini devasa boyutlara ulaştırdığını dile getirir (Marx, 2003, s. 84).

Katılımcıların ifadeleri meta üretim sürecinin emek yoğun bir biçimde parçası olmalarının kendilerinde, yaşamlarında, duygu dünyalarında bıraktıkları izleri ve hisleri anlatmaktadır. Üstelik sözlerinin satır aralarında bütün enerjilerini maaşlı bir işte tüketiyor olmaları diğer "edilgen" serbest zaman faaliyetlerine bile yeterince zaman ayıramadıkları görülebilir. Tıpkı Russell'ın (1992, s. 21) belirttiği gibi şehirli insanların zevkleri nitelik açısından çoğunlukla "edilgendir". Çalışma gün ve saatlerinin yoğunluğu ile harcanan bir günün enerjisi bireyleri futbol maçı izlemek, radyo dinlemek, sinema seyretmek gibi daha "hareketsiz" aktivitelere yönlendirir. Eğer şehirlilerin de daha çok vakitleri olsaydı, eskiden olduğu gibi bizzat kendilerinin etkin rol oynadıkları eğlencelerin keyfine sahip olurlardı. Katılımcıların pek çoğu yaşadıkları yoğunluk içerisinde bu edilgen faaliyetlere bile fırsat bulamazlarken aynı zamanda "bu türden etkinlikleri bile yapamamanın" yarattığı olumsuz duygularla baş etmek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Daha da ötesinde bu edilgen tercihleri bile çoğu zaman kendi tercihleri değildir. Çünkü Berger'in (1998, s. 242) de belirttiği üzere günümüzde serbest zaman ilişkin faaliyetler kişisel bir doyum sağlamak yerine daha çok ve olabildiğince fazla kitleselleşmeye yol açmaktadır. Başka bir ifade ile yaşanan kişinin kendisine kalan oldukça sınırlı zamanlarında dahi kitlesel tüketimin bir parçası olarak kalmasının sağlanmasıdır. Bu türden bir uyumlanma aynı zamanda bireylerin özgür bir insan olarak davranış ve eylemde bulunma şans ve yeteneği de etkilemektedir. Harcanan serbest zamanın nasıl harcanacağının da "belirleniyor olması" üretim ve emeğin yabancılaşması sorununun yanı sıra tüketimin ve serbest zaman kullanımının da yabancılaştığı anlamına gelir (Mills, 2007, s. 279). Diğer bir ifade ile serbest zaman can sıkıntısından kaçınmak için öldürdüğümüz zamana dönüşür. Özgür, canlı bir zaman değil, ölü bir zamandır (Han, 2024, s. 10).

Diğer taraftan Illich'in (1989, s. 21) işaret ettiği gibi hiç kuşkusuz insanların hareket etmek, barınmak gibi ihtiyaçların karşılamak üzere "şeylere" ihtiyaçları vardır ve bunu kendi başlarına yapamazlar. Kendilerine sağlanan hizmetlere muhtaçtırlar ancak hepsinden önemlisi insanlar "bir arada yaşayabilecekleri şeyleri yapma ya da bunları kendi beğenilerine göre biçimlendirme ve başkalarıyla ilişki kurmak, ilgilenmek için kullanma özgürlüğüne" de ihtiyaç duyarlar. Illich bu durumu "şenlikli" kavramı ile açıklar. Şenlikli kavramı ile "kişiler arasında yaratıcı ve özerk ilişkileri ve kişilerin çevreleriyle olan ilişkilerini" kasteder ve bu hâl kişilerin yapay bir çevrenin kendilerine dayattığı taleplere gösterdikleri şartlı tepkiler ile tezatlık içerisindedir. Şenlikli oluş, bireysel özgürlük ve gerçek bir ahlaki değer olarak karşımıza çıkar. Eğer bir toplumda şenlik düzeyi belirli bir seviyenin altına inerse ihtiyaçlarımızı karşılayan "şeyler" ne kadar fazla olursa olsun toplumun üyeleri arasında yarattığı ihtiyaçları yeterince doyuramayacaktır. O halde bu çalışmanın katılımcıları için tercih edilen yolun bir anlamında "şenlilik durumuna dönüş, şenlikliliğe kaçış" olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle bu vurgu katılımcıların uzun günler ve aylar boyunca çalıştıktan sonra iki hafta tatil yapabilme "özgürlüğüne" işaret ettikleri satırlarda bulunur. Bu türden bir özgürlük aslında "şenlikli" değildir. Çünkü kişilerin serbest zamanlarını değerlendirme biçimi dar kalıplara sokulur ve dahası koca bir yıl çalışmış olmanın karşılığında biten iki haftalık tatil mutsuzluk ve bir tür manasızlık hissettirir.[92] Çalışmanın bundan sonraki başlığında en temelde "Uyum mümkün mü?" sorusu kapsamında katılımcıların deneyimlerine yer verilecektir.

4.3 Uyum Mümkün Mü?

Giriş

Kırsal alanlara doğru hareketliliğin motivasyon alanları ve katılımcıların değişen gündelik yaşam pratiklerine odaklandıktan sonra gidilen yerde yerel halkla birlikte ve karşılıklı olarak deneyimlenen uyum, dayanışma ve çatışma pratiklerine odaklanılacaktır. Tahmin edilebileceği üzere bu deneyimin tek bir tarafı yoktur. Bu sebeple bu başlık altında hem katılımcıların anlatılarına yer verilecek hem de yerel halkla gerçekleştirilen yapılandırılmamış görüşmeler paylaşılacaktır. Bu yolla yaşam

[92]Dudu (2011, s. 24)'nun değerlendirmesi de şu yöndedir: "Tatiller yılda belli bir zamanda sahip olunan ve en yoğun biçimde değerlendirilmesi gerektiği için şansa bırakılamayacak zaman aralıkları olarak görülür. Bu nedenle konusunda uzmanlaşmış şirket ve acentelere devredilerek bir hizmet olarak satın alınıyor. Dahası tatillerin sonunda birey tatmin olmuş gibi hissetse de, bir eksiklik duyumsuyor."

pratikleri birbirinden neredeyse tamamen farklı olan iki kitlenin bu deneyimi nasıl kavradıkları, kabullendikleri, değerlendirdikleri betimlenmiştir. Bununla birlikte deneyimin tek bir tarafı olmadığı gibi araştırmanın ana aktörleri açısından hem yeni günlük yaşam pratiklerine uyumlanmak hem de girilen yeni sosyal çevreye uyum sağlamak açısından çift taraflı bir sürecin var olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Bir önceki başlıkta yer alan günlük yaşam pratiklerine ilişkin gerçeklikler bu anlamda bu temaya da bir kapı aralar. Günlük yaşamının sosyal yönünü, bireyler arası kurulan/kurulmaya çalışılan yeni ilişkileri, karşılaşılan zorlukları, destek alınan kaynakları ve "bu kadar zorsa" kente geri dönmeyi düşündünüz mü? Sorusunun cevaplarını bu başlık altında aktarıyorum. Bu yanıtları ararken aynı zamanda kırsal alanlara dönen bireylerin kentli bagajlarının ne kadar dolu olduğunu, bu bagajı taşıyıp taşımadıklarını da sorguluyorum.

Uyum sağlama/gösterme durumu kişilerin sosyal çevresi ile ahenkli bir ilişki kurabilmesi olarak değerlendirildiğinde hiç kuşkusuz bu durumun bireyin mutluluğu ile de doğrudan bağlantısı olduğunu söylemek mümkündür. Hatta Alfred Adler (2014, s. 12) şu vurgusu ile uyum göstermenin önemine dikkat çekmişti: "Yaşam demek, insanlara ilgi göstermek, *bütünün bir parçası olmak,* elden geldiğince insanlığın esenliğine katkıda bulunmaktır. Bütünün bir parçası olmak ya da topluma uyum sağlama fikrini izlerini sistem teorisinin kurucuları üzerinden de takip edebiliriz. Parsons toplumu karşılıklı ilişki halinde olan bir dizi katman olarak tasvir eder. Bu katmanlar arasında bireysel kişilikler ve sosyal sistemler arasındaki bağlantı noktasının toplumsal rol kavramı olduğu ifade eder. Parsons için rol, birey ile toplum arasında bir köprüdür ve sahip olunan roller aynı zamanda bireylerin toplumsal bağlamlara uyum sağlamalarının da önemli bir nedenidir. Çünkü insanlar rollerine ilişkin beklentilerin karşılanması ihtiyacını hissederler. Bu rol beklentileri adeta paylaşılan bir oyun kuralları seti olarak işlev görür. Kurallara uyarak beklentisi karşılanan -ödüle ulaşan- birey toplumsal davranış kalıpları ve ahlaki yükümlülükler setlerine daha sıkı sıkıya sarılır ve bunları sürdürme eğilimine de sahip olur (Layder, 2014, s. 25-26).

Kırsal alanlar ve kentler kendi içerisinde sahip oldukları özellikler, değerler ve semboller ile farklı birer sistem olarak değerlendirildiğinde katılımcıların uyuma ilişkin deneyimlerinin içerdiği zorluklarda aslında gün yüzüne çıkar. Bu noktada Giddens'ın sosyal sistemleri sistem teorisinin ileri sürdüğü gibi toplumsal rollerden ziyade yeniden

üretilen pratikler olarak anlamamız gerektiği vurgusuna değinmekte yarar vardır. Ona göre pratik kavramı "rol" kavramından daha geniş bir anlama sahiptir ve bireylerin gerçekte neler yaptıklarını ve farklı durumlarda "gerçekte" olanları görmemizi sağlar. Bu anlamda bireyler ve toplumsal yapılar arasındaki bağlantı noktası roller değil pratiklerdir (Giddens, 2005, s. 115-117). Bu kapsamda her ne kadar gelişen ulaşım ve iletişim teknolojileri ile insanlar arasındaki ilişkilerin, temasın, benzerliklerin arttığı küresel bir köyde yaşıyor olduğumuzu düşünsek de bir önceki temayı da anımsayarak gündelik yaşam pratikleri ya da gündelik yaşamın kurgulanışı kırsal alanlarda ve kentte birbirinden oldukça farklıdır. Kentli yaşam alışkanlıkları/pratikleri ile kırsal alanlarda yaşamaya başlayan bireylerde bu durumun tezahürleri de birbirinden oldukça farklılaşır. Simmel (2009, s. 324)'in ifadesi ile "bugün bile kasabaya yerleşen bir metropol insanı en azından tür açısından bir kısıtlanmışlık hisseder." Bu kısıtlanmışlık duygusu da hiç kuşkusuz uyum pratiklerini etkileyerek bireyselleştirir.

Araştırma öznelerinden bazıları için "uyum deneyimi" sancılı ve gerilimli bazıları içinse oldukça keyiflidir. Katılımcılardan birkaçı uyumun mümkün olmadığını ve bu durumun sebepleri açıklarken, bazıları da gelinen kırsal alandaki yaşam tarzına kendilerinin uyum sağlaması gerektiğini, başka bir ifade ile daha fazla çaba göstermesi gereken tarafın kendileri olduğunu vurgulamışlardır. Tahmin edilebileceği üzere uyum kavramı tek boyutlu olarak değerlendirilmemiştir. Uyum pratiklerin içerisinde katılımcıların "sosyal destek kaynakları, yerel halkla ilgili düşünce ve görüşleri, sosyal çevreyi yeniden şekillendirmede belirledikleri öncelikler ve yeni yaşam biçiminin hangi yönlerine nasıl uyumlandıkları/uyumlanamadıkları" ile ilgili gerçeklikler bulunmaktadır. Bu tema aynı zamanda "ortaklıklar ve benzerlik" fark edildiğinde kırsal alanlara doğru yaşanan hareketliliğin kalıcılığı üzerine değerlendirme yapılmasına da imkân vermektedir. Veri üretime dair diğer başlıklarda olduğu gibi öncelikle yapılan açık kodlamalara yer verilmiştir. Kodların ve kodlamalarının iç içe geçen yönlerini bu başlık içinde geçerlidir. Sahip olunan sermayeler ve yaşam biçimleri birbirine temas ederken iç-dış grup ya da yerleşikler ve dışarlıklılar şeklinde ayrımların nasıl oluştuğunu bu ayrımlardan sonra uyumun eşikleri başka bir ifade ile diğerini/yabancıyı kabulün hangi koşullarda, nasıl ya da ne ile mümkün olduğunu/olmadığını bu başlık içerisinde tartışıyorum. Yukarıdaki satırlarda vurguladığım şekliyle uyumun tek taraflı olarak değerlendirilmesinin eksik kalacağı düşüncesi ile bu başlık altında yerli halkla yapılan yapılandırılmamış görüşmelerden de alıntılar aktarılacaktır. Bu temaya dair anlatıların

Arthur Schopenhauer'un ünlü üşüyen kirpi metaforu ya da kirpi ikilemini de anımsattığını ifade etmeliyim.

Tablo 4.3

Kod Listesi 3

Açık Kodlar	Seçici Kodlar	Kuramsal Kodlama
Sınır problemleri (Çat kapı kapımda!)	Çakışan ve Çatışan "Sermaye"ler	Uyum Mümkün mü?
Yemeni ile düğüne mi gelinir !		
Eski köye yeni adetler		
Gelenler yaşadığı sıkıntılar değil, gelenlerin yaşattığı sıkıntılar		
Büyükşehirden gelmenin ayrıcalık oluşturacağı düşüncesi		
Komşu ahırının kokusuna katlanamamak		
Hayvanları zehirlemek, zarar vermek		
Kapıya atılan tekme		
Mesafe koymak		
Bilirkişilik yapmaya çalışmak		
Kültürel farklar		
Biz geldik onları beğenmiyoruz	Uyum Eşikleri	
Ben size aramadan gelmem		
İyisi de var kötüsü de		
Temas için adım atmak		
Buraya buralı olmak için gelinmeli		
Çabanız fark edilince saygı kazanıyorsunuz		
Öğreneceğimiz şeyler var		
Öğreteceğimiz şeyler var		
Yaşam tarzını değiştirmek		
Küçümsememek		
Ah canım ne iyi ettin de geldin beklemeyin		
Örnek olmak		
Bu topraklar benim !	Yerli Yabancı İkilemi	
Burada yüz insandan bir tanesi dürüsttür		
Sen/siz yapamazsın gözüyle bakıyorlar		
Saf köylü kalmamış artık		
Yolunacak kaz		
Köylü kurnazlığı!		
Yabancı: Turist, suçlu, kaçak, ajan, FETÖ'cü		
Çıkar ilişkileri		
İstanbul'dan kalabalıktan kaçmadık mı?		
Asgari müşterek sohbetler, temaslar		
Meraya hayvan çıkarmama sözleşmesi		
Bize gülüyorlardı, küçümsüyorlardı	Sosyal destek ve ağlar	
Köylerde gençlerin olmaması		
Kendi yağında kavrulmak		
Biz buradan kaçmaya çalışıyoruz sen ne arıyorsun		
Şehirliler olarak birbirimizi bulduk		
Yardımlaşmak		
Dedikodular, eleştiriler, önyargılar		

4.3.1 Aşinalaşma ya da Uyum: Sınırlar, Sermayeler, İkilemler ve Sosyal Ağlar

"Deli bunlar deli ya da şehirde bir suç mu işlemişler acaba?(K33, Erkek, 36)" katılımcıların hemen hemen hepsi yaşadıkları kırsal alana geldiklerinde yabancı olma halini farklı etiketler ile deneyimlediklerini ifade etmişlerdi. Köy toplumlarının temel sosyolojik özellikleri[93] dikkate alındığında -bu konuda bir uzlaşma yapılamasa da- bu yabancı görülme durumu oldukça olağandır. Herkesin birbirine aşina olduğu bir yere dışarıdan ve sonradan gitmek "suçlu, ajan, kaçak" gibi nitelemelerle anılmanıza yol açabilir. Bu durum Giddens'ın işaret ettiği üzere modernlik öncesi kültürlerdeki "yabancıyı" hatırlatır. Yabancı bir "kişiye"-dışarıdan gelen ve potansiyel olarak şüpheli birine- işaret eder. Başka bir ifade ile yabancı, küçük bir topluluğun içine giren bir kişinin topluluk içerisinde uzun yıllar yaşadıktan sonra bile, topluluk üyelerinin güvenini kazanmakta problemler yaşayabilen bir kişidir (Giddens, 1994, s. 75). Bu sebepledir ki modern öncesi dönemde yabancıların bulundukları yerde uzun süre kalmasına izin verilmez, kimileri de kovulurdu. İçeri girmeyi, daha fazla kalmayı isteyenler ya da bu duruma izim verilenler ise "aşinalaştırılıyordu (Bauman, 2012, s. 148-149)". Bir dizi soru ile bunaltılan "yabancı" toplumsal bir statü ya da verili bir kategori olarak sürecin bir öznesi haline dönüştürülüyordu. "Yabancı olmanın" verili görünümleri ile ilgili olarak K5 yaşadıklarını ve kentsel alanlardan gelen kişilerin kırsal bölgedeki "yakınmaları" şu şekilde ifade etmiştir:

> Çok merak vardır burada yani bütün köylerde var yani kim geldi, necidir, niye gelmiş falan böyle işte bir ara bir şeylerden kaçtığımızı... Neydi ya? Biz seracılığa başlamadan önce bizim bir şeyden kaçtığımızı düşünüyorlarmış okulda. Şimdi onu bile unuttum. Çok gülmüştük mesela öyle bir şey söylenmiş. Sonra adımız şeye de çıktı. Eşimin veteriner olmasından dolayı biz hayvan üretip hayvan satıyormuşuz. Bu tarz şeyler de duyduk hakkımızda, gülüp geçtik yani. Bizim bulunduğumuz köy alışmış artık dışarıdan gelenlere o yüzden bizde bir sorun yaşamadık ama yani ben de mesela şimdi düşünüyorum 7. yıldayım. Dışarıdan gelen arttıkça aslında köyün birçok şeyi değişmeye başlıyor. Yani göç bizim için iyi, köy için belli bir süre iyi. Evet maddi olarak artı gelirler. İşte evi temizlemeye gidiyorlar. Bir şey satacaklar, kapı açılıyor vesaire ama aslında şeyde değişiyor insan yapısı da değişiyor yani gelen mesela onların hayvan kokusundan da rahatsız oluyor ya da bir yere

[93]Kır-kent ayrımının kökenlerini bulabileceğimiz klasik sosyolojideki isimleri hatırlayabiliriz. Tönnies'in "Cemaat ve Cemiyet" vurgusu, Durkheim'in "Mekânik ve Organik Dayanışması" ve Simmel' in "Kent ve Zihinsel Yaşam" da paylaştığı ayrımlar akla gelebilir. Bu isimleri hatırlatırken aynı zamanda Saunders'ın (2007, s. 83) altını çizdiği bu karşılaştırmaların farklı insan yerleşim yerlerini değil daha ziyade farklı toplumsal etkileşim biçimlerine atıfta bulunduğunu da belirtmeliyim. Diğer bir ifade ile bu isimlerin geliştirmiş olduğu analitik ikilikler farklı toplumsal ilişki tiplerini ayırt etme çabalarıdır.

> yığın yapmış eşyalarını ama adam böyle görmüş böyle yaşıyor ondan rahatsız olup ona söyleniyoruz biz geldik diye şimdi geldik İstanbul'da sen böyle miydin İstanbul'da bir apartman dairesindeydin şimdi gelip biz onları beğenmiyoruz. Benim tanık olduğum bir olay var bir gün yine böyle şikayet eden birine köylülerden biri madem dedi burayı bu kadar beğenmiyordunuz niye geldiniz? Neymiş efendim? Komşusunun ahırının kokusu ona geliyormuş. Burada hayvan beslenir bok kokar burası dedi yani açık açık söyledi adam. Onlarda da rahatsızlık uyandırmaya başlıyor. Ama karşılıklı herkes birbirini idare ediyor gibi duruyor şu an için. Yine de ben onların da haksız olduğunu düşünmüyorum. Biz burada İstanbullu bir ailenin düğününe gitmiştik mesela kız düğünü Göcek'te bir yerde yaptı. Köyden bir aileyi çağırdı, kıyafetine takıldı. Yani niye takılıyorsun? Onu bilerek çağırdın zaten yani böyle bir sürü şey var (K5, Kadın, 44).

"Onlar bizi gelip burayı istila edenler olarak görüyorlar" ifadesi ile düşüncelerini paylaşmaya başlayan K28 sözlerine şu şekilde devam etmişti:

> Böyle düşündükleri için haksızlar da diyemiyorum. Çünkü bizim doğrularımız farklı, onların doğruları farklı. Onların doğrularına biz sonradan gelip diyoruz ki bu böyle olur mu, ayıp bu ağaç kesilir mi? Halbuki onların sebepleri var. Biz çok daha romantik bakabiliyoruz çünkü şehirden geliyoruz ama onlar buranın o sıkıntılarını çekmiş, zorluklarını çekmiş insanlar haksızda bulmuyorum açıkçası (K28, Kadın, 57).

Farklı yaşam deneyimleri kapsamında yaşanan bu gerginlikler başka bir ifade ile kırsal topluluklara yeni değer ve beklentiler ithal edildikçe yaşanan kültür çatışmaları (Clay ve Price, 1980) uluslararası literatürde de yer bulmuştur. Benzer şekilde Jobes (1995, s. 13), "yerel halktan oluşan küçük kasabaların kültürel ve sosyal sistemleri metropol sistemlerinden belirgin bir şekilde farklı olduğu için" sürekli gerilim ve düşmanlık yaratan bir "kültürel çatışmadan" bahsetmiştir. Bu farklılıklar -katılımcılardan birinin de açıkça ifade ettiği üzere- sıklıkla yerel halkın istila edilmiş hissetmesine ve geleneklerinin tehlikede olduğunu düşünmesine neden olur. Bu nedenle kırsalın yeni sakinleri genelde onları "yabancı" olarak gören yerli komşularından destek eksikliği, düşmanlık görür ve reddedilme ile karşılaşırlar (Stuppia, 2016). Murdoch ve Marsden (1994, s. 12) bir diğer çatışma alanının sıklıkla araziye erişim ve çevrenin korunmasıyla ilgili konularda yaşandığını belirtir. Bu çalışma kapsamında da çatışan sermayeler "farklı olma" ya da "uyumsuzluklar" için ortak bir zemin olarak görülebilir ancak bu başlık içerisinde yer verilen anlatılar karşılıklı artan anlayış, kabul ve iş birliği temelinde kurulacak diyalogların birlikteliklerinin yönünün nasıl değişebileceğini de görmeye imkân verir. Öte yandan çatışan sermayeleri aynı zamanda kırsal yaşamın daha

az, belki de hiç pastoral olmayan yönlerinden ne ölçüde rahatsız olduklarının kanıtları olarak da değerlendirilebilir.

Bir diğer katılımcı da "farklı olmayı, farklı görülmeyi anlatırken aynı zamanda yerli halkla neden uyum sağlayamadıklarını gerekçeleri ile ifade etmişti.

> Ne işi var diyor bu adamın burada. Güneş gözlüğü gözünde, saçı uzun, kulağında küpe, kızın giyinişi, biraz daha açık giyiniyor, şort giyiyor, etek giyiyor, onlar gibi değil. Bu modern insanların bu köyün içinde ne işi var? Sorusu ilk gelen soru. Ne bizim istihbaratımız kalmış, ne FETÖ'müz kalmış, ne kanun kaçağı olduğumuz, ne işte şehirde bir sürü insanları dolandırmışız da gelmişiz de bir şeylerden kaçıyormuşuz. Neyse, onu belli bir süre sonra sohbet ede ede öyle insanlar olmadığını anlıyor. İkinci safhaya geçiyoruz. Biz orada modern teknikle, kadim bilgi ve modern teknikle ve ekolojik tarım yapmaya çalışıyoruz. Şimdi geliyor diyor ki böyle yapamazsın diyor. Bu ilacı atacaksın diyor. Bu yükselttiğimiz sebze yatağı ne diyor ya böyle mezar gibi yapmışsınız burada diyor. Ve bir ego şeyi başlıyor onda da diyor ki böyle yapamazsın diyor. Ben de bir şey demiyorum. Deniyorum abi diyorum. Olduğunu görüyor ya, deliriyor. Senin, hep bakın örneklere, şehirli üreticiye bir saldırı var. Suyu salar, hayvanını salar, işte köpeğini gelir, zehirler, bir şeyler yapar. Hep böyle bir, senin bir yerden sonra oradan gitmeni istiyor veya onu başaramamanı istiyor böyle bir kötülük var içlerinde (K9, Erkek, 41).

"Sınırları çizmek" konusundaki vurgusu ile yerel halkla kurduğu ve sürdürdüğü diyalog biçimini bir diğer katılımcı da şöyle ifade etmişti:

> Ben sınırlar konusunda çok katıyım. Mesela benim çat kapım var ya, çat kapı gelemezsin benim evime. Ben söylerim. Ama nasıl söylerim? Ne geldin ya şeklinde değil de. Ya mesela şirinlik yapıp, ya ben şehirden çok alışık değilim diye böyle bir geriliyorum ben. Ne olur bana gelmeden alo deyiverin falan. Ben böyle nazik nazik, şirin şirin sınır çizerim. Hâl hatır sorarak gündelik muhabbetler. Hani çok böyle nasıl diyeyim, fazla derin bir sohbet kurmuyoruz. İşte nasıl gidiyor? İşte ileri geri buralardayız. Ne ektin? Ne biçiyorsun? İşte ne oldu? Aa duydun mu? İnek doğurmuş. Hani böyle muhabbetler. İşte daha çok muhabbetleri, diyalogları onların belirlemesine izin vererek. Kendimizi çok da fazla açmıyoruz açıkçası. Çünkü birazcık sınır problemi var. Bir de nasıl ifade edeceğimi de bilmiyorum da kendimi. İletişim şekilleri bizim alışkın olduğumuzun dışında birazcık. Yargılama, dedikodu... Gerçi şehirde de var böyle şeyler ama... Hani bana göre fazla marjinal olan bazı şeyler oluyor. Ama nasıl diyeyim... O dengeyi nasıl yakaladığımı tam olarak bilmiyorum ama bir dengeyi oturtarak bir iletişim şekli geliştirdik birlikte. Ama şöyle de bir sorun yaşadık. Bir köylü kurnazlığa diye bir laf var ya hani... Fiyatlar konusunda. Atıyorum bu ederi 5 para. Ama biz bilmiyoruz ya cahiliz yani. Dışarıdan geldik bilmiyoruz ya bunun değerinin 5 para olduğunu bu gibi şeyler de yaşadık (K13, Kadın, 35).

Sınır koymakla ilgili deneyimlerini bir diğer katılımcı da şu ifadelerle paylaşmıştı. Onun deneyimi aslında karşılıklı kabul ve anlayış yoluyla doğru temas ve bağlantıların kurulabileceğinin ipuçlarını içermektedir.

> Mesafe koymak zor, yanlış anlaşılıyorsunuz. Geçen gün dedi mesela ben aramadan gelmem size dedi. Hoşumuza gitti. Yaşı da bayağı var doğma büyüme buralı. Alışkanlığının dışına çıkabiliyor. Ama öte yandan burada herkesle sohbet edebiliyorsunuz tuhaf bir biçimde. Biz benzinciye giriyoruz. Pompacıyla şakalaşıyoruz. Yoldan biri geçiyor. Ooo dayı nasılsın falan. Geçen gün şurada otların arasından domatesleri bulmaya çalışıyorum. Adamın biri geçiyor bisikletle "Ne yapıp durun ormanın içinde?" dedi. Kayboldum dedim, domates bulmaya çalışıyorum ama bu şey samimiyet var burada. Bu ilişkiler hâlâ 30 sene önceki aşamada. Bu açıdan güzel. Biz tabii o zamanı çok geride bırakmışız, görmemişiz tabii ki. O yüzden biraz uyum sağlamada zaman zaman zorlanabiliyoruz (K15, Erkek, 46).

Katılımcı çiftlerden olan K22 ve K23'te yaşadıklarını ve bu deneyimleri sonrası yerli halkla ilişkilerini nasıl düzenlediklerini, nelere dikkat ettiklerini şu şekilde ifade etmişti:

> Zaten önce iki haftalık şive anlama... Alışık değilseniz gerçekten hiçbir şey anlamazsınız. Nasıl gelişti ilişkilerimiz? Aslında çok duygusal bir şekilde geçti. Biz buraya taşındıktan sonra ben gelip giderken sadece ticaret için sadece traktör kiralama vesaire için konuşuyorduk o zamanlar çok fazla bir bağım yoktu. Sonra yerleştikten sonra Zühre teyzeyle başladı biraz diyaloglar ama tabi sorun yaşadık mı evet ve onlardan da ders çıkardık şöyle ki ilk yerleştirilirken de kapıya tekme atıp gitmişlerdi ya. İşte eşyaları getirdik koyduk. Bahçede oturuyoruz. Bu kapı da zor açılıyor. Kerime abla var işte. Kapıyı önce zorla da açamadı sonra tekme attı, girdi içeri. Biz bahçedeyiz, duyduk. Biri uğraşıyor. Biz de yorulduk açmayalım, sessiz kaldık. İzliyoruz. O kapı öyle açılınca anladık ki biraz sınır koymazsak o kapı hep tekmeyle açılabilir. Kapıya zil koyduk, söyledik bakın zil koyduk diye. Bağırıyorlar çünkü, odunla şu demire vuruyorlar, korkuyorduk evin içinden biz de insanız ya, içeride hani ne bileyim kıyafetin her zaman uygun olmuyor tabii anında çıkmamı istiyorlar. Şimdi yumurta aldığımız bir abla var. Temizlik için yardımcı olmuştu. Gülsüm ablayla arkadaşı var mesela. Ben onları cumartesi arada pazara götürüyorum. Öyle bir iletişim de oldu. Gülsüm abladan sonra yoğurt almaya başladım. Süt almaya başladım, Kerime abla da tohum veriyor. Öyle aslında işte öğlen çaylarına gidiyorum, konuşuyoruz. Bakıyorlar ki bahçeyle ilgileniyoruz, yine yardımcı olmaya çalışıyorlar. Bizim çabamızı gördükçe onlarda çaba gösteriyor (K22, Kadın, 35/K23, Erkek, 37).

"20 yıldır da burada yaşasan da yerli halka göre sende turistsin." İfadesi ile bir diğer katılımcı da yerli halka kurduğu ilişkilerdeki yaşadığı zorluklardan bahsetmişti.

> Tabiat çok güzel. Doğa çok güzel, her şey çok güzel ama insani ilişkiler gerçekten çok güzel değil. Özellikle buraların biraz da şeyle alakalı toprak çok değerlendi turizm bölgesi

> olması nedeniyle. Sen yerleşsen bile hani turistleri bizde bir kültür vardır ya turisti kazıklamak. Sen de yerli turistsin. Otursan da 20 sene burada otursan da hâlâ yerli turistsin, yabancısın nasıl kazıklarım şeyi hep devam ediyor, kültür bu. Büyük çoğunluğu için söylüyorum. İstisnalar kaideyi bozmaz. Yüzlerine de söylüyorum. Yüz insandan bir tanesi dürüsttür. 99'u sizi nasıl daha fazla ödettirebilirim? Sizden daha fazla nasıl para alabilirim derdinde. Başka hiçbir dertleri yok. Şu anda bir görüştüğümüz köyde iki aile var. Yerli olarak. Bir tanesinden sürekli haftada 2-3 gün çay içeriz, kahve içeriz, beraber yemek yeriz. Ama iş yaparsınız, ben şurada biber satıyorum, 25 lira. Ondan aynı biberi alırsın. Senden 70 lira para alır (K17, Erkek, 49).

Yabancı olma halini noterden "meraya hayvan çıkarmama sözleşmesi" ile deneyimlenen katılımcının ifadeleri de aslında uyum sağlamanın, sağlıklı bir diyalog geliştirmenin zor yanlarını gözler önüne seriyordu:

> Köyde hiçbir şekilde kabul edilmiyorsunuz özellikle ilk zamanlarda. Çünkü dışarıdan gelen insanlarsınız. Yani biz oranın yerlisi ya da bizden önceki atalarımız oranın yerlisi değiller. Gittiğimizde bize meraya çıkmayacaksınız diye noterden sözleşme imzalattılar. Köylüler bunu istiyor diye gittik muhtarla bunu imzaladık. Ama zaman geçtikçe, bizi tanıdıkça pişman oldular. Bizim onlara yardımlarımızı görünce, bizim niyetimizi gerçekten anlayınca kendi yaptıklarından utandılar. Bir gün işte muhtar önce köy koruyucusu dedi kardeşim sen çıkart hayvanını. Biraz daha zaman geçti muhtar dedi kardeşim sen çıkart artık koyunlarını. Biz küçük küçük başladık, şükür şimdi problem yok aramızda (K38, Kadın, 30).

Kırsal alanlara dönüşte yerlilerin "yabancıları" karşılama biçimleri ve düşünce tarzlarını onlarla yakın temas içerisinde olan bir diğer katılımcı da birbirinden farklı vurgularla ifade etmişti. Onun anlatısı ilk günlerden bugüne sahip olunan algıların ne denli değişme potansiyeli taşıdığını görmemize de olanak sağlamaktadır:

> Yani şöyle söyleyeyim, birçok çeşit. Çok dalga geçenler oldu. Atıldın mı oradan kovuldun mu diyenler oldu. İşte her şeyi dediler yani ama ben bunları takacak bir insan değilim. Bunun yanında yani empati kurmaya çalışıp beni düşündükleri için yapma ne gerek var zaten bu işten para kazanılmaz o iş, o hayat bırakılıp da buraya gelinir mi diyenler oldu. Biz buradan kaçmaya çalışıyoruz senin burada ne işin var diyenler oldu. Bir de bunun yanında ne yapmaya çalıştığımı anlayıp, sen bu bölge için çok büyük bir kazanımsın, çok büyük bir nimetsin, çok şanslıyız diyenler de oldu. Ama en başta gerçekten dalga geçenler, yerden yere vuranlar, yani bizi maskara haline getirenler oldu. Ama şöyle, şu noktada artık herhalde hâlâ dalga geçen tek bir kişi kalmadı. Ve o zaman gülenler, o zaman yüzüme de gülenler şimdi diyorlar ki, ya vazgeçmedin. Pes etmedin ve kazandın. Aslında pes etmesem kazanacağımı belki de biliyorlardı ama yani işte kırsalda olduğu zaman, Anadolu' da olduğu zaman biraz insanlar böyle değişikliğe, yeniliğe kapalılar nedense. Yeniliğe de

> kapalılar yeni insanlara da aslında bu yüzden iletişim kurmak zor. Önce onların gözünde kendinizi ispat etmeniz gerekiyor (K40, Kadın, 41).

"Anadolu insanı ve yeniliğe kapalı olma" vurgusu Schutz'un da belirttiği herhangi bir grubun içerisine doğmuş ya da orada yetişmiş her bir üyenin atalarından, otoritelerinden devraldıkları standartlaşmış hazır kültürel örüntü şemalarını, yaşam dünyaları içerisinde meydana gelebilecek her türlü duruma dair sorgulanmamış ve sorgulanamaz kılavuzları akla getirir. Bu şema ya da kılavuzlar üyenin toplumsal dünyayı yorumlamasında, şeyler ya da insanlarla başa çıkmasında güvenilir bir reçete olma işlevine sahiptir. "Yabancı" açısından bakıldığında ise, dahil olmaya çalıştığı grubun güvenilir reçetesine sahip değildir başka bir ifade ile o grup tarafından paylaşılan güçlü tarihsel geleneği paylaşmıyordur. O da kendi sahip olduğu ve içerisinde girdiği grupta da geçerli olacağını düşündüğü bir referans sistemine sahiptir (Schuetz, 1944). Ancak katılımcıların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere bunların geçerli olmadığını kısa bir sürede deneyimlemektedirler.

Dede topraklarına dönmüş olan bir diğer katılımcı da kırsalda olma ve uyum sağlama ile ilgili deneyimlerini yirmi yıl öncesi ile karşılaştırarak ifade etmişti:

> Ben ilk buraya gelişim 20 sene evveldi. Öyle söyleyeyim. Ben 20 seneden beri burada onların içinde olduğum için artık yarı Muğlalı sayılırım. Ama ilk geldiğim zaman onlar konuşurlarken ben sessiz kaldım. Sonra bir şey oldu konuştum yanımdaki kadın "Sen Türkçe biliyor musun?'' dedi. Beni yabancı zannetmiş beni, nahif görünce. Ondan sonra işte traktör tepesinde görünce, tarlada görünce sen nasıl yapıyorsun, sen nasıl kızsın demeye başladılar ki ondan sonra işte inek sağdığımı onlara söyledim. Bildiğimi onlara gösterdim. Yani şey yapıyorlar, yapamazsın edemezsin gözüyle baktıkları insanlardan böyle şeyler olunca aslında onlar daha böyle samimi oluyorlar. Çünkü köylü halkı samimiyet sever ve dışarıya karşı birazcık daha kapalıdırlar. İçlerine almak hemen kolay olmaz. Ama dediğim gibi artık ben bu 20 sene evvelden bahsediyorum. Şimdi öyle değil. Şimdi daha farklı insanlar. Güvenmiyorlar, güvenemiyorlar. Çünkü çok fazla dışarıdan insan gelmeye başladı. İyisi geliyor, kötüsü geliyor. Yerli halkla artık eskisi gibi samimi de davranmıyor (K18, Kadın, 41).

"Biz buraya gelirken biraz da dış çevreye kapatalım kendimizi düşüncesi ile geldik." ifadesi ile aslında kent yaşamının bir parçası olarak görülebilecek "mesafe kültürünü de" beraberinde taşıyan katılımcı da deneyim ve tercihlerini şu sözleri ile aktarmıştı:

> Köydeki kişilerle merhaba merhabaydık. Ama çok gidelim, çaylar içelim, kahveler içelim. İçli dışlı olanın yolunda değildik. Bir de biz işte hep bir şeylerin mücadelesi içindeydik ya.

> Yani böyle çok arkadaş ortamını oluşturamıyoruz. İşte hani yorgun oluyoruz zaten. Arkadaşlarımız var ama onlar da tabii onlarda göç edenlerden. Köylü olarak bir tane tecrübe edinelim dedik işte bu arıcılık muhabbetinde. Onlar da bizim gibi gençti ama yani olmadı işte. Onlar sen arkadaş gözüyle bakıyorsun ama onlar maddiyat gözüyle bakıyor sana. Gene de arkadaş gözüyle bakmıyorlar. Belli bir süre sonra sana yolunacak kaz gözüyle bakıyorlar. O yüzden daha çok böyle uzak durmaya çalışıyoruz buranın halkıyla. Çünkü yaşadığımız şeyler bize onun öyle olması gerektiğini gösterdi. Şehirden göç eden arkadaşlarımız da onlarda böyle çok fazla değil (K20, Kadın, 35).

Benzer bir vurguyu K24'ün ifadelerinde de görebiliriz. K24 kurduğu ilişkilerdeki yakınlık derecesini ve endişeleri ifade etmişti:

> Mümkün olsa böyle her şeyimi kendim karşılayabilsem dışarıda çıkmam buradan. Kimseyle de konuşmam. Ticari ilişki dışında komşuluk ettiğim yani gidip merhaba dediğim bir iki kişi var selam verdiğim. Ama kimsenin şu ana kadar evine gitmiş de değilim. Misafir ettiğimiz var. Ama kimsenin evine gidip misafir olmadım. Olmak da istemiyorum. Uzak durmaya çalışıyorum. Çünkü ne kadar samimi olursanız bir süre sonra problemler çıkıyor. Çok fazla böyle yemekler, çaylar, sohbetler falan olunca işin tadı kaçıyor bir süre sonra. İstanbul'dan da kalabalıktan kaçmadık mı? Bir daha kalabalığa girmenin de bir mantığı yok. Mümkün olduğu kadar hem köy dışında bir yer bulmak istedim, buldum. Etrafımda çok kimse olmasın dedim, kimse yok. Görüşmek istediğim bir iki aile var. Onlarla da seviyeli bir dostluk yürütüyoruz. Onun dışında kimseye de muhatap olmak istemiyorum açıkçası (K24, Erkek, 47).

Katılımcıların sınır koyma ve daha kısıtlı bir sosyal çevre isteği ile ilgili fikirleri Simmel' in "Metropol ve Zihinsel Hayat" çalışmasında işaret ettiği vurgularla birlikte düşünülebilir. Taşrada yaşamın tüm yönleri ile ritmi daha yavaş, daha alışılmış, daha düzenli akmaktadır. Burada duygular ve duygusal ilişkilere dayalı olarak kurulan ilişkiler metropolde yerini düşünsel ilişki ve yaşam biçimine bırakır. Başka bir ifade ile birey tepkilerini kalbiyle değil kafasıyla verir ve kendi kişiliğini tehdit eden uyumsuzluklara karşı kendisini koruyacak bir mekânizma geliştirir. Bu mekânizmayı ihtiyat olarak adlandırılan Simmel metropol insanını soğuk ve kalpsiz gösteren şeyin de bu olduğunu ifade eder. Bu ihtiyatlı tavır aynı zamanda bireye önemli miktarda bir kişisel özgürlük alanı da bahşeder (Simmel, 2009, s. 318-322). Soğuk tavırları ile bireyler oldukça ihtiyatlı ve kayıtsızdır zaten bu durum özgürlüğün de temel stratejileri olarak kabul görür. Katılımcılar da kentte sahip oldukları "özgürlük alanlarını" kırsal alana dönüşle birlikte kaybetmek istemedikleri gibi yeni kurdukları ilişkilerde de mesafe kültürünü sürdürmeye çalışmaktadırlar. Başka bir ifade ile tıpkı

Schopenhauer'un kirpi ikilemi yoluyla açıkladığı üzere soğuktan donmamak itkisiyle birbirine yaklaşan bir grup kirpi birbirinin oklarına maruz kalırlar bu sebeple bu oklardan zarar görmeyecek ama aynı zamanda soğuktan da korunacakları bir mesafede durmaları gerekir. Bu ana kadar kirpiler tahammül edebilecekleri orta derece bir sıcaklığa kadar yakınlık ve uzaklık arasında gidip gelirler (Schopenhauer, 2015, s. 226). Bu ima aslında insanların olumlu toplumsal ilişkiler kurma konusunda evrensel bir ihtiyaca da gönderme yapar. Diğer taraftan kentli bagajlarını yanlarında taşıyan katılımcılar için ihtiyatlı olmak ve sınırları korumakta oldukça önemlidir ve kurulan olumlu ilişkiler kentli bagajlarını yanında bulunduran diğerleri ile daha mümkün görünür. Rivera Escribano ve Mormont (2006, s. 44) da Kuzey İspanya bölgesinde gerçekleştirdikleri araştırmalarında bu türden bir tespite yer verirler. Yerliler ve kırsala dönenler bireylerin paylaştıkları kültürel değerlerin sınırlı olması ve yerel halkın "kayıtsızlığı ve isteksizliğini" aşmak için kırsala dönen bireyler daha fazla birbirleriyle sosyalleşmektedir.

Bu kapsamda *"Biz İstanbul'dan gelenler birbirimizi bulduk."* ifadesi ile sosyal çevresini nasıl şekillendirdiğini özetleyen bir diğer katılımcı da yerli halkla kurduğu temas ve diyaloglarla ilgili şunları ifade etmişti:

> Biz köylü olmadığımız için, köylüyle temasımız çok az. O yüzden böyle bir arkadaş sıkıntısına girdik köy üzerinde ... üzerinde bir arkadaş sıkıntımız yok. Çünkü biz İstanbul'dan gelenler burada yine birbirimizi bulduk. Bir sürü gruplarımız var, bir sürü toplaşmalarımız var. Yani bir komüne halimiz var zaten. Sürekli buluşturuyoruz, göle yüzdürmeye götürüyoruz çocukları. Ev buluşmaları yapıyoruz. Ama köyde bir böyle tatlı ev buluşturabileceğimiz arkadaşımız yok. Onun da bu sene kreş ile çözdük. Köyün kreşi var, köyün kreşine gitmeye başladık. İlk geldiğimiz zamanlarda aslında komşu teyzeler geliyordu gidiyordu o zaman daha buralara uyum sağlayamamıştım yaptığım işlere daha yoğunlaşmamıştım daha çok evdeydim, kızım da çok küçüktü zaten ve o zaman daha fazla komşu ile görüşüyordum komşular geliyordu gidiyordu, köylüyü tanıyordum ama ben bu işlere biraz daha kanalize olunca o bağları biraz koptu açıkçası. köylü bir arkadaşım yok yani. Buranın yerlisi bir arkadaşım yok. Arkadaşlık deneyimlerim oldu ama çoğunlukla başarısız oldu. Yani genel olarak aynı dili tutturmakla ilgili sorun yaşadık (K25, Kadın, 37).

Kırsal alana taşındıktan sonraki sosyalleşme deneyimlerini, kentten gelenlerle kurdukları dayanışma ağlarını ve yerli halkla aralarındaki ilişkileri bir diğer katılımcı da şöyle aktarmıştı. Katılımcının kendileri ile ilgili ürettiği "göçmen kuşlar" metaforu da oldukça dikkat çekicidir.

> Bence bu da insanın kendisiyle ilgili. Yani köylüye yüksekten bakmıyorsan, ben şehirliyim, her şeyi bilirim edasıyla yaklaşmıyorsan sağlıklı bir diyalog oluşabiliyor ama tabi ilk geldiğimiz zamanlarda nasıl desem küçümsüyor, dalga geçiyorlardı. Ne anlar ya falan. Yani bunlar da gelmiş toprak tutacaklarmış falan. Sıcakta onlar kadar iyi çalışamıyorum. Ama bu benim yapmayacağım anlamına gelmiyor. Onlar da şeyi görüyorlar. Aaa evet ya yapmaya çalışıyor, çabalıyor dediklerinde belli bir yere kadar açılıyorsunuz birbirinize böyle olunca onlar senden bir şeyler alıyor, sen de onlardan bir şeyler alıyorsun. Şimdi köylü komşularımla da benim iletişimim çok şükür ki iyi ama bir yere kadar ilerliyoruz. Ortak amaca hizmet eden konular da var, olmayan konular da var. E şimdi biz de sosyal varlıklarız insan olarak. Bizimle aynı dili anlayan, aynı keyif, aynı şeylerden keyif falan insanlara da ihtiyacımız var tabii ki. Öyle olunca da evet yani göçmen kuşlar var. Bir de o göçmen kuşların bir birlik hali var gerçekten. Bu da bence iyi bir şey. Çünkü neden? Daha çok insanın buraya gelmesine de vesile oluyor bence. Güç birliği oluyor. Yaptığın şeylerde, attığın adımlarda, senden daha önce gelenlere gelenler sana ışık tutuyor, senden sonra geleceklere sen ışık tutuyorsun. Güzel bir yardımlaşma ağı da oluşuyor. Gruplarımız var Whatsapp gruplarımızda, Muğla'ya gidiyorum bir şey isteyen var mı? Yazıyoruz mesela ya da işte Fethiye'ye gidiyorum bir şey isteyen, bir şeye ihtiyacı olan var mı? Gidecek gelecek bir şey var mı? İstanbul'a gidiyorum gidecek gelecek bir şey var mı? İzmir'e gidiyorum gidecek gelecek bir şey var mı? Yani imece böylelikle birbirini destekleme böylelikle yer buluyor hayatta. Köylüyle entegre oluyorsun ama işte dediğim gibi mesela köylü için tiyatro bir şey ifade etmiyor. Köylü için işte yeni, şimdi atıyorum ki Oskar ödülleri bir şey ifade etmiyor. Grammy bir şey ifade etmiyor. Şimdi keyif aldığın şeyler, beslendiğin şeyler... (K26, Kadın, 49).

K26'nın bahsettiği türden bir dayanışma duygusunu ve yerli halkla *"belli bir yere kadar"* arkadaşlık kurabildikleri vurgusunu bir başka katılımcı da şu sözleri ile paylaşmıştı:

> Yerliler ile hiç birbirimize bulaşmadık. Biz de şehirden gelenlerle ya da daha önce gelmiş olanlarla hep böyle bir topluluk. O topluluklar birbiriyle görüşürüz işte. Bayram olur, biz mesela yerlilere gideriz. İşte şey yaparız falan ama herkese değil. Hani büyük saydıklarımıza. Anca öyle bayramlarda falan. Hani o zaman toleransı çok yüksek oluyor ya. Onun dışında zaten oturup konuşamıyorsunuz. Yani ne o benimle konuşabiliyor ne ben onunla konuşabiliyorum. Ben bir şey diyorum o yanlış anlıyor. O bir şey söylüyor ben yanlış anlıyorum. Kötü anlamda değil. Bir türlü tutturulamıyor. O yüzden askeri müşterek de nasılsınız, iyi misiniz, iyi bayramlar. İşte bugün şurada olmuş, hava böyle gibi (K28, Kadın, 57).

K14'ün bu konudaki deneyimi de benzer vurguları içeriyordu:

> Biz buranın insanına saygılı olalım, haklarına girmeyelim diye düşünürken karşı tarafın bizi daha olumsuz gördüklerini anladık. Ancak %10'u dur arkadaşlık kurabildiğimiz, iyi niyetli dediğimiz. Onun dışında dışarıdan gelen aileler ile bağ kurduk. Onlarla ister istemez daha rahat iletişim kuruyoruz çünkü vizyon aynı (K14, Kadın, 48).

Uyumun tek yönlü olmadığını her iki taraf için de bazı kabul ve dönüşümlerini gerektirdiğini ifade etmiştik. Bu bakış açısı ardından şu soruyu da getirebilir: Kim ne yönde ve nasıl dönüşmeli? K33'ün bu soruya yanıtı oldukça dikkat çekiciydi ve eğer bir karar alınmışsa bireyin kendi yaşam biçimini köye/kırsal alana uygun hale getirmesi gerektiğine dair vurguları içeriyordu:

> Köylü; bölgesini koruyucu, tutucu yapıdadır. Dışarıdan gelen adama ilk etapta kötü davranmaz, bir şey yapmaz ama canım benim ne iyi ettin de geldin de beklemesin kimse. Onların orada kendi bir düzenleri var yaşamları var. Sen onların dibinde bir yere yerleşiyorsan yan yana olacaksan sen bütün hayatını bir kere değiştireceksin onlar gibi yaşayacaksın. Yok ben akşam müziğimi açarım işte şehirdeki gibi giyinirim vesaire öyle yerim içerim bilmem ne dersen sorun yaşarsın yaşatmazlar köyde seni. Ben köyde yaşayayım ama şehirdeki hayat kültürümü, düzenimi, yaşam şeklimi de terk etmeyeyim diyorsan o zaman köyden biraz uzaklaşacaksın. Köydeki yerleşim yerinin dibine yerleşmeyeceksin. Özellikle şöyle çok da uzaklaşmadan köyün böyle 500 metre, 1 kilometre maksimum çeperinde yine yola belli bir mesafede ve mümkünse çevresini ağaçlarla, çalılarla, çitlerle neyse tam takır kapattığın, içeride istediğin gibi özel hayatını yaşayabildiğin, arkadaşların geldiği, yiyorsun, içiyorsun, ne yapıyorsan yapıyorsun ama köylüyle olan ilişkinde de onları rahatsız etmeden, onların yaşamına saygı duyduğunu göstererek bir arada olman lazım bence uyum sağlamanın anahtarı bu (K33, Erkek, 36).

K5'in fikirleri de kim ne yönde ve nasıl dönüşmeli? Sorusunun yanıtını verirken aynı zamanda yerli halkın aidiyet vurgusunu da kapsıyordu:

> Komşularla belli dönemler saçma çatışmalar içine girmeniz gerekebiliyor. Bunda biraz da sen dışarıdan gelmiş olduğun için biraz anlayış göstermen lazım. Yani biraz kendimizi geri çekmeyi bilmemiz lazım. Çünkü adam da diyor ki ben buranın yani bana ait burası. Bu topraklar benim diyor. Her ne kadar hepimiz aynı şeyin şeyi olsak da yani hani bambaşka bir şey de sonuçta adamın toprağına sen dışarıdan kalkıp gelmişsin. Oraya araziye bir para vermiş olabilirsin ama. Ne yaparsan yap onun kültürüne senin adapte olman gerekiyor biraz. Biz onu biraz atlıyoruz. En büyük sıkıntı bence gelenlerin yaşadığı değil, gelenlerin yaşattığı sıkıntı. Belki bizde de vardı bilmiyorum ama İstanbul gibi büyük şehirlerden gelenler ben İstanbul'dan geldim kompleks, egosuyla diyeyim daha doğrusu. Şu an mesela 7. sene sonunda ben bile bunu yaşıyorum dışarıdan gelenlerden. Yani bunu görebiliyorum en azından. Her gelen böyle İstanbullu olmanın ya da işte büyükşehirden gelmiş olmanın

> bir ayrıcalık getireceğini falan düşünüyor burada. Halbuki değil yani hani gelip burada yaşayacaksınız (K5, Kadın, 44).

Değişim ve dönüşümün yönünü küçümsemekten öğrenmeye doğru yönelten bir diğer katılımcının fikirleri de şu yöndedir:

> Biz permakültür üzerine eğitimler alarak başladık o yüzden böyle çok havalıydık. Sonra bundan sebep köylüye diyordum ki o öyle ekilmez, bu böyle yapılmaz falan. Ama köylünün yıllardır, yıllarca bir deneyim var. Ondan sonra onları küçümsediğimizin farkına vardık. Evet, köylünün de yaptığı hatalar var ama komple hata değil. Yani onlar ömürlerini vermişler bu iş için ve bundan para kazanıyorlar, geçimlerini sağlıyorlar ve bunu en iyi yapmak için uğraşıyorlar. Köylüden öğrendiğimiz çok şey var asla yadsıyamam. Ama bizim de okuyarak öğrendiğimiz onların bilmediği çok şey var. Yani ortasını bulmak gerekiyor. Mesela biz çok biliyoruz ya Fukuoka'ları[94] falan okumuşuz. Biz nar diktik, dedi ki köylü olmaz burada gerçekten olmuyor. Yerelde ne yetişiyorsa onu yetiştireceksin öncelikle onlara kulak vermek lazım. Çünkü yereli o biliyor. Yerelde iklim şartlarını, işte doğayı vesaireyi o biliyor, o tanıyor. Onu dinleyip[95] ama kendi deneyimlerinle birleştirip, gözlemlerine birleştirip ortasını bulmak gerekiyor (K37, Kadın, 49).

Uyum süreci ve bu süreçte yaşanan deneyimler araştırmanın özneleri tarafından bu farklı şekillerde deneyimlenirken yerli halkın "yeni gelenlere" dair fikirlerinin ve izlenimlerinin ne olduğu sürecin dinamiklerini karşılaştırmalı olarak görebilmede sağladığı imkânlar nedeniyle önemsenmiştir. Bu kapsamda gerçekleştirilmiş olan bir yapılandırılmamış görüşmenin içeriği şu şekildedir:

> Semt pazarları... Yerli halkı kolaylıkla bulabileceğiniz ve kendinizin de bir çeşit "yabancı" olma durumunun deneyimlediğiniz alanlar. Özellikle salgın sonrası belirginleşen, daha fazla gün yüzüne çıkan, gündem edilen kırsal alanlara dönüş fikri kırsal alanlarda zaten yaşamakta olanlar için ne anlam ifade etmektedir? Bu sorunun yanıtları için rotamı ilk olarak Muğla Ortaca bölgesinde her cuma günü kurulan büyük semt pazarı olarak belirledim. Bu pazar -Ege'li değilseniz çok sayıda yeni bitki ve sebzelerle temas edebileceğiniz- ürün çeşitliliği fazla olan orta büyüklükte bir pazar alanına kurulu. Burada ağırlıklı olarak yerliler (köylüler) kendi yetiştirdikleri ürünleri satıyorlar. Konuşmalarından yöre insanı olduğunu kolaylıkla fark edebiliyorsunuz. Tezgâhında karnabahardan lavantaya

[94]Bahsedilen yazar Masanobu Fukuoka'dır. Yazarın kendisi de gençlik döneminde taşradaki evini bırakıp şehre gitmiştir. Mikrobiyolog olarak başladığı kariyer yolculuğunda bitki hastalıkları uzmanı olmuş ve birkaç yıl zirai gümrük müfettişi olarak çalışmıştır bu dönemde yaşadığı bir "farkına varma deneyimi" ile işini terk etmiş ve köyüne geri dönmüştür. Köyünde düşüncelerinin doğruluğunu kendi tarlaları üzerinde uygulayarak sınmaya başlamıştır (Fukuoka, 2020, s. 21-22).

[95]..İlla zamanı geri çevirip tarım toplumuna dönmemiz gerekmez ama ninelerimiz ne yapıyordu bunu anlamalı ve bizim şimdi olduğumuzdan çok daha akıllı olduklarını kavramalıyız. Onlar internetin karmaşıklığını anlamıyor olabilirler ama bizde yazlık sebzeleri kışın açlıktan ölmemek için nasıl muhafaza edeceğini bile bilmeyen aptallarız (Lionette, 2014, s. 57).

kadar çok sayıda ürün bulunan 50'li yaşlarında ... ya doğru yaklaştım. Karnabaharların nerede yetiştiğini sordum. Bizim yaylada dedi. Peki ya lavantalar dedim? Lavanta burada her yerde var ama bizimkiler daha güzel dedi gülümseyerek. Ardından …'ya buraya büyükşehirlerden gelen çok kişi var değil mi? Dedim. Ooo hem de nasıl diye yanıtladı. Bana dönerek yoksa sende mi buraya göç ettin dedi? Gözlerindeki mutsuz ve endişeli bir bakışla. Yok dedim, yalnızca misafirim. Hmm... dedi sende tatile geldin. Bu soruya da yanıtım hayır oldu. Neden geldin peki demesine fırsat vermeden büyükşehirlerden Muğla'ya dönüşle ilgili düşüncelerini sordum. Memnun musunuz, neden geliyorlar sizce dedim? Bundan sonra söz sadece onda:

Buraya gelen yerli turistte yabancı turistte bir daha gitmek istemiyor. Bazıları yıllarca tatil için ya da kısa dönemli gelip gidiyorlar. Sonrasında bir bakmışsınız tamamen yerleşmişler. Burada da var ama siz bir de Dalaman'ı, Köyceğiz'i, Dalyan'ı görün. Hele ki oralarda yurt dışından göç etmiş çok kişi var. Şurada hemen Karaburun var oraya gidin bir sürü yeni ev yapıldı. Hiçbiri Muğlalı değildir. Hepsi dışarıdan gelmiştir. Ben çok şikâyetçiyim. Gelip burayı bozuyorlar. Artık Muğla eskisi gibi değil... Hele de bu Covid'den sonra daha çok gelen oldu. Her yer doldu. Buraya çok rağbet var diye hem ev fiyatları hem de arsa fiyatları da çok arttı. Biz kendi tarlamızı, toprağımızı alamaz olduk. *Peki ya buraya göç edip tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar dedim?* Öyleleri de geliyor, az da olsa. Ama onlarda dayanamayıp, tutunamayıp aldıkları yeri başkasına satıp gidiyorlar. O daha da kötü tam tanıdık, ahbap olduk, tanışığınız diyorsunuz, gidiyorlar. Dışarıdan gelenlerle anlaşmakta zor. Buraya kendileri geliyorlar, sonra bizi beğenmiyorlar (Alan Notları, 1 Eylül 2023, Muğla).

Benzer vurguları görüşme yaptığım bir esnafın ifadelerinde de görebilirsiniz. Kendisi Muğla doğup büyümüş ve memleketini çok seven birisiydi ve tıpkı araştırmanın aktörlerinin pek çoğu gibi bu konuda oldukça dertliydi. İfadeleri yaşanan dönüşümünün nasıl şekillendiği ve algılandığını görmemize olanak vermektedir:

Geçen akşam bir yakınımızın düğünü vardı. Burada düğünler çok güzel olur hele ki köylerde 3 gün sürer. Orada da konuşuldu bu konu. Artık biz yani Muğla'nın yerlileri azınlıkta kaldık. O kadar çok dışarıdan gelen oldu ki. Senin de aradığın gibi büyükşehirden sıkılan da var, tarım ve hayvancılıkla uğraşıcam diyende. En çok cebimde parası olup ve geliri olup burada daha sakin, daha küçük bir hayat sürmek isteyenler geliyor. Zaten pandemiden sonra öyle parası olmayan gelemez oldu. Ama ne olursa olsun çok gelen var. Muğla'nın belki %70'i dışarıdan gelenlerle dolmuştur. He sorarsan memnun muyuz? 3 kuruşluk evlerini, arsalarını 10 kuruşa 20 kuruşa satanlar çok memnundur. Ya da tarlalarındaki mahsulleri söküp atıp yerine Bungalov koyanlar memnundur. Emlakçılar da memnundur mesela onların işi zaten turizm döneminde iyiydi bir de bu göçler başlayınca

> köşeyi döndüler.[96] Ama Muğla eski Muğla mı diye sorarsanız. Hiç değil... Dışarıdan gelenlerle bizimkiler genelde anlaşamıyor. Geliyorlar bizleri eleştiriyorlar. Bi değişik oldu buralar. Hani Suriyeliler göçü kontrolden çıktı ya sürekli geldiler geldiler... Burası da öyle işte sürekli geliyorlar, iş kontrolden çıktı. Sanki biz yabancı olduk (Alan Notları, 5 Eylül 2023, Muğla).

Yerli halkın ifadeleri başlangıçta vurgulanan "yabancı olma" statüsü ile değerlendirildiğinde bu durumun artık verili bir kategori ya da toplumsal pozisyonunu ötesinde etkileşim yoluyla ortaya çıkan ve değişen, zaman ve mekânda değişkenlik gösteren bir tür ilişki biçimine dönüştüğünü ifade etmek mümkündür. Yerli halkın anlatısında da, araştırmanın özneleri açısından da bu durumun yıkıcı etkileri olduğunu da vurgulamak gerekir. Bu etkiler her iki tarafında sahip olduğu eski deneyimleri çerçevesinde değişime ayak uydurma çabalarında görülür. Girilen yeni ekosistemde kurulan ilişkiler ve etkileşimler bazı kayıpları da sebep olmuştur. Tıpkı Rose (2018, s. 23)'ün belirttiği üzere kentlerden çıkıp gelen insanlar eskiden zanaatkârlara, çiftçilere ve esnafa ait olan evlerin fiyatlarını da arttırmış oldular ve kentsel yaşam tarzının titreşimlerini de beraberinde getirdiler.

Sonuç: İçeridekiler ve Dışarıdakiler

Yabancı, olsa olsa tahmin edilebilecek ama asla kesin olarak öğrenilemeyecek niyetlerle hareket eden bir faildir. Ne yapmak gerektiğine ve nasıl davranılacağına karar vermeye çalışıldığında her denklemin bilinmeyen değişkenidir. Bu nedenledir ki açıkça kendilerinden nefret edilmese bile varlıkları rahatsız edicidir (Bauman, 2012, s. 150). İster çalışmanın başında verili bir kategori olarak sunulan ve ardından zaman ve mekân içerisindeki etkileşimler yoluyla üretilen yabancı olma hali günümüz toplumlarında kaçınılmazdır. Bauman bu kaçınılmazlığı bir tür yazgı olarak yorumlar ve birlikte yaşamayı kabul edilebilir ya da yaşamı da yaşanabilir kılan "modus vivendi -yaşam tarzları, geçici anlaşma-" bulmayı önerir ve ekler ancak bunu yerine getirme tarzları

[96]Benzer bir tespite Görer Tamer vd.nin (2010, s. 123) çalışmasında da dikkat çekilmiştir. Dalyan, Alanya ve Ölüdeniz' deki saha araştırmasında bir emlakçının yaşanılan emlak vurgununu tarif etmek için kullandığı "pamuk ektik villa çıktı" ifadesi tarımsal üretim yerlerinin yabancılar için tatil konutlarına dönüşmesinde yaşanan sürecin dramatik göstergelerinden biri olduğu vurgulanır. Halfacree (1997, s. 72) bu dönüşümü -hem kırsal alanların tarım dışı amaçlar için artan kullanımı hem de kırsalın bir ikamet alanı olarak kullanılmasıyla- tüketim çıkarlarının üretim çıkarlarına üstünlüğü şekilde yorumlar. K3'te bu konudaki algı ve eğilimleri şu sözleri ile aktarmıştı: "...Yani bir toprak ki senin vatanın. Toprak en kıymetli şeyin olması gerekiyor ama artık günümüzde o kadar basit bir şey ki yani çok çabuk elden ele değişebiliyor. Benim orada kırsalda bizim oturduğumuz yerde bile oradaki arsalar bir o alıyor bir o alıyor. O ona satıyor bir o alıyor. O ona satıyor, o ona satıyor. Oyuncak gibi olmuş, herhangi bir nesne gibi aslında. Satayım bir tane araba alırım diyor. Bir sene sonra geliyor ötekini müteahhide veriyor. Bir de sattıklarında öyle seviniyorlar ki! Ne oldu, neden bu kadar sevindin?"(K3, Erkek, 51).

tamamen bir tercih işidir (s.150). Hem katılımcıların hem de yerli halkın düşünceleri uyumun ve aynı mekânı paylaşıyor olmanın dinamiklerini gözler önüne serer. Aynı zamanda birlikte yaşamaya dair yeni alternatif yaşam tarzlarının da ipuçlarını verir. Kişi eski sosyal çevresi ile ilişkilerini yoğun bir şekilde sürdürerek ya da bulunduğu bölgede "kendi gibi olanları" bularak yerli ile daha mesafeli bir ilişki kurmayı tercih de edebilir. Öte yandan "öğretecek ve öğrenecek çok şey var" düşüncesi ile yaşam biçimini ve ilişkilerini bu şekilde de kurabilir. Özellikle yerli halkın görüşlerinde bulunan dışarıdan gelenlerin ne yapmak istediklerinin önemi de ortaya çıkar. Cebinde çok parası olup sakin bir hayat sürme maksadı ile gelenler kırsal alanı ve yaşam biçimini daha fazla etkiledikleri düşüncesiyle en rahatsız edici olanlardır. Bu durumu sahada olduğum günlerden birinde yol kenarında girdiğim bir bakkaldaki beyefendi şöyle ifade etmişti. Kendisine niçin burada olduğumu, kimlere ulaşmak istediğimi ve bulunduğumuz yerde bu kişiler olup olmadığını sorduğumda şu yanıtı vermişti: *"Senin istediğin gibileri yok burada. Bak buraya gelenler dışarıda oturuyor."* Kafamı kapıdan hafifçe dışarıya uzattığımda karşımda oldukça kalabalık ve gürültülü bir kahvehane gördüm.

> Bak bak işte dedi oralardalar. Bütün gün gelip oturuyorlar, oyun oynuyorlar mevzu o da değil bizim buranın insanlarını da bozdular. Kimse iş yapmak istemiyor millet bütün gün kahvehanede zaten buralarda genç pek yok olanda bir işe yaramıyor. Ama bak ben sana şunuda söyleyeyim. Benim kızım var burada değil ... köyünde. O da böyle üretim yapıcam, hayvancılık yapıcam diye çok heves etti. Köydeki yerlerine konteyner gibi ufak bir yapı koydular. Birileri şikayet etti herhalde, gelip belediye yıktı uygunsuz, izinsiz diye. Sen böyle yaparsan bu kahvehaneler daha çok dolar (Alan Notları, 15 Eylül 2023, Muğla).

Diğer yandan gelenler üretmeye niyetli ise "daha kolay aşinalaştırılır." Muğla'nın ... köyünde katılımcıyı beklediğim bir gün köy meydanında bulunan ağaçların altında ürünleri kasalara koymuş hem köylüye hem de yoldan gelen geçenlere satış yapan 70'li yaşlara yakın bir beyefendi ile -tahmin edebileceğiniz üzere sahada kendisine beyefendi değil amca diye hitap ettim.- konuşma fırsatı buldum. Bende onlar için "yabancıydım." Ve ardı ardına sorular gelmeye başlamıştı. Ne yaptığımı, neden burada olduğumu dinleyince önce *"bunun için buralara kadar neden geldin?"* sorusunu gülümseyerek geçiştirdim. Ardından kime geldiğimi de sordu. Görüşme yapmak istediğim kişinin ismini duyunca *"o artık bizden dedi."* neden bile demeye fırsat vermeden anlatmaya başladı:

> Onlar da geldiler yandakiler -köyde şehirden gelmiş kişiler tarafından kurulmuş bir sanat atölyesi bulunuyor.- mesela onlarda geleli çok oldu ama kimdir necidir bilmem. Yüzümüze bakmazlar (Alan Notları, 11 Eylül 2023, Muğla).

Yerli halkın bu düşüncelerini K27 şu sözleri ile adeta tamamlamıştı:

> Ben köyde arsa aldım, ev yapacağım, duvarları dikeceğim kimseyle iletişim olmasın diyenler için doğru yer burası değil. Git Bodrum'da yaşa öyle yaşayacaksan. Bodrum'dakilerin hepsi öyle çünkü. İster arkadaşlık kurarsın ister kurmazsın ama burada yaşayacaksan biraz sen onlara uyacaksın (K27, Kadın, 51).

Yabancı olma/yabancı kalma, dahil olma/sınır koyma, aşina olma/aşinalaştırılma gibi tavırlar ile deneyimlenen uyum sürecinin yalnızca toplumsal alanla sınırlı olmadığını da vurgulamak gerekir. Bunlar eş zamanlı olarak dünyayı yorumlayışımızın genel kategorileridir. Günlük yaşam içerisinde birey içerisinde bulunduğu "olağan düzenin" dışında herhangi bir şey ya da kişi ile karşılaştığında sorgulama sürecine de başlar. Yeni gerçeklik(ler) tanımlanır, anlamları inşa edilir sonrasında gerçekliğe dair var olan şemalarımız yeni anlamlarla uyumlu ve tutarlı bir hale getirilir. Başarılı olan bu girişim başlangıçta sorgulanan şey ya da kişiyi bilindikleştirir (Schuetz, 1944). Toplumsal uyum süreci olarak isimlendirilen bu durum yabancı olarak isimlendirilen kişi ve durumun da kişiyi yabancı olarak gören grubun da bireysel ve eşsiz deneyimleriyle görünür hale gelir.

Aşinalaştırma ya da uyum süreci özellikle "çakışan ve çatışan sermayeler" seçici kodlaması ile düşünüldüğünde Bourdieu'yu da anımsamakta yarar vardır. Kültürel ve ekonomik sermayelerinin farklılaşması yerliler ve katılımcılar arasında uyum problemlerinin en önemli sebebi gibi görünür. Ayrıca Bourdieu'nun (1986, s. 247-250) "karşılıklı tanışıklık ve tanıma ilişkilerinden oluşan uzun ömürlü networke sahip olmalarıyla diğer bir ifade ile bir gruba üyelikle bağlantılı potansiyel kaynaklar kümesi olarak tanımladığı sosyal sermayeleri" açısından da birbirinden farklılaşırlar. Yerliler ile sosyal sermayeleri arasındaki farklılaşma katılımcıları kendileri gibi olan diğer kırsal alana dönmüş bireylerle ilişki kurma yönünde bir eğilim oluştururken aynı zaman yerliler ile aralarına çekilen çizgilere bir yenisini ekler. Ancak Bourdieu aynı çalışmasında sermaye bazlı ağların varlığının verili olmadığına aksine inşa edilmesi gerektiğine dikkat çeker ve bu ilişkiler ağını; bireysel ya da kolektif, bilinçli ya da bilinçsiz, kısa veya uzun vadede toplumsal ilişkileri kurmak ya da yeniden üretmek için eş zamanlı olarak zorunlu ve seçmeli, öznel olarak hissedilen (saygı, minnet, dostluk

vb.) duygular ile uzun ömürlü karşılıklı sorumlulukları içeren ilişkilere dönüştürmeyi amaçlayan yatırım stratejilerinin ürünü olarak görür. Böylece sosyal sermayenin sahipleri "onu iyi tanırım" odağında buluşur ve onlar bütün tanıdıklarıyla "tanış olma"ya gerek duymazlar. O halde kırsala dönüşün yalnızca bir "yer değiştirme" hareketliliği olmadığını aynı zamanda "zihinsel bir dönüşüm, kabulü, sermayelerinin yeniden üretimini" gerektirdiğini vurgulamak önemlidir. Özellikle uyum eşikleri şeklinde yapılan kodlama bu vurguya gönderme yapmaktadır. Jacob (1997, s. 39) uyumu kolaylaştıran bu türden bir kabulün gerekçesini bu hareketliliğe dahil olan bireylerin sahip oldukları perspektif avantajları ile açıklar. Bu avantaj uzun yıllar şehir hayatında yaşadıktan sonra, kırsal yaşamın erdemlerini, gereklerini ya da eksikliklerine aşırı tepki göstermeden onları takdir etmelerini sağlar. Bourdieu'cu anlamda öznel olarak hissedilen bu duygular önceki yaşam deneyimleri ile kıyaslandığında yeni bir ilişkiler ağının oluşumuna imkân verir.

Kırın yabancısı olarak katılımcılar Elias'ın yerleşikler ve dışarlıklılar teorisinde ileri sürdüğü üzere adeta kırsal alanlara akın etmeleriyle mevcut kültüre, dokuya, anlayışa dair bir kafa tutuş sergilerler. Aynı zamanda yeni gelenlere alan açma zorunluluğu ve dışarlıklıların kendilerine yer bulma kaygısı ve çabasından doğan uyumsuz alanları ve çatışmalar her iki tarafı da farklılıkları abartmaya yöneltir. Koşullar farklı olsa görmezden gelinebilecek şeyler, detaylar daha fazla dikkat çeker ve birlikte yaşamanın önündeki engeller olarak addedilir. Yerleşikler orada bulunmalarının uzun yıllara dayanması nedeniyle, o yer hakkında kazanmış oldukları haklara da sığınırlar (Bauman, 2010, s. 60). Tıpkı araştırma öznelerinin vurgularında yer alan *"bu topraklar bizim"* düşüncesinde olduğu gibi. Benzer şekilde K1 yaşadığı köyde doğup büyümüş olmasına rağmen "yabancı" olma deneyimi ile ilgili anlatısını inşa ederken "Yaban" romanına referansla yerlilerin bakış açısını detaylı olarak anlamaya olanak sağlamıştı:

> Bizimkilerin küçüklüğü başka bir köydenmiş. Sonra buraya gelmişler. Ama mesela bize, ben orada doğma büyümeyeyim böyle olmasına rağmen hâlâ şey derler, bunlar başka köyden geldi, buralı değiller yani bizi bile ayrıştırmaya çalışanlar vardır onu da hissedersiniz yani gittiğinizde. Aaa derler, bunlar zaten buralı değil. Halbuki yan köyden gelmişiz. Ben orada da doğma büyümeyim ama bunu ben bile hissediyorum. Bir de siz düşünün ki sonradan tamamen şehirden gelmiş bir insan hakkında neler düşünebileceklerini. Bir de köylü için şöyledir. Dışarıdan biri gelecek tarla alırsa birisinin suyunu kullanmak zorunda. Adam da diyecek ki aa bak benim su hakkımı da çaldı. Yani hayvancılık yapacak. Başkaları sürüler de var. O gittiğinde belli bir alanda da onun olması

> lazım. Diyecek ki bak ben burada otlatıyordum. Bak benim yerimi gasp etti böyle düşünceler oluşacak (K1, Erkek, 27).

Bununla birlikte doğal olarak dışarıdan gelenin mevcut grup normları, kurallarına uymadığı kabul edilir. Dışarlıklılar ise bu durumu bireysel ya da kolektif olarak anomik olarak deneyimlerler (Elias ve Scotson, 1995, s. xxiv). Başka bir ifade ile uyum eşiklerinin farkına varmak iki taraf içinde oldukça güçtür. İki ayrı uç olarak görülebilecek *"20 yıl geçse de siz yine turistsiniz."* vurgusu da *"Onlarda bizim gibi çok çabaladılar, o artık bizden."* kabulü de sahanın dinamiklerini içerisinde konumlanır ve aynı zamanda *Oradan olmanın, kalmanın bedeli yok mudur?* şeklinde ifade edilen araştırma sorusuna verilen bir yanıt olarak değerlendirilebilir.

Bu noktada bireylerin duygulanımları ile ilgili şu vurguları yapmak da önemlidir. Sözü edilen aşinalık hissi güven duygusunu güven de aşinalık hissini besler. Bu duygu sayesinde birey artık nerede nasıl davranacağı ya da davranmayacağı, neye ne kadar değer verip vermeyeceği gibi belirsizlerden de kurtulur. Kişiler bu belirsizlikten kurtuldukça sosyal kaygıları da azalır (Bauman, 2000, s. 262-263). Katılımcıların deneyimleri kaygı ve belirsizliklerin belli ölçülerde azaldığı ancak yok olmadığı, yok edilmek istenmeyerek, sınırlarını koruma çabası içerisinde olunduğu da göstermiştir. Mailfert (2007, s. 27) de çalışmasında benzer vurgulara dikkat çeker. Kültürdeki farklılıkların güçlü bir şekilde hissedilmesinin "dostça ama tarafsız bir mesafeyi koruma" tavrını da beraberinde getirdiğini yazar. Hatta katılımcılardan biri bu durumu şöyle ifade etmiştir: *"Burada üç çiftlik var, ancak tercihlerimiz nedeniyle, yaşam tarzımız nedeniyle komşularımızdan farklı hissediyoruz. Aslında onlarla hemen temas kurmak istedik ama sınırlar olduğunu çok çabuk gördük.* Başka yerlerden gelmek, "buralı" değil de "oralı" olmak ve dolayısıyla eş zamanlı olarak aynı anda hem "içeride" hem de "dışarıda" olmak, tarihlerin ve hafızaların kesiştiği yerlerde yaşamaktır (Chambers, 1995, s. 16).

Çalışmanın bundan sonraki temasında ise katılımcıların kendi içsel dünyalarındaki değişimleri sorgularken aynı zamanda kimliklerini tanımlama şekilleri ile ilgili anlatıları da aktaracağım. Ayrıca sahip oldukları toplumsal statülerin kırsal alanlara dönüş düşüncesini sosyal çevreleri ile paylaştıklarında aldıkları geri bildirimleri nasıl şekillendirdiğini de bu kapsamda değerlendiriyorum. Katılımcıların toplumsal statüleri ve kendilerini tanımlama biçimleri arasındaki "beklenen bağlantıların" değişmesi aynı

zamanda kırda bir yaşam sürmenin, üretmenin, ekip-biçmenin toplumsal anlamları üzerine bir değerlendirme yapılmasına da imkân vermiştir.

4.4. Kimlikler Üzerine

Giriş

Bireysel kimliği yalnızca bireye özgü bir özellik, hatta özellikler bütünü olarak tanımlamayan Giddens tanımı "kişinin kendi biyografisinden hareket ederek refleksif olarak kavradığı benlik" olarak genişletir. Bir kişi olmak sadece refleksif bir aktör olmak da değildir. Birey aynı zamanda hem kendine hem de diğerlerine uyguladığı bir "kişi" fikrine sahiptir (Giddens, 2010, s. 75). Ne yapmalıyım? Nasıl davranmalıyım? Nasıl biri olmayalım? Bu sorular, herkesin farklı seviyelerde, yanıtlarını sözlü olarak ya da gündelik toplumsal davranışlarımızla yanıt vermemiz gereken/verdiğimiz sorulardır. Birey bu sorulara yanıt verirken kimliğine ilişkin sorgulamalarını da sürdürür. Çalışmanın gündelik hayat teması içerisinde yapılan değerlendirmeleri de anımsayarak bireyin içerisine dahil olduğu sosyal ortamlar ve bu ortamların oluşturduğu rutinler kim olmaları gerektiği konusunda belirleyici etkiye sahiptir. Başka bir ifadeyle kimliğin inşası ve yeniden inşasıyla doğrudan bağlantılıdır. Gündelik yaşamlarını yeni deneyimleri ile yeniden kuran araştırma öznelerinin bireysel kimliklerine dair yaşadıkları ve farkında oldukları dönüşümler bu tema kapsamında ele alınmıştır. Araştırmanın katılımcılar kentsel yaşam pratikleri içerisinde "müdür, yönetici, öğretmen, mühendis, bankacı, ev hanımı, asker..." gibi meslek gruplarının içerisinde yer almaktaydılar. Mesleklerine dair anlatılarına hem kıra dönüş kararlarının ardındaki motivasyon alanları içerisinde hem de çalışmaya yükledikleri anlamlar üzerine değerlendirme yapılan bölümlerde yer verilmişti. Bu inşanın ardından yaşam biçimlerinin değişmesi ile yaşadıkları içsel dönüşümlerin, kendilerine ilişkin farkındalıkların neler olduğuna odaklanıyorum. Bu farkındalıkların onlar açısından devam etme, üretme, öğrenme adına güçlü bir motivasyon oluşturduğu ve kırsal alanlara dönüş hareketinin sürdürülebilirliğine önemli bir katkı sağladığını da belirtmem gerekir. Hiç tanışmadıkları halleri ile buluşan, kendilerine başka yerden bakan ve keşfeden araştırma özneleri için tüm bunları yakın çevreleri ile paylaşmak ise zorlu ancak bu anlatıyı oluştururken oldukça gülümseten, güldüren bazen de sitem dolu deneyimleri içermektedir. Bu kararı ve ardındaki farkındalıkları paylaşmak zordur çünkü ebeveynleri, akrabaları ya da yakın çevreleri için onlar "iyi ya da kötü bir işe sahip olup

kendi kendilerine yeten, kurulu bir düzen sahibi, bir rutinin parçası, yaş dönemlerine ilişkin görevleri yerine getirmiş (evlenmek, çocuk sahibi olmak gibi)" kişilerdir. Başka bir ifade ile kendilerinden beklenenleri yapmış, toplum içerisinde beklenilen rolleri yerine getiren oldukça "normal" insanlardır.

Giddens (2012, s. 225) rol beklentilerinin, insanın bireysel kimliğinin son derece önemli bir parçası olduğuna dikkat çeker ve bireylerin eylemde bulunma yeteneğini vurgulayarak ekler "toplumsal davranış roller, normlar ve paylaşılan beklentiler gibi güçler tarafından yönlendirilse de bireyler gerçekliği farklı farklı algılamaktadırlar (s.168)." Bir diğer ifade ile her birimizin köken, kalıtım, eğitim ve toplum tarafından gerek olumlu gerekse olumsuz anlamda şekillendirilmişliğimiz ne denli güçlü olursa olsun bireyler bu izleri yavaş yavaş tanımaya başlarlar ve otomat gibi hareket etmekten kurtulabilirler. Bu tanıma ve farkındalık süreci çıkmaz sokaklarımızdan kurtulmamız için ilk adımlardır ve bu adımlar da kişisel kaderler gibi birbirinden oldukça farklı ve çok sayıdadır (Miller, 2021, s. 11).

Katılımcıların fark ettikleri "kendilikleri" kimlikleri tanımlama biçimlerini de değiştirmiş midir? Onlar için bu yeni deneyimin parçası olmak beraberinde "çiftçi, köylü, üretici, yeni köylü" gibi sosyal kimliklerin oluşumuna katkı sağlamış mıdır? Sorularını da bu başlık içerisinde yanıtlıyorum. Bu temanın bana hatırlattığı duygu ve düşünceler ise Marx'ın (2003, s. 19) İlahi Komedya'ya atıfla kullandığı "Sen yolunda yürü ve bırak ne derlerse desinler!" ifadesinde vücut bulmuştur.

Tablo 4.4

Kod Listesi 4

Açık Kodlar	Seçici Kodlar	Kuramsal Kodlama
Kendini dinlemek	Sorgulamalar ve Farkındalıklar	Kimlikler ve Kendilikler
Aa bu benim, evet evet işte bu benim		
Kendime yolculuk		
Minimalleşmek		
Olgunlaşmak		
Kabul etmek, teslimiyet		
Su akar yolunu bulur		
Gelecek olan geliyor, olacak olan oluyor		
Yeni öğrenme deneyimleri		
Duyguların yeniden keşfi		
Öze dönüş		
Yavaşlamak, sakinleşmek		
Ben sandığımdan daha güçlü bir insanmışım!		
İçimden kim çıkacak bilmiyorum ama keşfedilecek çok şey var		

Tablo 4.4 (Devam) *Kod Listesi 4*

Hayatı el yordamıyla bulmak, keşfetmek		
Yaşam alanımı kendinle kaplamak		
Şükredecek çok şey var		
Küçük mutluluklar		
Sabrı öğrenmek		
Önemi yitirilenler: Eşyalar, kıyafetler, maddeler		
Zamanın anlamı		
Hayatın anlamı ne?		
Hep bir arayış içerisindeydim. Meğer kendimi arıyormuşum.		
Köklenmek		
Göğsümün açıldığı yer		
Delirdiniz siz!	Rol Beklentileri ve Tepkiler	
Gidip de çiftçi mi olacaksın		
Hayal kuruyorsunuz deyip geçiştirdiler		
Köyde yapamazsınız		
Boyacı olacağını bilsem seni okutmazdım		
Gül gibi işinizi bırakıp nereye gidiyorsunuz		
Sefil bir hayat mı yaşamak istiyorsunuz		
Attan inip eşeğe mi bineceksiniz		
Ne zaman geri döneceksiniz		
Zeytinyağı mı satacaksın çok daha büyük işler yapabilirsin		
Çok romantiksiniz		
Köylü fantezisi mi yapacaksınız		
Saçmalamayın, toprakla mı uğraşacaksınız		
Üf, bahçe mi? Hiç bize göre değil		
Ya oğlum sen neler diyorsun		
Gidecek kaz çobanı olacak orada		
Ah ah mühendis oğlum bok temizliyor		
Alay konusuyduk, dalga geçiyorlardı bizimle		
Acıyorum sana kızım, heba ediyorsun kendini		
Manyak mısın sen, iflas edersin		
Biz seni bunun için mi okuttuk!		
Helal olsun		
Sizin bildiğiniz yollarla değil, içimdeki ışıkla denemek istiyorum		
Seni çok kıskanıyoruz		
Sen yaparsın biliyoruz		
Senin yerinde olsam bir dakika durmazdım		
Pandemi sonrasında değişen tepkiler		
Sen hepimizden akıllıymışsın		

4.4.1 Rol Beklentileri, Tepkiler ve Kendilikler

Foucault (2020, s. 108) kendilikle ilgili olarak "başlangıçta verili olan, belli bir şemaya ya da belli bir modele uygun olarak geliştirilmesi gereken bir gerçeklik değildir, yapılanmış bir şey değildir. Kendiyle bir ilişkidir." diye yazar ve ekler kendilikler "kendi tarihimiz ve hikâyemiz aracılığıyla (s. 92)" oluşturulur. Bu tarih ve hikâye ise bir "zamanda ve mekânda" yazılır, yaşanır ve sorgulanıp dönüştürülür. Bookchin (1996, s. 249) ise kavramı "şimdiki düzenin yerleştirdiği öznel prangaları parçalayan özbilincin

ve kendini yabancılaşmadan kurtarmanın bir parçası" olarak yorumlar. Bu nedenle öncelikle katılımcıların farkındalıklarına odaklanılmıştır. Yaşadığı içsel dönüşümleri *"burada kendinizi dinleme şansınız çok daha yüksek"* ifadesiyle anlatmaya başlayan katılımcının ifadeleri şu şekildeydi:

> Burada olmak aslında içsel savaşı rahatlatıyor. Çünkü kendinizi dinleme, duyma şansınız çok fazla yüksek. Burada ne istiyorum, gerçekten aradığım şey ne, ne yapıyorum? Sorularını kendinize daha fazla soruyorsunuz. Bu mekanizma sürekli çalıştığı için, farkında olduğunuz için huzuru bulmanızda kolaylaşıyor. Benliği bulabilmek çok önemli burada. Şehir yaşamında insanlar yapmak zorunda hissettiği, kabul ettiği ve aslında istemediği şeyleri yapıyorlar. Gerçek anlamda yaptığınız hiçbir şey yok, piyon gibi dolaşıyorsunuz. Yani insana ne istediğini bile unutturuyorlar şehirlerde. Benliğini unutturma kabiliyetleri var ya. Bu sistemin insana benliğini, kişiliğini unutturma kabiliyeti var. Kim olduğunu unutuyorsun ya şehirde. Öyle artık robot gibi. Makineye bağlı insan. Bu haldeyken insanın kendine, kendi doğasına dönmesi gerçekten zor. Kırsal, burası bunun tam tersi aaa bu benim, tamam tamam işte bu benim, benim düşüncem dediğiniz yer (K3, Erkek, 51).

Bir diğer katılımcı da yeni deneyimlerinin kendisine öğrettiklerini "teslimiyet ve olgunlaşmak" vurguları ile açıklamıştı:

> Böyle kendi daha mütevazı, daha küçük, daha maneviyatı önem veren bir insan oldum. Eskiden böyle almayı, alışveriş yapmayı çok seviyordum. Ama şimdi diyorum ki gerek yok, anlamsız şeylermiş. Ne bileyim şu an benim üstüme yağmur yağsa, ben buradan hiç kıpırdamam. O yağmuru hissederim, severim, beklerim, bereketine inanırım. Eskiden mesela, ama yağmur yağdı, ıslandım, Allah kahretsin böyle bir isyan moduna girerdim. Niye ya? Yağsın yağmur, nimet. Yağsın şu an benim o yağmur ıslatsın, toprağımı sulasın, ağacımı beslesin, onu bekliyorum. Daha bu konuda maneviyatım arttı mesela benim. Belki de o kendi iç dünyanızı daha çok dönmüş olmanızdan kaynaklı bir şey. Daha kendi kendime. Daha böyle mutluluk, huzur. Ben şimdi burada bir kahve içiyorum. Hayvanlarımla bir Türk kahvesi içiyorum. Bir kahve içeceğim diye bilmem ne manzarasına gitmeme gerek yok. Ben burada mutluyum. Merhametim, sevgim her geçen gün daha fazla artıyor, tahammülüm daha fazla artıyor, olgunlaşıyorsunuz. Mesela bahçe yapıyorsun, emek veriyorsun, veriyorsun. Bir dolu geliyor, çırpıp geçiyor. Ne yapabilirsin? Hiçbir şey. Hiçbir şey yapamazsın. Gelecek olan geliyor, olacak olan oluyor. Burada olmak zaten insanı eşyanın ya da malın mutlu etmediğini öğretiyor size, mutluluk ise teslimiyetle ilgili (K10, Kadın, 36).

"Ben buraya gelene kadar kendimi hiç sorgulamamışım." ifadesi ile aslında kendi üzerine hiç düşünme fırsatı olmadığını ifade eden diğer bir katılımcı da sözlerine şöyle devam etmişti:

> En çok şunu düşünüyorum, yani hayatı çok hızlı yaşamışız. Keşke daha relaks yaşamasaymışım. Her şey illaki zamanında olacak diye çırpınıp durmasaymışım. Olur, elbet, her şey yoluna girer, modunda olsaymışım. Mesela şey, çok titizdim. İstanbul'dayken düzenliydim. Burada o kadar titiz düzenli olmanın köy hayatında gerek olmadığını anladım. Yani şeye çok önem vermişiz. Ne derler? Materyale çok önem vermişiz. Eşyamıza, giyimimize, şuna buna. Çok takmışız kafaya bunları, aslında hiç takılmayacak şeylermiş. Çünkü hayat gerçekten akıp gidiyor (K11, Kadın, 39).

Kırsala dönüşle yaşadığı farkındalığı K37 şu sözlerle paylaşmıştı:

> Ben çok büyük farkındalık yaşadım. Ben ciddi anlamda tüketiciydim, her anlamda. Kıyafetten, yemeğine de hep satın alıyordum yani. Çünkü zamanımı satıyordum. Karşılığında para alıp diğer şeylere satın alıyordum. Ama benim satmak istemediğim şeymiş zaman. Ve çok değerliymiş. Şu anda farkındayım. Şu anda yapmak istediğim, öğrenmek istediğim her şeyi öğrenebiliyorum. Zaten internet diye bir şey var, YouTube vs. Ne öğrenmek istiyorsanız dibine kadar bilgi var. Bunu sağlayan burası çünkü burada kendine dönebiliyorsun, kendin olabiliyorsun. Ben ne istiyorum diye kendine sorabiliyorsun. Ne istiyorum sorusuna cevap bulabiliyorsun. Gerçekten bu çok değerli bir şey, çok özel. Vakit kadar değerli güzel bir şey. Genç hissediyorsun kendini. Orada ölüyorsun. Ben hatırlıyorum hiçbir şey yapmaya ne halim var. Kızımla konuşamıyordum. Kızımla sohbet edecek vaktim yoktu. Çok acı bir şey aslında. Buraya geliyor kızım acayip güzel sohbet ediyoruz. Bir şeyler ekiyoruz, biber közlüyoruz. O da çok keyif alıyor. Ona da bulaştırdım (K37, Kadın, 49).

Freud (2011, s. 25) insanların genellikle hatalı kıstaslar kullanarak iktidar, başarı, zenginlik için çaba gösterip bunlara sahip olanlara hayranlık duyarken yaşamın gerçek değerlerini küçük gördükleri izlenimine kapıldıklarını ifade eder. Bu hatalı kıstaslar aynı zamanda insan dünyasının ve onun ruhsal yaşamının renklerini, renkliliğini unutma tehlikesi de yaratır. Simmel'in (2009, s. 327-328) de belirttiği üzere kent mekânları, kurumları ve teknolojinin yarattığı konfor alanları her türlü kişisel unsuru saf dışı bırakır ve bireyin kimliği bu etkiler içerisinde kendini muhafaza edemez hale gelir. Dört bir yandan bireye yönelen uyaranlar, uğraşlar, zamanın nasıl kullanılacağıyla ilgili kılavuzlar sayesinde kişinin yaşamı önemli ölçüde kolaylaşmıştır. "Tüm bunları kişiyi adeta bir akıntıya kapılmışçasına taşır, onun yüzmesine bile gerek yoktur." Sahici bireysel renkleri ve benzersizliklerin tam karşı kutbunda yer alan bu içerik ve değerler yaşamlarımızı gün geçtikçe daha fazla doldurmuştur. Katılımcıların kent yaşamındaki deneyimlerinin beraberinde getirdiği bu türden öncelik ve beklentiler yerini kırsal alana dönüşle birlikte "ben kimim, kim olmak istiyorum" sorularına ve "evet bu benim, benim

için önemli olan bu" düşüncelerine bırakmıştır. Tıpkı Taylor'ın (2012, s. 52) altını çizdiği üzere "ben kimim?" sorusunun cevapladığı şey bizim için neyin en önemli olduğunun bir ifadesidir. "Kim olduğumu bilmek bir nevi nerede durduğumun bilgisidir. Diğer bir ifadeyle, kimliğim benim içinde bir duruş belirlemeye muktedir olduğum ufuktur."

Kendine dönüşü, öze dönüşünün hikâyesini kentteki iş yaşam deneyimi ile düşünerek paylaşan katılımcının sözleri Foucault'nun (2020, s. 87) işaret ettiği kendine dönmenin nihai hedefini hatırlatıyordu. Bu hedef "tam ve dolu dolu kendinde olmaktı." Kendine sahip olmak, kendinden keyif duymak, kendinde arzusuna tatmin bulmak. Tıpkı katılımcının "yaşamanın büyük bir alanını kendimle kapladım" tasvirinde olduğu gibi.

> Buraya gelmek, yani bu yaşama geçmek hayatımın daha büyük bir alanı ... -ismini söylüyor.- ile kaplamak oldu diyebilirim. Çünkü artık saatlerimi satmıyorum, hayatımı satmıyorum. Hani böyle mandıra filozofu gibi düşünülebilir ama bence bir anlamda doğru. Ben kendi planımı kendime göre yapıyorum. Kendi iş planımı kendime göre ya da doğaya göre yapıyorum. Arkadaşlarımla ona göre plan dahilinde görüşüyorum. Yani başka bir şey yapacaksam kendi planıma göre yapıyorum. Ama mesaiye tabi olduğunda bunların hiçbirisini yapamıyordum. Kendimin farkında bile değildim. İşte biraz da o başarılı olma, en iyi olma güdüleri ile hareket ediyorsunuz. Kendinizden olanı da vermeniz gerekiyor orada. Burada olmak çokça şükrü de getiriyor. Başkalarının yapıp ettikleriyle değil, başkaları için yapıp ettiklerinle değil kendi yaptığına şükrederek yaşamak çok kıymetli bir şey, bin şükür (K26, Kadın, 48).

Kentteki iş deneyimini de göz önünde bulundurarak "zamanı" yeniden anlamlandıran bir diğer katılımcı da yaşadığı dönüşümü şu ifadelerle aktarmıştı:

> Ben yavaşladım. Ruhum da yavaşladı. Daha yavaş yaşlanıyorum [gülüyor]. Kentte çalışırken bana zaman yetmiyordu. Hep şey derdim. Ya gün niye 24 saat arkadaşım? Şunu bir 36 yapsalar da ben de rahatlasam falan derdim. Mesela benim en büyük geyiğim buydu. Gün 36 saat olmalıydı. 24 azdı. Yetmiyordu çünkü bana. Yani sabah 8'de mesaiye başlıyordum, akşam 10'da bırakıyordum. Eve geliyordum, evin işini yapıyordum. Yetmiyordu ya bana öyle ki hafta 7 gün olmayacak diyordum. Haftaya 10-12 güne çıkarsınlar. Buraya geldiğim ilk birkaç ayda da öyleydim. Sürekli böyle bir koşturma içindeyim. Yani işte mesela usta gelecek, arıyorum ustayı. Dörtte gelirim abla diyor. Saat dört oluyor, bekliyorum şimdi. Dört buçuk oluyor, yok beş. Ben krize giriyorum. Altıda, yedide geliyor adam. Usta diyorum dörtte gelecektin. Ne yapacaksın abla diyor. Yani dörtte gelsem ne olur, yedide gelsem ne olur? Evde oturacaktın zaten. Düşünüyorum haklı. Yani onun 4'te gelmesiyle 7'de gelmesi arasında benim hayatımda bir şey değişmedi. Haklı. Zaman benim için yavaşladı burada. Gün içerisinde bir sürü şey yapabiliyorum. Zaman

> yetiyor, artıyor, kendime vakit ayırabiliyorum. Yavaşım. Daha sakinim, daha dinginim. Daha az öfke ve sinir patlaması yaşıyorum. Şunu da fark ettim çok para kazanmaya gerek yokmuş. Ben yaşayacak kadar para kazandığımda da mutluymuşum niye öyle çok para kazanma hırsımız varmış hâlâ anlayamıyorum mesela (K19, Kadın, 49).

İnsan icadı saat zamanı, modern toplumlar ve onların kurucu toplumsal etkinliklerinin örgütlenmesinde merkezi bir önem taşır. Hatta modern toplumların ilk ayırt edici özelliklerinin buharlı makinelerin kullanımından çok önemli bir buluş olan saat aracılığıyla örgütlenmiş zamansal düzenlilik olduğu ifade edilir (Urry, 1999, s. 15). Gündelik zaman dilimlerimiz ne denli karmaşıksa -ya da insan icadı saat zamanı ile ne kadar düzenli ise!- yaşamlarımız da o ölçüde parçalanır. Hayatlarımız ne kadar parçalanmışsa başarmak istediğimiz şeyleri onlara ayrılan zamanlara sığdırabilme konusunda o kadar umutsuz hale geliriz ve kendi kendimize dayatıp devamlı ucunu kaçırdığımız programlarımıza yetişebilmek için durmadan koşmak zorunda kalırız. Başka bir ifade ile insan icadı zaman kavramının kurbanı olmak çok kolaydır (Rose, 2018, s. 78). Katılımcının paylaştığı deneyim zamanın akışına biçilen parasal değerin kişi üzerinde gereksiz yarattığı fiziksel ve zihinsel stresin bir örneği. Aynı zamanda zamanı kovalamadan onu ayağımıza getirmenin "var olmanın da" bir örneği.

"Ben böyle bir yaşam biçimimi istememe rağmen bu hayatın bir parçası olabileceğimi hiç düşünmüyordum. Bu yaşam hayal gibiydi." çünkü diyerek sözlerine başlayan katılımcı ise farkındalıklarına dair anlatısını şu şekilde devam ettirmişti:

> Ben bırakın böcekleri karıncadan bile korkan bir insandım. Evde bile bir örümcek görsem odada, kapatırdım kapıyı, eşim gelene dek odaya girmezdim. O derece korkuyordum. Ama mesela şimdi buraya geldiğimizde her yer böcek, her yer karınca, her yer örümcek falan hiçbir şey kalmadı bende. Kendime inanamıyorum. Burada hem bedenen hem manevi yönden, içsel olarak daha güçlü olduğumu hissediyorum. Yani daha çok üzüntüyle, sıkıntıyla, acıyla da başa çıkabileceğimi burada gördüm, deneyimledim. Orada stresli bir hayat yaşasam da ailenle falan bir arada olduğun için herhalde daha böyle güvende, daha pamuklara sarmalı bir şekilde bir hayatmış. Burada başka bir mücadele içine girdik. Onunla birlikte de kendimi daha iyi tanıdığımı ben daha ben olduğunu hissettim. Farkına varmadığım o kadar çok şeyin farkına vardım ki. Deneme yanılma işin içine girince ben de bunu yapabiliyormuşum, buna da katlanabiliyormuşum dedim. Beni tanıyan insanlar hâlâ benim bunları nasıl yaptığıma şaşırıyorlar. Ben de bazen kendimi şaşırıyorum nasıl yapıyorum diye. Aslında tüm bunlar bizim için motive edici de oluyor. Yani o zorlukları görmek, bunu da yaparız ya, bunun da üstesinden geliriz diyebilmek (K20, Kadın, 35).

Katılımcıların özellikle iş deneyim ve süreçleri üzerinden yaptıkları anlatılar kentsel ve kırsal alanların, mekânların insan ilişkileri ve bu ilişkilerden oluşan gündelik hayatları da değerlendirmeye imkân verir. Gündelik yaşamında geçtiği mekânlar, kişiler için aynı zamanda hayatlarının öznel ve psikolojik süreçlerini şekillendiren algılara dönüşür. Başka bir ifade ile yerler ve mekânlar ile kimlik arasındaki ilişkiyi kurabilmeyi de sağlar. Tıpkı Gustafson'ın (2001, s. 9) vurguladığı gibi yerler genellikle oldukça kişisel anlamlara sahiptir ve bu noktada önemli olan tema bireyin yaşam yoludur. Yaşamak için tercih edilen, seçilen, gidilen yerler bu yaşam yolunun içerisinde belli duygular ile çerçevelenir ve böylelikle bir öz tanımlama sürecinin de bir parçası haline dönüşür. Bu çalışmadaki katılımcıların anlatıları da hem yaşam yollarını hem de bu süreçte yaşama ve kendilerine dair biriktirdikleri duyguları, manaları daha açık bir şekilde gözler önüne serer. Yaşamayı tercih ettikleri yerler katılımcılar için geride bıraktıkları yaşam gibi kısıtlayıcı nitelikler taşımaz aksine bu yerler belirli faaliyetleri gerçekleştirme, arzu edilen şeyleri hissetme ya da deneyimleme fırsatı sunmaktadır. Başka bir ifade ile yaşanılan yerler ve üretim tarzlarının kopmaz bir bağlılığa sahip olduğunu da vurgulamak önemlidir.

Bu noktada "yer nedir?" sorusu için küçük bir parantez açmak gerekir. Creswell yerleri "dünyayı nasıl anlamlı kıldığımız ve dünyayı deneyimleme biçimlerimiz" olarak tanımlar (Cresswell, 2008, s. 7-12). Bu tanımı Relph (1976, s. 38-41) bir adım daha ileri götürür ve yerleri "insan varoluşunun temeli, bireyler ve gruplar için kimlik alanları" olarak betimler. Her iki tanımlama da aslında yerlerin fiziki bir lokasyonu ifade etmesinin çok ötesinde bireylerin var olma, kendilerini var etme biçimlerine atıfta bulunur. Gerçekten de araştırma öznelerinin kentte var olma deneyimleri ve kırsal alandaki deneyimlerine dair paylaştığı düşünce ve duygular ile tüm bunların kimliklerini dönüştürme kapasitesi kırsal alanlara dair gerçekliklerin kesin sınırlar ile birbirinden ayrıştırılamayacak nitelikte olduğunu bir kez daha gösterir. Deneyimler ortak olduğu kadar öznel, öznel olduğu kadar benzerdir. O halde yerler bireyler için bir barınak olmasının ötesinde bir anlama sahiptir. Yerler aynı zamanda kim olduğumuz ve kim olacağımıza dair çeşitli imaları da barındırır. Simmel'in (2009, s. 318) de vurguladığı üzere "metropol farklılıklara bağımlı bir mahluk olarak insanı taşra yaşamının gerektirdiğinden daha fazla bilinçliliğe mecbur eder. Taşrada yaşamın ve duyusal imgelerin ritmi daha yavaş, alışılmış ve daha düzenli şekilde akar. Kasabalardaki duygular ve duygusal ilişkilere dayalı ruhsal yaşamın tersine,

metropoldeki yaşam daha düşünseldir." Bu türden bir bilinçlilik katılımcıların anlatılarında da dikkat çektiği üzere kendilerine yönelik farkındalıkları ve kimliklerini bulanıklaştırır. Dolayısıyla kırsal alanlara dönüşün karakteristiği içerine kimliksel bir dönüşüm sürecini dahil etmemek olanaksız görünmektedir.

Yeni yaşam deneyimini "pazar kahvaltısı" metaforu ile paylaşan bir diğer katılımcı da aynı zamanda kendine dair dönüşümlerini şu şözleri ile aktarmıştı:

> Şehirde yaşam insanı daha sınırlı, daha katı bir hale getiriyor. Burada daha yumuşuyor o köşeler daha bir şey bence. Geçim kaygısı, işte gelecek korkusu burada daha azaldı. Ailelerimizde duyduğumuz hasret burada daha yoğun belki. Sevme, sevinme, bir arada olma hali daha böyle... Olması gereken bir formu var ama formun içerisinde değil. Bizim hissettiğimiz gibi, el yordamıyla bulduğumuz gibi aslında tam olması gerektiği hali gibi yani dayatılmış olması gereken hali gibi değil de. İşte her gün pazar kahvaltısı burada yani o his (K25, Kadın, 37).

"Ben şimdi kendimi tamamen gezegene ait hissediyorum." diyen K13 de ifadelerini şöyle sürdürmüştü:

> Köklenmiş hissediyorum. Ne zaman zor şeyler hissetsem mesela, gidiyorum bir ağacın altına oturuyorum. Hemen toprağa dokunup falan filan. Duygu düzenleme becerim tavan yaptı diyebilirim. Şu da bir gerçek ki hiç tetiklenmediğim için kendimi şimdi burada keşiş rahip gibi hissediyor olabilirim ama yine de burada çatıştığımız durumlar bile öğreten çatışmalar. Ben mesela şehirde olsaydım belki bunların hiçbiri olmadığı için belki ben ne olacaktım? Alışveriş bağımlısı. Belki onu da alayım, şu ayakkabıyı da alayım. İşte makyaj malzemesi alayım. Ben en son ne zaman makyaj yaptığımı hatırlamıyorum. En son ne zaman üstüme başıma bir şey aldım hatırlamıyorum. Giyimdir, kuşamdır, dış görünüştür, bilmem ne. Beden algısı bile değişiyor bence insanın. Tüm bunların kabulüne varınca (K13, Kadın, 35).

"Bana kimse bunu böyle yapmalısın, şöyle davranmalısın, iyi bir meslek seçmelisin demedi aslında ama ben böyle bir baskıyı kendime yükledim" sözleri ile paylaşmaya başlayan katılımcı K22 de ait olma, kendi olma deneyimini şu şekilde paylaşmıştı:

> Ben kendime oluşturduğum baskıyı fark ettim ve dedim ki ne yapıyorsun? Hani hayat kısa, bir de çok üzülmüştüm ben o zaman. Ya 35 yaşına geldim, hâlâ ne istediğimi değil çevremin ne beklediğini yapıyorum. Yani hiçbir yer bana ait değil. Hep bunu söylüyordum ama hiç harekete geçmiyordum. Bu gerçekten çok derin bir şey çok basit bir örnek verebilirim. 35 yaşına kadar bana ait bir alan olmadı. Gerçekten bana ait. Ev kira, kiraladım. Tamam ama yine de hep böyle geçici. Çalışırken zaten günde 16 saat iş yerinde. Gerçek hayat orada. Eve sadece yemek ve uyumak için giderdim. İşte bugün sizde

> gördünüz yeni tanıştığımız insanlar buraya, evimize geldi. Sizde geldiniz. Hani bana ait bir alan, beni görmeye, bizi görmeye geliyorlar aslında. Öyle bir şey hiç olmadı. Buraya gerçekten ait hissediyorum ve ben olduğum, bana ait dediğim bir yerde gerçekten ne istediğimi, kim olduğumu görebiliyorum (K22, Kadın, 35).

K6'da yaşam deneyimin getirdiği "aitlik duygusunu" çalışma boyunca vurgulanan "her şeye rağmen" ifadesiyle şu şekilde aktarmıştı:

> Ben ait olduğum yeri buldum. Göğsüm burada açıldı yani. Ben o tabiri çok kullanıyorum. Göğsümün açıldığı yer burası oldu, ait hissettiğim yani. Aidiyet kavramının ne olduğunu burada anladım. Buraya olan ilişkimde anlıyorum burada yaşadığım duygularda çok büyük sorunlara rağmen. Çünkü şehirde insan kendini tanıyamıyor, vakti yok ki, kimsenin kendine yolculuk yapacak zamanı yok. Çünkü onlara diretilen bir hayat var. Mecbur bırakılan bir hayat (K6, Erkek, 40).

"Bozulmamış" köy ve kasabalardaki mimarinin, resimlerin, yazıların ve nostaljinin bir ayna olarak bize hatırlattığı ya da bu çalışmanın katılımcılarının da altını çizdiği "el yordamıyla bulunan bir formu olan ama dayatılmayan, yavaş ve farkında, olabildiğince kabul ve teslimiyete açık" bir yaşam ritmi onların güçlü bir "aidiyet ve kimlik" duygusu oluşturmalarına da imkân vermiştir. Yalnızca bilinen, denenmiş yolları takip etmekten çok, el yordamıyla yürümek katılımcıların yaşamlarına yön veren hikâyelerin belki de en önemli parçalarından biridir. Öte yandan bu çalışma geçmişte kalmış gibi görünen bir dönemin en temel özelliklerinden nasıl vazgeçemediğimizi de göstermektedir. Bu arayış ve kabuller modern zamanların sosyalleşme biçimlerinin yerine aranılan ve gerçek deneyimleri koyar. Belki de bu yüzdendir keçilerle içilen bir Türk kahvesinin herhangi bir manzaraya sahip kafede içilen bir kahveden daha fazla mutluluk vermesi ya da bu yüzdendir yaşanılan deneyiminin burada her gün "pazar kahvaltısı" ifadesi ile paylaşılması.

Kırsal alanlara doğru hareketlilik aynı zamanda katılımcılar için yeni öğrenme deneyimlerini de beraberinde getirmiştir. Bu deneyimlerini paylaşan katılımcılardan K12'nin fikirleri şu yöndeydi:

> Benim hayatımda köyle hiç ilişkim olmadığı için nasıl derler, çok cahil hissetmiştim geldiğim ilk zamanlar. Meyve ağaçlarını tanımıyordum mesela. İşte bana soruyorlar, bu ne olmuş falan cevap veremiyordum. Hani ben çiçeği bile böyle ben gömersem, ben dikersem sanki olmayacakmış gibi hissederdim. Burada mesela öyle değil. Meyve çekirdeğini bile ekebiliyorsun. Bir de farkında olmadan öğreniyorsun. Aslında bunları öğrenmek için eğitim

> falan almıyorsun. Birisi sana anlatmıyor. Deneye deneye kendiliğinden bir öğrenme var burada o yüzden şu an kendimi daha donanımlı hissediyorum (K12, Kadın, 41).

K12'nin ifadeleri Yuvam Dünya Derneği tarafından paylaşılan bir Instagram gönderisi yoluyla yapılan bir sorgulama üzerine yeniden düşünmeye imkân verir. Gönderi şu şekildedir:

Görsel 4.4.1

Küçük Bir Teste Ne Dersiniz?

Kaynak: Yuvam Dünya Derneği, 2023.

Bu küçük test "kendimizi bildiğimizden beri bize yuva olan dünyayı arzuladığımız markalar kadar iyi tanıdığımız gün, inanıyoruz ki dünyamız çok değişecek." notuyla paylaşılmıştır. Tüketim güdüsü insanlığın yakın geçmişi düşünüldüğünde oldukça yeni bir olgudur çünkü geçmişte toplumun oldukça küçük bir kesimi için geçerli olan eğilim bugün geniş ölçekli, ulusal ve uluslararası bir saplantıdır. Binlerce doyumsuz kredi kartı sahibinin alışveriş alanlarını dolduracağından emin olunmasa, tarlalarımız ve yaşam alanlarımız hiper marketler ve alışveriş merkezleri tarafından işgal edilmezdi (Rose, 2018, s. 68). Öte yandan tüketim araçları ya da mekânlarına yakın olduğumuz kadar bitkilerle de sürekli temas ve iletişim halindeyizdir. Hatta bitkilere tamamen bağımlıyız. Maine ormanlarındaki ağaçlardan yapılma evlerde uyanıyor, fincanımıza Brezilya'da yetişmiş kahve çekirdeklerinden öğütülmüş kahvelerden koyuyor, bilgisayarlarımızdan kağıda çıktı alıyor, bitkilerden elde edilmiş kimyasallar ile ateş düşürüyoruz. Buğday bir çağın sonunu getirip başka bir çağı başlattı (Chamovitz, 2018, s. 14). Bitkiler tören etkinliklerinin de önemli bir simgesidir. Başsağlığı ya da tebrik için bitkiler satın alıyoruz ancak tüm bu etkileşimler ya tamamen normalleşmiş ya da hafife alınmıştır ve bitkilerle özdeşleşme, bitkiler hakkında günlük bilinç hiç yaygın değildir. Özellikle de

bitki ekolojilerinin içsel değerlerinin göz ardı edildiği, bitkilerin evcilleştirilerek ekonomik karlar için bir kanal olarak görüldüğü kentleşmiş toplumlarda bu durum çok daha yaygındır ve bilim insanları tarafından "bitki körlüğü" olarak tanımlanmaktadır (DelSesto, 2020, s. 201-202). Yukarıdaki görsel yaşam alanlarımızı az ya da çok işgal eden markaların sembollerini görür görmez onları tanıdığımız ancak diğer tarafta yer alan bitki türlerine ne denli yabancı olduğumuz gerçekliği ile yüzleşmeyi sağlar. Tıpkı Tuan'ın (2015, s. 47) belirttiği üzere kentli insanlar -ki artık insanların çoğu kentli olarak doğar[97]- ister şehirlerde ister kırsal alanlarda yaşasınlar fark etmeksizin bitkiler, hayvanlar, toprak ve kayalar hakkında çok az şey bilmektedir. İçlerinde doğa bilimleri alanında eğitim almış az sayıdaki kişi dışında, doğaya dair imgeler seçici ve şematiktir bu durum hem bilgi hem de deneyim eksikliğinden kaynaklanır. Bu konudaki deneyimini bir katılımcı şu sözleri ile paylaşmıştı:

> Şu anda çocuklar sanal bir dünyada yaşıyorlar. Gerçek dünya, reel dünyada ne olduğundan haberleri yok. Tek buradaki çocuklar biliyor. Toprağı, hayvanı, haşereyi şehirdeki çocuk bilmiyor yani nasıl olduğunu bilmiyor. Karpuzun ağaçta yetiştiğini düşünen çocuklar var. Şu an şehirdeki çocuk ancak böyle lüks bir çiftlikte, otel çiftlikte görüyor hayvanların ne olduğunu, nasıl bakıldığını, nasıl sağıldığını. Benim arkadaşlarımın çocukları buraya geldiği zaman 5-6 yaşındalar koşup babasına, baba ineğin memeleri var, ineğin memeleri var falan diyen çocuklar var yani inanamıyorsunuz böyle çocuklara. Süt nereden geliyor oğlum diyor işte ineğin memesinden. Mesela geliyor bir tanesinin çocuğu ineklerin oraya götürüyoruz. Ağlamaya başlıyor anne burası bok kokuyor diye (K34, Erkek, 44).

Bu anlatı Rose'un (2018, s. 92-93) altını çizdiği yaşam biçimlerimizi dönüştürmenin formüllerinden birini hatırlatır. İlkokul çocukları doğanın inceliklerinin, mevsimsel değişimlerde yaprakların değişen renklerinin, nemli toprağın elimizdeki hissinin, rüzgarın sesinin, gökyüzünün renginin, farklı kuş seslerinin bilincinde olmaya teşvik edilmelidir. Ardından tohum ekme, ekilen tohumun yeşerdiği ve büyüdüğünü gözlemleme biraz daha ileri yaşlarda yerel çiftliklerdeki işlere yardım etme, hayvan bakma, temel gıda ürünlerini üretme fırsatı verilmelidir. Bu konuda en iyi öğretmen ise doğadır. Bu formül hayata geçirildiğinde çocuklar "paleontolog" olmayı tasavvur edebilir. Kırsal alanda doğmasa da 2,5 yaşından beri kırsal alanda çocuklarını büyüten

[97]Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan 1950-2050 dönemi için dünyadaki toplam nüfusun kentsel ve kırsal nüfus olarak dağılımını gösteren bir rapora göre dünya genelinde kırsal alanlardan daha fazla insan kentsel alanlarda yaşamaktadır. 1950'de dünya nüfusunun %30'u kentseldi. 2018 yılında bu oran %55 olarak belirlendi. 2050 yılına kadar dünya nüfusunun %68'inin kentsel alanlarda yaşaması öngörülüyor (United Nations: Department of Economic and Social Affairs, 2019, s. xix).

bir çiftin anlatısına yer vererek çocuklarının bitkilere, doğaya, hayvanlara karşı farkındalığın nasıl geliştiği ve değiştiğini gözler önüne serelim:

> Şehirde o çocuğu parkta, orada burada nasıl diyeyim size ya tasma takmış süs köpeği gibi gezdirmek ayrı bir şey ama burada doğaya salıyorsunuz, çok farklı. Mesela eline çocuk sopayı alıp tilki kovalayabiliyor, bütün canlıları merak ediyor. İlk çocuklara sorarlar ya, sen ne olacaksın? Rol modellerine bakar, öğretmen olacağım, hemşire olacağım, doktor olacağım vs. Bizim kız ilk etapta burada doğayla karşılaştığında şey dedi, paleontolog olacağım dedi. Ona niye takılmış? İşte nesli tükenen canlılar üzerine bir vicdan muhasebesi yapmış. Tabii burada doğada hayvanlarla, doğayla iç içe olmaya başladıktan sonra gelişen bir şey bu. Şimdi bütün canlıları, bitkileri tanıyor, o canlıların yaşam döngülerini biliyor. Çünkü içinde görüyor ve öğreniyor bunları (K36, Erkek, 45).

Kırsal alanlara dönüşle birlikte üretim sürecinin içerisinde aktif olarak var olan bireyler hangi yaşta olurlarsa olsunlar bu türden bir tanışıklığın ve ilginin de parçası olurlar. Madde ve tüketime ilişkin sorgulama sürecine bitkilerle, tohumla, üretimle ilgili farkındalıklar ve yeni öğrenmeler de dahil edilir. Deneyim öğrenmenin önemli bir parçası haline getirilir. Öğrenme deneyimlerine ilişkin vurgulara uluslararası literatürdeki alan araştırmalarında da rastlanmaktadır. Wang (2023, s. 7) yaptığı araştırmasında bir katılımcısının deneyimini şu şekilde aktarmıştır:

> "Vücudum doğanın ritmine uyum sağladı. Doğa size her zaman bir şeyler öğretir. Bitkilerden hayvanlardan da çok şey öğrenirsiniz. Bu somut deneyimleri tarif etmek çok zordur. Örneğin, dağlarda bir örümceğin ağını gözlemlerken, balıkçıların balık ağlarını yapmalarının ardındaki ilhamı kavrayabiliyorum. Doğa sonsuz bir eğitim kaynağı olarak hizmet ediyor."

Bir diğer katılımcı çifte de yaratmak istediğim şeyler var diyerek yeni öğrenme alanlarına dair açıklığını şu ifadeleriyle vurgulamışlardı. Öğrenmek zorundaydılar çünkü daha yapılacak çok iş vardı:

> Tasarım öğrenmek istiyorum çünkü ürünlerimiz hedef kitleye ulaşmasında şişelerimizden logolara her şeyin tasarımı çok önemli. Ben buraya gelirken hep şunu diyordum "ellerimle bir şey üretmek istiyorum." Daha buraya taşınma olmadan evde ekşi maya ekmek yaptım, onu satıyordum ben de. Diyordum, tamam ya, bu benim şeyim. Bir de ekşi maya ekmeği prosesi de tam benim böyle ihtiyacım olan şeydi. Hatta öğrenirken böyle kursta baya duygulanmıştım yani. Beklemesi gerekiyor, sıkıştırılmaması gerekiyor, onu izlemen, gözlemci olman gerekiyor. Bir şey yok yani, bir tarifi yok aslında. Hava ile, mayanın hızıyla değişiyor. Çok çekiştirmemen lazım ama biraz da şekil vermen lazım. Böyle hani, o ekmek yaptığın şeyi, felsefesinin şekli tam benim böyle ihtiyacım olan şeydi işte. Bu süreç

> tam buraya gelmeden önceki geçtiğim üç aya ilişkin deneyimimdi. Artık zaten işle bağım iyice kopmuştu böyle. Bu düşünceler beni buraya getirdi (K22, Kadın, 35).

> Bir araştırma vardı günde sekiz saat ofiste oturuyoruz. Ama verimli çalışma süresi ne? İki saat mi? Öyle bir şey. En fazla. Biz burada aslında sadece iki saat verimli bir şekilde çalışıyoruz. Ama kalan 6 saat işte durmak zorunda değiliz ve orada çok şey öğreniyoruz. Burada pek çok insanla tanışıyoruz. Farklı geçmiş, farklı meslek, çok farklı alanlar, kişiler sizin gibi ama herkesten başka bir şey öğreniyoruz, gelişiyoruz. Buradaki zeytin ve zeytinyağı üretim sürecine de oldukça bütüncül yaklaşıyoruz. Onarıcı tarım hakkında okuduk, okumaya devam ediyoruz. Öğrendiklerimizi burada uyguluyoruz. Onarıcı su yöntemine odaklandık mesela arazideki su kaçakları nerede, nerede tutabiliriz? Küçük değişikliklerle o suyun kaçmasını engelleyebilir miyiz? Bir yerde biriktirebilir miyiz? Yer örtücüleri nasıl arttıracağız? (K23, Erkek, 37).

Kırsal alanlara dönüşle birlikte öğrenme sürecinin dinamikleri de değişmiştir. Öğrenme bütüncüldür çünkü katılımcıların eski kentli bireyler olarak sahip oldukları, farkında oldukları bir alan yazın bilgisi vardır belki de bu bilgi onlar için anlamanın ve anlamlandırmanın en etkili yoludur ancak öte yandan deneyimledikleri yeni kırsal yaşam yerel bilginin ve kaynakların araştırılmasını da gerektirir. Bir önceki temayı da hatırlayarak yerlilerle öğrenme üzerinden sağlanan bağların aradaki mesafeleri azalttığı da unutulmamalıdır. Öte yandan formel öğrenmenin daha fazla informel öğrenme süreci ile buluştuğu ve temas ettiğinin altını çizmek gerekir.

Bu örneklerden biri olan K9 öğrendiklerini deneyimlerken bu deneyimlerin başka öğrenmelere de yol açtığını şu sözleri ile paylaşmıştı:

> Ben buraya geldiğim ilk zamanlar her şeyi öğrenebilmek için her işte çalıştım. Traktör kullanmayı öğrendim, çapa makinesini kullanmayı öğrendim. Toprak nasıl bellenir, tohumlar nasıl fidelenir viyollere. Sonra onlar seraya nasıl aktarılır, toprağa nasıl aktarılır. Yükseltilmiş sebze yatağı nedir, neden yapılır, nasıl yapılır, uygulamaların hepsini yaptık. Serada yetiştirmekle normal dışarıda yetiştirmek arasındaki farkı irdeledik, yaptık. Sonra Ekin Sapı Devrimi diye bir kitap var çok iyi. Fukuoka tekniğini denedik.[98] 12 dönümlük bir tarla kiraladık. Oraya mısır yaptık, sonra onları devirdik. Malç yaptık mısır tanelerinden. Toprak çok ölü olduğu için beceremedik. Biz niye beceremediğimizi irdelerken orasının

[98]Fukuoka çalışmasında yöntemini şu şekilde anlatır: "Bunu denesek nasıl olur, şunu denesek nasıl olur? Diye sormak ve peş peşe farklı teknikler denemek yerine ben işleri daha kolay hale getirecek hoş ve doğal tarım yöntemi bulmayı amaçlıyordum. Bunu yapmasak nasıl olur? Şunu yapmasak nasıl olur? benim düşünce şeklim buydu. En sonunda şu sonuca vardım, sürmeye gerek yoktu, gübrelemeye gerek yoktu, kompost yapmaya gerek yoktu, böcek ilacı kullanmaya gerek yoktu. Dolayısıyla doğal tarım, doğayı insanların yararına yeniden şekillendirmek için giderek daha karmaşıklaşan teknikler uygulama yolunu izleyen modern yaklaşımın yerine doğal bir çevrede ve onunla iş birliği içerisinde olabildiğince sade şekilde uygulanan tarımdır (Fukuoka, 2020, s. 42)."

> daha önceden çok ilaçlanmış olduğunu, önce yeşil gübreleme yapılarak topraktaki ekolojik madde oranlarının yükseltilmesi gerektiğini öğrendik. Solucan gübresi hazırladık, toprağa bu gübre verildiğinde ne olduğunu gördük. Bir ara arıcılıkla uğraştık, bal üretmeye başladık. Amacımız hep öğrenmekti (K9, Erkek, 41).

Bir diğer katılımcı da yine okuduklarını, öğrendikleri yeni bilgileri üretim yaptıkları topraklarda nasıl uyguladıklarını paylaşmıştı:

> Benim ailem köy kökenli, eşim ise kent kökenli. Biz geleneksel olarak zaten bu tarımı yapıyorduk ama bunu bilinçli yapmak gerekiyordu. Permakültür üzerine kitaplar okumaya ve başladık. İlk okuduğumuz neydi Permakültür Bahçeleri. İlk onu didik didik ettik ama. Bütün altını çize çize. Oradaki tohumlarda, ağaçlarda, kuşlarda, bitkilerde, o birliklerde işte oradaki şeyleri uygulamaya da başladık burada. Not aldık, o tohumları sipariş verdik, işte azot bağlayıcılar nelermiş, ondan sonra bu ağaç birlikleri var, bu birlikler nedir, ne işe yarar. Yani onları uygulamaya, okumaya ve burada da uygulamaya başladık. Sonra yolumuz bu alana ilgi duyan bir emekli profesör ile kesişti. Bu bizim için çok büyük bir avantaj oldu. Hocadan işte tavuk besleme yöntemlerini öğrendik hazır yem kullanmadan. Onun dışında siyah asker sinek üretimini öğrendik. Biz solucan gübresine öncesinde başlamıştık. Ama işte solucan beslemeyi ondan öğrendik. Hocamın bize artısı çok farklı oldu bu anlamda. O bize eğitim verdi, bizde burada sürdürdük. Ve o da çevresindeki insanlara, işte eğittiği diğer insanları buraya getirip nasıl uygulandığını anlatmaya başladı bu sayede bizim de çevremiz genişledi. Gelenlerden de öğrendiğimiz çok şey oldu (K35, Kadın, 37).

K33'ün ifadeleri ise öğrenmeye ilişkin deneyimin toprak ve üretim süreçlerine katkısına ilişkin ciddi bir dönüşümü de beraberinde getireceğinin en iyi örneğini oluşturmaktaydı:

> Burada eğitim bitmiyor. Yaparak, yaşayarak, okuyarak, sorarak. Totalde hepsi. Ben iyi gözlemlediğime inanıyorum. Bitkileri, canlıları, hayvanları. Genel kafa yordum, deneyler yapıyorum kendimce. Başka bu şekilde yetiştiren insanların yorumlarını, videolarını izliyoruz. Bölgemizde bazı köylülerin yetiştirme yöntemlerini inceliyorum. Toprak yapısına bakıyorum. Toprak zaten başlı başına ayrı bir konu. Saatlerce anlatabilirim onu. Organik tarımın temelinde toprağın iyileştirilmesi vardır zaten. Köylüye sorduğunuzda neden ilaçsız gübresiz, işte sentetik gübresiz tarım yapılamaz demesinin, bu cümlenin arkasında yatan esas neden toprak ölü olduğu için size ona ekstra bir şey vermezseniz o size zaten ürün veremez hale gelmiş. Eskiden toprak canlı olduğu için mikrobiyolojik olarak zengin, besin maddeleri anlamında zengin. O yüzden toprak anlamında zengin o yüzden toprakta yetişen o toprakta yetişen bitki zaten ilaca ihtiyaç duymuyor çünkü kendisi bağışıklık sistemi anlamında çok güçlü. Kendini savunabilen bitkiler yetişiyor öyle olduğu için o bitkiyle hastalık da vurmuyor herhangi bir sıkıntıda yaşamıyorsunuz. Hayvan gübresi biraz altına atıyorlardı vesaire yetiştiriyorlardı. Ama işin içine sentetik gübreler, ilaçlar girdiği noktada

> toprak öldü. Toprağın içerisindeki bu mikrobiyolojik yaşam sona erdi ve besin maddeleri yok olmaya başladı. Bunun en önemli sebeplerinden birisi de toprağın yanlış işlenmesi. Çok fazla derin pullukla ters düz etme yöntemi. Toprağın güneş görmemesi gereken yerlerinin sürekli güneşe maruz bırakılarak işte oradaki bakteriyel yaşamın öldürülmesi. Buna bağlı olarak toprağın yıllar içerisinde daha da tuzlu hale gelmesi, traktörün toprak üzerinde böyle kafasına göre hareket etmesinden dolayı zeminin pulluk tabanı denilen bir tabana dönüşmesi ve yağmurların, karların eskiden o toprağın içine çekilen su artık o tabandan akıp besin maddeleriyle beraber gitmesine yol açıyor. Bu da toprağı verimsiz filtre edilmiş bir şey haline getiriyor. O nedenle her yıl doğru yöntemleri uyguladığınızda aslında ekim yaptığınız alanda organik tarım yaptığınızda veriminiz artıyor. Bunun dünyada işte genel olarak kabul görülen süresi de doğru yöntemlerle 7 ila 10 yıl içerisinde toprağın canlandığı tekrar verimli hale geleceği kabul ediliyor. Biz de 7. yılımızdayız zaten. Yani gözle de görüyorum topraktaki iyileşmeyi. Toprağın rengi bile değişti. Keşke şu anki kafam olsaydı her yıl topraktan numune alıp bir fotoğraflamasını vesaire yapıp gösterme şansım daha rahat olabilirdi. Şimdi ben biliyorum ama başkasına gösteremiyorum. Toprağımız verimli hale geldikçe bitkilerimiz daha verimli olmaya başladı. Daha çok ürün almaya başladık. Hastalıklarla daha az karşılaşmaya başladık. Bunların hepsi eklene eklene gidiyor (K33, Erkek, 36).

Araştırmanın katılımcılarından K10 yeni öğrenme deneyimlerini paylaşırken kimliğine ilişkin bir kabulü ve çalışmanın kavramsal çerçeve bölümünde yer verilen köylülüğün varkalma mücadelesine tanıklığını şu sözleri ile paylaşmıştı:

> Veterinerlerden çok şey öğrendim. Okudum, araştırdım, bizzat hayvanla uğraşan insanlara danıştım, sordum. Benimki okumuş çobanlık... Daha... Daha makbul diyelim. Her gün bambaşka şeyler öğreniyorum. Çünkü evet kitapta keçiyi şöyle yap, işte şöyle ot ver, şu kadar su. Böyle bir şey yok. Keçiye bir bakım kılavuzu vesairesi yok [gülüyor]. O yüzden bu biraz da mesela yaşayarak görmek, öğrenmek. İlk zamanlarda zorlanmadım mı çok zorlandım. Keçiler var ama ben o kadar tecrübesizdim ki sürekli keçi yere yatıp hani geviş getirirse ben veterineri arıyordum. Yattı bak, yüzüme bakıyor, geviş getirdi. Şimdi ne yapacağım? İşte gözünü kırptı, kaşını oynattı. O kadar bilmiyorum. O kadar bilmiyorum. Kimse bilmiyor yani benim oralarda. Keçi beni ısırdı, tekmeledi, sütler döküldü ama ben çok çırpındım. Ama şimdi keçimin gözüne baktığımda derdini anlayabiliyorum. Anlıyorsunuz… Çok şükür ne oldu, ne olacak derken bayağı artık buralarda keçi sütü dendiği zaman artık insanların dönüp dolaşıp bulduğu isim benim. Görüyorum mesela hayvanlar içinde, kendim içinde böyle şok olduğum durumlar oluyor. Bıldırcınlarım var mesela, tavuklar var. Bu yıl böyle kaç tane civciv çıkarttım elimde. Buna kaç insan şahit oluyor? Kaç tane keçinin doğumuna şahit oldum. Oğlaklarım hastalandı, öldü. Çok burada ağladım böyle. Kendi kendime çok söylendiğim zamanlarda yaşadım. Ama hepsi bir süreç. Geçirdik. Şimdi alıştım. Doğum gibi ölümünde yeri var. Nasıl insanda varsa hayvanda da

> yeri var. Nasıl doğuma seviniyorsam ölümünde bir sebebi var bunu bilerek devam ediyorum bu devamlılık adına da bir döngü. Burada teslimiyeti öğreniyorsunuz (K10, Kadın, 36).

Yaşam alanlarımızı oluşturan mekânlar ve yerler sürdürülen toplumsal etkinlikler ve bu etkinlikleri yeniden üreten anlamlı yapıların parçalarıdır. Başka bir ifade ile yerler insan etkinliğinin dışarıdan belirleyicileri değillerdir. "Bizzat toplumsaldır, toplumsal olarak üretilmiştir ve toplumsal olarak yeniden üretilirler." (Urry, 1999, s. 97). Mekânsal ilişkiler bu anlamda özneler tarafından kurulan etkileşimlerle inşa edilir. Yaşamak için seçilen kırsal alanlar ve bu alanlar içerisinde oluşturulan yaşam dünyaları -yerler ve mekânlar- zamandan ayrı değildir. Aksine zaman istenilen biçimlerde şekillendirilir ve böylece mekânlar, aidiyet ve bağların üretildiği, sürdürüldüğü yerler olarak anlam kazanır. Tıpkı Rattansi'nin (1997, s. 45) belirttiği üzere "mekânlarda" güçlü duygusal yatırımlar vardır ve bu yatırımlar kimliklerin etrafında belirlendiği zamansal anlatılar içerisinde düzenlenir. Araştırmanın katılımcıları açısından mekân, zaman dolduğunda -8 saat çalışma süresi sonunda terkedilen iş ortamı ya da 5-6 saatlik uyku süresi geçirilen ev gibi- terk edilmek istenen ve böyle hissettiren bir alan değildir. Katılımcıların bu tasvirleri aynı zamanda çalışma boyunca vurgulanan ve altı çizilen "duyguların" bireylerin davranışlarını nasıl renklendirdiğini anlamaya da imkân vermiştir. Buraya kadar bu renklendirme katılımcıların kendilerine dair farkındalık süreçleri ve yeni öğrenme deneyimleri açısından değerlendirilmiştir. Çalışmanın başlangıcında küçük bir parantez açılarak vurgulanan sosyal kimliklerine ilişkin anlatılara bu noktada daha ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Zaman, yer, mekâna ilişkin değişen ve farklılaşan deneyimler "kendinizi nasıl tanımlarsınız? Çiftçi, üretici, köylü, yeni köylü kavramlarından herhangi birini kendinizi tanımlarken kullanıyor musunuz?" sorularına da yanıt aramayı gerektirmiştir. Bir önceki temayı da anımsayarak kırsal alanların "yabancısı" olan katılımcılar kendilerini yeni bir sosyal kimlikle tanımlıyorlar ve bu kimliklerini vurguluyorlar mı yoksa bu hususta da "alternatif" bir yol mu tercih ediyorlardı?

K26 düşüncelerini şu şekilde paylaşmıştı:

> Yok ben çıplağım ya. Böyle bir iddiam yok. Dalga geçiyorum eski bankacı yeni tarlacı falan diye böyle slogan yapıyorum bazen. Ama yani hiç öyle bir niyetim yok. Yani zaten o hani kurumsal hayatta tırnak içinde title denen şeyleri bıraktık. Hemen onunla öyle bir

> vasfım, kimliğim olsun diye bir beklentim yok. Yani öyle bir kimlik arayışında değilim. Yani hiç fark etmiyor. Öyle bir şey beklentim yok yani (K26, Kadın, 49).

Benzer türden bir anlatıyı K6'dan da işitmek mümkündür:

> Niye böyle bir tabir, title olsun ki... Niye ihtiyaç duysun insan? Niye bu etiketi takmak isteyeyim niye takmamak isteyeyim ki öyle bir şey değil yani ben bana söylenen, takılan etiketlerin hiç birisi değilim. Yani akıştayım ben önemli değil, benim hiçbir şeyim yok yani hiç kimseyim (K6, Erkek, 40).

Tuan (2015, s. 199) sık sık yaşamın içerisinde "uyurgezerlik yaptığımızı" vurgular. Duyumsal ya da yaratıcı kabiliyetlerimize el sürmeden şu dükkandan sağa döner, bu ağaçtan sola doğru döneriz. Burada bir insana selam verir şurada ise bir başka insanla sohbet ederiz. İnsanlar tüm kabiliyetleri ve farkındalıklarını tam olarak kullansa ne olurdu? Gerçek o zaman nasıl olurdu? Ya da "Ben Kimim" sorusuna verilen yanıtlar nasıl değişirdi? Bauman'ın (2001, s. 115-116) "hac olarak modern yaşam" metaforunu hatırlayalım. Hacılar için ömürleri boyunca hakikat başka bir yerdedir. Hacı şimdi nerede olursa olsun olması gerektiği ve olmayı hayal ettiği yerde değildir. "Dünya hayatı da, ruhun ebediliğine yapılan kısa bir giriş müziğinden başka bir şey değildir." Az sayıda insan bu kısa yeryüzü deneyimini cennet müziği ile uyumlu besteleme yetisine sahip olabilir ve bu yeti çok az sayıda insanın kentin meşguliyetlerinden kaçma gereksinimi hissetmesi de sağlar. Kaçılacak yer ise çöldür. Çöller, henüz mekânlara bölünmemiş topraklardır ve bundan dolayı da bir öz-yaratım alanı oluşturur. Başka bir ifade ile çöller, kişinin kendisi ile yükümlülük ve sorumlulukları ya da başkaları tarafından gözlenme, biçimlendirilme ve kalıba dökülme, talep ve beklentileri arasına bir mesafe koymak anlamına gelmektedir. Bu araştırmanın katılımcı için kaçılacak yerler kırsal alan olmuştur. Modern yaşamın uyurgezerliği içerisindeki katılımcılar -hacılar- kırsal alanlara dönüşle kendileri ve başkaları arasına mesafe koymuş olmakla birlikte başkalarınca "atfedilen" kimliklerini adeta reddetmektedirler. Bauman'ın (2017, s. 42-44) altını çizdiği üzere "birisini bir şeyle tanımlamak, kişiyi kontrol etmesi şöyle dursun, etkileme imkânının bile bulunmadığı bir kadere tutsak etmek demektir. Bireyselleşmenin gemiyi azıya aldığı dünyamızın akışkan modern sahnesinde kimlikler müphemliğin belki de en yaygın, en akut, en derinden hissedilen boyutudur." Bu topyekûn karşı duruşların yanı sıra kırsal alanda yeni kimliklerini tanımlayan katılımcılar da vardır. Bu tanımlamalar içerisinde en sık vurgulanan ise "çiftçi ve üretici" kimlikleridir ve bu haliyle kimlikleri ne müphemdir ne de bir esaret alanını

tasvir eder. Öte yandan çalışma boyunca "köylü" tanımlamasına uzak durulduğu ve bu kimliğin kullanılmadığı dikkat çekmektedir.

Kendisini neden köylü olarak görmediğini ve neden çiftçi, üretici, yeni köylü olarak tanımladığını K40 şu sözleri ile aktarmıştı:

> Bana ne yapıyorsun dedikleri zaman ben basit bir çiftçiyim diyordum. Sonra daire başkanım bana dedi ki, basit bir çiftçiyim deme. Yani şöyle hakikaten artık şunu düşünüyorum, insanlar da söylüyor.[99] Gençler önceden bir ne bileyim şarkıcıyı, bir futbolcuyu falan örnek alıyorlardı. İlk defa bir çiftçiyi örnek aldılar. Ama ben de şimdi basit bir çiftçiyim demiyorum artık. Çünkü ben dünyadaki bilgiyi getirip burada uygulayan özel bir çiftçiyim diyorum. Köylüyüm diye kendimi tanımlayabiliyor muyum? Hayır tanımlayamıyorum. Çünkü ben hiç köylü olmadım, hiç köyde yaşamadım ki. Burada yaşamak, burada doğup büyümek lazım. Kırsalda yaşıyorum. Yeni köylülerdenim, öyle diyelim. Şehirden dönen, şehirden dönmeyi tercih eden. Buradaki üretime bir şekilde eklenen, üretimi canlandıran ve kendi üretim sektörünü oluşturabilen yeni köylülerdenim. Ama direk geleneksel anlamda, klasik anlamda köylü değilim. Hiç köyde yaşamamıştım çünkü buraya gelmeden önce. Hiç bilmiyordum köy hayatını. Yani köy bana hakikaten böyle pastoral, romantik böyle şey geliyordu. Bazen konferanslara davet ettikleri bana diyorlar hocam ne yazalım "title" olarak diye. Susuz tarım girişimcisi ya da çiftçisi yazın, kırsalda üretici yazın diyorum. Susuz tarım çiftçisiyim deyince bence çok fiyakalı [gülüyor], acayip, havalı bir şey (K40, Kadın, 41).

Katılımcı çiftlerden biri olan K20 ve K21'in değerlendirmeleri de şu yöndeydi:

> Gerçek yani yerli köylülerle de görüştüğümüz için ve onlarla da muhabbetimiz olduğu için, yaşantılarını gördüğümüz için biz yani onların yaşantısına göre köylü değiliz yani. Köylü olarak tanımlayamam. Çünkü hâlâ şehirden kalan alışkanlıklarımız, hayat tarzımız var. (K20, Kadın, 35). Şimdi lafını bölüyorum. Çünkü şöyle bir şey gördüm. Sadece patatesi dışarıdan alan ve geri kalan her şeyi üretip bahçesinde yapan amcalarımızı, teyzelerimizi gördük. Onun için ben onları gördükten sonra şey diyemem yani kesinlikle. Ayıp olur yani o zaman. (K21, Erkek, 39). Dışarı gidip de bir şey yemekten bahsediyoruz mesela. Ama işte böyle söylediğimizde onlar işte gelin, birlikte gidelim. Ya ne gerek var işte bahçeden kes tavuğu, gel pişirin burada yiyelim falan. Öyle baktığımı düşündüğümde biz köylü değiliz yani. Ama artık şehirli de hiç değiliz (K20, Kadın, 35).

"Köylüyüm ben, benim muhtarım var ya. Hayatımda daha önce hiç muhtarım olmadı. Çok hoş bir şey bu (K23, Erkek, 37)" sözleri ile konuşmalarına başlayan bir diğer

[99]Katılımcı örnek olma durumu ile ilgili deneyimlerini somut olarak şu sözleri ile aktarmıştı: "...akşamları ben buradayken mesela kız babaları özellikle geliyorlar. Kızlarımın senin gibi olmasını istiyorum, ayaklarının üstünde durmasını istiyorum, vazgeçmemesini istiyorum. Kararlı olmasını istiyorum. Kendi gelirini, kendisini kazanmasını istiyorum. Yardımcı olur musun? Bu çok kıymetli."

katılımcı çiftte yerli olmak, kendilerini konumlandırdıkları köylü kimliği ve "yeni nesil köylü" arasındaki farklarını ifade etmişlerdi:

> İkamet olarak köylüyüz [gülüyor]. Ha sonradan köylüleşmek, yeniden köylüleşmek derseniz ya tabii o gerçekten bir uzun bir deneyim yani biz köylü olabilir miyiz bilmiyorum ama köyde yaşıyoruz. Hani olabildiğince kendi gıdamızı yetiştirmeye çalışıyoruz. Ama tabii ki de onların yaptığı gibi yapmıyoruz. Biz yeni okuduğumuz şeyleri uyguluyoruz mesela. İşte bas yatır gibi, malç yapmak gibi. Hani eski köylülerin yaptığı gibi bir köylüyüm dersek öyle değiliz. Ama onların tecrübelerinden yararlanıyoruz. Çünkü çok değerli. Köylü kadar çalışabilir miyiz, çalışamayız. Onlar başka bir başka bir ritimleri var ve başka bir kuvvetleri güçleri var yani gerçekten. İşte zamanında bu taş duvarları onlar yapmışlar işte zeytinleri kendi buduyorlar. Biz biraz böyle yeni nesil köylü, yani köyde yaşayan, yeni nesil böyle üretim yapmaya çalışan insanlarız diyebilirim yani (K22, Kadın, 35).

Bugüne dek hiçbir kimsenin ben köylüyüm diye övündüğüne şahit olunmamıştır. Bu ifade ancak bir tür hinlik/kurnazlık düşüncesiyle, olmadık bir durumda mazeret olarak ileri sürülebilmektedir (Pekdemir, 2005, s. 87). Katılımcılar kendilerinin neden köylü olmadığını paylaşırken aynı zamanda "yeni" tanımlama biçiminin bir misyon taşıdığı gerçekliklerine de yer vermiştir. Onların paylaştığı ve kullanmayı tercih ettiği biçimlerde "yeni köylülük, yeni nesil köylülük" kentsel yaşam dünyalarının renkleri ile karışır. Karışan bu renkler kendileri adına "bir başkasına örnek olma" farkındalığı ile paylaşılırken köyde/kırsal alanda doğma[100], orada yetişme, büyüme ile özdeşleştirilen köylülük ve köylülere dair tanımlamanın içerisine "takdir ve gıpta etme" duygusunu da yerleştirir. Köylülük övülmektedir. Kentli bagajları ile kırsal alanlara dönen bireyler tarafından övülmektedir. Böyle bir övgüyü Güzel'in (2020, s. 192) çalışmasındaki katılımcılardan biri "köylülük bence çok yüksek bir mevki. Henüz öyle bir sıfat kendimi dahil edemem." İfadesi ile örneklendirmişti.

K26 bu noktada yaşadığı deneyimleri paylaşırken çalışma boyunca aşılmaya çalışılan kırsal romantik anlatıya da bir kez daha değiniyordu. Hiç de öyle olmadığını aktarırken aynı zamanda kendisini neden köylü olarak tanımlamadığını da ifade ediyordu:

> Ben köylüler gibi toprağı tutamıyorum, tutamıyorum yani. Hani ben tutuyorum dersem yalan, çok çabuk yoruluyorum. Hani görece olarak hani daha iyiyim şimdi geldiğim seneye göre ama yoruluyorum tabii ki. Mesela sıcakta onlar kadar iyi çalışamıyorum, o güç bizde

[100]Bu noktada Auge (2024, s. 50)'nin vurgusunu hatırlatmakta yarar vardır: "Bir yerde doğmuş olmak, bir ikamete atanmak demektir. Bu anlamda doğum yeri bireysel kimliği tesis edicidir."

> yok. Otlar büyüyor, yabani otlar. Yabani otlar için biz zehir kullanmıyoruz. Hep onları yolmak zorundasın. Su veriyorsun bitkilerine onlar da büyüyor. Haydi yol babam yol, yol babam yol. Ben evvelki sene ot yolarken komşum öldü gülmekten. Sabah erken kalkıyorum altıma bir tane minder, sandalye minderi koydum. Yavaş yavaş oturuyorum. Yerden yoluyorum. Biraz daha ileri gidiyorum. Sabah hani, ... sen ne yapıyorsun? Dedim ki ya benim popom acıyor. Dolayısıyla eğilerek de çömelerek de bir yere kadar çalışabiliyorum. Altıma minder koydum. Nasıl gülüyor. Yakında yatarak yaparsın sen bu işi. Ben şehirli bir köylüyüm. Yani bu kadar yapabiliyorum. Yapmaya çalışıyorum. Romantik falan değil yani. İşte bayağı çalışıyorsun. Irgat gibi ya, amele gibi çalışıyorsun. Toprakla uğraşmak çok zor. Köylüler bunu yıllardır yapıyorlar bu hiç küçümsenecek bir şey değil (K26, Kadın, 49).

K22'de köyünde yaşayanlara duyduğu saygıdan bahsederken "köylü kurnazlığı" üzerine düşüncelerini de paylaşmıştı:

> Biz bence köye adapte olmak konusunda çok farklıyız. Benim gördüğüm herkes burada köylülerden uzak duruyor. Bir de çok acayip böyle bir negatif bir algı var köye karşı. Köylü kurnazı, köylü kurnazlığı diye bilinen şeye takılmışlar. Biz onların yaptığı işe değer veriyoruz, bir yandan da aslında onlara değer vermiş oluyoruz. Net söylüyorum, biz onlar gibi yapamıyoruz. ... abimiz var 66 yaşında birlikte bir gün domates hasatına gittik. 3 saat çalıştık ama ben 1,5 saat sonra yerlerdeydim. Yerdeyim [gülüyor]. Kan, ter çok sıcak yapamıyorum. Dedim ki ben bir domates daha koparamayacağım. Abi hem bana gülüyor hem devam ediyor toplamaya. Biz gerçekten onlara saygı duyuyoruz, yapay bir saygı değil yani (K23, Erkek, 37).

"Onlar gibi, köylüler gibi olamıyoruz, onların başka bir güçleri, ritimleri var" anlatıları Sennett' in "bedeni pasifleştirme" vurgusuyla tamamlanır. Bir arabayı kullanmak için yapılması gerekenler; gaz pedalı ve frene hafitçe dokunmak, gözlerin sık sık dikiz aynasına kayışı vb. bir at arabasını sürerken yapılan zorlayıcı fiziksel hareket ve güçle kıyaslandığında oldukça mikro boyutta kalır. Modern toplumunun coğrafyası içerisinde seyretmek çok az fiziksel çaba ve kendini verme gerektirir. Karmaşıklığın gittikçe "azaltıldığı" bir ortamda küçük hareketler yapmak yeterlidir (Sennett, 2008, s. 13). Kentte pasifleşen bedenler kırsal alanla dönüşle birlikte beden gücünün yoğun ve uzun süreli kullanımını gerektiren işleri üstlenirler. Masa başında geçirilen uzun saatler yerini tarlada, zeytinlikte, bahçede üretimle geçirilen emek yoğun sürece bırakır. Artık "küçük hareketler" yapmak yeterli değildir. Küçük hareketleri yapmaya alışkın bedenler için bu yeni deneyim köylüye/köylülüğe dair önemli bir farkındalığı da getirir. Böylece bir anlatı daha yerine bir gerçekliğe bırakır: "Nerede yaşanılacağıyla ilgili bir tercih aynı zaman nasıl yaşanacağıyla ilgili de bir tercihtir (Hoey, 2005)." Bu tercihleri yapmış olan

katılımcılar için kırsal yaşam deneyimi/köylülük "onlar gibi olunamayacak kadar farklı" ve aynı zamanda "özenilecek ve saygı duyulacak kadar" kıymetlidir.

Bir diğer katılımcı da hissettiği aidiyet duygusuna vurgu yaparak fikirlerini şu sözlerle paylaşmıştı:

> Aslında bir sürü şeyi deneyimleyip çabalıyoruz da çok da böyle yüzde yüz köylüyüm diyemem yani açıkçası. Hâlâ hani birçok alışkanlığımız şehirden gelme üstümüzde. Ama bazı, yani teknolojinin de gereği, zamanın da gereği orada yaşadığını veya da gördüğün için hani çok böyle birinin hani çok da minimal bir yaşamı yaşamıyoruz yani şu anda. Ama biz şeyler yapmaya çalışıyoruz. Hani %100 olduk mu daha olmadık. Olma yolunda ilerlemeye çalışıyoruz. Aidiyet duygusu çok yoğun ama mesela başka bir şehre gittiğimizde belli bir süre ziyaretlerde bulunduktan sonra koşa koşa buraya gelmek istiyoruz. Sanki daha önce İstanbul'da hiç yaşamamışız gibi. Sanki hep buradaymışız gibi (K16, Kadın, 46).

Köylülüğü bir sınıf olarak nitelendiren katılımcı çift de düşüncelerini şöyle aktarmıştı:

> Üreticiyiz biz ya değil mi? Köylü değiliz köylülük bir sınıf köylü değiliz. Buradaki köyde yaşayanlar da aslında üretici onlar da köylü değil onlar da üretici, hepsi üretici (K35, Kadın, 37). Bu kavramlar birbirine çok karışıyor. Köylülük bir sınıf ve bu sınıfa şimdiye kadar tarımsal ve hayvansal üretim yüklenmiş. İşte bu yukarıdan aşağıya yaklaşım da biraz sıkıntılı. Bizde köylülük hep utanılacak bir şey olarak algılandı. Bence hâlâ da öyle. Ben geçen de Tarım İlçe Müdürlüğüne gittiğimizde bir şey fark ettim. Biz gittik oraya, orada çalışanlar, işte ... hanım/bey hoş geldiniz nasılsınız filan yaptılar. Şimdi bakınca ben kaç yıldır buradayım altı, yedi senedir buradayım. Biraz sonra şey geldi üç dört kişi şu alt köyden insanlar geldiler. Şimdi adam altmış yetmiş yaşlarında belki de kırk yıldır burada sürekli tarım yapan, sürekli onlarla muhatap olan bir insan. Kadın şey dedi, buyurun amca ne istemiştiniz? Beni tanıyorsun 3-5 yıldır, öbürünü tanıyorsun 50 yıldır belki ama onu hafızana almıyorsun çünkü o bir etkinlik koymamış, yeni bir şey koymamış, seninle bir ilişki içerisine girmemiş. Çok tuhaf gelmişti. Oysa yani asıl o adamı tanıman gerekiyor. Asıl onu, bilmem ne amca, hoş geldin, buyur bakalım, otur şöyle demen gerekiyor ona (K36, Erkek, 45).

Köylülükle ilgili değerlendirmeler her zaman iki uçta konumlandı. Ya köylülerin doğayla iç içe yaşamı, "bozulmamışlığı" vurgulandı ya da kentliler ile kıyaslanarak, "cahil, tembel, kaba, görgüsüz, işe yaramaz" insanlar olarak görüldüler. Bozulmamış köylü/köylülük vurgusu özellikle 19 ve 20. Yüzyıllarda kapitalizmden farklı bir düzenin kurucu temelleri olabilecekleri fikrini de beraberinde getirdi. Köylülük ile ilgili kalıp yargı ve ön yargılarda ise akla ilk olarak "erkek köylü tipi" gelmektedir. "Tembel" kahvelerde zaman öldüren erkekler, neredeyse tüm becerisi "köylü kurnazlığı" olan ve

bu şekiller işlerini yürütmeye çalışan kişilerken; köylü kadınlar "çalışkan ve cefakâr" olarak konumlandırıldı. İki kutupta yer alan bütün bu önyargı ve kalıp yargılar köylülüğün özgün bir toplumsal sınıf olduğu kabulüne işaret eder. Daha modern tarım araçları ve teknikleri ile çalışan, geçimlik üretiminin dışında kâr amaçlı piyasa için üretim yapan tarımsal üreticiler için "çiftçi" kavramı kullanılırken; köylü kavramı, geçmiş zamanlardan beri gelen bir yaşam ve dünyayı algılayış biçimini simgelemektedir. Bu açıdan köylü, ilkel teknoloji ya da üretim araçları ile temel olarak kendi geçimini sağlamak için üretim yapan, belli bir homojenliği olan özgür, küçük toprak sahibidir (Köymen, 2008, s. 11-13).

Katılımcıların anlatıları bu vurgular ile önemli ölçüde benzerdir. Anlatıların içerisinde yer alan köylülüğü bir sınıfla özdeşleştiren ifadeleri daha homojen, kendilerine özgü özelliklere sahip bir grubu temsil ediyor görünmektedir. Çiftçi ve üretici tanımlamalarında ise dikkat çeken husus kendilerini üretim sürecinin bir parçası olarak görürken aynı zamanda uyguladıkları "yeni yöntemlere" sıklıkla vurgu yapmakta olduklarıdır. Ayrıca yaşam tarzlarındaki farklılıkların da altı sürekli olarak çizilmiştir. Köylülüğe ilişkin tarihsel sosyolojik bağlamın izlerini bu açıdan çalışma boyunca takip etmek mümkündür. Bu noktada değişim ve dönüşümün en belirginleştiği durumun çiftçilik ve üreticiliğe ilişkin algı ve kabuller olduğunu belirtmek gerekir. Bu tanımlama biçimlerini kendi kimliklerine eklemledikleri gibi "açıkça" kullanmakta ve kendilerini bu noktada konumlandırmaktadırlar. Bununla birlikte "çiftçi ve üretici" kimliklerini toplumsal yaşamda ön plana çıkarmak ve "yeni" bir üretici ya da çiftçi imajı oluşturmak için çaba göstermektedirler. Katılımcıların üreticilik ve çiftçilikle ilgili algıları önemli ölçüde yeniden şekillendirilmiş olsa da kırsal alanlara dönüş kararlarını yakın çevreleri ile paylaştıklarında duydukları, işittikleri tepkiler "köylülük ve çiftçiliğe" dair olumsuz kalıp yargı ve ön yargıları yeniden hatırlatacak niteliktedir. Bu tepkiler aynı zamanda "romantik kırsal anlatılarının" en azından katılımcıların ebeveynleri -bu kuşağın içerisindeki yetiştikleri dönem ve yaşam deneyimleri dikkate alındığında olağan kabul edilebilir- açısından pek de geçerli olmadığını gösterir. Kırsal anlatı romantik olmaktan uzak olduğu gibi "küçümsenen, yakıştırılamayan, alay edilen" bir gerçeklik olarak değerlendirilir ve bu haliyle kentler, kırsal alanlara dönüşün pişmanlığı ile yeniden dönülecek yerler olarak kurgulanır. Bu olumsuz tepkiler araştırmanın temel sorularından olan "kırsal alanlara dönüşün bir bedeli yok mudur?" sorusuna verilen yanıtlardan biri olarak değerlendirilebilir. Çünkü "her şey ve herkese rağmen" bu kararı

almak ödenen önemli bedellerden biridir. Diğer taraftan yakın çevreden -arkadaşlar, akrabalar- gelen tepkilerin daha olumlu olduğunun altını çizmem gerekir. İçlerinde çevresi tarafından "yüreklendirilen, destek verilen, teşvik edilen" katılımcılarda vardır. Böyle değerlendirildiğinde kırsal alanlar "diğerleri" için de bir yaşam alanı olma potansiyelini taşır hatta bu eğilimi pekiştirir ve güçlendirir.

K12 anlatısını şu sözlerle paylaşmıştı:

> Annem de benim köy hayatından gelmiş ama annemin bana attığı bir mesaj vardı hiç unutmuyorum. Kızım sen köyde yapamazsın. Rençberlik yapamazsın. Şimdi köylerde rençber diyorlar ya bir ırgatlık yapıyorlar falan. Annem işte bana öyle yazdı. Sen oralarda duramazsın, yapamazsın gel sana .... -bir şehrin bir semtini söylüyor- ev alalım diye. Ben de ona sadece seni seviyorum anneye yazdım. Başka bir şey yazmadım (K12, Kadın, 41).

K26 da kırsala dönüş düşüncesinin hep dillerinde olduğunu ama kimsenin kendilerine inanmadığını ifade ederek sözlerine şöyle devam etmişti:

> Eşimin annesinin ilk tepkisi deli misiniz? Ne işiniz var? Oldu. Biz hep söylüyorduk. Yeni bir şey değildi de bizim ağzımızda hep böyle pelesenk olduğu için yapacağımıza inanılmıyordu. İlk o çok üzüldü. İstanbul'daki evimizi satmaya karar verdiğimiz zaman çok üzüldü. Yani ileride evladımız okuyacak, buradaki mülkünüzü satmayın. Ama bizim gözümüzde hiç bunlar görmedi yani. Arkadaşlarımız dediler ki çok romantiksiniz. Böyle yani saçmalamayın toprakla mı uğraşacaksınız, köylü fantezisi bunlar. Ama bunlar sizi etkilemiyor çünkü kırsala dönüşü ne kadar içten istediğinle alakalı. Yoksa hani herkesin fikri var. Yani sorsan da fikri var, sormasan da fikri var. Yani ben fikirlere kapalı değilim. Sonuçta her fikirden bir şey öğrenirsin. Onlar bizi durdurmadı (K26, Kadın, 49).

Deli misin tepkisini işiten yalnızca K26 değildi. K32 de benzer bir anlatıyı şu sözleri ile paylaşmıştı:

> Annemde hep şey vardı aman evladım sabit bir işin olsun sigortalı çalış yani o kafadaydı. Ondan sonra anlattıktan sonra ya oğlum sen neler diyorsun? İyi misin? Aklın başında değil mi? Ondan sonra hani ilk önce deli gözüyle baktılar ama zaman içinde benim gerçekten bunu istediğimi anladılar (K32, Erkek, 36).

K20 ve K21 de düşüncelerini paylaşırken aynı zamanda ailelerinin sahip olduğu bir gün geri dönecekleri umudundan da söz etmişlerdi:

> Bizim orada şu düşünce var. Köklü bir işin var. Bu fabrikadan çıksan buraya gireceksin. Buradan çıksan buraya gireceksin. İşin garanti en fazla 2 gün boşta kalırsın. Her ay maaşın garanti. Sigortan yatıyor. Önemli olan bizim oradakilere göre işte. Doğ, büyü, bir yere gir, çalış, sigortan yatsın. Bir şekilde emekli olursan eğer, sana bir güvence olsun. Hayat bu

> şekilde yani. Eğer bu hayatın dışına çıkmak istiyorsan orada kendi memleketinde ticaret yapmak istesen bile bak bırakın dışarı gitmeyi orada bile böyle şeyler çok tepkiyle karşılanır. Bugün ben işten çıkayım, küçük bir dükkan açayım, bir işletme kurayım desem, ortalık ayağa kalkar (K21, Erkek, 39). İnsanlar hep bir düzenin var, başka bir düzene geçmek olmaz, yapamazsın, edemezsin böyle yani. Buraya taşınırken de öyle oldu bizim de. Hem ailemiz, hem akrabalarımız. Deli misiniz, ne işiniz var orada, ne yapacaksınız, gül gibi işlerinizi bırakıp nereye gidiyorsunuz, orada işte hayvancılık mı yapacaksınız, sefil bir hayat yaşayacaksınız falan hani hep böyle şey gözle bakıldı yani. Attan inip eşeğe binmek gibi bakıldı. hani orada işte hani sonuçta şey insanlar biraz daha işte statüye, dış görünüşe önem veriyorlar ya, hani sen orada memur gibi çalışıyorsun, yani sonra buraya gelip, bir köylü köy hayatına küçük bakıyorlar, küçümsüyorlar ya da öyle söyleyeyim. O şekilde oldu bizim de. Pek böyle istemediler gelmemizi. Hâlâ diyorlar mesela dört sene geçmiş bir iş edinip oturtmuşuz. Hâlâ şey düşünüyor, ne zaman geleceksiniz de burada fabrikada çalışmaya başlayacaksınız? Bir de burada beden gücü gerektiren bir iş yaptığımızı görüyorlar ya diğer işte masa başı işiniz vardı diyorlar. Beden gücüyle çalışmayı aileler küçük görüyor yani. Kendimizi heba ettiğimizi düşünüyorlar. O yüzden hâlâ ümitleri var, geri döneceğiz diye (K20, Kadın, 35).

Anlatılar köylülüğe ilişkin değer dünyasının adeta bir fotoğrafını çekmektedir. Köylülük "sefil bir yaşamla, kişinin kendisini heba etmesi ile, ırgatlıkla, delilikle" özdeşleştirilip soldurulurken aslında tıpkı Berger'in (1998, s. 18) işaret ettiği gibi köylerin ve köylülüğün portresi yeniden çizilmektedir. Ailelerin köylü yaşamış, yetişmiş olması fark etmeksizin hatırlananlardan, kanaatlerden, hikâyelerden, görgü tanıklığından, kulaktan dolma bilgilerden çizilen bu portre sürekli olarak çizilmeye devam eder. Eren (2017, s. 830) de çalışmasında bir annenin çocuklarının neden çiftçi olmasını istemediğini *"...şimdi ehliyetleri var, maaşları var, arabaları var"* alıntısıyla aktarmıştı. Katılımcıların çevrelerinden işittikleri bu sesler her ne koşulda olursa olsun maaşlı bir işte çalışmanın üretim sürecinin bir parçası olma karşısında bir alternatif olarak bile kabul edilmediğini göstermektedir. Ailesinin yanında yaşamını sürdürmeye devam eden K1 de annesinden sıklıkla duyduğu sözleri *"bana her sabah, annem şey der, hadi git artık, hadi kendi işine git -avukatlığı kastediyor-, burada durma"* anlatısı ile paylaşmıştı.

K24 de kendilerine destek olan kimse olmadığını ama zaten böyle bir destek beklemediklerini de şu sözlerle paylaşmıştı:

> Kararımıza kimse inanamadı. Hatta inananlar da tamam gidiyorsunuz doğru ama siz 6 ay sonra gelirsiniz dediler. Hâlâ da bazen konuştuğum da arkadaşlarımdan diyenler oluyor ne

> zaman geliyorsunuz ne zaman dönüyorsunuz falan diyorlar onlar için bu kadar inanılmaz bir şey ama biz buraya gelirken etrafımıza ikna etmemiz lazım diye düşünmedik. Biz karar verdik. İşlerimizi devrettik. Orada başka arkadaşlarımıza devrettik. Eşyalarımızı topladık çıktık. Biz kimseye biz gidelim mi, gidiyoruz diye sormadık (K24, Erkek, 47).

K23'ün anlatıları da hissettirdiği hayal kırıklığının kendi hayal kırıklığı ile temasını anlamaya imkân veriyordu:

> Ben ailemden negatif tepkiler aldım özellikle babamdan. O şey böyle bir şey yapamazsın zeytinyağından, niye uğraşıyorsun bu kadar o bu bilmem ne. Çok daha büyük işler, işte çok daha büyük işler yapabilirsin diyordu. Sanki burada olmak, zeytinyağı üretmek küçük düşürücü bir şeymiş gibi. Babamın prestijini düşürüyormuşum gibi belki de onun için tam bir hayal kırıklığı. Çevreden şunları da duydum yazık size o kadar iyi okullardan çıktınız neden bırakıyorsunuz diyenlerde oldu (K23, Erkek, 37).

Bu anlatılar Taylor'ın (2012, s. 36) "saygınlığın mahiyetinin ne olduğunu ve nasıl algılandığı" sorusu üzerine yeniden düşünmeye ve değerlendirmeler yapmaya da imkân verir. Bu soruya verilecek yanıtlar arasında "gücümüz, kamusal alana egemen olma duygumuz, bir güce karşı korunaklığımız, kendine ait temeli olan bir yaşama sahip olduğumuzdan dolayı kendi kendimize yeter oluşumuz, başkalarını tarafından sevilmek, hayranlık duyulmak, beğenilmek" yer alabilir. Kıra dönüş bu noktada katılımcıların sosyal çevreleri açısından "attan inip eşeğe binmek, çok daha büyük önemli işler yapmak" anlamında saygınlığın mahiyetini oluşturmaz. Aksine prestij kaybı ve hayal kırıklığı anlatılarının bir parçası olarak değerlendirilir. Katılımcılar içinse tam olarak "kendilerine ait, kendi oldukları, kendi kendilerine yettikleri, yetebilmek için çaba gösterdikleri bir yaşamın" diğer bir ifade ile saygınlık ve saygı anlayışlarının temelini oluşturur. Böylece değerli ve tatmin edici olmayan bir hayat yaşamak bulundukları çevreler içerisinde bir kusur, hata olarak değerlendirilmezken onları kendileri olmaktan uzak, "standartları" yerine getirmeyen bireyler olarak değerlendirmek bir tür "ayıplama" duygusuyla kaplanır. Benzer şekilde K33 de "beklenilen" kariyer ve statü hedeflerinden uzaklaşmışken bu durumun "olumlu karşılanmasını beklemenin" pek mümkün olmadığını şu sözlerle paylaşmıştı:

> Deli misiniz dediler. Ne işiniz var? Ne yapıyorsunuz? Niye böyle bir şey yapıyorsunuz? Çok sorguladılar tabii yani karşı çıktı benim babam özellikle baya karşı çıktı ama tabii ben çok inatçıyımdır. Hani geri adım atmam öyle konularda. O da bildiği için bir şey diyemedi daha fazla. Dalga geçiyor işte, gidecek kaz çobanı olacak orada. Süreç içinde bu baskılar da devam etti. Çünkü biz sürekli zarar ediyorduk benim maddi gücüm artık tükeniyordu.

> Affedersiniz köpek gibi çalışıyoruz. Ama sonuç hiçbir şey olmuyor ve dediğim işte aile baskısı da artıyor. Ya işte yapamadınız, bırakın dönün. Ben bir yandan belli etmemeye çalışıyorum ama bir yandan da maddi olarak gerçekten birikimimi tamamen yedim. Arabayı sattım en son evi sattım. Arsalarım vardı bir iki tane onları satıyorum falan. (K33, Erkek, 36).

K33 sözlerine devam ederken bu konuda en baştan beri eşinden çok destek gördüğünü şu sözleri ile aktarmıştı:

> Ben çok şanslıydım. Çünkü eşim de kırsala taşınma konusunda benimle hemfikirdi, aynı şekilde düşünüyordu. Onun köy hayatıyla benimki biraz farklı olmasına rağmen uyum sağladık. Burada işleri yürütürken de çok destek oldu. Bizim burada oturmak için yaptığımız ev dışında bir ağıl vardı dededen kalma ama böyle yani sadece bir betonu atılmış filan çatısı bile yapılmamış bir yapı vardı. Onu adam edelim dedik. En azından hem gelmek isteyen çiftçilere kiralarız ekstra gelir olur bize yani butik otel bir şeye çevirelim hem de şu genel çiftlikteki ihtiyaçlarımızı falan biraz karşılayalım diye evi satıp onları yapmıştık. O bize bir ekstra yan gelir oldu. Eşim onunla ilgileniyor, işletiyor (K33, Erkek, 36).

Bu deneyim Jacob'ın (1997, s. 136) belirttiği toprağa geri dönen çiftlerin tüm farklılıklarına rağmen, çiftçilik hayallerine doğru genellikle salyangoz hızıyla ilerlemenin yarattığı sıkıntıları telafi eden, kırsal yaşam ideallerinde ortak bir bağlılıkta buluştukları düşüncesinin bir örneğidir.[101] Paylaşılan bu bağlılık diğer katılımcı çiftler arasında da oldukça belirgindir ve onların kırsal yaşam vizyonlarının önemli bir parçasıdır.

Kendisinin beklenilenleri yapmayan bir diğer katılımcı da çevresinden aldığı tepkileri şöyle aktarmıştı:

> Babamdan başlayayım. Babam arkadaşlarına ağlıyormuş. Gidiyormuş diyormuş. Ah oğlum mühendis oğlum bok temizliyor. Nasıl alıkoyacağım ben onu bu işten? Annem de diyormuş ki bırak oğlan istediği gibi yaşıyor işte çok mutlu orada hani şehirde mutlu değildi orada mutlu bir iki gün öyle mutlu oluyor sonra tekrar diyormuş ki yok yok olmaz bu mühendis oldu gitti orda bok temizliyor sonra tabii buraya gele gele yavaş yavaş alıştı ama hep aklında yine benim mühendis olmam vardı. Bu kararı herkes heves zannetti. Bu geçecek zannetti ama hiçbir zaman geçmedi. Çünkü insanların belki hani şeyden bıktım hani kırsala kaçayım gibi bir heves var ama benim bir amacım vardı hani üretim yapıp gerçekten

[101]Saha sürecinin planlama ve hazırlık aşamasında "çift olarak" görüşme yapabileceğim katılımcılar olabileceğini fikri ya da onlara özellikle ulaşmam gerektiği düşüncesi hiç aklımda yoktu. Sahanın içerisinde oldukça "kendiliğinden gelen" bu karşılaşmalar ve kurulan temaslar yukarıdaki değerlendirmeleri yapmaya başka bir ifade ile kırsal alanlara dönüşün karakteristiğinde bir başka boşluğu doldurmaya da imkân vermiştir.

> doğada yaşamak istiyordum. Bunu deneyimlemek istiyordum. Bu karar bu yüzden geçecek bir heves değildi benim için (K34, Erkek, 45).

Katılımcı 40'ın kapsamlı anlatısı da toplumsal rol ve pozisyonların kişilerin ne yapıp yapmayacakları konusunda oluşturulan algı ve engelleri bir kez daha ortaya çıkarmaktadır:

> İflas edersin dediler, her şeyini kaybedersin. 'Delirdin mi?' Delirdin mi ile çok karşılaştım. Sen delirdin mi? Manyak mısın sen? Yani burada mesela il tarıma gitmiştim. Orada bir beyefendi var adını söylemeyelim. Ben gittiğim zaman işte tarla falan bakıyorum hani artık fabrikayı yapacağız bilmem ne. Açık açık söyledim ben. Amerika'daki evimi sattım. Arabayı sattım dedim geldim burada fabrika yapacağım. Baktı baktı. Manyak mısın sen? dedi. Hayır dedim. Yok yok dedi kesin sende bir sorun var. İnsan o hayatı bırakır gelir mi dedi. Annem, babam direkt evlatlıktan reddetti canım. Biz seni bunun için mi okuttuk? Diyorlardı sürekli. Bir de kardeşimle o zaman çalışıyorum. Traktörün üstündeyiz iki tane ODTÜ'lü mesela. O ODTÜ makine mühendisi. Ben de işte ODTÜ' lüyüm. Ben çekip çekip atıyorum işte ODTÜ'lüler traktör tepesinde tarım yapıyorlar falan. Annem falan şey dedi, kızım paylaşma zaten rezil olduk. Bir de paylaşıyorsun, övünüyorsun bununla diye (K40, Kadın, 41).

Park (1950, s. 250) kişi sözcüğünün ilk anlamının "maske" olmasının yüksek ihtimalle sıradan bir tarihsel tesadüf olmadığını belirtir. Bu vurgu "herkesin her zaman ve her yerde, az çok farkında olarak belli bir rolü oynadığının kabulüdür... Biz birbirimizi bu roller içerisinde tanırız; bu rollerde kendimizi tanırız." Katılımcıların bu tepkileri almalarının belki de en önemli gerekçesi "tekrar eden, beklenilen, alışılagelmiş normal rollerini" artık oynamaktan vazgeçmiş olmalarıdır. Fromm (1996, s. 118-119) normal ya da sağlıklı teriminin iki şekilde tanımlandığı söyler. Birincisi, belli bir toplum içerisinde kendisinden beklenen toplumsal rolü yerine getiren kişiye normal ya da sağlıklı denilebilir. Daha somut haliyle, insanın o toplumda beklenen şekillerde çalışabildiği, bir aile kurabildiği anlamına gelir. İkincisi, birey açısından sağlıklılığı ve normalliği bireyin en ileri noktada gelişmesi ve mutluluğu olarak görürüz. İçinde yaşadığımız dünyada "normalin" iki tanımlama biçiminin çakıştığı aşikar. Bu karşıtlık çalışmanın katılımcıları açısından hem hareketliliğin önemli bir motivasyon kaynağı hem de çevrelerinden aldıkları tepkilerin olağan bir açıklamasını da sunar. Kendilerinin beklenilen roller yerine bireysel benlikleri koruma girişimleri katılımcıların "deli" damgası ile etiketlenmesi ile sonuçlanır. Ne de olsa "normal olmak ve uygun yerde uygun maskeleri takabilmek" mutlu olmaktan ve kendini benliğini ortaya

koyabilmekten çok daha önemlidir. K10'un deneyimi de bu durumun başka bir örneğini oluşturuyordu onun anlatısı aynı zamanda yerlilerin kendisine yönelik algılarını içeriyordu:

> Çok olumsuz şeyler duydum. Ama beni hiç yıldırmadı. Aslında kamçıladı. Sen yapamazsın ne anlayacaksın sen? Aaa kendi annem bile yavrum dedi oturuyordun dedi sekiz beş çalışıyordun. Hafta sonu dedi işte tatilin vardı yatıyordun. Ne gerek var dedi. Hem dedi hayvancılık dedi. Rezillik çocuğum. Sen ne anlayacaksın? Nasıl yapacaksın? Nasıl bakacaksın? Hepsi büyük sorumluluk. Mesela köydekilerde de şöyle bir düşünce var işte bunun dövmesi var. Aman ojesi var. Bu mu keçi bakıyor. Üniversiteli adam keçi mi bakıyor. Niye bakmıyorum ya? Neden olmasın? Üniversiteli daha iyi bakıyor kardeşim. Zaten bunları söyleyenler şimdi benim kapımda keçi sütü için kuyruk oluyorlar, sıra bekliyorlar. Aman bir sıra bulamıyoruz da bir bilmem ne diye de şikayet ediyorlar. Hani ben olmayacaktım. Ben yapamayacaktım bu işi. Niye benden keçi sütü alıyorsun ki? Değil mi? Senin kalıplarına göre ben zaten bu iş için hiç uygun değildim. Böyle yetiştirilmemiştim, hiç yapmamıştım (K10, Kadın, 36).

Goffman (2022, s. 102-110) bireyin oynadığı rollerin kendisi hakkında bir şeyler anlatmasının yanı sıra, onun ve diğerlerinin kendisi hakkında bir imge oluşturdukları şeyi ifade ettiğini vurgular. Birey böylece ona atfedilen sıfatlarla çifte bir ilişki sürdürür. Bazı sıfatların kendisine ait olduğunu bazılarının ise hiç ait olmadığını hisseder. Bazılarından hoşnutluk duyar ve kendi benlik tasarımının bir ögesi olarak kabul eder bazılarını ise reddeder. Bu durum genelde mesut bir ilişki kurulmasına olanak vermez. Tıpkı K10'un kendisine yakıştırılamayan hayvancılıkla ilgili "*Neden olmasın? Niye bakamıyorum?"* siteminde olduğu gibi. Bu tavır alış aynı zamanda bireyin kendisine yönelik algıya dair pasif bir pozisyonda kalmadığı aksine bu durumun bireyi motive ettiği diğer bir ifade ile istikrarlı bir benlik imgesi kurmak için (Rank, 2023) aktif bir şekilde çaba gösterdiğinin bir örneğini sunmaktadır.

Kırsal alanlara dönüşte işitilen sözler ve çevreden gelen tepkilerin tümünün olumsuz olmadığının altı çizilmişti. Bu hareketlilik bazı katılımcıların sosyal çevreleri içerisinde "biz yapamıyoruz sen yap" olarak özetlenebilecek bir tür "imrenme, özenme duygusuyla" karşılanmıştır.

K16'nın anlatısı şu şekildeydi:

> Benim bütün arkadaşlarım seni çok kıskanıyoruz dedi. Hep hayalimizdeki yaşam tarzı hep yapmak istediğimiz şey. %90 insan bu şekilde yaklaştı çok iyi yaptınız, hep yaşamak

> istediğiniz bir hayat, çok şanslısınız, bu kadar erken yaşta böyle bir hayatı getirdiniz, helal olsun size gidin valla bize örnek olun diyen çok insan vardı (K16, Kadın, 46).

K19 da arkadaşlarından gördüğü desteği paylaşırken aynı zamanda ailesinin olumsuz tepkilerine de değinmişti:

> Arkadaşlarımın içerisinde bana çok destek olanlar oldu yani çevre aslında hani arkadaş çevresinden bahsediyorsak eğer çok doğru karar, keşke bende gelebilseydin, çocuğum olmasaydı ben de yapardım, senin yerinde olsam bir dakika durmazdım gibi çevreden gelen tepkiler güzeldi aslında baktığında. Arkadaşlar sadece şey diyorlardı. Ya işte nasıl görüşeceğiz, çok uzak işte bir araya gelemeyiz gibi. Ya da şey diyenler, aman git işte gelir görürüz seni orada bir kapımız olur falan gibi tepkiler almıştım. Ama ben en çok darbeyi aileden yedim. Yani hani özellikle de işi bırakıyorum. Çünkü meslek ve kariyer olarak bir yere getirdiğimiz bir şey var, bir konum var. İşte işi bırakacağım, seramik boya yapacağım, onu satacağım, öyle geçineceğim falan dediğinde delirdin mi sen? İşte bu iş bırakılır mı? Elinde mesleğin var, saçmalama. Hobi olarak gene yap da hani ama mesleğini yap gibi sözler işte annemin en büyük lafı bilseydim boyacı olacağını seni okutmazdım dedi (K19, Kadın, 49).

K28'in deneyimi ise Covid-19 pandemisi sonrası değişen günlük yaşam pratiklerinin bireylerin algılarını nasıl dönüştürdüğünü anlamaya imkân veriyordu:

> Şimdi biz ilk yapınca baştaki yapanlardan olunca dolayısıyla deli yaftasını yedik. Ama şimdi öyle değil. Daha fazla insan kırsala taşınıyor. Özellikle pandemi sonrası bize o deli diyenler pandemi de çok bizi takdir ettiler. Siz ne kadar iyi karar aldınız. Çünkü onlar evde tıkıldılar odalarda, kutularda. Biz burada yürüyüşlerimizi de yaptık. Pandemi de evet, pandemi de nihayet çok iyi karar vermişsiniz. İyi ki oraya gittiniz. Keşke ev alsaydınız dediler bize bu sefer (K28, Kadın, 57).

Bir diğer katılımcı da Covid-19 sonrası işittiği tepkilerin nasıl değiştiğini şu sözleri ile paylaşmıştı:

> Yaptığımız şey herkese göre dünyanın en saçma şeyiydi. Eşimin ailesi de benim ailemde. Benim annem de hayattaydı o zaman. Kızım ne işiniz var orada? Hani çocuklar bizden ayrım büyüyecek. Bütün aile burada. Sizin ne işiniz var? Çocuklara kim bakacak? Hadi ben gelirim ama her zaman gelemem. Ondan sonra kayınvalidem çocukların eğitimini aksatacaksınız. Siz ne anlarsınız? Ne yaparsınız? Kimseyi tanımıyorsunuz. Yani bir sürü şey. İşyerinden arkadaşlarım işte zaten aynı işyerindeyiz. Siz kafa yemişsiniz delirmişsiniz. Yani böyle tabii ki bu espri yolu söylüyorlar hakaret anlamında demiyorum ama. Yani çok saçma geliyordu başta. 3 sene sonra pandemi patladı. Sonra bir anda ha çok iyi yapmışsınız oldu, iyi ki gitmişsiniz oldu. O zamanlarda gelmiş olmak bizim içinde büyük şanstı.

> 2017'de buraya gelip o araziyi almasaydık şu an öyle bir arazi alma ihtimalimiz yok yani buradan (K5, Kadın, 44).

K31'de çevresinden aldığı tepkileri farklı türden bir sınıflandırma yaparak aktarmıştı:

> Benim büyüdüğüm şehirden değil de bu bölgedekilerden tepkiler daha çok oldu. Çünkü bizim tarafta olmadığı için herkese şey ay benim de hayalim. Seni de kırlarda, bayırlarda görmek beni çok mutlu ediyor diyen çok oldu. Onlar beni aslında daha da böyle şey yaptı, teşvik etti. Buradakilere de şey demeye başladı. Üf, bahçe mi? Hiç bize göre değil. Ay bizde de vardı hiç yüzüne bakmam. Aynen böyle yani daha küçümseyici tepkiler (K31, Kadın, 26).

K13'ün paylaştıkları ise seçilen yaşam yollarının, deneyimlerin, ebeveynler ya da sosyal çevremizin bireyleri şekillendirilişi üzerine yeniden düşünmeye olanak veriyordu. Kendi ifadesi ile o *"hani aileler ister ya, çocuğum memur olsun, sigortalı düzenli bir işi olsun falan hiç benlik değil ama onların da kalbini kırmak istemiyorum"* diyen bir bireydi. Bu yüzdendir ki onun anlatısı diğer katılımcılardan farklı olarak özellikle ailesini kıra dönüşü kararını kabullenmeleri noktasında bir ikna sürecini içerisinde barındırıyordu:

> Ben bu kararı aldıktan sonra çok konuştum ailemle. Ben sadece dedim mutlu olmak istiyorum bunu da sizin bildiğiniz yolla değil kendi içimden gelen buramdaki ışıkla içimdeki sesi dinleyerek yapmak istiyorum. Lütfen bak sizi dinledim zaten ben. Siz mutlu olun diye kına gecesi de oldu, düğün de oldu. Ben o yollara girdim dedim. Sonra ne oldu? Özümden koptum, doğamdan koptum. Özümden ayrı hareket ettiğim için olanları gördüm. Ben depresyona girdim. Ben o hayatı istemiyorum. Ben kendimi rahat ifade edebildiğim, kendim gibi olabildiğim, kendim gibi hissedebildiğim bir şeyin içinde var olmak istiyorum dedim. Onlar da kıyamadılar. Elalem ne derse desin, boş verelim. Evladımız nasıl mutlu oluyorsa o olsun düşüncesine geldiler sonunda (K13, Kadın, 35).

Han (2015, s. 19) içinde yaşadığımız toplumları tanımlarken "performans toplumu" kavramsallaştırmasını kullanır. Foucault'un disiplin toplumunun yerini alan performans toplumu -ebilmek kipiyle tasvir edilir. Çünkü bu toplumda yasak ve emirlerin yerini girişim ve motivasyon alır. "Disiplin toplumunun negatifliği deliler ve caniler doğurmuştur. Performans toplumu ise depresifler yaratır." Bir başkası mutlu olsun diye yaşanılan hayatın kişiyi kendi olma halinden uzaklaştırıp depresif bir kendilik yaratması gibi. Ancak yine de görüldüğü üzere katılımcıların anlatıları yalnızca olumsuzluklarla bezeli değildir. Deneyimlenen pandemi süreci kırsal alanlara yönelik hareketliliğin yorumlanmasını değiştirmiştir. Aynı zamanda katılımcılar ile yakın yaşlarda bulunan

arkadaş çevreleri içerisinde "normal" olarak değerlendirilmiştir. Değerlendirme biçiminin değişmesi ve bu olumlu anlatıların hareketliliğin kitleselliğine dair ipuçları taşıdığını da inanıyorum. Son olarak kırsal hareketliliğin nasıl görüldüğü ve bu hareketliliğin parçası olan bireylere ilişkin değerlendirmelerin "geleceğin nasıl hayal edildiğini şekillendirdiğine" ilişkin ihtimal ve bakış açılarını yansıttığını da belirtmeyi gerekli görüyorum. Bu inanç ve düşüncelerimi pekiştiren anlatıları çalışmanın bir başka bölümünde ayrıntılı olarak değerlendirmek üzere bu noktada bırakıyorum.

Sonuç: İnşa Edilen Kendilikler ve Kimlikler

Bu başlık içerisinde araştırma öznelerinin kimlik ve aidiyetlerinin nasıl dönüştüğü, bu dönüşümde mekânın etkisi ve keşfedilen "yeni benliklerinin" mevcut sosyal çevreleri içerisinde nasıl algılandığı ve anlamlandırıldığına yer verilmiştir. Marc Auge (2024, s. 69-72) yerleri (lieu) "orada yaşayan, oraya koruyan, orada var olan insanların şimdiki zamanı yaşadıkları coğrafya" olarak tanımlar. Bireyler yerleri düzenler, oraya yerleşir bu sebeple yerler uzamsal düzeneklerdir. Dahası yerler grupların kimliklerinin özdeşliğini ifade eder. Yer değiller ise "kişinin kendisini ait hissetmediği, aidiyet kuramadığı, bireylerin anonim olduğu mekânlar" olarak tanımlanır. Auge bu mekânları -yer değiller- "havalimanları, marketler, otoyollar, otoparklar" örneklendirir. Bireyler için bu mekânlar yalnızca gelip geçtikleri yerlerdir. Bu başlık içerisinde yer verilen anlatılar yerler ve yer değiller üzerine yeniden düşünmeye imkân verir. Katılımcıların anlatıları kentsel yaşam deneyimlerini sürdürdükleri yerler ve mekânları "yer değiller" vurgusuna yaklaştırmaktadır. Oraya buraya telaş içerisinde koşuşturulan yerlerin oluşturduğu deneyim sosyal hayatı şekillendiren ağların gerilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu gerilimler katılımcıların anlatılarında görüldüğü üzere farklı şekillerde hissedilir. Harvey (2016, s. 272) bu ağların aynı anda gerilip gevşetilerek eğilip büküldüğünü, çatırdadığını hatta ardından "yamalı bir bohça" gibi alelacele tamir edildiğini belirtir. Görünen o ki bu çalışmanın özneleri için çözüm -tamir- oluşan gerilimleri, kendi benlikleri ile aralarındaki boşluğu "yamamanın" çok ötesindedir. Çünkü bireysel kimliklerin öne planda olmadığı, olumlu sosyal kimlik geliştirme imkânının azaldığı, aitlik duygusunun hissedilemediği yerler -katılımcıların eve sadece uyumak için giderdim vurgusunda olduğu gibi- kişilerin yaşam dünyalarına sızan "Ben Kimim? Sorusunu sormalarına, sorgulamalarına neden olmuştur. Onlar kendi evlerinde olduklarında dahi artık hiçbir zaman kendi evlerinde değillerdir. Bu noktada Bauman

(2001, s. 113) “kişi ne zaman kendisinin nereye ait olduğundan kuşku duyarsa, kimlik üzerine o zaman düşünüyor” diye yazar. Başka bir ifade ile kişi davranış eğilimleri ve pratikleri arasında kendisinin nerede durduğu ve çevresindeki kişilerin kendisinin duruşunu/yerini doğru ve uygun kabul edeceklerinden emin olmadığı zaman kimliği üzerine düşünüyor demektir. Bu haliyle kimlik “bu belirsizlikten kaçış arayışına verilen addır.” Yere geri dönmekte -kıra dönüş- yer değillerin müdavimlerinin sığınışıdır. Katılımcıların anlatıları aynı zamanda yer fikrinin “ev gibi” güllük gülistanlık olarak betimlenişini alt üst eder. Bazı yerler kötü, baskıcı ve sömürücüdür (Cresswell, 2008, s. 50). Tıpkı onların kentsel yaşamdaki “evlerinde” hissettikleri gibi. Ancak yine de bizler dünyayı bir yer aracılığıyla ve bir yer içerisinde deneyimleriz. Ne de olsa mekânsız bir dünya düşünmek olanaksızdır. Günlük rutinler içerisinde anlamını yitiren, gelip geçilen, “yalnızca uyumak için kullanılan” evler geride bırakılırken bu durum katılımcıların kıra dönüş motivasyonlarının duygu dünyasını yeniden görebilmeye izin verir.

Çalışma içerisinde yalnızca katılımcı gözlemci pozisyonda bulunmadığımı araştırmanın fikir tohumlarının atıldığı ilk günlerden bu zamana kadar tam gözlemci pozisyonunu da işgal ettiğimi ifade etmiştim. Bu tema üzerine yazarken tam gözlemci pozisyonun getirdiği bir veri daha bu anlatıyı pekiştirmeye imkân verdi. Kendisi ile bu çalışma için herhangi bir iletişim kurmadığım ancak uzun bir süredir paylaşımlarını takip ettiğim “şehirden köye göç hikâyem” teması ile yaşam alanını ve yeni deneyimlerini paylaşan “@koydeben” isimli Instagram kullanıcısı 19 Aralık 2024 tarihinde yaptığı bir paylaşımda yerleri, evi, aitlik hissini diğer bir ifade ile bu tema boyunca tartışmaya açılan yer ve kimlik ilişkisi üzerine düşüncelerini şu sözlerle aktarmıştı:

> “Ev doğduğun yer değildir. Ev, bütün kaçma çabalarının bittiği yerdir. Ev, yalnızca dört duvar arasında değil, ruhunun huzur bulduğu yerdir. Ait hissetmek, bir yere değil, bir duyguya bağlanmaktır. Kimi zaman bir köyde, sobamım üzerimde kaynayan çayın sesinde, kimi zaman sevdiklerinle paylaştığın bir sofrada bulursun o hissi. Ev, seni tamamlayan anılardır; kokularla, seslerle, dokularla kabine kök salan bir yuvadır. Ve bazen, en çok ihtiyaç duyduğun anda, sadece birinin gözlerinde bulursun evin sıcaklığını. Ev, nerede olursan ol, kendini gerçekten ‘sen’ hissettiğin yerdir.” (Dönmez , 2024).

Bergson (1947, s. 40) “hayatımızın tarihine dönüp bakalım” der. Çocukluğumuz kaynaşmış halde bulunan türlü şahsiyetlerin bir arada bulunduğu zamanlardır. Yaş ilerledikçe bu şahsiyetler artık geçinemez olur ve her birey sadece bir hayat yaşayabileceğinden, ister istemez bir seçim yapmak zorundadır. Zaten hayat, aralıksız

bir bırakma ve seçme işlemidir. Zaman içerisinde katedilen yol, olmak üzere bulunduğumuz ve olabileceğimiz şeylerin malzemeleriyle doludur. Katılımcılar kentsel yaşam alanlarını geride bırakırken beraberinde kendilerine yüklenilen pek çok "sıfat, unvan ve kimlikten de" sıyrılmışlardır. Onların anlatıları Thoreau'nun (2018, s. 76) "bu dünyaya bir şeylere zorlanmak için gelmedim. Kendi tarzımda nefes alacağım. Birine kitleler tarafından bir yaşam biçimi dayatıldığını hiç duymadım. Böyle bir yaşam acaba neye benzerdi?" vurgusunu hatırlatır. Kendi tarzlarında yaşamak, kendi ile temas kurmak üzere inşa edilen kimlikler bir yerde -kırsal alanda- vücut bulur. Başka bir ifade ile insan kendi yaşamını, çevresindeki dünyayı anlamlandırmaya çalışan, deneyimlerinin özensizce birikmesinden rahatsız olan, kendi öyküsünü yazan, kişisel tarihini yeniden kurgulamaya çalışan bir varlık olarak sahneye çıkar. Ben kimim? Hayatımın anlamı ne? Gibi sorularla tüm bunları kendisine hatırlatan bir varlık (Silier, 2013, s. 15) olarak insan bireysel kimliğini kurarken aynı zamanda alternatiflerin kolektif olarak hayal edilmesi, düşünülmesi ve dönüştürülmesinin ne denli olanaklı olduğunu da gözler önüne serer. O halde katılımcıların "aidiyet ve kimliklerinin" alınyazıları olmadığının farkına vardıklarını ifade etmek gerekir. Kendi kararlarının, attıkları adımların, eyleme biçimlerinin, yaşam tarzlarının ve tüm bunları birleştirecek, sabitleyecek kararlılık ve özgürlüğün hem kimlik hem de aidiyetleri için hayati faktörler olduğu (Bauman, 2017, s. 20) düşüncesi meselenin ütopik olarak tasvir edilmesi anlatısının yerine bir gerçeklik koyar. Kırsal alan ve yaşam biçimlerinin bilinçli bir şekilde betimlenmesi hem bir yaşam biçimi olarak köylülüğün pozisyonunu yeniden düşünmeye imkân verir hem de bu yerde inşa edilen kimliklerin özgünlüğü ve eklektik yapısını görünür kılar. Fyodor Dostoyevski'nin "İnsan, ait olduğu yerde yeşerir." ifadesini de hatırlatarak bu başlığı noktalıyorum.

Çalışmanın bundan sonraki temasında katılımcıların kır ve kentte ilişkin algılarının ne olduğunu tasvir etmek için kendilerini yöneltilen "kırı ve kenti bir kelime ile ifade etmenizi istesem hangi kelimeleri seçerdiniz?" Sorusunun yanıtlarına yer verilecektir. Bu yolla yine ve öncelikle literatürde yer alan anlatıları sorguluyor ve tartışmaya açıyorum. Ardından katılımcıların anlatıları yoluyla Becker'in (2016, s. 25-26) işaret ettiği kır ve kentte dair temsiller oluşturmaya çalışıyorum. Böylelikle kent ve kıra ilişkin kavramsal ağların ortaya çıkarılması yoluyla kır-kent düalizmin geçerliğini sorguluyorum.

4.5 Kır-Kent Düalizmi

Giriş

Kentleri düşündüğümüzde akla ilk gelen kelimelerin mekân ve demografi ile ilgili ölçütleri içerdiğini belirten Bookchin (1999, s. 16-30) bu ölçütlerin kasabalar ve köyler karşısında sahip olduğu itibarı sağlamak ve sürdürmek için kullanıldığını ifade eder. Tarihin, kentlerin kendisini kırsal kesimin dar görüşlülüğünden kurtarmak için sarfettiği çabaların çok sayıda örnekleriyle dolu olduğu söylenir. Bu sebepledir ki çok eski zamanlardan günümüze değin kent ve kırsal kesimin birbirleriyle savaş halinde olduğu fikri şüphe kaldırmaz. Temiz ve erdemli kır yaşamı karşısında kirli ve günahkar kent dünyası görüşü yerleşiktir. Bu yerleşik kabule çalışmanın belli noktalarda işaret edilmiş ve bu ikiliğe dair değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu başlık içerisinde ise katılımcıların kır ve kente ilişkin ürettiği temsillere ayrıntılı olarak değiniyorum. Becker (2016, s. 57) temsillerin, üretenler ve kullananların iş birliği içerisinde olduğu bir dünyada vücut bulduklarını vurgular. "Toplum hakkında bir temsil" birinin bize toplumsal yaşamın bir yönüne dair söylediği, anlattığı herhangi bir şeydir. Başka bir ifade ile bu temsiller bütün toplumu ya da onun bir kesitini anlatmanın farklı biçimleridir. Temsiller, "toplumsal deneyimlerin, duyguların, davranışların, ilişkilerin gerçekliğine dair kavramsal ağlardır (Ertürk, 2022, s. 14). Bu açıdan sosyal temsiller rastgele değillerdir; belirli zamanlara, bağlamlara aittirler ve sürekli değişirler. İster gerçek ister hayali olsunlar, güçlüdürler ve yerlere dair anlayışımızı da değiştirirler (Gkartzios ve Remoundou, 2018, s. 8). Katılımcıların ürettikleri temsiller kır-kent ikiliğini pekiştiren bir noktada bulunduğumuza dikkatleri yöneltebilir ancak onların anlatıları aynı zamanda bu ikiliği dönüştüren değerlendirmeleri de içerir ve bu dönüşümün gerekçelerini anlamaya olanak sağlar. Tıpkı Little ve Austin'in (1996, s. 101) belirttiği gibi kırsal yaşam biçimlerine dair çizilen manzara en basit haliyle "sağlıklı, huzurlu, güvenli ve müreffeh" kırsallık manzaralarını güçlendirmiştir. Ancak kırsal temsillerin toplumdaki farklı gruplar içerisinde nasıl değiştiğini ve kırsal yaşamın parçası olan bireyler üzerindeki etkisi ayrıntılı bir şekilde araştırılmamıştır. Bu çalışma "yeterince" sorgulanmamış bu anlatıya da katkı sağlama çabasını içerir. Katılımcıların anlatıları -kentsel yaşam deneyimlerini ile kırsal yaşam deneyimlerinin kendilerinde yarattığı duygular- her ne kadar "bilinen" kır-kent ikiliğini belirginleştirse de farklı ihtiyaçlar, beklentiler, arayışlar ve ilişkiler kır-kent ikiliği tezlerini önemli ölçüde

bulanıklaştırır. Anlatıları yer vermeden önce diğer temalarda olduğu gibi bu anlatıyı çerçeveleyen kod listelerini paylaşıyorum.

Tablo 4.5

Kod Listesi 5

Açık Kodlar	Seçici Kodlar	Kuramsal Kodlama
Kaos	Kentsel Temsiller	Kır-Kent İkiliği
Gaz maskesi		
Korku		
Hızlı		
Akış		
Hapishane		
Kalabalık		
Stres		
Karmaşa		
Hızlı yaşam		
Kirli		
İmaj		
Hayal kırıklığı		
Gürültü		
Keşmekeş		
Bencillik		
Kargaşa		
Yorgunluk		
Mahşerin demosu		
Yabancı		
Hayvan hayatı hapishanesi		
Huzur	Kırsal Temsiller	
Ağaç		
Ev		
Sakinlik		
Yavaş yaşam		
Rutin		
İzole dünya		
Tenha		
Doğal		
Tabiat		
Dinginlik		
Temiz		
Gerçeklik		
Rahatlık		
Keyfe göre		
Kuş sesi		
Güzellik		
Özgürlük		
İnziva		
Kurtlar sofrası	İç İçe Geçişler	
Kaos ve huzur dersin ama yersen!		
Antisosyal		
Şehir görgü köy hırs		

4.5.1 Kır-Kent Düalizmini Kurmak ve Yıkmak

Bu başlık içerisinde öncelikle kır-kent ikiliğini yeniden kuran anlatılara sonrasında ise kır ve kente dair karşıtlığın hangi gerekçelerle aşındığına dair anlatılara yer verilecektir. Temsillerin yeniden üretilmesi aynı zamanda kırsal alanların geleceğine dair bir ön görüde sağlayacaktır (Mormont, 1987, s. 19). Diğer yandan kır-kent karşıtlığını aşındıran gerekçeler aynı zamanda kırsalda yaşamın zorlukları var mıdır/nelerdir? Sorusuna verilen yanıtları da kapsamaktadır. K2'nin düşüncelerine yer vererek başlayalım. Onun fikirleri huzur-kaos karşıtlığının en tipik örneklerinden birini sunmaktadır:

> Koşturmuyorum aslında burada, daha sakin hareket edebiliyorum ve günümü daha kaliteli geçirdiğimi fark ettim. Hissederek geçirdiğimi fark ettim. Orada günü daha bir koşturarak, ona yetişmem lazım buna yetişmem lazım gibi kendimi kasıyormuşum aslında. Rahat düşünemiyormuşum. Diyorum ya alt fonumuz var ya bizim İstanbul'da böyle bir uğultu gelir ya; insan sesi, iş makinası çalışırdı, arabalar, otobüsler biz de sürekli bir alt fon gürültü vardı İstanbul'da yaşarken o fon gidince düşünce enerjiniz de açılıyor.[102] Program yaptığım zaman burada saati saatine uyabiliyorum, bir de şu rahatlık var uymasam da diyorum sorun yok. Biraz gamsızlığa götürdü beni ama hiç sorun değil [gülüyor]. Bu yüzden burası için huzur büyükşehirler kaos derim (K2, Kadın, 49).

Kaos kelimesi ile korku kelimesini de seçen bir diğer katılımcının da düşünceleri şu yöndeydi:

> Şehir deyince korku, kaos gibi şeyler geliyor aklıma tamamen. Hele şu son uzak kaldığım dönem hiç bilmediğim için sadece medyadan gördüğüm kadarıyla daha da korkutucu geliyor. Eskiden olduğu gibi bildiğimiz sokaklarda bile rahatça yürüyemez olduk. Dışarıdan baktıkça özellikle içinde bir şekilde gidiyorsun da uzaktan şimdi böyle bakıyorum ya sürekli bir yerden bir haber duyuyorum ya. Her yerden ama yani. O beni daha da korkutuyor. O yüzden soğutuyor. Burası ise ev, evimiz (K5, Kadın, 44).

Kaos ve huzur karşıtlığını vurgulayan bir diğer katılımcı da fikirlerini yaşam biçimlerinin hissettirdiklerini vurgulayarak paylaşmıştı:

> Burası huzur olurdu herhalde, orası kaossa burası huzur. Burada daha rahatız, daha relaks yani gerçekten. Daha miskiniz. Daha böyle keyfimize göre, kafamıza göreyiz. Yani istersen daha inziva bölgesi burası aslında. Daha az kaygılıyız. Gerçekten daha az kaygılıyız. Daha

[102]Katılımcının ifadeleri Rose'un (2018, s. 133) sorduğu soruyu anımsatır ve aynı zamanda bu soruya da bir yanıttır. "Bir ila sekiz milyon insan; burun buruna, beton, asfalt, araba, tren, otobüs, oksijensiz hava tüm bunlar ve daha fazlasına eşlik eden ahenksiz gürültüler içinde yaşarken şunu merak etmemek elde değil: Bu tür yapılar içinde insanlar nasıl ayakta durabiliyor ve insanlar burada nasıl tutunabiliyor?"

> sevdiklerimizle, daha kendimizleyiz. Daha kendimizi dinleyebiliyoruz. İstanbul ise kaosu hissettiriyor. Gittiğim zaman da kaos. Çok kalabalık, içerisindeyken de bu kadar kalabalıktı muhtemelen ama Türkiye'deki mülteci sıkıntısı ve yanlış yönetilen o göç süreciyle beraber başka bir hâl aldı. Biz burada kurtarılmış bölgedeyiz gerçekten. Evet, burada da mülteci var. Ama biz görmüyoruz o sıkıntıları. Bir sürü şeyi biz burada görmüyoruz. Hayat pahalılığını da biz burada daha az görüyoruz. Kiramıza yansıyor, bilmem neye yansıyor ama bir İstanbul'daki ya da büyükşehirlerdeki kadar görmüyoruz. Çünkü en olmadı bahçemizde zaten yeşilimiz yetişiyor. Bir dayanışma hali var. Sende hiçbir şey yoksa bile konu komşu getiriyor. Sağlıklı gıdaya ulaşım çok kolay. İstanbul'da öyle bir seçeneğimiz yoktu. Emek verdiğimiz sürece var yani hiçbir şey olmadı. Burada hani kışın narenciye var, zeytin var. Herkesin bahçesinde var bunlar. Sende yoksa komşunun bahçesinde var işte nar var. Sürekli ekiliyor, biçiliyor. Yani işte şimdi daha bu hafta yeniden fasulye ekeceğiz biz. İstanbul'da bu mümkün değil (K25, Kadın, 37).

Kıra dönüş eğilimlerini inceleyen bir araştırmada kırsal alanların "cazibelerine" dikkat çekilir. Kırsalın cazibeleri içerisinde ilk sırada "huzurlu olması" yer alır (Halfacree, 1997, s. 75). Diğer taraftan her ikili karşıtlıkta olduğu gibi, görüldüğü üzere kır-kent ikiliği de birinin değerini ya da değersizliğini açıklarken ötekine referans verir; bir tarafı idealize ederken diğer tarafı ise onun karşıtı olarak kurgular. Williams (1975, s. 1) yaşam tarzlarına işaret eden kır ve kent arasındaki karşıtlığın klasik döneme kadar geriye gittiği ve bu yaşam tarzlarına farklı değerler yüklendiğini belirtir. Metnin farklı yerlerinde de vurgulandığı üzere kırsal yaşam biçimi "doğal yaşam, huzur ve masumiyetin" sembolü olurken; kentler ise öğrenme ve gelişmenin merkezleri ama aynı zamanda "gürültünün, bencilliğin ve hırsın" mekânları olmuştur. Katılımcıların çoğunluğundan işittiğim kaos-huzur karşıtlığı da bu türden bir konumlandırmanın örneğidir.

K3'ün kent için seçtiği kelime oldukça sıra dışıydı. Neden bu kelimeyi tercih ettiğini aktarırken "güven" duygusunun anlamlandırılması ile ilgili deneyimlerini de paylaşmıştı:

> Kent için gaz maskesi. Köy için ağaç. Neden gaz maskesi çünkü yaşayamıyorsunuz, korumanız lazım. Gaz maskesi de her şeyden koruyor. insanlara karşı bile korumanız lazım. İnsanlar ne yaptıklarını bilmiyor. Kentte insanlar evim dediği yerlerde korunmak için kapıya adam dikiyorlar ama karşısında kim var alt dairesinde kim var bilmiyorlar. Yani kendini belki de bir tehlike zincirinin içine kapatıyor. Bizde burada böyle bir şey yok. Her yer açık. Hiçbir şey yok. Canlılar var, çakallar var, tilkiler var, domuzlar var... Ben burada tamamen güvende hissediyorum (K3, Erkek,51).

K10 da düşüncelerini şu sözleri ile aktarmıştı:

> Bir taraf hapishane diğer taraf kendi izole dünyam. Şöyle nasıl diyeyim özgür dünyam. Yani rahat, konforlu hayatım benim. Yani ben burada nefes alabiliyorum açıkçası. Mesela bir yere gidiyorum mesela İzmir'e gidiyoruz, Ankara'ya gidiyoruz, Antalya'ya gidiyoruz. Yani çıkalım artık, çıkalım. Arabalar, insanların gelişi gidişi, o trafik, o binalar hep böyle benim üstüme geliyor. Hani böyle yürüyemiyorum ya, yürüyemiyorum, nefes alamıyorum. O yüzden ben böyle sakin, sessiz, kendi yağında kavrulan, daha dışa az bağımlı. Mesela pandemide biz hiçbir şeyden etkilenmedik. Bir gün burada akşam yemeği ye. Bir gün ön tarafta otur, bir arka tarafa geç. Benim keçi seyret, tavuk izle falan. Hani ben böyle tamam çıkalım artık sokağa. Hatta biz çok mutlu olduk. Ve araba trafik falan kesildi ya tık ses yok. Bu benim dünyam, ben bundan keyif alıyorum (K10, Kadın, 36).

K18'in düşünceleri de şu yöndeydi:

> Şehir kısa zaman hızlı yaşam tek kelime olmadı ama köy yavaş ve uzun. Daha ağır evet daha ağır geçer ama uzun geçer, rahat geçer. Şehir, çünkü şehre gittiğiniz zaman hızlanıyor, her şey hızlanıyor. Siz de hızlanıyorsunuz. Orada Ayak uydurmak zorunda kalıyorsunuz. Art arda art arda art arda… (K18, Kadın, 41).

Katılımcının hızlı yaşamla ilgili ifadeleri Jacob'ın (1997, s. 140-141)'un çalışmasında yapılan tanımlamalar ile benzeşir. Çalışmanın katılımcılarından biri *"yıllarca koşu bandında yaşadıktan sonra toprağa döndük."* Demiştir. Bu noktada Bauman'ın birbirinin içerisine geçtiğini vurguladığı "akışkan yaşam ve akışkan modernlik" kavramlarını hatırlayalım. Akışkan modernlik içerisinde bireylerinin davranışlarını alışkanlıklara ve rutinlere dönüştürme imkânı dahi bulamadan hızla değiştiği toplumlardır ve bu toplumlar akışkan yaşamları kurar. Akışkan yaşamlar sürekli belirsiz şartlarda yaşanan bir hayattır. Bu hayat hızla akıp giden olaylara yetişememe, arkada bırakılma, kullanım tarihlerini gözden kaçırma gibi inatçı kaygıları da beraberinde getirir (Bauman, 2020, s. 7-8). Bu türden bir yaşamda hiçbir şey devamlılık sözü vermez. Bu varlık noksanlığı ise sinir bozuklukları ve huzursuzlukları ortaya çıkarır (Han, 2015, s. 32). Belki de bu sebepten kırsal yaşam biçimi daha fazla özgürlüktü.

K20'de "yabancılık ve özgürlük" vurgusuyla düşüncelerini paylaşmıştı:

> Ben herhalde burası için daha özgür derdim yani. Daha benim, yani daha ben bir hayat. Daha ait belki. Daha ait hissettiğim bir hayat. Orası için de daha kısıtlı bir hayat diye söyleyebilirim herhalde. Orada büyük bir yabancılık var. Sana ne öğretildiyse yaşamak zorunda olduğun ya da elalem ne deri daha çok kafaya taktığın çünkü konu komşu tanıdığın birlikte yıllarca oturduğun, büyüdüğün bir yerdesin. Ve herkesin bakış açısı belli. Başkası

> için yaşadığım bir hayat. Burada daha çok kendim için ya da sevdiklerim için yaşadığım bir hayat (K20, Kadın, 35).

Özgürlüğü vurgulayan tek katılımcı K20 değildi. K33 de fikirlerinin şu sözleri ile aktarmıştı:

> Şehir bana hapishane uyandırıyor. Ayten abla değil mi, apartman dairesinde yaşayabilir misin sen? -Ayten abla o sırada yaz günü harıl harıl yanan kuzine sobanın başında domatesleri kaynatmaktaydı. *[Ayten Abla: Yok hapis gibi onlar, ben yaşayamam onlarda]*.- Ben de şu an şehre gittiğimde apartmanlara bakarken bile rahatsız oluyorum. Milyonlar veriyorlar o evlere diyorum beton içinde, kutucuk içinde yaşamak için. Çünkü sürekli hemzemin yaşıyoruz ya burada. Hep hemzeminiz. Yüksek binalar filan yabanileşmeye başlıyor şimdi. O yüzden şehir bana hapishaneyi uyandırıyor, hatırlatıyor. Köy de özgürlük ya, özgürlük. Mutluluk (K33, Erkek, 36).

Bauman (2010, s. 29-30) eş zamanlı olarak özgür olmanın ve olmamanın deneyimlerimizin en ortak ve muhtemelen en şaşırtıcı özelliği olduğunu yazar. Örneğin, herhangi bir şeye devam etmek ya da bırakmak kişinin seçimlerinin sonuçlarıdır en azından öyle görünür ne de olsa özgür dünya olarak tanımladığımız modern toplumlarda yaşayan insanlara fikirlerinin kendi fikirleri, düşüncelerinin kendi düşünceleri olduğu öğretilir (Lessing, 2003, s. 55). Ancak diğer taraftan bireyler seçimleri hakkında düşünmeksizin, alternatif seçenekleri incelemeden kararlarını verseler bile diğerleri onlara özgürlüklerini hatırlatır. "Bu senin kararındır, sonuçlarından sen sorumlusun" denildiğinde gerçekten özgür olup olmadığımızı ve yaşamımızın denetiminin bizim elimizde olup olmadığını düşünürüz. *"Sana ne öğretildiyse yaşamak zorunda olduğun bir hayat"* vurgusunda olduğu gibi.

Yaşanılan bu durumu ve hissedilen bu duyguların benzerini bir diğer katılımcı ise "imaj-gerçek" şeklinde tasvir etmişti. Onun anlatısında da içinde yaşadığımız dünyaların ne denli "özgürlük" sağladığının izlerini takip etmek mümkündür:

> Benim belli ya. Fransa ya da önceki hayat, imaj. Benim ne yapmak istediğimden çok nasıl algılandığım, nasıl göründüğüm ile ilgilendiğim bir imaj. Ve burası daha gerçek yani. Gerçek hayat bu. O imaj dünyasından çıkmak ya da işte fişi çekmek bana çok iyi geldi. Sonra tekrar taktım ama geri taktım. Ve şeyi çok net görüyorum (K23, Erkek, 37).

Katılımcı çiftlerden olan K29 ve K30 da düşüncelerini şu şekilde ifade etmişti:

> Stres ve rahatlık diyebilirim. Yani ordayken her an telefon çalıp gel acil bir şey oldu gitmek zorundasın, 7-24 telefonun açık olacak. Ben gelemem diyemiyorsun. Burada rahatlık var. İzin derdi yok, sorumluluklar var, hayvan sorumluluğu var çocuk sorumluluğu var ama

> rahatım yani. Şehirde yaşam çok hızlı. Kendinizi dinleme şansınız yok orada (K30, Erkek, 42). Günler saat gibi geçiyor şehirde. Farkındalık yok. Şu an mesela bir uğultu var burada, ben bu uğultudan çok rahatsız oluyorum, bu sesten. Bizim orada sadece kuş sesi var yani (K29, Kadın, 40).

Her iki anlatıda da ortak nokta katılımcılarının kendilerini içlerinde konumlandırdıkları grupların özgürlük alanlarını belirlemedeki çizgileri çiziyor olmalarıdır. Tıpkı Bauman'ın (2010, s. 33-34) belirttiği üzere "kendi tarzıyla ve araçlarıyla beni eğiten grubum özgürlüğümü hayata geçirmemi sağladığı gibi, bu pratiği kendi topraklarıyla sınırlar." Kabul edilebilir ve gerçekçi türden istekleri ile bizleri şekillendiren gruplar, bu istekler için çaba gösterirken uygun davranış kalıplarını seçmeyi öğreterek ne yapıp yapmayacağını da hükmeder.

K40 büyükşehri tanımlamak için "mahşerin demosu" ifadesini tercih etmişti. Kırsal alana ilişkin seçtiği kavram da dikkat çekiciydi. Onun sözlerine dönelim:

> Öyle bir yer ki hayat öyle bir hızla akıyor ki ve sizi ona zorluyor ki sürekli bir yere yetişmeye çalışınca kimse kimsenin birbirini görmediği ve tanımadığı bir ortam. Hani diyor anne çocuğu tanımayacak, babayı bilmeyecek işte yani öyle bir ortam. O iş çıkışları, Allah'ım o metroda falan. Yani ben İstanbul'da iki tane şey gördüm. Bir daha o yüzden İstanbul'a büyük konuşmayayım ama gitmek istemem. Bir, metro çıkışında kadının bir tanesinin üstüne gerçekten sırtına bastılar ve geçtiler. Kaldıran yok ya, duran yok çünkü onlar önce metroya binmeye çalışıyorlar. Ben dedim ki ben insanca bir yaşam istiyorum. Hani ben metaforik olarak böyle iş yerlerinde insanların birbirine sırtına basmasına ya da birbirinin paçasından çekmesine tahammül eden bir insan değilim. Bir, bu beni buz gibi soğuttu. İki, İstanbul'da bir balkon, uzun da bir balkon. Kız çocuğu bisiklete binmiş, gidiyor, dönemiyor da o kadar dar, iniyor bisikletten, döndürüyor, biniyor, bir daha gidiyor. Bunu gördükten sonra dedim ki, burası nasıl ki hayvanat bahçeleri, hayvan hayatı hapishanesi, biz özgür olduğumuzu zannediyoruz ama hapishanedeyiz. Ben dedim ki burada yaşayamam ben. Kırsal ise kurtlar sofrası. Ben buraya geldiğim zaman şunu söylemişlerdi: Burada insanlar ne olduğunu ne öldüğünü ister. Burada şöyle bir şey var. Herkes aynı olsun isteniyor. Şehirde çeşitlilik var. Burada herkes aynı olacak. Ne ondan fazla kazanacağım, ölmeyeyim de ama. Muhtaç da olmayayım. Herkes aynı şeyi kullanmak istiyor. Herkes aynı şeyi yapmak istiyor. Herkes aynı konuşsunlar. Herkes aynı şeyi giysin. Neden bu kadar homojen bir yapı oluşturmaya çalışıyorlar anlamıyorum. Çünkü farklılık galiba şey oluyor tehdit olarak algılıyorlar herhalde ve hep kendilerine benzetmeye çalışıyorlar. Yontmaya çalışıyorlar yani (K40, Kadın, 41).

Mahşerin demosu olarak kentler Harvey'in (1997, s. 18) vurgularını anımsatır. Kentsel labirentte bireyin kendi yolunu kaybetmesinin yanı sıra birbirini de kaybetmesi oldukça

kolaydır. Çeşitli rolleri yerine getirmek özgür hissettirebilir ama insana derin bir kaygı ve huzursuzluk veren daha pek çok şey vardır. Bütün bunların daha da ötesinde "şiddetin homurtulu tehdidi" bulunur. Bu haliyle kentteki yaşam deneyimi "mahşerin demosunu" yaşatır ve taşıdığı duygu yükü de özgürlük değil hapishanedir. Kentin bu temsilinin karşısına "kurtlar sofrası" tasviriyle kırsal alan konulur. Deneyimlenen haliyle kırsal yaşam biçimi kır-kent düalizmini aşındırarak kırsal alanlara dönüşte yaşanan zorluklardan birinin de bir örneğini oluşturur.

K9 ise görüşlerini şu sözleri ile paylaşmıştı:

> Çok çiğ kalır. Şehre kaos dersin, köye huzur dersin. Ama yersen. Şehrin de güzellikleri var. Köyde yaşamında zorlukları var. Ben buraya gelmek isteyenler söylüyorum. Gel bir gör, bir bak önce. Burada bir tezek kokusunu, tavuk boku kokusunu bir al bakalım ya da o sesi bir duy bakalım. Buna tahammül edebiliyor musun? Evinde fare çıkacak, evinde akrep çıyan çıkacak. Bunlarla mücadele etmen gerekecek çeşitli yöntemleri var ama onları bulana kadar onlarla karşılaşacaksın. Köpekler havlayacak, şehirdeki gibi medeni bir düzen yok. Adam istediği saatte pazar günü sabah sekizde dokuzda taş motoru alıp demir kesip kaynak yapabiliyor. Sen belki keyif yapacaksın uyumak istiyorsun. Ama adam keser. Traktörünü çalıştırıp o motorla ağaçlarını budar, ilaçlar, sormaz sana. Yani sizi burada deli edecek çok şey var sinirlendirecek çok unsur var seninle konuşurken tırnaklarını kesebiliyor mesela bu böyle sosyal bir problem bence bu yani sen benim karşımda konuşurken tırnağını kesemezsin. Ben biraz da çok hassasım bu tarz konularda. Birisi böyle benim yanımdayken tırnağını törpüler. Yanından geçerken boğazını temizleyip tükürebilir. Normal bir şey bunun için, adam için. Gayet normal. Tarlada yaşıyor çünkü (K9, Erkek, 41).

K11'in düşünceleri ise şu yöndeydi:

> İstanbul büyük. Burası küçük. İstanbul hızlı. Burası yavaş hatta çok yavaş. Bazen bana bile çok yavaş geliyor. İstanbul kalabalık, burası tenha. İstanbul'da imkân fazla, burada imkân az. Yani yeni nesil için İstanbul belki kolay şartlar açısından. Burası zor. Oğlum olduğu için söylüyorum bunu. Zaman zaman sosyal anlamda zorluklar çekiyor. İstanbul sosyalite, burası zaman zaman antisosyal gibi. Yani bu şekilde diyebilirim (K11, Kadın, 39).

4 yıl önce kırsala dönen ve "köye göç hayali" ile buraya geldiklerini ifade eden K12 de zaman içerisinde düşüncelerinin nasıl değiştiğini şu sözleri ile paylaşmıştı:

> İlk geldiğimiz günlerde bu soruyu sormuş olsaydınız o zamanlarda köy doğallık şehirde yorucu, stres derdim. Ama şu anda... Köyde, köylülerde bir egoistlik var ben ne istersem onu yaparım tavrı var. İlk oturduğumuz evde biz bahçe ekmişiz, emek vermişiz. Arka tarafın bahçesini sulayan kişi zamanında suyu kapatmadığı için olduğu gibi su bizim bahçeye geldi ve bütün emeklerimiz gitti. Köylü geliyor borcum neyse ödeyeyim diyor,

> geçiyor bu kadar onun için. Sonra kendi arsamızı alalım ev yapalım tarım yapalım orada dedik. İhaleden bir yer aldık meğerse onun üzerinde de tedbir varmış, bilmiyorduk tabi böyle olunca hiçbir şey yapamadık. O arada mecburiyetten başka bir ev tuttuk ama orada da ev sahibi çok problemler yaşattı. Köpeğimizi zehirlediler, hayvanlarımızı dışarı attılar. Küreklerle bize saldırdılar. Bu yüzde şu anki duygularımla ifade edersem şehir medeniyet, görgü köy de hırs derim (K12, Kadın, 41).

Katılımcıların bu deneyimleri kır-kent ikiliği temelinde kurgulanan karşıtlıkların çok sayıda farklı beklenti, değişken ve duygu ile yoğrulan sosyal ve mekânsal anlamda başka ara formları olduğuna da işaret eder. "Şehre kaos, köye huzur dersin yersen" ifadesi bu durumun bir örneğidir. Çünkü kırsal alanda yaşamının da belli zorlukları vardır ve bu zorluklar kentli yaşam deneyimine sahip olan bireylerin hiç de alışık olmadığı türdendir. Bu sebeptendir ki bazen şehirde "medeni düzen ya da sosyal imkânlar" özlenir ve aranır olur.

Sonuç

Kırsaldan bir düşünce kategorisi olarak bahseden Mormont'un (1990, s. 40) bu vurgusunu Woods (2011, s. 16) kırsalın önce hayal edildiğini, sonra temsil edildiğini daha sonra yerler, manzaralar ve yaşam biçimleri ile "kırsal" fikrinin somutlaştığını ifade ederek tamamlar. Kırsal yerler ve yaşam tarzlarına ilişkin deneyimler kolektif hayal gücü ile beslenir, değiştirilir ve yeniden üretilir. Böylece "kırsal alan" kırsal sakinler tarafından tanımlandığı ve anlaşıldığı şekliyle "sosyal, ahlaki ve kültürel değerler dünyası" haline gelir. Kırsal yaşamın imgelerinin ve mitlerinin sürdürülebilirliği, yalnızca insanların kırsallık hakkındaki görüş ve inançlarının bir yansıması olarak değil, aynı zamanda -bir önceki temayı da hatırlayarak- "yerlerin ve ilişkili mekânların" yeniden tasvir edilmesi ve üretilmesinde bir güçtür (Little ve Austin, 1996, s. 102). Bu anlamda tercih edilen temsillerden hangisinin daha baskın olduğu o toplumun içinden geçtiği tarihsel süreç ve modernleşme deneyimi ile yakında ilişkili olduğunun da altı yeniden çizilmelidir. Bir önceki temada bu sürecin daha yakından şahitleri ya da parçası olan katılımcıların ebeveynleri için kıra dönüş kararının hangi kır temsilleri ile örtüştüğüne yer verilmişti. Bu tema kapsamında katılımcıların anlatıları kırsalın bugün nasıl tanımlandığı ve betimlendiğinin bir örneğini yansıtır. Kırsal hâlâ diğer bir ifade ile süregelen bir biçimde "huzur, sakinlik, özgürlük, doğallık" olarak kurgulanır ve yeniden inşa edilir. Ancak öte yandan bu anlatıları yeniden düşünmeye imkân veren başka sesler de işitilir. Kırsal huzurlu olduğu kadar rahatsız

edici de olabilir. Homojen olduğu kadar farklılıklar karşısında dışlayıcıdır. Yavaştır ama yeterince sosyal değildir. O halde Mingay'ın (1989, s. 6) belirttiği üzere kırsal temsillerin değiştiğini ifade etmek mümkündür. Kırsal kesimde yaşayan ve gözlemleyen her birey ya da her nesil bu topraklarda görmek istediğini görür: Romantik güzellik, nostalji, barış, dinginlik; yağmalanan manzaralar, telaş, kirlilik. Bu çalışma açısından yine de öyle görünmektedir ki kent temsillerinin sınırları Bauman'ın (2020, s. 17) ifadesi ile "akışkan yaşamın" hayatı tüketen, dünyayı tüm canlı ve cansız parçalarıyla tüketim nesnelerine dönüştüren çizgiler ile çizilmektedir. Bu çizgiler insani dayanışma ve paylaşım değerlerini teşvik etmek yerine hayatı maddi olarak idame ettirmeye yönelik bir yaşam tarzını kurar (Eagleton, 2007, s. 35). Katılımcılar tarafından inşa edilen bu temsiller çalışmanın daha en başında vurgulanan kaçışın yönünün neden kırsal alanlar olduğuna ilişkin verilen güçlü yanıtlardır. Öte yandan bu yanıtlar kırsal alanlara dönüş deneyiminin tipik kır-kent düalizmini aşan yönlerine dair anlatıları duyabilmeyi de sağlamıştır.

Çalışmanın bundan sonraki temasında kırsal alanlara dönüş eğilimlerinin niteliği hakkında bu defa katılımcılarının yalnızca deneyimlerine değil onların gözlemlerine odaklanıyorum. Özellikle onlara yöneltilen "bizde sizin gibi kıra gelmek istiyoruz" diyen bireylerin niyetlerini, planlarını ve bu çalışmanın katılımcılarının potansiyel kırsal yerleşimcilere verdiği tavsiye ve önerilerin neler olduğunu paylaşıyorum. Aynı zamanda hareketliliğin sürekliliğine dair düşüncelerini sorguluyor ve bu yolla "kırsal yaşamda kim/kimler yapamaz?" sorusuna da yanıt arıyorum. Katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtları oldukça önemsiyorum. Çünkü paylaşılan anlatılar çalışma kapsamında bir soruya daha cevap vermeye olanak vermektedir. Kaçışın rotalarından biri olan kırsal alanlar ne denli gerçekliklerle kurgulanır? Eğer böyle kurgulanmıyorsa "kırsala dönüş modasına" mı uyulmaktadır?

4.6 Anlatıları Yeniden Kurgulamak: Dönüş Eğilimlerinin Kitleselliği ve Sürekliliğine Dair

Bu başlık içerisinde anlatıları yeniden kurguluyorum çünkü tercih ettikleri yaşam biçimleri ile ilgili pek çoğunun uzun süreli deneyimi olan katılımcılar her ne kadar istekli ve kıra dair bir vizyona sahip olsalar da kaynak eksikliğinden, sahip olunan kaynakların doğru kullanılamamasından, yaşanan anlaşmazlıklardan, iklim ya da piyasa şartlarından, emek yoğun üretim sürecinin zorluklarından, doğru ve planlı hareket

edemediklerinden, romantik kırsal hayallerinden dolayı üretim alanlarını ve miktarlarını küçültme, hayvancılık ve çiftçilik dışında farklı kazanç yolları arama hatta başka bir yere gitme vb. eğilimlere yönelmişlerdir. Diğer bir ifadeyle karşılaştıkları zorluklar, yaşadıkları yüzleşmeler ve inşa edilen gerçeklikler kırsala dönüş eğilimlerinin sürekliliğine dair çok sayıda vurguyu içermektedir. Katılımcıların anlatılarında görüleceği üzere bu vurgulara çatışma ve kalp kırıklıkları da eşlik etmektedir. Tüm bunlar çalışmanın bu temasını kaplayarak dönüş eğilimlerindeki idealleri ve vizyonlarının nasıl ve ne yönde dönüştüğünü ayrıntılandırmaya imkân sağlar. Kırsal vizyon bireyleri harekete geçiren bir enerji olarak başlar ve kişileri kırsal alanda tutar. Kişinin bulunduğu yerden varmak istediği noktaya gitmesine yol gösteren bir enerji kaynağı gibidir. Genellikle gayretinizin "kim, ne ve ne için" olduğunun ifadesidir (Christian, 2020, s. 94-95). Onların ufukları daraldıkça/daraltıldıkça kırsal vizyonlarını da değişmekte bazılarının ise küçülmektedir. Bu sebeple tema içerisinde yer verilen anlatılarda hem onların diğerlerine yaptıkları uyarılara kulak vermiş olacağız hem de kendilerinin kırsal vizyonlarının nasıl değiştiğini göreceğiz. Cloke'un (1994, s. 171) işaret ettiği gibi kırsallıklar deneyimleniyor ve yeniden deneyimleniyor. Bu anlamda kırsal yaşam, aynı anda hem hayal edilen manzaraların ve topluluğun sınırsızlığını hem de hayal edilenin başka bir şekilde yaşanmasına izin veren maddi ve kültürel koşullara erişimin kısıtlayıcılığını yansıtmaktadır.

Katılımcılardan işitilen bu seslerin yanı sıra onların sahip oldukları vizyonların kırsala ve yerlilere nasıl yansıdığına da odaklanılmıştır. Marx (2003, s. 166) emeği insana özgü biçim içerisinde ele alır ve ekler:

> "Örümcek, işinin dokumacıya benzer şekilde gördüğü gibi, arı da peteğini yapmada pek çok mimarı utandırır. Ne var ki, en kötü mimarı en iyi arıdan ayıran şey, mimarın yapısını gerçekte kurmadan önce, onu imgesinde kurabilmesidir. Her emek sürecinin sonunda, daha önceden işçinin imgeleminde başlangıç halinde varolan bir sonuç elde ederiz. İşçi, üzerinde çalıştığı malzemede yalnızca bir biçim değişikliği yapmakla kalmaz, aynı zamanda onun çalışma tarzını bir yasa haline getiren kendi amacını da gerçekleştirir."

Araştırmanın özneleri açısından emeğin üretim sürecine içinde yaşadıkları çevreyi değiştirme durumu da eşlik eder. Dolayısıyla kırsala alanlara dönüşle birlikte yerleştikleri "ekosistemi" nasıl dönüştürdükleri de cevap aranan bir diğer soru olmuştur. Öncelikle katılımcıların diğerlerine verdikleri tasviyelerin neler olduğuna yer vererek başlayalım. K1 bu deneyimi ile ilgili düşüncelerini şu sözleri ile paylaşmıştı:

> Özellikle hayvan alanlar, hayvancılık yapmak isteyenlerden bana ulaşanlar oluyor. Ne yapalım, nasıl besleyelim diye soruyorlar. Köye taşınalım mı diyenler oluyor. Ben zor tozpembe olmadığını kesinlikle söylüyorum. Bak diyorum bu zorlukları var. Yaparsan kesin yanında bilen olsun ya da ailede varsa onlara da danış diyorum. Yanında ama kesin birisi daha olsun tek başına olma. Yani zorluklarından da bahsediyorum ama güzel yanlarından da bahsediyorum. Genelde Instagram'da veya Twitter'da zorlukları ya da kötü yönlerini paylaşmıyorlar, ben de paylaşmıyorum. Bazen tezeğini falan paylaşırım ama zorluğu o tezeğin görüntüsü değildir. Onu çekmesidir, taşımasıdır, kokusudur. Bu emek süreci çok fazla yansıtılmaz insanlar o yüzden güzel görüyor dışarıdan. Mesela bugün o bulutları falan çekiyorum, çok güzel. Ya ondan bir beş dakika, on dakika sonra ben ıslanacağım, sırılsıklam olacağım ama o kısmı gösteremeyiz. Yani o anda da zaten o zor kısmı da fotoğraf çekip onu yansıtmak kendi halinizi de göstermek istemiyorsunuz aslında. İnsanlar da güzel kısmına kanıp da gelen çok fazla var. Zorluğuyla karşılaşıp bırakanlar da var. Bünyenizin de dayanıklı olması lazım. Fiziki yeterlilik lazım. Psikolojik yeterlilik lazım. Bilginiz lazım (K1, Erkek, 27).

Bu yanılgı hakkındaki fikirlerini paylaşan yalnızca K1 değildi. K3'ün sözleri aynı zamanda kırsal alanlara yönelik hareketliliğin kalıcılığı üzerine değerlendirmeleri de içeriyordu:

> Birçok insan bu hareketliliği istiyor. Kırsal bölgeni seven kısım da kırsalı şey yani böyle doğa ne kadar güzel falan şeklinde düşünerek geldiği için yanılgıya varıyor. Çünkü doğa öyle değil. Doğa evet tabii ki güzel fakat doğanın bir o kadar da eksisi de var, artısı da var. İnsan adapte olarak bu şekilde, bunun bilgisiyle bu şekilde geldiğinde kalıcı olabiliyorlar. Ama maalesef çoğu öyle gelmiyor. Çoğu daha çok işte biraz cebine para koyup, işte diyor ben evimi alırım diyor, işte bahçemi yaparım diyor ama öyle bir dünya yok. Bir kış oluyor, bir yaz oluyor, patlıyor yani şey diyor, bu ne ya diyor, bu nasıl diyor, burada bilmem yılan var, yok şurada bilmem bir şey var. Yok hava şartları nasıl falan filan diyor, biz tamam ektik ama bir daha ekemeyeceğiz, bir daha ot yolacağız falan. Her şeyi bir kere yaptım bitti gözüyle gelen insanlar genelde kalıcı olmuyor. Mesela tam kafanızda renklendiriyorsunuz, canlandırıyorsunuz o işi iklim size izin vermeyebiliyor. Burada yaşayan canlıları da bilmek gerekiyor. Bize bir zararı var mı? Bizim onlara zararımız var mı? Nasıl beraber yaşayacağız? Bunu düşünmemiz gerekiyor. İnsanlar bizi aradıklarında ya oralarda yer var mı falan diye bunu bana sormayın diyorum. Buraya bir gelin, bir bakın. Belki beğenmeyeceksiniz, belki yapamayacaksınız. Hani istediğiniz bir şey mi? Çünkü sen duvarların, demirlerin içinden geleceksin. Ve burada ağaçlar var, toprak var, yılan, böcek, her şey var. Ay çok güzel diyor ama gel bir gör. Gelenlerden belki yüz kişiden on kişi zor kalıyordur ben böyle düşünüyorum (K3, Erkek, 51).

Güllük gülistanlık kır anlatılarının hiç de öyle olmadığını hatta deneyimlerini aktardıkları kişilerin vazgeçtiğini anlatısı ile gelmeyi düşünenlere gerçekleri anlatan bir diğer katılımcı da düşüncelerini şu sözleri ile aktarmıştı:

> Ejder meyvesi üretimi yaptığımız zamanlarda çok ziyarete gelen olurdu. Sürekli anlatıyorduk. Hani herkes her şeyin çok güllük gülüstanlık olduğunu zannediyor ama öyle olmuyor. Yani biz yaptık, zor oldu, şöyle durumlarla karşılaştık falan diye. Gelenlerin çoğu zannediyor ki o burada keyifle çayını yudumlarken yetişen meyveleri kolayca toplayacak, hiç sorun olmayacak. Hiç böyle olmadığını paylaşınca eminim bizden dolayı vazgeçenler de olmuştur. Genelde hep böyle her şeyin çok iyi olduklarını anlatırlar. Ama yapamayan çok insan da var. Planladığın gibi yürümüyor. Rahat edeceğim diye geliyorsun. Ama burada iş hiç bitmiyor. Buraya gelince kendinize 7-24'lük bir iş alıyorsunuz aslında. Bizde mesela 3 seneden sonra daha fazla devam ettiremedik çok yorucu oldu. Özellikle bir birikimimiz olmadığı için de çok zorlandık. Çiftçiliğin öyle dışarıdan bakıldığı kadar kolay bir şey olmadığını biz de yaşayarak öğrendik (K5, Kadın, 44).

Youtube videolarında anlatılanların gerçekleri yansıtmadığını vurgulayan bir diğer katılımcının da fikirleri şu şekildeydi:

> İnsanlar görüyor mesela benim tavuk beslediğimi görüyor şimdi bu tavuk beslemek zannediyorlar ki tavuğun önüne yemini attın. O yumurtluyor sen de o yumurtayı sattın ama öyle değil işte. Mesela tavuk kışın soğuk diye yumurtlamayı azaltır. Yazın da burası aşırı sıcak olduğu için azaltır. Senin satacağın Eylül, Ekim belki Kasım'ın ortasına kadar. 2 ay, 2,5 ay sattın geriye kalan aylar ne olacak? Buraya gelirken B, C, D planlarınız olmalı. Eğer yoksa gelenler geri dönüyorlar zaten, kalıcı olamıyorlar (K24, Erkek, 47).

K6'nın anlatısı pandemi sonrası kırsal alanlara doğru hareketliliğin neden hızlandığını içerirken aynı zamanda yaşanabilecek zorluklara kendi deneyimiyle bir yanıt niteliği taşıyordu:

> Pandemi bize, herkese çok şey öğretti. Şehirlerde kaçmamamız gerektiğini öğretti. Pandemiye kadar o zamana kadar insanlarda şehirlerde sıkışmıyor, trafikte sıkılmıyorlar mıydı? Sıkılıyorlardı ama böyle örnekler hem gördükçe hem de böyle bir hayatın mümkün olduğunu gördükçe ve pandeminin de çok fazla etkilemesiyle onlar bu sefer batmaya başladı. Sadece bu değil ama şu da var. Yani bizde bir kopyacılık var, biraz duydum yaptımcı bir milletiz. O yüzden dolayı da onun da etkisiyle, onun da gücüyle bu göçler başladı. O yüzden ben bana soranlara, fikir isteyenlere önce bunu söylüyorum. Bir başkasının yaptım oldusuyla siz yapamayabilirsiniz. Belki sen kahvaltıya pastırma olmadan oturamıyorsun ne bileyim ben. Ben tahin ekmekle 5 ay burada geçirdim. Bir başkası buna katlanamayabilir kesinlikle zorluklarını düşünmeleri gerekiyor. Mesela bizde ilk geldiğimiz zamanlar da tavuk besledik, keçilerimiz vardı başka hayvanlarımız vardı ama şu an hiçbiri

> yok. Bu işler kolay değil. Şehirden gelen insanın vücut anatomisiyle köyde yetişmiş sürekli çapa sallamış birinin anatomisi çok farklı. Ekonomik olarak sürdürebilmek çok zor. Bahçe işleri de böyle anladım ki aslında 40 metrekare bir yeri ekip biçmek 4 kişilik bir aileye yetiyor ama çok fazla zaman ve uğraş istiyor. O yüzden onu da yapmamaya karar verdik (K6, Erkek, 40).

Halfacree (1993, s. 32) kırsalın toplumsal temsilleri "fetişleştirilebilir, yanlış yerleştirilebilir, çarpıtılabilir, idealize edilebilir ve genelleştirilebilir" diye yazar. Bu durum kırsal alanlara dönüş fikrinin filizlenmekte olduğu bireyleri gerçekçi olmayan beklentilere sürükleyebilir dahası "yerel halk" ile "kırsala dönüşçüler" arasında gerginliklere yol açabilir. Kırsal temsilerin çekiciliği öyle bir şeydir ki, kırsal alanlar için "iyi bir geleceğin ne olduğu" sorusu dahi göz ardı edilebilir (Shucksmith, 2016). Öte yandan katılımcıların özellikle kendi kırsal deneyimlerinden sonra kıra dönmek isteyenlere verdikleri tavsiyeler Halfacree'nin ifadesi ile idaealize edilen kır manzaralarını yıkmaya yöneliktir.

Trauger (2007, s. 11) bu noktada "toprağa geri dönenlerin" daha iyi ve sağlıklı yaşam tarzına dair tarımsal vizyonlarının ve aile ölçeğinde sürdürebilir tarımla desteklenen kırsal yaşam tarzı ideallerinin geçimlerini sağlama ve kâr elde etmenin stratejik kararlar almayı gerektirdiğini ve "zannettikleri kadar yalın ve özellikle de sürdürülebilir olmadığını" anladıklarında alternatif hayatta kalma stratejilerine ihtiyaç duyduklarını belirtir. Ploeg (2008, s. 33-34) çalışmasında bu stratejileri "gelir çeşitleme ve zor dönemlerden kendileri arasında dayanışma ve iş birliği geliştirme" olarak belirtir. "Kırsala dönüşçüler" tarımsal rüyaları yalanlarken aynı zamanda varkalmaya devam edebilmek için "şehirdeki mesleklerine yarı zamanlı olarak dönmek, uzaktan çalışmaya başlamak, bir işletme devralmak, ev kiralamak, yevmiyeli işlerde çalışmak, al-satçılık yapmak, bir becerisini işe dönüştürmek, özellikle üretim alan ve miktarları büyük olan katılımcılar için çiftliklerinde gönüllü kişileri ağırlamak dolayısıyla iş gücü ihtiyaçlarının en azından bir kısmını karşılamak ve birincil işbirliklerini daha örgütlü iş birlikleri ve sosyal ağlara dönüştürmek, ürün tanıtımı ve satışı için sosyal medya araçlarını kullanmak" gibi alternatifleri de kullanırlar.

K9'un anlatısı da hem kendilerinin üretim sürecine neden devam edemediklerini ve kendi işine geri dönüşünü hem de kırsal alana dönüşle ilgili değerlendirmeleri içeriyordu:

> Ortaklarımla yollarımızı ayırdıktan sonra ben tek başıma devam etmeye başladım. Belgeselciliğe biraz daha ağırlık verdim. Üretimi de eşimle yapmaya başladık. O zaman ağırlıklı olarak limon, portakal, greyfurt, narenciye bahçelerini tabi ilaçsız olanları icarlıyorduk. İşlerimiz çok iyi gidiyordu, ekonomi bozulmasaydı. Hatta bir dükkan bile açmıştık. Kasalarımız, minibüsümüz vardı. Kasalarımızı dolduruyorduk, geliyorduk. Bütün günümüz zeytinyağı, bal ve limon, portakal, narenciye ile geçiyordu. Ondan sonra tabi yavaş yavaş işler böyle tepe taklak oldu. Ekonomi girdiler çok arttı, fiyatlar çok arttı, üreticiyi üretememeye başladı. Kargo maliyetleri, mazot fiyatları çok arttı. Koli bandı, kutu, plastik kasa gibi maliyetler 7-8 katına çıktı. Fiyatlarımıza yansıtmak zorunda kalınca insanlar da alamadı. Ondan sonra biz daha küçük bir hayata doğru işlerimizi değiştirdik. Şu an burada ancak kendimize yetecek kadar bir bostanımız var. Buraya gelmek istiyoruz diyenler arasında daha çok emekliler var, yurt dışında olanlar var, uzaktan çalışıyoruz diyenler var. Bizde sizin gibi bir hayal kuruyoruz diyorlar. Ben de onlara diyorum ki valla diyorum hayatınızı tam olarak değiştirmeden önce kendinizi, buraya taşımadan önce tam bir kiralama yapın. Buraya gelin. Hem de eşyalı ev kiralayın. Yani kendi evinizde kapatmayın. 2-3 ay burada bir yaşayın. Buradaki halkla bir tanışıklığa sahip olun. Bakalım anlaşabiliyor musun? Uğraşın, deneyin ondan sonra gelin diyorum (K9, Erkek, 41).

K11 de anlatısında kendi deneyimlerinden hareketle kırsala dönmeyi isteyenlerin nelerle karşılaşabileceğini, hangi zorlukların üstesinden gelmeleri gerektiğini vurgulamıştı:

> Buraya geldiğimizde eşimin de benim de işimiz yoktu. Ne yapabiliriz diye düşündük. Doğal ürünler yapalım, üretelim kendimiz onları satalım dedik. Instagram sayfası kurduk ilk baş. Daha sonra tarhana yaptık, salça yaptık, zeytin topladık, reçeller yaptık. Aslında ev sahibimiz söz vermişti hayvan bakacağız demiştik ama maalesef sonrasında vazgeçti o yüzden hayvancılık falan hayallerimiz suya düştü. Sonra biz bunları eşe, dosta, sata sata, Instagram'dan tanına tanına satmaya başladık. Ama bize bunu yapmak çok külfetli geldi. Hem maddi açıdan, çünkü insanlar doğal ürünleri alırken tabii sizin maliyetinizi düşünmüyorlar. Her şeyi doğal yapmaya çalışıyorsunuz ancak çok pahalı diye eleştiriliyorsunuz.[103] Bazı şeyleri üretmek gerçekten çok zor. Hani dışarıdan göründüğü gibi değil. Öyle olunca biz al-satçılık yapmaya başladık. Üretenden alıyorduk. Üzerine belli bir miktar kâr koyup öyle satıyorduk. Biz bir yıl kadar geçimimizi böyle sağladık. Sonra işte meyve kurutma makinesi aldık belli bir kâr elde ettikten sonra. Meyve kuruttuk, sattık. Böyle bir öykümüz oldu ve bu süreçte biz ikna olduk tamam dedik üretim yaparak kazanıyoruz bizde burada kalabiliriz, yaşabiliriz. İstanbul'daki evimizi sattık, arabamızı sattık. Mevcut ödemekte olduğumuz yazlığımız vardı onu da sattık ve şu an bulunduğumuz arsayı alıp içerisinde çelik ev yaptırdık. Kendi arsamız olunca eşim hayvancılığı çok

[103]Benzer bir vurgu Güzel'in (2020, s. 354) çalışmasındaki katılımcılardan biri tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: "Biz pazarını bulamadık. Eşimin getirmediği kimse kalmadı. Çok iyi yaptınız diyorlar ama alan yok (...) çünkü pahalı diyorlar. Maliyeti pahalı; çünkü tavuklara hazır yem vermedik. Yedi yıl dayandık; ama zarar ettik. Yerine fasulye yetiştiriyoruz."

> seviyor. Keçi aldık, keçi sağma makinesi aldık. Bir sürü tavuğumuz oldu. Güvercinlerimiz vardı. Tavşanımız vardı, ördeğimiz vardı. Ondan sonra bunların hepsini bir deneyim elde ettik. Keçi sütü sağdık. dondurmacıya sattık. Peynir yaptık, peyniri sattık. Ama işte maalesef ki artan yem fiyatlarından, artan benzin fiyatlarından, çünkü bir ulaşım var. Hani sütü alıyorsunuz, belirli bir kişiye ulaştırmak zorundasınız. Baktık ki astarı yününü geçiyor. Biz bu işin hamallığını yapıyoruz sadece. Aslında çok üzücü bir şey ama maalesef ki biz keçilerimizi sattık. Ondan sonra yem paralarından dolayı hayvanlarımızın yine bir kısmını sattık. Yani hep maliyetten dolayı, geçim sıkıntısından dolayı bunları satmak zorunda kaldık. Sadece tavuklarımız kaldı. O yüzden bence gelmeyi düşünenlerin bir ek geliri olmalı. Çünkü üretim sürecinde her şey bir anda alt üst olabiliyor hayvancılıkta da öyle. Emek veriyorsunuz, her şey gidiyor bir anda o hazır kenarda bulunan paraya ihtiyacınız oluyor devam etmek için. İnsanlara bunları söyleyince anlamıyorlar. Bende mesela saatlerini kendim belirlediğim bir kurumla anlaştım, öğretmenliğe geri döndüm. Ne yapmak lazım biliyor musun? Gelecekler abi burada yaşayacaklar, deneyim kazanacaklar. Zaten birçok kişide olumsuzlukları görünce kararlı ve sabırlı olamayıp geri dönüyor (K11, Kadın, 39).

K10 düşüncelerini paylaşırken aynı zamanda kır ve kent yaşamının farklılıklarına dikkat çekmiş ve yalnızca bir plana sahip olmanın yeterli olmayacağını kırsal alandaki çevresel ve sosyal şartlarında göz önünde bulundurulması gerektiğinin altını şu sözlerle çizmişti:

> Gelmeyi isteyenler, düşleyenler için önce şunu söylemem gerekir. Ne bekliyorsunuz? Aradığınız şey ne? Ay kardeşim ben ayağımı çamura sokamam, ay suya sokamam. Keçinin pisliği bana kokar. Böyle bir şey yok. Mesela ben hiç hayvanlarından asla tiksinmiyorum. Hiç böyle bir şeyden rahatsız olmuyorum. Köy yerindesiniz mesela böcek görüyorlar. Böcekten korkuyorum. Burası köy yeri ya. Her yer börtü böcek yani. Hani onun da getirdiklerini bilmeli yani insanlar. Burada sosyal imkânlar kısıtlı. Yani canlı bir şehir, canlı bir kent ortamı yok. Bunları bekliyorlarsa burada zorlanırlar, uyum sağlayamazlar. Yani bir de buralara gelmek isteyen insanlara söyleyebildiğim şeylerden biri de o kadar pahalı ki. O kadar pahalı. Mesela son zamanlarda işte bu şeyler, seralarda tropik meyve yetiştiriciliği, bu orijinal değişik meyveleri yetiştirme çok gündemde. Seralar biraz maliyetli fakat işin dönüşü çok güzel. Ben bunu yapabilirim, becerebilirim, altına kalkabilirim diyen varsa tabii ki böyle şeyleri de tavsiye edebilirim. Yani diyorum ya size beklediğiniz, istediğiniz, yapabildiğiniz, önünü gördüğünüz şeylerle. Yani böyle evet geldim abi ben şimdi ne yapacağım demeyin. Yani çünkü o konuda çok büyük boşluğa düşerler. Ne istediklerini, ne yapmak istediklerini bilmeliler. Gidip en azından böyle küt diye bir yere gidip yerleşeceğine en azından bir yıl kardeşim bir ev kirala. Gidip gel, pazarına bak, işine bak, gücüne bak, konuna bak, komşuna bak, araziye bak. İnsanlar ne yapıyor ya da burada ne eksik bunu gör, öyle gel (K10, Kadın, 35).

K12 düşünceleri de diğer katılımcıların vurguladığı "temkinli olma" vurgusu ile örtüşüyordu:

> Akıllı olun, bir hevesle gelmeyin diyorum [gülüyor]. Gelecekseniz de tamam kiraya gelin, temkinli olun. Yer sahibi olmayı hedefleyerek gelmeleri gerekiyor. Yer sahibi olmayınca kimse sizi burada şey yapmıyor. Kiraya oturuyorsunuz ev sahibinizle anlaşamıyorsunuz baştan tamam diyorlar bir şeylere sonra yok hayvan bakamazsın yok köpek olmasın yok keçileriniz kokuyor rahatsız oluyoruz falan bir sürü sorun çıkıyor yani aslında siz o heves ettiğiniz hayatı yaşayamıyorsunuz. Bir birikim kesinlikle şart. Sürekli onları besleyecek bir birikim çünkü karşılaşabileceğiniz çok sorun var (K12, Kadın, 41).

Gelmek isteyenlerin pek çoğu *"hep böyle yatıp, şezlongda güneşlendiğimizi zannediyorlar"* vurgusuyla düşüncelerini paylaşmaya başlayan K14 sözlerine şu şekilde devam etmişti:

> Biz gelmek isteyenlere hiç kolay olmadığını, zorluklarını anlattığımız halde anlaşılmıyor bunlar. Bak burada yaşadığımız problemler bu yerliyle yaşadığımız bu, evlerde yaşadığımız bu, komşuyla yaşadığımız bu. Ama ona rağmen burayı herkes, o cennet tamam çok güzel ama sen bu bedeli ödeyebilecek misin? Buna bakmalısın dediğim halde insanlar anlamak istemediği için belki ya da bunları tecrübe etmeden başkasından dinlemek olmuyor herhalde. Ama biz hiç kimseye toz pembe bir manzara sunmuyor ve anlatmıyoruz. Bence gelmek isteyenler ne istedikleri ve ne aradıkları çok iyi bilmeliler. Yoksa hani ben burada bir iş yaparımla gelip iş olanağını araştırmadan fizibilite kendi kendinize yerini fizibilite etmeden gelmek çok akıl karı değil. Öncelikle bir uzun zaman geçirmek, gözlemlemek, deneyimlemek lazım. Yoksa hayal kırıklığına uğrayıp, bazı yokluklardan şikâyet edip, başkalarını suçlayıp geri dönmek çok doğru gelmiyor bana (K14, Kadın, 48).

Tüm bu anlatılar içerisinde yer alan "fizibilite çalışması yapmak, üretilecek/üretilmek istenen ürün hakkında bilgi sahibi olmak, ürünü satmak için bir pazar oluşturmak, ek gelir sahibi olmanın önemi, üretim koşulları ve üretimin maliyeti, maliyetlerin değişkenliği vb." ifadeler Mailfert (2007, s. 24)'in işaret ettiği gibi yeni bir mesleğin ve yörenin stresli arazisine çıkan "yeni çiftçilerin" gerçekten de "yalnız kovboylar" olarak düşünülebilecek konumda olduklarını gösterir. Bir üretim faaliyetine başlamak çoğu zaman eş zamanlı olarak pazar fırsatlarını keşfetmek ve anlamak için bilgiye erişimin oldukça kritik olduğu bir dönemdir. Bununla birlikte geçmişte üretim süreciyle ilgili bir deneyimi olmayan bireyler için çok kısa bir süre içerisinde muazzam miktar piyasa ve teknik bilgi ile pratik becerilerin edinilmesi gerekecektir. Dahası tüm bunları gerçekleştirilebilmek için alternatif sosyal sermayelere ihtiyaç duyarlar. Kırsal alanlara dönüşten sonra yapılan planlamalar ve üretim faaliyetlerine eklemlenme süreci

görüldüğü üzere oldukça güç ve zorlu deneyimlere sebebiyet vermiştir. "Her şeyi göze alarak gelmiş katılımcılar" başka alternatifler oluşturabilmiştir ancak oluşturulan bu alternatifler sahip oldukları kırsal vizyonları dönüştürmüştür. Örneğin K11 üretim ve hayvancılık süreçlerinin pek çoğunu deneyimledikten sonra hem artan maliyetler hem de iş alanında ortaya çıkan sorunlara çözüm sağlayacak ek bir gelirleri olmadığından üretimlerini "kendilerine yetecek kadar" ile sınırlandırmak zorunda kalmıştır. Benzer şekilde K12 de içerisine girdiği yeni çevrede yaşadığı problemler nedeniyle "heves ettiği hayatı yaşayamadığını" ifade etmiştir. Dolayısıyla şehirlere, önceki işlerine geri dönmemek ve kırsal alanda yaşamlarını sürdürmek konusunda belli bir ortaklığı paylaşıyor olsalar da üretim sürecinin parçası olmak ve ev geçimlerini bu yolla sağlama "hayal" ve istekleri önemli ölçüde dönüşmüştür. Kırsal alanlara dönmek isteyenlere tavsiyeniz ne olurdu? Sorusuna verdikleri yanıtlar bu sebepledir ki kendi deneyimlerindeki hayal kırıklıklarından izler taşımaktadır ve özellikle "bir deneme süresinin, deneme sürecinin" olması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu düşünceyi katılımcılar içerisinde potansiyel bir gelir kaynağına dönüştüren diğer bir ifadeyle kırsala dönmeyi düşünen kişilerin bu yaşam biçimini deneyimlemesi için bahçelerinde oluşturdukları küçük bir evi kiraya veren böylelikle ev bütçelerine de katkı sağlamaya çalışan katılımcı çiftlerden K15 ve K16'nın anlatısı da şu tavsiyeleri içeriyordu:

> Direkt burada bir yer satın almasınlar. En önemli şey o. Yanlış karar verebilirler. Gelsinler. İki üç ay kalsınlar. Birazcık paralarına zamanlarına kıysınlar. Ama çok büyük kazançlar olabilir ilerisi için. Misafirimiz mesela 10 gün falan kalacak burada. Almanya'da yaşıyor. Buralarda yapabilir miyim diye geldi. Belki beğenmez. Belki insanlarla kafası uymaz. Anlaşamaz. Yeri beğenmez. Başta dışarıdan görüyorsun. Masal gibi çok güzel. Gerçeğini yaşadığın zaman belki ona uymaz. Buraya gelen kişinin kendisinin bir şey üretmesi gerekiyor, bir şey üretecek, işleyecek, satacak (K16, Kadın, 46). Biz gelirken mesele evimizi, arabamızı sattık ikisinin kredi borcunu ödemeye devam ediyorduk. Borçları kapatınca elimizdeki paranın yarısı gitti, öyle geldik buraya. Elimizde kalan parayla gelir getirebilecek yatırımlar yaptık ama şu kabulle de yola çıkmıştık yalan yok. Bir şekilde çalışırız. Biz yevmiyeye gideriz, zeytin toplarız, yine paranızı çıkarırız dedik. Bunlara hazır olmak gerekiyor (K15, Erkek, 46).

K18'in deneyiminin kendisi adeta bir tavsiye niteliği taşıyordu:

> Korona dönemine kadar her şey çok güzel gitti. Festivallere dolaştık, reklamımızı yaptık. Hatta Çin ile bir anlaşmaya gidiyorduk. İşte o anlaşma için bire bir gelmeniz lazım. Yöneticiler gelmeli dediler. O sırada korona patladı. Korona patlayınca biz oraya gitmedik. İşler yavaşladı. Buraya gelenlerin çalışmakla ilgili bir dertleri yok bence. Mesele

> çalışmanın zor gelmesi değil. Buraya geldikleri zaman çalışıyorlar. Çok güzel birinci kalite ürünler çıkartıyorlar. Ben bunu sadece kendim için söylemiyorum, etraftaki insanlar için de söylüyorum. Gelirken ki enerjileri çok güzel. Yaptıkları şeyler de çok güzel. Ama maalesef Türkiye'de bu kıymet görmüyor. Bize gelip bütün kıyısal bölgeyi geçip bizim işletmemizde son bulan bir görüşmenin sonunda söylenen söz bana çok güzelsiniz, çok iyisiniz, mükemmel bir ürün, ben böyle bir ürün yemedim ama ikinci kaliteniz yok mu? Türkiye için bu çok fazla. Benim müşterilerim için bu çok fazla. Fiyatı kırabilir misiniz? Fiyatı kırmak için kaliteden ödün verir misiniz? Bunlar böyle üst üste üst üste geldikçe sizin o vermiş olduğunuz enerjilerin, vermiş olduğunuz emeğin hiçbir faydasını görmüyorsunuz. Üstüne üstlük karşınızdaki insan gözünüzün içine baka baka boşuna çalışmışsınız gibilerinden söylüyor. Bu da insanı uzun vadede küstürüyor. Şu an bizim hâlâ üretimimiz devam ediyor ama taze üretimim devam ediyor kurtulmuş üründen vazgeçtik biz 7 yılın sonunda ben işletmemi devrettim. Yer sahibine devrettim ki nitekim oradaki çok güzel bir yer, çok güzel bir mekân belki devam ettirirler diye. En son duyduğuma göre marangoza kiralamış, marangozhaneye çevrilmiş orası ki biz orada çoluk çocuk çalıştık. Çoluk çocuk emek emek. Soğuk demedik, sıcak demedik. Evimize gitmedik bazen orayı yatak ettik yani Türkiye şartları maalesef böyle. Şimdi biri gelip bana kuru meyve dedikleri zaman ben uzak durun diyorum. Pazarınız var mı diyorum. Önce pazarınızı kurun. Kendinizi garantiye alın, ondan sonra diyorum. Sonra geliyor yapamıyor, aa yapamadık edemedik deyip sonra gidiyor. Geri gittiği zaman da bu sefer gelmeye gönüllü olan, yapacak olan insanları da etkiliyor. Anlatabiliyor muyum? Sıkıntı o (K18, Kadın, 41).

K18'in anlatısının özellikle son kısmında dikkat çektiği "yapacak olanları da yanlış etkiliyor" vurgusuna Christian (2020, s. 64) da dikkat çeker. Benzer şekilde İsveç'te "Matparken" isimli topluluk temelli şehir tarımı projesinin kurucusu olan Marina Queiroz da Durukan Dudu ile yaptığı söyleşiyi tamamlarken *"herkesi bu türden fikirleri yaratmak ve peşlerinden gitmek konusunda cesaretlendirmek istiyorum. Benim an itibariyle içinde bulunduğum 'bitmiş tükenmiş idealist' halimi bir örnek almayın [gülüyorlar]. İşin güzel kısımları kalsın aklınızda, olumsuz bir örnek olmak istemem." demişti* (Queiroz, 2011, s. 41). Bu çalışmada da kırsal alanlara dönüşün "romantik ögelerden" arındırılmasına gerektiğine yapılan vurgu kadar tamamen plansız ve bilinçsizce gerçekleştirilen" kırsala dönüş hareketinin "diğerleri" üzerinde oluşturabileceği olumsuz etkiler de katılımcıların anlatılarında yer bulmuştur. Katılımcıların bu kaygıları aynı zamanda "yalnız olmadıklarının" bir diğer ifade ile kırsala dönüş eğilimlerinin taşıdığı potansiyele dair bir farkındalığa sahip olduklarını göstermektedir.

Katılımcı çiftlerden K19 ve K20'nin anlatıları da "gerçeklikler" ile nasıl yüzleşildiğini içeriyordu. Fikirlerini paylaşırken o denli içten bir yaklaşım gösterdiler ki bu anlatı içerisinde gülmekten yüz kaslarımızın ağrıdığı bir deneyimi de paylaşmışlardır:

> Biz buraya gelirken ne yapabiliriz diye çok düşünmüştük. Burada yani neredeyse tüm köylerinde hâlâ arıcılıkla uğraşanlar ve geçimini sağlayan insanlar var. İşte bir bal bölgesi sonuçta burası, Çam balı bölgesi. En azından diyordum ki ben arıcılık yapabiliriz. Ama tabii arıcılığın böyle olduğunu bilmiyoruz. Çünkü hayatımızda hiç arıcılık yapmamışız. Şey zannediyorduk alacağız arıları evin önüne koyacağız, bal gelecek, biz bunu satacağız. Buradakilerin öyle yaptığını zannediyorduk aslında. Halbuki arıyı gezdirmek gerekiyormuş yani diyar diyar çünkü hava sıcaklıkları çok yüksek olduğu için burada yazın nektar da kalmıyor arının bal yapabileceği. O yüzden insanlar gezdiriyormuş arılarını burada tutmuyormuş yazın. Ne yapsak diye düşünürken valla evlere temizliğe gittik, fide satışı yaptık (K20, Kadın, 35). Bak ben bunu unutmuştum temizliğe gittiğimizi ama onun hikâyesini anlatmak istiyorum ya ben şimdi dedik ki evlere temizleye gidelim. Sonuçta kendi evinizi de temizliyoruz başkasının evini de temizleyebiliriz. Evi gösterdiler, boş bir ev eşya falan yok. Bize de direkt sabah girin, temizleyin çıkın dediler. Akşam 9 olmuş bizi arıyorlar temizlik bitmedi mi diye biz o kadar detaycıyız ki çok derin bir temizlik yapmıştık. Ama bizi görmeniz lazım arabamız daha yeni sıfır araba sıfır araba ile temizlik yapmaya gidiyoruz. Gözlükler gözlerimizde ayakkabılar Adidas falan filan [gülüyorlar]. Kadın o kadar evi beğenmiş ki bizi her hafta çağırdı temizlik için tabi biz istemiyoruz dedik ama çok güzel bir anıydı (K21, Erkek, 39). Biz işte çok plan program yapmadan geldik yani buraya. O yüzden bize yazanlara, soranlara bunları anlatıyoruz. Yani her şeyi paldır küldür bırakıp gelmeyin. Çünkü hüsran olabilir. Biz bir mücadele verdik ama onlar bu mücadeleyi vermek istemeyebilir. Ya da zor olabilir sonra döndüklerinde tekrar aynı hayatı yaşayamayabilirler. Mesela Youtube'daki videolarda falan çok oluyor diyorlar ki yüz metre kare çilek serasıyla yıl boyunca geçiniyorum bu yalan. Gerçekten çok iyi araştırmak gerekiyor (K20, Kadın, 35).

"Kırsala dönmeyi düşünüyorsan bir planın olmalı" ifadesinin detayları K26 şu sözlerle açıklanmıştı:

> Bir para kazanmaya devam ediyor olmak çok önemli. Yani bir planı olmalı, bir kaynağın olmalı. Ha senin kenara ayırdığın bir para olabilir. Oradan tekeri döndürmek için bir başlangıç olabilir. Gerçekten romantik bir şey olmamalı. Çünkü buralarda da hayat pahalı. Artık yani biz geldiğimiz gibi değil. Ev kiraları pahalı, toprak pahalı. Buralara geldim de işte üç kuruşla yaşarım. Öyle bir fantezi artık yok belki eskiden olabilirdi ama biz onlar için geç kaldık. Yaşamak istedikleri, yapmak istedikleri şey ne gidilmek istenen yer uygun mu? Ne yapmak istiyorsun? Toprağa ihtiyacın var mı? Suya ihtiyacın var mı? Geri dönmek zorunda kalmamak için bu soruların cevapları olmalı. O yüzden biz soranlara her ne kadar

> bunları anlatsak da muhakkak diyoruz ki uzaktan olacak iş değil, gelip görmeniz lazım. Yani bana okey olan şey sana okey olamayabilir (K26, Kadın, 49).

Kırsal alanlara dönüş kararının bir kaçış eğilimi olmadığını vurgulayan ve "biz sadece bunu sorguluyoruz, gerçekten zorunda mıyız?" ifadeleri ile anlatısına başlayan K22'de hareketliliğin sürekliliğe dair düşüncelerini şu sözleri ile paylaşmıştı:

> Biz hiçbir şeyden kaçmadık. Neden kaçalım ki? Zaten tercih etmiyorduk hani o hayatı yaşamayı, başka bir şey yapmaya çalışıyorduk. Buraya gelerek çalışmaktan kaçmak keyif yapmak gibi bir niyetimiz de yok. Biz çalışmak istiyoruz ama başka bir çalışma şekli mümkün ya da başka bir yaşam şekli mümkün. Biz bir şey üretmek istiyoruz, o bir şey üretirken kendimce üretmek istiyorum. Beni kısıtlama, bir yere kapatma olmaksızın bunu yapmak istiyorum. Belli bir zamana kadar ailemizin hayatını yaşadık. Sonra işyerlerinde hep başkası için çalıştık ama o bir yere kadar yani. Benim içimden ne çıkacak, ben daha bilemiyorum ki (K22, Kadın, 35).

Yaşantılarımızı doğru bir şekilde, aldanmadan, kendimizin onların yazarları olduğunu bilerek ve tatmin duygumuzdan kendi verdiğimiz mücadelenin sorumlu olduğunun bilincinde olarak yaşamayı istemez miyiz? (Eagleton, 2007, s. 110). K22'nin anlatısı bu soruya verilebilecek iyi bir yanıttır. Böylece yaşamın anlamı yaşamak ediminin kendisinde ve belli bir yaşam tarzında dile gelen bir şeye, anlatının kendisine dönüşür. Bu yaklaşım aynı zamanda kırsala dönüşü zorlayıcı ilişkiler doğuran, doğal ve üretken özelliklerin fark edilemediği bir dünyanın parçası olmaktan alternatif bir yaşam biçimi oluşturmak için tercih edilen bir gerçekliğe dönüştürür.

K32'nin düşünceleri de kırsala dönen bireyler neden kalmaya devam edemedikleri/etmediklerinin olası cevaplarını içeriyordu:

> Sosyal ortamda şimdi hayatınız boyunca tempolu bir hayata alışık olup tamam bunalmış olabilirsiniz ilk bir ay iki ay üç ay iyi gelebilir üçüncü aydan sonra sosyal varlıklarız, insanlar konuşmak muhabbet etmek sosyalleşmek istiyor. Şimdi yerli halkla bir yere kadar iletişim kurabiliyorsunuz. Bir yerden sonra bakış açıları farklı olabiliyor. O yüzden sosyalleşme ayrı bir sorun. Mesela şehirdeki insan alışmıştır. Telefon edeyim, evime yemek gelsin burada öyle bir şey yok. Yani siz bu cenderenin içinde bütün planlamayı organizasyonu kendi kendinize yapmak zorundasınız. Hani böyle şımarıklık yapma lüksünüz ortadan kalkıyor. Yani başta bunu insanlar göz önüne alması lazım. Yani en az iki üç ay hatta bir yıl imkân varsa yani köye göçmek isteyen insanlar yapabilir miyiz görmek için denemeleri gerek. En az bir yıl hani bütün mevsimleri görüp denemeliler ondan sonra kalıcı kararlarını vermeliler diye düşünüyorum çünkü gelip geri gidenleri çok gördüm yani bir gördüğümü hatta bir daha görmüyorum (K32, Erkek, 36).

Yanlarında getirdikleri kentli bagajların kırsal alanlara etkisini üzerine değerlendirmelerini paylaşan K28'in düşünceleri şu şekildedir:

> 10 yıldır burası epey gelişti. Gelişti derken, kendi dilimi de ısırıyorum, gelişti diyorum ama bana göre gelişmek değil. Çünkü buranın düzeni bozuldu. Şehirdekiler medeniyet diyorlar ya hani oysaki burada yaşayan insanların da kendi bir medeniyeti var. Biz buraya gelip işte evler yapıyoruz, işte mutfağımız şehirdeki gibi olsun ama camdan bakınca yeşilliği görsün diyoruz ama yeşillikte inek olmasın çünkü kokuyor, tavuk olmasın çünkü sesi rahatsız ediyor. Gelenler yeni ev bulmak istiyor halbuki bir ev bulup onarsalar bu kadar betonlaşma olmaz (K28, Kadın, 57).

K32 de şehirden kırsala dönenlerin yanlarında neler taşıdığını paylaşırken K28 ile benzer vurgulara temas etmişti:

> Özellikle videolardan falan izleyince aa ne güzel, burada böyle imece usulü bir yaşam var. Ondan sonra insanlar birbirine yardımlar... Ama işin iç yüzü de öyle değil. Şimdi işin içine girdiğin zaman aslında şimdi köyden, şehirden köye göç edenler, bu fikirle göç edenler aslında şehirdeki bazı yaşamlarını da yanlarında götürüyorlar. Nedir bunlar? İşte dedikodu, fitne, fesat yani işte bu kötü şeyleri de yanında götürdüğün zaman orayı da kirletiyorsun. Ya da mesela şehirde işte binalardan sıkılıyorlar. Köye yerleşelim diyorlar. Ağaçları katledip oraya yine siteler kuruyorlar. Yani ne anladınız o zaman? Gelmeyin, göçmeyin. Hani geldiğiniz yere benzeteceksiniz geldiğiniz yeri çok seviyorsanız, gelmeyin (K32, Erkek, 36).

K28 ve K32'nin vurguları Smith ve Krannich'in (2000, s. 400) dikkat çektiği kırsal alanlara dönen bireylerin kentsel değerlerin çoğunu beraberlerinde getirme sürecini örneklendirir. Bireyler başlangıçta kentsel olmayan özelliklerden etkilendikleri için kırsal alanlara dönseler de yine de kırsal toplulukların git gide daha fazla kentsel özellik ve görünümler kazanmasına neden olurlar. Bu durum yalnızca yerli halkı rahatsız etmekle kalmaz aynı zamanda kırsala dönüşçüler içinde huzursuzluk yaratır ve başlangıçta kendilerini çeken kırsal nitelikleri korumak için gelecekteki gelişmeyi yavaşlatmaya veya durdurmaya çalışmaya daha fazla eğilim gösterirler. Güzel (2020, s. 190) çalışmasında kentli bagajlarını kırsala getiren bir katılımcısının anlatısını "modern bir tasarımla inşa ettikleri bu yeni ev, köy yapbozunda farklı bir parça oluşturuyor. Beyaz kılıflı koltukları, pahalı tabloları (...) ile bu ev, şehir yaşantısının bir uzantısına dönüşmüş durumda. Köyün de onlarla dönüşeceği kesin." ifadesiyle değerlendirmişti. Tam da bu türden bir etki ve dönüşüm rahatsız edicidir ve memnuniyetsizlik ile karşılanır. Bu anlamda kırsal çevre sabit ve cansız nesnelerle statik bir zemin değil,

devam eden iç içe geçmişliğin aktif bir bölgesi olarak inşa edilir. Betimlendiği ve örneklendiği üzere bu bölgenin fauna ve florası kırsal alanlara dönen bireylerin varoluşsal etkileşimlerinden ortaya çıkar (Wang, 2023, s. 6) ve buna göre bir karşılık bulur. Bu durum aynı zamanda kırsala dönen aktörlerin -yeni çiftçi, yeni öncü, toprağa dönüşçüler ayrımlarını hatırlayalım- perspektif farklılıklarını da gözler önüne serer.

K33 ise anlatısında başka türden bir zorluğa dikkat çekmişti. Bu zorluk kırsala dönmeyi isteyenlerin düşünmesi ve göze alması gereken bir diğer soruya yanıt veriyordu. *Yalnızlık, ne kadar yalnız kalabilirsiniz? İşlerin altından tek başına kalkmanız mümkün mü?*

> Yalnızlığı seven bir mizacınız yoksa kimseyi tanımadığınız bir yere yerleştiğinizde sosyal anlamda boşluğa düşer ve yıpranırsınız. İnsan çok sosyal bir canlı. Sohbet etmek ister, yüz yüze konuşmak ister, paylaşmak ister. Bunları yapamadığınız yerde tükenirsiniz. O yüzden bence kırsala taşınma fikri varsa kafanızda ya sevdiğiniz insanlara yakın bir yere taşının orada bir kırsal bulun ya da onlarla taşınmanın yolunu yapın. Onlar da sizinle gelebileceği, beraber sevdiğiniz insanlarla gidebileceğiniz bir plan yapın. Diğer türlü yalnız yapılacak iş değil. Bunun hayvanları var, bitkileri, canlıları ya bunlar öyle senin hasta olmanı dinlemez canını sıkkın olmasını yorgun olmanı dinlemez. Yani bunların bakımı yapılacak. Öyle bugün yapmıyorum diyemezsin burada öyle bir şansın yok çünkü hayvanların ölür[104] ama şehirde bir rapor alırsın hastayım dersin gitmezsin işe. (K33, Erkek, 36).

Diğer bir katılımcı da şu hususlara dikkat çekmişti:

> Önce şehirdeki hayatta buradaki hayata ayırt etmeleri lazım. Yani biraz küçülmeniz lazım. Oradaki kıyafetleri burada satın alamazsınız. Buraya uygun kıyafetler satın alabilirsiniz. Orada giydiğiniz ayakkabı burada giyemezsiniz. Orada gezdiğiniz otomobille burada gezemezsiniz. Hani çok farklı şeyler. İşte ben Golf aldım. Şimdi tekrar satmak zorundayım çünkü görüyorsunuz çamur. Arabayı biraz ziyan ediyorsunuz aslında. Oradaki yaşamı buraya taşıyamıyorsunuz. Malda, mülkte, parada gözünüz olmaması lazım ki burada idare edebilirsiniz. Buranın değeri aslında hazinesi doğada olmak. Para veya pul değil. Para kazanmak amacı buraya geliyorsanız diyorum herkese bu iş yapmak için hiç gelmeyin, zahmet etmeyin. Çünkü burada para kazanmayacaksınız ancak geçiminizi sağlayacaksınız. Burada para biriktireyim, buradaki işte bir biriktirdiğim parayla bir ev alayım, arsa alayım gibi şeyleriniz olamaz. Şehirdeki hayatını buna devam etmek isteyenler yapamaz. Kırsalda yaşayım ama şehirdeki hayatıma devam edeyim derseniz öyle bir şey yapamazsınız, mutlaka geri dönersiniz (K34, Erkek, 44).

[104]Eren (2017, s. 836) de araştırmasında bir görüşmecisinin şu sözlerine yer vermişti: "Hayvancılığın tatili yok, durması, bugün de gitmeyivereyimi yok, her zaman mesai. Hava soğuk da olsa, yağmur da olsa, hasta da olsan sabah akşam o hayvana gitmek, bakmak, beslemek zorundasın."

“Kırsala dönüşçülerin” yanlarında getirdikleri kentli bagajlar yerliler ile ilişkilerine etki ettiği gibi K34’ün anlatısında da kentli bagajları yanında taşıyarak kırsal alanda yaşamanın, bir yaşam biçimi oluşturmanın mümkün olmadığına dikkat çekilmiştir. Bu anlatı Goffman’ın uygun düşme kavramını hatırlatır. Goffman kavramı “belirli bir durumda münasip olan şey başka bir durumda münasip olmayabilir.” yargısıyla açıklamaya girişir ve kişinin sahip olduğu genel düşüncenin davranışlarını durumun gerektirdiği şeye göre şekillendirmek olduğunu ifade eder (Goffman, 2022, s. 19). K34’ün bakış açısı da bu türden bir uygun düşme yargısının örneğidir. Kırsala yerleşmeyi düşünen, isteyen kişilerden beklenilenler “kırsal duruma” uygun davranış ve tercihlerin kabulü ve hayata geçirilmesidir. Benzer şekilde aslında K33 de aynı yöne işaret etmektedir. “Hayvanlar, bitkiler senin hasta olmanı dinlemez” ifadesi yine “kırsal duruma” uygun düşen çabayı içerir ve beklenilen budur. K32 de “kırsala dönenler şehirdeki alışkanlıklarını yanlarında getiriyorlar.” vurgusuyla bu kaygıyı hatırlatmıştı. Bu anlatılar aynı zamanda “kırsala dönüşçülerin” mekâna aksettirdikleri kendiliklerin, kişisel imge ve işaretlerin dünyasının ipuçlarını içerir. Bu imge ve işaretler yoluyla kırsal alanların gerçekliği, kişisel ve kolektif kimliği yeniden kurar. Bu bağlamda kırsal alan mekân, aidiyet kümesi ya da yaşam duruşu içinde olanların kendilik değerlerine göre biçimledikleri, kendiliklerini yansıtan yerlere dönüşür (Agnew, 2005, s. 261-267).

Bu türden bir biçimlendirmenin “kırsala dönüşçüler” arasında nasıl anlamlandırıldığı ve yerleştikleri kırsal alana yaptıkları katkıları paylaşan bir katılımcı düşüncelerini şu sözleri ile paylaşmıştı:

> İnsanların kafalarına nasıl bir üretim yaptığım olgunlaştı gerçekten herkes saygı duyuyor temiz üretim yapmamla ilgili. Buraya bir koyun ırkını getirdim, burada koyun beslemiyordu kimse. Ben koyun getirdim, özel ırklar getirdim, onları çiftleştirdim. Irklar yaptım. Bütün köylere bunları verdim. Bazısına bedava verdim, bazısına da sattım ve şu an bütün köylü benim ırkları besliyor mesela. Tavuk da aynı şekilde. Herkes gidip ticari tavuk alıyordu. Ben burada köy tavukları beslemeye başladım rengarenk. Bütün herkese yumurtalarından, tavuklarımdan verdim ve onlar da besliyor. Şu an farkındalar. Ticari tavuk beslerken ölümler çok fazla olurdu ama köy tavuğu beslerken ölümler olmadı. Çünkü köy tavuğu bu toprağa alışmış. Yıllarca burada genetiği artık burada oluşmuş bir hayvan. Ve bu toprağa alışık, hastalanmıyor, etmiyor. Ama ticari tavuk aldığınız zaman Afyon'daki bir üretim tesisinden size bir tavuk gönderiliyor. Tavuk da şaşkın, siz de şaşkınsınız. Tavuk hayatı böyle kapalı bir yerde büyümüş, açık alana atıyorsunuz. Tavuk tünemeyi bile bilmiyor. Köylü de bunu fark etti. Evet, özümüzde bu varmış diye tekrar benim sayemde bir sürü insan bu şekilde üretime başladı (K34, Erkek, 45).

K35 de benzer bir dönüşüm sürecine işaret etmişti:

> İlk geldiğimiz zamanlar bize diyorlardı ki ilaçsız olmaz, gübresiz olmaz, yapamazsınız, işte gülüyorlardı. Ama şu anda hepsi bizim peşimizden gelip ne yetiştirelim diye soruyorlar. Nasıl satalım diye soruyorlar. Zaten kooperatifi kurmuşuz, kooperatifin de başkanlığını yürütüyoruz. Haliyle şu anda hepsi peşimizden geliyor. Bir şey yapalım ya da yapılması lazım dediğimizde artık sorgulamıyorlar bile. Bizim bu çabamız Büyükşehir Belediyesinin de dikkatini çekti. Kooperatif süreci Büyükşehir Belediyesi'nin zorlamasıyla başladı. Şu anda da yoğun bir şekilde üretime devam ediyor kooperatif. Çevre köylerdeki kadınlara da iş olanağı sağlıyoruz. Kooperatifte de hem kendi çiftliğimizde. Ortalama 8-10 kadın arasında kadın düzenli olarak hep burada çalışıyor (K35, Kadın, 37).

K40 ise yerli halkta oluşturduğu farkındalık ve kendi imajı ile ilgili fikirlerini paylaşmıştı:

> Mesela burada adaçayı ürünümüz var bizim. Adaçayından insanlar para kazanamadıkları için kökleyip kökleyip atıyorlardı. Ülkemizde üretim problemi yok, bizler yani köylülerimiz ürettiğimiz şeyin neye yaradığını, neye kullanıldığını bilmiyorlar. Faydasını bilmiyoruz, ne kadar gelir getireceğini bilmiyoruz. Ben adaçayı üzerine araştırma yapmaya başladıktan sonra Alzheimer ve demans tedavisinde yoğun bir şekilde kullanıldığını keşfettim. Sonra o şekilde tanıtım yapmaya başladım. Ne oldu? Şimdi adaçayını sökenler tekrar adaçayı dikmeye başladı. Yani dediğim gibi bir şeyi üretiyor, Türkiye'de üretme sorunu yok da pazarlama, markalaşma, neyin neye yaradığı, bunu da bilmeme gibi problemlerimiz var. Ben bölgenin de sesi oldum artık. Bunu gittiğin yerlerde dile getirir misin? Gibi şeyler söylüyorlar. Hani sesini duyuramayanların sesi olmak çok önemli, gerçekten mutluluk verici (K40, Kadın, 41).

K33'ün bu konudaki anlatısı yerli halkın kendisini nerede konumlandırdığını da anlamaya olanak sağlıyordu:

> Biz burada şu an yanlış olmasın aylık 500 bin liraya yakın işçi maliyeti ödüyoruz. Yani maaşları, sigortaları yevmiyeleri vesaire. Böyle bir bölgede hani kırsal kısımda böyle bir şeyin olduğu zaman birçok kişinin hayatını değiştiriyor oluyorsun. Yani bölgeyi değiştiriyorsun insanların bakış açısı da değişiyor acaba bizde mi yapsak falan diyorlar. Mesela ben sana üretim yapayım sen al diyenler oluyor seni garantör gibi görüyor yani. Çünkü köylüler için bu çok önemli. Sırtını yaslayabileceği, o yükü, o duyguyu paylaşabileceği birisini arıyorlar. Kazançsa kazanç. Riskse risk. Hepsi paylaşıldığında biraz daha yönetilebilir oluyor üretim süreçleri (K33, Erkek, 36).

K33'ün anlatısını adeta K9 tamamlıyordu. K9'un özellikle bu deneyimleri ile ilgili fikirlerini paylaşırken hissettiği heyecan ve keyfi yüzünden, gözlerinden okuyabilmek

mümkündü. Bu anlatı "kırsala dönüşçülerin" sahip oldukları, taşıdıkları misyonun en somut örneklerinden biriydi:

> Biz ne yaptık biliyor musunuz? Kendi bak bu kadar hani bu yaşta buraya gelmiş bir köylükten, çiftlikten, çiftçilikten bu kadar uzak insanlar olarak. 1 liraydı limon tarlada 12 liraydı markette ben şunu yapabilirdim. 1 liraya toplayıp adamdan alıp ilaçlı ilaçsız karışık 12 liraya satabilirdim ve çok ciddi kâr ederdim. Ben ne yapıyordum biliyor musunuz? 4 liraya alırım diyordum senden ama ilaç atmayacaksın. Nasıl diyordu? Hiçbir ilaç atmayacaksın ama diyor rekoltem düşer. Ben de sana 4 kat fiyat teklifi ediyorum işte diyorum. Diyor ki işte ben 5 ton çıkartacağım yere diyor 3 ton çıkar diyor. Kardeş diyorum bak sen 50 bin lira kazanacağına ben sana zaten 30 tondan 120 bin lira şey teklif ediyorum diyorum. Tamam mı alır mısın alır mısın? Söz mü söz. Komşusu geliyor diyor ki bir tane diyor manyak var diyor 4 liradan verdim ben diyor. Biz bunu yayıyorduk ki bizi bulsun hemen diye. Bizim de limonumuz var alır mısın? Alırız. Kaç kere ilaç attın abi diyorum. İyi bir şeymiş, istenen bir şeymiş gibi tersten giriyorum. 13 kere ilaç attım ben diyor. Diyorum ki bende sen 3 yıl sonra beni ara bahçen bir temizlensin, toprağın bir temizlensin sonra senden de alırım. İlaç atmayan bahçeleri biz almaya başladık 4 liraya. 4 lirada şey maliyeti vardı paketleme, kargosu falan. Biz kilo başına 2 lira 3 lira para kazanıyorduk, bereketliydi. Üretici de mutluydu. Ve alan da mutluydu çünkü ilaçsız limon yiyordu adam. Şimdi düşünsenize bir cümlemle, bilgimle üreticiyi desteklemenin ne kadar önemli olduğunu burada görüyoruz (K9, Erkek, 41).

Bütün bu anlatılar kırsala dönüşçülerin yaşamlarını devam ettirdikleri kırsal alanlarda ne tür dönüşümler ortaya çıkardıklarının örnekleri olarak görülebilir. Bu noktada dikkat çekilmesi gereken husus sahip oldukları bakış açıları ve vizyonlarının kırsalda yaşanabilecek/yaşanmakta olan potansiyel değişimlere sağladığı olumlu katkılardır. Bu katkılar köylülerin varkalma mücadelelerini sürdürmek için bir araca dönüşürken aynı zamanda yerel yönetimlerin de dikkatini çekerek mevcut kırsal alan içerisinde farklı oluşumlara zemin hazırlamaktadır. Çalışmanın ana sorunsallardan biri olan "kırsala dönüş hareketinin mevcut düzene alternatif olup olamacağı" fikri bu vizyon üzerine kuruludur. Tıpkı Trauger'ın (2007, s. 13) belirttiği gibi sahip oldukları tarımsal vizyon insanları toprakla buluşturmaya ve özellikle yerli üreticileri/köylüleri tüketiciler ile bir araya getirebilme ve bu noktada da kendilerinin öncü, örnek kişiler olabilme düşüncesini dayalıdır hatta buna adanmıştır. Endüstriyel üretim sürecinden oldukça farklılaşan bu anlayış hem "kırsala dönüşçüler" hem de yerli halk için kilit bir direnç noktası olarak görünmektedir. Jones ve diğerleri (2003, s. 235-236) araştırmalarında bu anlayışı kırsal alanlara dönen bireyler ve yerliler arasında bağ kuran ve bu bağı

güçlendiren bir kabul olarak görür. Kırsal alanda bir araya gelen yerliler ve kırsala dönenlerin üretim süreçleri açısından daha derin bir ilişki ve iş birliklerinin gelişebilmesi için ciddi bir potansiyel taşıdıklarının da altını çizer. Bu farkındalık ve iş birliğinin geliştirilmesinin hiç de kolay olmadığını da söylemek gerekir. Katılımcıların anlatılarında yer alan ilaçsız tarım, doğal tarım teknik ve uygulamaları yerliler için adeta kabul edilemezdir. Çünkü onların zihinlerinde başka türden kabuller oluşturmaya çalışan, oluşturmuş "başka birileri" vardır. K18 "başka birilerinin" kim olduklarını ve maksatlarının ne olduğu konusundaki düşüncelerini şu sözleri ile paylaşmıştı:

> Hiç kimyasal kullanmadan, ilaç kullanmadan narenciye bahçelerini bir düzene sokmamız dört yılımızı aldı. Bu süreçte dedem bizi dövecekti çünkü gelen ziraatçiler o kadar çok onları yönlendiriyorlar ki bunu kullanın ürününüz şöyle olsun, bunu kullanın şu kurt olmayacak, şunu kullanın daha az çalışacaksınız diye. Doğanın dengesini bozuyorlar ve bir kurdu engelliyorlar. İkinci sezon kelebek çıkıyor kelebeğe bir şey yapıyorlar, bu sefer örümcek çıkıyor. Oysaki hepsine dokunmasalar hepsi birbirini baskılayacak, birbirini yiyecek, yok edecek. Ama sen ona müdahale edince bir tanesini çekince hepsi zincirleme gidiyor zaten. Dedem bu süreçte bize çok kızıyordu kızmasının nedeni de işte ilaçlamıyoruz, gübrelemiyoruz diye. Öyle bir algı oluşturmuşlar ki bilmem ne gübresi, şu ilacı. Zaten sürekli olarak gübre dönemlerinde, ilaç dönemlerinde insanlar gelir köye. Arabasının arkasına dolduran tanıtım amaçlı gelir. Bak bunu yaparsan bu böcek hiç kalmaz, şunu yaparsan ot olmaz. Bizim tarlanın içi ot dolu olduğu için bütün tarlalar böyle sadece toprak ve ağaç çok güzel gözüküyor ama bizim tarla keşmekeş gibi gözüküyor dedem için bu kabul edilebilir değildi (K18, Kadın, 41).

K33 bu noktada köylülerin bir suçu olmadığını ifade ederek anlatısını paylaşmıştı:

> Köylülerin endüstriyel tarım uygulamaları tam bir uyuşturucu bağımlılığı aslında. Yani siz müptezel bir insana hadi uyuşturucu bırak dediğin zaman bırakamam diyor. Çünkü onsuz bir hayat düşünemiyor. Toprak da öyle uyuşturucu bağımlısı haline gelmiş. Toprak da bağımlı vermediğinizde mutsuz oluyor, ürün vermiyor. Adamın burada geçim kaynağı bu. Kredileri var, yıllık belli bir ödemeleri var. Üstelik onlar Tarım Bakanlığı tarafından, hükümetler tarafından nasıl bir politika uygulandıysa, yani nasıl bir senaryo çizildiyse onu uyguluyorlar. Tarım Bakanlığı sürekli mesaj atıyor. İşte şu tarihte şunun ilacını unutmayın, şunun şununu unutmayın vesaire diye. Gübreye, sentetik gübreye hibe veriyor, ilaca hibe veriyor. Bu noktada köylü kalkıp da ben organik yapacağım demez yani, öyle bir vizyonu yok ve köylüden böyle bir beklenti de olmaması gerekiyor zaten. Hele ki bu yüzden ben köylülerin suçlanmasını hiç anlamıyorum. Minnet duyulması, teşekkür ediliyor olması lazım (K33, Erkek, 36).

K37'nin düşünceleri de benzerdi:

> Köylü yanlış yönlendiriliyor. Nasıl? Ziraatçiler söylüyor bunları. İşte hibrit tohum kullanın daha fazla verim var. Hibrit tohumun yanında tabi zirai ilaç dediğimiz zehirleri de kullanmak zorundasınız. Çünkü böcekleri çekiyor vesaire. Zirai ilaç kullandığınızda da toprağı zehirlemiş oluyorsunuz. Toprağı zehirlediğiniz zaman her şey bitiyor zaten. Neden yanlış yönlendiriliyor? Zirai ilaç satılsın diye. O gübre diye satılanlar da aslında tuz ama tabi sodyum klorürde bir tuz, alüminyum klorür bir tuz bunlar kullanıldığında toprak çoraklaşıyor (K37, Kadın, 49).

Katılımcılardan tarafından ifade edilen "zehir, kimyasal" ifadeleri tarımsal üretimde "zararlıları" öldürmek için kullanılan ilaçları nitelemek için kullanılmaktadır. Özellikle K37'nin "toprağı zehirlediğiniz zaman her şey bitiyor zaten" ifadesi kırsala dönüşçülerin üretim vizyonlarını net bir şekilde gözler önüne sererken aynı zamanda Carson (2004, s. 9)'un belirttiği gibi 1940'lı yıllarından ortalarından beri böcek, zararlı ot ya da kemiricileri -modern konuşma dilinde "zararlı" olarak bilinen canlıları- öldürmek için 200'den fazla temel kimyasal geliştirilmiş ve bunlar binlerce farklı ticari isim altında satılmıştır. Görünürde yalnızca az sayıda "yabanıl ot ve böcek" hedeflenmiş olsa da bu kimyasallar iyisi ve kötüsüyle "her böceği öldürme, kuş şarkılarını susturma, yaprakları öldürücü bir filmle kaplama" gücüne sahip toprakta çok uzun süre kalan diğer bir ifade ile kurunun yanında yaşı da yakan kimyasallardır. O yüzden bunlara "böcek öldürücü" değil "canlı öldürücü" demek daha doğrudur. Bu devir her biri kendi sorununa odaklanan ve meseleye daha geniş bir çerçeveden bakma gereğinin farkında olmayan hoşgörüsüz uzmanların devridir. Bu noktada Rose (2018, s. 64) yerli halklara "uzmanlar" göndererek kendi kötü alışkanlıklarımızı nasıl tekrar edeceklerini öğretme uygulamasının hâlâ güncel ve son derece yaygın olduğunu belirtir. "Hatta bu kendini beğenmişliğimizin en iyi örneklerinden biridir." Bu yöntemlerin doğal üstünlüğünden bu denli yanlış bir şekilde emin olmasaydık, dünyanın köylü çiftçilerinin bizden öğrenecekleri kadar ve hatta çok daha fazlasını bizim onlardan öğrenebileceğimizi çok uzun süre önce fark edebilirdik. Görüldüğü üzere "kırsala dönüşçülerin" temiz üretim yapmak üzerine kurulu vizyonları yerli halkın kabul ve mecburiyetleri ile örtüşmez. Daha doğrusu "uzmanlar" tarafından ket vurulur. Tıpkı Güzel'in (2020, s. 312) belirttiği üzere yaşanan ve betimlenen manzara çiftçinin doğal ürününü satamaması ve satamadığı için de piyasa koşullarına uyum sağlamak zorunda bırakıldığı -hatta bu koşullara özellikle yönlendirildikleri- bu sebeple endüstriyel üretimi tercih etmesi durumudur. Bu durum aynı zamanda çiftçilerin hatta diğer bütün insanların gıda ve

besin kaynaklarıyla olan tarihsel, kültürel ve doğal bağlantılarının yabancılaşmasına sebep olmaktadır (Shiva, 2014, s. 72).

Kabullerin değişmesi ise zaman alır ve özellikle de çalışmanın "uyum ve aşinalaşma" bölümünde yer verilen "saygı duyma, örnek olma, diyalog kurma ve çaba gösterme" vurgularından beslenir. Bununla birlikte doğru üretme fikri üzerine kurulu ortalıklara dayanan temas ve birlikteliklerin devam ettirilmesi, desteklenmesi ve sürdürülebilirliğinin artması yönelik oluşturulacak hedefler, üreticilere verilecek "gerçek" destekler bu çalışmanın pratik hedefi -bir ihtiyaca cevap veren- kapsamında ele alınan bir diğer husustur. Tıpkı Jacob'ın (1997, s. 11) belirttiği üzere bu son yüz yıl, toprakla temasını kaybeden toplumların refahının nihai kaynaklarını yok etme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu göstermiştir. Bu noktada Türkiye'deki üreticilerin özellikle küçük ölçekli ve aile işletmelerinin durumuna kısaca değinmek gerekir.

Türkiye tarımında üreticileri ve özellikle de aile emeğine dayalı küçük işletmeleri ciddi derecede erime noktasına getiren süreci Aydın (2001, s. 13) 1950-1980 arası devlet tarafından korunan ve destek verilen tarımdan liberal politikalara geçişle devlet desteğinin giderek azalması ve bu sürecin 1997 yılı itibariyle oldukça hızlanmasına vurgu yaparak açıklar. Uluslararası sermayenin en görünür ve baskın yüzleri olan Uluslarası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi kurumlar aracılığıyla devletin üretim süreçlerinden elini eteğini çekmesi tarımsal üretim ve üreticiler için ciddi olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Tarımsal ürünlere verilen çoğu zaman üretim maliyetlerinin çok altında kalan taban fiyatları, tarımsal girdi maliyetlerinin astronomik artışları üreticileri inanılmaz zorluklarla karşı karşıya getirmiştir. Bugün Türkiye'de hâlen tarımsal üretim varsa bu üreticilerin "aşırı özverileri" sonucunda vardır. Öte yandan bu manzara üreticileri tarım ve hayvancılık faaliyetlerine ek olarak gelir getirecek başka arayışlara yönlendirmiş, pek çok üretici toprağını işleyemez olup kiralama yoluna gitmiş bazı yerlerde de topraklar tamamen boş kalmıştır. Bu şartlar altında varkalma stratejilerini uygulamaya çalışan üreticiler için kendilerinden sonraki kuşağa "devredebilecek bir miras" yokmuş gibi görünmektedir. Zaten bu çalışma içerisinde de yer verildiği üzere ülkemizde üretim sürecinin parçası olan kitlenin yaş ortalaması her geçen yıl biraz daha yükselmekte ve tarımda çalışan nüfus azalmaktadır. Eren'in (2017, s. 816) de belirttiği gibi bilhassa genç kuşağın gözünde köylülüğün itibar kaybettiği bir döneme tanık olmaktayız. Bunun da ötesinde gençlerin bakış açıları önceki kuşaklar tarafından hem

destek görmekte hem de ellerinin arasından kayıp giden bir hayata, yaşam biçimine bir yazıklanmaya dönüşmektedir.[105] Bu noktada K39 fikirleri oldukça dikkat çekiciydi:

> Teşvikler var ama şimdi ben burada bireyin istekliliğinden yana baktığım zaman oğlum da çiftçi olsun demiyorsa eğer bir çiftçi o da sadece henüz şehirli olmayan biridir. O yüzden bence önce köyü kalkındırabilmek için köylüye ihtiyacın var. Henüz şehirli olmamış köylüye değil ama. Oğlum da kızım da çiftçi olsun diyen köylüye. Öyleyse bizim bir şeyi kalkındırabilmemiz için önce o fikri kalkındırmamız lazım. Mevcut koşulları, şartları değil. Fikrin kendisini. O da illa şu anda köyde yaşayanlarla olacak diye bir şey yok. Sen yeni nüfusları da o yaşam biçimine ikna ediyorsan senin köylün odur. Yani henüz şehirli olmamış köylüdense henüz köylü olmamış şehirli bir kere tercih edilmeli. (...) Coğrafi olarak sınırlandırılmış köy ve köylülük fikrini bırakıp köylü yaşam fikrini önce kalkındırmak gerekiyor. Yani senin genç kızın köyde doğmuşsa, eşi köyde doğmuşsa ama köylü kız şunu istemiyorsa ya ben köyde kalırsam hem tarla işi yapacağım, hem kendi ev işimi yapacağım bir de kayınvalidemin ev işini yapacağım. Yaşlı hasta varsa ona bakacağım. Yok ya maaşı daha bile yıllık geliri daha bile düşük olsa ben aylık asgari ücret alayım şehirde yaşayayım diyorsa bu olmaz. Diyeceksin ki ben öyle bir köy fikrini pompalıyım ki hiç çiftçilik alışkanlığı olmayan insanlar çiftçi olmayı hayal etsin (K39, Kadın, 38).

K39 anlatısında da dikkat çektiği üzere toprakla temasın kaybolmasına/kaybettirilmesine bir de gençlerin kırsala alanlara yönelik olumsuz algıları eklendiğinde "kırsala dönüşçülerin" içlerinde taşıdıkları motivasyonları, göstermiş oldukları fiziksel ve özellikle de zihinsel çabanın göz ardı edilmesi, "küçümsenmesi", gerçek olmayan kurgusal anlatılarla birlikte düşünülmeleri "başka türlü yaşamanın imkânı yok mudur" sorusunu ve bu durumun mevcut sisteme alternatif olabileceği düşüncesini değersizleştirir. Halbuki tıpkı Mormont'un (1987, s. 18) belirttiği gibi kırsallık ve kırsala dönüş hareketi serbest zamanların geçirilebileceği ya da korunması, muhafaza edilmesi gereken bir alan değil, bir yaşam biçimi ya da çağdaş toplumsal ve ekonomik hastalıklara meydan okuyan toplumsal bir projeye ilham veren alternatif bir toplum modeli olma iddiasını taşır. Bu sebeple çalışma kapsamında dikkat çekildiği üzere alternatif yaşam deneyimleri ile bu ilhamın bir parçası olan bireyler çok sayıda güçlükle karşılaşmış olsalar da hatta Harvey'in (2016, s. 325) altını çizdiği üzere "özerk birimler olarak ayakta kalmanın zor, belki de imkânsız olduğunu fark etseler"

[105]Bu durumun bir örneğine Güzel (2020, s. 232-233) de araştırmasında yer vermiştir. Çalışmanın katılımcılarından birinin anlatısı şu şekildeydi: "(...) Toprağa saygılı, kadim bilgiye sahip olan yaşlı köylüler o güzel atlara binip gittiler. Oğulları ya ana-baba topraklarını terk ettiler kalanlar da tarımda yaşanan kayıplar yüzünden maddi manevi bitik. 'Çocuklarına sakın çiftçi olma kurtar kendini' diyor."

hatta deneyimleseler de bu onların sahip oldukları tasavvurları önemsizleştirmez. Türkiye tarımı, tarımsal üretimi ve "köylülüğün" durumu dikkate alındığında yapılması gereken bizatihi bizlere önümüzde tek yol olarak gösterilen şeylerin alternatiflerinin olup olmadığını sormak, sorgulamak değil midir? Bu çalışmanın katılımcılarının deneyimi bu sorgulamanın bir ürünüdür ve bu açıdan bakıldığında onlar "münzevi" değildir. Tıpkı Freud (2011, s. 41) belirttiği gibi münzevi bu dünyaya sırt çevirir ve onunla görülecek hiçbir işi olsun istemez. Ama insan daha fazlasını yapmak, bu dünyaya bir şekil vermek, dünyanın çekilmez özelliklerini değiştirerek farklı motivasyonlarla başka başka dünyalar kurmak isteyebilir. Bu dünyaların şekillendirilişinde özellikle kırsala dönüşçüler için en önemli kaynaklardan biri de farklı kurum, kuruluş ve devlet tarafından verilen destekler ile hayata geçirilen projeler. Bu sebeple bu başlık içerisinde katılımcılara bu desteklerle ilgili düşüncelerinin neler olduğu, herhangi bir destekten yararlanıp yararlanmadıklarını ve bu proje ve desteklerin gençlerin kırsal alana dönmeleri ve hali hazırda kırsal alanda yaşayan bireylerin üretim ve hayvancılık faaliyetlerine devam edebilmeleri için ne denli uygulanabilir oldukları dair de değerlendirmeleri paylaşıyorum. Bu değerlendirmeler yoluyla çalışmanın başında vurgulanan pratik hedefe yanıt verebilmeyi amaçlıyorum. Katılımcıların bu konudaki anlatı aynı zamanda Türkiye'de tarım ve hayvancılığa ilişkin bakış açılarının nasıl çeşitlendiğini görmemize de olanak vermektedir.

K1 bu konudaki deneyimini şu sözleri ile paylaşmıştı:

> Köye dönülür ama köye dönüş için devlet desteği olması lazım. Emekliye mesela verilen destekler bir üretici aileye verilse o aile yüzlerce binlerce belki hayvana bakacak. Ülke için en azından istihdam sağlayacak. Ama böyle oldu mu? Köyde kimse kalmadı ki genç yok şu an mesela kasabada genç çoban hiç yok, bir biz varız. Gençlerin hepsi kaçtı. Buraya gelen gençlerde mecburiyetten geliyor, şehirde iş bulamadığından geliyor. Covid-19'dan sonra tüm kurumlara çeşitli destekler verildi ama hayvancılık yapanlara destek olmadı. Fiyatlar her gün katlanırken satışlar düştü. Sadece hibe vererek insanlara destek olunmuyor [oldukça gergin ve bakışları sert]. Onları dinlemelisiniz de, baksanız aslında derdi bellidir ama kimse derdine ortak olmaz. Hibe, para veriliyor al diyorlar sen bu işi yap ama nasıl yaparsan yap (K1, Erkek, 27).

K3 de devlet tarafından verilen desteklerin yeterli olmadığını ve kendi yapmak istedikleri projelerin karşılığını bulmadığını şu sözleri ile ifade etmişti:

> Biz de bazı projeleri inceledik, hatta dahil olmak istedik ama onlarda şöyle bir şey gördük. Mesela yapmak istediğiniz iş yüz bin liraya patlıyor diyelim. Destek sadece otuz kırk bin

> lira. Yani şimdi ben bu işi nasıl yapayım o zaman? Mümkün değil. Tam bir destek verenler de desteğin çok üstünde bir parayı geri istiyor. Şimdi ben buna dahil oldum diye, ömür boyu sana mı çalışacağım yani! Ne anladım ben bu işten. Sonra biz başvurmadık vazgeçtik. Halbuki biz aslında böyle ufak bir krediyle, böyle çok güzel, tarlamızın büyük bir alanında çok güzel işler yapabiliriz. Bizim oldukça kapsamlı bir ekolojik çiftlik projemiz vardı mesela. Kendi içinde kendine yeterli gelebilecek bir ekolojik çiftlik. Kendi içinde üretimini yapıyor, kendi kaynaklarını kullanıyor. Böylelikle hem kazancını arttırıyor hem de doğaya daha saygılı, verimli bir şekilde çalışma sistemi oluyor. Aslında tarla sahibi olan herkesin bunu yapabileceği bir sistemdi, ama yapamıyoruz (K3, Erkek, 51).

K5 bu projelerden birine başvuru ve dahil olma ile ilgili kendi deneyimini aktarırken aynı zamanda gençlerin kırsala dönüşle ilgili bakış açılarını ve "yönlendirilmelerini" de örneklendirmişti:

> Biz buraya geldiğimizde ilk genç çiftçi projesine başvurduk. Kabul oldu projemiz falan başlayacaktık ama onların istediği projeni kapsamı bizimkinin neredeyse iki-üç katıydı çünkü gerçekten çok kapsamlı bir şey istiyorlardı o yüzden devamı gelmedi. Ben bu projelerin, desteklerin herkese verilmemesi gerektiğini ve muhakkak çok iyi takip edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü bir sürü hibenin boşuna gittiğini de görüyoruz. Bir de köydeki çocukların, gençlerin bu işe devam edebilmesi için de biraz daha köylüye saygı gösterilmesi gerekiyor bence. Şimdi burada görüyorum hepsi çocuğun üniversitede okutmuş. Bir de dört yıl yani. Şu an geldiklerinde burada biri şimdi bu şey değil yanlış anlaşılma olmasın ama biri gratis de çalışıyor mağazada. Birinin elektrikçi dükkanı var. Diğeri de otelde temizlik personeli. Böyle bir yola girince bir daha köye dönüp çiftçilikle uğraşmak istemiyorlar. Çünkü köylü işi ya şimdi köylü işi dediğimde bile böyle bir şey uyanıyor ya, utanç. Mesela bizim burada tek bir bakkalımız var, bakkal sahibinin oğlu ODTÜ Fizik kazandı, mezun oldu. Yüksek lisans için Amerika'ya gidecekti. Sonra demiş ki gitmek istemiyorum, köyüme geleceğim. Köyde bahçeye tarlaya ev yapacağım ben orada çiftçilikle uğraşacağım. Ailesi çıldırdı. ne işin var, biz seni boşuna mı okuttuk falan derken çocuğu zorla ikna ettiler. Şimdi Ankara'ya geri döndü. Amerika'ya değil ama Ankara'da yüksek lisans yapacak. Durum böyle olunca yani dönmek, yapmak isteyene bile fırsat verilmeyince 5-10 seneye bile kalmaz köylüyü, çiftçiyi mumla arayacağız (K5, Kadın, 44).

K31 ise "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB)" kadın girişimcisi olduğunu ifade etmişti. Ancak kendisinin de bu süreçte karşılaştığı güçlükler vardı:

> Benim gitmediğim kapı kalmadı, valiye kadar gittim. Ben para da istemiyordum. Bir kadın üretici olarak doğru üreteceğim, temiz üreteceğim bunun için makinelere ihtiyacım var dedim. Ben bugünkü seviyeye bundan iki sene önce de gelebilirdim bir elimden tutan olsaydı ama sıfır destek, sıfır hibe. 25 yaşındaki genç bir kadına ipotek soruyorlar, benim

> ne ipoteğim olabilir. Ben bunları yaşadığım için gençleri kıra, köye döndürmek için ciddi destekler ve teşvikler verilmeli. Düşündüklerinizi hayata geçirmek için bir muhatap olması çok önemli. Biz KOSGEB'den alamadığımız desteği Gemlik İlçe Tarım Müdürümüzden gördük, buradan gitti ama hiçbir şey olmaz demedi en azından şöyle yapın böyle yapın diye bizi yönlendirdi (K31, Kadın, 26).

K26 anlatısında verilen desteklerin denetimlerinin yapılmadığına dikkat çekerken aynı zamanda "doğru desteğin" nelere verilmesi gerektiğine dair sorgulamaları da yapıyordu:

> O teşvikleri insanlar alıyorlar ama arkasında ne için kullanıldığını denetleyen bir sistem yok. Her şey kâğıt üzerinde düzenleniyor. Hibeler, düşük faizli krediler ama denetimi yok. Zeytin bahçesi var bunun için destek alıyor, bahçeye bungalov koyuyor, üretime harcamıyor yani. Madem destek veriliyor denetleyeceksin, cezai yaptırımlar olacak. Bunun da ötesinde şu da var bu ülkede hibrit olmayan tohum alırsan sana teşvik verilmiyor mesela, devlet bunu teşvik etmiyor. Sen bunu yaparak kendi DNA'nı yok ediyorsun yani bu sistem köylülüğü desteklemiyor (K26, Kadın, 49).

Gezici aracılık yoluyla geçimlerini sağlayan bir diğer katılımcı çift de arıcılığa verilen daha doğrusu "verilmeyen" destek ve hibeler hakkında düşüncelerini paylaşmıştı:

> Devletin her yıl arıcılıkla ilgili verdiği hibeler, destekler var. İşte kovan desteği, arı desteği, malzeme, ekipman desteği hatta karavana kadar. %50'sini sen veriyorsun, %50 ellisini devlet karşılıyor. Biz bunun için başvurduk. Arıcıyız ve bunları edinmemiz gerekiyor. Ama bize dediler ki bunlar kırsal alan içinde değil, Muğla kırsal alana girmiyor. Yani biz köyünde de yaşasak kırsal alana girmiyor ve bu yüzden biz bu hibelerden yararlanamıyoruz (K20, Kadın, 35). Biz bu desteğe çok güvenmiştik gerçekten. Hatta arıları ...'nın üstüne yaptık bayan girişimciler için daha çok destek verilir diye ama öğrendik ki zaten burası turizm bölgesi olduğu için vergide yüksek görünüyor ve kırsal alana girmiyor. Yine araştırırken öğrendik ki Konya'da bir ilçenin bir köyüne hiç arıcılık yapmadıkları halde elli tane bedava karavan desteği gelmiş halbuki adamlar çoban ve arıcılıkla hiç alakaları yok. O adamlar 5 yıl dolduktan sonra karavanları arıcılara sattılar (K21, Erkek, 39).

Üretim ve hayvancılık süreçlerinin farklı alanlarında konumlanan katılımcıların anlatılarında ortaklıklar dikkat çekicidir. Var olan, hayata geçirilen projelerin denetimsizliğinin yanı sıra projelerin kendi içerisinde barındırdığı karşılanması zor şartlar bir şekilde kırsala dönüşçülerin bu desteklerden yararlanamamasıyla sonuçlanmaktadır. Dahası destek ve hibelerin doğru kişilere ulaşmadığı ve pek çoğunun ziyan olduğuna dair farkındalıkları hayal kırıklıklarını arttırmaktadır. Halbuki bu tarz teşvik, hibe ve projelerin temel amacı üretim sürecinde devamlılığı ve sürdürülebilirliği sağlamaktır. Ancak görülen manzara katılımcılardan birinin "ben bugünkü seviyeye iki

yıl önce de gelebilirdim" ifadesi ile özetlenebilecek niteliktedir. Sav ve Sayın (2018, s. 195) üreticilerin tarımda kalma ve kalmama eğilimlerini belirleyen faktörlerin neler olduğunu araştırmadıkları çalışmalarında kalma eğilimini etkileyen temel tarımsal politika etkenleri içerisinde "kredi bulma kolaylığı, destekleme tutarlarının yeterliği, bakanlık politikaları" vurgularına dikkat çekmişlerdir. Verilen destek, üretilen proje ve hayata geçirilen politika uygulamalarından hem mevcut yereldeki üreticilerinin yeterince faydalanamıyor olması hem de "üretim odaklı vizyonları" ile kırsala dönüşçülerin bu konudaki olumsuz deneyimleri dikkate alındığında bu süreçteki beklentiler, ihtiyaçlar ve üretimin gerçeklikleri göz önünde bulundurularak yeniden düzenlenmesi gerekli görünmektedir. Rose'un (2018, s. 101) da altını çizdiği üzere tarımsal düzeyde çözüm arzu eden çiftçileri, arazi sahiplerini ve yerel yönetimleri bir araya getirerek, genç ve hevesli besici ya da çiftçilere hem belli becerileri öğretme hem de yeterli desteğin verilmesi ile sağlanabilir. Bu anlatıların yanı sıra mevcut projelerle ilgili kısmen olumlu deneyimlere sahip olan katılımcılarda vardır. Tasvir edilen bu olumlu deneyim bireylere bir başlangıç noktası oluşturması bakımından önemli görülürken, devamlılığı sağlama noktasında bir katkı sunmadığına yine dikkat çekilmektedir. Bu noktada K10 düşüncelerini şu sözleri ile paylaşmıştı:

> Belediyenin başlatmış olduğu kıl keçisi projesi bana bir kapı açtı aslında. Böyle bir şey olacağı, bir destek verildiği benim aklıma gelmezdi. Bana çok fazla bir ekonomik katkısı olmasa da benim bu işe başlamama vesile oldu. Böyle bir şey yapabileceğimi, geliştirebileceğimi, kendi kapasitemi gördüm, öğrendim. Çünkü ben o keçileri aldıktan sonra diğer işleri getirdim. Ve dedim ki yapabiliyorum, yapabileceğim bir yol gösterici oldu benim için. Mesela bu Kasım'da bitecek proje ama bende zaten kıl keçisine devam etmeyeceğim. Çünkü kıl keçisinin süt veriminden çok faydalanamadım açıkçası. 3 yıldan beri sadece bir yavru doğdu, onu da zar zor büyüttüm. 3 yıl boyunca hayvanı satamıyorsunuz hibesi bize geçince bırakacağım (K10, Kadın, 35).

K38 de anlatısını şu sözleri ile ifade etmişti:

> Bir veteriner abimiz var o söylemişti bana Uzman Eller projesini. Ben epey bir süre araştırdım, hazırlığımı tamamladım ve proje başvurusunu yaptım. Projenin kabulüyle daha çok işlerin içine girmiş oldum bu anlamda güzel bir şey. Benim aldığım yüz bin liralık bir hibeydi ben proje kapsamında 29 tane Karacabey merinos koyunu ile Île de France ırkı 2 koç aldım onları melezleyerek yeni bir sürü oluşturduk bu yüzden bizi harekete geçirdi diyebilirim proje için (K38, Kadın, 30).

Sonuç

Birçok kırsal alanı karakterize eden nüfus azalması ve yaşlanmayı dengelemek, yeni olasılıklar ve alternatifler oluşturabilmek için pratik düzlemde atılması gereken en önemli adımlardan birinin üreticilere ve üretme vizyonuna sahip olanlara verilen destek, hibe ve teşviklerle ilgili yapılacak reformlar olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu alanda üretilecek doğru politikalar "kırsala dönüşçüler" ve yerliler arasında kurulabilecek iş birlikleri ve dayanışmayı da destekleyebilecek potansiyele sahiptir. Bu potansiyel ayrıca kırsalın yeniden inşasının tek taraflı olmadığını yeniden hatırlatır. Kırsala dönüşçüler sadece içlerinde kendilerini konumlandırdıkları bir kırsal alan tasavvuruna sahip değildir tıpkı Wang'ın (2023, s. 2) belirttiği üzere onlar sadece "hesaplayan özneler" değildir. Onlar bireysel biyografi ve yaşam deneyimleri ile bağlamsal özneler olarak konumlandırılmalıdır. Diğer bir ifade ile araştırma öznelerinin bu noktaya nasıl geldiklerinin hikâyesi geriye gidildiği ölçüde, ne olduklarını görerek belirlenebilir. Bu noktaya gelebilmek için hangi şekilde yolculuk ettiklerine dair anlayış aracılığıyla bulundukları yeri ve inşa ettikleri/etmek istedikleri yaşam biçimini bilebiliriz. Katılımcıların kırsala dair vizyonları, tasarladıkları gelecek hikâyeleri geçici ve anlık bir gelecek hikâyesi değil, daha ziyade gelmekte olan bütün yaşamını içine alan bir hikâye olarak (Taylor, 2012, s. 85-86) değerlendirilmelidir. Kırsal alanlara dönüş hareketliliğin içerisinde bu şekilde konumlanan özneler için bu alanda verdikleri mücadele ve gösterdikleri emek "bireysel bir kurtuluştan" daha çok "kolektif bir birliktelik" oluşturulmasına dayanır. Bu birlikteliğin mayasında ise tıpkı Bookchin'in (1996, s. 72) belirttiği entelektüel ve fiziksel çalışmayı kaynaştıran zihinle beden arasında çatlağı kapatan bir bakış açısı bulunur. Bir başka deyişle kırsala dönüşçülerin entelektüel kırsal vizyonları ve gelecek kurguları yerli halkın tecrübeleri, süreğen ve takdir edilen bedensel kuvvetleri, üretim bilgileri ile birleştirilir. Bu sebeptendir ki kıra dönmeyi düşünen "diğerlerine" verdikleri tavsiyeler bu "bir arada bulunma ve alternatif bir yaşam biçimi oluşturma deneyiminin" önemi ile bezelidir. Başka bir ifade ile "kırsala dönüşçüler" çok sayıda zorluğu göze alamıyorsa zaten hiç gelmemeli ve kıra dönmek isteyen başkalarının "kötü örneği" olmamalı, onların zihinlerde olumsuz bir tahayyül oluşturmamalıdır. Bu vurgu aynı zamanda "kırsala dönüşçülerin" parçası oldukları hareketliliğin sürekliliğine dair kaygıları da paylaşmamıza izin verir ve böylece anlatılar kişisel dünyalardan çıkarak bir bütünün parçası haline gelir.

5 SONUÇ

> "Temellendirilmiş teorinizi yazdığınızda, gerçekte cüce olduğunuz halde kendinizi dev gibi hissedebilirsiniz. Tezinizi bir araya getirebilmeniz, okuduğunuz, gördüğünüz, duyduğunuz ve hissettiğiniz her şey sayesindedir." (Stern, 2007, s. 123).

Teori, "çoklu gerçeklerin; olaylar ve değerler bağlantısının; kesin olmayan bilginin ve bir süreç olarak sosyal yaşamı oluşturan deneyimlerle beraber anlamların aralığını gösteren bir anlatı veya bir şekil olarak sunulabilir (Charmaz, 2015). Bu açıdan düşünüldüğünde teorileştirme, fikirlerin veriyi anlamlandırmak için kullanıldığı ve verinin de fikirleri değiştirmek için kullanıldığı yinelemeli bir süreçtir. Bu çalışma yaşamlarına dahil olunan toplumsal aktörlerin anlatılarından yola çıkarak kırsala alanlara dönüş eğilimleri ve "kırsala dönüşçülerin" hikâyesini oluşturan meta-anlatıya bir diğer ifade ile "başkalarının hikâyelerin hikâyeleştirilmesine" (Atkinson ve Hammersley, 2007, s. 200) dayanır. Deneyim anlatıları tarih boyunca insanların deneyimlerini anlamlandırmanın başlıca yollarından biri olmuştur. Ancak "hikâye anlatmak bilim midir?" diye soranlara yanıt Peter Reason (1981, s. 50) tarafından verilir:

> "En iyi hikâyeler, insanların zihinlerini, kalplerini ve ruhlarını harekete geçiren ve böylece onlara kendileri, sorunları ve insanlık durumları hakkında yeni içgörüler kazandıranlardır. Yapılması gereken, bu amaca daha iyi hizmet edebilecek bir insan bilimi geliştirmektir. O halde soru, 'Hikâye anlatmak bilim midir?" değil, "Bilim iyi hikâyeler anlatmayı öğrenebilir mi?' olmalıdır." (Akt. Seidman, 2006, s.8-9).

Bu hareketliliğin hikâyesi "kırsala dönüşçülerin" bakış açıları ve deneyimleri üzerine kurulmuştur. Fox deneyimi "karmaşık, inşa edilmiş bir gerçeklik" olarak tanımlar. Deneyimlerin karmaşık doğası insan algısı ile ilgilidir çünkü insan algısı dışarıda olanı kaydetmenin yanı sıra bilinçsiz tarama süreçlerini de içerir. İnşa edilir çünkü davranışlar, hareketler ya da sözler bilinçli ve bilinçsiz olarak insan etkileşimlerinin bir ürünüdür. Bu haliyle deneyimlerin "benzersizliği" dikkat çeker ve onları deneyimleyenler dışında anlaşılamayacağı düşünülebilir. Tam da bu noktada şunu vurgulamak gerekir. Bireysel deneyimlerin başkaları tarafından anlaşılma ve değerlendirilme çabası deneyimleri ve bu deneyimlerin oluşturduğu meta anlatıları çok daha geniş sosyal, kültürel, politik ufuklar içerisine yerleştirir böylece deneyimler katıldıkları ufuklarda farklılıkların nasıl kurulduğunu keşfetmenin bir yolu haline gelir (Fox, 2008, s. 39-46). Bu açıdan katılımcıların deneyimleri araştırmacı ve yazar olarak

öncelikle benim bireysel ufkuma yerleşti "kırsala dönüşçüler" üzerine düşünme, sorgulama süreci katılımcıların "benzersiz hikâyeleri, çalışmaya verdikleri önem, samimi paylaşımları ve sahada işgal ettiğim katılımcı pozisyon ile" buluştuğunda dünyayı nasıl yaşadığımız ve dönüştürücü bir yaşam deneyiminin imkânını sorgulamaya açan başka bir ufukta buluştuk. Dey'in (2005, s. 55) belirttiği üzere tez yazma sürecinin bir dağ tırmanışı gibi düşündüğümüzde nihai amacımız o dağa tırmanabilmektir. Yavaş yavaş tırmanılan bu dağda her seferinde attığımız adıma odaklanırız. Ancak elde edilen manzara, tırmanış boyunca attığımız adımların toplamından çok daha fazlasıdır. Tıpkı bu araştırmanın bütüncül manzarasında dikkat çeken hususun araştırma grubu, yaşam biçimleri ve deneyimlerinin farklı motivasyon alanları, duygular, deneyimler açısından oldukça çeşitli renkte olduğu gibi. Çalışma boyunca bu renkleri sosyolojik düşüncenin sağladığı kavramsal araçlar ve "açık zihinle" birlikte inşa edilen bir anlatı şeklinde sunmaya gayret ettim. Bu noktada yazarların temellendirilmiş teori yoluyla anlatılarını inşa ederken bir hikâye anlatıcısı olmaları gerektiğine dikkat çeken Stern'in (2007, s. 122) uyarısına da kulak verdim.

Perec (2017, s. 113) "bir yerde yaşarız: Bir ülkede, bir şehirde, bir şehrin bir mahallesinde, o mahallenin bir sokağında, bir sokaktaki bir binada ve o binadaki bir dairede" diye yazar. Yer değiştirmeyi, özgür bir şekilde yer değiştirmeyi alışkanlık edinmemiz gerekirdi ama yapamadık. Olduğumuz yerde kaldıkça orada olmaktan mutlu olduğumuza inanmaya başladık. Değişmek ve değiştirmek günden güne daha zor geldi, eşyaların yerini bile. Taşınmak, başlı başına ayrı bir mesele. Bu neden böyle de başka türlü değil diye sormadık. Bu çalışmanın öznelerinin hikâyelerinin en başında yaptıkları/yapabildikleri şey tam da bu sorgulamanın kendisidir. Orada olmayı, kalmayı ve mutlu olup olmadıklarını sorgulamak. Bu sorgulama sürecinin kendisi hareketliliğin çıkış noktası oldu ve bu araştırmayı da mümkün hale getirdi. Kırsala dönüşçülerin bu sorgulamaları hareketliliğin ardındaki motivasyonların çok geniş bir renk yelpazesi oluşturduğunu gösterdi. Böylece çalışmanın ilk teması olan "Anlatıları Gerçekliklerle Buluşturan Motivasyon Alanlarının" neler olduğu betimlenebildi. Yaşanılan hayattan duyulan hoşnutsuzluk, kırsal hayali, sade bir yaşam arzusu, korumak, sürdürmek, borçlu hissetmek, geleceğe dair hissedilen karamsarlık, biçilmiş roller, beklentiler, alternatifsizlik, teknolojik imkanlar ya da sınırlılıklar, güvenlik, kendilik arayışı, kendi yolunda olmak, iş yaşamının zorluk ve sıkıntıları... başka türlü yaşamanın, alternatif bir yaşam deneyiminin renklerini çizerken aynı zamanda bu renklerin birbirine nasıl

bulaştığını görebilmeyi sağladı.[106] Bu tema içerisinde ayrıca katılımcıların yaşamayı tercih ettikleri kırsal alanları nasıl seçtikleri sorusu da yanıt buldu. Tıpkı kırsala dönüş eğilimlerinin ardındaki düşünce, duygu ve tercihlerin birbirine etki eden, değen, dönüştüren geçişleri olduğu gibi yer tercihi de "ekonomik öncelikler, iklim, üretim anlayışı, afetler, güvenlik ihtiyacı... gibi çok sayıda unsurla çerçevelenirken aynı zamanda anlatılar bazen bir şans ya da bir tesadüfün yerleşilecek kırsal alanı belirlemede etkili olabildiğine dair ipuçlarını da verdi.

"Kırsala dönüşçülerin" hikâyelerin aktarılması yoluyla oluşturulan bu anlatı öncelikle "pastoral kırsal manzaralarının yerine yaşam şartları, imkânsızlıklar, zorluklar, farklılıklar ve farkındalıkları içeren gerçek bir kırsal alan manzarası" ortaya çıkardı. Wang'ın (2023, s. 4) da dikkat çektiği üzere bireylerin bu dünyada nasıl yaşayabileceğini anlamak, hem onu algılayan ve deneyimleyen kişilerin hem de diğer yapısal aktörlerin ve şartların zorunlu olarak içerisine daldığı, sürekli oluşan yaşam sürecine dikkat etmeyi gerektirir. Bu perspektif "kırsala dönüşçülerin" deneyimlerinin yalnızca "hoş, pastoral ve idealize edilmiş" formlarla sınırlı olamayacağını aynı zamanda günlük etkileşimlerin duygusal atmosferinden kaynaklanan öngörülemeyen, şaşırtıcı ve hatta hoş olmayan veya zor durumları da içerebileceği anlamına gelir. Böylece bu çalışmada da olduğu gibi katılımcıların alternatif yaşam deneyimi oluşturdukları kırsal alanlar yalnızca "toz pembe" rengi ile değil "tozlu" tarafları ile yeniden kurgulanır ve kurulur. İkinci olarak kırsal alanlara dönüş eğilimlerini belli bir yaş dönemi ile düşünülen ve kırsal alanda pasif bir yaşam biçimini vurgulayan anlatıları yıkmaya imkân verdi. Katılımcıların deneyimleri aynı zamanda üretken olmayan bu yaşam biçiminin "bilinçli" olarak istenmediği aksine kırsal üretim süreçlerine çok fazla deneyerek, oldukça yorularak, alternatifler üreterek "bir biçimde" dahil olmalarının yollarını aradıkları, çabaları ve deneyimlerinin bu yönde olduğunu da gösterdi. Hatta bazı katılımcılardan "emekli olduktan sonra buraya gelsen ne olacak ki" (K20) sesleri işitildi. Üretim sürecine aktif olarak dahil olma eğilimleri üzerine anlatıları aynı zamanda çalışmanın anlamı üzerine düşünmeye ve yeniden bir değerlendirme

[106]Türkkan (2025) kentten kıra göç ederek tarıma başlayan 83 "yeni köylü" ile gerçekleştirdiği araştırmasında yeni köylülerin neden kıra göç ettikleri ve neden tarımla uğraşmaya başladıklarını "kent içinde bunalma ve kişisel hayatta yaşanan krizler" olmak üzere iki temel vurgu ile değerlendirir. "Açık havada olmak, temiz havayı özlemek, trafik ve gürültüden uzaklaşmak, daha az stresli bir yaşamı hayal etmek" kent içerisinde bunalma vurgusuna dahil edilirken; "hamilelik ve çocuk sahibi olma, ciddi hastalıklar, aile üyeleri veya arkadaşların vefatı, iş hayatındaki problemler" kişisel hayatta yaşanan krizler kapsamında değerlendirilmiştir.

yapabilmeye de kapı araladı. Böylece araştırma öznelerinin bir günün izlenimleri ve hikâyelerini paylaştıkları ikinci tema şekillendi. Kentsel ve kırsal yaşamda deneyimlenen "bir gün" yalnızca rutinlerin ve bir yaşam biçiminin tamamen farklılaşmasını görmeye değil aynı zamanda değişen duygu dünyalarını anlamaya ve anlamlandırmaya imkan verdi. Patel ve Moore'un (2023, s. 51) altını çizdiği üzere "sahiden insan haysiyeti neden hep çok çalışmakla ilişkilendiriliyor? Çalışmayı iş angaryasını yüklenmekle ilgili olmaktan çıkarıp daha iyi bir dünya için çaba sarf etmemize imkân tanınmasını talep edecek bir alan yaratamaz mıyız?" Sorularına da yanıt verilmiş oldu. Dahası endüstriyel tarıma karşıt olarak konumlanan ilaçsız üretimi önceleyen, örneklendiren eğilimleri ve bu alanda yapmış oldukları okumalar onları yerel halk arasında birer "örnek kişi" haline dönüştürdü. Bu örnekler Özkaya'nın (2019, s. 40) belirttiği üzere yeni bir sinerji de yarattı. Kırsala dönüşçüler kendilerinden ve yaptıklarından gurur duyan, suçlamalar karşısında ezilmeyen gerekirse meydana çıkıp mücadele eden kişiler olarak karşımıza çıktı ve aynı zamanda köylülüğün var kalma mücadelesindeki aktörlerden biri oldu. Kırsala dönüşle birlikte yaşanan yalnızca mekânsal bir değişim de değildi. Onlar harekete geçmelerini sağlayan "motivasyonları, kendilik arayışları, başka bir yaşam biçimi oluşturmaya en azından bunu denemeye ve deneyimlemeye dair heves ve istekleri" ile başka bir "ben" ile buluşmuşlardı. Böylelikle araştırmanın "Kimlikler Üzerine" teması onların kendilerine dair farkındalıkları ile yazılmaya başlandı. Bu tema içerisinde yanıt bulan bir diğer soru da bu farkındalık deneyiminin kendilerini tanımlama biçimlerine etkisi olup olmadığıydı. Kendilerini çiftçi, köylü ya da üretici olarak tanımlamayı tercih ediyorlar mıydı? Bu nitelemelerin ardında hangi kabuller bulunmaktaydı? Peki ya kabulleri çerçeveleyen sınırlar nelerdi? Tıpkı Foucault, Gutman ve Hutton (2001, s. vii) belirttiği gibi gramer kurallarının faille fiili ya da eyleyen ve eylemi karşılıklı bir tâbiyet ilişkisi içerisinde kurması gibi birey de toplum dediğimiz ilişkiler ağı içerisinde oluşturulan, kurallara, düzenlemelere, sınıflamalara tabi tutulmakta ve bütün bunların öznesi kılınmaktadır. Benlik denilen şey de, bu süreçler içinde ve bu süreçlerin kendilerine özgü araçları ile tekrar tekrar oluşmakta ve şekillenmektedir. Dolayısıyla bu sürecin bir parçasını da onların çevrelerinden aldıkları tepkiler, işittikleri sözler oluşturdu. Hayat sahnesinde "beklenilen rolleri" yerine getiren katılımcıların sahnenin başka ışıklarını yakmak hatta sahneyi değiştirmek noktasındaki deneyimleri pek "makul" karşılanmamıştı. Bu yüzdendir ki sahadan işitilen sesler belirgin olarak "hayal kırıklığı" vurgusu ile

çerçevelendi. Bu hayal kırıklığını bastıran sesler ise araştırma öznelerinin arkadaş çevrelerinden işitildi ve "biz yapamıyoruz, siz yapın" şeklinde bir teşviğe dönüştü. "Diğerlerine rağmen" inşa edilen bu kendilik ve kimlik "kırsala dönüşçüleri" belli bir kırsal vizyon içerisinde tutarken, bu vizyonu sürdürmek için gösterdikleri çabayı da beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte deneyimleri "yabancı" kabul edildikleri kırsal alanlarda yerliler ile nasıl ve ne düzeyde iletişim kurabildikleri, birlikte üretmenin, paylaşmanın "ortak bir anlayış" geliştirmenin ne denli mümkün olduğunu anlamaya da imkân verdi. Çalışmanın "Uyum Mümkün Mü? Teması yerli halk ve kırsala dönüşçülerin çakışan sermayelerini içerirken uyum sürecinin kapısını da epey araladı. Bu anlayışın kırsala dönüşçülerin doğal üretime dair akademik bilgileri ile yerli halkın kadim bilgilerini bir araya getirmede kilit önemde olduğunu da gösterdi. Böylelikle bir yeri çalışmanın, o yerin kendisine özgü örgüsünü, orada bir araya gelmiş aktör ve ögelerin çözümlenmesini gerektirdiği de ortaya çıktı. Yerleri kuran unsurlar belli şekillerde bu yerle temas içerisindedir ve her birinin kendisine göre bir değişim yönü ve hızı vardır. Bu yüzdendir ki yerler farklı hikâyeler ihtiva eder ve tek bir karakteristiği de yoktur (Zeybek, 2016, s. 9). Burada olan ise bir buluşmanın hikâyesidir.

Kırsala dönüşçüler ve yerliler arasında ortak bir çaba ve perspektif genişliği ile inşa edilen temas ve diyaloglara kırsala dönüşçüler kendi aralarında kurdukları, onların ifade ile göçmen kuşlar gibi birbirlerini buldukları sosyalleşme kanalları da eklendi. "Benzer sermayeleri paylaşmak" vurgusu ile kurulan arkadaşlıkların kendi içlerinde bir yardımlaşma ağına dönüştüğü gerçekliğine alternatif gıda topluluklarına dahil olarak ürünlerinin satışı için bir kanal oluşturma gayreti eşlik etti. K34 bu birlikteliği şu sözleri ile aktarmıştı:

> Şu an 2 ineğimiz, 12 koyunumuz ve 130 tavuğumuz var. Ürünleri İstanbul'a satıyoruz. Burada yakın çevrede doğal üretim yapan 7 üreticiyiz. Ortak bir aracımız var. Sipariş aldığımız ürünleri bu ortak araçla periyodik olarak İstanbul'daki dağıtım noktalarına bırakıyoruz. Sipariş verenlerde bu dağıtım noktalarından paketlerini alıyorlar. Bu dağıtım noktaları ücretsiz dağıtım noktaları. Aynı zamanda orada mesela satışlarımız da oluyor. Karşılıklı bir şey oluyor. Siz dağıtma noktasına gittiğiniz zaman bizim ürünleri alırken aynı zamanda o dükkânı da tanımış oluyorsunuz onlar da doğal üretime destek veren dükkanlar. Oradan da peynir alabilirsiniz, sirke alabilirsiniz, diğer şeyleri de alabilirsiniz (K34, Erkek, 45).

Alternatif gıda toplulukları ile ilgili olarak dikkat çeken bu tekil anlatı kırsal sosyoloji çalışmaları içerisinde bir boşluğa işaret etmektedir. Gıda toplulukları ve diğer

alternatifler (topluluk destekli tarım ya da organik gıda pazarları gibi) kırsala dönüşçüler ve diğer üreticilerin ürünlerini aracısız bir şekilde tüketicilerle buluşturan bir ağın parçası olarak görünmektedir. Bu ağ hem yüz yüze etkileşimi arttırması hem de kırsal kalkınmaya katkıda bulunması açısından düşünülmesi, derinlemesine araştırılması gereken bir konu olarak dikkat çekmektedir. Diğer taraftan 7 gün ve 24 saatin yetmediği, yetişilemediği kentsel yaşam deneyimi içerisinde ihmal edilen dostluklar ve arkadaşlıklar kırsala dönüşle birlikte "birbirine özel vakitlerin ayrıldığı, zaman yaratıldığı" bağlara dönüşmüştür. Bu bağlar aynı zamanda kırsala dönüşçüler açısından geride bırakılan yaşam deneyiminin zaman zaman aranan ve özlenen pratiklerine kısa süreli bir dönüş sağlarken (örneğin; kentte çok sevdiği bir restaurantta yemek yemek, boğazda balık tutmak ya da yemek sepeti[107] gibi) araştırma öznelerinin arkadaşları ve dostları için de kır yaşamını deneyimlemek gibi "değişik" bir fırsat yaratmaktadır.[108] Sosyalleşme pratiklerine dahil olan bir diğer anlatı da özellikle kendi yaşam deneyimlerini sosyal medya araçları vasıtasıyla paylaşan katılımcıların büyüyen sanal arkadaşlıklarıdır. Hatta kendilerine bu kanallar aracılığıyla ulaşıp "sürpriz ziyaretler yapan, geçerken uğrayan" kişilerle kurulan gerçek temaslar gündelik pratiklerinin bir parçası haline dönüşmüş görünmektedir. Bu temasların sağladığı/sağlayabileceği avantajlar ve dezavantajlarda başka bir araştırmanın konusu olmaya adaydır. Başka bir araştırmaya kapı aralamak adına işaret edilecek bir diğer hususta araştırma öznelerinin kırsal alanlara dönüş yılları üzerine bir değerlendirmenin yapılıp yapılamayacağıdır. Bu araştırma kapsamında katılımcıların kırsala dönüş eğiliminde "2015 yılı" dikkat çekmektedir. Bu kırılma anlarının kırsal alan çalışmalarına bir katkısı olacağı o tarihlerde ne olduğu düşüncesinin önemli olduğuna inanıyorum.

Düalizmlerin yanlış problemler olmayıp, toplumsal yaşamın farklı özellikleri arasındaki karşılıklı bağlantıları ele almanın uygun yolları hakkında tartışmalı konular olduğunu ifade eden Layder (2014, s. 3) düalizmlerin parçası olan kavramların kendilerine has özelliklere sahip olmalarının yanı sıra, toplumun iç içe geçmiş ve karşılıklı bağımlı özellikleri de yansıttıklarını da vurgular. Çalışma kapsamında anlatılar kır-kent ikiliğini yeniden kurdu ve eş zamanlı olarak parçaladı. Diğer bir ifade ile "Kır-Kent düalizmi" teması bu amaca hizmet etti. Temsillerin sabit olmadığını, tarih boyunca gelişip

[107]...O rahatlık, akşam araziden dönmüşüz çok yorgunum bir de yemek yok (K23, Erkek, 37).

[108]Belki biraz nostaljik, biraz romantik belki de çok daha gerçek. Bu fırsat kendi içerisinde kırsal alanlara dönüş hareketin büyümesine yönelik bir etki oluşturma potansiyelini de içinde barındırır.

değiştiklerini ve içinde bulundukları toplumsal bağlamla ne denli sıkı sıkıya ilişkili olduklarını hatırlattı (Garrard, 2017, s. 21). Dahası kır ve kente ilişkin temsilleri yalnızca katılımcıların sesleri ile değil onların sosyal çevrelerinden aldıkları tepkilerin neler olduğunun bilinmek istenmesi nedeniyle potansiyel "kırsala dönüşçülerinin" seslerini duymayı da sağladı ve tabi aynı zamanda toplumsal sosyolojik bağlama içkin olan "kurtulunması gereken kırsal alan/köy" algısını da yeniden inşa etti. Bütün bunlar katılımcıların sosyo-biyografilerine göre şekillenen deneyimlerini tekrar tekrar dönüştürürken anlatılarını da yeniden kurgulamayı gerektirdi. Çünkü metin içerisinde yer verildiği üzere üretim deneyimleri ve süreleri farklılaşmakla birlikte içlerinde kısa bir denemeden sonra üretim fikrinden uzaklaşan, üretim çeşitliliğini azaltan katılımcılar bulunduğu gibi çok sayıda "direniş pratiğini" denedikten sonra kırsal üretim sürecinin bir parçası olmakla ilgili motivasyonunu tamamen kaybeden katılımcılarda vardı hatta tam gözlemci pozisyonda onları izlemeye ve takip etmeye devam ediyor olmanın sağladığı bir veri olarak katılımcılardan biri şehre geri döndü. Araştırmacı olarak oldukça şaşırdığım bu manzarada katılımcının hangi nedenle şehre geri döndüğünü tespit etmek en azından bu çalışma kapsamında mümkün olmasa da araştırma öznelerinin vurgularında yer alan "ortaya koydukları emeğin karşılığını alamamak, ürünlerin satışı için bir pazar bulamamak/oluşturamamak, Türkiye'deki üretim sürecine ilişkin kabullerin kırsala dönüşçülerin idealleri ile örtüşmemesi, artan üretim maliyetleri, kaynak eksikliği/tükenmek, arzulanan hibe ve desteklere ulaşılamaması, daha plansız "bir hayalle" başlayan hikâyenin yüzlerine çarpan gerçekleri, sosyallik arayışları, şehrin olanaklarına özlem... ya da belki de çok kişisel bir neden kentten kıra dönüş eğilimlerinin yönünü yeniden kentte çevirebilir. Diğer bir ifadeyle bu örnek "Kırsal alanda kim yapamaz? "Kırsala dönüşçülere verebileceğiniz tavsiyeler neler olurdu?" sorgulamasının önemini bir kez daha gösterdi. Gerçekten de katılımcılarında belirttiği üzere kırsal yaşam deneyimi kompleks zorlukları içerir ve bu zorlukların fark edilmesi kısa süreli de olsa bir deneyim gerektirir. Deneyim azlığı, yokluğu ya da doğru bir planlamanın yapılmamış olması özellikle her şeyi göze alıp gelmeyen katılımcılar için hayal kırıklığına dönüşebilir. Böylece "Anlatıları Yeniden Kurgulanmak" teması kırsal alanlara dönüşle birlikte yaşanılan, beklenen/beklenilmeye zorlukları detaylandırdı ve çalışmanın pratik hedefi kapsamında değerlendirilen "tarımsal üretim ve hayvancılık" için verilen desteklerin niteliği üzerine değerlendirme yapmaya olanak verdi.

Anlatıların bütüncül görünümü hareketliliği alternatifleri tohumlama süreci olarak değerlendiren Wilbur'un (2013, s. 158) altını çizdiği gibi "kırsala dönüşçülerin" hem yeni hem de farklı bir şeyler oluşturma amacını ön plana çıkarır. Etrafa tohumlarını saçan "kırsala dönüşçüler" acemi bir çiftçi gibi her tohumun sağlam ve sürdürülebilir bitkiler üretmesini bekleyebilirler. Daha deneyimli bir çiftçi ise attığı bazı tohumların sonsuza dek uykuda kalacağını, çok daha kuvvetli bitkilerin çevrelerindeki kaynakları daha iyi emebilmesi için bazı yeşil filizlerin seyreltilmesi gerekebileceğini bilir. Bu tohumları daha geniş sosyal değişim vizyonlarına ekme çaba ve girişimleri için de aynı şey geçerlidir. Eğer sürece tüm tohumların kök salmayacağı kabulüyle yaklaşılırsa, dikkatler kök salanlar üzerine toplanabilir ve umut "denenmemiş koşullarda yeşeren tohumlara -bunlar bir fikir olabileceği gibi bir iş birliği de olabilir- yatırılır." Öte yandan bütün bu karşılaştırmalı ve etkileşimli inşa süreci dikkate alındığında çalışma aynı zamanda orada ne olduğuna dair açıklamalar üretmek için "atıl bir veri yığınını taramak" şeklindeki karşıt araştırma anlayışının da bir reddi (Atkinson ve Hammersley, 2007, s. 159) olarak değerlendirilebilir. Zaten nitel araştırma yapmanın anlamı, egemen anlayış ve uygulamalara meydan okumayı ve bunları dönüştürmeyi içermez mi? (Gilgun, 2005, s. 260).

Kırsala dönüş hareketliliğinin "ütopik bir karakter" taşıdığı vurgusuna yeniden değinmeyi gerekli görüyorum. Gorz (1980, s. 13) özellikle ekonomistlerin doğal dünyayla olan ilişkimizdeki krizin belirtilerine dikkat çekenleri "ütopik" olarak nitelendirdiklerinin altını çizer. Diğer bir ifade ile eyleme geçme, yeniyi tasarlama, yaratıcı olma, farklı olma eğilimlerine verilen tepki, harekete geçmeyi reddetmektir. Halbuki kırsala dönüş eğilimlerinin alternatif bir yaşam biçimini üretme potansiyeli gerçeklikten sapmak anlamına gelmez. Aksine, sapılan bir gerçeklik mevcut yaşam biçimleri ve düzenin insan refahını arttırabileceği ve fiziksel olarak da hâlâ mümkün olduğunu hayal etmekten ibarettir. Anlatılar yoluyla inşa edilen gerçeklik hareketliliğin farklı enerjiler, birliktelikler, ilişkiler diğer bir ifade ile farklı bir toplumu simgelediğidir. Bu toplumsal imgelem insan hayatının merkezine üretimi yerleştirir, insanların yaşamlarına peşinden gitmeye değer bulacakları farklı hedefler ve hayalleri içerir. Kırsala dönüşçüler bu imgelemin çerçevesini çizer. Aynı zamanda bu durum yerli halk için direnç oluşturur. Diğerleri için de bir motivasyon oluşturur ve böylece kesilmek, tükenmek yerine büyür ve genişler. Önal'ın (2017, s. 737) bu noktadaki değerlendirmesi "yeniden köylüleşmeye" ihtiyatla yaklaşılma gerektiği yönündedir.

Makro sayısal verile kentten kıra net bir "geriye göç"ü kesinlikle göstermiyor ve yeniden köylüleşme tezleri sadece kentsel yaşamın bunaltıcılığından kaçan bireylerden bahsediyor olamayacağına göre bu eğilim temel ihtiyaçlarını karşılayacak bir ücret sağlamadığı için durumu giderek kötüleşen işçilerin marjinalleşmesinin bir sonucudur. Dünya nüfusu hızla artmaya devam ettiği sürece bu insanların da sayısı artacaktır ve işçi sınıfının marjinalleşen kesimleri kendi temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere verimsiz topraklarda daha çok geçimlik üretim yaparak yaşamlarını sürdüreceklerdir. Tahsin Yücel'in yılkı insanları metaforunu andıracak şekilde böyle bir gelişme eleştirilecek ve itiraz edilecek bir gelişme olmalıdır. Bu değerlendirmenin "kırsala dönüşçülerin" yaşam deneyimleri ve kırsal tasavvurlarına yeterince ve dikkatlice bakılmadan yapıldığı aşikar ya da çalışmanın en başında ve şimdi de vurgulandığı üzere belki de kıra dönüş eğilimlerini "ütopik" olarak nitelendirmek için oldukça kestirme bir yol. Özellikle pandemi sonrası kıra dönüş eğilimlerinde bir artış söz konusu olsa da bu eğilimin yaygınlığı üzerine bir çırpı da bu türden bir değerlendirmeyi yapmak da yılkı insanları metaforunu[109] kullanmak kadar yıkıcı. Yapılması gereken gerçekten de bu alternatif yaşam deneyimi "böylece" görmezden gelmek midir? Kırsala dönüşçülerin gerçeklikleri nasıl oluşturduğunu anlamamıza imkân veren bu çalışma sorulan soruya net bir cevap olması bakımından kırsala dönüş hareketliliğini konu edinen tüm diğer çalışmalardan başka bir noktada durur. Böylece çalışmanın temel sorularından biri olan eğilimin sürekliliği ve mevcut düzene bir alternatif olup olamayacağı sorusuna da yanıt bulunur. Her geçen gün "birileri" kırsala dönüşçülerin attığı bir tohumla başka bir kırsalda yeşermekte ve yerleştiği kırsalı yeşertmektedir. Bu eğilim görmezden gelinmek yerine izlenmeli, üzerine düşünülmeye devam edilmelidir. Bu izlenme ve düşünme süreci hareketliliği "belli bir çerçevenin" içerisinde koyma yerine kırsala dönüşçülerin geniş düşünsel ve sorgulayıcı perspektiflerini betimleyecek nitelikte olmalıdır. Dahası araştırma öznelerinin de vurguladığı üzere üretim politikalarının yeniden yapılandırılmasında kendilerinin seslerine ihtiyaç vardır. Latouche (2019, s. 174-175) "tahayyülün sömürgeleştirilmesi" ifadesi ile hem mağduru hem de faili olduğumuz zihinsel bir istilayı, gönüllü bir esareti ve önemli ölçüde öz sömürgeciliği kasteder. Bu

[109]Tahsin Yücel "Gökdelen" (2015) isimli romanında 2073 Türkiye'sinin ütopik manzarasını kurgular. Bu kurgu aslında Türkiye'nin görünümü de aşan kapitalizmin insanı sürüklediği nihai durumu tarif etmek için kullanılmıştır (İlhan, 2022). "...İnsanlar gözlerden uzak yerlere, dağlara, tepelere çekilmek zorunda kalıyor. (...) ne bulursa yiyor, bir karga ölüsü için birbirlerine saldırıyorlar. Öldürdükleri de ölüden sayılmıyor, tıpkı dirilerinin dirilerden sayılmadığı gibi... (s.113).

kavramının tam karşısına da "tahayyülün özgürleştirilmesini" koyar ve kavram ile "değerlerin değiştirilmesine" atıfta bulunur. Çalışmanın bütüncül manzarası kimin/kimlerin tahayyülünün özgür kimin/kimlerinin tahayyülünün sömürgeleşmiş olduğunu düşünmeye imkân verir. "Kırsala dönüşçülerin" üretim idealleri başkalarını da üretimle buluşturmaya, yerli halk ile doğru bir diyalog geliştirmeye ve bu yolla sonraki kuşaklar için toprağa dair bir perspektif bırakabilmeye dayalıdır. Dahası bu ideal ve üretim biçimleri bugün köylülerin bile göz ardı etmek zorunda kaldığı/bırakıldığı toprağın yenilenmesi, toprağın ve bölgenin kendine özgü/yerel özelliklerinin dikkate alınması, kültür ve çevrenin özelliklerini de önceler. Bu ideali hayata geçirmeyi denemeden yok saymak tam olarak tahayyülün sömürgeleştirilmesidir. Wallerstein (2000, s. 11-12) kökten bir değişim kesin olarak mümkün olmasa da mümkündür ki bu da bize daha iyi bir tarihsel sistem aramak için iyi niyetle ve kararlı bir şekilde hareket etmenin ahlaki bir sorumluluğumuz olduğunu hatırlatmaktadır. Belirsizlik bu durumda mükemmeldir çünkü gelecek hakkında kesin bir bilgiye sahip olsaydık, harekete geçmeye yönelik ahlaki bir zorlama da hissetmezdik. Belirsizlik söz konusu ise, o zaman gelecek yaratıcılığa açıktır. "Olasılıklara, dolayısıyla daha iyi bir dünyaya açıktır." Ancak oraya tüm enerjimizi onu gerçekleştirmek için hazır olduğumuzda, karşımıza kim hangi kılıkla ve bahaneyle çıkarsa çıksın diğerleriyle birlikte mücadele etmeye hazır olduğumuzda ulaşabiliriz. Bu noktada Bookchin'in (2013, s. 212) "buradan oraya gitmek dramatik bir hareket değil, çaba gerektiren bir süreçtir." vurgusunu da hatırlamak gerekir. Bu süreç bir yön duygusuna kavuşmadan önce "belirsizlikler, başarısızlıklar, yön değişiklikleri ve tartışmaları" daima içerir. Dahası bu yolda çaba gösteren bireyin, yaşadığı süre içerisinde temel toplumsal değişimleri görebileceği de kesin değildir. Ancak geride bırakılan ilham bile gelecekte bu hareketleri ivmelenmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

Olasılıkları, başka bir dünyayı, dönüştürücü bir yaşam deneyiminin imkânını sorgulayan ve deneyimleyen bu araştırmanın öznelerini "kırsala dönüşçüler" olarak tanımlıyorum. Giddens (2012, s. 130) kavramların tanımlarını yapmanın akademik bir disiplin için gerekli olduğunu ifade ederken aynı zamanda bu tanımların bir işin sonu olarak değil, aksine bir başlangıç noktası olsun diye yapıldığının altını çizer. "Kırsala dönüşçüler" tanımlaması da kırsal alanlara yönelik hareketliliğin anlamlandırılması bir başlangıç noktası olarak görülmelidir. Calvario ve Otero (2022, s. 205) toprağa dönüşçüleri (neo-kırsalcılar) "tamamen yeni tarımsal ve zanaatkâr yaşam tarzı benimsemek için şehirden

kıra göç eden, hiçbir tarımsal geçmişi olmayan kişiler" olarak tanımlamıştır. Bu bireyler daha çok kendi kendilerine yeten, doğaya yakın, ekolojik bir yaşam arayışı içerisindedirler. Bunu yaparken pek çoğu modern tarım uygulamaları ve yöntemlerini, gıda sistemlerinin küreselleşmesini eleştirirler. Seçtikleri bu yaşam tarzını da bir hayat projesi ve toplumsal dönüşümün bir yolu olarak görürler. Bu noktaya kadar yapılan tanımlama bu çalışmanın öznelerinin eğilimleri ve tercihleri ile örtüşür. Ancak bugün gelinen noktada yazarlar toprağa dönüş hareketinin devam ediyor olmasını insanların kırsalla olan ilişkilerinin değişmesiyle açıklar. Bu durumun ise kırsalın gittikçe artan şehir nüfusunun hobi alanı haline gelmesiyle ilgili olduğunu vurgularlar. Böylelikle toprağa dönüşçüler, ironik bir şekilde, kırsalın metalaşmasının öncüsü olurlar. Bu çalışmanın aktörleri bu türden bir gerçekliğin parçası değildir. Çünkü katılımcıların pek çoğu bu tarz bir dönüşümden rahatsız olduklarını ifade etmiştir. Kırsalın kendine özgü özelliklerinin korunması ve devam ettirilmesi noktasında çaba göstermekte, şehirli alışkanlıklarının tamamını yerleştiği kırsal alanda sürdürmek isteyen diğerlerine ilişkin tavırları ise oldukça eleştirel niteliktedir. Türkiye'deki kırsala dönüş hareketliliğin manzarası içerisinde "kırsalı metalaştıran aktörler" olduğunu gözlemlemekle birlikte[110] bu aktörlerin çalışmanın öznelerinden farklılaştığını ve bir başka çalışmanın konusu olabileceğini vurgulamam gerekir. Diğer taraftan özellikle "yeni öncüler" kavramsallaştırmasında aktörlerin "iyi eğitimli" olduklarına dikkat çekilir ancak bu çalışmada özellikle dikkat çekilmeye çalışıldığı üzere "eğitim düzeyi" hareketlilikte tanımlayıcı bir karakter olarak görünmemektedir. Sahanın içerisinde hâlâ tam gözlemci pozisyonda onları izlediğim gerçekliği dikkate alındığında "kırsala dönüşçüler" arasında üniversite mezunları olduğu kadar diğer eğitim seviyelerinden de çok sayıda kişi kırsala yönelmeye devam etmektedir.[111] Dolayısıyla onları "yeni öncüler" olarak tanımlamayı tercih etmedim. Mailfert (2007) tarafından yapılan "yeni çiftçiler" tanımlaması ile Trauger (2007) tarafından yapılan "yeni ziraatçiler" tanımlaması bu çalışmanın aktörleri ile önemli ölçüde benzerlik gösterir. Her iki yazarda özellikle işaret edilen ve metin içerisinde de yer verilen "tarımsal bir vizyona" dikkat çekerler. Ancak yukarıdaki satırlarda da vurgulandığı üzere Türkiye'de çalışmalar için bir başlangıç noktası olmasına adına çalışmaların aktörleri "kırsala dönüşçüler" olarak tanımlıyorum. Kırsala

[110]Bir örnek için bakınız: Land Art (2024).

[111]İki güzel örnek olarak bakınız: https://www.youtube.com/watch?v=oeA0As6zI5g ve https://www.youtube.com/watch?v=lltDEKIZl1c&list=PLZ5AxhlnKvj5ytSlBC4MOYj4X2YJp6kad&index=2.

dönüşçüler; etrafındaki türlü seslerin içerisinde kendi seslerini arayan, sürdürdükleri yaşam biçimi üzerine derin bir sorgulama sürecinden geçmiş, "başka" bir yerden bakan, tahayyül edebilen, harekete geçebilen, emek yoğun bir üretim sürecinin parçası olmak için "gönüllü", yola çıktıklarında ne yapacaklarını bilmeyecek kadar "kör" ancak bir o kadar da "cesaretli ve kararlı", yaşamayı tercih ettikleri kırsal alan ve yerlilere karşı hassasiyet, saygı ve sorumluluk duyan aktörlerdir. Bir diğer ifade ile onlar; "geçimlerini üretim ve hayvancılık sürecinin bir parçası olarak sağlayan, bu süreçlere dair deneyimi hiç olmayan ya da çok az deneyimi bulunan, kırsal alanlara dönüşte bireysel motivasyonları baskın, tarımsal bir vizyona sahip olan tüm bu özellikleri nedeniyle mevcut sosyo-ekonomik sisteme alternatif ögeler ve olasılıklar getirebilecek "yenileyici bir rol" üstlenme potansiyeline sahip olan kişilerdir. İşte bu nosyon ve tasavvur kurulan ilişkiler ağı bu çalışmanın önemini bir kez daha net bir şekilde gözler önüne serer. Bauman'ın (2001, s. 141) da belirttiği üzere bu türden bir nosyona hepimiz sahip olabiliriz, tasavvur edebiliriz. Bizim burada tasavvur edemeyeceğimiz şey bir araya gelerek böyle bir nosyon yaratacak bu nosyonu yaşatacak bir ilişkiler ağıdır. Her toplum tasavvur edilebilecek yaşam stratejilerinin sınırlarını belirler ve bu stratejilere kesinlikle sınırlar çizer. İçinde yaşadığımız toplum kendisini eleştirel bir şekilde sorgulayabilecek stratejileri mümkün olmadıkları gerekçesiyle dışlar ve sınır dışı eder. Dolayısıyla kırsal bir gelecek tasavvuru hem kırsal çalışmalar hemde kırsal yerlerde yaşayan ve bu yerleri önemseyenler için bir meydan okumadır (Shucksmith, 2016, s. 164). Bu meydan okumaya eklemlenebilecek yerel ağ ve topluluklar ise alternatif bir toplum oluşturma düşüncesini ve mücadelesini güçlendirecektir. Bu ağların oluşması, kırsal alanda yaşayanların direnme kapasitesi ve imkânlarının kazandırılması yoluyla onları güçlendirmek ve var olan kapasitelerini arttırmakla mümkündür (Calvario ve Otero, 2022, s. 208). Bu kabul ve sahiplenme bireylerin kendi çıkarlarını savunmaktan çok - kendilerini kurtarmaktan çok- "üretme, toprakla bir bağ kurma, fayda sağlama, devretme, paylaşma, kabul" vurguları ile görülmeli ve değerlendirilmelidir.

Dikkat çekilmesi gereken bir diğer hususta sosyal bilimlerde kırsal alan, tarım ve köylülük alanlarının devasa ve karmaşık olması kadar, muğlak olmasında getirdiği bir takım zorluklar bulunmasıdır. Bu devasa alan içerisinde özellikle tarımın ekonomi politiği ön plana çıkarken, tarım analizleri de günümüzün diğer "favori konularına" eklemlenerek modernleşme, Batılılışma, sömürgecilik gibi kavramlarla birlikte değerlendirilmektedir. Diğer bir ifade ile bu alanda yapılan çalışmalar çoğu zaman

kendileri bir araştırma konusu olmak yerine, ilgili kuramların kendilerini ispat etmeye giriştikleri bir alan oldular (Kayaalp ve Karsak, 2018, s. 83). Bu çalışma en başından itibaren bu güçlüğü de aşabilmek üzerine kurgulanmıştır. Hem tercih edilen yöntem anlayışı hem de odağa alınan hareketliliğin "aktörler ve deneyimler" üzerine kurulu yapısı bu çalışmayı bireysel, ekononmik, kültürel ya da politik değerlendirmelerin çok ötesinde bütün alanların kesişiminde bulunan, hareketliliğin anlamını "yalın" olarak sorgulayan, temsiller üreten, kimlikleri parçalayan ve kuran bir şekilde inşa edilmesine olanak vermiştir.

Seidman (2006, s. 131) "sonuç bölümünde araştırmacılar bulgularını yorumlar, tartışır ve öğrendikleri ve görüşmelerin onlar için ne anlama geldiğini üzerine düşünebilirler." diye yazar. Bulgular üzerine değerlendirme yapılan bu noktadan sonra araştırmacı olarak öğrendiklerim ve araştırma öznelerinin deneyimlerini üzerine birkaç hususu vurgulamam gerekir. Öncelikle çalışmanın en başından bu yana zaman zaman açıkça yer verilen ve tartışılan zaman zaman da işaret edilen "saha üzerine tüm düşünceler" bu çalışmayı diğer pek çok sayıda araştırmadan ayrı hatta "ayrıksı" bir konuma yerleştirir. Yine ve yeniden savunduğum gibi saha "görünmez, işitilmez" değildir. Saha "kısaca ve edilgen" olarak anlatılamaz. Çünkü vardır ve araştırmacı da burada konumlanır. Araştırmacının sahadaki pozisyonu içerisine çok sayıda duygu da dahil edilir. Dahası bazen araştırmacı kendisini başka bir yöne savrulmuş hissedebilir ama veri üretiminin gerçekleştiği saha yazarı her zaman kendinde tutar ve öylece bırakıp gidilemez. Bu noktada sahanın sadece "fiziki bir alanı" kapsamadığını da belirtmem gerekir. Özellikle "deneyimin" odağa alındığı araştırmalarda saha araştırmacının önce zihninde kurulur. Araştırmacı önce zihnindeki "kurgusal sahanın" bir parçası olur, orada kendini bulur ya da kaybeder ve konumlandırır. Bilişsel olarak yapılandırılan, işlenen saha yazarın ayaklarının çamura bulaşması ile bir gerçekliğe dönüşür ve araştırma öznelerinin deneyimleri, duyguları, kendilikleri, kimlikleri, hevesleri, ilgileri ile yeniden yoğrularak yaşanır, yorumlanır ve yazılır. Tıpkı Creswell'in (2013, s. 277) belirttiği üzere nitel araştırma "araştırma sürecinin tamamından akan içten bir yorumlamadır." Dolayısıyla bu araştırmayı araştırmacı olarak ben inşa etmiş olsam da bu inşa araştırma öznelerinin sayesindedir. Bu nedenle bu çalışmayı "biz" yazdık. Öte yandan onların deneyimlerinin karmaşık nitelikleri ancak yine de birbiri ile örtüşen tutarlılıkları saha boyunca beni şaşırtırken aynı zamanda onları takdir etmemi de sağladı. Saha çalışması aynı zamanda yaşam deneyimlerine sirayet eden yapılar, süreçler ve politikalar hakkında daha derin

bir kavrayış kazanmama yardımcı oldu. Ayrıca onların yaşadığı zorlukları daha iyi anlama hatta deneyimleyerek hissetme şansına sahip oldum. Belki de en önemlisi etkileşimsel inşa süreci katılımcılara olan saygımı arttırdı. Katılımcıların yaşam deneyimleri ve alternatifleri oluşturma çabaları Mills'in (2007, s. 286) belirttiği üzere özgürlüğün yalnızca insanın dilediğini yapabilmesi olanağı olmadığı gibi, kişinin önündeki seçeneklerden birini seçebilmesi olanağı da olmadığını gösterdi. Özgürlük her şeyden önce gerçekleştirilme olasılığı ve olanağı olan tercihlerin ortaya konulması ve bunlar üzerine tartışılabilmesi durumudur. Ardından bir seçmede bulunma imkânıdır. Aklın işlevi bu seçenekleri formüle etmek ve kendi kişisel tarihi içerisinde alacağını karar ve yapabileceği tercihlerin ufkunun genişletmektir. Dolayısıyla insanın geleceği yapıp ettikleri doğrultusunda belirlenen bir ön kestirimle bilinebilecek bir "değişkenler destesi" değildir. İnsanın geleceği -içerisinde yaşanan tarih ve zamanın olanaklarıyla sınırlı olarak- insanın kendisinin kararlaştırabileceği bir gelecek olmalıdır. Bu olanaklar ise tek olmadığı gibi değişmez de değildir. Bu türden bir gelecek inşasının hikâyesine şahitlik etmek hissettiğim saygının en temel gerekçesiydi. Diğer bir ifadeyle araştırma özneleri "farklı bir şekilde nasıl yaşayabiliriz?" sorusunu kendilerine yönelterek bir tercih yapmışlardır ve bu tercih bireysel iyileştirici yanlarının yanı sıra birlikte iyileştirme vizyonuna sahip olması açısından kesinlikle saygı gösterilmeye değerdir.

Toplumsal değişim önceden tahmin edilmesi imkânsız olan bir yaratım sürecidir (Kallis, Demaria ve D'Alisa, 2022, s. 40). Bu süreç insan yaşamının merkezine üretim ve tüketimin genişlemesinden başka anlamlar koyabilecek, insanların hayatlarının peşinden koşmaya değer bulacakları farklı hedefler getirecek bir yaratımla şekillendirilmelidir. Yapılması gereken tahayyülleri üretmek, düzen dışına atılmış, askıya alınmış fikirleri diriltmektir. Önemli olan ister bildirilerle, ister diyaloglarla, ister hikâyelerle anlatılsınlar bütün deneyim ve anlatı biçimleri bir bütünün oluşumunda tamamlayıcı bir rol oynadığının farkına varılmasıdır. Bunu mümkün kılacak aktörleri, ittifakları, süreçleri, toplumsal dinamikleri fark etmek, betimlemek, sesleri ve sözlerini duymak bu inşanın birikmesine, yapılandırılmasına, dönüştürülmesine, genişlemesine hiç kuşkusuz önemli katkılar sağlayacaktır. Bütün bu anlatının anlamının "sadece sonu ya da gayesinde değil, anlatının kendi sürecinde" (Eagleton, 2007, s. 70) olduğu da unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Adler, A. (2014). *Yaşamın Anlam ve Amacı.* (K. Şipal, Çev.). Say Yayınları.

Agafonoff, N. (2006). Adapting ethnographic research methods to ad hoc commercial market research. *Qualitative Market Research: An International Journal, 2*(9), 115-125. https://doi.org/10.1108/13522750610658766

Agnew, J. (2005). Representing Space: Space, Scale and Culture in Social Science. J. Duncan, and D. Ley (Dü) içinde, *Place/Culture/Representation.* Routledge.

Altıntaş, İ. [@ilaydaaaltintass]. (2024, Temmuz 10). *Camı açık unutmuşu bilgisayarıma bakın*. 2024 tarihinde Instagram. https://www.instagram.com/ilaydaaaltintass?igsh=YWl5dzNjdW9wOGk2 adresinden alındı

Ak Kuran, S. ve Kuran, H. (2022). Toprağa Dönüşçüler: Türkiye Özelinde Bir Saha Araştırması. *Mülkiye, 46*(1), 63-99.

Akçaoğlu, A. (2022). Etnografik Araştırmalara İlişkisel Sosyolojinin Katkıları. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*(25), 415-431. https://doi.org/10.18490/sosars.1196594

Akbulut, B. (2023). *Kentsel Yapıdan Kırsal Yapıya Tersine Göç:Samsun, Tekkeköy Ve 19 Mayıs İlçeleri Örneği*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi.*

Akdiş, C. (2019, Şubat 18). *Temizlik amacıyla kullandığımız deterjanlar ve sağlığımız üzerine olumsuz etkileri*. Ağustos 2024 tarihinde Türkiye Ulusal Allerji ve Klinik İmmünoloji Derneği: https://www.aid.org.tr/temizlik-amaciyla-kullandigimiz-deterjanlar-ve-sagligimiz-uzerine-olumsuz-etkileri/ adresinden alındı

Akın, M. Ş. (2020). Etnografi Yöntemler, Zihin ve Kullanıcı Günlük Haritaları: Spor Sektöründe Kullanıcı Deneyimi Araştırması. *Spor Eğitim Dergisi, 4*(2), s. 141-156.

Akyol Kip, A. N. (2016). Türkiye'den Bir Opera Etnografisi: Karyağdı Hatun Operası. *Moment Dergi*(31), s. 71-96. https://doi.org/10.1501/antro_0000000328

Albayrak, L. (2021). Pandemi Sürecinde Köye Dönüş; Kırsalın Ekonomik Ve Kültürel Yapısında Yaşanan Gelişmeler, Artvin Örneği. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 63-75. https://doi.org/10.46790/erzisosbil.961933

Allport, G. W. (1954). *The Nature Of Prejudice.* Addison-Wesley.

Arıcan, E. (2014). *Individual Escapısm Or Eco-Communıty: Selected Cases Of Ecovıllage Inıtıatıves In Turkey.* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ortadoğu Teknik Üniversitesi.

Arıkdal, E. (2022). *Tekamül.* Enstitü Yayınları.

Aslanoğlu, R. (2000). *Kent, Kimlik, Küreselleşme.* Asa Kitabevi.

Atay, T. (2017). Sosyal Antropolojide Yöntem Ve Etik Sorunu: Klasik Etnografiden Diyalojik Etnografiye Doğru. *Moment Dergi: Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, 4*(1), s. 189-206. https://doi.org/10.17572/mj2017.1.189206.

Atkinson, P. (2017). *Thinking Ethnographically.* SAGE Publications.

Atkinson, P. and Hammersley, M. (2007). *Ethnography: Principles in Practive.* Routledge.

Auge, M. (2024). *Yer-Değiller: Bir Üst Modernite Antropolojisine Giriş.* (Ö. K. Buhari, Çev.). İnsan Yayınları.

Augoustinos, M., Walker, L. and Donaghue, N. (2006). *Social Cognition.* SAGE Publications.

Aydın, Z. (2001). Yapısal Uyum Politikalar ve Kırsal Alanda Beka Stratejilerim Özelleştirilmesi: Söke'nin Tuzrburgazı ve Sivrihisar'ın Kınık Köyleri Örneği. *Toplum ve Bilim*(88), s. 11-31.

Aydın, Z. (2016). Çağdaş Tarım Sorunu ve Yeni Köylülük. *ODTÜ Gelişme Dergisi*(43), 43-63.

Büke, A. (2017). Kır Sosyolojisinden Tarım-Gıda Sosyolojisine: Her Şey Değişti ve Hiçbir Şey Değişmedi! A. Özuğurlu, A. Büke, E. Çelik ve M. Özuğurlu (Dü) içinde, *Akademide Yolculuk: Mehmer Ecevit'e Armağan* (s. 331-363). NotaBene Yayınları.

Baş, S. M. (2019). *Yeni Bir Göç Modeli Olarak Kentten Tersine Göç: İstanbul Örneği.* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.

Başçı, E. (2019). Köylüleşen Gönüllü Sadeler Üzerine Etnografik Bir Araştırma. *Sosyoloji Notları, 3*(2), s. 2-20.

Başer, V. (2010). Nostalji-Sonrası Bir Dünyada Nostaljiden Söz Açmak. *Muhafazakar Düşünce Dergisi, 7*(25-25), s. 7-14.

Baszanger, I. (2011). The Work Sites of an American Interactionist: Anselm L. Strauss, 191 7-1 996. *Symbolic Interaction, 21*(4), 353-378.

Bauman, Z. (2000). *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları.* (İ. Türkmen, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2001). *Parçalanmış Hayat.* (İ. Türkmen, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2010). *Sosyolojik Düşünmek.* (A. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2012). *Akışkan Aşk / İnsan İlişkilerinin Kırılganlığına Dair.* (I. Ergüden, Çev.). Versus Kitap.

Bauman, Z. (2015). *Akışkan Modernite.* (S. O. Çavuş, Çev.). Can Yayınları.

Bauman, Z. (2017). *Kimlik.* (M. Hazır, Çev.). Heretik Yayınları.

Bauman, Z. (2018). *Iskarta Hayatlar: Modernite ve Safraları.* (O. Yener, Çev.). Can Sanat Yayınları.

Bauman, Z. (2020). *Akışkan Hayat.* (A. E. Pilgir, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

BBC News. (2023, Kasım 3). Haziran 2024 tarihinde Hayat pahalılığı nedeniyle kentlerden köylerine dönenler anlatıyor: 'Hayatımın en doğru kararıydı': https://www.bbc.com/turkce/articles/c88e6866426o adresinden alındı.

Becker, H. S. (2013). *Sosyal Bilimcilerin Yazma Çilesi.* (Ş. Geniş, Çev.). Heretik Yayıncılık.

Becker, H. S. (2016). *Toplumu Anlatmak.* (Ş. Geniş, E. Arıcan ve M. Hazır, Çev.). Heretik Yayınları.

Bell, D. and Jayne, M. (2010). The creative countryside: Policy and practice in the UK rural cultural economy. *Rural Studies*(26), 209-218. https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2010.01.001

Berg, B. L. and Lune, H. (2019). *Araştırma Sürecinde Etik Konular.* (A. Asım, Dü., ve M. Polat, Çev.). Eğitim Yayınevi.

Berger, J. (1998). *Domuz Toprak.* (T. Belge, Çev.). İletişim Yayınları.

Bergson, H. (1947). *Yaratıcı Tekamül.* Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Bericat, E. (2016). The sociology of emotions: Four decades of progress. *Current Sociology, 64*(3), 419-513. https://doi.org/10.1177/0011392115588355

Berkes, N. (1942). *Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma.* Uzluk Basımevi.

Bernstein, H. (2014). *Tarımsal Değişimin Sınıfsal Dinamikleri.* (O. Köymen, Çev.). Yordam kitap.

Berry, B. J. (1976). *Urbanization and Counter-Urbanization.* Sage Publications.

Beyaz, C. (2020). Son Durağı Olmayan Hayatlar Kırsal Göçmen, Geriye Göç ve Çoklu Mekân Pratiği. *İnsan Ve Toplum, 10*(1), s. 145-175. DOI: 10.12658/M0329

Bilgin, N. (1994). *Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu.* Ege Yayıncılık.

Black, I. R. and Cherrier, H. (2010). Anti-consumption as part of living a sustainable lifestyle: daily practices, contextual motivations and subjective values. *Journal of Consumer Behaviour, 9*(6), s. 437-453. DOI: 10.1002/cb.337

Bochner, A. (2012). Suffering Happiness: On Autoethnography's Ethical Calling. *Qualitative Communication Research, 1*(2), s. 209-229. DOI: 10.1525/qcr.2012.1.2.209

Bodur, F. N. (2019). *Tersine Göç: İstanbul'dan Giresun'a Geri Dönüşler.* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Şehir Üniversitesi.

Bookchin, M. (1996). *Ekolojik Bir Topluma Doğru.* (A. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Bookchin, M. (1999). *Kentsiz Kentleşme: Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü.* (B. Özyalçın, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Bookchin, M. (2013). *Toplumu Yeniden Kurmak.* (K. Şahin, Çev.). Sümer Yayıncılık.

Boran, B. (1945). *Toplumsal Yapı Araştırmaları.* DTCF Yayınları.

Boran, B. (1992). *Bütün Yapıtları III: Toplumsal Yapı Araştırmaları İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki.* Sarmal Kitabevi.

Boratav, K. (1980). *Tarımsal Yapılar Ve Kapitalizm.* Ankara Üniversitesi Basımevi.

Botton, A. (2014). *Çalışmanın Mutluluğu ve Sıkıntısı.* (S. Sertabiboğlu, Çev.). Sel Yayıncılık.

Bourdieu, P. (1962). *The Algerians.* (A. C. Ross, Çev.). Beacon Press.

Bourdieu, P. (1986). The Forms Of Capital. J. Richardson içinde, *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (M. M. Şahin, Çev., s. 241-258). Greenwood.

Bruce, C. S. (1994). Research Students' Early Experiences of the Dissertation Literature Review. *Studies in Higher Education, 2*(19). https://doi.org/10.1080/03075079412331382057

Bryant, A. and Charmaz, K. (2007). Discursive Glossary of Terms. A. Bryant, and K. Charmaz (Dü) içinde, *Handbook of Grounded Theory.* Sage Publications.

Bulut Keskin, Ü. (2021). Tersine Göçler ve Geriye Dönüşler: Almanya'dan Iğdır'a Yerleşenlerin Sosyolojik Özellikleri. *Sosyolojik Bağlam Dergisi, 2*(2), s. 34-54. https://doi.org/10.52108/2757-5942.2.2.3

Bulut, M. ve Dinçmen, S. (2021). Geriye Dönüş Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi, 4*(7). https://doi.org/10.35235/uicd.820202

Bunce, M. (2003). Reproducing rural idylls. P. Cloke and J. Little içinde, *Country visions* (s. 14-30). Pearson.

Buğday Derneği. (tarih yok). *TaTuTa*. Aralık 2024 tarihinde https://www.bugday.org/blog/latest-event/ adresinden alındı

Calvario, R., ve Otero, L. (2022). Toprağa Dönüşçüler. G. D'alisa, F. Demaria, ve G. Kallis (Dü) içinde, *Küçülme: Yeni Bir Çağ İçin Kavram Dağarcığı* (A. C. Sarı, B. Öktem, B. Gürden ve Y. Kurtsal, Çev., s. 205-208). Metis Yayınları.

Can, B. (2017). Gündelik Hayat, İktidar İlişkileri ve Etik Kodların Kesişiminde Etnografik Araştırma. *Moment Dergi, 4*(1), 155-172. https://doi.org/10.17572/mj2017.1.155172

Carson, R. (2004). *Sessiz Bahar.* (Ç. Güler, Çev.). Palme Yayıncılık.

Castel, R. (2017). *Ücretli Çalışmanın Tarihçesi: Sosyal Sorunun Dönüşümü.* (I. Ergüden, Çev.). İletişim Yayınları.

Catherine, M. and Rossman, G. B. (2006). *Designing qualitative research.* Sage Publications.

Certeau, M. d. (2009). Giriş. M. d. Certeau, L. Giard and P. Mayol içinde, *Gündelik Hayatın Keşfi* (L. Arslan Özcan, Çev., s. 11-26). Dost Kitabevi.

Ceyhan, Ç. (2013). Alternatif Değil Anarşist: Ahali Gazetesi ve Haber Odasında Etnografi. H. Ergül içinde, *Sahanın Sesleri* (s. 85-111). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Chambers, I. (1995). *Göç, Kültür, Kimlik.* (İ. Türkmen, ve M. Beşikçi, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Chamovitz, D. (2018). *Bitkilerin Bildikleri.* (G. Koca, Çev.). Metis Yayınları.

Charmaz, K. (2015). *Gömülü Teori Yapılandırması.* (R. Hoş, Çev.). Seçkin Yayıncılık.

Charmaz, K. and Mitchell, R. G. (1996). The Myth of Silent Authorship: Self, Substance, and Style in Ethnographic Writing. *Symbolic Interaction, 19*(4), 285-302.

Christian, D. L. (2020). *Birlikte Bir Yaşam Kurmak.* (Z. Yıldırım, Çev.). Yeni İnsan Yayınevi.

Clay, D. C. and Price, M. (1980). Structural disturbances in Rural Communities:Some Repercussions of the Migration Turnaround in Michigan. *Rural Sociology*(45), s. 591-607.

Cloke. (2006). Conceptualizing Rurality. P. Cloke, T. Marsden, and P. Mooney (Dü) içinde, *Handbook Of Rural Studies* (s. 18-28). SAGE Publications.

Cloke, P. (1994). (En)culturing Political Economy: A Life in the Day of a 'Rural Geographer'. P. Cloke, M. Doel, D. Matless, M. Phillips, and N. Thrift içinde, *Writing the Rural: Five Cultural Geographies* (s. 149-190). Paul Chapman Publishing.

Cloke, P. J. and Milbourne, P. (1992). Deprivation and Lifestyles in Rural Wales II: Rurality and the Cultural Dimension. *Journal of Rural Studies, 13*(8), 359-372. DOI:10.1016/0743-0167(92)90049-C

CNN TÜRK. (2021, Şubat 6). İstanbul'dan köye dönüş: 20 yıl aradan sonra ilk kez nüfus azaldı. https://www.cnnturk.com/turkiye/istanbuldan-koye-donus-20-yil-aradan-sonra-ilk-kez-nufus-azaldi-1618434 adresinden alındı.

Coffey, A. (1999). *The Ethnographic Self: Fieldwork and the Representation of Identity.* SAGE Publications.

Corbin, J. (2021). Strauss's Grounded Theory. J. M. Morse, B. J. Bowers, K. Charmaz, A. E. Clarke, J. Corbin, C. J. Porr and N. P. Stern (Dü) içinde, *Developing Grounded Theory: The Second Generation Revisited* (s. 25-45). Taylor and Francis.

Cresswell, T. (2008). *Place: A short introduction.* Blackwell Publishing.

Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri.* (M. Bütün, ve S. B. Demir, Çev.). Siyasal Kitabevi.

Czarniawska, B. (2004). *Narratives in Social Science Research.* SAGE Publications.

Çetik, S. (1992). Devlet Planlama Teşkilatı: Türkiye Şehir ve Köy Nüfusunun Yaş ve Cinsiyet Yapısı (1980-1985). https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Turkiye_Sehir_ve_Koy_Nufusunun_Yas_ve_Cinsiyet_Yapisi_1980-1985%E2%80%8B.pdf

Delaney, C. (2012). *Tohum ve Toprak.* (S. Somuncuoğlu, ve A. Bora, Çev.). İletişim Yayınları.

DelSesto, M. (2020). People–plant interactions and the ecological self. *Plants, People, Planet, 2*, 201-211. https://doi.org/10.1002/ppp3.10087

Demir, S. T. (2017). Modern Kültürde Kentten Kaçmanın ve Uzaklara Gitmenin Sosyolojisi. *İnsan ve İnsan, 4*(13), s. 242-252. https://doi.org/10.29224/insanveinsan.315580

Demir, S. T. (2020, Haziran). Tüketimcilik Karşıtı Küresel İnsiyatif ve Manifestolar: Gerekler, Gerekçeler, Gerçeklikler. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(1), s. 185-205. https://doi.org/10.20493/birtop.712410

Dey, I. (2005). *Qulitative Data Analysis.* Routledge.

Dicks, B., Mason, B., Coffey, A. and Atkinson, P. (2005). *Qualitative Research and Hypermedia Ethnography for the Digital Age.* Sage Publications.

Dikeçligil, F. B. (2017). *Ontolojiyi Hatırlamak: Sosyolojide Yöntem Sorunu.* Çizgi Kitabevi.

Dişli, S. Ö. (2022). "Birlikte Yaşama": Ankara'da Kediler ve İnsanlar Üzerine Çokkültürlü Etnografi. *DTCF Dergisi, 62*(2), s. 1657-1690. DOI: 10.33171/dtcfjournal.2022.62.2.35

Dönmez, M. [@koydeben]. (2024, Aralık 19). *Ev doğduğun yer değildir*. Aralık 2024 tarihinde Instagram: https://www.instagram.com/koydeben?igsh=Nm5zMWNqemoxejZu adresinden alındı

Dudu, D. (2011, Aralık). Gönüllü Sadelik. *Üç Ekoloji*(9), s. 9-33.

Duranti, A. (1997). *Linguistic anthropology.* Cambridge University Press.

Durmaz, S. [@kirkonteyneri]. (2024, Temmuz 1). *Serin bir yaz akşamından*. Temmuz 2024 tarihinde Instagram: https://www.instagram.com/seyfidurmaz1?igsh=bHUzcWQzZjBtMmE4 adresinden alındı

Durning, A. (1998). *Ne Kadarı Yeterli? Tüketim Toplumu ve Dünyanın Geleceği.* (S. Çağlayan, Çev.) Tübitak - Tema Vakfı Yayınları.

Eagleton, T. (2007). *Hayatın Anlamı.* (K. Tunca, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Ecevit, M. (1999). *Kırsal Türkiye'nin Değişen Dinamkileri: Gökçeağaç Köyü Monagrafisi.* T.C. Kültür Bakanlığı.

Edwards, R. and Holland, J. (2013). *What is Qualitative Interviewing?* Bloomsbury Publishing.

Elias, N. (2000). *Zaman Üzerine.* Ayrıntı Yayınları.

Elias, N. and Scotson, J. L. (1995). *The Established and the Outsiders.* SAGE Publications.

Emerson, R. M., Fretz, R. I. and Shaw, L. L. (2008). *Bütün Yönleriyle Alan Çalışması.* (E. Koca, Çev.). Birleşik Yayınları.

Emerson, R. M., Fretz, R. I. and Shaw, L. L. (2015). Katılımcı Gözlem Ve Alan Notları. P. Atkinson, A. Coffey, S. Delamont, J. Lofland, and L. Lofland içinde, *Etnografi El Kitabı* (Z. Pirim, Çev., s. 352-368). Nobel Akademik Yayıncılık.

Erduyan, I. (2014). Etnografi. F. N. Seggie ve Y. Bayyurt (Dü) içinde, *Nitel Araştırma.* Anı Yayıncılık.

Eren, Z. C. (2017, Haziran). Köylülüğün İtibar Kaybı: Bakırçay Havzası Dağ Köylerinden Kadınların Anlatıları ve Kırsal Dönüşüm. *Praksis*(43), s. 811-838.

Ergül, H. (2013). *Sahanın Sesleri: İletişim Araştırmalarında Etnografik Yöntem.* (H. Ergül, Dü.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ertürk, M. (2022). *Sosyolojide Metafor Metaforda Toplum.* Çizgi Kitabevi.

Esgin, A. (2018). Gündelik Hayat Sosyolojisi: Tarihsel Süreç ve Temel İlkeler. A. Esgin ve G. Çeğin içinde, *Gündelik Hayat Sosyolojisi: Temalar, Sorunsalllar ve Güzergahlar* (s. 13-34). Phoenix Yayınevi.

Fay, B. (2017). *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi.* (İ. Türkmen, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Ferraresi, G. (2013). Neo-rurality: Roots of Future in the Field. *Scienze del Territorio*(1), 79-86.

Feyerabend, P. (2014). *Yönteme Karşı.* (E. Başer, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Fielding, N. and Fielding, J. L. (1986). *Linking Data.* Beverly Hills: SAGE Publications.

Finlay, L. (2002). "Outing" the researcher: The provenance, process and practice of reflexivity. *Qualitative Health Research, 12*(4), s. 531-545. https://doi.org/10.1177/104973202129120052

Firestone, W. A. (1987). Meaning in Method: The Rhetoric of Quantitative and Qualitative Research. *Educational Researcher, 16*(7), 16-21. https://doi.org/10.3102/0013189X016007016

Flick, U. (2014). *An Introduction to Qualitative Research.* London: Sage Publications.

Foster, J. B. (2001). *Marx'ın Ekolojisi.* (E. Özkaya, Çev.). Epos Yayınları.

Foucault, M. (2020). *Eleştiri Nedir? Kendilik Kültürü.* (M. Erşen, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M., Gutman, H. and Hutton, P. H. (2001). *Kendini Bilmek.* (G. Çağalı Güven, Çev.). Om Yayınevi.

Fox, K. (2008). Rethinking Experience: What Do We Mean by This Word "Experience"? *Journal of Experiential Education, 31*(1), 36-54. DOI:10.1177/105382590803100105

Frayne, D. (2020). *Çalışmanın Reddi: Çalışmaya Direnişin Teorisi ve Pratiği.* (İ. Argat, Çev.). Islık Yayınları.

Freud, S. (2011). *Uygarlığın Huzursuzluğu.* (H. Barışcan, Çev.). Metis Yayınları.

Fromm, E. (1996). *Özgürlükten Kaçış.* (Ş. Yeğin, Çev.). Payel Yayınları.

Fukuoka, M. (2020). *Ekin Sapı Devrimi.* (A. İstanbullu, Çev.). Kaos Yayınları.

Galbraith, J. K. (1958). *The Affluent Society.* Houghton Mifflin.

Geertz, C. (1988). *Works and Lives. The Anthropologist as Author.* Cambrigde: Polity Press.

Genç, M. (2021). Çevrimiçi Kadın Topluluklarına Feminist Metodolojiye Dayalı Çevrimiçi Etnografi Yöntemi ile Bakmak. *Liberal Düşünce Dergi, 26*. https://doi.org/10.36484/liberal.834884

Gorz, A. (1980). *Ecology As Politics.* Black Rose Books.

Görer Tamer, N., Erdoğanaras, F., Yüksel, Ü., ve Güzey, Ö. (2010). Türkiye'de Yabancı Gerçek Kişilere Mülk Satışının Niceliksel, Niteliksel Boytularu Ve Mekânsal Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Memleket: Siyasi Yönetim, 5*(12), 120-141.

Gülçayır Teke, S. (2016). İdealize Edilen Köy Yaşamının Medyada Temsili: Ana Ocağı Yarışması Örneği. *Milli Folklor, 28*(109), 17-30.

Güler, A., Halıcıoğlu, M. B. ve Taşgın, S. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma.* Seçkin Yayınları.

Güllüpınar, F. ve Özkan, Ö. (2021). Etnografik Mülakatın İmkan ve Sınırlılıkarı Üzerine: Konumsallık, Etik ve İnşa Sorunları. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(54), 11-40. https://doi.org/10.53568/yyusbed.1052223

Gürcüm, B. H., ve Arslan, P. (2016). Etnografik Araştırmalar ve Tekstil Tasarımı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9*(43), s. 1047-1057.

Gürgen, G. (2024). *Kırsal Dönüşümler-Kentleşen Köyler: İki Örnek Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz: Aydın-Kardeşköy ve Muğla-Ortaköy Mahalleleri.* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.

Güriş Atakan, G. (2024). *Şehirden Köye Göç Hikâyemiz.* Kırmızı Ada Yayınları.

Güzel, E. (2020). *Yeni Öncüler: Türkiye'de Toprağa Dönüş Hareketi ve Sağkalım.* Alfa Yayınları.

Gadamer, H.-G. (2023). *Hakikat Ve Yöntem.* (H. Arslan, ve İ. Yavuzcan, Çev.). Paradigma Yayınları.

Gardiner, M. (2016). *Gündelik Hayat Eleştirileri.* (B. Özçetin, Çev.). Heretik Yayınevi.

Garrard, G. (2017). *Ekoeleştiri.* (E. Genç, Çev.). Kolektif Kitap.

Genzuk, M. (2003). A Synthesis of Ethnographic Research. *Occasional Papers Series Center for Multilingual, Multicultural Research.* Los Angeles: Rossier School of Education University of Southern California.

Geray, C. (1974). *Planlı Dönemde Köye Yönelik Çalışmalar (Sorunlar Yaklaşımlar ve Örgütlenmeler).* Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.

Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları.* (E. Kuşdil, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Giddens, A. (1999). *Toplumun Kuruluşu.* (H. Özel, Çev.). Bilim ve Sanat yayınları.

Giddens, A. (2005). *Sosyal Teorinin Temel Problemleri.* (Ü. Tatlıcan, Çev.). Paradigma Yayınları.

Giddens, A. (2010). *Modernite ve Bireysel-Kimlik.* (Ü. Tatlıcan, Çev.). Say Yayınları.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji.* (C. Güzel, Çev.). Kırmızı Yayınları.

Gilgun, J. (2005). "Grab" and Good Science: Writing Up the Results of Qualitative Research. *Qualitative Health Research, 15*(2), s. 256-262. DOI: 10.1177/1049732304268796

Gkartzios, M. and Remoundou, K. (2018). Language struggles: Representations of the countryside and the city in an era of mobilities. *Geoforum, 93*, 1-10. https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2018.04.016

Glaser, B. G. (1978). *Theoretical Sensitivity: Advances in the Methodology of Grounded Theory.* Sociology Press.

Glaser, B. G. and Strauss, A. L. (2006). *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research.* AldineTransaction.

Glesne, C. (2013). *Nitel Araştırmaya Giriş.* (A. Ersoy, P. Yalçınoğlu, Dü, ve Ş. S. Anagün, Çev.). Anı Yayıncılık.

Glesne, C. and Peshkin, A. (1992). *Becoming Qualitative Researchers: An introduction.* White Plans: Longman.

Goffman, E. (2022). *Karşılaşmalar.* (S. Çalcı, Çev.). Heretik Yayınları.

Goffman, E. (2022). *Toplum İçinde Davranmak.* (A. Bölükbaşı, Çev.). Heretik Yayınları.

Gold, R. L. (1958). Roles in Sociological Field Observations. *Social Forces, 36*(3), 217-223. https://doi.org/10.2307/2573808

Gustafson, P. (2001). Meanings Of Place: Everday Experience And Theoretical Conceptualizations. *Journal of Environmental Psychology, 21*, 5-16. https://doi.org/10.1006/jevp.2000.0185

Halfacree, K. (1997). Contrasting Roles For The Post-Productivist Countryside. P. J. Cloke and J. Little (Dü) içinde, *Contested Countryside Cultures: Otherness, Marginalisation, and Rurality* (s. 70-93). Routledge.

Halfacree, K. (2004). A Utopian Imagination in Migration's Terra Incognita? Acknowledging the Non-Economic Worlds of Migration Decision-Making. *Population, Space and Place, 10*(3), 239-253. https://doi.org/10.1002/psp.326

Halfacree, K. (2006). Rural space: constructing a three-fold architecture. P. Cloke, T. Marsden and P. Mooney (Dü) içinde, *Handbook of Rural Studies.* SAGE Publications.

Halfacree, K. (2008). To revitalise counterurbanisation research? Recognising an international and fuller picture. *Population, Space and Place, 14*(6), 479-495. https://doi.org/10.1002/psp.501

Halfacree, K. H. (1993). Locality and Social Representation: Space, Discourse and Alternative Definitions of the Rural. *Journal of Rural Studies*(9), 23-37. https://doi.org/10.1016/0743-0167(93)90003-3

Halfacree, K. H. and Rivera, M. J. (2012). Moving to the Countryside ... and Staying: Lives beyond Representations. *Sociologia Ruralis*, 92-114. https://doi.org/10.1111/j.1467-9523.2011.00556.x

Hammond, J. L. and Hammond, B. B. (1917). *The Town Labourer 1760-1832.* Longmans and Green.

Han, B. C. (2015). *Yorgunluk Toplumu.* (S. Yalçın, Çev.). Açılım Kitap.

Han, B. C. (2024). *Tefekkür Yaşamı Ya da Eylemsizlik Üzerine.* (B. Tut, Çev.). Ketebe Yayınları.

Harmanşah, R., ve Nahya, Z. N. (2018). Kendini ve Ötekini Yazmak: Alan Araştırması ve Deneyim. R. Harmanşah, ve Z. N. Nahya içinde, *Etnografik Hikâyeler: Türkiye'de Alan Araştırması Deneyimleri.* Metis Yayınları.

Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin Durumu.* (S. Savran, Çev.). Metis Yayınları.

Harvey, D. (2015). *On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu.* (E. Soğancılar, Çev.). Sel Yayıncılık.

Harvey, D. (2016). *Kent Deneyimi.* (E. Soğancılar, Çev.). Sel Yayıncılık.

Harvey, L. and MacDonald, M. (1993). *Doing Sociology: A Practical Introduction.* Red Globe Press.

Hennink, M. and Kaiser, B. N. (2022). Sample sizes for saturation in qualitative research: A systematic review of empirical tests. *Social Science and Medicine*(292), 1-10. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2021.114523

Hepburn, A. and Bolden, G. (2017). *Transcribing for Social Research.* SAGE Publications.

Hightower, M. W. (2021). *Nitel Araştırma Nasıl Yazılır?* (S. Turan, Çev.). Asos Yayınları.

Hobsbawm, E. (2011). *Kısa 20. Yüzyıl: Aşırılıklar Çağı (1914-1991).* (Y. Alogan, Çev.) Everest Yayınları.

Hoey, B. A. (2005). From Pi To Pie: Moral Narratives of Noneeconomic Migration and Starting Over in the Postindustrial Midwest. *Journal of Contemporary Ethnography*(34), 586-624. https://doi.org/10.1177/0891241605279016

Holloway, I. (2005). Qualitative Writing. *Qualitative Research In Health Care* (s. 270-286). içinde Maidenhead: Open University Press.

Holstein, J. A. and Gubrium, J. F. (1995). *The active interview.* Sage Publications.

Illich, I. (1989). *Şenlikli Toplum.* (A. Kot, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Illich, I. (2010). *İşsizlik Hakkı.* (D. Keskin, Çev.). Yeni İnsan Yayınevi.

Illouz, E. (2011). *Soğuk Yakınlıklar: Duygusal Kapitalizmin Şekillenmesi.* (Ö. Çağlar Aksoy, Çev.). İletişim Yayınları.

İlhan, A. (2022, Ocak 23). *Tahsin Yücel'in "Gökdelen" Ufkunda Neler Vardı?* Ocak 2025 tarihinde Birikim: https://birikimdergisi.com/guncel/10884/tahsin-yucelin-gokdelen-ufkunda-neler-vardi adresinden alındı

İnan, G. (2019). *Tersine göç Olgusunun Nedenleri Üzerine Bir Araştırma.* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi.

Ingold, T. (2017). Bu Kadar Etnografi Yeter!. Moment Dergi, 4(1), 173-188. https://doi.org/10.17572/moment.411582

İstanbul Planlama Ajansı [İPA]. (tarih yok). *Cittaslow(Yavaş Şehir) Nedir?* Aralık 2024 tarihinde Kent Sözlüğü: https://ipa.istanbul/yayinlarimiz/genel/cittaslow-yavas-sehir-nedir/ adresinden alındı

Iyer, R. and Muncy, J. A. (2009). Purpose and object of anti-consumption. *Journal of Business Research*(62), s. 160-168. DOI: 10.1016/j.jbusres.2008.01.023

Jacob, J. C. (1997). *New Pioneers: The Back-to-the-land Movement and the Search for a Sustainable Future.* The Pennsylvania State University Press.

Ji, N. Y. (2024). Return to the countryside: An ethnographic study of young urbanites in Japan's shrinking regions. *Journal of Rural Studies, 107*, 1-13. https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2024.103254

Jobes, P. C. (1995). Migration in the West: A Gallatin Valley, Montana Case Study. *Western Planner*, s. 10-13.

Jones, R. E., Fly, J. M., Talley, J., and Cordell, H. K. (2003). Green Migration into Rural America: The New Frontier of Environmentalism? *Society and Natural Resources, 16*(3), 221-238. https://doi.org/10.1080/08941920309159

Josselson, R. (2013). *Interviewing for Qualitative Inquiry: A Relational Approach.* Guilford Press.

Kaçmazoğlu, B. (2020). 1950-1960 Döneminde Türk Sosyolojisi. M. Ç. Özdemir içinde, *Türkiye'de Sosyoloji.* T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Kaçmazoğlu, H. B. (2019). Mehmet Ali Şevki Sevündük ve İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. M. Ç. Özdemi (Dü.) içinde, *Türk Sosyologları* (s. 44-66). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.

Kafka, F. (2016). *Dönüşüm.* (A. Cemal, Çev.). Can Yayınları.

Kalekin-Fishman, D. (2013). Sociology of everyday life. *Current Sociology Review, 61*(5-6), s. 714-732. https://doi.org/10.1177/0011392113482112

Kallis, G., Demaria, F. and D'Alisa, G. (2022). Küçülme. G. Kallis, F. Demaria, & G. D'Alisa (Dü) içinde, *Küçülme: Yeni Bir Çağ İçin Kavram Dağarcığı* (A. C. Sarı, B. Öktem, B. Gürden, & Y. Kurtsal, Çev., s. 17-42). Metis Yayınları.

Kasapoğlu, A. (2015). Sosyolojide Temellendirilmiş Kuram Geliştirme. A. Kasapoğlu (Dü.) içinde, *Özne Hayatı Konuşunca* (s. 15-41). Ayrıntı Yayınları.

Kayaalp, E. ve Karsak, B. (2018). A. Candan, ve C. Özbay (Dü) içinde, *Kültür Denen Şey* (s. 82-102). Metis Yayınları.

Kentel, F. ve Öztürk, M. (2018). *Türkiye'de Kır Mekânının Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Dönüşümü.* 2024 tarihinde Bülten: https://www.bisav.org.tr/Bulten/294/1776/turkiye_de_kir_mekâninin_sosyo_ekonomik_ve_kulturel_donusumu adresinden alındı

Kepenek, E. B. ve Uğuzman, T. (2018, Ekim). Hadi Gel Köyümüze Geri Dönelim: Tersine Göçün Sosyoekonomik Etkileri: Yeniyol Köyü Örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 40*(2), 11-36. https://doi.org/10.21560/spcd.v18i39974.437198

Kılıç, S. (2020). *La Gentrıfıcatıon Rurale : Le Cas D'assos, Çanakkale (Kırsal soylulaştırma: Assos, Çanakkale örneği).* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. *Galatasaray Üniversitesi.*

Kırpınar, T. (2020). *Tersine Göç; Kültür Kimlik İlişkisi: Karaman Örneği.* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

Kleinsasser, A. M. (2000). Researchers, Reflexivity and Good Data: Writing to Unlearn. *Theory Into Practice, 39*(3), 155-162. https://doi.org/10.1207/s15430421tip3903_6

Köymen. (2008). *Kapitalizm ve Köylülük.* Yordam Kitap.

Köymen, N. (1933, Ağustos). Halk Terbiyesi. *Ülkü, 2*(7).

Köymen, N. (1933, Haziran). Köy Seferberliğine Doğru. *Ülkü, 1*(5).

Kredi Kayıt Bürosu. (2020). *Türkiye Tarımsal Görünüm Saha Araştırması.* https://www.kkb.com.tr/Resources/ContentFile/Kkb_2020_Tarımsal_Gorunum_Saha_Arastırma.Pdf

Kuhn, T. (2017). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı.* (N. Kuyaş, Çev.). Kırmızı Yayınları.

Kvale, S. and Brinkmann, S. (2009). *InterViews: Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing.* SAGE Publications.

Lafargue, P. (2016). *Tembellik Hakkı.* (E. Sunar, Çev.). Say Yayınları.

Land Art. (2024). *Türkiye'nin İlk Ekolojik Köyü*. Kasım 2024 tarihinde https://landart.com.tr adresinden alındı

Latouche, S. (2019). Tahayyül; Özgürleştirilmesi. G. D'Alisa, F. Demaria, and G. Kallis (Dü) içinde, *Küçülme: Yeni Bir Çağ İçin Kavram Dağarcığı* (A. C. Sarı, B. Öktem, B. Gürden, & Y. Kurtsal, Çev., s. 172-176). Metis Yayınları.

Layder, D. (2014). *Sosyal Teoriye Giriş.* (Ü. Tatlıcan, Çev.). Küre Yayınları.

LeCompte, M. D. and Preissle, J. (1993). *Ethnography and Qualitative Design in Educational Research.* New York: Academic Press. DOI: 10.4236/jss.2014.25005

Lefebvre, H. (2007). *Modern Dünyada Gündelik Hayat.* (I. Gürbüz, Çev.). Metis Yayınları.

Lepage, C. (2021). *Başka Türlü Yaşamak.* (R. Keleş ve C. U. Çiner, Çev.). İmge Kitabevi.

Lessing, D. (2003). *İçinde Yaşamayı Seçtiğimiz Hapishaneler.* (B. Kurt, Çev.). Çitlembik Yayınları.

Liberman, K. (1999). From Walkabout to Meditation: Craft and Ethics in Field Inquiry. *Qualitative Inquiry, 5*, 547-563. https://doi.org/10.1177/107780049900500103

Lincoln, Y. S. and Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry.* SAGE.

Lionette, J. (2014). Yazar Kasanın Ardından Bakmak. V. Shiva (Dü.) içinde, *Tohum ve Gıdanın Geleceği Üzerine Manifestolar* (A. Doğan, Çev., s. 41-62). Sinek Sekiz Yayınları.

Little, J. and Austin, P. (1996). Women and the Rural Idyll. *Journal of Rural Studies, 12*(2), 101-111. https://doi.org/10.1016/0743-0167(96)00004-6

Luca, C., Tondelli, S., and Aberg, H. E. (2020). The Covid-19 pandemic effects in rural areas. *Tema: Journal of Land Use, Mobility and Environment, Special Issue Covid-19*, 119-132. https://doi.org/10.6092/1970-9870/6844

Maanen, J. V. (2017). *Alanın Hikâyesi.* (A. E. Koca, Çev.). Atıf Yayınları.

Madden, R. (2010). *Being Ethnographic.* SAGE Publications.

Mailfert, K. (2007). New Farmers And Networks: How Beginning Farmers Build Socail Connections in France. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 98*(1), 21-31. https://doi.org/10.1111/j.1467-9663.2007.00373.x

Malinowski, B. (1992). *Argonauts of the Western Pacific: an Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea.* Routledge.

Markham, C. (2024). Realities or mythologies: England's village pubs and counterurbanisation. *Habitat International*(149), 1-10. https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2024.103106

Marshall, C. and Rossman, G. B. (2006). *Designing qualitative research.* Sage Publications.

Marshall, J. (1981). Making Sense as a Personal Process. P. Reason, and J. Rowan (Dü) içinde, *Human Inquiry: A Sourcebook of New Paradigm Research* (s. 395-399). Wiley.

Marx, K. (2003). *Kapital 1.* (A. Bilgi, Çev.) Eriş Yayınları.

Marx, K. (2013). *1844 El Yazmaları.* (M. Belge, Çev.). Birikim Yayınları.

Mayel, H. (2004). As consumerism spreads, earth suffers, study says. The National Geographic. Erişim adresi: https://www.nationalgeographic.com/environment/2004/01/consumerism-earth-suffers/

Maxwell, J. A. (2010). Using Numbers İn Qualitative Research. *Qualitative Inguiry, 16*(6), 475-482. https://doi.org/10.1177/1077800410364740

Maxwell, J. A. (2022). *Nitel Araştırma Tasarımı: Etkileşimli Bir Yaklaşım.* (M. Çevikbaş, Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık.

McMillan, J. H. (2004). *Educational Research: Fundamentals for the Consumer.* Pearson.

Memiş, L. Düzgün, S. ve Köseoğlu, S. (2023). Covid-19 Salgını, Tersine Göç ve Köy Yerleşimleri: Muhtarlara Yönelik Bir Araştırma. *Amme İdaresi Dergisi, 56*(2), 95-129.

Merriam, S. B. (2015). *Nitel Araştırma İçin Bir Rehber: Desen ve Uygulama.* (S. Turan, Çev.). Nobel Yayınları.

Merriam, S. B. (2023). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin bir Rehber.* (S. Turan, ve F. Koçak Canbaz, Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık.

Miles, M. B., and Huberman, M. A. (1994). *Qualitative Data Analysis.* Sage Publications.

Miles, M. B., Huberman, M. A. and Saldana, J. (2023). *Nitel Veri Analizi.* (S. Akbaba Altun, ve A. Ersoy, Dü). Pegem Akademi Yayınları.

Miller, A. (2021). *Hayat Yolları.* (H. Barışcan, Çev.). Metis Yayınları.

Mills, C. W. (2007). *Toplumbilimsel Düşün.* (Ü. Oskay, Çev.). Der Yayınları.

Mills, C. W. (2016). *Sosyolojik Tahayyül.* (Ö. Küçük, Çev.). Hil Yayınları.

Mingay, G. E. (1989). Introduction. G. E. Mingay (Dü.) içinde, *The Rural Idyll* (s. 1-6). Routledge.

Mitchell, C. (2004). Making sense of counterurbanization. *Journal of Rural Studies, 20*(1), 15-34. https://doi.org/10.1016/S0743-0167(03)00031-7

Monaghan, L. F. (2002). Vocabularies Of Motive For Illicit Steroid Use Among Bodybuilders. *Social Justice, 35*(1), 50-75. DOI: 10.1016/s0277-9536(01)00195-2

Mormont, M. (1987, Nisan). Rural Nature And Urban Natures. *Sociologia Ruralis, 27*(1), 1-20. DOI: 10.1111/j.1467-9523.1987.tb00314.x

Mormont, M. (1990). Who is rural? or, how to be rural: towards a sociology of the rural. T. Marsden, P. Lowe, and S. Lowe (Dü) içinde, *Rural Restructuring: Global Processes and Their Responses* (s. 21-44). David Fulton.

Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods.* Sage.

Murdoch, J. and Marsden, T. (1994). *Reconstituting Rurality.* Routledge.

Navaro, D. (2014). *Kariyer ve Varoluş, Bir Benlik Eylemi.* Elma Yayınevi .

Nedinç, M. (2022). *Cazibe Merkezleri Programının Tersine Göç Mekanizması Üzerindeki Etkisi: Gaziantep Örneği.* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kapadokya Üniversitesi.

Nerse, S. (2014). Türkiye'de Kır Çalışmalarında Paradigma Değişimi. *Sosyoloji Dergisi*(29), 165-179.

Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri 2.* (S. Özge, Çev.). Yayın Odası.

Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 2.* (S. Özge, Dü.). Yayınodası Yayıncılık.

Oberai, H. and Anand, I. M. (2018). Unconscious bias: thinking without thinking. *Human Resource Management International Digest, 26*(6), 14-17. DOI: 10.1108/HRMID-05-2018-0102

Obeyesekere, G. (1990). *The Work of Culture: Symbolic Transformation in Psychoanalysis and Anthropology.* The University Of Chicago Press.

Okumuş, D. (2023). "We Are Not Rural": Different Discourses of Rurality in Türkiye. *Journal of Planning, Architecture and Design, 1*(1), 19-30.

Orhan, G. ve Yücel, Y. G. (2020). Kırsal Mekânın Metalaşması ve Soylulaştırmanın Köy Hâli: Doğanbey Köyü'nün Dönüşümü. *MADjournal, 1*(1), 8-38.

O'Reilly, K. (2009). *Key Concepts in Ethnography.* SAGE Publications.

Osho. (2015). *Özgürlük Kendin Olma Cesareti.* Ganj Kitap.

Ozankaya, Ö. (1991). *Toplumbilim.* Cem Yayınevi.

Önal, N. E. (2017). Tarım ve Köylülük "Sorun"larına Dair Bir Tartışma Çerçevesi. *Praksis*(43), 727-740.

Özacar, İ. U. (2023, 12 28). *TRT HABER*. Haziran 2024 tarihinde Beyaz yakalının yeni modası 'tersine göç': https://www.trthaber.com/haber/yasam/beyaz-yakalinin-yeni-modasi-tersine-goc-820375.html adresinden alındı

Özadak, A. (2016). *Köye Geri Dönüş: Türkiye'deki Ekolojik Çiftliklerde Birlikte Yaşam Deneyimleri ve Yeni Köylülük.* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Özkaya, T. (2019). *Başka Bir Köylülük Mümkün.* Yeni İnsan Yayınevi.

Öztürk, M., Kentel, F. ve Öğün Emre, P. (2020). Türkiye'de Tarım ve Kırda Sosyoekonomik Değişim. *Toplum ve Bilim*(153), 81-125.

Park, R. E. (1950). *Race and Culture.* The Free Press.

Patel, R. and Moore, J. W. (2023). *Yedi Ucuz Şey Üzerinden Dünya Tarihi.* (S. Gündüz, Çev.). Kolektif Kitap.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods.* Sage Publications.

Pekdemir, M. (2005). Taşranın "Taşı Toprağı Altın"da Ne Vardır? T. Bora (Dü.) içinde, *Taşraya Bakmak* (s. 77-101). İstanbul: İletişim Yayınları.

Perec, G. (2017). *Mekân Feşmekân.* (A. Erkay, Çev.). Everest Yayınları.

Piccoli, A., Vittori, F., and Uleri, F. (2023). Unmaking capitalism through community empowerment: Findings from. *Journal of Rural Studies, 101*.

Plessis, V. and Clemenson, H. (2001). *Definitions of Rural.* 2004 tarihinde Rural and Small Town Canada Analysis Bulletin: https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/21-006-x/21-006-x2001003-eng.pdf adresinden alındı

Powell, C. veDepelteau, F. (2015). *İlişkisel Sosyoloji: Ontolojik ve Teorik Yönelimler.* (Ö. Akkaya, Çev.). Phoenix Yayınları.

Poyraz, Y. (2019). *Tatuta'ya Bağlık Çiftliklerde Alternatif Yaşam Deneyimi, Ekotopya Düşüncesi ve Gönüllülük Motivasyonu.* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Queiroz, M. (2011, Aralık). Geleceğe Dönüş: Toprağı Avuçlayan Şehirliler. *Üç Ekoloji*, 33-41. (D. Dudu, Röportaj Yapan).

Rank, O. (2023). *Gerçek ve Gerçeklik.* (A. Hacır, Çev.). Sarmal Kitabevi.

Rattansi, A. (1997). "Postmodern" Bir Çerçevede "Batı" Irkçılıkları, Etniklikler ve Kimlikler. A. Rattansi, and S. Westwood (Dü) içinde, *Batı Cephesinde Irkçılık, Modernite ve Kimlik* (S. Akyüz, Çev., s. 23-158). Sarmal Yayınevi.

Reason, P. (1981). Methodological approaches to social science. P. Reason, and J. Rowan (Dü) içinde, *Human Inguiry:A Sourcebook of New Paradigm Research* (s. 43-51). New York: Wiley.

Relph, E. (1976). *Place and Placelessness.* London: SAGE Publications.

Rieger, K. L. (2019). Discriminating among grounded theory approaches. *Nursing Inquiry, 26*(1), 1-12.

Riesman, D. (2016). *Yalnız Kalabalık.* (Y. Erdem, Çev.). Heretik Yayınları.

Rivera Escribano, M. J. and Mormont, M. (2006). Neo-rurality and the different meanings of the countryside. Dijon, mai 17-19. *Les mondes ruraux à l'épreuve des sciences sociales*, (s. 33-45). Dijon.

Rose, J. (2018). *Ekoköyler: Yeni Rotamız.* (İ. Urkun Kelso, Çev.). Yeni İnsan Yayınevi.

Rubin, H. J. and Rubin, I. (2005). *Qualitative Interviewing: The Art of Hearing Data* . Sage Publications.

Russell, B. (1992). *Aylaklığa Övgü.* (M. Ergin, Çev.). Cem Yayınevi.

Südaş, İ. ve Mutluer, M. (2010). Daha İyi Bir Hayata Doğru: Yaşam Biçimi Göçü. *Ege Coğrafya Dergisi, 1*, 31-47.

Sarıtaş, S. ve Çoban, U. (2020). Sosyo-Kültürel Değişme Açısından Güney Marmara Genç Çiftçileri Üzerine Bir Araştırma. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 5*, 80-106.

Saunders, P. (2007). *Social Theory and the Urban Question.* Routledge.

Sav, O. ve Sayın, C. (2018). Tarımda Kalma Eğilimini Etkileyen Başlıca Faktörlerin Genel Bir Değerlendirmesi. *KSÜ Tarım ve Doğa Dergisi*(21 (Özel Sayı)), 190-197. https://doi.org/10.18016/ksutarimdoga.vi.472890

Sayer, A. (2017). *Sosyal Bilimde Yöntem.* (S. Gürses, Çev.). Küre Yayınları.

Sağıroğlu, A. Z. (2022). Takdim. *Sosyoloji Divanı*(19), 9-11.

Schaefer, R. T. (2013). *Sosyoloji.* (S. Coşar, Çev.). Palme Yayıncılık.

Schopenhauer, A. (2015). *Parerga ile Paralipomena - Ya Da Kısa Felsefe Denemeleri.* (L. Özşar, Çev.). Biblos Yayınları.

Schorn, M., Barnsteiner, A. and Humer, A. (2024). Questioning the Covid-19-induced 'counterurbanisation story': Discourse coalitions in the promotion of a new counterurban movement in the Austrian public media. *Habitat International*, 1-10. https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2024.103059

Schuetz, A. (1944). The Stranger: An Essay in Social Psychology. *The american Journal of Sociology, 49*(6), 499-507.

Schuetz, A. (1945). The Homecomer. *American Journal of Sociology, 50*(5), 369-376.

Schutz, A. (2011). *Collected Papers (Vol V).* (L. Embree, Dü.) New York: Springer Dordrecht Heidelberg.

Seggie, F. N. ve Ergin, H. (2015). Nitel Araştırmada Hassas Konular. F. N. Seggie, ve Y. Bayyurt (Dü) içinde, *Nitel Araştırma.* Anı Yayıncılık.

Seidman, I. (2006). *Interviewing as Qualitative Research: A Guide for Researchers in Education and the Social Sciences.* Teachers College Press.

Sennett, R. (2008). *Ten ve Taş.* (T. Birkan, Çev.). Metis Yayınları.

Seyfang, G. (2006). Ecological citizenship and sustainable consumption: Examining local organic food networks. *Journal of Rural Studies, 22*(4), s. 383-395. https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2006.01.003

Sharp, T. (1940). *Town Planning.* Penguin Books.

Shiva, V. (2014). Gıdanın Geleceği İçin Manifestolar. V. Shiva (Dü.) içinde, *Tohum ve Gıdanın Geleceği Üzerine Manifestolar* (A. Doğan, Çev., s. 71-98). Sinek Sekiz Yayınevi.

Short, B. (2006). Idyllic Ruralities. P. Cloke, T. Marsden, and P. Mooney (Dü) içinde, *Handbook of Rural Studies* (s. 133-147). SAGE Publications.

Short, J. R. (1991). *Imagined Country: Society, Culture and Environment.* Routledge.

Shucksmith, M. (2016). Re-imagining the rural: From rural idyll to Good Countryside. *Journal of Rural Studies*(59), 163-172. https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2016.07.019

Silier, Y. (2013). *Özgürlük Yanılsaması: Rousseau ve Marx.* Yordam Kitap.

Silva, D., Figueiredo, E., Eusebio, C. and Carneiro, M. (2016). The countryside is worth a thousand words e Portuguese representations on rural areas. *Journal of Rural Studies, 44*, 77-88. https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2016.01.012

Skukauskaitė, A. (2023). Ethnography: Foundations, Challenges and Space of Possibilities. R. J. Tierney, F. Rizvi, & F. Erkican (Dü) içinde, *International Encyclopedia of Education* (Cilt 12). University of Central Florida.

Simmel, G. (2008). *Modern Kültürde Çatışma.* (T. Bora, U. Özmakas, N. Kalaycı, ve E. Gen, Çev.). İletişim Yayınları.

Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve Kültür.* (T. Birkan, Çev.). Metis Yayınları.

Simmel, G. (2014). *Paranın Felsefesi.* (Y. Alogan, ve Ö. D. Aydın, Çev.). İthaki Yayınları.

Slattery, M. (2015). *Sosyolojide Temel Fikirler.* (Ü. Tatlıcan, ve G. Demiriz, Çev.) Sentez Yayıncılık.

Smith, M. D. and Krannich, R. S. (2000). "Culture Clash" Revisited : Newcomer and Longer-Term Residents' Attitudes Toward Land Use, Development, and Environmental Issues in Rural Communities in the Rocky Mountain West*. *Rural Sociology*, 396-421. https://doi.org/10.1111/j.1549-0831.2000.tb00036.x

Spradley, J. (1979). *The Etnographic Interview.* Holt, Rinehart And Winston.

Stake, R. E. (1995). *The Art of Case Study Research.* SAGE Publications.

Stern, P. N. (2007). On Solid Ground: Essential Propersties For Growing Grounded Theory. A. Bryant, and K. Charmaz (Dü) içinde, *The SAGE Handbook of Grounded Theory* (s. 114-126). SAGE Publications.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2018). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu.* Ankara: T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

Strauss, A. and Corbin, J. M. (1998). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques.* SAGE Publications.

Stuppia, P. (2016). La révolution dans le jardin. Utopies communautaires et expériences néo-rurales françaises après Mai 68. *Education et sociétés*, 49-64.

Suveren, Y. (2022). Bilinçsiz Önyargı: Tanımı ve Önemi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 14*(3), 414-426. https://doi.org/10.18863/pgy.1026607

Suzuki Him, M. (2023, Aralık). Nitel Araştırmalarda Düşünümsellik: Skolastik Önyargıların Antropolojik Tartışmasından Bir Ders. *Sosyoloji Divanı, 11*(22), s. 15-34.

Sztompka, P. (2008). The Focus on Everday Life: a New Turn in Sociology. *European Review, 16*(1), 1-15. https://doi.org/10.1017/S1062798708000045

Şanlıer Yüksel, İ. (2013). İletişim Etnografisinde Katılımcı Fotoğraf: Kendine Bakan Saha. H. Ergül içinde, *Sahanın Sesleri: İletişim Araştırmalarında Etnografik Yöntem* (s. 141-158). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Şen, S. (2012). Kentlilik Üzerine Düşünmek. *Toplum ve Bilim*(124), s. 103-125.

Şimşek, R. (2017). T*ürkiye'de İç Göçlerin Göç Veren Bölgeler Etkisi ve Tersine Göç İmkanları: Kastamonu Örneği.* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Tarım TV. (2025, Şubat). *Şehir hayatından vazgeçtiler üretici oldular* [Video]. Şubat 2025 tarihinde Youtube: https://www.youtube.com/watch?v=oeA0As6zI5g adresinden alındı

Türkeş, A. Ö. (2005). Orda bir taşra var uzakta... T. Bora (Dü.) içinde, *Taşraya Bakmak* (s. 157-212). İletişim Yayınları.

Türkiye Ziraat Odaları Birliği. (2023, Haziran). *Ülkemizde tarım nüfusu yaşlandı*. https://www.tzob.org.tr/basin-odasi/haberler/ulkemizde-tarim-nufusu-yaslandi adresinden alındı

Türkkan, C. (2023). STS: Bir Disiplin Olarak Kimlik İnşası. 3. S. Konferansı (Dü.), *Cyborg Çiftçiler* içinde (s. 78-95). Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayını: 200.

Türkkan, C. (2025). Entrepreneurial Back-to-Landers: How Neo-Farmers in Turkey Choose Where to Settle. *Population, Space and Place, 31*(1), 1-13. https://doi.org/10.1002/psp.2863

Türkkan, C. (2025). Türkiye Kırında Yeni Tarımsal Burjuvazi: Yeni Köylüler. *Alternatif Politika, 17*(1), 143-164. https://doi.org/10.53376/ap.2025.06

Tarde, G. D. (2004). *Monadoloji ve Sosyoloji.* (Ö. Doğan, Çev.). Öteki Yayınevi.

Taylor, C. (2012). *Benliğin Kaynakları: Modern Kimliğin İnşası.* (S. Aygül Baş, ve B. Baş, Çev.). Küre Yayınları.

TDK. (2024). Güncel Türkçe Sözlük. https://sozluk.gov.tr adresinden alındı.

Teoman, Ö. (2001). Türkiye Tarımında Kapitalist Dönüşüm Tartışmalarına Bir Katkı. *G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*(3), 41-60.

Thebaud-Mony, A. (2017). *Çalışmak Sağlığa Zararlıdır.* (A. Güren, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Thompson, E. P. (1967). Time, Work-Discipline, and Industrial Capitalism. *The Past and Present Society, 38*, 56-97.

Thoreau, H. D. (2017). *WALDEN ya da Ormanda Yaşam.* (A. Örküp, Çev.). Biblos Yayınevi.

Thoreau, H. D. (2018). *Sivil İtaatsizlik.* (C. Turan, Çev.). Say Yayınları.

Thoreau, H. D. (2022). *Yürümek.* Can Yayınları.

Thornberg, R. and Charmaz, K. (2013). *Grounded Theory and Theoretical Coding.* (U. Flick, Çev.). SAGE Publications.

Tolstoy, L. (2015). *İnsan Ne İle Yaşar?* (A. B. Karadağ, Dü.). Bilge Kültür Sanat.

Trauger, A. (2007). Un/Re-Constructing The Agrarian Dream: Going Back-To-The-Land With An Organic Marketing Co-operative in South-Central Pennsylvaina, USA. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 98*(1), 9-20. DOI: 10.1111/j.1467-9663.2007.00372.x

TRT 1. (tarih yok). Haziran 2024 tarihinde Hayallerinin Peşinde: https://www.trt1.com.tr/programlar/hayallerinin-pesinde adresinden alındı

TRT 1. (2024, Mayıs 12). *Yaşam Başka Yerde*. Aralık 2024 tarihinde Yaşam Başka Yerde 5. Bölüm Youtube: https://www.youtube.com/watch?v=SRZW41jGgl8&list=PLSbwxLODHTfMV3ohDpDuNnzJ_Zv-JaHAu&index=7 adresinden alındı

TRT Belgesel. (2015). *Bi Çiftlik: Çanakkale* [Video]. 2020 tarihinde Youtube: https://www.youtube.com/watch?v=2er5cRjKmEc&list=PL1NMKszIR_pTaZVTIKTCXdB4WX51k1QKn&index=2 adresinden alındı

TRT Haber. (2024, Ekim). *Anadolu'nun Yüreğine Dokunanlar - Handan Timur Bulut [Video]*. Ocak 2025 tarihinde Youtube: https://www.youtube.com/watch?v=lltDEKIZl1c&list=PLZ5AxhlnKvj5ytSlBC4MOYj4X2YJp6kad&index=1 adresinden alındı

Tuan, Y.-F. (2015). *Bir Kurucu Unsur Olarak Kaçış.* (E. Ataman, Çev.). Litera Yayıncılık.

TUİK. (2023, Şubat 6). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2022.* Haber Bülteni: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2022 49685#:~:text=T%C3%BCrkiye'de%202021%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20%93,6%2C6'ya%20d%C3%BC%C5%9Ft%C3%BC. adresinden alındı

TUİK. (2023, Ağustos 14). *İç Göç İstatistikleri, 2022.* Aralık 2023 tarihinde TUİK Haber Bülteni: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ic-Goc-Istatistikleri-2022-49727 adresinden alındı

Unay- Gailhard, İ. and Brenman, M. A. (2023). Young Farmers in "The New World of Work": The Contribution of New Media to the Work Engagement and Professional Identities. *Rural Sociology, 88*(2), 426-460. DOI: 10.1111/ruso.12481

Uğur, A. (2013). Takdim Niyetine. *Sahanın Sesleri: İletişim Araştırmalarında Etnografik Yöntem* (s. XV-XVII). içinde İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ungers, O. M. (2020). *Morphologie Kent Metaforları.* (C. Verbowski, Çev.). Lemis Yayın.

United Nations: Department of Economic and Social Affairs. (2019). *Population Division.* Kasım 2024 tarihinde World Urbanization Prospects: The 2018 Revision : https://desapublications.un.org/publications/2018-revision-world-urbanization-prospects adresinden alındı

Urquhart, C. (2018). *Nitel Araştırmalar için Temellendirilmiş Kuram.* (Z. Ünlü, ve E. Külekçi, Çev.). Anı Yayınları.

Urry, J. (1999). *Mekânları Tüketmek.* (R. Öğdül, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Urry, J. (2007). *Mobilities.* Polity Press.

Van der Ploeg, J. D. (2008). *The New Peasantries: Struggles for Autonomy and Sustainability in an Era of Empire and Globalization.* Earthscan.

Von Reichert, C., Cromartie, J. B. and Arthun, R. O. (2014). Impacts of Return Migration on Rural U.S. Communities. *Rural Sociology, 79*(2), 200-226. DOİ: 10.1111/ruso.12024

Wallerstein, I. (2000). *Bildiğimiz Dünyanın Sonu.* (T. Birkan, Çev.). Metis Yayınları.

Wang, C.-M. (2023). Escape to the countryside: Affects and rural eventful atmospheres. *Habitat International*(140), 1-8. https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2023.102929

Weber, M. (2012). *Sosyal Bilimlerin Metodolojisi.* (V. S. Öğütle, Çev.). Küre Yayınları.

Weber, M. (2013). *Protestan Ahlakı Ve Kapitalizm Ruhu.* (M. Köktürk, Çev.). BilgeSu Yayıncılık.

Weinberg, D. (2001). Qualitative Research Methods: An Overview. D. Weinberg (Dü.) içinde, *Qualitative Research Methods.* Blackwell Publisher.

Weiss, R. S. (1995). *Learning From Strangers: The Art and Method of Qualitative Interview Studies.* The Free Press.

Wilbur, A. (2013). Growing a Radical Ruralism: Back-to-the-Land as Practice and Ideal. *Geography Compass, 7*(2), 149-160. https://doi.org/10.1111/gec3.12023

Williams, R. (1975). *The Country And The City.* Oxford University Press.

Wilson, R., Noble, C. and Currie, M. (2025). The changing rural idyll and the ideal migrant: The case of Scotland during COVID-19. *Rural Studies*(114), 1-10. https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2024.103497

Wolcott, H. F. (1994). *Transforming Qualitative Data: Description, Analysis, and Interpretation.* SAGE Publications.

Wolcott, H. F. (1999). *Ethnograph: A Way of Seeing.* Altamira Press.

Wolcott, H. F. (2009). *Writing Up Qualitative Research.* SAGE Publications.

Woods, M. (2011). *Rural.* Routledge.

Wulf, C. (2013). *Anthropology: A Continental Perspective.* The University of Chicago Press.

Yalçın, Ş. (2001). Kuhn ve Bilimsel Relativizm. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*(6), 1-11.

Yaraş, E. (2019). Nitel Araştırma Yöntemleri . S. Ünal (Dü.) içinde, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (s. 250-273). Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Yardımcı, B. (2023). Türkiye'de Kırsal Alan Tanımının Serüveni. *Bölgesel Kalkınma Dergisi, 1*(2), 193-213.

Yavuz, N. [@yazaranilyavuz]. (2023, Eylül 6). *Köyde yaşam ütopik bir dünyanın yansıması ruhumuzda*. 2023 tarihinde Instagram: https://www.instagram.com/yazaranilyavuz?igsh=MXhwMXNicHVzejZzYg== adresinden alındı

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, M. (2015). Türkiye'de Kırsal Nüfusun Değişimi ve İllere göre Dağılımı (1980-2012). *Doğu Coğrafya Dergisi, 20*(33), 161-187.

Yuvam Dünya Derneği. [@yuvamdünya]. (2023, Eylül 20). *Kendimizi bildiğimizden beri bize yuva olan dünyayı arzuladığımız markalar kadar iyi tanıdığımız gün, inanıyoruz ki dünyamız çok değişecek. [Fotoğraf].* Eylül 2023 tarihinde Instagram:

https://www.instagram.com/yuvamdunya?igsh=MXV6MHNqZGF1N3RjMg== adresinden alındı

Yücel, T. (2015). *Gökdelen.* Can Yayınları.

Zeybek, S. O. (2016). Ekolojinin Politikası: Yeni Sınırlar, Yeni Aktörler. *Toplum ve Bilim*(138-139), 7-25.

Zırh, B. C. (2017). Alevi Olmayan Bir Araştırmacı Olarak Alevilik Üzerine Çalışmak: Göç-Mekânda Ama Evde Çok Alanlı Etnografi. *Moment Dergi: Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, 4*(1), 52-72. DOI: 10.17572/mj2017.1.5272

EK 1: GÖRÜŞME SORULARI

Demografik Sorular

1. Cinsiyetiniz?

Kadın ( ) Erkek ( )

2. Yaşınız? .....

3. Eğitim Durumunuz

İlkokul ( ) Ortaokul ( ) Lise ( ) Üniversite (Lisans) ( ) Lisansüstü ( )

4. Medeni durumunuz .....

5. Çocuk sayısı .....

6. Mesleğiniz? .....

7. Kaç yıldır köyde/kırda yaşıyorsunuz? .....

8. Kendinizden bahseder misiniz? (Şu anda yapılan iş, köy ve doğaya karşı ilgi, köyle ilgili deneyim, merak, yaşam tarzı, aile geçmişi)

9. Bir gününüzü (uyanış-uyku) nasıl geçirdiğinizi anlatır mısınız? (Günlük uğraşlarınız, rutinleriniz, temaslarınız, sorumluluklarınız, görevleriniz dâhil olmak üzere)

10. Yaşadığınız kentten kıra/köye dönmeye ne zaman ve nasıl karar verdiniz?

11. Bu kararınızda etkili olan faktörler neler oldu?

12. Niçin geldiniz?

13. Sizce kentlerin/modern yaşamın sorunları nelerdir?

14. Kırın/köyün olumlu veya olumsuz özelliklerinden bahseder misiniz?

15. Köye/kıra dönüş hikâyenizi (fikirleriniz, attığınız adımlar, yaptığınız değişiklikler, yaşadığınız zorluklar) detaylı olarak anlatır mısınız?

16. Burada geçiminizi nasıl sağlıyorsunuz? Kentle ilintili olarak sürdürdüğünüz başka bir işiniz var mı?

17. İlk geldiğiniz günlerde sizi en çok zorlayan, yoran hususlar neler oldu?

18. Zorluklara rağmen devam etmenizi sağlayan güç/his/bağ ne oldu?

19. Uyum sürecinizden bahseder misiniz? Herhangi bir sosyal destek kaynağınız var mıydı?

20. Nasıl bir düşle geldiniz ve ne buldunuz?

21. Kent yaşamına geri dönmeyi düşündünüz mü? Düşünüyor musunuz? Evet, ise neden?

22. Kent ve kırı/köyü bir kelime ile betimlemenizi istesem.

Kent..... gibidir. Köy..... gibidir. Çünkü.....?

23. Kent ve kır yaşamınızdaki farklardan bahseder misiniz?

24. Kentin sağladığı imkânlardan herhangi bir ödün verdiğinizi/uzaklaştığınızı düşünüyor musunuz?

25. Köy yaşamının sunduğu imkânlardan/avantajlardan bahseder misiniz?

26. Yeni kurduğunuz düzen aile ve yakın çevrenizle ilişkilerinizde değişimlere sebep oldu mu? Ne tür değişimler yaşadınız? Örneklendirebilir misiniz?

27. Kırsal/yereldeki insanlarla ilişkileriniz nasıl?

28.1. İlk diyaloglarınız nasıl gelişti size karşı tutumları nasıl oldu?

29. İç dünyanızda yaşadığınız dönüşümler nelerdir?

30. Kişisel ve sosyal kimliğinizi nasıl tanımlarsınız? (Köylü, çiftçi, yeni köylü vb.)

31. Yakınlarınızdan ve sosyal çevrenizden aldığınız tepkiler nasıldı? Kararınızı nasıl karşıladılar?

32. Kentten kıra dönüş hareketliliğinin parçası olan tanıdığınız başka birileri var mı?

32.1. Bu kişilerle kurduğunuz ortak bir iş, birliktelik, dayanışma mevcut mu?

33. Kentten kıra dönüş eğilimleri ile ilgili düşünceleriniz neler?

33.1. Kırsal alanlara dönüşlerle birlikte bu alanların da dönüştüğü ve değiştiğini düşünüyor musunuz? Olumlu ya da olumsuz nelerden bahsetmek istersiniz?

33.2. Kentten kıra dönüş eğilimlerinin doğaya, gelinen kırsal alanlara etkilerini nasıl değerlendirirsiniz?

33.3. Köye dönüş/doğaya dönüş hareketinin yaşam tarzları açısından ortaya çıkardığı sonuçlar hakkındaki fikirleriniz nelerdir?

34. Köye/kırsal alanlara dönüş konusunda isteğin, ilginin arttığını düşünüyor musunuz? Bu durumu nasıl değerlendirirsiniz?

35. Köylülüğü bir yaşam biçimi olarak tanımlar mısınız? -Köylülüğü *alternatif bir yaşam* biçimi olarak tanımlar mısınız?-

36. Yaşam biçiminizi düşündüğünüzde köylü olmayı/kırsal alanda yaşamayı nasıl değerlendirirsiniz? Kendinizi daha özgür ya da farklı hissediyor musunuz?

37. Dönüş hikâyeniz başladığı günden bugüne kadar bir değerlendirme yapabilir misiniz? Bireysel dönüşümünüz, yeni kurduğunuz etkileşimler, yaşam tarzınız, kararlarınız, hayata bakış açınız vb.?

38. Türkiye'nin tarım ve hayvancılık ile ilgili problemleri nelerdir? Bu problemlerin kaynağı, seyri ve çözümü için kendi yaşam deneyiminizden hareketle bir değerlendirme yapmanız mümkün müdür?

39. Sosyal medyayı aktif olarak kullanıyor musunuz? Yaşam biçiminizi sunmak, e-ticaret yapmak, tanınmak, tanıtmak, yol göstermek vb. amaçlarla?

39.1. (Kullanıyorsa) Hangi amaçlarla kullandığınızdan bahseder misiniz?

39.2. Yaşam deneyiminizle ilgili size yöneltilen, merak edilen şeyler oluyor mu? Yoğunluğu ve sıklığı ne düzeydedir?

39.3. Aldığınız sorular ve tepkiler ne yönde?

39.4. Sosyal medyadan tanışıp, sizden fikir alıp/yardım isteyip kentten kıra dönenler oldu mu?

40. Son olarak eklemek, ifade etmek istediğiniz bir şey var mı?

ÖZ GEÇMİŞ

Adı Soyadı : Tuğba ERULTUNCA

Yabancı Dil : İngilizce

Eğitim Bilgileri:

2015, Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji

2019, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı

2025, Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı